کەلهێـن ئـاڤـا

دەزگەها سپیریز یا چاپ و وەشانێ
SPIREZ

خودانێ ئیمتیازێ
حافظ قاضي

سەرنڤیسەر
مؤيد طيب

مافێن چاپکرنێ د پاراستی نە

ئەدرێس
کوردستانا عێراقێ – دهۆك
ئاڤاهیێ ئێکەتیا سەندیکایێن
کرێکارێن کوردستانێ
ڤاتێ سێیەم

تەلەفۆن: ٧٢٢٥٣٧٦ – ٧٢٢٢١٢٥

www.spirez.org
www.spirezpage.net

- ژمارا وەشانێ: (١٠١)
- ناڤێ پەرتووکێ: کەلهێن ئاڤا
- ڤەکۆلین و بەرهەڤکرن: سەعید دێرەشی
- دەرهینانا ناڤەرۆکی: حسین صنعان متیخان
- بەرگ: بەیار جمیل
- نیگار: نەجمەددین بیری
- سەرپەرشتکارێ چاپێ: زاگرۆس مەحموود
- چاپا ئێکێ
- تیراژ: (١٠٠٠) دانە
- هژمارا سپاردنێ: (   ) ل سالا ٢٠٠٥
- چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ – هەولێر

دار سپیرێز للطباعة والنشر
SPIREZ PRESS & PUB

کەلهێن ئاڤا

کۆمەکا ڤەکۆلین و تێکستێن کلاسیکی

سەعید دێرەشی

2005 سپیریز

دیاری‌یه بۆ:

وان دار و بەرێت ئەز ل بن سیبەرا وان بوویم و
پەیاورك بوویم.
وێ شکەفتا ئەز و دایکا من ژ ناپاڵما پاراستین.
وی مرۆڤێ جارا ئێکێ ئەز هوی کریمە ئەلیفبێتکا.
وی وەلاتێ ئەز ل ژڤانێ رۆژەکێ ببیتە دەولەت.

بەراهی

هەر گاڤا مرۆڤی بڤێت تشتەکی ل سەر مێژۆیا کوردا یا کەڤن و کەڤنارێن کورد بنڤیسیت، دەهجارکی د سەتمیت و ژەهلی و ژۆرداهیێن ڕك دکەڤن ڕێکێ و ل ڤێ ئاستەنگێ دەردکەڤی، دکەڤیە ئاستەنگەکا ئاسێتر. ئێدی چ ب مرۆڤی نامینیت تنێ وەك هەر جار گازندا ژ بەختێ رەشێ کوردا بکەی و وان زەمانێن دویر و درێژێن ئەو ئێخستین خەوێن کوژەك و گازندا ژ وان دۆستان و هەڤئۆلا بکەی یێن کو ب هزرێن خۆ یێن کەڤنار ملەتێ مە ب گرێیەکا سێر و سێرڤانیێ بەستی.

بەرکارێ ڤێ کتێبێ ڤەرێژا چەند سالایە ژ خۆ وەستاندنێ، ڤەرێژا رێڤینگیەکێیە ژ ڤێ ڤانا عەردی بۆ ڤانا هەنێ، ژ ڤێ دەولەتێ بۆ دەولەتا هەنێ، ژ ڤێ ڤولاچێ بۆ ڤولاچا هەنێ، ژ کولینکا ڤێ مزگەفتێ بۆ کولینکا مزگەفتا هەنێ، هەتا پەڕەکی یان چەند پەڕێن دڕیایی و تۆزگرتی و حوبر لێ هەشفتی ب دەست خۆ بێخی. سەرێ چەند سالایە ئەز ڤان پەڕکێن هەلوەریایی ڤەدجەمینم هەتا ئەڤە ژێ دەرکەفتی. وەسا خویایە کو ملەتێ مە د کەڤندا و هەتا نهۆ ژی بهایێ ڤان پەڕکا نەزانییە، نزانن کو دیرۆکا مە تێدایە، ژینا مە یا رەوشەنهزری، بنگەهێ مە یێ چاندی دێ ل سەر وان هێت ئاڤا کرن، هەروەکو تەڤایا ملەتێن دنیایێ خۆ ل سەر ڤێ چەندێ ئاڤا کری. د ڤێ راستێدا من دڤێتن چەند رێزەکا ژ وێ دیباجا زانا و رێزانێ نەمر حەمزە موسەکی، بۆ بەراهیا وێ مەم و زینا وی سالا ١٩٤٧ ل عامودێ چاپکری، بدەم پێش چاڤ، دبێژیت:

((ژ بۆ هەر ڤەوم و ملەتەکی، ئەدەبیات و ئاثارێ ئەدەبی وەك خیم ڤەوینە ژ بۆ سەراییێت عالی. ملەتێ خوەئی ئەدەبیات چ ڤەدەر بکەڤت، سەرایێ سەلطەنەتا وی یێ عالی بهەڕفت، دیسا ب هەمەتەکێ تێتە تەعمیر کرن.

ملەتێ یونان د گەل هندکی و بێ قوەتیا خوە چەند عەصران مەوجودەتیا خوە وندا کر، بوو ولایەتەکێ عوثمانیان. ئەمما ئەدبیات و ئاثارێ یونانی د ئەوروپائێدا طەرەفدار پەیدا کرن، خوئێ خوە ژ دەست عوثمانیان دەرێخستن.

ئیران مادە مەحو بوو، بۆ ئەسیرێ عەرەبان، پشتی وێ کەتە بن ئسارەتا ترکان، فەقەط لسان و ئەدەبیاتێ فارسی دیسا ئیران ئینا وجودێ، دگەل وی ڤاسی کو فرس وەك هەیولائێ ناڤێ وێ هەیە ب خوە نینە.

عەرەب حەشت، نەھ عەصرە سەلطەنەتا خوە وندا کریە، فەقەط لسان، ئەدەبیات و ئاثارێ عەرەبی ل شەرق و غەربێ حاکمە، ب هەمە حالەتێ صاحبێت خوە بیننە وجودێ چاوان تینن. بناء ل ڤێ حەقیقەتێ هەر قەوم و ملەتێ کو ئارزۆیا مەوجودیەت و سەلطەنەتا خوە یا مللی بکەن، لازمە ژ ئەول ئەمرڤە ئهتمامەکێ قەوی بدنە ئەدبیات و ئاثارێ خۆیی ئەدەبی. ئەڤ حەقیقەتا هان د پێشیا چار عەصراندا حضرەت ئەحمەد خانی درك کریە و ژ بۆ وێ خەبتیە، دبێژت: من لسانێ کوردی ئینایە نظام و ئنتظامێ:

دا خەلق نەبێژن کو ئەکراد

بێ مەعرفەتن بێ ئەصل و بنیاد))

د ڤێ کتێبێدا، من دو ئال گرتینە:

ئێك: چەند ڤەکۆلین ل سەر فەقیێ تەیران، ئەحمەدێ خانی، رەشیدێ هەکاری، مەلا محەمەد ئەمینێ گۆیانی، ئیجازنامە ل کوردستانێ، شێخ عەلیێ هەکاری، ئەحمەدێ نالبەند و چەند مژارێن دی.

دو: هندەك تێکستێن هەلبەستڤانێن کەڤن، مینا: عەلی حەریری، ماچن، حەسەن، ویداعی، بەرێکانا د ناڤبەرا مەلایێ جزیری و میر عمادین دا، مادح، مەحمود، موصطەفا بەگ، محەمەدێ زێباری، مەلایێ باتەیی، مەلا محەمەد ئەمینێ بەرچی، طاهر، شێخ محمد، سەوادی، شێخ نەورالدینێ بریفکی -بەیتا قیامەتێ-، ئەحمەدێ هەکاری، تەرکیبا مەلا یونسێ حەلقەتینی و هندەك تێکستێن دی.

چەندەك ژ ڤان ڤەكۆلین و تێكستا بەری نهۆ یـێن هـاتین بـەلاڤكرن، لێ پڕانیـیـا وان نەهاتینــە بــەلاڤكرن. ئــەوێن كــو بــەلاڤبووین، ددەهمــەنادا مــن ئــاڤڕ دایــە وی جهــێ لێ بەلاڤبووین و مێژۆیا بەلاڤكرنێ.

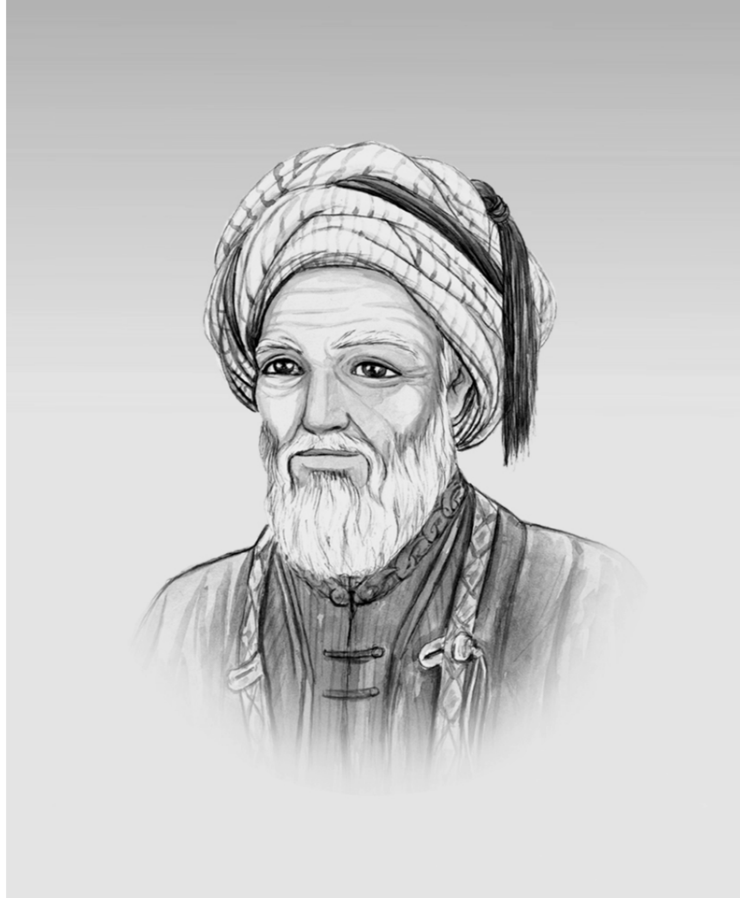
بــاهرا پــێتر ژ وان هەلبەســتا دەســنڤیس ژی مــە د گەلــدا وێنەكرینــە، بــەیت و هەلبەستێن درێژ تنێ بەرپەڕەك دو یان پێتر مە وەك میناك وێنەكرینە.

د گــەل هــەر هەلبەســتەكێ مــن ئــاڤڕ دایــە دەسنڤیســا وێ، یــان ژێــدەرێ وێ و پیچەكێ دایە نیاسین.

من ل سەر ژینا خودانێن هەمی تێكستا نە نڤیسییە، ژبەركو هندەكا هەتا نهۆ ژینـا وان نە هاتییە زانین، هنـدەك ژی پێـدڤی هەلشكاڤتن و دویڤچوونێنە، لـەوڕا مـە تنـێ نــاڤ، یــان ناســناڤ ئینایـنــە. هنــدەك هەلبەســتڤانا ژی ئــەز ب درێــژی ل ســەر ژینــا وان راوەستایمە و هندەكا ژی ب كورتی.

سەعید دێرەشی

٩/ ٤/ ٢٠٠٥

فەقێی تەیران

ژینا فەقییێ تەیران [1]
١٦٣١ - ١٥٤٩

ئەگەر ئەم بنێرپنە ژینا فەقییێ تەیرا، دێ بینین پێتر ژ هەر هەلبەستڤانەکێ کوردێ کەڤن ژینا وی خویا و دیارترە، فەقی ژ ڤی ئالی ڤە ژی مرۆڤەکێ دویربین بوویە و د گەلەك هەلبەستێن خۆدا دیرۆکا نڤیسینا وان، ئینایە، هەتا جارنا دیرۆکا بوونا خۆ ژی ئاشکەرا کریە. ئەڤێ دیارۆکێ ب رەنگەکێ مشە تر، ئەم ل جەم وی دبینین. ل جەم هەڤچەرخێن وی، مەلایێ جزیری و عەلی حریری، کێم تێ دیتن. پشتی وی ب سەد سالا ئەحمەدێ خانی چاڤلێکرییە و دیرۆکا بوونا خۆ و سالا بداوی ئینانا مەم و زینێ نڤیسییە.

لێ پسیار ئەوە، کا دیرۆکڤانێن تۆرەیا کوردی لشت و مفا ژ ڤێ دیارۆکا ل نك فەقییێ تەیران هەی، وەرگرتییە، ئان نە؟... هەروەك خۆیایە دیرۆکڤانێن کەڤن ل سەر ڤێ چەندێ نە هەلبووینە و گەلەك ب شاشی ژینا فەقی دایە پێش چاڤ، یێن نوی ژی، هندەك راوەستگەه د ژینا ویدا دەستنیشان کرینە، لێ دیسان سالێن بوون و مرنا وی د تاریێدا هیلاینە. ئەڤە ژی، ژبەرکو، وان ب درستی بەردار و بەرکارێ فەقی نە خوندییە، یان ژی ل بەردەستێن وان نەبوویە. هەرکەسەکێ پیچەك هویرك بەرکارێ وی بخوینیت، ب ساناهی دێ ل سەر ڤان دیرۆکا هەلبیت، ئەگەر چ هنەك ژ وان دیرۆکان پێتڤی هویربینی و نێرینەکا کویرترن.

دڤێ نڤیسینێدا، دێ ژینا فەقییێ تەیران ل سەر چار شاخان،، پارڤەکەین، یەك: نێرینا ئەحمەدێ خانی. دو: نێرینا دیرۆکڤان و نڤیسەڤانان ل سەر ژینا وی. سێ: ژینا وی د هندور بەرکارێ وی بخۆدا. چار: گێنگەشە. ئەڤێن خوارێ ژی ئەو نێرینن:

[1] . ئەڤ نڤیسینە د وەختێ خۆدا ل ژێر ناڤ و نیشانێن: ژینا فەقییێ تەیران، د کوڤارا "پێل" – یاکو ب پیتێن لاتینی دەردکەڤیت– هژمار ٢، سال ٢٠٠٣ بپ: ٦٤–٦٧. وەشانێن: ناڤەندا هاڤیبوونێ یا لێکۆلین و وەشانێن کوردی ل بەرلینێ، بەلاڤبوویە.

یەك: نێرینا ئەحمەدێ خانی

ژێدەرێ هەرە پێشین، یێ كو ناڤێ فەقیێ تەیران ئینای، مەم و زینا ئەحمەدێ خانییە، كو د دیباجێدا ناڤێن سێ هەلبەستڤانێن كورد، ئانینە، وە ددانیت كو ئەڤ هەرسێیە، بەرێ بنیاتێ تۆرەڤانیا كوردینە. ئەو ژی ئەڤەنە: مەلایێ جزیری، عەلیێ حەریری و فەقیێ تەیران.

ئەحمەدێ خانی دبێژیت:

گەر دێ هەبوویا مە ژی خودانەك	عالی كەرەمەك لەطیفِ دانەك
علم و هنەر و كەمال و ازعان	شعر و غەزەل و كتاب و دیوان
ئەڤ جنس ببوویا ل با وی مەعلوول	ئەڤ نەقد ببوویا ل نك وی مەقبوول
من دێ عەلەما كەلامێ مەوزوون	عالی بكرا ل بانێ گەردوون
بیناڤە رحێ مەلای جزیری	پێ حەی بكرا عەلی حەریری
كەیفەك وە بدا فەقیێ تەیران	حەتا ب ئەبەد بمایی حەیران [1]

بژلی بەركارێ فەقیێ تەیران بخۆ، بەری ئەحمەدێ خانی، كەسێ ناڤێ وی نە ئینایە. خانی، گرێیەكا گەلەك ئالۆز، ددیرۆكا ئەدەبیاتا كوردیدا ڤەكریە، هەم دیرۆكا بوونا خۆ دایە ئاشكراكرن، هەم ژی ناڤێن هەلبەستڤانێن بەری خۆ د مەم و زینێدا رێزكرینە. ئەڤێ چەندێ دەرگەهەكێ گرنگ و ڤەبرِ ڤەكر، كو ڤەكۆلەر ژ چەرخێ ئەحمەدێ خانی دەرباز ببن و د چەرخێن بەری ویدا ژینا وان ڤەكۆلن.

دو: نێرینا دیرۆكڤان و نڤیسڤانان ل سەر ژینا وی

١- ئەلكسەندەر ژابا دبێژیت: ((فەقیێ تەیران، د تاریخا هەفتسەد و دووێ پێدا، بوویە. میقدارێ حەفتێ و پێنج سالان عومر كریە و د تاریخا حەفتسەد و حەفتێدا مەرحوم بوویە.)) [1]

---

[1] . ئەحمەدێ خانی، مەم و زین. ((م.ب. رۆدینكۆ))، موسكوا، ١٩٦٢ بپ ٣٥.

٢- د. بلەچ. شێرگوھ دبێژیت: ((فەقیێ تەیران ، سالا ١٣٠٢ زا، ل باژێرێ (مکس)ێ بوویە.. و سالا ١٣٧٦ێ مرییە.)) [2]

٣- علاء الدین سجادی، هزردکەت، کو فەقیێ تەیران د ناڤبەرا سالێن ١٣٠٧ - ١٣٧٥ زا، ژیایە. [3]

٤- مەلا محەمەدێ زڤنگی، د راڤەیا دیوانا جزیریدا، وەسا دیار دکەت، کو د وێ باوەریێدایە، فەقیێ تەیران هەڤچەرخێ جزیری بوویە، ئەوێ پشتی ٩٥٠ێ مشەختی ژیای. هەلبەستا (دلۆ رابە) دکەت گرۆڤ بۆ ڤێ چەندێ، یا کو دبێژیت: (هزار سال چل و یەك چوونە).[4]

٥- محمد امین زکی، د ((تاریخ الکرد و کردستان))دا، دبێژیت: تەیران د مێژۆیا ٧٠٧- ٧٧٧ھ ، ١٣٠٧ - ١٣٧٥ زا ژیایە.[5]

٦- عبدالرقیب یوسف دبێژیت: ئەم نزانین هەتا چ سالی فەقیێ تەیران ژیایە و د چ سالێدا کۆچ کرییە. ئو پاشی هەر نێرینا مەلا محمەدێ زڤنگی جاری دکەت و دبێژیت: بەلێ هندە دزانین کو ئەو د سالا ١٠٤١مش - ١٦٣١ زا، زێندی بوویە، ژبەرکو د ڤێ سالێدا، هەلبەستا خۆ (دلۆ رابە، دلۆ رابە) گۆتییە، کو د داویا هەلبەستێدا وەها دبێژیت: (هزار سال چل و یەك چوونە).[6]

٧- نەمر صادق بهاء الدین ئامێدی، ب درێژی د ((هۆزانڤانێت کورد))دا، ل سەر ژینا فەقیێ تەیران ئاخفتییە.. لێ د راستا بوون و مرنا ویدا، تشتەکێ نوی نەگۆتییە، تەنێ نێرینێن زڤنگی و جەلادەت بەدرخان پەژراندینە.[7]

---

1. ئەلکسەندەر ژابا، چیرۆکێن کرمانجی، پێترسبۆرگ ١٨٦٠. جانکورد، چاپا ٢٠٠٠. وەشانێن: چاندا نووژەن – بپ ٣٣.
2. القضیة الکردیة، ماضي الکرد و حاضرهم، ص ٣١– ٣٢، جمعیة خوییبون الکردیة الوطنیة. مطبوعات: رابطة کاوا للثقافة الکردیة.
3. علاء الدین سجادی ،مێژۆی ئەدەبی کوردی، ١٣٧١ ك – ١٩٥٢ زا، بپ ٥٣٦.
4. العقد الجوهری في شرح دیوان الشیخ الجزری، الجزء الثانی، احمد بن الملا محمد البهتي الزڤنگی، مطبعة الرافدین، القامشلی، ١٩٥٩زا = بپ ٩١٤.
5. خلاصة تاریخ الکرد و کردستان، من اقدم العصور التاریخیة حتی الان، تالیف: محمد زکی بك، سنة ١٩٣١. ترجمة: محمد علی عونی، سنة ١٩٣٦ = ص ٣٣٦.
6. عبد الرقیب یوسف، دیوانا کرمانجی، ١٩٧١، نجف، بپ ١٢٩.
7. صادق بهاء الدین ئامێدی، هۆزانڤانێت کورد، چاپا یەکێ، بەغدا ١٩٨٠ بپ ٢٠٥.

سىێ: ژینا وی د هندور بەرکارىێ وی بخۆدا

قووناغا هەرە گرنگ، یا کو پێتر مە نێزیکی ژینا فەقییێ تەیران دکەت و نێزیکی وان چەرخ و سالێن ئەو تێدا ژیای دکەت، بەردار و بەرکارىێ وی بخۆیە، یێن کو وی مێژۆیا نڤیسینا هەلبەستیێ تێدا دیارکری، دیسا مێژۆیا بوونا خۆ ژی. ئو نهۆ ژی دێ چەند میناکان رایێخین، دا بکارین تەڤنیێ خۆ ل سەر راچنین:

١- فەقی د داویا بەیتا شێخیێ صەنعانیدا، دو جارا سالا ب داوی ئینانا وێ، نڤیسییە، جارەکێ ب هەژماریێ و جارەکێ ژی ب تیپێن ئەبجەدێ. هەروەك دبێژیت:

لەو (میم و حێ) سۆهت عشقهێ　　　د دەهسەد و سالا سهێ

خەلقنۆ ژ وێ مەی مەستەئێ　　　طەویل دکەت حکایەتی [١]

ئەڤ هژمارا هەنێ، (دەهسەد و سە)، ئانکو ١٠٣٠ مش، دکەڤیتە بەرامبەر ١٦٢٠ - ١٦٢١ زا.[٢]

دیسان دبێژیت:

مکسی ژ عشقێ سۆهتییە　　　ئەڤ قەول ل شەیخ نوو گۆتییە

حالێ خوە تێدا گۆتییە　　　ژ غەین و لامێ هجرەتێ [٣]

ئەڤ هەردو تیپە، (غەین و لام)، (غ) ١٠٠٠ + لام ٣٠ هەردو دبنە ١٠٣٠.

٢- بەرێکانەك دناڤبەرا فەقییێ تەیران و مەلاییێ جزیریدا هەیە، تێدا، فەقی، دیرۆکا نڤیسینا وێ بەرێکانێ خویا دکەت، هەر وەك دبێژیت:

بریندارێ عشقێمە　　　دوورم ژ سها بهان

دزانن مەداحێ کێمە　　　د هزار و یەك و سهان

سەناخوانێ مەلێمە　　　ل هەموو عەرد و جهان

هەر وەك دیار ئەڤ بەرێکانێیە سالا ١٠٣١مش، بەرامبەر ١٦٢١=١٦٢٢زا هاتیە نڤیسین[١]، ئانکو بدروستی سالەکێ پشتی ب داوی ئینانا بەیتا شێخێ صەنعانی.

---

1 . بەیتا شێخێ صەنعانی، دەسنڤیسا بەرلینێ، کو ب دەستێ ئێکێ نافێ وی (محمود)، هاتیە مەشق کرن.

2 . دیوانا فەقییێ تەیران، سەعید دێرەشی و پێزانێ ئالیخانی، بەغدا ١٩٨٠ بپ ١٤.

3 . بەیتا شێخێ صەنعانی، دەسنڤیسا بەرلینێ، ژێدەرێ بەرێ.

٣- د بەیتا ((دلۆ رابە، دلۆ رابە)) دا، دیسان فەقییێ تەیران، هەم مێژۆیا بوونا خۆ، هەم ژی مێژۆیا نڤیسینا هەلبەستێ، دیارکریە، وەك دبێژیت:

میم و حێ حەفتێ فەلەك چوون

ژ هجرەتێ دەوران گەلەك چوون

سال هزار و چل و یەك چوون

ئەڤ غەزەل ئانی دیارە

فەقی د ڤێ چارینێدا دبیژیت، کو دەما من ئەڤ غەزەلە نڤیسی، حەفتێ فەلەك ژ عەمرێ من بۆری بوون. ئو دبێژیت، سال ژی، سالا ١٠٤١ بوو.[2]

هەر ئەڤ چارینە ب رەنگەکێ دی، زڤنگی، د راڤەیا دیوانا جزیریدا، ئینایە خوار.. هەروەك دبێژیت :

ل محمد حەفت فەلەك چوونە

ژ هوجرەت دەور گەلەك چوونە

هزار سال چل و یەك چوونە

ئەڤ غەزەل هات دیارە [3]

دیسان د ڤێ چارینێدا ژی، هەر سالا ١٠٤١ێ هاتیيە. تنێ گوهۆرین کەتییە ((حەفتێ فەلەك و هەفت فەلەك))، کو دێ ب درێژی ل سەر ئاخڤین.

٤- هەرەکول ئازیزان، د کۆڤارا (هاوار)ێدا، هژمار ٣٣ وەسا هزر دکەت کو هەلبەستا ((ئیرۆ وەرن، لێزم وەرن))، فەقییێ تەیران ل سەر مرنا جزیری ڤەهاندییە، هەروەك دبێژیت: ((دبێژن کو فەقەهێ تەیران شاگرتێ مەلایێ جزیریبوو و ل بەر دەستێن وی خوەندییە. فەقەه د وەفاتا مەلێ دە ژێرە مەرسییەك ژی گۆتییە و ل تاریخا وەفاتا مەلێ تێدە ب ئەبجەدێ ئشارەت کرییە. ئەو مەرسییە ب دەستێ من کەتبوو، لێ ددەما نڤیساندنا ڤێ بەندێدە نە ب من رە یە. لێ قەنج تێتە بیرا من کو فەقە د مەرسییا خوەدە دبێژە:

---

1. دیوانا فەقییێ تەیران، ژێدەرێ بەرێ، بپ ١٠٥.
2. دیوانا فەقییێ تەیران، ژێدەرێ بەرێ، بپ ١٠٥.
3. العقد الجوهری، فی شرح دیوان الشیخ الجزری، ژێدەرێ بەرێ، بپ ٩١٤.

هەفت عەین و لام ژ هەڤ بوون جدا

شین و گری دیسا تەدا)) [1]

ل دوی حسێبا ئەبجەدێ دبیتە ١٠٥٠مش، بەرامبەر ١٦٤٠ - ١٦٤١ زا.

٥- د هەلبەستا ((اللە چ زاتەك ئەحسەنە)) دا، فەقی، مالكەك ئانی‌یە، دبێژیت: ((نەه چەرخ د نێڤا چەرخەكی)) ئەز وەسا هزر دكەم، كو مرادا تەیران ئەوە ببێژیت، نەه چەرخ یێت بۆرین و ئەز یێ د نیڤا چەرخێ دەهێدا بوویم، ئانكو ل دوورێن ٩٥٠مشەختی پێهەل. دویر نینە ژی، ئەوی ئەڤ هەلبەستە د پیراتیا خۆدا نڤیسیبیت، ژبەركو مالكێن پشتی وێ هۆسا هاتینە:

چەرخێ دنێڤ چەرخا ئەزم   رۆح و رەوانا من توی

ئەز هشكەدارم نا رزم   خەمل و روحانا من توی [2]

ئەڤ گۆتنا وی ڤێ رامانێ ددەت، كو ((ئەز چەرخم، د ناڤا چەرخان دا دژیم)) هەروەك وی دڤێت ببێژیت، كو ژینا من كەتیە د دو چەرخادا، ((ئەز د چەرخێ دەهێدا بوویمە و تێدا ژیای‌مە، دیسان، ئەڤە ئەزێ د چەرخێ یازدێ ژێدا دژیم... راستە ئەز یێ پیرم، لێ پیراتیێ نە ئێخستیمە.. ئەز ئەو دارێ هشكم یێ كو نە رزیت و ل بەر بەفر و برانا و ژ تەڕ و شلبوونێ پویتی نەبیت.))

٦- چیڤانۆكا ((فەقیێ طەیرا و كچا حاكمێ هێشەتێ))، كو سەیدایێ هێژا ئەمینێ ئۆسمان ل بن ناڤێ ((فەقیێ طەیران)) د گۆڤارا (كاروان) دا، بەلاڤ كریە، هەروەك وی بخۆ ئاوڕ دایێ، كو د چیرۆكێدا دیرۆكا مرنا فەقی هاتی‌یە. چیرۆك ل زاردەڤێ فەقی، ب ڤی رەنگی دیرۆكا مرنا وی خویا دكەت، فەقی بەری بمریت، كاغەزەكێ دنڤیسیت و چیرۆكا مرنا خۆ تێدا ڤەدگێڕیت و دبێژیت: ((پێستركا مزگەفتێ دوازدە پێپكن، ئەزێ هاتیمە سەر پێپكێ شەشێ، ئزرائیل یێ هاتیە سەر یێ هەفتێ، نە هێلا نە ئەز بچمە سلال و نە بێمە خوارێ، ژ نوی ئەزێ كەتیمە عەردی.)) [3]

ئەمینێ ئۆسمان وەسا ئاشكرا دكەت، كو فەقیێ تەیران د شێست سالیێدا چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ، ئانكو، چیرۆكێ بۆ هەر دەه سالا ژ ژینێ، ناڤ لێ دانایە ((پێپك)).

٧- چارمالكی‌یەك د بەیتا شێخێ صەنعانی‌دا هەیە، وەها نڤیسی‌یە:

---

1. كۆڤارا (هاوار)، هژمار **٣٣** شام **١٩٤١**.
2. دیوانا فەقیێ تەیران، ژێدەرێ بەرێ، بپ **٦٥**.
3. كۆڤارا: كاروان، هژمار ٨، سال **١٩٨٣**.

طاعەت دكر دائم مدام
گەه ژ قعود گەه ژ قيام
حەفتێ و حەفت سالی تمام
خالی نەبوو ژ خزمەتێ[1]

ئەگـەر مـرۆڤ هـویر تەماشـا كەتـە بـەیتا شـیخێ صـەنعانی، دێ بینیـت كـو فـەقی كەسۆكیا خۆ د كەسۆكیا شێخیدا دیتیيە، ئانكو پشكەك ژ ڤـێ بـەیتێ ڤـەگێرانا ژیـن و ئەڤین و حەزێن وی يێن نەپەنینـە. هـەروەك ئـەو بخـۆ ژی د چـارمالكیيەكێدا ئـاوڕێ ددەتێ، دبێژیت:

مكسی ژ عشقێ سۆهتیيە
ئەڤ قەول ل شەیخ نوو گۆتیيە
حالێ خوە تێدا گۆتیيە
ژ غەین و لامێ هجرەتێ

ب رەنگەكێ ئاشكرا فەقی ددەت خۆیا كـرن: كـو ئـەڤ قـەولێ مـن ب شـێخیڤە گـۆتی، ئانكو (بەیتا شێخێ صەنعانی)، ئەو حالێ خۆيە من تێـدا گـۆتی، دەردێ وێ عشـقێيە یـا ئەز تێدا هاتیمە سۆتن. لەوڕا ((حەفتێ و حەفت سالی تمام))، ب باوەریا من، ئەڤە ژیـێ وی بخۆیە، ئانكو دەما ئەڤ بەیتە نڤیسی ژیێ وی (حەفتێ و حەفت) سـال بوویـە. ڤێجا ئەگەر ئەم حەفتێ و حەفت سالا ژ ١٠٣٠ پاڤێژین، سالا بوونا وی دێ بیتە ٩٥٣ مش.

چار: گێنگەشە

پشتی رێزكرنا ڤان بەلگەیان، ل سەر بوون و ژین و مرنا فەقی، نهۆ ژی دێ هندەكێ گێنگەشـێ ل سـەر كـەین و ل دوی چـین و بەلگـەیێن راسـت، یـان ژی نێزیكـی راستیێ پەژرینین:

نێڕینا ئەلكزەندەر ژابا، ژ بۆ بوون و مرنا فەقیێ تەیران، ب باوەریا مـن نێڕینـەكا راست نینـە، ژبـەركو ئـەو بڕیارەكا ڤـەبڕ ددەت و چ گـرۆڤ و دەلیـل ژی ژبـۆ پەژرانـدنا نێڕینا خۆ نە ئانینە.

---

[1] . م. ب. رۆدێنكۆ. شێخ سەنعان ١٩٦٥ زا، موسكوا، بپ ٧٢.

بۆچوونا د. بلەج شێرگوه، نێزیکی یا ئەلکزەندەر ژابایە، دوور نینە ئەڤ بۆچوونە ژ وی وەرگرتبیت.

دیسان هزر و بۆچوونێن هەردو نڤیسڤانان، علأءالدین سجادی و محمد امین زکی، هزرێن ڤەجوینە و وان ژ یێن بەری خۆ وەرگرتینە.

صادق بهأء الدین و عەبد الرقیب یۆسف ژی ژ بۆچوونێن دیرۆکڤانێن بەری خۆ دەرباز نەبووینە.

نێرینا هەرەکۆل ئازیزان یاکو دبێژیت، فەقی هەلبەستا ((ئیرۆ وەرن لێزم وەرن)) ب مرنا ملایێ جزیری گۆتیە، جهێ شك و گۆمانایە، ژبەرکو وی چ بەلگە و گرۆڤێن پشت پێ بهێت راستکرن نە ئانینە. دەما ئەو دبێژیت، فەقیێ تەیران ((شاگرتێ مەلایێ جزیریبوو و ل بەر دەستێن وی خوەندیە))، گۆتنەك بێ بنیاتە.. كی دبێژیت وەیە، بەلکی بەرۆڤاژی بیت، یان بەلکی هەم د هەلبەستێدا، هەم د زانینێدا، کەسێ خۆ ب کەسێ نەدابیت. دیسان گۆتنا وی کو ((.. فەقەه ئەڤ مەرسیە د وەفاتا ویدە ژێرە گۆتیە))، هێشتا نەبوویە راستیەك.. نزانین وی ئەڤ گۆتنە ژ چ ژێدەر وەرگرتیە.. هەروەك د نڤیسینا ویدا خۆیایە، چ بەرکارێن فەقی ل بەر دەستێن وی نەبووینە، هەتا ئەڤ هەلبەستە ژی ل بەر دەستێن وی نەبوویە، هەر وەك ئەو ب خۆ دبێژیت: ((ئەو مەرسیە ب دەست من کەتبوو، لێ ددەما نڤیسینا ڤێ بەندێدا نە ب من رەیە. لێ قەنج تێتە بیرا من کو فەقەه د مەرسیا خوەدە دبیژە ... هتد)). ئەڤ ڤەکۆلینێن ب ڤی رەنگی، زانستی نینن، مادەم وی چ ل بەر دەستا نەبوویە، ئەو نڤیسینا وی ژی دێ یا سست بیت. ئەگەر وی ئەڤ تشتە ب رێکا دەڤکی بهیستبیت، پا، یا پێتر بەلاڤ د ناڤا خەلکێ کورد دا و ب چیرۆك تێ ڤەگێران، ئەوە کو وی ب ئەڤیندارا خۆ گۆتیە.. لێ ئەم نهۆ نکارین هەردو نێرینان ب پەژرینین، ژ بەرکو چ بەلگەیێن مسۆگەر ددەست مەدا نینن .

★ ★ ★

خالا هەرە گرنگ یا کو بوونا فەقیێ تەیران پێ تێ دەسنیشانکرن، ((حەفت فەلەك))، یان ((حەفتێ فەلەك))ە، ئەڤ هەردو هەڤۆکە د بنیات دا یەك بووینە، فەقی ژی یان (حەفت) گۆتیە، یان (حەفتێ).. لێ پشتی ڤەگوهاستنا هەلبەستێ ژ

دەستڤیسـەکێ بـۆ دەستڤیسـەکا دی، یـان ژ دەڤـەکی بـۆ دەڤـەکێ دی، ئـەڤ گوهۆڕینە کەتیە تێدا.

د هندەك ژێدەران دا ((حـەفت فەلـەك)) هاتیـیە، ، ژ وانـا، زڤنگی د راڤـەیا دیوانـا مـەلایێ جزیـریدا ئانیـیـە.. لێ وی خـۆ پێڤـە هـای نەدایـە، کـا (فەلـەك) ژبـۆ چ تێـت و چ رامانێ ددەت.

د دو ژێدەرێن دیدا یێن کو، دیوانا فـەقیێ تـەیران پـێ هـاتی تویژانـدن ((حـەفتێ فەلەك)) هاتینە.

هێژا عبد الرحمن مزووری گۆتارەك د رۆژناما هاوکاریدا، ل سەر ڤێ مـژارێ، ل بـن ناڤێ ((حەفت فەلەك، ئان حەفتێ فەلەك))[1] نڤیسیـیە، بۆ جارا یەکێ نـاڤبری تێبینیـیا وێ چـەندێ کریـە کـو ئـەڤ ((فەلـەك))ە، رامـان پـێ سـالن. ئـەو وەسـا هـزر دکـەت کـو ((حەفتێ فەلەك))ە، نە ((حەفت فەلـەك))، ئـەوی (فەلـەك) بـۆ سـالەکێ دانایـە، ئـانکو دەما ئەڤ هەلبەستە سالا ١٠٤١ نڤیسی، ژیێ وی حەفتێ سال بوویە.. مـە ژی د دیـوانێدا، هەر پشتگیریا ڤێ نێرینێ کریە.

ژ بۆ پێتر رۆهن کرن دێ جارەك دن وان هەردو چارمالکییا دەین پێش چاڤ:

١- ل محمد هەفت فەلەك چوونە
ژ هوجرەت دەور گەلەك چوونە
هزار سال چل و یەك چوونە
ئەڤ غەزەل هات دیارە

★ ★ ★

٢- میم و حێ حەفتێ فەلەك چوون
ژ هیجرەتێ دەوران گەلەك چوون
سال هزار و چل و یەك چوون
ئەڤ غەزەل ئانی دیارە

---

[1] . عبد الرحمن مزوری، ((حەفت فەلەك ئـان حـەفتێ فەلـەك)) رۆژنامـا ((هاوکـاری)) هـەژمار: ٦١١، پێنجشەمب – ١٢ێ چریا پاشین ١٩٨١، بەغدا.

ئەگەر ئەم ببێژین، ((حەفتێ فەلەك)) كو هەر (فەلەك) ژ بۆ سالەكێ دانین، هنگی سالا ١٠٤١ێ، عەمرێ فەقی دێ بیتە حەفتێ سال. ١٠٤١- ٧٠، سالا بوونا وی دێ بیتە ٩٧٠ مش بەرامبەر ١٥٦٣- ١٥٦٤زا.

دیسان ئەگەر ئەم ببێژین ((حەفت فەلەك))، دێ گرێیەكا دی كەڤیتە د مژارا مەدا، ئەوژی، دێ چاوا سالا بوونا وی ژێ دەرێخین؟. لێ، ل ڤێرێ دڤێت ئەم دیاركەین، كا (فەلەك) ژ چەند سالان پێك تێت، ئەرێ بۆ سالەكێ تنێ تێ گۆتن، یان ژی بۆ چەند سالەكان؟. ئەگەر ئەم بزڤڕین و ئاورەكێ ژ فەلەكناسێن كەڤن ڤەدەین، ژنوی بدروستی دێ بۆ مە خویابیت كو، ((فەلەك))، نە بۆ سالەكێ تێ گۆتن، بەلكی فەلەكناسان بۆ دوازدە سالا بكار ئانییە، ژبەركو رۆژ سالەكێ دزڤریت و بازنەكی دروست دكەت، د وی بازنیدا دوازدە برج هەنە، ئانكو چەرخا فەلەكێ ل دۆر دوازدە برجا دزڤریت، هەر مینا ڤێ، فەلەكا فەقیێ تەیران ژی ل دۆر دوازدە سالا دزڤریت. ئەڤجا مە حەفت فەلەك هەنە، ٧ × ١٢ = ٨٤. هەلبەستا خۆ ژی د سالا ١٠٤١ێ دا نڤیسییە. ٨٤-١٠٤١ = ٩٥٧ مش، بەرامبە ١٥٤٩ زا. ل دوی ڤێ نێرینێ، فەقیێ تەیران بدروستی د سالا ٩٥٧ مش ژ دایك بوویە. ئەڤجا یا مە دڤێت ببێژین ئەوە، كو یا راست ((حەفت فەلەك))ە، نەك ((حەفتێ فەلەك)).

چیڤانۆكا ((فەقیێ تەیرا و كچا حاكمێ هێشەتێ))، هەروەك مە د سەریدا گۆتی، د جهەكیدا فەقی دبێژیت: ((پێسترکا مزگەفتێ دوازدە پێپكن، ئەزێ هاتیمە سەر پێپكێ شەشێ... هتد)). دپێشەكیا چیڤانۆكێدا، سەیدا ئەمینێ ئۆسمان، بۆ ڤان شەش پێپكا، شێست سال دانایە، بۆ هەر پێپكەكی دەه سال، ئانكو فەقیێ تەیرا د ژیێ شێست سالیێدا، چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ. هەرچەند نێرینەكا سەركەفتییە، لێ ئەو لێكدانا وی كری، نە یا دروستە. ئەگەر مرۆڤ باش هزر تێدا بكەت، دێ زانیت كو چیرۆكبێژ، یان ئەو كەسێ چیرۆك دانای، گەلەكێ شەهرەزا و هویربین بوویە د دارێتنا، هەم تەڤنێ چیرۆكێ، هەم ژی لێكدانا دیرۆكا سالێن بوون و مرنا فەقیێ تەیران دا. لێكدانا وێ یا دروست ب ڤی رەنگییە: چیرۆكبێژی ((پێپك)) بۆ دوازدە سالا دانایە، نە بۆ دەه سالا، لەورا ژی وی گۆتیە ((پێسترکا مزگەفتێ دوازدە پێپكن))، دا گوهدار تێ بگەهیت كو ((پێپك)) ژی دوازدە سالە، بەری ڤێ خالێ مە گۆتبوو، كو چەرخا رۆژێ ل دۆر دوازدە برجا دزڤریت، دبیت ، دوازدە پێپكا گرێدانەك ب ڤێ چەندێڤە هەبیت. ئەڤجا ژبۆ

دیارکرنا سالێن ژیێ فەقی، دڤێت ئەم، هەم دوازدە پێپکا، کو هەریەك بۆ سالەکێ تێ، هەم شەش پێپکا، کو هەر یەك بۆ دوازدە سالا تێ، پەژمێرین. ((٦ × ١٢ = ٧٢ . ئو ١٢ دوازدە پێپك ژی بچنە سەر، دێ پێکڤە دەرکەڤن ٨٤ سال.)) ئەڤجا ل دوی ڤەگێرانا ڤێ چیرۆکێ، فەقیێ تەیران ب دروستی د ژیێ هەشتێ و چار سالیێدا چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

رۆژا ٢٤/ ١١/ ٢٠٠٠ێ، برایێ هێژا د. خەلیل جندی، کاغەزەك بۆ من ڤرێکر، تێدا تێکستەکا فولکلۆری، ل سەر ئاوایێ سترانێ هەبوو، کو ب ((میر محێ)) هاتیە گۆتن. هەژی گۆتنێیە بێژین، بەیتا میر محێ، جهەکێ هێژا د ئۆلا ئێزدیاتیێدا وەرگرتییە. ئەڤ میر مح ژی، فەقیێ تەیرا بخۆیە - کو دمژارەکێدا، ئەم ب درێژی ل سەر ئاخڤتینە - ئەڤیندارا وی ((فەلەك))ێ، بەیت، ب مرنا وی گۆتیە و تشتێ بالکێش تێدا ئەوە، دیرۆکا مرنا وی تێدا دیار دکەت. د بەندەکێدا دبیژیت:

تربا میر محێ م ل سەرێ وی چیایی
ئەز خولامێ ڤان هەردو خلمەتکارا بم
هەکە ب مل و باسکا د کۆلان و دەستا ڤەدایی
فەلەکا دبێژێ میر محێ م، ت هەزار و چل و سالەکێ ل با م مایی
وەکە ئیرۆ م کورە میر محێ خوە نە دیتی و نە بینایی.[1]

ل ڤێرێ ((هزار و چل و سالەك)) ١٠٤١، مەرەم پێ سالا مشەختییە. هەر مینا ڤێ هژمارێ، ئانکو ڤێ سالێ د بەیتا ((دلۆ رابە)) دا هاتیە، هەر وەك بەرێ مە چەند جار ئیشارەت دایێ.

[1] . د. خەلیل جندی، بەیتەك دوور و درێژ ل بن ناڤێ ((داستان و بەیتا میر مح))، د کۆڤارا ((رۆژ)) هەژمارا ٧ و ٨ دا وەشاندییە. ناڤبری ((میر مح)) مینا کەسۆکیەکا چیڤانۆکی د هەژمێریت، لێ هەروەك مە د نڤیسینەکێدا گۆتی، کو ((میم و حێ)) یە، بوویە ((میر محێ)). دیسان د بەیتا میر محێ دا، هەلبەستا فەقی، ((بەیتا هێشەتێ)) تێدایە، کو چیرۆك هەمی ل سەر بنیاتێ ڤێ هەلبەستێ هاتیە ئاڤاکرن. دداویا بەیتێدا، ڤەهاندنەکا ل سەر ئاوایێ سترانێ هەیە، ئەڤیندارا میرمحێ، ((فەلەکێ)) پێ گۆتییە، د کۆڤارێدا پشکەك ژ وێ سترانێ هاتیە بەلاڤکرن، پشکا دی، وەك مە دمەتنیدا گۆتی، د گەل کاغەزەکێ بۆ من رێکریە.

پشتی ڤێ گێنگەشێ هەمیێ، هند نێرینێن کەچ و هن ژی یێن راست هاتن ئاشکراکرن و مە دەستێ خۆ دانا سەر گەلەك خالێن گرنگ د ژینا وی‌دا. نهۆ ژی دێ ب کورتی سالێن بوون و مرنا وی دەینە پێشچاڤ:

سالا بۆنیێ:

١- ل دوی ڤەکۆلینا مە، ((حەفت فەلەك)) هاتە پەژراندن. سالا بوونا وی تێدا دبیتە ٩٥٧ مش.

٢- ((حەفت چەرخ د نیڤا چەرخەکی)). ل ڤێرێ ژی سالا بوونا وی د کەڤیتە د سالێن پێنجی‌یادا د چەرخێ دەهێ، ئانکو د سالێن ٩٥٠ - ٩٦٠ ێ مشەختی‌دا.

٣- ((حەفتێ و حەفت سالی تەمام))، ئەگەر فەقیێ تەیران د سالەکێدا، ئانکو بدروستی د سالا ١٠٣٠دا، شێخێ سەنعانی ب داوی ئینابیت، دێ سالا بوونا وی کەڤیتە ٩٥٣ مش، ئەگەر ژی پێتر ژ سالەکێ پێڤە مابیت، مەعنا ل ڤێرێ ژی سالا بوونا وی هەر دێ بیتە ٩٥٧ مش.

٤- ئەگەر مە سالا مرنا فەقی ١٠٤١ پەژراند، هنگی ل دوی چیرۆکا ((فەقیێ تەیرا و کچا حاکمێ هێشەتێ))، کو ٨٤ سال عەمر برینە، دێ سالا بوونا وی دیسان بیتە ٩٥٧ مش.

سالا مرنیێ:

١- ((بەیتا میر محێ)) بدروستی بۆ سالا مرنا فەقی، سالا ١٠٤١ مشەختی دانایە.

٢- چیرۆکا ((فەقیێ تەیرا و کچا حاکمێ هێشتێ)) وەسا دیارکرییە کو فەقی ٨٤ سال عەمر برینە. ئو دیاربوو کو ئەو د ٩٥٧ێدا بوویە. ب ڤێ چەندێ سالا مرنا وی ل ڤێرێ ژی دێ بیتە ١٠٤١ مش.

ب کورتی دێ بێژین:

فەقیێ تەیران سالا ٩٥٧ مش. بەرامبەر ١٥٤٩ زا، ژ دایك بوویە.

ئو، سالا ١٠٤١ مش، برامبەر ١٦٣١ زا، چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

جهێ ژ دایکبوونا
فەقییێ تەیران [1]

تشتەکێ دیار و ئاشکرایە، کو فەقییێ تەیران خەلکێ هەکارێیە، ژ هەکارێ ژی خەلکێ ڤەزا (مکسێ)یە.. لێ ژ مکسێ خەلکێ کیژان گوندییە؟ ئەڤە جهێ گێنگەشێیە و رەئی و نێرینێن جودا بۆ ڤێ چەندێ هەنە.

ئالکساندەر ژابا دبێژت: فەقە ((ئەسلێ وی ژ قەسەبا مکسێیە، تابیعێ وەلاتێ هەکاریانە)) پاشی دبێژە: ((ل مکسێ ژی مەدفوونە.)) [2]

هەردو مێژۆڤان محەمەد ئەمین زەکی و علاءالدین سجادی وەسا هزر دکن کو فەقییێ تەیران خەلکێ ((ماکۆ))یە. [3]

د. بلەچ شێرگوە دبێژە: فەقییێ تەیرا خەلکێ باژێرکێ (مکس)ە. ئو دبێژە: ل باژێرکێ (مکس) مرییە و تێدا هاتیە ڤەشارتن. [4]

نڤیسڤان عبد الرقیب یوسف دبێژە: ((فەقە خەلکێ گوندێ (طیران.. تەیران)ە، ئەڤ گوندە دکەڤە ناڤبەینا جهێ (مکسێ) و (هیزان)دا، بەلێ ژ هیزان تێ هژمارتن. ئەڤ گوندە نهۆ ژی هەیە بڤی ناڤی و بەلاڤە ل نێڤ دانشتییێن مکسێ و هیزان دا، کو فەقە ژ دانشتییێن ڤی گوندییە.)) [5]

---

1. ئەڤ مژارە هەر ل بن ڤی ناڤ و نیشانی د حەفتیناما "پەیاما کورد" هژمار (٩) ٥. ١١. ٢٠٠٤ ل ئەلمانیا هاتیە بەلاڤکرن.
2. اسکندر ژابا، جامعیێ رسالەیان و حکایەتان ب زمانێ کورمانجی. چاپا لاتینی، ستوکهولم ٢٠٠٠ روپەل ٣٣.
3. بنێرە: محمد امین زکي (خلاصة تاریخ الکرد و کردستان) الجزء الاول. ترجمة محمد علي عوني – لبنان ١٩٨٥ ص٣٦٨. دیسان بنێرە: علاء الدین سجادی، مێژوی ئەدەبی کوردی ١٩٥٢ ص٥٣٦.
4. د. بلەج شیرگوە، القضیة الکردیة– ماضي الکرد و حاضرهم– رابطة کاوا للثقافة الکردیة بیروت ١٩٨٦ ص ٣١.
5. عبدالرقیب یوسف، دیوانا کرمانجی، نجف ١٩٧١ روپەل ١٢٢.

ل سەر ڤێ نێرینا عبدالرقیب یوسف.. صادق بهاء الدین ئامێدی دبێژە: ((برادەر رەقیب یوسف د دیوانا کرمانجیدا، هەر ژ نك خۆ ناڤێ تەیران درستکرییە، کرییە گوندێ فەقە لێ بووی و نەزانێت تۆرێ کلاسیکی گۆتنا وی ڤەگوهازتییە. فەقە خەلکێ مکسێیە ب ناڤێ مکسێ ژی ناڤدارە، کو ب درێژی هاتیە دەستنیشانکرن. کو بێژەیا (تەیران) برادەر رەقیبی ئەفراندییە.[1]

د رۆژا ٢٨. ٣. ١٩٨٨ێ نامەکا سەیدایێ ناڤبری {عبد الرقیب یوسف} گەهشتە مە، تێدە دبێژت: ((فەقە خەلکێ مکسێیە، نەکو خەلکێ (طیران)ە، من پرسی د گشت هاڤینا ١٩٧٧ێدە، کەسێ نەگۆت گوندەك ب ڤی ناڤی هەیە. دیارە ئەز خەلەت بوومە د دیوانا کرمانجیدا)) [2]

مژارا مە یا ب ناڤێ ((هێشەتێ د فەلسەفا فەقیێ تەیران دا)) مە وەسا دایە زانین کو فەقیێ تەیران خەلکێ گوندێ هێشەتێیە، یا کو دکەڤە دەڤەرا جوولەمێرگێ، سەر ب پنیانشیا)). [3]

لێ پشتی پێتر ل پەی ڤێ مژارێ چوویم، بۆ من خویابوو کو مەرەما فەقیێ تەیران ب پەیڤا ((هێشەت)) نە گوندێ هێشەتێیە.. بەلکی رەخێ هەر باژێرەکی، یان گوندەکی، یان دەڤەرەکێ، دبێژنێ ((هێشەت)). ئەڤجا یا دروست فەقیێ تەیران نە خەلکێ گوندێ هێشەتێیە.. ئەو هەلبەستا وی یا کو دبێژە: ئیرۆ وەرن لێزم وەرن، جیران و خەلقێ هێشەتێ)). ئەڤ هێشەتە ژی هەر وێ مەعنایێ ددت یا کو مە ئاوڕ پێ دای، نە کو گوندێ هێشەتێ.

دیسان د دیوانا کرمانجیدا هاتییە، دبێژە: ((تەیران د مکسێدا مایە هەتا کو ل وێدێ مرییە، چونکە گۆڕا وی ل ڤی گوندییە، هەتا نهۆ ژی خەلك دچن زیارەتا گۆڕا وی)) [4]

هەروەسا عبدالرقیب یوسف د پێشەکیا "بەرسیسێ عابد"دا، دبێژیت: ((فەقیێ تەیران ژ گوندێ "وەرەزور"، یا کو نە گەلەك دوورە ژ باژارێ مکسێ ژن هینایە و گۆڕا

---

[1]. صادق بهاء الدین ئامێدی، هوزانڤانێت کورد، بەغدا ١٩٨٠، رۆپەل:٢١٨.
[2]. س. دێرەشی و پ. ئالیخانی، دیوانا فەقیێ تەیران، بەغدا ١٩٨٦ رۆپەل ١٦.
[3]. س. دێرەشی (هێشەتێ د فەلسەفا فەقیێ تەیران دا) کوڤارا (هاڤیبوون) هژمار (٥) سال ١٩٩٩ بەرلین، رۆپەل ١٥٦-١٦٣.
[4]. دیوانا کرمانجی ژێدەرێ بەرێ، رۆپەل ١٢٨.

وی ژی ل وێدەێیە. لێ گۆڕەکی دیتر ب ناڤێ گۆڕا فەقیێ تەیران ڤە هەیە ل گوندێ "شاندیس"ێ، ل جهێ هیزانێ، چکو ل شاندیسێ چوویە بەر رەحمەتێ... پاشی دبێژیت: ...هەروەها مەلا صالەح گۆتییە فەقی ب ئەصل خەلکێ گوندێ "وەرەزوز"ە.)) [1]

ڤێ داویێ دەسنڤیسەکا "بەیتا دلی" کەتە دەستێ من، د داویا بەیتێدا چەند هەڤۆك ب عەرەبی هاتینە نڤیسین و جهێ بوویین و مرنا فەقی تێدا دیار دکەت، دبێژیت: ((فەقی، ناڤێ وی محمدە، جهێ بوویینا وی و نەژادا وی ژ گوندێ وارزور (وارەزۆر)ە. ئو جهێ ڤەشارتان وی د گوندێ (شاندیس)دایە، ژ قەزا نمرا (نەمرا). ئو هندی وەرەزۆرە گوندەکە ژ قەزا مکسێیە)). [2]

ئەز وەسا هزر دکەم کو ئەڤ هەردو نێرینێن داویێ، ئەون جهێ باوەرێ، ئەگەر چ پێزانینێن هێژا عبدالرقیب یوسف ل سەر ڤێ چەندێ نە د ڤەبرن، لێ گەلەك نێزیکی راستیێنە.

لێ ئەڤ ئیشارەتێن ددەسنڤیسێدا هاتین، ئیشارەتێن ڤەبرن و کو دبێژیت جهێ بوویینا وی "وارەزۆر"ە، ئو جهێ مرنا وی "شاندیس"ە. ئو چمکی "وەرەزۆر" سەر ب "مکسێ"ڤەیە، ژ بەر وێرێ ژی فەقی پاشناڤێ خۆ دانایە "مکسی".

ل دوی ڤێ دەسنڤیسێ، وەسا دیار دبیت کو، فەقە ل گوندێ "وارەزۆر" ژ دایك بوویە و بابێ وی ژی خەلکێ وی گوندییە. ئو پشتی چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ، ل گوندێ "شاندیسێ" هاتیە ڤەشارتن.

یا فەرە بێژین کو، فەقیێ تەیرا، ١٥٤٩ زایینێ، ل گوندێ "وارەزۆرێ" ژ دایك بوویە و سالا ١٦٣١ێ ل گوندێ "شاندیسێ" چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

---

[1]. بەرصیصێ عابد/ فەقیێ تەیران. بەلاڤکرنا: عبدالرقیب یوسف. وەشانا دەزگەها چاپ و بەلاڤکرنێ "ئاراس" هەولێر ٢٠٠١، بپ ١٠.

[2]. دەقا وێ ب عەرەبی ب ڤی رەنگییە: ((فقي اسمه محمد و ولادته و اصله من قرية وارزور و مدفنه في قرية شانديس من قضاء نمرا و اما وارزور قرية من قضاء مكسى)). ژ بیبلیوتیکا پروفیسور جەلیلێ جەلیل، دەسنڤیس هژمار (٩).

دیرۆکا تۆرەڤانیا کوردی

ژ کیژان خالێ دەست پێ دکەت؟![1]

دەما مرۆڤ رۆپەلێن دیرۆکا تۆرەیا کوردی ڤەددە و بڤێت بزانت کا ژ کیژان سالێ یان ژ کیژان چەرخی دەست پێ دکە؟ مرۆڤ د سەتمت و رادوەستت، تەڤ دەری تێن دائێخستن.. گەلەك پسیار خوە ل مەژیێ مرۆڤی ددن! ئەرێ بەری مەلایێ جزیری، فەقیێ تەیران و عەلی حەریری، تۆرەیا کوردی یا نڤیسکی هەبوویە یان نا؟! ئەڤان هەلبەستڤانان ژ کیدەرێ دەسپێکرییە؟ باندۆرا کێ ل سەر وان هەبوویە هەتا کو بکاربن بگهن ڤێ لۆکا بلند؟.

دیرۆکڤانێن دیرۆکا تۆرەیا کوردی گەلەك خوە ب ڤێ مژارێڤە مژوول کرینە و خوە پێڤە وەستاندینە، گەلەك بزاڤ هاتینە کرن، کو خالا سەرهلدانا تۆرەیا کوردی دەسنیشان بکن، لێ ئەڤ بزاڤنە تەڤایا وان مینا وی مرۆڤێ ل پەی لەیلانکا دچیت و داوییێ دگەهیت جهەك هشك و زوها.

مافیێ هەر کەسەکی هەیە پسیار بکەت، کا جا پێش چەرخێ ١٦ زایینێ، کوردان تۆرەیا نڤیسکی هەبوویە؟! یان کیژان نڤیسڤانی د وێ قووناغێدا ب کوردی نڤیسییە؟. هنەك کەسان بەرسڤا ڤان پرسان دایە.

دیرۆکڤان و تۆرەڤانێ نەمر ئەنوەر مایی، سالا ١٩٦١ هەلبەستەك ل سەر ناڤێ عبدالصمد بابەك د کۆڤارا (رۆناهی) هژمار ٥ - ٦دا بەلاڤکرییە. ئو دیار دکەت، کو "بابەك" د سالا ((٩٧٢ - ٩٧٣)) زاینێ ژ دایك بوویە. ئو د ((١٠١٩ - ١٠٢٠)) چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.. نەمر صادق بهاء الدین ئامێدی د (هۆزانڤانێت کورد)دا، ب درێژی ل

---

[1] . ئەڤ مژارە ل بن ڤی ناڤ و نیشانی د گۆڤارا "مەتین" هژمار ١٠٣ سال ٢٠٠٠دا، هاتییە بەلاڤکرن.

سەر ڤێ مژارێ ئاخفتنیە و ئەڤ نێرینا هێژا ((مایی)) پەژراندیە و دانایە یەکەمین هەلبەستڤانێ کورد و هەلبەستا وی یا ئێکانە تێدا وەشاندیە.[1]

دیسان پرانیا دیرۆکڤانێن تۆرەیا کوردی، بابە تاهرێ هەمەدانی ((٩٣٥ - ١٠١٠)) ب هەلبەستڤانێ یەکێ یێ کورد د هەژمێرن، وەسا هزر دکەن، کو وی هەلبەستێن خوە ب زاراڤایێ "لوری" نڤیسینە.

مە دڤێت ل ڤێرێ هنەکێ ئاخفتن و گێنگەشێ ل سەر راستیا هەردو هەلبەستڤانان بکەین... هەروەك تێ گۆتن هەردو هەلبەستڤان د بنیات دا کوردن.. لێ تشتێ گرنگ ئەوە کا راستە وان ب کوردی هەلبەست ڤەهاندینە یان نە؟..

عبدالصمد بابەك

دبێژن ئەڤی هەلبەستڤانی شعر ب ئەزمانێ عەرەبی نڤیساندینە، هەر وەك صادق بهاء الدین ئامێدی دبێژە: (من دیوانا عبدالصمدی یا سێ پار (جلد) دیتیە. جورەك و ئاوایەکێ سپەهی و تازە د ڤەهاندنا هۆزانێ هەبوویە)[2]

ل ڤر گۆمان تێدا نەما کو وی هەلبەست ب عەرەبی نڤیسینە.. لێ هەروەك هێژایێ نەمر (مایی) دبێژیت، کو وی ب کوردی ژی نڤیسینە، ئەڤە جهێ گۆمانێیە، ئەو ژی ژبەر ڤان ئەگەرا:

١- هەتا نها بژلی گۆتنا نەمر مایی، د چ ژێدەران دە نە هاتیە، کو وی ب کوردی نڤیسینەك هەبە.

٢- مایی دبێژە: ((ڤان رۆژا خودێ ژێ رازییەکی یێ بنیات کورد ل رۆژا ١٩٦١/١/٢٦ێ کەشکولەکێ هۆزانان یێت ژ هۆزانێت فارسی و کوردی تێکەل ب نڤیسینا کەڤن داڤ من دا ئەز خو پێ ژبیر ڤەکەم. دەما من ئەو کەشکۆل ڤەکری، من دیت چەند هۆزانێت ڤی هۆزانڤانێ کورد - عبدالصمد بابەك - تێدا نڤیسینە.))

---

[1] . صادق بهاء الدین ئامێدی، هوزانڤانێت کورد، چاپخانا کوری زانیاری کورد، بەغدا ١٩٨٠بپ ١٧-٢١. ژ گوڤارا روناهیێ، هژمار ٥-٦ سالا یەکێ، شوات و ئادار ١٩٦١ێ، بەرپەرێ ٦٢-٦٧ێ.

[2] . ژێدەرێ بەرێ، بپ ١٧.

ئەڤ، کەشکۆلا مەلا ئەنوەر ژێ دبێژیت، هەتا نهۆ ب چاڤ نەهاتی‌یە دیتن و چ میناك ژی ژ وێ کەشکۆلێ د گەل هەلبەستێ نە وەشاندینە. ژ وان هەلبەستێن د کەشکۆلا ئەو ژێ دبێژیت تەنێ یەك ژێ د کۆڤارا رۆناهی‌دا بەلاڤ کری‌یە.. یێن دی ژی نە خویانە.

٣- ئاوایێ هەلبەستێ ژی ژ ئاوایێ هەلبەستا چەرخێ بیستێ دچیت... ئەگەر چ ئەو بخوە ب ئاوایەك نازك و خوەشك هاتی‌یە نڤیساندن، هەمی سالۆخ و پەسنا بهارێ‌یە و جوانیا کوردستانێ.. دومالکی‌یەك تێدایە دبێژیت:

ل کوردستان بنێڕە ئەی پەریخان
ل سەر دل دێ بچیت ژەنگ و تەمارە [1]

یان دەما دبێژیت:-

هەرۆ نەورۆزە ئەی دل سەد تەبارەك
وەرە گەشتێ، سەمایە ل چار کنارە [2]

هەروەك دیارە ژ ڤان هەردو چارمالکان کو هەلبەستڤان دلسۆژ و دلکوزرییێ جوانیا کوردستانێ‌یە و د بێژیتە "پەریخانا" بەردلکا خۆ، وەرە تەماشا جوانیا کوردستانێ بکە، هەمی رۆژان ژی خەلکێ کورد د وێ جوانیێ‌دا نەورۆزا دکەن، ئەڤجا وەرە دا ئەز و تو ژی نەورۆزا کوردستانێ بکەین و بچینە وێ گەشت و سەمایێ. ئەڤ دلسۆژی‌یا هەلبەستڤانەکێ بەری ٩٠٠ سالا ژیای، بۆ کوردستان و نەورۆزێ جهێ گۆمانێ‌یە.

بابەتاهرێ هەمەدانی

نەمر علاء الدین سجادی، (هەمەدانی) ب هەلبەستڤانێ یەکێ یێ کورد د هەژمێریت و وەها دیار دکەت کو د سالا ٩٣٥زا هاتی‌یە دنیایێ و ١٠١٠زا چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ [3]. ئەڤێ چوارینا خوارێ ژی دکت گرۆڤ ژبۆ سالا بوویینا وی:

---

[1] . ژێدەرێ بەرێ، بپ ٢١.
[2] . هەر ئەو ژێدەر، بپ ٢١.
[3] . علاء الدین سجادی، مێژوی ئەدەبی کوردی، سال ١٩٥٢، بپ ١٤٨.

مو، ئان بحرم که در ظرف ئامدەستەم

مو، ئان نقطه که در حرف ئامدەستەم

به هەر الفی الف قەدری بەر ئایو

الف قدم که در الف ئامدەستەم [1]

ئو دبێژیت: میرزا مەهدی خان ئەڤ چوارینه ل پەی هـژمارا (ئەبجـەدێ) لێکداینـەو ئەڤ سالێن بوون و مرنا وی ژێ دەرخستینه.

دیسان سجادی پێڤه د چت و د بێژیت: کو بابه تاهر ژ رێشتا ((لوڕ))ا نه، هەر وەك د ڤێ چوارینێدا بدروستی ئاوایێ ئەزمانێ خوه نیشا ددت:

دل دیرم ز عشقت گیج ویجه

مژه بەرهەم زەنەم خونابه ریجه

دلی عاشق بەسانی جوب تەرربی

سەری سوجه، سەری خو نایه ریجه [2]

مه نەڤێت ئەم هند ل دوی بچین و رۆڤه و ئسبات بکەین کا وی ب کوردی نڤیسیـیه یان نه؟! ژ بەر کو ئەڤه مژارەك دوور و درێژه، پێـدڤی ڤەکۆلینـەك کویره.. لـەوڕا مـن دڤێت ببێژم کو د دەسپێکێدا دەما من هـن نڤیسـین ل سـەر بابـه تـاهر دخوەنـدن، ئـەز گەلەك شاد و کێفخوەش دبووم کو هەلبەستڤانەکێ کورد د سـەردەمەکێ هۆسـا کەڤنـدا ب کوردی نڤیسیبیت.. لێ پشتی من چەند چارینێن وی ل ڤێرێ و وێراهـه خوەنـدین و ئەز ل کوردیـیا وان گەڕیایم، ب راستی و مخابن بێ هیڤیـیەك بۆ من چێبوو، ئەز کـەتم گومانێ کو ئەڤی هەلبەستڤانی ژی ب کوردی نڤیسیبت.

گەر چەند ئەز د زاراڤایێ لوڕی و ئەزمانێ فارسیدا یێ شرم.. کەسـەکێ شـەهرەزا و پسپور نەبت د هەرد و ئەزمانان دا، ب زەحمەته بکەهت بنەکۆکا راستیـیا زارێ وی پـێ نڤیسی.. لەوڕا پیتڤیـیـه ئـەڤ مـژاره ب رەنگـەك زانسـتی، بـێ دلینـی و تـاگیری، ب لایـێ کەسەکێ پسپۆر د زارێ لوڕی و ئەزمانێ فارسی ژ لایەکی و ئەزمانێ کوردی ژ لایـك دن بهێت هەڤبەرکرن و ڤەکۆلین.

1. سجادی، بپ ١٤٧، ژێدەرێ بەرێ.
2. سجادی، بپ ١٤٨، ژێدەرێ بەرێ.

ئەگەر هات و دەركەت كو ڤى شاعرى ب لورى ژى نڤيسىيە، پێتڤىيە خەلكێ لۆرستانێ خوە ب كورد دانن، نە ملەتەك سەربخوە، يان ملەتەك دن، ئەگەر نە، ئەڤە ژى ديسان ئاستەنگا كورديبوونا هەلبەستا ڤى شاعرى تێخت پێشيا مە...

لێ يا باش ئەوە، ئەم خوە نە خاپينين، بەرێ ملەتێ خوە ژى نەدەين رێيەك گرتى و بێ سەروشوون... ئەم چاڤ ل هەڤدەرێن خوە نەكەين، ب تايبەت ئەرەبان، مينا وان هەلبەستەك جاهلى چێكرى، ئەم ژى هەلبەستەك ب وى رەنگى چێكەين، يان ژى شعرا هەلبەستڤانەكێ نە ب كوردى نڤيسى، بينين ملێن وى بدين ملێن فەقيێ تەيران و مەلايێ جزيرى... دەستودارێ مە چىيە و مە چ هەيە، دڤێت ئەم ژ وى ڤەكۆلين، ژ وى سەرهلدەين و بنياتەكى ژ خوەرا دروست كەين.

ب راستى ديرۆكا كوردان يا كەڤن د مژ و مۆرانا فەلەكێدا وندا و بەرزە بوويە، چ تشتەك ب باوەر و گرۆڤ نە گهايە دەستێ مە، كو ئەم پێ بخورين... چەند ئەم بزاڤێ بكەين و تۆرەيەك كەڤن ژ خوەرا دروست بكين هند ئەم پێتر د كەڤين گێژەڤانكێ و سەرێ گولولكێ ژ مە بەرزە دبيت.

تشتێ هەرە پێتڤى كو ئەم ل سەر باخڤين و پێ بخورين، فولكلۆر و زارگۆتنا كوردانە، كو ئەڤ ئاوايێ ئەدەبى ب سەدان سالان، يان ب هزاران سالان پێش عبد الصمد بابەك و بابە تاهرێ هەمەدانى هەبوويە، يان ئەم دكارين بێژين د گەل هەبوونا كوردا و هەبوونا زمانێ كوردى ئەڤى ئاوايێ ئەدەبى دەست پێ كرىيە.

بەيتا مەمێ ئالان، بەيتا ستى و فەرخان، چيرۆكا خەج و سيامەندا، چيڤانۆكا ميرزا محمد، بەيتێن دێو و رۆستەمان و ب دەهان بەيت و چيرۆك و چيڤانۆكێن ب ڤى ئاوايى د ناڤ كوردان دا هەنە و ديرۆكا هەر يەكێ ژ وانا ژى ڤەدگەريت بۆ دەم و چەرخێن كەڤنار... ئو ب هزاران ئاخڤتنێن مەزنان، كو فەلسەفە و شەهرەزايىيا كوردان د هندر ڤێ زارگۆتنێ خويا دبە.

ديار و ئاشكەرايە كو تۆرەيا كوردان ژ زارگۆتنا وان دەست پێ دكەت، ژ وێ پێڤە مە چ راوەستگەهێن دن نينن تێدا راوەستين و د هندرێ وێدا تەماشا ديرۆكا تۆرەيا كوردا بكەين، هەتا كو دگەهت چەرخێ ١٦ێ، دەسپێك ژ فەقيێ تەيران و مەلايێ جزيرى و

عـەلی حـەریری، ئەگـەر بـەری ڤـێ دەسـتەکێ مـە تۆرەڤـان هـەبن ژی، مینـا گەلـەك دەسکەڤتیێن کوردا د مژ و مۆرانێدانە و نە دیارن.

تشـتەك مسـۆگەرە ئەگـەر هاتبـا پـێش هەرسـێ هەلبەسـتڤانێن نـاڤبری هنـەك هەلبەسـتڤانێن دن هـەبوونا، دا ئەحمـەدێ خـانی نـاڤێن وان ئینـت.. چـمکی وی د دووربینەك نەتوەییڕا تەماشایی ڤێ خالێ دکر. گەر وی (بابەکەك) یان (بابـە تـاهرەك) کـورد پـێش چاڤێن خـوە دیتبـان، بـەری هـەر یـەکێ دی دا ((گیـانێن وان جـارەك دن ڤەژینیت و ساخ کەتەڤە و ئالایا هەلبەستا کوردان ل بانێن ئەسمانێن بلند چکلینیت)).

بیناڤە رحا مەلێ جزیری
پێ حەی بکرا عەلی حەریری
کەیفەك وە بدا فەقیهێ تەیران
هەتا ب ئەبەد بمایە حەیران

یان شەرەفخانێ بدلیسی، ناڤێن چ هەلبەستڤانێن کورد د شەرەفنامێدا نە ئانینە کو ب کـوردی نڤیسـی بیـت. دیسـان مـەلایێ جزیـری چـەندان جـارا نـاڤێن هەلبەسـتڤانێن فارس ئانینە.. ئەگەر هەلبەستڤانەك کورد د چـەرخێن بـەری وی دا هـەبا دوور نـەبوو ئەوی ژی مینا ئەحمەدێ خانی ب شەهنازیڤە ناڤ تێدابان.

د هەلبەستێن هەرسێ هەلبەستڤانان دا ئاورەك ب تـەنێ ژی نینـە مـرۆڤ گومانـەکێ ببە کو ل پێش وان هەلبەستا کوردی یا نڤیسکی هەبوویە.

جهێ پرسێیە کو مرۆڤ ببێژە، ئەگەر بەری ڤان هێـژا و کەنکـەنێن هـانێ چ تۆرەیـا نڤیسکی نەبە، پا وان ژ کیدەرێ سـەرهلدایە و دەسـپێکرییە؟! ب چ ئـاوایی ئـەو کارینـە ڤێ هەلبەستا بلند و سپەهی بنڤیسن، بێیی بنگەهەك ب هێز بەری وان هەبت.!!

چ ملەتـەك مینـا ملـەتێ کـورد ب تۆرەیـا خـوە یـا زاردەڤ ڤـە گرێـدایی نەبوویـە، د هندرێ دیرۆکەکا دوور و درێژدا ڤی ملەتی تۆرەیەك نڤیسکی ژ خوەرا نە کرییە پیشە، ژ بەرکو ژینا وان یا جڤاکی گرێدایی کۆچەریێ و چاندنێ بوویە... د جڤاکێدا، سەرۆك ئەشیر (ئاغا) هەبوویە و مرێبا، سەرۆکئێل و کۆچەرات، خۆڕست و خۆزایێ کوردستانێ و قەناعەت ب ژینەکا سڤك و ب ساناهی نەهشتییە باژارێن مەزن بکەڤن بن دەسـهەلاتا میرێن کوردان، پیشە و سنعەت سـەرهلدن، چـینێن بـورژوا و کارکـەر یـێن خـۆڕی کـورد

دابمەزرن، تۆرەیا هەر ملەتەکی ژی د گەل پەیدابوونا ڤان چینا دروست دبیت. لەورا ژی پشتی میرگەهێن کوردان هاتین دامەزراندن و خەلکێ کورد دەست ب خۆجهبوونێ کری، پیشە و سنعەت تێدا پەیدابووی و پەیوەندییێن بازرگانی د گەل دەور و بەران چێبووین، هزرێن سیاسی یێن نوی بەر ب بەرفرەهکرنا وەلاتێ خوە هاتین مەیدانێ... ئێدی ژنووڤە کوردان هەست ب وێ چەندێ کر کو ئەو ژی پێتڤی رێڤەبەرێن عەقلمەند و مرۆڤێن تۆرەڤانن.

د هندور پێشکەڤتنا ئابۆرا میرگەهێن کوردا، هەست کرن ب پێشکەڤتنا جڤاکی، خوەندنگەهێن پڕ ب راهاڤێژ و ب ناڤ و دەنگ هاتن ئاڤاکرن، د وان خوەندنگەهاندا ب سەدان مرۆڤێن رەوشەن هزر و سیاسی ژێ دەرکەتن.. هزرا نشتیمانپەروەری ژی د سەرێن وان رەوشەن هزرا دا، لڤلڤی و پێ حەسیان کو چاوا فارس و عەرەب و ترك خودان چاند و تۆرەیەکا پێشکەتینە، دڤێت کوردان ژی بنگەهەك ب ڤی ئاوایی هەبە.. هەلبەت، دروستکرنا بنگەهەکێ ب ڤی رەنگی نە تشتەك ساناهیبوو.. ژبەرکو تشتەکێ وەها نەبوو، کو دیوارێ خوە ل سەر ئاڤا بکەن، بژلی کولتورا وان یا زاردەڤ.. لەورا ژی تۆرەڤانێن دەسپێکێ بەری هەر تشتی زڤرینە زارگۆتنا خوە و دیوارێ خوە ژی ل سەر وێ ئاڤا کر.

ئەم نابێژین سەدێ سەد تۆرەڤانێن دەسپێکێ ژ فولکلۆرێ خوە دەسپێکرییە و هند.. بێ گومان کێنج و باندۆرا دەور و بەرێ وان یێ وی سەردەمی و چاند و رەوشەنهزرییا بەلاڤا وی سەردەمی ژی رۆلا خوە د چێکرنا واندا هەبوویە. لێ وەك ئەم دبینین، رۆلا هەرە گرنگ د چێکرنا وان دا فولکلور و زارگۆتنا کوردا بوویە.. ل سەر ڤێ چەندێ ئەم دێ ژ هەر هەلبەستڤانەکی - تەیرا،جزیری و عەلی حەریری - چەند میناکان پێشچاڤکەین، کا رۆلا فولکلوری ل سەر وان چەند بوویە. ئو پێشیێ دێ مەلایێ جزیری گرین، پاشی عەلی حەریری و پاشی فەقیێ تەیران، کو دێ ب درێژی ل سەر وی راوەستین.

مەلایێ جزیری

بێ گومانە کو جزیرا بۆتان ژ ناڤەندێن زەنگین بوویە د خەزینا کولتورا کوردەوارییێدا.. روودانێن بەیتا مەمێ ئالان و زینا زێدان د وێدەرێدە قەومینە.. ب سەدان چیرۆك و چیڤانۆك و بەیت و ئاخڤتنێن مەزنان ل هاویردوورا جزیرا بۆتان د هاتن گۆتن و ڤەگێران، مەلایێ جزیری ژی ب عشق و شەوقەك مەزن، ب هێژایی تەماشا کرییێ و ژ خوەرا کرینە پالپشت و بنگەها خۆ ل سەر ئاڤاکرییە.. گەلەك میناك د هەلبەستێن وی دا ڤێ چەندێ د پەژرینن. د راستا مەم و زینادا دبێژە:-

موویەکی ئەز ب تە نادم ب دوسەد زین و شرینان

چ دبت گەر تو حسێب کی م ب فەرهاد و مەمێ [1]

دیسان د راستا شێخێ سەنعانیدا دبێژە:-

مەی نەنۆشە شێخێ سەنعانی غلط

ئەو نەچوو نێڤ ئەرمەنستانێ غلط

مثلی مووسا وی تەجەللایا تە دی

ئی تو دی کانێ خەطا هانی غلط [2]

یان دەما ئاخڤتنێن مەزنان تینیت ودهەلبەستێن خوەدا دراچینیت، مینا گۆتنا مەزنا: ((دیوار ب گوهن)) دبێژت:-

بەلکو دیوارێ ب گوه بن ب خودێ کی ب خودێ

ب تو رەنگی نەکری ئەشکەرە ئەسراری حدوث [3]

---

1. دیوانا مەلایێ جزیری، تویژاندنا صادق بهاء الدین ئامێدی، چاپخانا کوڕی زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧٧، بپ ٤٣٢.
2. دیوانا مەلایێ جزیری، صادق بهاء الدین – بپ ٢٥٣. ژێدەرێ بەرێ.
3. دیوانا مەلایێ جزیری، بپ ١٦١، هەر ئەو ژێدەر.

یان گۆتنا مەزنا یا دبێژت: ((قەدرێ گولا چ زانت، کەربەش دڤێت کەرێ رەش)). ئەڤێ گۆتنێ ب ئاوایەك دن دبێژن، ((کەر بێهنا بها سەح ناکت))[1]. جزیری دبێژت:-

بێژێ دکت ژ ڤەنجان ژ رەمز و ناز و غەنجان
قەدرێ گولان چ زانت کەربەش دڤێت کەرێ رەش [2]

یان دەما د راستا دێوان دا د ئاخڤیت، کو هەردەم دێو د ناڤا کوردان دا نیشانا خرابیێ و شەڕییە. ئەوی ژی ژ بۆ ڤێ مەرەمێ ئانییە و دبێژە:-

دێوێ مەلعونِ منافق ئێ خودێ رووڕەش کری
ما ب بالا هلکشیتن عاقبەت چیبت صەلاب [3]

عەلیێ حەریری

ئاشکەرایە کو عەلیێ حریری هەڤچەرخێ جزیری و فەقیێ تەیرانە، هەروەك تێ زانین ئەڤی هەلبەستڤانی دیوانەکا هەلبەستان یا رند و بەرکەتی هەبوویە، لێ ژ بەختڕەشیا وی ئەو دیوانا وی د ناڤا پێلێن دیرۆکا کوردان یا دژواردا وندا بوویە.. تەنێ چەند کتێن کێم ژ هەلبەستان ماینە. ژ بەر وێ چەندێ ژی مرۆڤ نکارە ئەو تشتێ مرۆڤی بڤێت ژێ وەرگریت.. لێ دیسان د بەرکارێ وی یێ کێم دا دێ ڤان هەردو نمونێن خوارێ دەین پێشچاڤ، دا بزانین کوعەلیێ حەریری ژی ئاڤاهیێ خۆ ل سەر زارگۆتنێ ئاڤاکرییە. د هەلبەستەکێدا دبێژیت:-

تو چێتربووی ژ لەیلایێ　　　شرینتربووی ژ زولەیخایێ
مەم و زین هەردو یەك تایێ　　　سیا زلفێ کرم تالا [4]

[1] . مەلا مەحمودێ دێرشەوی – مشتاخا چیا ژ گۆتنێن پێشیا– بەغدا ١٩٨٠، بپ ٢٣٥.
[2] . دیوانا مەلایێ جزیری، تویژاندنا: صادق بهاء الدین ئامێدی، بپ ٢٣٦.
[3] . دیوانا مەلایێ جزیری، بپ ١٢٦، ژێدەرێ بەرێ.
[4] . صادق بهاء الدین ئامێدی، هۆزانڤانێت کورد، بپ ٢٣٤.

یان مینا ڤێ گۆتنا مەزنا: (کەسێ منۆ، بەسێ منۆ) کو ب ئاوایەك جوان دگەل هەلبەستا خوە راچاندییە. عەلیێ حەریری دبێژت:-

ئەول کار و کەسێ من توی   یەقین فرنا دەرسێ من توی
کەسێ من توی بەسێ من توی   ل زێڕ و مال و پڕ نالا [1]

فەقییێ تەیران

ئەگەر ئەم بنێرینە بەرکارێ فەقییێ تەیران ب گشتی، بژلی چەند هەلبەستان نەبن - کو ئەو ژی د داگرتینە ژ رەمز و ئێدیۆم و ئاڤاکرنەکا فولکلوری- بەرکارێ وی یێ دن تەڤدا ژ فولکلورێ کوردی هاتییە وەرگرتن، مینا: بەیتا شێخێ سەنعانی، بەیتا هەسپێ رەش، بەیتا زەمبیلفرۆش، بەیتا دمدم، بەیتا بەرسیسێ عابد و.. هتد. ل دوور ڤێ مژارێ هێژا د. عزالدین مصتەفا رەسوول دبێژە: ((هەر چەند زەحمەتە فولکلور و ئەو تۆرەیا زاردەڤ یا ژ بۆ فەقییێ تەیران هاتییە پالدان ژێك بهێن جودا کرن. راستییەك هەیە، ئەو ژی ئەوە کو هەلبەستڤان ب دروستی د گەل فولکلورێ تەڤلیهەڤبوویە، بەرکارێ وی تێکەلی فولکلوری بوویە، کەساتییا وی ژی یا بوویە کەساتییەك فولکلوری، خەلك چیرۆکان ل سەر ڤەدگێڕن، کارێن موعجزات و تشتێن نە ژ ملێن مرۆڤێ بێن پالداینە وی و پێڤە نویساندینە. بەیتا وی (شێخێ سەنعانی) ژی ژ تەڤلیهەڤبوونێ د گەل فولکلوری رزگار نەبوویە)). [2]

-ب راستی ئەگەر ئەم ل سەر ڤێ مژارێ بپەیڤین دێ نڤیسینا مە گەلەك درێژ بیت.. لەوڕا ئەڤ چەند رێزێن مە گۆتین بەسن بۆ وێرێ، کو بزانین فەقییێ تەیران و فولکلور دو هەڤالجێمکن و ژێك ناهێن جودا کرن، ئەوی نە بەس بنگەها خوە ل سەر فولکلوری دانایە و هند، بەلکی د ناڤدا بهوژییە... لێ دڤێت ئەم ژ وێ چەندێ ژی ئاگەهداربین کو تەیران، فولکلور ژ پێڤاژۆیا زاردەڤ، دانایە د قالبێ پێڤاژۆیا فەلسەفەیا نوی یا وی سەردەمیدا.

* * *

[1] . هوزانڤانێت کورد، بپ ٢٣٥، ژێدەرێ بەرێ.
[2] . د. عز الدین مستەفا رەسول، احمدی خانی (شاعرا و مفکرا) فیلسوفا و متصوفا، بەغدا ١٩٧٩، بپ ٨٣.

نهۆ ژی ئـەم دێ چـینە د ناڤا مـژارا خـوە یـا بنگـەهین دا، ئـەو ژی ئـەوە کـا کیـژان هەلبەستڤانی..فەقییێ تەیران، یان مەلایێ جزیری، یان عەلیێ حـەریری.. بـەرێ بنیاتـا تۆرەیا کوردان دانایە..؟ ئەگەر ئەم ل پەی وێ رێزکرنێ بچین یـا کـو ئەحمـەدێ خـانی دەسنیشـانکری کـو نـاڤێ مـەلایێ جزیـری ل پێشـیێ ئینایـە، پاشـی عـەلی حـەریری و ل داویێ فەقییێ تەیران، ئەڤە نە د جهێ خوەدایە، ژبەرکو گەلەك جاران هەلبەستڤان ژبۆ پێتڤیـیا ئاڤاکرنا ئاوایێ هەلبەستێ و ئینانا قافیێ، ناڤان پێش و پاش دکەت.

ئەڤ، مژارا هەنێ گەلەك ب مژ و مۆرانە، مە چ گرۆڤێن پشتراست نیـنن کـا کیـژانی بەری یێ دی دەست ب نڤیسینێ کرییە.. لێ دیسان ژی یەك ژ ڤان هەرسـێیا دەسـپێکە، یـێن دی ل پـەی وی هاتینـە، ئەگـەر خـوە ب چـەند سالێن کێم ژی بـن.. ژبـەرکو نـەیا بەرئاقلە هەرسێیان د یەك دەمدا دەست ب نڤیسینێ کربیت. د ڤـێ مـژارێدا ئـەم دێ پێکۆلێ کەین کو ڤێ خالا ئالۆز و گرچن، ب مـژ و مـۆران، پیچـەکێ رۆهـن کـەین و هـن گرێیان ژێ ڤەکەین.

★ ★ ★

فەقییێ تەیران دەسپێکا تۆرەیا نڤیسکی یا کوردایە

ل سـەر ڤـێ مـژارێ دێ چـەند خـالان ژ خوینـدەڤان و پویتەپێکـەرێن تۆرەیـا کـورد دەین نڤیساندن، پشتگیریا وێ چەندێ دکەن، کو فەقییێ تەیران یەکەم تۆرەڤانێ کـوردە د تەڤایا دیرۆکا تۆرەیا کوردیدا..

ئەو خال ژی ئەڤێن خوارێنە:

١- فـەقییێ تـەیران ژیـەکێ درێـژ بریـیـە، سـالا ٩٥٧ مـش. بەرامبـەر ١٥٤٩ زا، ژ دایـك بوویە. ئـو، سـالا ١٠٤١ مـش، برامبـەر ١٦٣١ زا، چـوویە بـەر دلۆڤانیـا خـودێ، کـو ل ڤێـرێ خویا دبیت فەقی پێتر ژ هەشتێ سالان ژیایە.

ئەڤجا ئەگەر مەلایێ جزیری پێش فەقییێ تەیران ژی مربیـت، ئەڤـە وێ مـەعنایێ نادەت کو جزیری ژ تەیران مەزنتر بوویە.. مرۆڤ بـاوەر دکـەت جزیـری ژیـەکێ درێـژ نەبربیت، بەلکی د پێنجی - شێست سالیێدا مربیت، ئو بەلکی کێمتر ژی.

لەورا ژ ڤێ چەندێ دیار دبیت کو فەقیێ تەیران ژ مەلایێ جزیری ب عەمرتر بوویە.. دیسان ئەڤ چەندە وێ ددەت زانین کو فەقیێ تەیران ب گەلەك سالان پێش جزیری دەست ب نڤیسینا کوردی کربیت.

٢- هەروەك مە بەری نهۆ گۆتی فەقیێ تەیران پرانییا بەرکارێن خوە ژ کولتورا کوردان یا زاردەڤ وەرگرتینە، مینا: زەمبیلفرۆش، شێخێ سەنعانی، بەیتا دمدم، بەرسیسێ عابد و...هتد.

وەك ئەم هەمی دزانین ملەتێ کورد ملەتەکێ ناڤدار و پێگۆتییە ب کولتورا خوە یا زەنگین، نەخاسمە د راستا بەیتادا.. فەقیێ تەیران ژی چ ئەدەبەك نڤیسکی ل بەر دەستان نەبوویە، تەنێ تشتێ هەرە نێزیك ژ هەلبەستێ و پێبەندی پێڤە هەی، ئەڤ ئاوایێ بەیتا کوردی یا زاردەڤ بوو.

دیارە کو فەقیێ تەیران عەرەبی و فارسی ژی زانینە، لێ کەسەك نکارە ژ چونەیێ پشتا خوە ب تورەیەکا بیانیڤە گەرم بکەت و ئاڤاهیێ یەکێ یێ تورەیا زمانێ خوە ل سەر دانیت.

لەوڕا مە دڤێت ببێژین ئەگەرا هەرە گرنگ کو تەیران د پڕانییا بەرکارێ خۆدا بەیتا کوردی ژ خۆڕا کرییە بنگەهـ ئەوە، کو ئەو هەلبەستڤانێ دەسپێکێ بوویە. لەوڕا ب ئاوایێ دارشتنا شعرا کوردی یا فولکلوری وی دەست پێکر، وی ب وان پەیڤان دەست پێکر یێن خەلکێ کورد ب لێڤ دکرن، ب وان هزران دەربڕی یێن ژ مەژیێ وان دەردکەتن، ژ بەر وێ چەندێ ژی ئەو شیا هەلبەستا کوردی یا نڤیسکی بینیتە د هەبوونێدا.

٣- ئەحمەدێ خانی د دیباجا مەم و زینێدا ناڤێن هەرسێ هەلبەستڤانان ((جزیری، عەلی حەریری و فەقیێ تەیران)) ئانینە:-

گەردێ هەبوویا مەژی خودانەك	عالی کەرەمەك لەطیفِ دانەك
علم و هنەر و کەمال و ئزعان	شعر و غەزەل و کتاب و دیوان
ئەڤ جنس ببوویا ل با وی مەعلول	ئەڤ نقد ببوویا ل نك وی مەقبول
من دێ عەلەما کەلامێ مەوزوون	عالی بکرا ل بانێ گەردوون
بیناڤە رحێ مەلای جزیری	پێ حەی بکرا عەلی حەریری
کەیفەك وە بدا فەقیێ تەیران	حەتا ب ئەبەد بمایە حەیران [1]

[1] . ئەحمەدێ خانی، مەم و زین، م. ب. رودینکو، موسکوا١٩٦٢ بپ ٣٥.

هەروەك مە ل پێش گۆتی، ئەڤ ڕێزکرنا خانی کو ئەوێ ل پێش ناڤێ وی هاتی ئەو بەری یێ دیە، هزرەك ب ڤی رەنگی نە دجهێ خۆدایە... بەلکی ب هزرا من ئەحمەدێ خانی جهەك بلندتر و هێژاتر دایە فەقیێ تەیران، ئەگەر چ ناڤ پێش و پاش کرینە، لێ د مەعنایێدا جهێ وی یێ بەراهیێیە.

د راستا جزیری و حەریریدا هۆسا د بێژت:- ((گیانێ جزیری ڤەژاندبا و جارەك دن زڤراندبا))، ((عەلی حەریری ژی پێ ساخکرباڤە)).

ئو د راستا تەیران دا: ((دا ئەز کەیفەك و شاهیەکا وەسا دەمە فەقیێ تەیران کو هەتا هەتایێ، یان هەتا دنیا هەیە بمینت حەیران و سەرگەردان)).

باوەریا خانی وەسایە کو جزیری و حەریری مرینە، پێدڤی ڤەژاندن و ساخکرنەڤێنە، لێ وە هزر دکەت کو تەیران هەر یێ ساخە و ڤەژیە، لێ یێ خەمگینە، ل ژڤانێیە کو بەرەبابێن پشتی وی تشتەکێ وەها بکەن کو هەتا هەتایێ د خۆشیێ و شاهیادا بمینت. ئەڤ بەردەوامیا ژینێ ژ بۆ فەقیێ تەیران، پشتی مرنێ، ل نك خانی وێ رامانێ ددەت، کو پشتی وی دۆزا وی نەهاتیە بەردان، ئەو کاروانێ وی دایە رێ یێ بەردەوامە، هەتا د گەهە رۆژا خانی بخوە.

٤- ئەگەر ئەم بنێرینە ژێدەرێ سەرەکە یێ تۆرەیا کوردی د دەڤەرێن کوردستانێدا، دێ بینین دەڤەرا ب راهاڤێژ، کو پرانیا هەلبەستڤانێن کورد ژێ دەرکەتین، دەڤەرا هەکارێیە، ئەو دەڤەرا کو ب سەدان سالایە بوویە بارەگەهـ و هێلینا جەلەبێن تۆرەڤان و مێژۆڤان و نڤیسڤانێن کورد. کو سێ پشك ژ وێ دەڤەرێ بووینە، تەنێ پشکەك ژ دەڤەرێن دی یێن کوردستانێ بووینە.. ژ وانا: فەقیێ تەیران، عەلی حەریری، عەلی تەرموکی، مەلایێ باتەیی، ئەحمەدێ خانی،شەرەفخانێ بدلیسی، مرادخانێ بایەزیدی و پەرتویێ هەکاری و یێن دن... ئەگەرا هەرە گرنگ کو پرانیا هەلبەستڤان و نڤیسڤانێن کورد ژ ڤێ دەڤەرێنە ئەوە: ژ بەرکو بەرێ بنیاتی یێ تۆرەڤانیا کوردی ل ڤێ دەڤەرێ هاتیە دانان.. دەسپێك ژی ژ فەقیێ تەیران.

٥- فـەقیێ تـەیران د ناڤـا جڤاكـا كـوردەواریێدا د لۆكـا پێغەمبـەران دایـە، گەلـەك موعجزات ل سەر دەستێن وی ئاشكەرا بووینە، پێغەمبەرێن بەرێ ژی هەر مـوعجزاتێن ب ڤی رەنگی ژێ دیاربووینە.

أ- تەیران رووبارێ ((دجلە)) پشتی ئاڤا وی رادبیت، دكەت دو ئال و رێیەك زوها و هشك د نیڤا ویدا چێدبیت و ژێ دەرباز دبیت.

ئەڤە روودانە چیرۆكا موسا پێغەمبـەر تینـە هـزرا مرۆڤـی، دەمـا ئـەو ژ لەشـكەرێ فرعەونی د رەڤیت و بـەحر د كـەڤیت پێشیا وی، ژ خـودێ دخوازیـت كـو رێـیـەكێ بـۆ ڤەبینت، ب ئانەهیا خودێ بەحر دبیت دو پار و ناڤـا وێ رێـیـەك هشـك ڤـەدبیت و ژێ دەرباز دبت.

ب- تـەیران پشـتی حـەفت سـالان ژ ئەڤینـدارا خـوە دوور دكـەڤیت، پشـتی ڤەگـەڕێ دبینت كو یا مری. ئەو وێ زندی دكەت و د ڤەژینیت. ئەڤە ژی نێزیكـی چـیرۆكا عیسـا پێغەمبەرە دەما مری زندی كرین.

ج- تەیران، ئەزمانێ تەیر و تەوالا زانییە و تشتێن ئەو پـێ د ئـاخڤتن، ئـەوی ژ بـۆ خـەلكی ڤـەدگێڕان. دیسـان ئەڤـە ژی سـەرهاتییا سـلێمان پێغەمبـەر ددت پێشچاڤ، كـو هەمی تەیر و تەوال دبن فەرمانا ویدابوون و ئەزمانێ وان دزانی.

ئو گەلەك تشتێن دی یێن نـەدیتی و نـە بینـایی ب ڤـی رەنگی ل سـەر دەسـتێن وی ئاشكەرا بووینە.. ئەڤ موعجزاتە ب چیرۆك تێن ڤەگێڕان و هەلبەستێن وی دكن گـرۆڤ، مینا هەلبەستێن: ((ئەی ئاڤ و ئاڤ، ئیرۆ وەرن و فەقە و بلبل و....هتد)).

ئەڤە وێ چەندێ د پەژرینە كو فەقی یەكەمین كەس بوویە شعر ب كوردی نڤیسی، ژبەركو ئافراندنا ئەدەبی ب زمانەكێ رێك و پێك، داگرتـی ژ رەوانبێـژی و بەلاغـەتێ و كوتنە كری ژ فەلسـەفێ، ئـەو ب خـوە یەكـە ژ موعجراتـان، كـو كتێبـێن پـیرۆز ژی ئـەڤ نیشانە وەرگرتییە، ژبەركو د ناڤ ملەتێن نەخوندەڤان دا ئەڤ دیارۆكە دروست دبن.

٦- بەرێكانەكا شعرێ د ناڤبەرا فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیریدا هەیە. دیسان هەر بەرێكانەكا وەسا د ناڤبەرا مەلایێ جزیری و میر ئۆمادینێ میرێ جزیرێدا هەیە.

بەرێكانا د ناڤبەرا فەقە و مەلێدا، فەقیێ تەیران بەرێ دەست پێ كرییە.

بەرێكانا د ناڤبەرا میر و مەلێدا، مەلایێ جزیری بەرێ دەست پێكرییە.

ب من وەرە، ئەگەر مرۆڤ هویرك بنێریتە ڤان هەردو بەرێكانا دێ دیاربیت كا، كی ژ وانا سەیدایێ یێ دیە و كی شاگردە.

هەروەك مە گۆتی، د بەرێكانا فەقە و مەلێدا، فەقیێ تەیران دەست پێ كرییە، پاشی مەلایێ جزیری لێ ڤەگێڕایە. ئو د یا دن دا مەلایێ جزیری دەست پێ كرییە و میری لێ ڤەگێڕایە.

ژ ڤێ چەندێ دیار دبت كو فەقیێ تەیران سەیدایێ مەلایێ جزیری بوویە. ئو مەلایێ جزیری سەیدایێ میر ئومادین بوویە. وەك عەدەت ژی دناڤا كوردان دا كەسێ پێش، یان كەسێ پێشتر و كەڤنتر د كارێ خوەدا هەردەم ئەو سەرچەمك و دەسپێكە. دەلیل و گرۆڤێن ڤێ چەندێ د هەردو بەرێكانادا هەنە.

دەسپێكێ ئەم دێ تەماشەكەین بەرێكانا د ناڤبەرا مەلای و میریدا، كا میر د راستا مەلای دا چ د بێژیت: پشتی كو میر سالۆخا وی دكەت و ب زانایەك مەزن و شاعرەك مەزن حساب دكەت، داویێ دبێژیتێ، شێخ ئەحمەدە سەیدایێ مە، هەروەك دبێژت:

كو شێخ ئەحمەد مە ئوستادە

بەرێكانا دویێ یا فەقە و مەلێ، هەر یەك ژ وانا د بەندەكێدا سالۆخا یێ دی دكەت.

فەقیێ تەیران دبێژت: ((ناڤێ من محەمەدە، ئەز گولم، لێ دناڤ ستری و كناریادامە، ئانكو د دەستێن مرۆڤێن چەپەل و خراب دا. ئەز بلبلم د باخچە و گولزاران دا، لەورا ژی عشقێ ئەزێ زەرباڤ و لەواز كریم... ئو پێڤە دچیت و دبێژیتە مەلای... لێ ل جەم كەسێن زانا و ناڤدار و فەرمان بدەست یێن موهر د دەستان دا... ئانكو ئەو كەسێن بهایێ مە دزانن... ل نك وان ((تو رۆژی و ئەز هتاڤم)).

مەلایێ جزیری لێ ڤەدگێریت و دبێژت: ئەز یێ دوورم ژ گولێت ب خوناڤ، ئەزێ دوورم ژ وان سووسنێن عەرەق ب تلان دا تێت خوارێ، لەورا ئەز یێ زەربوویم، مینا

بهێ. ئو د فرقەتێ و دووریێدا ئـەزێ تـێم بـراژتن.. لێ ل جـەم کەسـێن زانـا و نافـدار و فەرمان بدەست، یێن موهر ددەستاندا، ل نك وان ((تو هتافی و ئەز سهم)).

ئەڤە ژی هەردو میناك وەك وان ب خوە گۆتی:-

فەقێ: گولم ددەستێ خاران
ب ئسمێ محمد نافم
بولبولم د گولزاران
ژ عشقێ لەو زەربافم
د رەمزا موهرداران
تو رۆژی، ئەز هتافم [1]

مەلێ: دوورم ژگولێت ب خونافە
لەو زەر شوبهەتی بهم
سووسنا عەرەق ژ تلافە
د فرقەتێ دبرژهم
ل بال خۆدا دلافە
تو هتافی، ئەز سهم [2]

مەرەما مە پێتر د ڤان هەردو مالکێن خوارێدا دیار دبت:

فەقێ: ((تو رۆژی، ئەز هتافم))
مەلێ : ((تو هتافی، ئەز سهم))

د ڤان هەردو مالکان دا، هەر یەك ژ وانا لۆك و بـازا هـەڤگورێ خـوە دیـار دکـەت. د گۆتنان فەقێ ((تو رۆژی، ئەز هتافم))دا، دیار دبیـت کـو وی نـە کـێمتر ژ جزیـری خـوە دیتیـیە. راستە هتاڤ ژ رۆژێ تێ... لێ هتاڤ کـەونی هـەمیێ رۆهـن دکـەت.. ئەگـەر ژی ل ڤێرێ ((رۆژ)) ب مەعنا دەم و زەمـان بهێـت، ئـانکو رۆژێـن مـەه و سـالان، هنگـی فـەقێ تافە و ئەو رۆهنـییێ ددت وان رۆژ و زەمانان.

---

[1]. دیوانا فەقیێ تەیران – سەعید دێرەشی و پێزانیێ ئالیخانی – بپ ١٠٥.
[2]. دیوانا فەقیێ تەیران، بپ ١٠٥، ژێدەرێ بەرێ.

دیسان گۆتنا مەلێ: ((تو هتاڤی، ئەز سهم)) گەلەکا رۆهن و ئاشکەرایە، مەلا وەکی شاگردەکی بەرامبەر فەقیێ تەیران خوە دایە نیاسین. ژبەرکو((سه)) بەرامبەر تاڤێ یا ڤەمرییایە، سه خوە ل بەر تاڤێ ڤەدشێریت و نە وێریت سەرێ خوە دەربێخیت.

٧- فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری هەریەکی ژ وانا هەلبەستەك هەیە، ب راستی هەردو دداگرتینە ژ فەلسەفەك کویر، هەریەکی ل دوی هزر و بیردۆزێن فەلسەفێ یێن وی سەردەمی، تێکەل ژ باوەری و عەقیدا ئسلامێ و فەلسەفا یونانی، بنیاتا چێبوون و ئافرانـدنا ڤـێ کـەون و هـەبوونێ ب ئاوایـەکێ جـوان تێـدا دارێتیـیـە، ل دوی هـزرا یونانی‌یان یا فەلسەفی ((هەبوون)) شرۆڤەکری‌یە، کو وان وەسا هزر دکر، ئەڤ کەونێ هـانێ، ئـانکو ب گشـتی هـەبوون، ژ چـوار توخمـان چـێبوویە.. ئـەو ژی ((با، ئاخ، ئاڤ و ئاگر))ن.

ل سەر ڤی بنیاتی ڤان هەردو کەلەمێرا فەلسەفا خوە د وان دو هەلبەستان دا راچاندی‌یە، کو ب راستی ئەگەر مرۆڤی بڤێت ل سەر فەلسەفا هەردو هەلبەستڤانان د هندور ڤان دو هەلبەستان دا بنڤیسیت، ب دەهان رۆپەل ژی تێرا ناکەن، لەورا دێ ڤەگەرین مژارا خوە. ئەو هەردو هەلبەست یەك ژ وانا هەلبەستا ((ئەی ئاڤ و ئاڤ))ە، یا فەقیێ تەیران، یا دن ژی هەلبەستا ((الله سەحەرگاها ئەزەل))ە، یا مەلایێ جزیری.

هەلبەستا ((ئـەی ئـاڤ و ئـاڤ)) یـا فـەقیێ تـەیران ب نـاڤ و دەنگترین هەلبەستا کوردی‌یە، باهرا پـێتر ژ کوردان ئـەڤ هەلبەستە یـان چـەند بەنـد ژێ، ژبـەرن، یـان ژی چیرۆکا نڤیسینا وێ دزانن و ڤەدگێرن.

هەلبەستا ((اللە سەحەرگاها ئەزەل)) یا مەلایێ جزیری، ئەگەر نە ژ هەلبەستا ((ئەی ئاڤ و ئاڤ)) ب هێزتر و لۆك بلندتر ژی بت، ژ وێ کیمتر نینە، لێ ئەو ناڤ و دەنگێن هەلبەستا ((ئـەی ئـاڤ و ئـاڤ)) وەرگـرتین و د نـاڤ ملـەتی‌دا هاتیـە نیاسـین و بەلاڤبووی، هەلبەستا ((الله سەحەر........)) وەرنەگرتینە.

ئەڤ، هەردو هەلبەستە هەم د فورم و شکلان دا، هەم ژی د مژارا خوەدا گەلەك نێزیکی هەڤن... زێدەباری وێرێ کو هندەك بەند ب دروستی پەیڤ و هەڤۆك و قافیە ژی وەکهەڤن.

بۆ میناك دێ ڤان هەردو بەندان هەڤبەرکین:

فەقیێ تەیران د ((ئەی ئاڤ و ئاڤ))دا دبێژت:

چار تەبعەتین ڤێکرا زدین

هەم ئاتەشین هەم باردین

د بەحرا ((هەیولا)) د واردین

ماجوس ب ڤێ وەجهیەتێ [1]

مەلایێ جزیری د ((الله سەحەرگاها ئەزەل))دا دبێژت:

چار عونصرن ، چار تەبعەتن

ڤێکرا ب میزان ڤێك کەتن

ب هەڤرا مخالف سیرەتن

دەر صورەتێ شەخصیەدا [2]

فەقیێ تەیران هەر د هەلبەستا خودا دبێژت:

هەم سوفلەوی بازی دکین

هەم مەیلی ئەڤرازی دکین

هەم ((کینون)) هەم گازی دکین

جارەك ببینین روئیەتێ [3]

مەلایێ جزیری ژی د هەلبەستا خودا دبێژت:

هن سوفلەوی بازی دکەن

هن مەیلی ئەڤرازی دکەن

خوەش رەقصەك شەهبازی دکەن

سەرگەشتەنە د حالێ خوەدا [4]

ئەگەر چ ل ڤێرێ ئەم ب دروستی نزانین کا کێ پێش یێ دی ئەڤ هەلبەستە نڤیسییە و باندورا کێ ل سەر یێ دی هەبوویە؟ لێ ب باوەریا من چاوا تەڤایا کوردان

1. دیوانا فەقیێ تەیران، بپ ٤١، هەر ئەو ژێدەر.
2. دیوانا مەلایێ جزیری، تویژاندنا صادق بهاء الدین ئامێدی، بپ ٧٢.
3. دیوانا فەقیێ تەیران، بپ ٤٢، ژێدەرێ بەرێ.
4. دیوانا مەلایێ جزیری، بپ ٧٣، ژێدەرێ بەرێ.

حەیرانێن هەلبەستا ((ئەی ئاڤ و ئاڤ)) بووینە، عەین هەروەسا مەلایێ جزیـری ژی یـێ بوویـە حـەیرانێ وێ هەلبەسـتێ و ل سـەر مـژار و فورمـا وێ ئـەو هەلبەسـتا خوە دارێتییە.

ئـەڤ کارتێکرنـا هـانێ نـەك ژ بهـایێ جزیـری کـێم ناکـەت، بـەلکو سـەنگ و بهایـەك مەزنتر ددەتێ، ئەگەر هەلبەستڤانێن فـارس و عـەرەب یـێن بـەری وی کـار تـێ کربیـت، بوچی هەلبەستڤانێن کورد یێن بەری وی کار تێ نەکن.؟

پشتی فەقییێ تەیران (بەیتا شێخێ سەنعانی) نڤیسی، دیار و ئاشکرایە کـو مـەلایێ جزیری پێ داخباربوویە و هاتییە هزرا بەیتێ د چوار مالکان دا دارێتییـە و دبێـژت:- ((شێخێ سەنعانی ب خەلەتیڤە عەرەق نە ڤەخوارییە، ئو ب خەلەتیڤە نە چوویە نـاڤ ئەرمەنستانێ، لێ ئەوی ژی مینا موسا پێغەمبەر تەجللا و نوورها تە ل وێـرێ دیتیـیـە، ئەڤجا ئەوێ تەجەللا و نوورها تە ببینت ما وی چ خەلەتی هەیە؟!.))

مەی نە نوشی شێخ صەنعانی غلط

ئەو نە چوو نێڤ ئەرمەنستانێ غلط

مسلێ موسا وی تەجەللایا تە دی

ئی تو دی کانێ خەطا، هانێ غلط

گۆتنەك مایە مە دڤێت ببێژین، ئەو ژی ئەوە، کـو گەلـەك دیرۆکڤـان و نڤیسـڤانێن کورد د وێ باوەرێدانە، کـو فـەقییێ تـەیران شـاگردێ مـەلایێ جزیـری بوویـە، هـەروەك نـەمر ((زڤنکـی)) لێچـوونەکێ، یـان نوکتەیـەکێ د راسـتا ڤـێ چـەندێدا ڤـەدگێریت و دبێژیت: ((هەر ب ڤێ هەلکەفتێ ئەم دێ نوکتەیـەکا خـوەش ڤـەگێرین، ئـەو ژی ئـەوە: پسیار ژ هندەك گرەگر و شێخێن سوفیاتییێ هاتە کرن کا کیژان ژ وان د فەلسـەفا عشـق و ئەڤینێدا زاناتر و ب ڤەدرترە، مەلایێ جزیری، یـان فـەقییێ تـەیران؟! بەرسـڤ هوسـا هاتە دان: هندی مەلایە، مەلایە. ئو هندی فەقییە، فەقییە. ژ ناسناڤێن وان تـێ زانـین کا کی ژ وانا ژ یێ دن ب بهاترە، ژبەرکو پەیڤا ((مەلا)) د کـوردیدا بـو کەسـێ سـەیدا و

زانا تێ گۆتن و پەیڤا ((فەقی)) ژ بۆ شاگردی تێ گۆتن. ئو یا ئاشکرایە کو پڕانی‌یا جارا پەیسکا سەیدای د زانینێدا بلندترە ژ یا شاگردی.))[1]

هەلبەت ئەڤ نێرینێن ب ڤی رەنگی د شاشن ژبەرکو بچووکیا ناڤی نە مەعنا ئەوە کو لۆکا خودانێ وی یا نزمە، یان سەنگ و بهاگرانی‌یا هەر کەسەکی د ناڤێ ویدایە. گەلەك ناڤ هەنە د کوردیدا نیشانا بچووککرنێ دایێ، یان ژی ناڤ ب خوە د ناڤەڕۆکا خوەدا یێ کرێتە، مینا: ((مشکۆ، رەشۆ، کرێت، سمکۆ، کۆتان...و)) ب سەدان ناڤێن هۆسا، لێ ئەڤە وێ رامانێ نادەت، کو خودانێن ڤان ناڤان کێمتر و نزمترن ژ خودان ناڤێن ((عبدالرحن، نزام الدین، بەدرخان...و هتد)).

ل داویێ من دڤێت ببێژم ، ئەڤ گرۆڤ و دەلیلێن هانێ یێن مە رێز کرین ژ بۆ، کو فەقیێ تەیران هەلبەستڤانێ یەکێ یێ کوردە، ئەگەر چ نە د ڤەبڕ و قەتعی‌نە، دیسان سەدێ سەد ئارمانجا مە نا هنگێڤن، لێ ب هزرا من گەلەك نێزیکی راستیێنە و دەرگەهەکی ژ مەڕا ڤەدکەن، کو مرۆڤ تێڕا بچیت هوندڕ... ئو تێدا ڤەکۆلیت و هەمی قولاچ و کوژی‌یان سەحکەت، ل وێرێ دێ ژنوی راستی دیار بن و تشتێ نوی ئاشکرابیت، ژبەرکو مژارێن هۆسا ڤەکۆلین و هەلشکافتنێن کوورتر پێ دڤێن.

---

[1] . العقد الجوهری فی شرح دیوان الشیخ الجزری، احمد بن ملا محمد البوتی الزڤنگی، الجزء الثانی، مطبعة الرافدین القامشلی ١٩٥٩، بپ ٩١٤.

هێشەتیێ د فەلسەفا
فەقییێ تەیران دا [1]

پشتی پێتر ل پەی ڤێ مژارێ چوویم، بۆ من خویابوو کو مەرەما فەقییێ تەیران ب پەیڤا ((هێشەت)) نە گوندێ هێشەتێیە.. بەلکی رەخێ هەر بـاژێرەکی، یـان گونـدەکی، یـان دەڤـەرەکێ، دبێـژنێ ((هێشەت)). ئەڤجا یا دروست فەقییێ تەیران نە خەلکێ گوندێ هێشەتێیە.. ئەو هەلبەستا وی یا کو دبێژە: ئیرۆ وەرن لێزم وەرن، جیران و خەلقێ هێشەتێ)). ئەڤ هێشەتە ژی هەر وێ مەعنایێ ددت یا کو مە ئاوڕ پێ دای، نە کو گوندێ هێشەتێ. لێ پشتی ڤێ چەندێ ژی مە نەڤیا ئەڤ گوتارە پشتگوهڤە بێتە هاڤێتن، ژبەرکو هند تشتێن گرنگ و ب مفا تێدا هەنە، ب باوەریا من دێ خووندەڤان سوود ژێ وەرگریت، ژ بەر ڤێ چەندێ مە دیت پێتڤییە ئەڤ گوتارە، دیسان بکەڤیتە بەر دەستێ خووندەڤانا.

ئەڤ هێشەتا کو نها ئەمێ بەحس لێ بکین، یا کو فەقییێ تەیران گرێدانەك روحی و گیانی پێڕا هەی.. گوندەکە دکەڤە دەڤەرا جولەمێرگێ، سەر ب هۆزا پنیانشیانە، باژێڕکێ چەلێ روژهەلاتا ویە، گوندێن هاویردۆر، زاویتە، تخووبێ، گویزەرەشێ و رۆژاڤایا وێ ژی هۆزا ((تیارێ))یە - کو ئەڤ هۆزە ل سەرانسەری کوردستانێ ناڤدارە، خوەجییێن وێ ژی، کو تەڤایا وان فلەهن، ب مێرخاسی و مێرانییێ ناڤدارن- مزگەفتەك

[1] . ئەڤ گۆتارە هەر د بن ڤی ناڤ و نیشانی د کوڤارا (هاڤیبوون) هـژمار (٥) سـال ١٩٩٩ بـەرلین، رۆپەل ١٥٦-١٦٣، بەلاڤبوویە.

د گوندێ هێشەتێدا هەیە ژێرا دبێژن ((مزگەفتا سلێمان پێغەمبەر)) هەروەك تێ گۆتن گۆڕا وی یا پیرۆز د وێ مزگەفتێدایە.[1]

ئەڤ گوندە بەری بێتە کاڤل و وێران کرن هژمارا مالباتان نێزیکی شێست هەتا حەفتێ مالباتان بووینە. رووبارەك د بەر گوندیڕا د مەشە ژێرا دبێژن ((رووبارێ شۆرتێ))ئاڤا وی ل بن کەڤیێن بەفرێ ل زۆزانێن ((سەمەداری)) دەردکەڤە و ژۆردا رژد و رژد دچت هەتا دگەهت سەر رووبارێ ((زێ)).

دۆلەك ل گوندێ هێشەتێ هەیە ناڤێ وێ ((دۆلا هێشەتێ))یە، دۆلەکا بەفرینە و هەر چوار دانێن سالێ بەفر ژێ خلاس نابت، دەسپێکا وێ ل گوندی دەستپێدکت و یا داگرتییە ژ کەڤیێن بەفرێ هەتا د گەهتە زۆزانێن سەمەداری.

گوندێ ((گسە)) یان ((گسێ)) گوندەکێ فەلانە دکەڤە کێلەکا هێشەتێ و دێرەك ل وی گوندی هەیە.[2]

هەژی گۆتنێیە، گوندێ ئەحمەدێ خانی ((خانێ)) و ((دەشتا خانێ)) دکەڤن ناڤەندا زۆزانێن سەمەداری. ئەڤە ددەما خوەدا گوندەك بچووك بوویە، هەروەك ژێ دبێژن ئەڤ گوندە ئەو ڤاسی سار و بەفرینە، مرۆڤ ئەجێبگرتی د مینە کا چاوا خەلکێ وی کارینە تێدا بژین و ب چ رەنگی ژینا خوە دەرباز کرینە، کانییەك ل گوندێ خانێ هەیە ب ناڤێ ((کانیا ئۆفێ))، دبێژن ئاڤا وێ هندە سار و تەزییە، هەرکەسێ فرەکێ ژێ ڤەخۆت وێ هناڤێن وی بسۆژت و بکت ئۆف.[3]

---

[1] . تۆرەڤانێ نەمر صادق بهاء الدين ئامێدی دبێژت: ((هێشەتێ گوندەکە ل ناڤ بەرواری ژۆریا ل باکۆرێ ئامێدیێ. هەروەسا ژ بۆ جهەکێ ئاڤا یێ بچویکتر ژ باژێری تێتە گۆتن)).

[2] . پرانییا ڤان پێزانینا ل سەر جوگرافیا هێشەتێ و هاویردۆرێن وێ هێژا عەبدی دەشتانی ژ من را گۆتینە، ئەو بخوە گەلەك شەهرەزایە د ڤێ دەڤەرێدا.

[3] . ب باوەریا من ئەڤە گوندێ ئەحمەدێ خانییە و ناسناڤێ خوە ژ ڤی گوندی وەرگرتییە.
هەر ل دۆر ڤێ چەندێ، هەڤالێ چەلەنگ اسماعیل بادی د کتێبا: ((ژ هەلبەستێن ئەحمەدێ خانی))دا، کو وی سالا ١٩٩٦ ل دهۆکێ چاپکرییە.. د روپەلێ ((٩))دا دبێژە: ((کو ئەحمەدێ خانی خەلکێ گوندێ (خانێ)یە ل دەڤەرا هەکاریا، نێزیکی ١٨٠ مالایە و ب رەخ (خوشابێ))ێ ڤەیە، کو باژێر و کەلایەکا مەزنە ل نێزیکی باژێرێ جولەمێرگێ ل ژۆرییا کوردستانێ)).
وەکو ئەز ئاگەهدار کەلا ((خوشاب))ێ نە ل جولەمێرگێیە، بەلکی دکەڤت نێزیکی وانێ.. ئەڤجا نزانم هێژا بادی ئەڤ پێزانین ژ کووڤە ئانینە.

دیسان زۆزانێن ((چەل و بەرچەلا)) تایبەت یێن جولەمێرگێنە، شوورهەکا ناڤدار هەیە دکەڤە ((بەرچەلا))، ئەڤ شوورهە ب ناڤێ ((ئاڤدەل ئومەرا)) تێ ناڤکرن. هەروەك تێ گۆتن، ئاڤدەل ئومەرا د سەردەمێن کەڤن دا خوە د ڤێ شوورهێدا ئاسێکریە و بەرەڤانی ژ خوە و ژ خەلکێ دەڤەرێ کرییە.

هاویردۆرا زۆزانێن چەل و بەرچەلا ئەڤ گوندە هەنە: گوندێ کۆچانس، گوندێ خەنانس و گوندێ کوترانس. ل گوندێ کوترانس تەنێ حەفت دێرێن فەلا هەبووینە.

گەلەك سترانێن خوەش و نازك ب ڤان زۆزانانڤە، یان بێژین ب وان روودانێن د وان زۆزانان دا هاتین ڤەوماندن، هلداینە، مینا ڤێ پارچا سترانێ یا ب چەل و بەرچەلاڤە هاتی گۆتن:-

چەلا بەرچەلا هوینە — تالان مە و ماهینە

ل کۆچانسێ داتینە — ژ برینێت نعمەت تێت خوینە

مە نەڤێت گەلەك ژ مژارا خوە دوور کەڤین، لێ ئەڤ ڤەگێرانا ب کورتیمە ل سەر نەخشەیا هێشەتێ پێشچاڤ کری، دێ هنەکێ بێهتر رۆهنیێ بەردت سەر مژارا مە.

ل ڤر دێ بێژین فەقیێ تەیران چ گرێدان ب گوندێ هێشەتێ هەیە و ئەڤ گوندە ل جەم وی چ رامانێ ددت؟! هنەك دەڤەرێن کوردستانێ هەنە، مینا دەڤەرا بەهدینان، فەقیێ تەیران ب خەلکێ ڤی گوندی دادنن[1]. ئو پرانییا ژێدەرێن دیرۆکێ، وی ب خەلکێ باژێرێ ((مکسێ)) دادنن، وی ب خوە ژی د پرانییا هەلبەستێن خوەدا ب ناڤێ "مکسی" خوە دایە ناسکرن.

لێ ئەگەر ئەم بزڤرینە بەیت و هەلبەستێن وی دێ بینین کو گوندێ هێشەتێ د ناڤ خەون و خەیالێن ویدا، د ناڤ، گیانێ ویدا، د ناڤ ویژدانا ویدا، وەك جییەك پیرۆز خویا دکە، وەك بنگەهەك ژ بۆ سەرهەلدانا لەهەنگ و گەرناسێن خوە دانایە، هزر و

[1] . صادق بهاء الدین ئامێدی هەر د ((هوزانڤانێت کورد))دا روپەلێ **١٩١** دبێژە: ((فەقیێ هێشەتێ ناڤدارە هەتا ڤێ گاڤێ ژی ل نك کەڤنە میرزان و خوێندەڤانێت جهێ بەهدینا، بوتا ئو هەکارییان زێدەبار ب هوزانا ((زێمارێ)) یا کو دبێژن ب بەردلکا ئانکو ئەڤیندارا خو گوتبوو، پاشی دونیا روهن لێ تاری بووی، چوویە بەر دلوڤانیا خودێ، کو ب ڤان مالکێت ژێری دەسپێ دکەت:

ئیرۆ وەرن لێزم وەرن
جیران و خەلقێ هێشەتێ

بیرێـن خـوە ئـێن سـوفیاتی د هنـدرێ وێدا دبینـە، مینـا بەحەشـتەکێ کـو بـاب ئـادەمی گونەها خودێ تێدا کری، ل پـەی حـەز و ڤیـانێن خـوە چـووی و ژێ هـاتی دەرێخسـتن.. گەرناسێن وی ژی د وی گوندیدا بێ ئەمرییا خودێ دکن و ژێ دەردکەڤن. ئەڤ چـەندە ژی یـەکجار د بـەیتا شـێخێ سـەنعانیدا خویـا دکـە.. شـێخێ سـەنعانی کـو خـودانێ خـو پێنسەد مریدا بوویـە و بوویـە ئاشـق و ئەڤینـدارێ کچا ئەرمـەن و دینـێ خـوە ب جـی هشـتی و چـوویە سـەر دینـێ کەچـێ، عـەرەق ل سـەر دەسـتێن وێ ڤـەخواریو گۆشـتێ بەرازی خواری و داویێ بوویـە گاڤـانێ بـاقۆڕ و بـەرازێن وێ.. ئـەڤجا مریـد و دۆسـت و یارێن شێخی و هەمی خەلکێ هێشەتێ ژێ د کەڤن گۆمانێ و پسیارێ ژ رەوشا وی دکن، هەروەك دبێژە:-

ئاه و فغان دەربوون هزار

هندی هەبوون دەروێش و یار

هەمیا ل شێخ دکر پسیار

ژ ئەهل و خەلقێ هێشەتێ [1]

ئەڤە وێ چەندێ دیار دکـە کـو گەرناسـێ فـەقیێ تـەیران، شـێخێ سـەنعانی خـەلکێ هێشـەتێ بوویـە، یـان بێـژین وی د خـەیالا خـوەدا هێشـەتێ کرییـە مەیـدانا روودانـێن چیرۆکێ، هەرچەند وەك راستییەك دیرۆکی ژێدەرێ ڤێ چیرۆکێ و جهێ روودانـێن وێ نە خویانە.. لێ ل پەی بیر و باوەرێن فەقیێ تەیران - کـو دبـت جیـێ راسـتیێبت - ئـەم ژی هەر ب وی چاڤی دنێرینێ.

د جییەك دن دا پشتی مرید و دۆست و یارێن شێخی دترسن کو سـرا وی ئەشـکەرە ببە، وەها ب باش دبینن کو پەردەیەکێ ب سەر ڤێ سرێ داکن و نەهێلن ل نـاڤ خـەلکی بەلاڤ ببت.. ئەو ژی ئەوە، کو رابن ژ هێشەتێ دەرکەڤن و ژ خەلکێ وێ دوور بێخن:-

یا قەنج ئەوە مەستوور بکین

نا بت سرێ مەشهوور بکین

دا بێین ژ خەلقێ دوور بکین

ڤەدەرکەڤین ژ هێشەتێ

---

[1] . دەسنڤیسەك شـێخێ سـەنعانی ل جـەم مـە هەیـە کـو ب دەسـتێ کەسـەکێ نـاڤێ وی سـەیدا ((خەلیل))ە هاتیە نڤیساندن، مە ژی ژ بۆ ڤان میناکێن د ڤێ نڤیسینێدا کرییە بنگەهـ.

ئـەو وەسـا دبیـنن ئەگـەر شـێخی ژ هێشـەتێ دوور بـێخن، سـرا وی ژی دێ د گەلـدا دەرکەڤت، هنگی ئەو سرِ ئاشکەرا نابت.. ئەگـەر ژی بـەر ب دەرێ دێـرێ بچـن و حـزورا کەچا دلبەر، رووبروویێ هەڤ ببن بەلکی ئەڤ دەردە سڤکتر ببت:-

ژ هێشەتێ ڤەدەرکەڤین

پانسەد مرید رابەرکەڤین

ڤەپێش کچا دلبەر کەڤین

زاهر بچینە حزرەتێ

ل جی‌یەك دن پشتی شێخ کەچێ دبینە، د گەلدا د پەیڤت و سالۆخەك رند و جوان ژێـرا دکـە، ل داویـێ دبـێ: ئـەو چـی‌یە تـو وەهـا دامـایی و بـێ رەنگـی، تـو کچـا مـیرێ گورجی‌یانی، سەر رەڤا ڤاز و سی‌یانی، رابـە خـوە ب جوانـترین زێـرِ و جلان بخەملینـە، مەفخەرا تاجان ل سەرێ خوە بکە، دیمێ گولین ب مسك و عمبەرا ب رەشینە، پەردێ د بەر جوانیا خوە هلینە، زولفێن رەش و گولگولین ل سەر دێمی تاتا بکە، خودان سرا پێ کێفخـوەش بکـە، ژبـەرکو تـو دیمـەنا خـەلکێ هێشـتێی، بهێلـە دا تێـر تەماشـا جوانیا تە بکن:

ل بەر صورەتێ تاتا بکە

هەمیا شرین بەربا بکە

صاحب سورا پێ شا بکە

تودینا خەلقێ هێشەتێ

ل ڤر دەما خویا دبە کو ڤەهرەمانێن فـەقیێ تـەیران ب تایبـەت شـێخێ سـەنعانی و مریدێن وی ژ خوەجهێن گوندێ هێشەتێ‌نە، هـەر د وی دەمـی‌دا پێدڤی‌یـە، کـو بـەردلکا شێخی ژی هەر خەلکا وێ دەڤەرێ بـت، نـەیا بەرئاقلـە کـو شـێخێ سـەنعانی ژ هێشـەتێ لنگدابت، چوبیتە ئەرمەنستانا نهۆ، یـان گورجسـتانا نهۆ. ئـو ل وێ دەرێ کچا ئەرمـەن دیتبت و لێ ئاشق ببت.. یا پێتر جهێ باوەرێ ئەوە کـو کـچ ژی خـەلکا وێ دەڤـەرێ بـت، چـمکی هـەروەك بـەری نهـا مـە گـۆتی تـەنێ ل گونـدێ ((کوترانسـێ)) حـەفت دێـر هەبووینـە، ل گونـدێ ((خـانێ)) دێـرەك ناڤـدار هەبوویـە، ل گونـدێ ((گسـە)) دیسـان دێرەك هەبوویە.. ئەڤ دەڤەرە ژی ل گەل تیـارێ هەڤتخووبـە.. فـەقیێ تـەیران ب خـوە ژی هنەك ئاور و ئیشارەت بۆ ڤێ چەندێ داینە.. د بەیتا شێخێ سـەنعانی‌دا نـاڤێن سـێ

دێرا ئانینه، دیار دکه کو ئەڤیندارا شێخی د وان دێرادا بوویه. ناڤێن وان دێرا ئەڤەنە: ((دێرا نەچێ))، ((دێر مەزنێ)) و ((دێرا کەلایێ))، ناڤێن ڤان هەرسێ دێران ژی کوردینە، ئەگەر بێت و کەسەکێ شەهرەزا د جوگرافیا ڤێ دەڤەرێدا ئەڤێ مزارێ ڤەکۆلت، باوەر دکم وێ بکارت جیێ هەرسێ دێران دەسنیشان بکت و بۆچوونا مە ژی دێ د جیێ خوەدا بت.. بۆ پێتر رۆن کرن بنێرینە فەقی ب خوە کو دبێژە:-

موحبەتا بەحرا بەلائێ

مەرکەبا حەول و وەلائێ

چوونە پێش دێرا کەلائێ

ژ رەحەتیا قەت بەحس نەتێ

یان ڤێ چوارمالکیێ:

چاڤ ئاهیێ حور پەچێ

صوفی ژ عشقا وێ کەچێ

چەرخن ل دۆر دێرا نەچێ

زاهر بکەین ڤێ حوججەتێ

دیسان دبێژت:

ئەو مورشدێ ناڤ ددنێ

حەتا نەما فکرەك تنێ

گەهان گەها دێر مەزنێ [1]

بابێ خەزینا حاجەتێ

د بەیتا زەمبیلفرۆش دا ژی، دیار دبە کو فەقیێ تەیران گەرناسێ ڤێ چیرۆکێ زەمبلفرۆش ب خەلکێ ڤێ دەڤەرێ ددت قەلەم، روودانێن چیرۆکێ ژی ل وێدەرێ قەومایینە، دەما زەمبیلفرۆش ژ ترسا خودێ ژ دەستێن خاتوونێ درەڤە و دچە سەر بانێ کەلێ، چ رێیا نا بینت کو پێڤە برەڤت و پێڤە ب هەلێ، خوە د بورجێدا تاڤێت خوارێ و تێ نیڤا هێشەتێ:-

---

[1] . ڤێ داوییێ ئەز ب تێلەفونێ د گەل هێژا ((نەژدەت بولدان)) -کو خلکێ جولەمێرگێیە- ئاخڤتم، ئەوی دیارکر کو ((دێرمەزنێ)) دکەڤت دەور و بەرێن جولەمێرگێ. ئەڤ گۆتنا وی وێ چەندێ رۆڤە دکت، کو ئەو دێرێن دی ژی هەر ل وێ دەڤەرێنە.

لاوێ راستە ب جەببارە
دل یەکە نابە دوبارە
خوە ژ بورجێ ئاڤێتە خارە
زوو هاتە نیڤا هێشەتێ [1]

هەر د بەیتا زەمبیلفرۆش دا، خاتوون داخوازێ ژ زەمبیلفرۆش دکت و دبێتێ: وەرە تو بەس هێجەتا بگرە!! ئەگەر تو ب یا من بکی ئەز دێ ڤان و چوخەل و کنجێن دڕیایی و هەلوەرییایی ل بەر تە هاڤێژم، تە ب سور و زەری خەملینم، مسك و عمبەرا ل تە رەشینم.

زەمبیلفرۆش بەرسڤا وێ ددت:

ئەڤ، چۆخ ژ بۆ من چێترن
هندی کو لەش پێ بسترن
پادشاهی ئەو قەبوول کرن
دا بچمە نیڤا هێشەتێ

دڤێ چوارمالکیێدا خویا دبە کو فەقیێ تەیران، هێشەتێ نە تەنێ ب گوندەك ئاسایی حساب دکە، لێ بەلێ وەك بەهەشتێ ددە ناسکرن. چما کو ل ڤێرێ ((دا بچمە نیڤا هێشەتێ)) ئانگو: دا بچمە نیڤا بەحەشتێ.. ب دروستی مەعنا گۆتنا وی ب ڤی رەنگیە: ((ئەڤ چۆخ و کنجێن دڕیایی ژ بۆ من باشتر و چێرن، یا گرنگ ئەوە لەشێ من پێ تێ ڤەشارتن، ئەڤە ژی رێیا خودێیە و ئەو ڤێ قەبول دکە، داکو ب ڤێ چەندێ خودێ ل من نەگرت و بچمە نیڤا بەحەشتێ.))

هەر ژ بۆ پێتر پەژراندنا هزرا فەقیێ تەیران کو رووداێن ڤێ چیرۆکێ د ڤێ دەڤەرێدا چێبووینە، ل بەهدینان ل دەڤەرا ((گولیا)) نێزیکی باژێرێ زاخویێ گۆڕا زەمبیلفرۆش هەیە.. ئەڤ گۆڕا وی دکەڤە ناڤبەرا گوندێ ((باتیفا)) و گوندێ ((دێمکا)).. خەلکێ دەڤەرێ دبێژنێ ((زیارەتا زەمبیلفرۆش)).

دیسان هەر ل وان هاویردۆران کەلایەك هەیە، یا ناڤدارە ب ((کەلا شابانوکێ)) دبێژن، ئەڤە ئەو کەلایە یا زەمبیلفرۆش خوە تێدا هاڤێتی.. ئەگەر ئەڤە راست بت،

[1] . تێکستەك ژ بەیتا زەمبیلفرۆش ل جەم من هەیە و مە ژ بەر چەند دەسنڤیسا تویژاندیە، ئەڤە باشترین تێکستا زەمبیلفرۆشێ فەقیێ تەیرانە... میناکێن ڤێ نڤیسینێ مە ژ وێ تێکستێ وەرگرتینە.

مەعنا ((خاتوون)) د ڤێ کەلایێدا ژیایە. مێرێ وێ ژی میرەك بوویە ژ میرێن کوردا و حوکم ل وێ دەڤەرێ کرییە.. هەروەك د جیەك دن دا ڤێ چەندێ پێتر دپەژرینت، دەما خاتوون دبێژت: ((تو کرمانجی و ئەم میرین، ما کەنگی کرمانج دکارن خوە ل بازێن میرا پاڤێژن، تو نهۆ ئێخسیری ددەستێن من دا و ژ دەستێن من خلاس نابی:

کچ دبێ لاوێ راس نە
میر ل کرمانجان ڤیاس نە
تە ژ دەستێ من خلاس نە
هەر ب تە ددەم موهلەتی

د کۆڤارا ((ژیانا رەوشەن))دا، هژمار ((٩)) سال ١٩٩٧ تێکستەك زاردەڤ یا زەمبیلفرۆش هاتییە وەشاندن. ئو د گەل تێکستێ وێنەیێ کەلایەکێ د گەلدا وەشاندییە و وەها دیارکرییە کو ئەو، کەلا زەمبیلفرۆشییە.. هەرچەند نەهاتییە خویا کرن کا ئەو کەلا ل کیژان دەڤەرا کوردستانێیە.

فەڤییێ تەیران هەلبەستەك دن ب ناڤێ ((بەیتا هێشەتێ)) هەیە، کو دەسپێکا وێ وەهایە: ((ئیرۆ وەرن، لێزم وەرن))[1]. ئەگەر وی د هەلبەستێن خوە یێن دن دا، لەهەنگ و گەرناسێن خوە ب خەلکێ ڤی گوندی دانابن، د ڤێ هەلبەستێدا خوە ب خوە ب خەلکێ ڤی گوندی دانایە، تێدا ددە دیار کرن کو کۆڤانەك و دەردەسەرییەك مەزن ب سەرێ وی هاتییە و هاوارا خوە دبەتە بەر کەس و کار و جیرانێن خوە ل هێشەتێ و خەلکێ گوندی، کو د هانا وی بهێن و رایەکێ لێ بکن و چارەیەکێ بۆ ببینن، هەروەك دبێژە:-

ئیرۆ وەرن لێزم وەرن
جیران و خەلقێ هێشەتێ
هوون رایەکێ ل من بکن
ئیرۆ ڤەوی گریا مە تێ

1 . هەرەکۆل ئازیزان د کوڤارا هاواریێدا، هژمار ٣٣ سال ١٩٤١ دبێژت: ((دیسان ژ وێ قەسیدێ ((ئیرۆ وەرن)) تێت زانین کو مەلایێ جزیری ژ گوندێ هێشەتێیە، ژبەرکو فەقەه دبێژە: ((ئیرۆ وەرن لێزم وەرن، جیران و خەلقێ هێشەتێ)).
دبت ئەڤ گۆتنا هەرەکۆل ئازیزان نە جیێ راستیێ بت ژبەرکو ئەڤ بەلگەیا وی ژ بۆ ڤێ چەندێ ئینای لاواز و خاڤە.

ئەگەر ئەڤ هزرۆکە بێتە پەژراندن ژی کو فەقی خەلکێ هێشەتێیە، مەعنا ئەوە، کو وی تەڤ ژینا خوە تێدا بۆراندبت، لێ یا بەرئاقل ئەوە ل هێشەتێ ژ دای بووبت.. ژبەرکو هەر هونەرمەندەك یان ئافرینڤانەك هەردەم د زڤریتە کۆکا خوە، د زڤریتە وی جیێ ئەو لێ بووی و زارۆکتیا خوە تێدا بۆراندی.. ل جەم وی ئەو جی ژ هەر جیەکی پیرۆز وخوەش و رندترە. ئەو ل جیەك چەند دوور ژی بژی، خەیالا وی یا نەپەنی وی ڤەدگەرینە جیێ زارۆکتیێ.. چاڤکانیا پرانیاتۆرەڤان و هنەرمەدێن دنیایێ جیێ زارۆکتیا وانە. گۆتنا مەزنا دبێژە: ((گۆتە کەوێ کیژان جی ژ هەمیان بۆ تە خوەشترە؟ گۆت: ((ئەو جیێ ئەز لێ بوویمە فەرخ)). لەورا ژی ئەڤ گرێدانا جانی یا فەقیێ تەیران ب هێشەتێرا هەی، مرۆڤی پشتراست دکت کو بێژت، ئەو د ڤی گوندیدا ژدای بوویە.. دوور نینە پشتی مەزن بووی و دەست ب خوەندنێ کری و هەتا مرنا وی ژی ل باژێرێ مکسێ ئاکنجی بووبت، ژبەرکو خوەندنگەهێن مەزن تێدا هەبووینە، زانایێن مینا وی ژی جیێ وان هەر ل وێدەرێ بوویە.. د ناڤ زانا و میر و پسمیران، د ناڤا وان کەسان یێن بهایێ وی دزانین. ژ بەر ڤێ چەندێ ژی ناڤێ ((مکسی)) ل خوە کربت.

ل داویێ مە دڤێ ببێژین، کو ئەڤ پێبەندیا فەقیێ تەیران ب گوندێ هێشەتێرا چەند هزرێن سەرپێبوون مە بەرچاڤ کرین. باوەر دکم ئەگەر کەسەك هەبە کوورتر و هوورتر ڤێ پرسێ شرۆڤە بکە و ل پەی بگەرە، دوور نینە ئالیێن ب مژ و تاریتر خوەیا و ئاشکەرا ببن.. ژبەرکو ئەم نە شەهرەزاینە ل وان دەڤەران یێن فەقیێ تەیران کرینە مەیدانا رووداننێن لەهەنگێن خوە.[1]

---

[1] . ڤێ داویێ ب تێلەفونێ ئەز د گەل سەیدا فەقی حوسێن ل تورکیایێ ئاخڤتم.. ئەوی ل سەر هێشەتێ هوسا دا زانین و دبێژە:
أ–گوندەکێ دی ب ناڤێ هێشەتێ کو سەر ب هیزانێڤەیە، د کەڤە د ناڤبەرا هیزانێ و کاباشێ، د ناڤەندا ((گەلیێ ئاخکیسکێ))دایە.
ب– تاخەك هەیە ل موکسێ ب ناڤێ هێشەتێیە، دیسان تاخەك ل هیزانێ ژی هەیە هەر ب ڤی ناڤییە.
ت– کنارێ ئانکو رەخێ هەر باژێرەکی ژێرا دبێژن هێشەت.

ئەحمەدێ خانی

نووبهارا خانی
خووندنگەهەك هێژایە [1]

((دەما ئەم دبێژین هەلبەستڤان ئان ژی نڤیسڤان نێزیکی گەلێ خوەیە ئو هەڤبەندە ب گەل و ملەتیڤە، پێتڤیە ل سەر مە یەکسەر سێ هەلبەستڤان بهێن بیرا مە، ئەو ژی: فیردەوسێ ئیرانی و روستاڤیللی یێ گورجی و ئەحمەدێ خانی یێ کورد.)) [2]

ئەکادیمیێ سۆڤێتی
(ئوربیللی)

خانیێ مەزن وەکە پەهلەوانەك زیرەك د ناڤا جەرگێ کوردستانێ سەرێ خوە هەلدا، ئو د نیڤا مەیدانا خەباتێ راوەستا. راوەستا وەکە تۆرەڤان، وەکە رێزان و وەکە خەباتگێڕ و ئازادیخواز.

ب هاتنا وی ستێرەك گەش د ئەسمانێ کوردستانێ یێ پڕ مژ و مۆران هەلات و رووپەلەك دن ژ دیرۆکا کوردان وەرگەڕاند و بۆ تەڤایا دنیایێ دیار کر کو کورد ژی ملەتن و خوەیی بار و پشکن، خوەیی چاند و کەلەپوورن.

مەم و زینا وی ب دروستی وژدانا مرۆڤێ کورد بزڤاند و ئەڤینەك وەها د دلێ ویدا ئاڤاکر کو هەتا هەتایێ پێخوڕین و شانازیێ پێ بکەت و باوەریێ ب خۆ بینیت، کو ئەو ژی مرۆڤە. ئو هەمی دەم و چاخا سەرێ وی بەرامبەر خەلکی بەرز و بلندە.

---

[1] . ئەڤ نڤیسینە سالا **١٩٨٩**ێ د گوڤارا "کاروان" هژمار ٨٤ دا، هاتیە بەلاڤکرن.

[2] . دکتور عز الدین مستەفا رەسول. احمدی خانی شاعرا و مفکرا- فیلسوفا و متصوفا. ص (٩). من مقدمة یوسف. أ . أوربیللی لمجموعة ((ذکری عهد روستاڤللی، لینینغراد ١٩٣٨- باللغة الروسیة.

وەلاتـەڤینی و نەتـەوەڤینی ل جـەم خـانی ژ تـەڤ دۆزان مـەزنتر و ب بهـاتر بوویـە، لەورا ژی د هەمی قووناغێن تـەنگ و ئـالۆز و گرچـن دا، ب دل و جـان و بـێ راوەسـتان خـــەبات کرییـــە، ئـــو دژی تـــەڤ پـــیلان و تەڤـــدێرێن نـــەیارا شـــیرێ خـــوە یێ روویس وەشاندییە.

خانی دبێژیت:

ئەز مامە د حکمەتا خودێدا
کرمانج د دەولەتا دنێدا
ئایا ب چ وەجهێ مانە مەحرووم
بیلجوملە ژ بۆ چ بوونە مەحکووم [١]

خانی گەلەك دویر نێرایە دۆزا ملەتێ خۆ و کارییـە ب دروسـتی دەسـت و دارێ وی تێبگـەهیت و کـاودانێ وی یـێ جڤـاکی و رێزانـی و چـاندی شـرۆڤە بکـەت. ئـەوی بـاش دزانی کو زانین و چاند و هونەرن رێبازا ملەتان پێشڤە دبـەن و بـاش دزانـی ملەتـەکێ مینا ملەتێ کورد یێ نە خوەندا و پاشڤەمایی و بندەست، هەکە ب رێیا تێگەهانـدنێ و چـاند و تـۆر و هنـەران پـێش نەکـەڤیت ئـەوێ هـەتا هـەتایێ وەهـا بمینیـت و ببیتـە بارکێشێ خەلکێ بیانی و ل ژێر بارێ ستەما رەش دا بژیت:

گەردێ هەبوا مەژی خودانەك
عالی کەرەمەك لەتیفە دانەك
علم و هنەر و کەمال و ئزعان
شعر و غەزەل و کتاب و دیوان
ئەڤ جنس ببا ل با وی مەعلول
ئەڤ نەقد ببا ل نك وی مەقبول
من دێ عەلەما کەلامێ مەوزۆن
عالی بکرا ل بانێ گەردوون
بینافە رحا مەلێ جزیری
پێ حەی بکرا عەلی حەریری
کەیفەك وە بدا فەقیهێ تەیران
حەتا ب ئەبەد بمایە حەیران [٢]

---

1 . ئەحمەدێ خانی، مەم و زین. گێوی موکریانی، بپ ٣٤.
2 . ژ مەم و زینەك دەسنڤیس. محمد فوئاد بامەرنی بۆ من پێشکێش کریە.

بەرکارێن خانى

بەرکارێن خانى بژل وان هەلبەستێن د ناڤا مەدا بەلاڤ، ئەڤەنە:

١- **مەم و زین:** کو هەتا نهۆ گەلەك جارا و ل گەلەك جها هاتیە چاپکرن. ئو دیسا بۆ گەلەك زمانێن بیانى هاتیە وەرگێڕان.

٢- **نووبهار:** گەلەك جاران هاتیە چاپکرن، بۆ جارا دووماهیێ سالا ١٩٩٠ سەیدا حمدى عبد المجید ل عراقێ چاپکرىیە.

٣- **عەقیدا ئیمانێ:** ئەڤە ژى سالا ١٩٨٢ێ سەیدا صادق بهاء الدین د دویڤەلانا "مەولویدا مەلایێ باتەیى"دا چاپکرىیە.

٤- **دیوانەکا هەلبەستا.**

ئەڤان هەر چار بەرکارێن خانى رولەکێ گرنگ د پێشڤەبرنا تۆر و کولتورێ کوردى کرىیە. یان ئەم دکارین بێژین سەنتەکا نوى د چاند و هزرێن ملەتێ کورددا دروست کرىیە، ئەڤ سەنتە ژى نە بەر ب ئاشووپ و خەیال، بەلکى بەر ب دەست و دار و ریالست، بەر ب هشیار بوون و سەرهلدان، بەر ب وەلاتەڤینى و گەل پەرستى، دژى زۆردەستى و ژێر دەستیێ.

بەرکارێ وى یێ کو مە دڤێت ل سەر باخڤین فەرهەنگا نووبهارە، کو تێ هژمارتن فەرهەنگا یەکێ د زمانێ کوردىدا.

چەند گۆتن د راستا نووبهارێدا

د راستا نووبهارێدا ئەمێ گۆتنێن ڤان زانایان بەرچاڤکەین:

- زانایێ بەرکەفتى "یوسف ضیاء الخالدى" د فەرهەنگا خوەدا "الهدیة الحمیدیة فى اللغة الكردیة" بپ ٢٧٩ دبێژت: فەرهەنگا نووبهار نەخرىیا یەکێ بوویە، بۆ مە بوویە نمۆنە، کو ئەم ل سەر رێچا وێ چوویینە.[1]

---

[1] . صادق بهاء الدین، گۆڤارا بەیان، هژمار ٤٤، بپ ٤٠ سال ١٩٧٧. ژ ((الهدیة الحمیدیة. یوسف ضیاء الخالدى، بپ ٢٧٩.

- سەیدایێ هێژا و نەمر پرۆفیسور قەناتێ کوردۆ د رووپەلێ ١٥ پازدێ ژ فەرهەنگا وی دانایی، فەرهەنگا کوردی و روسی، د بن پێشگۆتنێدا دبێژیت: بەرێ لازمە ئەز بێژم کو نڤیسڤانێن فەرهەنگ و گراماتیکێن کوردی یێن ئەولین کورد ب خوە بوون، مەسەلە، هەلا هێ پاشی نیڤا قورنا هەڤدێ شاعرێ کوردپەروەر ئەحمەدێ خانی فەرهەنگا کوردی - عەرەبی نووبار، بوونا زارۆیێن کوردان هینی زمانێ عەرەبی بن، چێکرییە، دەسنڤیسارا ئەحمەدێ خانی دو جاران هاتیە چاپکرنێ. جارا یەکێ ئەو ب دەستێ ئەدەبیاتناس ڤیلولوگ ئولدارێ کوردان ئێ مەزن یوسف ضیاء الدین الخالدی هاتە چاپکرنێ. خالدی ئەو دەسنڤیسار د خەباتا خوەدا یا مەزن ئو ئەدەبیەتا کوردانده چاپکریە. جارا دوانێ دەسنڤیسارا نووبارێ د بەرهەڤۆکا تێکستێن لیلۆك دا هاتیە چاپکرن. پاشی د بارا فەرهەنگا یوسف زیاء الدین الخالدی تاخڤیت و دوورا دبێژیت: ئەڤ هەردو فەرهەنگۆك خەبەرێن زارێ کرمانجی تینن بەرچاڤان. قیمەتا ڤان دەرحەقا هینبوونا زمانێ ئەدەبیەتا کوردی یا کلاسیکی گەلەکە. [1]

- سەیدایێ خودێ ژێ رازی سەیدا صادق بهاء الدین د راستا نووبهارێدا ل سەر ڤێ ئاخڤتنا قەناتێ کوردۆ دبێژیت: ((بەلێ ئەز دبێژم نرخ و بهایێ نویبهارا خانیێ مەزن نەکو مەزن و گران بەلکو ل دوی رەوشەنبیرییا کوردی ب چو رەنگا بها ژ بۆ ناهێتە دانان و چ نرخ بۆ بێتە دانان هەر کێمە، ژبەرکو نەکو بزاڤا زمانەڤانیا یەکێیە، بەلێ بێ گومانە ڤەکرنا رێکا سەربەستی ئو ئازادییا ملەتی تێدایە.)) [٢]

ئارمانجا خانی ب دانانا نوبهارێ

هەلبەت تشتەکێ دیارە و خوەیایە، د وی سەردەمی دا جڤاکێ کوردی پێدڤی پالدانەك چاندەیی بوویە.

نەخوندەواری گەلەك مشە بوویە، پاشکەتن و پاشڤەرۆیی د ناڤچاڤا ویدا دیاربوویە، ئەڤجا خانی ب پێتڤی زانییە تشتەك وەها بو زارۆیێن پاشەرۆژێ و دەستەکا تۆلاز بکەت، کو بکارت هەتا رادەیەکی هزرێن وان پێشڤە ببەت و ئەڤێ دەستەکێ پەروەردە

---

[1] . ژێدەرێ بەرێ، ژ فەرهەنگا کوردی– رووسی، قەناتێ کوردۆ، موسکوڤا ١٩٦٠.
[2] . گۆڤارا بەین، بپ ٤١، ژێدەرێ بەرێ.

بکەت. پەروەردە بکەت ب ریەک دن و ئاوایەک نوو، بەرۆڤاژی وێ رییا باب و باپیر لسەر چووین. ئەوی پێکول و بزاڤ کرییە کو ب زمانێ ماکی بۆ کور و کچێن نووگەهشتی بنڤیسیت، کو هەر ب وی زمانی مرۆڤ دکاریت پویستێ خۆ ئێ گەمارگرتی برەنیت و مەژیێ خوە پڕ زانین و تێگەهشتن بکەت. لەورا ژی نوبهار ب کوردی و عەرەبی نڤیسی، کو د وی سەردەمیدا زمانێ عەرەبی زمانێ رەسمی یێ خەلکێ بوسولمان بو و، زمانێ چاندە و ئول و قورئانێ بوو کو، ئەڤ راڤبەیڤە ب هەردو زمانان بهێت دانان.

بۆچی خانی فەرهەنگا خوە ل دوی تیپێن ئەبجەدێ نە نڤیسیە، ئو بۆچی ل سەر عەرۆزا شعرا عەرەبی چوویە؟

د وی سەردەمیدا پەخشانا کوردی هند دەورێ خوە نەبوویە کو خانی ب وی رەنگی بەرەڤۆکا خوە لێك بدەت. هەکە ب وی ئاوایی نەهاتبا نڤیسین نە دوور بو مینا گەلەك کتێبێن کوردی لناڤ چوبا، خانی ژی وەکە مرۆڤەك شەهرەزا دزانی دێ چوا ئو ب چ رێ هزر و بیرێن خوە بەلاڤ کەت. ئەڤجا ژ بەر ڤێ ئەگەرێ خانی ب رییا شعرێ هزرێن خوە یێن رێزانی، چاندەیی، فەلسەڤی و تورەیی بەلاڤکرینە. هەکە نە ب ڤێ رییێ بوایە، نهۆ نە مەم و زین، نەژی نوبهار لبەر دەستێ مە نە دمان.

مەبەستەکا خانی یا دن ئەوبوویە کو بکارت هەر ژ دەسپێکێ موزیکا شعرێ بکەتە د سەرێ زارۆیان دا و فێری رێبازا شعرێ بکەت و فێری عەرۆزا وێ بکەت.

شعر ل جەم خانی هندی بێژی تشتەك پیرۆز بوویە، هەروەك د ڤان مالکێن هانێ دیارە:

گەردی هەبوویا مەژی خودانەك	عالی کەرەمەك لەتیفە دانەك
علم و هنەر و کەمال و ئزعان	شعر و غەزەل و کتاب و دیوان
ئەڤ جنس ببا ل با وی مەعلوول	ئەڤ نەقد ببا ل نك وی مەقبوول
من دێ عەلەما کەلامێ مەوزوون	عالی بکرا ل بانێ گەردۆن

زارۆ هەر ژ خۆرستێ خۆ حەژ تشتێ لێکئینایی و ڤەهاندی و موزیکی دکەت، بەروڤاژی نڤیسینا پەخشان.

مەبەستەك دن یا خانی ئەوبوویە کو وەختێ شاگرد نووبهارێ د خوونن، ژ بەربکەن. چمکی د وی چاخیدا هەر تشتەکێ شاگردان خوندبا ڤیابو ژبەرکربا. ئەڤجا ژ بەر ڤێ چەندێ خانی بەرهەڤۆکا خوە ب شعرکی دانا، داکو ب ساناهی بت ژ بۆ بەرکرنێ. ئو یا هەژی گۆتنێیە کو ل تڤایا خووندنگەهێن کوردستانا ژووری، یان بێژە ل تەڤایا خووندنگەهێن کوردستانێ، نووبهار ببوو دەرسەکا بنیاتی. پشتی کو قورئان ب دووماهی د ئینا شاگردێن ڤان خووندنگەها نووبهار وەکە فاتحا کۆران ژبەردکر. ئو چاخێ دەور و دەرسێن وێ دخووندن ب دەنگەك بلند و ب سترانکی د خوندن.

دیسان وی ڤیایە کو نووبهارێ بکەت دەرسەك بناغەیی د تەڤایا خووندنگەهێن کوردستانێدا، هەروەك پشتی هووناندنا ڤێ بەرهەڤۆکێ خووندنگەهەك ژ بوونا زارۆێن کورد ل بایەزیدێ پێکانی و وی ب خۆ ژی دەرس گۆتن شاگردان. [1]

سەیدایێ خانی ب وێ چەندێ دەرسدارێ یەکێیە یێ ملەتێ کورد یێ درس ب زمانێ ماکی گوتینە شاگردێت کورد. [2]

دیرۆکا نڤیسینا نوبهارێ

د دویماهیا راڤیەیڤێدا، خانی دیرۆکا نوبهارێ ب ڤی رەنگێ خارێ دیار دکە:

((ئەڤرەنگە دبێژت خانی. ئەگەر تو ب اذعاني. بفکره کتابا ثاني. د جلدێ ئەووەل دا، ژ جزئا عاشر دا، د وەرەڤا چارێ دا. ژ صەحیفەئی دەستێ راستێ. د سەطرا ثالثدا. ژ کەلیمەئی ثاني. بگر تو حەرفا چارێ. ئەوە تاریخ ژ بو نەو بهارێ)). [3]

ئەڤ نڤیسینە د دەسنڤیسێ دا هەمی ب ڤەیدك و دەهمەن ب ئەزمانێ عەرەبی لێکدایە و دیرۆکا دانانا نوبهارێ ژی دەرێخستی یە.

---

[1] . صادق بهاء الدین. نوبهارا سەیدایێ مەزن ئەحمەدێ خانی، بەغدا ١٩٧٩ بپ ١٨، ژ نور الدین یوسف. شیرەتێن ئەحمەدێ خانی "هاوار" هژمار ٣٢ێ ئیلونا سالا ١٩٤١.

[2] . هەر ئەو ژێدەر. ژ گوڤاری کوری زانیاری کورد، ژمارە (٢) ١٩٧٤ بپ ٧٦٩.

[3] . دەسنڤیسا رەبەتکێ "نووبهار" ژ خەتێ "حەسەن" سالا ١٣٥٢ێ مش هاتیە نڤیسین.

ا ڤرنك دبێژت خانی

اگر تو باذ عالی

بفكره كتیبا ثانی

دجلدی اولدا

ژ جزوا عاشر دورقا چاریدا

ژ صفحة دست راستی دسطرا ثالثدا

ژ كلما ثانی بكر تو حرفا چاری

تاریخه ژ بو نو بهاری

لڤێرێ ئەم ژی دێ کەینە کوردی و پێتر رۆناهیێ بەردەینە سەر دیرۆکا کتێبێ. ئەڤ دیرۆکە ب سالێن مشەختی هاتیە تومارکرن. ئەڤا خارێ ئەوە:

١- کتابا سانی: هزار سالیا دویێ.

٢- د جلدێ ئەووەل دا:سەد سالیا ئێکێ.

٣- ژ جوئا عاشر دا: دەه سالیا دەهێ ژ سەد سالیا ئێکێ.

٤- د وەرەڤا چارێ دا: سالا چارێ ژ وێ دەه سالیێ.

٥- ژ صەحیفەئی دەستێ راستێ: نیڤا یەکێ ژ وێ سالێ.

٦- د سەترا سالس دا: مەها سیێ ژ وێ نیڤ سالیێ.

٧- ژ کەلیمەئی سانی: سێکیا دویێ ژ وێ مەهێ.

٨- بگـر تـو حـەرفا چـارێ: رۆژا چـارێ ژ سـیکیا دویـێ ئـانکو: رۆژا چـارێ، مـەها سـییێ(ربیـع الاول) سـالا ١٠٩٤ێ مشـەختی بەرانبـەر سـالا ١٦٨٢ێ زایـنی دیرۆکـا دانانـا نوبهارێیە.

سـالا ١٠٦١ێ مشـەختی بەرانبـەر ١٦٥٠ ێ زایـنی ئەحمـەدێ خـانی ژ دای بوویـە، ئەو بخوە دبێژت:

لەورا کو دەما ژ غەیب فەك بوو

تاریخ هەزار شێست و یەك بوو [1]

د سالا ١٠٩٤ێ مشەختی بەرامبەر ١٦٨٢ێ زایینی نووبهار نڤیسیە، هەروەك بەرێ مـە دیـارکری. دیسـان سـالا ١١٠٥ێ مشـەختی بەرامبـەر ١٦٩٣ێ زایینـی مـەم و زیـن بداوی ئینایە، دبێژت:

ئیسال گەهشتە چهل و چاران

وی پێشرەوێ گوناهکاران [2]

ل ڤێـرێ دیـار دبـت کـو نووبهـار پـێش مـەم و زینـێ نڤیسیە و د وی چاخـیدا ژیـێ خانی ٣٣ سال بوویە، پشتی یازدە سالێن دن ژ نوی مەم و زین بداوی ئینایە.

د راستا مرنا ئەحمەدێ خانیدا باهرا پێتر دیرۆکڤان و چاندڤانێن کورد ل سـەر وێ باوەرێنە کو د سالا ١١١٨ مشەختی بەرامبەر ١٧٠٦ زایینی مریە.

دیباجا نووبهارێ

ئەڤ دیباجا خانی بۆ نووبهارێ دانای، پێکهاتیە ژ ٢٨ بیست و هەشـت مالکان، هەکـە دروست بیت بێـژینێ مالك، کێشا وێ ئـالوز و تێکچوویە و ل سـەر تـەفعیلێن عـەروزێ نەچوویە، دیسان دەنگێن بەیتێن وێ ژی هەمی نە تەمەت یـەکن، لێ قافیـا ڤـێ دیبـاجێ گەلـەکا ئێگگرتـی و ب هێـزە، ل سـەری هـەتا دوومـاهیێ قافیـا سـینگ و بـەرێن بـەیتێ جوان و هەڤبەندە.

ئەڤجا نزا، کێم و زێدەهیێن کێشێ دانەری تێدا کرینە، یان ژی پشتی وی دەسنڤیس بـۆ دەسنڤیسـێ کەتینـە تێـدا؟ مـرۆڤ ل ڤێـرێ د کـەڤیت گومـانێ کـانێ ئـەڤ دیباجـە ڤەهاندنە (نەزم) ئان ژی ئاخڤتنەك (سەجع)ە.

---

1. ئەحمەدێ خانی. مەم و زین. گێوی موکریانی، بپ ١٨١.
2. هەر ئەو ژێدەر.

د راستا ڤێ چەندێدا عەلی فەتاح دزەیی د ڤەکۆلینا خۆدا ل سەر نووبهارێ دبێژیت: ((د کتێبا چاپکریدا ئەڤ پارچەیە-ئانکۆ دیباجا نووبهارێ- ل سەر ئاوایێ ڤەهاندن (نەزم)، چاپکریە، لێ ل دەڤ من نا هێتە هژمارتن ڤەهاندن، ژ بەر ڤێرێ بژلی چەند دێرەکا ئەوێن دن هەمی ل سەر چو کێشێن عەروزی یان ژی دەنگێن کوردی نینن، راستییا وێ ٢٨ بیست و هەشت پەخشانێن سەجەعدارن)) [1]

ئەڤجا هەکە دانەری ب خوە ئەڤ شکەستنە تێدا کربیت، هنگی دێ بێژینێ سەجع، ئەگەر ژی نە، مەعنا نەزمەکا رێك و پێك بوویە، پاشی هێدی هێدی شکەستن تێدا پەیدا بوویە. لێ یا پێتر د جهێ خوەدا ئەوە (سەجع) بیت نەك (نەزم)، چکۆ هەتا نها نە چ لبێن دەسنڤیس نە ژی یێن چاپکری بێ ئەڤ شکەستنە نە گەهشتینە دەستێ مە.

ئەڤا خارێ دەقا دیباجێیە:

بسم الله الرحمن الرحیم	مەبدەئێ هەر علمەکێ ناڤێ عەلیم
حەمد و سەنائو شوکرانی	ژ بۆ خالقێ رەحمانی
کو فەصاحەت و بەیان دایە لسانی	لسان دایە ئنسانی
هندی صەلەواتن هەمی	ل رەسوولێ مە ئێ ئوممی
کو بوونە پەیرەوێ د وی	عەرەب و عەجەم و کرمانج و رۆمی
ژ پاش حەمد و صەلەواتان	ئەڤ چەند کەلیمەنە ژ لوغاتان
ڤێك ئێخستن ئەحمەدێ خانی	ناڤێ نووبهارا بچووکان لێ دانی
نە ژ بۆ صاحب رەواجان	بەلکە ژ بۆ بچووکێت کرمانجان
وەکی ژ قورئانێ خلاس بن	لازمە ل سەوادێ چاڤ ناس بن
دا ب ڤان چەند رەشبەلەکان	ل وان تەبیعەت مەلەکان
دەرێ زهنێ ڤەبیتن	هەرچی بخوونن زەحمەت نەبیتن
ئومێدە مە ژ تفالان	کو مە عەمەل بەتالان
د وەقتێ دەور و دەرسان	بکن ئنعام و ئحسان
ب دوعان مە بیر خو بینن	فاتحان ژ مەرا بخوینن

[1]. بنێرە "نەوبەهاری خانی و ئەحمەدی شێخ مارفی نۆدی": عەلی فەتاح دزەیی. مطبعة الثقافة والشباب/ اربیل، ١٩٨٥ بپ ٧.

نوبهار و رێبازا خوندی

بەری سەیدایێ مەزن ئەحمەدێ خانی نوبهارێ دانیت، رێبازا خوەندنگەهێن ئولی د کوردستانێدا رێبازەکا گەلەك نە دروست و چەتن بوو. پشتی شاگردی ئەلیفبێتك ب دووماهی تینان ئێکسەر دەرسێن قورئانێ دگوتنێ و هنگی سەیدایێ وی بەلا خوە ژێڤەکربا قورئان پێ دابا خەتم کرن، ئانکو: ڤیابوو ل سەری هەتا دووماهیێ قورئان خووندبا و ڤەحەجاندبا، ئەڤە بێیی کو راڤا پەیڤەکا تەنێ ژی تێگەهشتبا. دەما ژ قورئانێ خلاس دبوو، سینگێ وی ددا چیایەکێ ئاسێتر، کتێبەکا شریعەتی مینا (فەتح القریب)ێ، لەوما د ڤێ قووناغێدا شاگرد گەلەك سالان د ما، هەتا دکاری تشتەکێ کێم فێر ببیت.

((هنەك جار زارۆ دکاریت دارشتنێن ئۆلی ژبەربکەت، ئو دکاریت بێژیت و ڤەگێڕیت، لێ نە راڤا وان تێدگەهیت، نە ژی ناڤەرۆکا وان وەردگریت. ئەڤ خو وەستاندن و وەخت برنە تەڤ بەلاش دچیت، زارۆ نکاریت دینی تێبگەهیت، ئەو نەبیت پێ دیار و ئاشکەرا.)) [1]

خانی ئەڤ کێماسی و ڤالاتیە تەڤ پێش چاڤێن خوە ددیتن، لەورا نووبهار دانا و بوو دەرسەك بنیاتی د پێتر خوەندنگەهێن کوردستانێ و حوەندنا وێ ئێخستە پشتی خوەندنا قورئانێ هەروەك خانی ب خوە دبێژیت:

وەکی ژ قورئانێ خلاس بن	لازمە ل سەوادێ چاڤناس بن
دا ب ڤان چەند رەشبەلەکان	ل وان تەبیعەت مەلەکان
دەرێ زهنێ ڤەبیتن	هەرچی بخوونن زەحمەت نەبیتن

پشتی ئەڤ گوهورینە کەتی رێبازا خوونەدنێ وەرارەك نوو و ئاسۆیەك بەرفرەه د تێگەهشتنا بچووکاندا دروست بوو.

[1] . الدكتور عبد على الجسماني. سايكولوجية الطفل والمراهقة وحقائقهما. بغداد... ص ١٧٣.

زارۆ و پێناسینا ئۆلی

پشتی دیباجا نووبهارێ، خانی بابەتەك سەربخۆ ژ بوو زارۆیان بەرهەڤ کریە، ژ بوونا ئۆلێ خۆ پێ بناسن، کو ئەڤە مەرجە د تەڤ ئۆلاندا، پێتڤیە دایك و باب ئۆلێ خۆ ژ زارۆیێن خوەرا بدەن ناسین. ((پسیار ژ دکتور بنجامین سپول دبارا قوناغێن وەرارا بچوکی یا وژدانی هات کرن، بەرسڤ دا ئو گوت:

((....ژ دەسپێکێ لدوی تەماشەکرنا سایکولوژی من دڤێت بێژم، لسەر وی بنیاتێ کورِ باوەریێ ب خودێ دئینیت، ئو حەژێکرنا وی بو چێکەرێ((خالق)) مەزن، ئەینی ئەو بنیاتە کو ب وی دایك و باب حەژ خودێ دکن، دیسا ئەینی بنیاتە بچویك پێ حەژ دایبابێن خوە دکت.)) [1]

ژ ڤێ تێ زانین کو زارۆ ژ سەمیانی ((قدوە)) فێر دبیت، ئو فێر دبیت وەختێ تاما ئەڤین و دلینیێ دکەت. زارۆ چاڤ ل دایك و بابێن خوە دکەت، چکو وەسا هزر دکەت کو ئەو هەردو ژ تەڤ مرۆڤان ئاقل ترن و لپێش چاڤێن وی و ددەور و بەرێ ویدا هەردو ژ هەمیا جوانترن. ئو دەما تێتە ڤەگوهازتن بو خوندنگەهێ و سەیدایێ خۆ دبینیت، چاوا گوه ددەت دایبابێن خۆ وەسا گوه ددەت ویژی، بێهنا وی گەلەك ب وێرێ دهێت کو چ جوداهی د ناڤبەرا سەیدایی و دایبابێن وی دە نینە. وان تشتێن ئەو دبێژت زارۆ وەردگریت. [2]

فێربۆنا ئولی بو زارۆکی تشتەکێ گرنگە د ژینا وی دە.

((یا چاك و قەنج ئەوە هەر ژ بچوکیێ زارۆ بهێت نقوکرن د مەعنا و راڤێن ئاییینیدا، چکو ئەڤنە ژێدەرێ هەلبوون و هەلچونێ نە بو زارۆکی... هەر ئولەك برەکا چیڤانۆك و فلکلورا پێشکێش دکەت، دیسا دنیایەکێ ژ خەون و سێران، جڤاکەکی ژ پەهلەوانان بو پێشکێش دکەت. ئەڤنە هەمی دگەل پێتڤیێن وی یێن سایکولوژی د گونجن و وی رازی دکن.)) [3]

---

1. سیکولوجیة الطفولة والمراهقة. بپ ١٧٢، ژێدەرێ بەرێ.
2. ژێدەرێ بەرێ.
3. رونیه ئوبیر. التربیة العامة. ترجمة: د. عبد الله عبد الدائم. بیروت ١٩٧٧، ص ٥٤٣-٥٤٤.

مەبەستا خانی دڤێرێ دا ئەوە کو زارۆ بزانیت کا لسەر چ بیروباوەر بچیت و کێ بحەبینیت و باوەرییێ ب کیژان کتێب بینیت، دیسا فێر ببیت وزانیارییێن وی بەرفرەه ببن، ب تایبەتی لسەر وان کەسێن دەورەکێ بلند ددیرۆکێ دا دیتن. چکو ناڤێن وان کەسان دێ زارۆکی پێتر کێشنە وێرێ کا دەورێ هەر یەکی ژ وان چ بوویە ددیرۆکێ دا، ئو چ پێشکێشی جڤاکێ مرۆڤانییێ کرییە.

خانی دبێژیت:

خودێ((الله)) ە قاصد رەسولە ئەی خودێ زان
خەلیفە چارن، دوازدە ئمامن ئەی مسلمان
ژ چاران یەك ئەبابەکر، عمەر، عسمانە ئێ دی
عەلی یە بێ ((تکللف)) کو بو خاتم ژ بو وان [1]

ل ڤێرێ خانی دگەل رەئیا ئولرییێ((سوننییە)) کو ئمامێ عەلی بێی کوتەکی ژێ بهێت کرن بویە خەلیفێ چارێ. ئانکو یێ دوماهیێ. بەرۆڤاژی رەئیا جەعفەریان لسەر ڤێ کێشێ.

لێ دگەل وێرێ ژی خانی هیچ جوداهیەك نە ئێخستیە دناڤبەرا هەردۆ ئولەرێیان دا، چکو ئەوی ناڤێن ئمامێن جەعفەریان ژی ب رەخ یێن سوننی یان ڤە رێزکرینە. ئانکو بهەڤرا هژمارتینە. دبێژیت:

دڤێتن تو بزانی بدل ناڤێ ئمامان
(عەلی) چارن(حەسەن)دو(محمد)سێنەئەی جان
ئمامێ دی حوسەینە دگەل موسا ئو (جعفر)
ئەڤن بالجملە بێ شك بزان ڤەنجیی ئمامان [2]

---

[1] . صادق بهاء الدين ئامێدی، نوبهارا سەیدایێ مەزن ئەحمەدێ خانی. بپ ٣١.
[2] . دەسنڤیسا رەبەتکی. ژێدەرێ بەرێ.

هەرچەندە سەیدا صادق بهاء الدین نـاڤێن ڤـان هـەر چـاردە ئیمامـان د مـەتنیٚ ویٚ نووبهارا وی سالا ١٩٧٩یٚ چاپکری، نە ئینانینە. لێ ددەهمەنیٚدا نـاڤێن وان ئینانینـە. بـەس یـا پێـدڤیبوو کـو د مـەتنیدا ئینابـان، چـمکی د هـەمی دەسنڤیسـاندا هاتینـە، بـژلی ویٚ دەسنڤیسیٚ، ئەوا وی بۆ خۆ کریە بنگەهـ و ل سـەر چـووی. مـە نـەڤێت گەلـەك ل سـەر کێم و کاسیێن سەیدای بچین، داکو ژ بابەتیٚ خۆ دەرنەکەڤین.

پاشی خانی ناڤێن هەرچوار خودان مەزهەبان دئینیت: ئیمامیٚ شافعی کـو نـاڤیٚ وی محمده و ئمام مالك و ئمام ئەحمەد کو ناڤداره ب حەمبەلی ئو لدویڤدا ئمـامیٚ حەنـەفی یە کو ناڤیٚ وی نعمانە.

ئەوێن خودیٚ لسەر دنیاییٚ مزگینی داییٚ کو دیٚ بچن بەهەشتیٚ ئەڤەنە:

ژ ئەوەل(بو عبید)ە دگەل هەر چاری یاران
(سعید) و(سعد) و(تلحه)، (زبیر) و(عبد الرحمن)

پاشی دبێژیت: پێتڤی یە ئەم پێغەمبەریٚ خۆ ژی باش بناسـین، بـزانین کـا ل کـیریٚ بویە، ل کیریٚ ڤەشارتی یە و کینە دایك و بابێن وی.

ل مەکەهیٚ پەیدا بوویە، و ل مەدینیٚ هاتیە ڤەشارتن، بابیٚ وی عبد الله یە و دایکـا وی ئامینـا، وەخـتیٚ کـو مـری و دنیـا روهـن هـێلای ژیـیٚ وی شێسـت و سـیٚ سـال بـوو، پێنجەهـ و سیٚ سال وی ل مەکـەهیٚ بوراندینـە، ئـو سـالێن دن د مـەدینیٚ دا، بوراندینـە. ژییٚ وی ژی چل سال بو وەختیٚ قورئان بو هاتیە خواریٚ.

نووبهارا ئەحمەدێ خانی
نە بەس فەرهەنگە

د وەختێ خۆدا ئەڤ بەرسڤە مە هنارتبوو رۆژناما (بـزاڤ) ئـەوا رەخنەیـەك ل سـەر گوتـارا مـە یـا سـلال، تێـدا هـاتی بـەلاڤكرن لێ دەستەكا رۆژنامێ نە ئینا خوارێ، ئەو ژی ژ بـەر چـەند ئەگـەرێن رێزانی و هەلویستێن وان یێن نەباش بەرامبەر مـە. ئەگـەر چ ژی، وەخـت ب سـەرڤە چوویە، لێ گرنگیـیا ناڤـەرۆكا وێ هـەر مایـە. بەلاڤكرنا وێ ژی ل ڤێرێ، نە ژبەر هندێیە، ئەم كەكێ رەخنەڤان بێشینین، تنێ ژ بەر هندێیە، تشتەكە مـە نڤیسـی، بـەلاڤكرنا وێ باشترە ژ مراندنا وێ.

كەكێ محسن ئبراهیم دۆسكی رەخنەیەك ل ژێر ناڤێ "خانی و نووبهار" د رۆژناما (بزاڤ) هژمار (٩) دیرۆكا ٢٦. ٩. ١٩٨٩ێ ل سەر وێ گوتارا مە د كۆڤارا (كاروان)دا، هژمار (٧٤) نیسـانا ١٩٨٩ێ ل ژێـر نـاڤێ ((نووبهـارا خـانی خوندنگەهـەك هێژایـە)) بەلاڤكری، نڤیسیبوو.

هەروەك ئەز تێدگەهم ئەڤ رەخنەیە لاوازە و خودانێ وێ خەلەت د ئەدەبێ كوردی و دیرۆكا وی گەهشتیە. لێ د گەل ڤێ چەندێ ژی هنەك دەرگـەهێن نـوی ڤەكرینـە، كـو ئـەم ل سـەر بپـەیڤین و بـۆ خونـدەڤانان رۆهـن كـین، ئـەو ژی د هنـدور بەرسڤا مە بۆ برادەری.

ئـەم ئێكسـەر دێ چینە د ناڤا بابـەتیدا و ئـەو تێبینیـێن وی ل سـەر مـە گـرتین، بەرچاڤكەن و پاشی بەرسڤێ دین.

مە د گوتارا خۆدا گۆتییە:

((ھەلبەت ئەڤ تشتە دیار و خۆیایە د وی سەردەمیدا جڤاکای - کوردی پێتڤی پالدانەك چاندی بوویە، نەخووندەواری گەلەك مشە بوویە، ئەڤجا خانی ب پێتڤی زانیيە تشتەك وەها بۆ زارۆیێن پاشەرۆژێ و دەستەکا تۆلاز بکت....))

دۆسکی پێ شەرمە کو مە گۆتی جڤاکا کوردی د وی سەردەمیدا ب لایێ چاندیڤە پاشڤەرۆ بوویە. ئو هاتیە و دبێژیت: ((ھەلبەت ئەڤ گۆتنا ھە دیار و خویایە کو یا دویرە ژ راستیێ و وی دەمی پێشکەفتن ھەبوو ل جڤاکێ کوردی...ھتد))

ئو دیسا تێت، ئاخڤتنێن دو زانایان، ئەولیا چەلەبی و مەلا مەحموودێ بایەزیدی دکەت گرۆڤ بۆ پێشکەتنا کوردان د وی سەردەمیدا. لێ گۆ تنا مە یا سەری چ پێبەندی ب گۆتنێن ھەردو زانایان ڤە نینە. ھەکە "بەدلیسێ" ھزار محراب تێدا ھەبن و مزگەفتێن وێ ب راژێرێن عەجەمی یان ب زێرِی درائێخستی بن، سۆپێن گەرم مینا حەماما تێدا ھەبن، یان ب سەدان فەقە و مەلا ڤەکۆلینا لێ بکەن!! مە چو پێڤەندی ب ڤێ کێشێڤە نینە، چمکی ئەمێ بەحسێ چاندا کوردی دکین کو ب زمانێ کوردی ھاتی نڤیسین. ھەکە د وی سەردەمیدا، بژلی جزیری، عەلی حەریری و فەقیێ تەیران، یەکێ دی ھەبا؟ بۆچی ئەم بەرکارێ وان ب کوردی نابینین!؟ ھەلبەت ئەم نا بێژین زانین و زانا د وی چاخیدا نەبووینە، لێ پسیارا مە ئەوە کا ئەوان زانا ب چ ئەزمان د نڤیسی و ب چ ئەزمان د خووند!؟ وان ب ئەزمانێ کوردی د خووند و د نڤیسی یان ب ئەزمانەکێ دی؟ دیار و ئاشکرایە وان ب ئەزمانێ عەرەبی، یان فارسی، یان ترکی.. د خووند و د نڤیسی، نە ب ئەزمانێ خۆ!!! ئەگەر ھنگی ئەو ب کوردی پەیڤتبن ژی، ئەو نھۆ ب کورد ناھێن ناسین، چمکی ئەوان خلمەتا ئەزمانەکێ دی دکر، نە ئەزمانێ خۆ!! لەورِا ئەم گۆتنا خۆ دوبارە دکەین، دەما بەحسێ پاشکەتنا جڤاکێ کوردی دکەین، ئەم ژ ئالێ تۆرە و چاندا ب زمانێ وی ھاتی نڤیسین خەبەر ددەین، ژبەرکو ھەکە ئەم وەك جڤاك بنێرِینە ھەر ملەتەکی، ئەگەر ئەو ب ریا زمانێ خۆ چاندە نەبیت و پێش نەکەڤیت، ئەو قەت پێش ناکەڤیت. ئو دەما ئەم بەحسێ ملەتەکی دکەین، بەحسێ وان کەتا ناکەین کو ب رێیا چاندا ملەتەکێ دی چاندە بووین.

ل ڤێرێ دێ چەند ناڤان، بۆ نموٚنە رێزکەین د ناڤا ب دەھان ناڤان دا، کو کوردن، لێ چ کورد وان ناناسن و ژ نڤیسکارێن وان ناھێن ھژمارتن:

١- ابن الصلاح الشهرزوری (الامام الحافظ) ٥٧٧-٦٤٣ك.

٢- ابن قتيبة الدينوری ٢١٣ك، ٨٢٨ز.

٣- الامدی (سیف الدین) ٥٥١-٦٣١ك.

٤- ابن الحاجب، عثمان بن عمر الكردی ١١٧٥-١٢٤٩ز.

٥- شیخ الاسلام ابو السعود محمد بن محمد العمادی ٩٥١ مریة.

٦- تۆرەڤـان و رەخنـەگر ابـن الأثـیر ضـیاء الـدین محمـد بـن محمـد الجـزری ١١٦٣-١٢٣٩ز.... هتد

بنێڕە كا ئەڤان چ بۆ چاندا كوردی كرییە؟ ئەرێ تشتەك ب ئەزمانێ خۆ نڤیسیە!؟ دێ بلا هەر یەكی ژ وان هەر چنە سۆرەتەكا قورئانێ، یان هنەك حەدیسێن پێغەمبەری ب زمـانێ كـوردی راڤـە كربـان! دا كـورد ژی د دینـێ خـۆ گەهشـتبان... یـان كەرەمكـە كوردەك هەیە بزانیت ئەڤە كوردن، هـەتا نەچیت ب دەهـان بەرپـەڕێن كتێبـان تێكڤـە نەدەت، ئەو ژی بەس دێ (من اصل كردی) یان (من ابوین كـردیین) ب رەخ ژینـا وی یـا دوور و درێژڤە بینیت.!!

ئەگەر ئەو خوەندەگـەه و ئـەو زانـایێن دەركـەفتییێن وان خوەندەگـەها بـۆ چـاندەیا كوردی هاتبان حسابكرن بوچی ئەحمەدێ خانی بەحسێ كەسێ ژ وان نەكریە؟ ئو ناڤێ سێ زانایان بتنێ كو ب زمانێ كـوردی وان دنڤیسـی: عـەلی حـەریری، مـەلایێ جزیـری و فەقییێ تەیران!؟ بوچی نە گوتیە: ((پێ حەی بكرا ابن الصلاح)) یان ((بیناڤە روحا ابن قتیبە)) یان((كەیفەك وە بـدا الامـدی؟!)) ئـو بوچـی خـانی گازنـدا دكـەت و دبێـژیت، هەكە مە خودانەك هەبا و زانین و هنەر و شعر و كتابـا ...هتـد، بهـایێ خـو لنـك هـەبا ئەز دا ئالایێ ئاخڤتنا مەوزون بلند كەمە بەر عەسمانا. ل ڤێـرێ خـانی بەحسـێ چـاندا كوردی یە نە یا ملەتەكێ دی.

هەما ئەڤ ئاخڤتنا خانی بتنێ بەسە ئەگەر ئەم بدرستی د سەروبەر و ریالستێ خـو بگەهین، خانی دبێژت:

حاصل ژ عناد ئەگەر ژ بێداد	ئەڤ بدعەتە كر خلاڤ(معتاد)
صاڤ شەمراند ڤەخواری دوردی..	مانەندی دەری لسانی كوردی
ئینایە نزام و ئنتزامێ	كێشایە جەڤا ژ بویی عامێ
دا خەلق نەبێژیتن كو ئەكراد	بێ مەعرفەتن ، بێ ئەصل و بنیات
ئەنواعی ملەل خودان كتێبن	كرمانج تنێ د بێ حسێبن

دیاره خانی گوه لێبوویه هنەکان گۆتیە، کورد نەزانن و بێ ئەصل و بنیاتن. ئو بهیستیه دبێژن، هەمی ملەت خودان چاند و کتێبن، بەس کرمانج دبێ چاند و کتێبن. ملەتێ بێ کتێب ژی مینا دارا بێ فێکییە. ئەڤ ئاخفتنە گەلەك د جهێ خۆدایە، چمکی خانی باش د ریالستا ملەتێ خۆ گەهشتیە.

پاشی کەکێ محسن تێت و رەخنێ ل ڤان رێزێن مە گۆتین د گریت: ((... کو بکارت هەتا رادەیەکی هزرێن وان پێشڤە ببەت و ئەڤێ دەستەکێ پەروەردە بکەت. پەروەردە بکەت ب رێیەك دن و ئاوایەك نوو، بەروڤاژی وێ رێیا باب و باپیر ل سەر چووین.))

ئو برادەر بۆ ڤێ دەڤێ دچیت و دبێژیت: ((یا پێتڤی بوو سەیدایێ سەعید ئەو رێکا خەلەت یا باب و باپیر ل سەر چووین دیار کربا و ئەو رێکا نوی یا خانی د نووبهارێدا دانای ژی دیار کربا.))

هەلبەت ئەو رێکا خەلەت یا باب و باپیر ل سەر چووین یا دیارە و هەمی کەس د زانن، ئەو ژی ئەوە، باب و باپیرا ب ئەزمانێن بیانیا د نڤیسین و تەڤ هزر و بیرێن خۆ د خلمەتا بیانیادا د مەزاختن. ئەحمەدێ خانی ئەڤ رێیا خەلەت نە گرت و هزر و بیرێن خۆ د خلمەتا ملەتێ خۆدا مەزاختن.

ئەو رێکا نوی یا خانی د نووبهارێدا دانای ئەڤەیە:

سەیدا صادق بهاء الدین ئامێدی دبێژیت: ((نووبهارا خانی یێ مەزن نە بتنێ فەرهەنگا یەکێیە، خانی ژ بۆ زارۆکێت کورد یێت ژ رێڤە دەست ب خووندنێ د کەن دانایە، لێ بەلێ کتێبا یەکێ یا سنجی "اخلاقی" و پەروەردەکرنا ژ رێڤە یا زارۆکان.))

وەسا دیارە برادەر نە هندێ شەهرەزایە د نووبهارێدا، هەکە ئەڤ گۆتنا خارێ نە دگۆت: ((ئەگەر کەسەکی گوه ل ڤان گۆتنا ببت ئەوێت سەیدایێ سەعێد د گۆتارا خودە گۆتین و نووبهار نە خووندبت، دێ وە هزر کەت کو نووبهار نە فەرهەنگە، بەلکی کتێبەکا پڕی یاسا و "منهج"ە بۆ ژیارێ و نووبهار یا هاتیە دانان دا وەرگێڕانێ بێخته د ژیارا هەر کوردەکێدا ژ رەنگەکی بۆ رەنگەکێ دیتر.))

ئەز دبێژم، هەرکەسەکێ ڤێ هزرا کەکێ من گۆتی، د نووبهارێدا نەکەت، ئو نووبهارێ نەدانیت یاسا و مەنهەج بۆ ژیارا زارۆکێ کورد، ئو نەدانت رێك بۆ گوهوڕینا هزر و بیرێن بچووکێ کورد، دیارە ئەوی نووبهار نە خووندییە، یان تێ نەگەهشتیە،

چمکی ب کێماسی هەر کەسەکێ بنێڕتە وان شووڕ و شیرەتێن د گەل هەر پارچەکێ ژ پارچێن نووبهارێ هاتین و باش هزرێن خۆ تێدا بکەت کا چەند مەنهەجێن ئەخلاقی و رێدارێن ژیارێ ئەحمەدێ خانی بۆ بچووکێن کورد دانانە.

ل ڤێرێ دێ چەند نموونەکا ژ وان شیرەتێن خانی کرین یاسا و رێدار، زارۆ ل سەر بچیت، بەرچاڤکەین:

١- حەتا تو دەور و دەرسان نەکی تکرار و مەصروف

د دونیایێ تو نابی، نە مەشهوور و مە مەعرووف

٢- عارفێ کو ب قەنجی مەعرووف بت

دێ حەلیم و صابر و مەوقووف بت

٣- گەردی تە مەقصودەك هەبی، لازم دڤێ لێ پێ بلەز

خاسما تە مەعبوودەك هەبی، دائم د ئەمرێ وی ببەز

٤- هەر چی ب علمی، جەهل کر موبەددەل

صفرێ خۆ کر وی ب زێڕ موکەللەل

٥- کەر تە دڤێتن ببی میر و سەر و موعتەبەر

کزب و خلافێ مەبێژ گەر تە بکن کەربکەر

٦- هەر چی کو ژ دونیائێ بەرداشتە دامەن بوو

بێ شوبهی د ناڤ عامێ ئەفراشتە گەردەن بوو

٧- گەر تە دڤێتن کو بەرابەر نەبتن کەس ب تەڕا

علمی بخوون هەم عەمەلی تو بکە صنعەت ژ خوەرا

٨- هەرچی کەسێ علمەکێ قەنج خوەندیە
دەولەتە گەر وی ب ئەصل زانییە

٩- موعەللم بلا دل وەکی بەر بتن
دڤێتن کو شاگردێ دلبەر بتن

ئەڤە چەند نموونەك بوون ژ گەلەك نموونـان کـو خـانی بـۆ بچووکی کـرین رێـدار، گەلەك نمۆنێن دی هەنە مە نەڤێت بەحس بکەین، ژبەرکو دێ بابەتێ مە درێژ بیت.

هەلبەت مەژیێ زارۆکی بەرپەرەکێ سپی‌یە چ تشتێ تـە بڤێت ژ هـزر و بـیرا، دێ ل سەر توومار کەی، ئەحمەدێ خانی (هەروەك مە د گۆتارا خۆدا بـەحس کـری) نـاڤبرەك دروسـت تـەرخان کریـە بـۆ زارۆکـی، کـو دینـێ خـۆ پـێ بنیاسـیت و نـاڤێ خـودێ و پێغەمبەری و ئەو کەسێن دەور د ئیسلامێدا دیتی بۆ دیارکرینە.

ڤێجا هەکە نووبهار هەروەك کەکێ محسن هزرکری راڤەیا چەند پەیڤەکابا و هند... ئو چ سۆدێ دی تێدا نەبا ئەز دبێژم یەکێ مینا ئەحمەدێ خانی خۆ پێڤە زەحمەت نـە ددا، چـمکی ئـەوی بـاش دزانـی کـو دێ گەلـەکێن وەك نـاڤبری هـێن، نـە تنـێ ژ بهـایێ نووبهـارێ کـێم کـەن، بـەلکی یـێ مـەم و زینـێ ژی و دێ بێـژن، ئـەو ژی چـیرۆکا دو ئەڤینداراییـــە و هنـــد... چـــو هـــزر و بـــیر و وەلاتـــەڤینی و پێشـــکەڤتنا چـــاندا کوردی تێدا نینە.

ئەگەر ئەم ب چاڤەکێ هووربینتر بنێرینـە نووبهـارا خـانی، دێ گەلـەك تشـتێن دی یێن پڕ بها تێدا بینین، کو نـرخ و بهایێ وان نـە کێمترە ژ یـێن مـە گۆتین، ژ وان تشـتا کێشا وەرگێڕانێ (ترجمة). بۆ یەکەمین جار سـەربۆرا وەرگێڕانـێ د نووبهـارێدا دەربـاز بوویە، کو ب ڤێ چەندێ خانی دبیتـە وەرگێـڕێ یـەکێ د زمـانێ کوردیدا. ئـو نووبهـار یەکـەم کتێـب ژ کتێبـێن کـوردی وەرگێـڕان تێدا هـاتی کـرن. ئـەڤێن خـوارێ ژی چـەند نموونــە بــۆ خوونــدەڤانا کــو خــانی ژ عــەرەبی وەرگێڕاینــە کــوردی و ب زمانــەك گەلەك جوان و سپەهی:

١- ((فهذي بجنة)، ئەڤێ هایە رەز.

٢- ((لنذهب ونلعب و نأكل معا))، بچین دا بلیزین و ڤێكرا بخوەن.

٣- ((من الجهل فر))، ژ جەهلێ برەڤ.

٤- ((فما خطبكم أيها المرسلون)) گەلی قاصدان بۆ چ هاتینە هوون.

٥- ((تعالوا سريعا))، وەرن هوون بلەز.

خانی د نووبهارێدا هنەك بابەتێن فەلسەفی بەرچاڤ كرینە، كو ئەڤ بابەتە د فەلسەفا كەڤن دا گەلەك گرنگ و پڕ بها بوون، ئەو ژی ئەڤەنە:

١- چار توخم ((العناص الاربعة)): ئاخ، ئاڤ، با و ئاگر

٢- ((مواليد)): گیا، مەعدەن و حەیوان.

٣- ((طبائع)): گەرمی و ساری، زوهایی و تەڕی.

خانی دبێژیت:

بزان چارن ((عناص)): ئاخ و ئاڤ و با و ئاگر

((مواليدن)) ئەڤە هەرسێ: نەبات و مەعدەن و حەیوان

((طبائع)) گەرمی و ساری، زوایی و تەڕی هەرچار

ئو گەلەك تشتێن دی د نووبهارێدا هەنە ئاخڤتنا مە رۆڤە دكەت كو نووبهار نە تنێ فەرهەنگۆكە، بەلكی بنگەهەكە خانی دانای ژ بۆ پێشڤەبرنا هزر و بیر و مەژیێ بچووكێ كورد، ئو یاسا و مەنهەجە بۆ وی، كو ل سەر بچیت.

كەكێ محسن د جهەكێ دیدا دبێژت: ((سەیدایێ سەعید دبێژیت: دەما ژ قورئانێ خلاس دبوو، ئانكو (شاگرد) بەرێ وی ددا چیایەكێ ئاسێتر، كتێبەكا شریعەتی مینا (فتح القريب)ێ، لەوما د ڤێ قووناغێدا شاگرد گەلەك سالان دما، هەتا دكاری تشتەكێ كێم فێر ببیت..)) پاشی بۆچوونا خۆ بۆ ڤێ گۆتنا مە یا سلال دیار دكەت و دبێژیت:

((یێ ڤان گۆتنكا بخوینت دێ وەسا بۆ دیار بت، كو خواندنا قورئانێ چیایەكێ ئاسێبوو بەرێ بچووكی ددایێ، پشتی هنگی بەرێ وی ددا چیایەكێ ئاسێتر، كو خواندنا (فتح القريب)ێیە.))

وەسادیارە ناڤبری دنێڕیتە هەمی تشتا ب رەنگەكێ گەلەك سادە و ساناهی. ئەگەر هات و ئەو ئاخڤتنا خودێ بۆ محمد پێغەمبەری هنارتی كو قورئانە، ل بەر بچووكێن

کوردا نه چیایەکێ مەزن ئو ساسێ بیت!! مەعنا وێ ئەوە ئاخڤتنەکا سادە و کێم پەژن و رامانە و هەتا بچووکێن ساڤا ژی تێدگەهن!!.

لێ بەروڤاژی ڤێ چەندێ، ئەو ئعجاز و بەیان و رەهوانبێژی و نهێنییێن د قورئانێدا هەین، تەڤ رۆهلاتناس و زانا و فەیلەسوفێن بیانی شاش و سەوداسەر کرینە!! ئەڤجا دێ چاوا بچووکەکێ کوردێ ساڤا پێ های ژ یەك پەیڤا عەرەبی ژی نە ببیت، قورئان ل بەر وی ب ساناهی بیت و ل بەر وی چیایەکێ ئاسێ نەبیت؟!.

د راستا دیباجا نووبهارێ ئەم تەڤاڤەکی د گۆتارا خۆدا سەر پەیڤتینە و مە گێنگەشە سەر وێرێ کرییە، کانێ (نظم)ە، یان (سجع)ە. ئو دووماهیێ مە گۆتییە: ((لێ یا پێتر د جهێ خۆدا ئەوە (سجع) بیت، نەك (نظم)، ما پشتی ڤێ گۆتنا مە پێتڤیبوو کەکێ محسن بهێت ل سەر باخڤیت و بۆ مە دیار کەت (نظم) نینە، بەلکی (سجع)ە؟! هەلبەت دیارە چ ڤێ نەبوویە ئەڤجا هاتیە ئەو تشتێ مە گۆتی هەر ئەو ڤەجوییەڤە!!.

پاشی تێت رەخنێ ل مە دگریت، کو مە گۆتیە ئەڤ هەردو بەیتێن خوارێ ژ راچاندنا خانینە:

دڤێتن تو بزانی ب دل ناڤێ ئمامان
عەلی چارن حەسەن دو، محمد سێنە ئەی جان
ئمامێ دی حوسەینە د گەل مووسا و جەعفەر
ئەڤن بالجملە بێ شك بزانە ڤەنج ئمامان

ئو دبێژت: ((یا خویایە ئەڤ هەردو مالکە نە ژ راچاندنا (خانی)نە، بەلکی پشتی وی یێت هاتینە زێدەکرن، چونکی دژی بیر و باوەرێت خانینە...هتد)). ئەز نزانم ناڤبری چ گرۆڤ هەیە کو ئەڤ چار مالکە نە یێن خانینە، هەکە گرۆڤێ وی ئەوبیت کو دژی بیر و باوەرێن وینە، (ئانکو بیر و باوەرێن ئۆلی) ژ بەر وێ چەندێ ئەوی نە نڤیسینە...!! پانێ خانی گەلەك تشتێن دی ژی گۆتینە و باوەری پێ ئینایە و دژی وان هزر و بیرانە!! لێ بلا ئەم باش بزانین کو خانی مرۆڤ بوو و ژ بوونا مرۆڤاتیێ و ملەتێ خۆ

نڤیسیه، فەت جوداهی نه ئێخستیه د ناڤبەرا ڤی ئۆلڕێ و ئۆلڕێیێ دی و ژ بوونا ڤان بیر و باوەران خانی بوویه تیتا ناڤچاڤا ملەتەکی.

نهۆ چوار دەسنڤیس ل جەم من هەنە، د هەر چوار دەسنفیسادا ئەو هەردو بەیت هاتینە:

١- دەسنڤیسا رەبەتکی، سالا ١٣٥٢ك ب دەستێ (حسن) هاتیه نڤیسین.

٢- دەسنڤیسەك ب دەستێ (یاسین هەلالی) هاتیه نڤیسین، بێ مێژۆ.

٣- دەسنڤیسا شێرانه ب دەستێ (مەلا خالد) هاتیه نڤیسین.

٤- دەسنڤیسەك ب دەستێ (طه بن السید أبی بکر الارواسی) سالا ١٣٤٣ك هاتیه نڤیسین.

بژل ڤان ژی ئەڤ هەردو بەیته د سێ نووبهارێن سەیدا صادق بهاء الدین کرین چاڤك بوو نووبهارا خانی یا وی سالا ١٩٧٩ێزا تویژاندی و چاپکری، تێدا هاتینە، ئەو ژی ئەڤەنە:-

١- نووبهارا یوسف ضیاء الدین پاشا الخالدی، ئەوا وەك دویڤەلان د پرتووکا (الهدیة الحمیدیة فی اللغة الکردیة)دا، هاتیه بەلاڤکرن.

٢- نووبهارا یوسف کوڕێ عبد الله.

٣- نووبهارا هێژا: A. V. Le Coq سالا ١٩٠٣زا ل بەرلینێ بەلاڤکری.

هەلبەت نه هەوجەیه ل سەر ڤان دەسنڤیس و چاپکریارا، ئەم بچین ل دوی هنەك دەسنڤیسێن دی ژی بگەڕین. ئو ئەگەر یەکی ژ بەر خۆپەرێسیا مەزهەبی ئەڤ هەردو بەیته نه ئینابن ما ئەم چ بکەین؟!

ژێدەر

١– خانی و نوبهار – رۆژناما هاوکاری– هژمار (٩) ٢٦. ٩. ١٩٨٩.
٢– د. ابراهیم مدکور: معجم اعلام الفکر الانسانی– المجلد الاول، ١٩٨٤، بپ ١٨٣.
٣– محمد جەمیل روژبەیانی: گوڤارا "کوڕی زانیاری کورد" بەرگێ شەشێ، (دینور ومشاهیرها) بپ ٥٧١.
٤– معجم اعلام الفکر الانسانی/ ژێدەرێ بەرێ، بپ ٧.
٥– مەم و زین، ئەحمەدێ خانی. م. ب. رۆدێنکۆ، موسکوا ١٩٦٢.
٦– گوڤارا (بەیان) هژمار ٤٤، تشرینا ئێکێ ١٩٧٧ بپ ٤١.

مەلا محەمەد ئەمین ێ هلالی

مەلا محەمەد ئەمین ێ
هلالی و ژین و بەرکارێ وی [1]

پشکا ئێکێ

هلالی ئێك بوویە ژ زانایێن هەرە مەزن ل کوردستانێ، خودانێ گەلەك کتێب و بەلاڤۆك و هەلبەستایە و بەرکارێ وی کێم کەتیە بەر دەستێن خوێندەڤانا.

تشتێ هەتا نهۆ ل سەر ڤی زانایی هاتیە نڤیسین، سالا ١٩٨٨ێ هێژا ئەحمەدێ شۆشی گوتارەك ل سەر ژینا وی و دو هەلبەستێن وی ژی د گۆڤارا بەیان دا بەلاڤ کرینە. [2]

بەری هێژایێ ناڤبری تشتەکی ل سەر بەلاڤ کەت، من ناڤێ وی بهیستبوو و سال ١٣٩١ مشەختی ١٩٧١زا ب خەتێ خۆ بەلاڤۆکا وی "ئەرکانێ نکاحێ" نڤیسیبوو، هەتا نهۆ ژی ل نك من مایە. دیسان ئەز بخۆ مالباتا هلالی ئانکو کوڕ و نەڤیێن وی باش ناس دکەم. ژبەر ڤێ چەندێ ژی پێزانین ل سەر ژینا وی بۆ من ساناهیتر کەفتن.

پشتی ئەحمەد شۆشی گوتارا خۆ بەلاڤ کری، من داخوازا دەسنڤیسا هلالی ژێکر، ئەوی ژی بێ خۆڤەگرتن دەسنڤیس پێشکێشی من کر. ئەزی ژ ئالێ خۆڤە سوپاسیا وی دکەم.

---

1 . پشکا ئێکێ ژ ڤێ ڤەکۆلینێ، د کۆڤارا "هاڤیوون" هژمار ١٥ سال ٢٠٠٤دا، هاتییە بەلاڤکرن.

2 . ئەحمەد شۆشی/ هۆزانڤان مەلا محمد ئەمین الخالدی الهلالی/ گۆڤارا/ بەیان، هژمار ١٣٤ مایس ١٩٨٨ بپ ٢٤-٢٧.

بەرکارێ هلالی یێ هەتا نهۆ دیاربووی، ئەڤێ خوارێیە:

١- نڤشتۆکا "ئەرکانێت نکاحێ".

٢- نڤشتووکا "بهجة الأقانيم في مبحث الأقاليم"

٣- قەصیدەیەکا کوردی ب ناڤێ "سياحة علمية".

٤- هەلبەستەکا دی ب عەرەبی ب ناڤێ "نملیەئی میمية قصیدسی".

٥- قەصیدەیەکا دی ب کوردی ب ناڤێ "في صدر النبوَة".

٦- کتێبەك ب ناڤێ " مرآة القدس، في ادراك تراجم الأحوال بالحدس".

سالۆخەکا کورت بۆ وان دەسنڤیسێن کو بەرکارێ وی یێ مە گۆتی د ناڤ خۆدا هەلگرتی:

١. دەسنڤیسا (ج):

أ- بەراهیا ڤێ دەسنڤیسێ نڤشتۆکەکا ب کوردیێیە ب ناڤێ "ئەرکانێ نکاحێ"، چەند بەرپەڕ ژ دەسپێکا وێ نەماینە، ئانکو، ژ دەسپێکا نڤشتۆکێ هەتا د گەهیتە شەرتێ نەهێ ژێ کەفتییە. لێ من ئەڤ ڤالاتییە ب وێ دەسنڤیسا ل نك من، یا من ب خەتێ خۆ نڤیسی، تژیکر. نڤشتۆك هەمی چاردە بەرپەڕن، هەر بەرپەڕەکی هەشت رێز ب خەتەکێ گر تێدا نڤیسینە، ل رەخ و بنێن بەرپەڕا دەهمەن و دانگ ب عەربی نڤیسینە، کو دێ وان ژی د دەهمەنادا ئینینە خوارێ.

ب- نڤشتۆکا دویێ کو ب ئەزمانێ عەرەبییە ب ناڤێ (بهجة الاقانيم في مبحث الاقاليم)ە، ئەڤ نڤشتۆکە ژی هەشت بەرپەڕە، د هەر بەرپەڕەکیدا سێزدە رێز هەنە، درێژی و فرەهیا رێزان ١٦×١٣ سم. کێم جاران دەهمەن هەنە.

ج- پشتی ڤێ ژی هەلبەستەکا ب کوردییە ب ناڤێ (سياحة علمية قصيدەسی للناظم الحقير محمد امين الخالدی الهلالی) ئەڤ هەلبەستە ٢١ چارمالکییە، هەر بەرپەڕەکی دو چارمالکی تێدانە و یازدە بەرپەڕە، د هندەك جهان دا دەهمەن بۆ نڤیسینە.

د- ل دویف ڤێدا هەلبەستەکا ب عەرەبییە ب ناڤێ (نملیەئی میمية قصیدەسی.. للناظم الحقير محمد امين الخالدی الهلالي)، ڤێ هەلبەستێ سێ بەرپەڕ ڤەگرتینە.

هـ- پشتی وێ هەلبەستەکا دیە ب کوردی، سەرناڤێ وێ هۆسا نڤیسی‌یە: (قصيده نظمها الحقير في صدر النبوة)، ئەڤێ هەلبەستێ ژی سێ بەرپەڕ ڤەگرتینە.

د- داویا دەسنڤیسا نڤشتۆکا (بهجة الاقانيم في مبحث الاقاليم)دا، دیرۆکا مەشقکرنا وێ ب ڤی رەنگی‌یە: سالا ١٣٦٦مش ١٩٤٧زا ب دەستێ عبد الجليل کوڕێ مەلا عوسمانێ خالدی ل زۆزانا جهەکی دبێژنێ "مەیدانکێ" د خیڤەتا بشار ئاغای دا، ب بەرهەڤبوونا دانەرێ نڤشتۆکێ مەلا محد ئەمین، هاتیە نڤیسین.[1]

ل پەی ڤان نڤشتۆك و هەلبەستێن مەلا محمد ئەمین، دەهـ هەلبەستێن مەلایێ جزیری‌نە. هەژی‌یە بێژین کو ئەڤ دەسنڤیسە تەڤ ب قەلەمێ رساسی هاتی‌یە نڤیسین، لێ خۆش تێتە خواندن.

٢- دەسنڤیسا (س):

دەسنڤیسەکا دی تنێ نڤشتۆکا (ئەرکان و شەرتێت نکاحێ)یە، ئەڤ دەسنڤیسە سالا ١٣٩١مش (١٩٧١زا) من ((نڤیسڤانێ ڤێ گۆتارێ)) ب دەستێ خۆ ل خواندنگەها مزگەفتا مەزن یا دینی ل ئاکرێ مەشقکرییە.[2]

دەسنڤیس ل سەر حەفت بەرپەڕا هاتیە نڤیسین، هەر بەرپەڕەکی یازدە رێز تێدا هەنە، درێژی و فرەهیا رێزان ١٧×١١سم، ب قەلەمێ قەرەمی یا هاتیە نڤیسین.

٣- دەسنڤیسا (هـ)

ئەڤ دەسنڤیسە برازایێ هلالی، مەستەفا گۆیانی یێ نهۆ خۆجهە ل ستەمبۆلێ، بۆ من هنارت، کو ئەو بخۆ کتێبەکە ب ناڤێ " مرآة القدس، في ادراك تراجم الأحوال بالحدس". کتێب ب خۆ ل سەر وان ئجازنامانە یێن دانەری وەرگرتین، کو دبنە نەهـ ئجازە و هەر ئێك ژی ل نك زانایەکی وەرگرتی‌یە. دیرۆکا وەرگرتنا ئجازان ژی هەیە. دیسان ناڤێن

---

1. ئەڤا خوارێ دەقاوێ یا ئەرەبی‌یە: ((تمت هذه الرسالة المسماة "ببهجة الأقانيم في مبحث الأقاليم" من تأليفات الملاّ محمد امين الخالديّ الهلاليّ استراحت انملة الحقير المذنب بلا حدّ ولا نهاية عبد الجليل ابن ملا عثمان الخالدي كتب في زوزان المسمّى ميدانكه في خيمة بشار آغا و بحضور مؤلف هذ الرسالة الملا محمد امين و اللهم اغفر لنا و له و لوالدينا و لجميع المسلمين آمين. ١١شهر رجب سنة ١٣٦٦ه ١٩٧٤م . ١٣٦٣ /١٣٦٦ه

2. بەرپەڕێ داویێ ژ دەسنڤیسی ب ڤی رەنگی هاتی‌یە نڤیسین: قد تم والكاتب لهذه الرسالة سعيد محمد محمد على الديرشى كتبه في مدرسة جامع عقرة الكبير الدينية في شهر ذو القعدة من سنة ١٣٩١هـ.

گەلەك زانايێن دى هاتينە كو سەيدايێن وى ئجازە ژ وانا وەرگرتينە. ل ڤێرێ مە نەڤێت پێتر ل سەر كتێبێ و دەسنڤيسا وێ بنڤيسين ژبەركو پشكا دويێ تەڤايى ل سەر ڤێ كتێبێيە. هەژى گۆتنێ يە بێژين، كو ڤێ كتێبێ نرخەكێ بلند يێ ديرۆكى هەيە و دوكۆمێنتەكا گرنگە بۆ ڤەكۆلەران.

ژينا هلالى

د دەسنڤيسا (ج)دا هاتىيە، هلالى سالا ١٣٠٠مشەختى، كو دبيتە بەرامبەر ١٨٨٢زا ژ دايك بوويە. ديسان سالا ١٣٧٠مش، بەرامبەر ١٩٥٠زا، پشتى ژيێ وى بوويە ٧٠ سال، ل گوندێ "هلال" ل ناڤ "گۆيان" چوويە بەر دلۆڤانيا خودێ و هەر ل ڤى گوندى هاتيە ڤەشارتن.[1]

لێ ددەسنڤيسا كتێبا هلالى يا ب ناڤێ ((مرآة القدس، في ادراك تراجم الأحوال بالحدس)) كو ب خەتێ وى بخۆ هاتيە نڤيسين، دبێژيت: ئەز سالا ١٢٩٢مشەختى ژ دايك بوويمە[2]. يا دروست ژى هەر ئەڤەيە ژ بەركو ئەو بخۆ باشتر ژ كەسەكێ دى ديرۆكا بوونا خۆ دزانيت. لەورا ژى يا راست ئەوە كو هلالى سالا ١٢٩٢مشەختى، بەرامبەر ١٨٧٥زا ژدايك بوويە. ئو سالا ١٣٧٠مش، بەرامبەر ١٩٥٠زا چوويە بەر دلۆڤانييا خۆدێ و نەكو (٧٠) سال عەمر برينە، بەلكو (٧٨) سال عەمر برينە.

د هەمى نڤيسينێن خۆدا هلالى ناڤێ خۆ ب ڤى رەنگى نڤيسىيە: ((محمد أمين الخالدى الهلالى)) د داويا نڤشتۆكا "شەرت و ئەركانێت نكاحێ" د دەهمەونەكێدا هاتىيە (كا بوچى خالدى و هلالى؟) دبێژيت: ((خالدى: كو رەسەنا وى د گەهيتە ميرێ لەشكەرێت بسورمانا خالدێ[3] كورێ وەليدى)) ئو ((هلالى: هلال گوندەكە ژ گوندێن دەڤەرا گۆيان[1].))

---

[1]. ئەڤ پێزانينە، ل سەر بوون و مرنا وى د دەسنڤيسا (ج)دا، د دەهمەنەكێدا ل دويماهيا هەلبەستا (فى صدر النبوة) هاتينە و ب ڤى ئاوايى: ((كان ولاده في سنة ١٣٠٠ و توفي في سنة ١٣٧٠ عن عمر يناهز ٧٠ سنة، توفي في قرية هلال (كويان) و دفن فيها.))

[2]. دەقا وێ ب ئەرەبى ب ڤى رەنگىيە: أما بعد: فيقول العبد المولود في سنة ألف و مائتين و اثنين و تسعين، من هجرة محمّد خاتم الأنبياء و المرسلين، محمّد أمين بن الشيخ يَسين بن الشيخ عز الدين بن الشيخ محمّد بن الشيخ يَسين...

[3]. هەلبەت ئەڤ ديارۆكا هەنێ، يا كو پرانىيا گرەگر و مەزنێن كوردا يێن كەڤن خۆ گەهاندينە پێغەمبەرى، ژ بوونا وێ چەندێ بوويە، جهێ خۆ د ناڤا جڤاكێ نەزان و سڤك باوەر دا بكەن.

هلالی د هەلبەستا خۆ یا ((سیاحة علمیة))دا، بەحسێ وان باژێڕ و جھ و گوندا دکەت یێت وی لێ خواندی، یان مەلاتی لێ کری، ژ وان: ((مێردینێ، مسێبینێ، خارپووتێ، دیاربەکرێ، مووشێ، بدلیسێ، ئەلجەوازێ (بەحرا وانێ)، وانێ، باشکالان، جوولەمێرگێ، دەشتا کوڕێ، نەھرێ، ئامێدیێ، ڕەواندۆز، کووی سنجاقێ، سولەیمانیێ، ئەربیلێ، کەرکووکێ، تەویلە، ھەورەمان، سنە، سەقزێ، بووکانێ، شینێ و سابلاغێ.)) ئو پێڤە دچیت و دبێژیت: ((سەفەرا پشتی ھنگی بۆ مووسلێ، پاشی بۆ ئەنەدولێ، پاشی نەقل بوومە ستەمبوولێ، ئو پاشی ئەرزەروومێ و تەرەبزانێ.))

ژ ڤێ چەندێ تێتە زانین کو ھلالی ل پرانییا جھ و باژێڕێن کوردستانێ گەڕیایە ژ بۆ خۆ پێش بێخیت و زانینێ وەرگریت، ھەروەك ئەو ب خۆ د داویا ھەلبەستێدا دبێژیت:

حوببا علمی مەئزوون کرم

تەئالیفان ئەسیر کرم

ھلالی کوڕەك و کچەك پاشخۆڕا ھێلاینە، کوڕێ وی یێ ناڤدارە ب مەلا یاسینێ گۆیانی. مەلا یاسین ژی مەلایەکێ ب ناڤ و دەنگە، ھەم ل کوردستانا ئیراقێ، [2]ھەم ژی ل کوردستانا تورکیایێ، ژ بەرکو وی ل ھەردو پارچا خواندن کرییە و ئیجازناما خۆ ل باژێڕێ زاخۆ وەرگرتییە و نهۆ ل گوندێ خۆ "ھلال"ێ خۆجھە.[3]

یا خۆیایە کو ھلالی چ پێبەندی ب ڕێشتا عەرەبیڤە نینە و ھەر وەك تێتە گۆتن، خالدێ کوڕێ وەلیدی چ دۆندەھ ژی ل دویڤ خوڕا نە ھێلاینە. لەوڕا دەما ئەم ڤان پێزانینا ل سەر ژینا کەڤنارێن خۆ ددەین، تنێ ژ بەر ئەمانەتا زانستییە و تشتێ د دیرۆکا ژینا وان دا ھاتی وەك ئەمانەتەك ڤەدگێڕین، ئەگەر ئەو ب خۆ نە جھێ باوەرییێ یە.

– دەھمەن ب عەرەبی، ب ڤی ئاوایی ھاتییە: ((أی المنسوب نسبه الى أمیر جیوش المسلمین خالد بن الولید بشجرته المكتوبة المعروفة في القرون الماضیة و اللاحقة الى ان ینتهي الى أدم.))

1. ئەڤ دەھمەنە ژی دیسا ب عەرەبی ب ڤی ئاوایی ھاتیە نڤیسین ((أی المنسوب الى قریة ھلال وھي قریة من قری كویان))

2. باش تێتە بیرا من دەما مەلا یاسین مەلایێ دێرەشێ، ئەز زاڕۆیەکێ ل دۆرێت پێنج شەش سالی بووم، گەلەك فەقییا ل بەر دەستێ وی د خواند، برایێ من حوسێن ژی ئەلیفبێتك ل نك فەقییێت وی د خواندن، دەما د ھاتە مال و دەور د خواندن، من گوھێ خۆ ددایێ ھەتا من ژی وەکی وی ھەمی ژ بەر کرین، وی دزانی ئەلیفبێتکا بنڤیسیت ژی، لێ من نڤیسین نەدزانی. (نڤیسەرێ ڤێ گوتارێ).

3. کوڕێ مەلا یاسین نەجیب گۆیانی کو نهۆ ل سویسرایە، د راستا بابێ خۆدا دبێژیت: ((مەلا یاسین ب زاڕۆکی ل جەم باپیرێ من مەلا محەمەد ئەمین خوندییە، پاشی ھاتییە کوردستانا ئیراقێ و ل مەدرەسا دەرگەلاشێخان و مەدرەسا مەمانێ و مەدرەسەیەکێ ل میسلێ فەقاتی

کوردا نه بەس هەلبەست نڤیسی‌یە

هەر گاڤا بەحسێ تووره و توورەڤانیا کوردی تێتە کرن، ئێکڕاست هەلبەست و هەلبەستڤان تێنە هزرا مە، ئەڤەژی ژ بەر دو ئەگەرا، یا ئێکێ: ژبەرکو نڤیسڤانێن کوردا پێتر گرنگی دایە هەلبستێ. یا دویێ: هەتا نهۆ ڤەکۆلەرا بەرێ خۆ نەدایە مژارێن دی. مەرەما مە ب مژارێن دی ئەو زانستن یێن کو د دنیا ئسلامێدا د بەلاڤ، وەکی: رێزمان، فقه، عەقیدە، صەرف، تەفسیر، تاریخ، ژینا پێغەمبەری، فەرائز و قامووس... هتد، کوردا ژی وەکی ملەتێن دی یێن بسورمان بارا خۆ د وان زانستادا کری‌یە و گەلەك ژێ ب ئەزمانێ خۆ نڤیسی‌نە و کتێب ل سەر دانایینە و د خوندنگەهێن ئۆلی‌دا، د رێزا دەرساندا هاتینە خواندن. ژ وانا؛

١- عەلی تەرەماخی: دەستوورا زمانێ عەرەبی ب کوردی. ئەوی ئەڤ پەرتووکە سالا ١٠٠٠مش، بەرامبەر ١٥٩١زا نڤیسی‌یە. مەلا مەحموودێ بایەزیدی (١٧٩٩-١٨٦٧) لبەك ژ ڤێ کتێبێ نڤیسی‌یە و دایە کونسولێ ئویرسی ل ئەرزەروومێ "ئەلێکسەندەر ژابا" ئو وی ژی رێکریە کتێبخانا شیرەتکاریا رۆژهەلاتناسی ل ئەکادیمی‌یا زانستی یا سۆڤێتی ل لینینگراد، ل بن هژمارا C 1958 هاتیە پاراستن. سالا ١٩٧١ێ د. مارف خەزنەدار ئەڤ دەسنڤیسە ل ئیراقێ چاپ کری‌یە.[1]

٢- ئەحمەدێ خانی. قامووسا ((نوبهارا بچووکان))، ب عەرەبی و کوردی‌یە، کو تێتە هژمارتن قامووسا ئێکێ د ئەزمانێ کوردی‌دا، پشتی شاگردا قورئان بدووماهی تینا ئێکسەر دەست ب خواندنا وێ دکر. ئەڤ قامووسە سالا ١٠٩٤مش، بەرامبەر ١٦٨٢زا

کری‌یە، پاشی چوویە زاخۆ و د سالێت پێنجی‌یادا ئجازنامە ل نك مەلا ئەحمەدێ زاخۆیی وەرگرتی‌یە، پاشی بوویە مەلا ل گوندێ "باجلۆرێ". سالا ١٩٥٥ێ بوویە مەلایێ گوندێ "شێرانە" ل دەڤەرا بەرێگارێ، پاشی سالێن ١٩٦١-٦٢ ل گوندێ "دێرەشێ" دو سالا بوویە مەلا، سالا ١٩٦٤ێ بوویە مەلا ل گوندێ "تروانش"، پاشی سالەکێ هاتی‌یە "دهۆکێ" و چەندەکێ ل وێرێ ژی مایە و ڤەگەڕیایە گوندێ خۆ "هلالێ" ل ناڤ گۆیان و نهۆ ژی مەلایێ گوندی‌یە.))

[1] . بنێرە: رەشید فندی، عەلی تەرەماخی، ئێکەمین رێزمان نڤیس و پەخشان نڤیسێ کوردە، بەغدا، ساڵ ١٩٨٥ بپ ٥.

نڤیسـییە، گەلـەك جـارا هاتیـیـە چـاپكرن و بـەلاڤكرن و چـەند دەسنڤیسـێن وێ ل نك من هەنە.

٣- نهـج الانـام، مەلاخـەلیلێ سـێرتی (١٧٥٤-١٨٤٣) نڤیسـییە و چـەند جـاران هاتییـە چاپكرن. ژ وانا سالا ١٩٨٨ێ ژ لایێ زنار زین العابدین، ل وەشـانخانا كوردسـتان ب تیپـێن عەرەبی و لاتینی ل ستۆكهۆلمێ هاتیە چاپكرن.

٤- مەلا یوونسێ هەلقەتینی (١٧٨٥)، كتێبا ((تەركیب و زرووف)). ئەڤ كتێبە ل سەر رێزمانا عەرەبییە ب ئەزمانێ كوردی. دەستنڤیسا وێ د داوییا كتێبێدایە.

هەژی گۆتنێیە سالا ١٩٩٦ێ هێژا ئەمین نارۆزی ئەڤ هەردو كتێبە ل بن ناڤێ (مەلـە یوونسێ هەلقـەتینی/ تـەركیب و زوروف/ وەشـانێن SARA یـێ، سـتۆكهۆلم، سـوێدن، چاپكرییە.

٥. مەلا مەحموودێ بایەزیدی/ شەرەفناما شەرەفخانێ بدلیسی، پشكا ئێكێ، ب ناڤێ: "تەواریخ قەدیمەئی كوردستان" [1] ژ فارسـی وەرگێڕایـە سـەر كوردی. ئـو ل سـالا ١٩٨٦ێ قـەناتێ كـوردۆ كـوردۆییێڤ و مووسـاییێلیان پێشـگۆتنەك بـۆ دەسنڤیسـا ب خـەتێ مـەلا مەحموود هاتیە نڤیسن، نڤیسییە. هـەر ئـەو دەسـنڤیس ل چاپێدایە و زێـدە كرییـە. مـەلا مـەحموود گەلـەك كتێبـێن دی یـێن ب نـرخ و بهـا نڤیسـینە، ژ وانـا (عـادات و رسـومەتنامەیا ئەكرادیــە) و پرتووكــەك ل ســەر دیرۆكـا كوردســتانێ ژ ســالا ١٧٨٥ێ هەتا ١٨٥٨ نڤیسییە.

٦- عەقیدا ئیمانێ. گەلـەك نڤشـتۆك ل سـەر ڤـێ مـژارێ یـێن هـاتین نڤیسـین، جـارا ئێكێ ئەحمەدێ خانی نڤیسییە.

٧- مەولوودا پێغەمبەری. مـەلایێ باتـەیی، گەلـەك جاران هاتییـە چـاپكرن. ژ وانـا. تەحسـین ئـبراهیم دۆسـكی و محسـن ئـبراهیم دۆسـكی سـالا ١٩٩٦ ئـەڤ مـەولوودە د گـەل دیوانا وی كۆمكرینە و پرۆژێ چاپكرنا كتێبا یێ یۆبێلا زێرینا PDK /لقا١ ل دهۆكێ، چاپخانا هاوار چاپكرییە. دیسان گەلەك دەسنڤیسێن ڤی بەركاری دەست دكەڤن.

ئو گەلەك كتێبێن دی ژی زانایێن كورد داناینە و ل مەدرەسێن كوردسـتانێ د رێـزا خواندنێدا هاتینە خواندن. ئەڤ نڤشتووكا هلالی ژی ل سەر ئـەركانێت نكـاحێ نڤیسـی، یەك بوو ژ وان كتێبێن ڤێ داوییێ ل گەلەك مەدرەسێن كوردستانێ د هاتە خواندن.

[1] . تێكستا ڤێ كتێبا دەسنڤیس ل نك من هەیە.

د ڤێ گوتارێدا کتێبا وی یا ئیجازنامە تێنە، ئەگەر تەڤایا بەرکارێ وی یێ کو ل نک مە هەی و مە ل سلال بەحس کری دێ ئینینە خوارێ. ئو د پشکا دویێدا، ئەم ب درێژی ل سەر وەرگرتنا ئجازان و وان مەدرەسێن رۆلەکێ زانستی یێ گرنگ د کوردستانێدا هەی راوەستاینە و هندەکێ ژی ل سەر کتێبا ئجازناما هلالی ئاخڤتینە و هندەك ژ تێکستا وێ دایە د گەل ڤەکۆلینێ. ئەڤێن تێن ژی چەند نڤیسینێن وینە.

چەند تێکست ژ بەرکارێ هلالی

(١)

ئەرکانێ نکاحێ

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

ارکانێ نکاحێ پێنجن:

رکنێ ئەوول: صیغەیە، یەعني لەفظا ئنکاح و تزویجێیە ژ تەرەفێ خودانێ ژنکێ ڤە و هەم لەفزا قەبولێیە ژ تەرەفێ مێرکیڤە.

شرووتێ صیغەئێ دازدەهن:

شەرتێ ئەوول: (طول الفصل) نەکەڤت مابەینا ئیجاب و قەبولێ.

شەرتێ دوێ: خەبەردانێ چ بیانی نەکەڤت مابەینا ئیجاب و قەبولێ.

شەرتێ سیێ: ئیجاب و قەبول موافق یێك بت.

شەرتێ چارێ: پاش نەکەڤت قەبوول ژ تەمامێ ئیجاب و مەصالحی وی.

شەرتێ پێنجێ: بەحسا نکاح و تزویجێ هەبت د قەبولێ دا.

شەرتێ شەشێ: ئیجاب و قەبوول وەبت دو شاهد سەح بکن.

شەرتێ حەفتێ: دەواما ویە بێوەکو دست بایجابێ یان ب قەبوولێ دکت حەتتا ئێدی مسلێ وی دبێژت.

شەرتێ هەشتێ: دەوام بکت لمالا وی حەتتا یێ دوێ مسلی وی دبێژت. [١]

[1] . لبا (ج) هەتا ڤێرێ ژێ کەفتی‌یە. ئانکو چەند بەرپەڕ ژ دەسپێکا دەسنڤیسێ ژێ کەتینە.

شەرتێ نەهێ: موعەللەق نەبت. [1]

شەرتێ دەهێ: موئەققەت نەبت. [2]

شەرتێ یازدەهێ: خالی بت ژ شەرتێ وەکو زەرەر دگەهینت ب مەقصودا نکاحێ. [3]

شەرتێ دازدەهێ: نسبەتا لەفزا ئینکاح و نکاحێیە ژ هەردو تەرەفان بال مێرکڤە. [4]

روکنێ دوییێ: وەلیە، یەعنی خودانێ ژنکێ یە، شرووتێ وی دوازدەهن:-

شەرتێ ئەوول: بالغ بت. [5]

شەرتێ دوێ:عاقل بت. [6]

شەرتێ سییێ: موحەقەق نێر بت. [7]

شەرتێ چارێ: حور بت. [8]

شەرتێ پێنجێ: ساغلەم بت. [9]

شەرتێ شەشێ: نە موختەللوننەزەر و ئەعزا سست بت دگەل نوقصانیا عەقلێ وی. [10]

شەرتێ حەفتێ: مەنعا وی ژ تەصەررف نەهات بت کرن سەبەب بێ عەقل بوونێ. [11]

شەرتێ هەشتێ: موسلمان بت. [1]

---

1 . فلو قال اذا جاء زید من زاخو الی البیت فقد زوجتك ابنتي فلانة بطل النكاح لانه لایقبل التعلیق.

2 . فلو قال الولي للزوج، زوجتك أبنتي الی شهر او سنة بطل النكاح لعدم قبوله التأقیت.

3 . فلو زوج الولي بنته علی شرط ان یطلقها زوجها، او اذا وطئها زوجها بانت منه او لا نكاح بینهما، بطل النكاح، لان هذا الشرط مخل بمقصود النكاح، فلابد التجرید عنه.

4 . فلو اضاف الولي او الزوج النكاح الی غیر الزوج من الرجال بطل النكاح لعدم شرطه.
لبا (س): نسبەتا لەفزا ئینکاح و نکاحێیە بال مێرکڤە ژ تەرەف موتەعاقدەین.
– ئەڤ شەرتە د لبا (ج)دا ب ڤی رەنگییە: ((شەرتێ دازدەهێ: نسبەتا لەفزێ ئنکاح و نکاحێیە ژ هەردو تەرەفان بال مێرکڤە.))

5 . فلو كان الولي صبیا بطل النكاح لعدم شرطه.

6 . فلو كان الولي مجنونا بطل النكاح لعدم شرطه.

7 . فلو كان الولي أمرأة بطل النكاح لعدم شرطه.

8 . فلو كان الولي عبدا بطل النكاح لعدم شرطه.

9 . اي في ذلك الحین تنقل الولایة الی الابعد (ملا عبد الجلیل).

10 . فأذا كان الولي موصوفا بهذا النقص فیزوجها الابعد.

11 . فأذا كان ممنوع التصرف لسفه فیزوج الابعد.

شەرتێ نەهێ: نە فاسق بت. [2]

شەرتێ دەهێ: حەلال بت. [3]

شەرتێ یازدەهێ: ب کەیفا خوە بت. [4]

شەرتێ دازدەهێ: عالم بت ب وەکالەتێ ب ئیخبارا وەکیلی یان غەیر وەکیلی ئەگەر مێرك وەکیل گرتبت.

روکنێ سیێ: مێرکە،

شرۆتێ وی دازدەهن:

شەرتێ ئەووەل: حەلال بت. [5]

شەرتێ دویێ: بکەیفا خۆ بت. [6]

شرتێ سیێ: موسلمان بت.[7] ژنك ژی موسولمان بت. [8]

شەرتێ چارێ: نەکارت ژنێ حورٍ ژ خوەرا بینت، بترست ژ زنایێ، ئەو حربت، ژنك جاریە بت. [9]

شەرتێ پێنجێ: مەئذوون بت ئەگەر عەبد بت. [10]

شەرتێ شەشێ: بزانت ئەو ژنك ژ ویرا حەلالە. [11]

شەرتێ حەفتێ: عالم بت ب عەینی ژنکێ یان ب ناڤ و نەسەبا وێ. [1]

---

1 . ای ان كانت المولية مسلمة لأنه لا ولاية للكافر على مسلمة بل يزوّجها الأبعد المسلم، ولا ولاية للمسم على الكافرة بل يزوجها الكافر الأبعد فأن لم يكن فقاضي المسلمين.

2 . اى لان الفسق يسلب الولاية. الا أنه يسلب الولاية عن الإمام الأعظم لأن ولايته عامة على قاطبة المسلمين فلا ولاية للفاسق بل تنتقل الولاية منه الى الأبعد و افتى اكثر العلماء و المتأخرين بولاية الفاسق وعليه العمل و الفتوى لأن الفسق لم يمنع من التزويج في عصر الأولين و به قال أبو ضيفة و مالك.

3 . فأن كان الولي محرما ب حج أو عمرة بطل تزويجه لاكن لا ينسلب الولاية بالإحرام.

4 . فلا يصحّ ولاية المكره على تزويج النساء كما لا يصحّ وقوع طلاق المكره.

5 . فان كان الزوج محرّما بحجّ او عمرة بطل النكاح لأنه لا ينعقد في حال الإحرام.

6 . فان كان الزوج مكرها بطل نكاحه لفقد الشرط.

7 . فان كان الزوج كافرا و الزوجة مسلمة بطل.

8 . أو كانت الزوجة كافرة و الزوج مسلما بطل النكاح الاّ ان تكون الزوجة اسرائيلية.

9 . فلا يجوز للزوج الحرّ ان ينكح امَة الاّ بشرطين احدهما عدم اقتداره على الحرة و ثانيهما خوف الوقوع في الزنا.

10 . فان لم يكن العبد مأذونا من جهة سيّده بطل نكاحه لفقد الشرط.

11 . فلو نكح رجل امرأة لا يدرى انها اخته ام معتدة ام لا بطل نكاحه اذ العلم بحلها شرط.

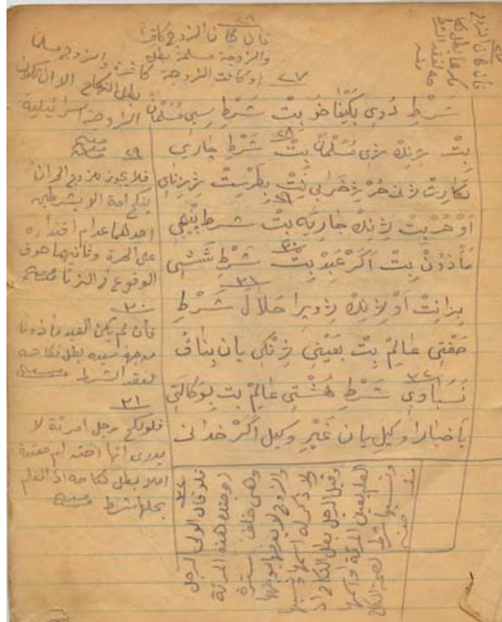
شەرتێ هەشتێ: عالم بت ب وەکالەتێ ب ئیخبارا وەکیل یان غەیر وەکیل ئەگەر خودانێ ژنکێ وەکیل گرتبت.[٢]

شەرتێ نەهێ: نەبت بن نکاحا ویدا زێدەتر ژ سیان. [٣]

شەرتێ دەهێ: نە یەتیم بت. [٤]

شەرتێ یازدەهێ: نە بچووك و دین بت، یان نە خونثا موشکل بت. [٥]

شەرتێ دازدەهێ: نەسەفیهێ غەیر مەئزون بت. [٦]

---

1 . فلو قال الوليّ زوّجتك هذه المرأة وهي خلف سترة و الزوج لا يعرفها بوجهها ولا ذكر له اسمها ونسبها و قبلَ الرجل بطل النكاح اذ العلم بعين المرأة و اسمها و نسبها شرط لصحة النكاح.

2 . فان لم يكن الزوج عالما لوكالة وكيل الوليّ فقبل بطل نكاحه اذ العلم بوكالة وكيل الوليّ شرط لصحة النكاح.

3 . فلو كان تحته اكثر من ثلاثة بان كان له اربعة زوجات فنكح خامسة بطل نكاحه لقوله تعالى (فانكحو ما طاب لكم من النساء مثنى وثلاث ورباع) فمن نكح خامسة فقد تجاوز عن حدّ الشرع وهو غير جائز اذ الشرع قانون الهيّ ينتظم به امور البشر دنيا واخرى.

4 . فان كان الزوج صغيرا لا أب له ولا جدّ فقبل له القاضي او الوصيّ او غيرهما بطل النّكاح لفقد الشرط.

5 . فان كان الزوج صبيّا مجنونا او مشكلا فقبل له الأب او الجدّ او غيرهما من الوصيات بطل النكاح لفقد الشرط.

6 . فلو نكح السفيه الغير المأذون امرأة بأستقلاله بطل نكاحه لفقد الشرط.

روكنێ چارێ: ژنكه، شرووتێ ژنكێ بيست و يەكن:

شەرتێ ئەووەل: مێرێ وێ تونەبت. [١]

شەرتێ دوێ: ل عددەئێ غەيرانده نەبت. [٢]

شەرتێ سيێ: نە تەلاق دايا وى بت يێ وەكو ژنك تەلاق دايى ب سێ تەلاقان بەريا جەحش و قازى. [٣]

شەرتێ چارێ: لعان ڤێرا نەهاتبت كرن. [٤]

شەرتێ پێنجێ: نە مورتەددە بت. [٥]

شەرتێ شەشێ: نە ئاگر پەرێص بت. [٦]

شەرتێ حەفتێ: نەصەنەم پەرێص بت. [٧]

شەرتێ هەشتێ: نە زەندیقە بت. [٨]

شەرتێ نەهێ: نە كتابييیە بت، ئەووەل ئابائێ وێ ئيمان ئانيبت پشتى تەبديلا تەورات و ئنجيلێ. [٩]

شەرتێ دەهێ: ئيحرام گرێ نەدابت ب حەج و عومران. [١٠]

شەرتێ يازدەهێ: نە ژنۆبيا بچووك بت. [١]

---

1 . فلو كان لها زوج فنكحها آخر بطل النكاح الثاني لفقد الشرط و اذا كان لها زوج ثمّ كفرت ثمّ اسلمت فنكحها رجل آخر بعد الأسلام صحّ النكاح الثاني و بطل النكاح الأوّل لفقد شرط الأسلام بين الزوجين بسبب كفر المرأة لكنّ هذه المسألة من الحيل الشرعية لا تعمل بها.

2 . فلو كان في عدة الغير لا يجوز نكاحها حتى تنقضي عدّتها من الغير فأذا فرغت من عدة الغير جاز نكاحها.

3 . فلو طلّق رجل امرأته ثلاثا و نكحها قبل التحليل بطل نكاحه لقوله تعالى (حتى تنكح زوجا غيره).

لبا (س): نە تەلاق دايا وى بت بێ وەكو سێ تەلاقێ ژنكێ ئاڤێتى بەريا يا جەحش و قازى.

4 . فان كانت ملاعنة لا يجوز نكاحها لفقد الشرط.

5 . فان كانت مرتدة لا يجوز نكاحها حتى تعود الى دين الإسلام.

6 . فان كانت مجوسية لا يجوز نكاحها حتى ان تدخل في دين الإسلام.

7 . فان كانت وثنية تعبد الأصنام لا يجوز نكاحها حتى ان تدخل في دين الإسلام.

8 . هي المسلمة ظاهرا و كافرة باطنا فان كانت كذالك بطل نكاحها.

9 . فان كانت كتابيّة آمنَ اوّل آبائها بموسى او بعيسى بعد تحريف التوراة او تبديل الإنجيل لا يجوز نكاحها حتى ان تدخل دين الإسلام و نكاح الإسراءيلية جائز لشرفها يهودية كانت او نصرانية آمن اوّل آبائها بموسى قبل بعثة عيسى و قبل نسخ الإنجيل و لو بعد تحريفه.

10 . فلو زوّجت في حال الإحرام بطل نكاحها لفقد الشرط.

شەرتێ دازدەهێ: نە یەتیما بێ باپیر بت. [٢]

شەرتێ سێزدەهێ: نە بچووك بت مێرك نەهەفكوف. [٣]

شەرتێ چاردەهێ: نە عەیبدار یان جاریە بت، مێرك بچووك. [٤]

شەرتێ پازدەهێ ل حەلالیا ژنكێ دا شك تونەبت. [٥]

شەرتێ شازدەهێ: نە جاریە بت مێركێ حورٍ مەصرەف هەبت ژنەكێ ژ خورا بینت، یان ئەمین بت ژ زنایێ.

شەرتێ هەڤدەهێ: ژنك نە بت بەعزەكێ وێ یان تمامێ وێ جاریە ژ بو وی كەسێ نیكاح دكەت. [٦]

شەرتێ هەژدەهێ: ژنك نە موحرِما میرك بت.[٧]

شەرتێ نوزدەهێ: ژنك نەیا پێنجێ بت. [٨]

شەرتێ بیستێ: نە ل نكاحا مێرك دە بت خوەه (خوٚشك) و مەت و خالەتا وێ.

شەرتێ بیست و یەكێ: ژنك و مێرك موعەیيەن بن. [٩]

روكنێ پێنجێ: شاهدن، لازمە دو شاهد حازر بن د مەجلسا عەقدێدا، شرووتێ هەردو شاهدان یازدەهن:

شەرتێ ئەووەل: هەردو بالغ بن. [١٠]

شەرتێ دوێ: هەردو عاقل بن. [١١]

شەرتێ سیێ: هەردو مێر بن. [١٢]

---

[1] . فان كانت ثيّبة صغيرة بطل نكاحها لفقد الشرط.
[2] . فان كانت يتيمة بلا جدّ بطل نكاحها لفقد الشرط
[3] . فلو كانت الزوجة صغيرة و الناكح غير كفؤ بطل نكاحها لفقد الشرط.
[4] . فاذا كان الزوج صغيرا و الزوجة معيبة او امة بطل النكاح لفقد الشرط.
[5] . فلو كانت مشكوكة الحلّ للإشتباه بمحصورات او للخنوثة بطل نكاحها لفقد الشرط.
[6] . فلو كانت امة بعضها او كلّها للناكح بطل النكاح لفقد الشرط.
[7] . فلو كانت الزوجة محرما للناكح بطل النكاح لفقد الشرط.
[8] . فلو كانت الزوجة وقعت خامسة الأزواج بطل نكاحها لفقد الشرط.
[9] . فلو قال زوّجتك احدى ابنتيّ او بناتي بطل. وان كانت البواقي مزوّجة، و لو قال زوّجت ابنتي فلانة من احد بنيكَ فكذالك بطل النكاح لفقد الشرط.
[10] . فلا يجوز عقد النكاح في حضور شاهدين غير بالغين.
[11] . فلا يجوز عقد النكاح في حضور شاهدين مجنونين.
[12] . فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الأنثيين.

شەرتێ چارێ: هەردو موسلمان بن. [1]

شەرتێ پێنجێ: هەردو حورِ بن. [2]

شەرتێ شەشێ: هەردو عادل بن. [3]

شەرتێ حەفتێ: هەردو ب گوه بن. [4]

شەرتێ هەشتێ: هەردو ب چاڤ بن. [5]

شەرتێ نەهێ: هەردو ب ئەزمان بن. [6]

شەرتێ دەهێ: هەردو زانا بن ب ئەزمانێ موتەعاقیدەینان. [7]

شەرتێ یازدەهێ: هەردو عالم بن ب وەکالەتێ ئەگەر عەقد بێت کرن ب وەکالەت.[8]

استخرج الحقير محمد امين الخالدي [9] الهلالى[10] (الگويانى) هذه الأركان و الشروط [11] من انوار الإمام يوسف الأردبيلي و لنعمَ ما قيل في حقه:

جزاك الله [12] يوسف كلَ خير

ولا اخلاك من لطف جميل

لقد ابرزت [1] في الفتوى كتابا

---

1. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الكافرين.
2. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين العبدين.
3. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الفاسقين.
4. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الأصمّين.
5. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الأعميين.
6. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الأخرسين.
لبا (ج): هه ردو ناطق بن نه لال بن.
7. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الجاهلين بلسان المتعاقدين.
لبا (ج): هەردو بزانن ئەزمانێ مێرك.
8. فلا يجوز عقد النكاح في حضور الشاهدين الجاهلين بوكالة الطرفين.
لبا (ج): هەردو بزانن ئەزمانێ مێرك و خودانێ ژنكێ د عەقدێدا.
9. أى المنسوب الى قرية هلال وهي قرية من قرى طويان.
10. اذ العلم بشروط العقد حال العقد شرط لصحّة العقد فالجاهلون بشروط السّلم و النكاح و غيرهما يعملون المراجعة الى من يعرفها لا الى من يجهلها فيقع في معدن الهلاك فمن لم يعرف هذه الأركان و الشروط يقع في موضع الهلاك لأنّ النكاح امر مهمّ في عصور الأوّلين و الآخرين.
11. اي جعل الله ثوابك في كلّ خير ينتفع به و لا يجرّدك من احسان مليح.
12. اي لقد اظهرت في الفتوى كتابا عديم النظير في الفتاوى لتفوّقه على اقرانه و امثاله من الكتب الشرعية المعتبرة في مذهب الإمام الشافعي رضي الله عنه.

تفرَدَ في الفتاوى عن مثيل
هو الأنوار يهدي للبرايا
الى الجنات و الظلّ الظليل
فرحمة ربّنا اعداد رمل
على المولى الإمام [٢] الأردبيلي [٣]

(٢)

بهجة الاقانيم في مبحث الاقاليم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله ذي الغفران و المنة و الصلوت و السلام على بدر سماء النبوة و مركز بروج فلك الحقيقة وعلى آله و اصحابه الذين جاهدو في ذروة الشجاعة و الغيرة. اما بعد: فيقول خالديّ النسب محمد امين الهلالي المفتقر الى الطاف ربه المتعالي لما سنحت [٤] في القلب محبة التاليف اردت ان اصنف رسالة سميتها "بهجة الاقانيم في مبحث الاقاليم".

اعلم ان الارض كرة بعضها داخل في الماء و بعضها خارج عنه و قال اهل الهيئة ان الارض كروية الشكل والسماء الدنيا محيطة بها قشر [٥] البيضة من كل الجوانب و اعتقاد ما قاله اهل الهيئة لا يضر و ليس في الشرع ما يخالفه و قال بعض الحكماء ان الارض كالكرة وهي واقفة في جوف الافلاك وهي دائرة عليها من جميع الجوانب على التساوي ثم ان الارض اربعة ارباع فالربعان الجنوبيان ليسا معمورين لمحاذاتهما بنقطة

---

[1] . و المعنى: هو الأنوار يرشد للخلق الى طريق الجنان العالية و الى الظلّ الذي يظلّ على الأشياء الموجودة في الجنة.

[2] . يطلق لفظ الإمام على من يقتدى به و الإئمة خمسة، الأول: القرآن، و هو امامنا في حضرة المناجات. والثاني: العرش الأعلى، وهو امام عقلنا. و الثالث: الكعبة، و هو امام بصرنا. و الرابع: روح حضرت النبوة، و هو امام روحنا. و الخامس حضرة الحق، و هو امام قلبنا.

[3] . اي المنسوب الى اردبيل و هى بلدة من بلاد العجم، كما ان اربيل بلدة من بلاد العراق.

[4] . أي ظهرت

[5] .أي كقشر البيضة فالكلام على حذف ادات التشبيه

الحضيض [1] فيفرط هناك الحر و السموم فلا بنيت فيهما نبات ولا يقيم فيهما حيوان لشدة الحر هناك تفور المياه و تغلي لتاثير الحرارة. و اما الربعان الشماليان فاحدهما غير معمور لمحاذاته بنقطة الاوج [2] فيفرط هناك البرد و تجمد المياه هناك لتاثير البرودة، فلا ينبت فيه شيء ولا يقيم فيه حيوان و الآخر معمور منقسم الى سبع قطاع مستطيلة و قال بعض الحكماء ان

الاقليم الاول: مشتمل على ثلاثة الاف و مائة مدينة كبعض بلاد البربر والسودان المغرب والنون و الحبشة و كفان معدن الذهب من بلاد السودان و دنقلة مدينة النونة و اكثر بلاد اليمن كزبيد و صنعان و سبأ و ظفار و قلهات و حضرموت و مدينة الطيب و بعض من السند و الهند و الصين و نحوها.

و الاقليم الثاني: مشتمل على الف و سبعمائة و ثلاثة عشر مدينة كبعض بلاد جزيرة العرب كمدينة و مكة و طائف و هجر و قطيف و هرموز كرمان و بعض بلاد البربر و الافريقية و الصعيد الاعلى و معظم بلاد السند كمنصورة و معظم بلاد الهند كدهلي و بعض بلاد الصين

و الاقليم الثالث: مشتمل على ثلاثة آلاف و تسعمائة و تسعة و تسعين مدينة كبعض بلاد الطنجة و البربر و الأفريقية و سوس و قيران و طرابلس الغرب و اسكندرية و بيروت و مصر و بيت المقدس و دمشق الشام و بغداد و كوفة و حلة و بصرة و كركوك و سليماني و اهواز و اصفهان وكرمان و دابل من السند و الهند و قشمير و نحوها

و الاقليم الرابع: مشتمل على الف و تسعمائة و اربعة و سبعين مدينة كطرطوس و طرابلس و حلب و انطاكية و ملطية و خرثوت و معدن وارغن و ديار بكر و ازربيجان و موصل و اربيل و كوي سنجاق و رواندوز و اشنوي و ساوجبلاغ و اورمي و سينة و سقز و نسابور و حلوان و اردبيل و ابهر و سهرورد و زنجان و نهاوند و سلطانية و همدان و قزوين و دامغان و استرباد و بسطام و جرجان و اسفران و شهرستان و نحوها.

---

[1] . لم يضع الكاتب اية اشارة هنا و لكن من مفهوم ما قد جاء بعدها أي الحاشية رقم ٤(نقطة الاوج) انه قد اراد تفسير نقطة الحضيض ايضا و بذلك نستطيع ان نخول انفسنا بوضع رقم ٣ على نقطة الحضيض و يعنى بها النقطة السفلى من دائرة الفلك. (كاتب المقالة)

[2] .وهي النقطة العليا من دائرة الفلك.

و الاقليم الخامس: مشتمل على ثلاثة الاف و خمسمائة و اربعة و ثلاثين مدينة كبعض بلاد اندليس و بلاد الروم كعمورية و قونية و اقدار و قيصري و سيواس و ارضروم و شيروان و خوارزم و سمرقند و بخارى و نسف و كش و شاش و اقصى بلاد الترك و نحوها.

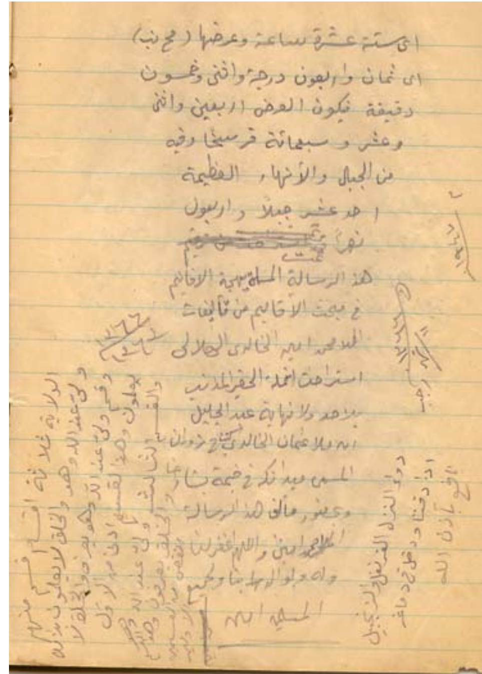
و الاقليم السادس: مشتمل على ثلاثة الاف و خمسمائة مدينة كبعض بلاد اندليس و بعض بلاد الافرنج و بعض بلاد الروم كاستانبول و بلاد الروس و معطم تركستان و بيش و بالغ و قرقوم ومرقان و حزن و نحوها.

والاقليم السابع: مشتمل على ثلاثة الاف و ثمانمائة مدينة كبعض بلاد القصالة والروس و البلغار و غياض و جبالٌ يؤور اليه اتراك كالوحوش و شمال بلاد يأجوج و مأجوج و نحوها و كل ذلك غير الرساتيق و القرى. و لنبحث عن عروض الاقاليم و أواسطها و اطول ايامها و فراسخ عروضها و طول اوسطها و عدد عظام جبالها و غزائر انهارها على ما حققه علماء فنّ الهيئة.

فالمدائن الواقعة في مبدأ الاقليم الاول نهارها الاطول (يب مه) أي اثنتي عشرة ساعة و خمس و اربعون دقيقة و عرضها من خط الاستواء (يب م) أي اثنتي عشرة درجة و اربعون دقيقة فيكون العرض سبعمائة و ثلاثة و سبعين فرسخا و أماَ ما وقع منها في وسط الاقليم فنهاره الاطول (يح) أي ثلاثة عشرة ساعة و عرضها (يولز) أي ستة عشر درجة و سبع و ثلاثون دقيقة فيكون العرض ثلاثمائة و خمسة و تسعين فرسخا و فيه من الجبال و الانهار العظيمة عشرون جبلا و ثلاثون نهرا.

و المدائن الواقعة في مبدأ الاقليم الثاني نهارها الاطول (يج به) أي ثلاثة عشر ساعة و خمس عشرة دقيقة و عرضها (ككز) أي عشرون درجة و سبع و عشرون دقيقة فيكون العرض مائة و خمسة و ستين فرسخا و أماَ ما وقع منها في وسطه فنهاره الاطول(يج ل) أي ثلاث عشرة ساعة و ثلاثون دقيقة و عرضها (كدم) أي اربع و عشرون درجة واربعون دقيقة فيكون العرض ثلاثة آلاف و سبعمائة وستة واربعين فرسخا و فيه من الجبال والانهار العظيمة سبعة وعشرون جبلا ونهرا.

و المدائن الواقعة في مبدء الافليم الثالث نهارها الاطول (يـج مـه) أي ثلاث عشرة ساعة و خمس واربعون دقيقة و عرضها (كـزل) أي سبع و عشرون درجة وثلاثون دقيقة فيكون العرض مائة و ستة و ثلاثين فرسخا و أما ما وقع منها في وسطه فنهاره الاطول (يـه) أي اربع عشرة ساعة و عرضها (ل م) أي ثلاثون درجة و اربعون دقيقة فيكون العرض ثلاثة آلاف و خمسمائة و خمسة و اربعين فرسخا و فيه من الجبال و الانهار العظيمة ثلاثة وثلاثون جبلا و اثنان و عشرون نهرا.

و المدائن الواقعة في مبدأ الاقليم الرابع نهارها الأطول (يد يـه) أي اربع عشرة و خمس عشرة دقيقة و عرضها (لج لـز) أي ثلاث و ثلاثون درجة و سبع وثلاثون دقيقة فيكون العرض مائة وسبعة عشرة فرسخا و أما ما وقع منها في وسطه فنهاره الاطول (يد ل) أي اربع عشرة ساعة و ثلاثون دقيقة و عرضها (لو كـب) أي ست و ثلاثون درجة و اثنان و عشرون دقيقة فيكون العرض ثلاثة آلاف و ثلاثمائة و سبعة و عشرون فرسخا و فيه من الجبال و الانهار العظيمة خمسة وعشرون جبلا و اثنان و عشرون نهرا.

والمدائن الواقعة في مبدأ الاقليم الخامس نهارها الأطول (يد مه) أي اربعة عشر ساعة و نصف وربع ساعة و عرضها (لح نـد) أي ثمانمائة و ثلاثون درجة و اربع و خمسون دقيقة فيكون العرض تسعة وتسعين فرسخا و أماَ ما وقع منها في وسطه فنهاره الأطول (يه) أي خمس عشرة ساعة و عرضها (ما يـه) أي مائة و أربعون درجة و ربع درجة

فيكون العرض ثلاثة آلاف و مائة و ثمانية و خمسين فرسخا و فيه من االجبال العظيمة ثلاثون جبلا و خمسة عشر نهرا.

و المدائن الواقعة في مبدأ الاقليم السادس نهارها الأطول (يه به) أي خمس عشر ساعة و ربع و عرضها (مج كب) أي ثلاث و اربعون درجة و اثنان و عشرون دقيقة فيكون العرض اربعة و ثمانين فرسخا و أماّ ماوقع منها في وسطه فنهاره الاطول (يه ل) أي خمس عشرة و ثلاثون دقيقة و عرضها (مه...) أي خمس و اربعون درجة و احدى و عشرون دقيقة فيكون العرض الفين و تسعمائة واحد و خمسين فرسخا و فيه من الجبال و الانهار العظيمة احد عشر جبلا و اربعون نهر.

و المدائن الواقعة في مبدأ الاقليم السابع نهارها الاطول (يه مه) أي خمس عشر ساعة و نصف و ربع و عرضها (مز يب) أي سبع وابعون درجة و اثنى عشرة دقيقة فيكون العرض احد و سبعين فرسخا و أماّ ما وقع منها في وسطه فنهاره الاطول (يو) أي ستة عشر ساعة و عرضها (مح نب) أي ثمان و اربعون درجة و اثنى و خمسون دقيقة فيكون العرض اربعين و اثنى و عشر و سبعمائة فرسخا و فيه من الجبال و الانهار العظيمة احد عشر جبلا و اربعون نهرا.

تمت هذه الرسالة المسماة "ببهجة الأقانيم في مبحث الأقاليم" من تأليفات الملاّ محمد امين الخالديّ الهلاليّ استراحت انملة الحقير المذنب بلا حدّ ولا نهاية عبد الجليل ابن ملا عثمان الخالدي كتب في زوزان المسمّى ميدانكه في خيمة بشار آغا و بحضور مؤلف هذ الرسالة الملا محمد امين و اللهم اغفر لنا و له و لوالدينا و لجميع المسلمين آمين.

١١شهر رجب سنة ١٣٦٦ه ١٩٧٤م

١٣٦٣ /١٣٦٦ه

(٣)
سياحه علميه قصيده سی
للناظم الحقير محمد امين الخالدی الهلالی

تەحصيلا علمێ ئەنوەری — لەذيذێ عومرێ من بوری
دەر حەسرەتا داغ و گری — لازم غەريبداری مەلا

کەدەر چوق بو بەر خاندنێ — تەوفيق يوقدر فانی دنێ
نەجات موحال دەس مرنێ — لازم غەريبداری مەلا

ئەزئاه و حەسرەتا غريبی — غونجا دلەم کەسری بوی
دەر عونفوانی شەبابی — لازم غەريبداری مەلا

وەجع و ئەلەم دەر غوربەتێ — خزينەيا ژ رەحمەتێ
فرياد ژ دەستێ غوربەتێ — لازم غەريبداری مەلا

ئين غوربەتێ ئەسير کرم — بێ مال و بێ مە ئوا کرم
فرياد ژ دەستێ غوربەتێ — لازم غەريبداری مەلا

ئەز نەعرەئێ چەرخا غەدار — دەر مەوسەمێ سەبز و بهار
ل دەورانێ بوومە سەيار — لازم غەريبداری مەلا

دەورانا چەرخا قەدەرێ — نەقشێ عەيان جام نەزەرێ
فرياد ژ ئاه و کەسەرێ — لازم غەريبداری مەلا

روێ جەمالا ئەنوەری   رەیحان و مسکا ئەزفەری
تەشبیهێ سیما دلبەری   لازم ب ئێشانی مەلا

یەعقوب ئەزم د حوزنێدا   دەورا فەلەك چەرخ لێدا
جەمالا یوسفی د مصرێ دا   لازم غەریبداری مەلا

دەورا فەلەك نام ئەتلەسێ   ئین غوربەتی شوبهی حەبسێ
لقایا خودێ ل مە طرسێ   لازم غەریبداری مەلا

حوبب و مەیلا ڤێ خاندنێ   دەورا ئەمین چەرخا دنێ
ل ماردین و مصێبینێ   لازم غەریبداری مەلا

دەورا منی چەرخا بەرێ   ل خارپووت و دیار بەکرێ
موش و بدلیس دانە سەرێ   لازم غەریبداری مەلا

الجەواز[1]و بەحرا وانێ   موقابلی ئین وەستانێ
غوربەت کەشیدەم تا وانێ   لازم غەریبداری مەلا

دەورانا چەرخا فەلەکێ   تا باشکالان جولەمێرگێ
هەمی جهێ دەورانەکێ   لازم غەریبداری مەلا

دەشتا گەوەر تا نەهرێ   حەتا بچی ئامێدیێ
هەمی دەورا سەیاریێ   لازم غەریبداری مەلا

[1] . وهي قصبة كبيرة على ساحل بحر الوان قريبة الى خلات ولمطوات

رەواندوز كوى سنجاق دەورانەكێ　　سلێمانى و ئەربيل و كەركوكێ
هەمى دەورا ئەمين بجارەكێ　　لازم غەريبدارى مەلا
تەويلە ئو هەورەمانێ　　سينە سەقز و بووكانێ
شين و سابلاغ ژ ايرانێ [1]　　لازم غەريبدارى مەلا

جاى غەريبى دەركەفتمە　　تا ب عيراق و عەجەمە
دەرونێ من دەرد و غەمە　　ئاتەش ل سەر دانى مەلا

سەفەرا پاشى ژ موصلێ　　هجرەت كرم ئانەدوولێ
نەقل بوومە بۆ ئستەنبولێ　　لازم پەشيمانى مەلا

تەئەسسوفا ژ فيغانێ　　دۆلابا چەرخا دەورانێ
تا ئەرزەرووم و تەرەبزانێ　　لازم پەريشانى مەلا

حوببا علمى مەئذوون كرم　　تەئاليفان ئەسير كرم
فرياد ژ ئاه و حەسرەتێ　　لازم غەريبدارى مەلا

تممّت/ كتبت لاعز اقاربنا ملا عبد الجليل افندى بن ملا عثمان افندى الخالدى الدشتيماسكى نفعه الله و وفقه في الدارين آمين يا رب العالمين . سنه ١٣٦٣ / ١٣٦٦

1. أي هذه الثلاثة من بلاد العجم

(٤)

نەملیەئی میمی‌یە قەصیدەسی
للناظم الحقیر محمد امین الخالدی الهلالی

من يكون سليمان اللطف في المكارم ... والنملةُ دارت في التأمين بالقوائم
و الدنيا قد اقبلت الينا بالعزائم ... فأين من يلطف الأمين بالمراحم
والنفس قد طُبعت مجبولة الجرائم ... على طبع يشبه السُباع والبهائم
فأين من يرحم الحقير بالعواصم ... والنفس لعينة والميل في الدعائم
وهو القرين للنفس و الشيطان بالعلائم ... فيجذب الإنس و الجن الى الملائم
و كيف يمكن بيض القلب بالتمائم ... والقلب مشغول بالوسواس و الذمائم
اذا ملأته من نار الهوى هائمٌ ... فاصرف هواه الى الأحزان و الضمائم
ريعان العمر في شرف ... والنار خامدة الانفاس من أسف
يا ليت لم تخرجي الدنيا من العدم ... بعد ظهور انين الشيب والهرم
هواتف الغيب قد اتت على الهائم ... جنون محض فناء العبد كالنائم
و كوكب الرَشد في الطوالع قائم ... والروح في جوار الاسرار وهو سائم

(٥)

قصيدت نظمها الحقير
فى صدر النبوه

عەنبەر و مسك گولابێ لێ رەشاندی وەحدەتێ
دەرگەهێ وی (موحوممەد) مصتەفا بوو ساقیێ دور دانەئێ

زەمین ئەز حلم ئەو ساكن فەلەك ئەز عشق و ئەو شەیدا
مەدی نورەك بوویە پەیدا چرایێ جنن و ئنسانی

عشقێ ئەو بونە سیارە ئەفلاك و هەم سەماواتێ
رەونەقا روحێ وجودێ دایە ئەرز و هەم سەمایێ

رەقص و سەیرانێ نجومان كەفتە باغێ موحبەتێ
زەمزەما دەنگێ مەلەكان تێن ژ عەكسا وێ صەدایێ

بەغچەوانن قوتب و ئیرشاد ئەولییایێ ئوممەتێ
لامع ئەنوارێ نبووەت بویە باغێ وێ سەرایێ

حوببێ ئەسرارێ جەبەروت دایە باغێ جننەتێ
سررێ ئەنوارێ غیوبان دەر مەقامێ كیمیایێ

ئجازنامه ل کوردستانێ

میناك: کتێبا مەلا محەمەد ئەمینێ گۆیانی

پشکا دویێ

بەراهی

پشتی کو دینێ ئیسلامێ گەهشتیە کوردستانێ، کوردان ژی وەکی تەڤ ملەتێن دی ئەڤ دینێ نوی وەرگرت و ل سەرچوون، باوەری پێ ئینا و کرە بنگەهـ بۆ ژینا خۆ یا گیانی. ئێدی خووندنا ب ڤی دینی و ئەزمانێ قورئان پێ هاتی، ل کوردستانێ جهێ خۆ کر و خەلکێ کورد ژی ب شەوق بۆ تێگەهشتنا وی چوون و دەست ب ئاڤاکرنا جهێن هوی بوون و خووندنگەها کر، سەیدا و شاگرد پەیدابوون و خووندنێ ژی وەرار کر و پێشڤە چوو. ئێدی ڤێ وەرارێ ئێکا وەکر، کو هندەك بنگەهـ و رێدار بۆ خووندنگەها بێنە دانان و لۆکێن زانستی یێن شاگردی پێ بهێنە زانین (سوختە - مستەعید - سەیدا یان مەلا). ئەو شاگردێ ڤیابا خواندنا خۆ ب دویماهی بینیت و ببیتە مەلا، پێتڤی بوو ئەو چەند قووناغا ببڕیت، هەتا بگەهیتە لۆکا مەلاتیێ و بشێت دەرسا بێژیتە نفشێ پشتی خۆ، قووناغا هەری گرنگ ژی وەرگرتنا ئیجازێ بوو، ل نك مەلایەکی یان پێتر. هەر شاگردێ ئەڤ ئیجازە نەوەرگرتبا، نەدبوو مەلایەکێ دەسدار و خەلکی ژی ب چاڤەکێ بلند نە دنێڕایێ و د گۆتنێ "کۆلکە مەلا". لێ ئەو کەسێ ئیجازە وەردگرت، خەلکی ب چاڤەکێ بلند دنێڕایێ و دشیا فتۆیا "فەتوا" بدەت و دەرسا بێژیت. ئەڤجا ب

ڤـێ چـەندێ، د هنـدورێ پـێتر ژ هـزار سالا، ب هـزران زانـاییێن مـەزن ل خواندنگـەهێن کوردستانێ دەرکەڤتن و ب سەدان ژی ژ وانـا دەسـتاڤێتن قەلـەمێن خـۆ، خزمـەتا دینـێ خۆ کرن و هەتا نهۆ ژی ئەڤ ناڤە ل سەرانسەری دنیاییێ د ناسیارن.

ئەڤ تشتێ مە گۆتی پشکەکا پڕ گرنگە ژ دیرۆکا کوردسـتانێ و گرەگـر و کەنکـەنێن وێ، کو هەتا نهۆ مەیدانەکا ڤالأیە و تشتەکێ باش ل سەر نە هاتیە نڤیسن.

ئەڤ کارێ د ڤێ نڤیسینێدا ژی، تنێ چەند ئاڤرەکن بۆ ڤێ مژارا بەرفرەه و دویـر و درێـژ، هیڤیـدارین، خوونـدەڤان ل مـە نـەگرن، چـمکی ئـەم تێهەلنەهاتینـە و نەشـیاینە هەقێ وێ بدەینێ. ئەڤی کاری ڕامالینەکا زانستی پێ دڤێت و کەسێن چەلەنگ بزاڤـەکا دژوار بکەن، ئیجازنامێن مایی ل نك مەلا و د مزگەفت و ئەنتیکخانادا، کۆمڤەکەن، کو ب کومکرنا وان دێ گەلەك کوژیێن تاری د دیرۆکا مەدا خۆیا بن.

بەندا ئێکێ

ئا. پێناسا ئیجازێ

ئاجـازە، باوەرنامەیەکـە، شـێخ یـان سـەیدا ددەتـە شـاگردێ علمـی، داکـو دەلیڤـە بەرامبەر وی ڤەببن و بشێت ببیتە دەرسدار و ئەو زانینا وی دایـێ و سـەر دەسـتێن وی فێر بووی، بۆ کەسێن دی ڤەگێریتەڤە. [1]

د کەڤندا، یان کو بـەری زانینگـەهـ و خووندنگـەهێن ئـەورۆپایی بهێنـە وەلاتـێ مـە، شەهادە و باوەرنامە ب ڕەنگەکێ دی دهاتن دان، هەر شـاگردێ گەهشـتبا لۆکـەکا زانینـێ یا بلند و هەژی وێرێبا کو ببیتە سەیدا و دەرسا ل مەدرەسا بدەتە فەقیان و بکەڤیتە د رێزا زانا و مەلاییێن ب ناڤ و دەنگ دا، هنگی ئیجازا مەلاتییێددا وی شاگردی.

((ئەڤجا ئەو شاگردێ ئیجازە وەردگرت، جارنا هەمی، یـان ژی بـاهرا پـێتر خوونـدنا وی ل جەم وی کەسی بوو یـێ ئیجازە ددایـێ. هەبوویـە ژی کەسـەك ل گەلـەك بـاژێڕ و گوندان گەڕیایە و ل نك گەلەك سـەیدایان خووندیـە، ل داویـێ بـۆ وەرگرتنـا ئیجـازێ چوویە نك سەیدایەکێ ناڤدار، هەیامەکی ل نـك خووندیـە و، وی ژی د وی هـەیامـیدا

[1] . د. محمد منير سعد الدين/ دراسات في تاريخ التربية عند المسلمين، بيروت المحروسة، الطبعة الثانية منقحة ١٤١٥هـ – ١٩٩٥م، ص ١٧٨.

ب رێکا دەرسگۆتنێ و پسیار و گێنگەشێ گوهـ لێگرتی‌یە و لۆکا زانستی و شیانا فەقی بۆ خۆیـا بوویـە، زانی‌یـە کـو هـەژی وێرێیـە ئیجـازێ بـدەتێ، شـاهی بـۆ دانایـە و ئیجازە دایێ.[1]

ب. ئاوایێ وەرگرتانا ئجازنامێ

ئـاوایێ وەرگرتنـا ئجازێ ب ڤـی رەنگی‌یـە: ((ئـەو مـەلایێ کـو ئجـازێ ددەت یـان ل باژێری‌یـە، یـان ل گونـدی، ئەگـەر ل بـاژێری بیـت خـودانێ مزگـەفتێ یـان گرەگـر و مـاقویلێن وی تـاخی مەسـرەفا ئجازێ ل سـەر وانـە. ئـو ئەگـەر ل گونـدی بـوو، خـەلکێ گوندی دێ مەسرەفێ دەن. مەسرەفا ئجـازێ ژی پێکهاتیـە ژ شـەکر و چـایێ و خۆشـاڤێ ددەمێ ئجازێدا، بەرهەڤکرنا خوارنێ بۆ وی خەلکێ هاتیە سەر شاهیا ئجازێ - ئەڤ نانە هەر ل گوندی - ، مێزەر و جوبە و عەبایەك بۆ وی مەلایێ ئجـازێ وەردگریـت، گەلـەك جار دەستەکێ جلکا ژی د گەلدایە، گەلـەك جـارا ژی عەبایـەك بـۆ وی سـەیدایێ ئجـازێ ددەت، هندەك پارە بۆ وی مەلایێ ئجازێ وەردگریت.

هەکـە برپـار هاتـە دان کـا کیـژ رۆژێ دێ ئجـازێ وەرگریـت، فـەقیێن وێ مزگـەفتا فەقیێ وان دێ ئجازێ وەرگریت، داخـوازا فـەقیێن وی بـاژێری، یـان ئەگـەر گونـد بیـت فەقیێن وێ دەڤەرێ دکەن. ب چەند رۆژا بەری رۆژا ئجازێ شاهی و گۆڤەند و دەهواتە، فەقی گۆڤەندێ گەرم دکەن، دهۆل و زرنا نینن، ژبەکو ل نك وان حەرامن، بەلکی ئێکێ دەنگخۆش سـترانا دبێـژیت و یـێن دی ژی گۆڤەنـدێ دکـەن. خـورت و کـالێن تـاخی یـان گوندی تێکەلێك دبن.

دەسـتەکەك ژ ڤـان فـەقیان مـژوولی گۆڤەنـد و دیـلان و سـترانانە، دەسـتەکەك ژی ل لایـەکێ دی کـۆڕەکێ دروسـت دکـەن و مـژوولی پسـیار و بەرسـڤانە، دەسـتەکەکا دی ل لایەکێ دی مژوولی خواندنا (قەصیدا بـوردە)نـە. د ڤـێ شـاهی و گۆڤەنـدێدا سـوختە و مسـتەعید هـەمی هەڤپشـکن، ئـەو مـەلایێ ئجـازێ وەردگریـت ئـەو ژی د گۆڤەنـدێدا پشکدار دبیت. قۆڕی و سەماور د کاردانە، چا ژی هـەمی دەمـا د گـەڕیێت، ئەگـەر جهـێ

[1]. محەمەد عەلی قەرەداغی/ بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگـەی دەسـخەتەکانیانەوە. بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ١٤١٩ك – ١٩٩٨ز، چاپخانا (وَمیض) بەغدا، بپ: ١٩٣.

ئجازێ ل گوندی بیت و ئەڤە چەند رۆژە ئەو فەقی ل وێرێنە، نـان و خـوارن و نڤسـتنا وان ل سەر ئاغایێ وی گوندییە.

ئەڤ شاهییە گەلەك جارا سێ رۆژا هەتا هەفتییەكێ دكێشیت، جارنا ئـەو سـەیدایێ ئجازێ ددەت دو سێ فەقیا دكەتە یەك و كۆمبوونا شاهی و ئجازێ ژی هەر دبیتە ئێـك. دەما دبیتـە رۆژا ئجـازێ گـازی مـەلایێت وی بـاژێری و گرەگـر و مـاقویلا تێتـە كـرن، ل گونـدی گـازی هـەمی خـەلكێ وان دەور و بـەرا دكـەن، خوانـدنا ئجازنـامێ بـاهرا پـێتر دكەڤیتە پشتی ئێڤاری، هەمی ل بەر ئەیوانا مزگەفتێ و نـاڤ حەوشـێ د روینـن، جڤاتـا مەلاو زەلامێن دی جودایە، دەستەكا فەقیا هەمی پێكڤـە د روینـن، ل پێشـیێ (قەصـیدا بـوردێ) ژ لایـێ فەقیاڤـە تێتـە خوانـدن، جوبـە یـان عـەبا و مێزەرەكـێ د كەنـە د بخچەیەكێدا و ددانن پێشیا وی سەیدایێ ئجازێ ددەت، پاشی ئەو مەلایێ ئجازێ ددەت مەلایەكی د هەلبژێریت كو ئجازنامێ بخوینیت. جارنـا ژی مـەلا بخۆ د خوینیـت. دەمـا هاتە سەر ڤەخواندنا ئجازێ، ئێدی فـەقی دەسـت ژ قەصـیدا بـوردێ بـەرددەن. ئـەڤجا سـەیدایەكێ قورئـانخوین هنـدەك قورئـانێ دخوینیـت، پاشـی ئـەو مـەلا رادبیـت و ب دەنگەكێ بلنـد ئجازنـامێ ڤـەدخوینیت. ئـەڤ ئجازنامەیـە ب ئـەزمانێ عەرەبییـە. د وێ ئجازنـامێدا نڤیسـییە ب زارێ وی سـەیدایێ ئجـازێ ددەت، دبێـژت: "ژبـەر وێـرێ لۆكـا زانستی تشتەكێ بلندە و نوورەكە ژ نوورا خودێ، هەر كەسێ گەهشـتێ دێ یـێ رزگـار و سەركەفتی بیت د هـەردو دونیـادا. پاشـی سـالۆخا چـاكی و سـۆدێ علمـی تێـت و ئـەڤجا دبێت: فلانی داخوازا ئجازا تەدریسێ ژ من كر. من ژی ئجازە دایێ ب وێ مهانێ یـێ پـێ ئاگەهدار بیت هەروەكو بێڤانی ئجازە دایە من. ئەڤجا ب وێ زنجیرێدا دچیت كـا كـێ ژ كێ وەرگرتییە هەتا دبەتە سەر پێغەمبەری و سەر "جبرائیل"ی.

پشتی كو ئجازە هاتە خواندن هەر ئەو مەلایێ ئجازنامە ڤەخونـدی دچیتە دەسـتێ وی مەلایێ ئجازێ وەردگریت، دەستێ وی دگریت و تینیتـە نـك سـەیدای. گەلـەك جـارا دبیت ئەو سەیدایێ كو ئجازێ ددەتە وی مـەلای، مـەلایێن مـەزنتر و پیرتـر هەنـە د وی باژێریدا ئەو ژی تێنە وێ جڤینێ و بۆ ڤەدرگرتن بوخچكا مێـزەرێ و جوبـەی ددانـنـە بەرد ەستێن وی. ب كورتی مێزەر و جوبە دانانە بەردەستێن كیژ مەلای، مەلایێ ئجازە وەرگر ژی تیننە بەردەستێن وی كەسی، ئـەو مـەلا ژی رادبیـت و مێـزەرێ ل سـەرێ وی

گرێددەت و جوبەی ژی دکەتە بەر و ئەو ئجازناما کو هاتیە خواندن ددەتە دەستێ وی ئەو ژی د ئێخیتە پاخلا خۆ. هۆسا ئەڤ فەقییە بوو مەلا. ئەڤجا ل پێشیێ دەستێ سەیدایێ خۆ پاشی ئێك ئێکە بەر مەلایان د گەڕیت و دەستێت وان ماچی د کەت و ئەو ژی دبێژنێ: "موبارەك بیت و خودێ هاریکارێ تەبیت". د وی دەمیدا شەربەت تێتەگێڕن و هەمی شەربەتێ ڤەدخۆن، جڤاتا مەلا بەلاڤە دبیت و فەقیان وێ شەڤێ ژی هەر شەهیانە.)) [1]

ج. کەیسدیتن د ئیجازێن زانستیدا

وەسا دیاربوو، کو هەرکەسێ ئیجازا مەلاتێی وەردگرت، پویتەیەکێ زێدە پێ دهات دان و جهێ خۆ د ناڤا جڤاکیدا دکر. دیسان خەلکی ژی ب چاڤەکێ بلند و هێژا مینا رێبەرەکی سەرەدەری د گەلدا دکر، ئەم دکارین بێژین خودانێ ئیجازێ گەلەك تشت بدەستڤە دهاتن و کەسێن دی نەدشیان ب دەستخۆڤە بینن. ژ بەر ڤێ چەندێ ژی کەسێن خودان بەرژەوەند کەیسێ خۆ د وەرگرتنا ئیجازنامادا دیتن، ئێدێ بێ هەلسەنگاندن ئیجازە دهاتن دان، لەورا ژی ڤی تشتی ڤەژەنەکا خراب کرە سەر بازا زانستی ل گەلەك جهێن وەلاتێن بسورمانا.

ئەگەر ئەم ڤەگەرینە "مقدمە"یا ئیبنوسسەلاح د زانستێ حەدیسێدا، تێدا خویا دکەت، کو هندەك زانا هەنە کەیسێ خۆ دبینن و ئیجازناما بێ کێش و پیڤان ددەن، هەتا وێ رادێ هندەك زانا، ئیجازێ ددەنە مرۆڤێن نەهەژی و زارۆکان ژی. [2]

ل سەر ڤێ چەندێ خۆلیان رببێرا دبێژیت: ((ئیجازێت زانستی ببوونە کەیس کەیسانێ، بێسەروبەری تێدا پەیدا بوو، ئیدی گەلەکا وەکی تشتەکێ دویر ژ خووندنێ و زانستی داخوازا ئیجازناما دکر، پەرکێت ئیجازا بۆ گێولێ خۆ یێ سنێلیێ د هەلگرتن،

---

[1] . محەمەد عەلی قەرەداغی/ بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە رێگەی دەسخەتەکانیانەوە. بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ١٤١٩ك – ١٩٩٨ز، چاپخانا (وَمیض) بەغدا، بپ: ٦٨ – ٦٩–٧٠.

[2] . د. محمد منير سعد الدين/ دراسات في تاريخ التربية عند المسلمين، بيروت المحروسة، الطبعة الثانية منقحة ١٤١٥ه – ١٩٩٥م، ص ١٨٤.

تنێ باوەرنامەیەکا رەپ و رویت بوو ژ گەلەك سەیدایان وەردگرت، هەرچەند چ جارا د دەرسێن وان دا ژی بەرهەڤ نەدبوو.)) [1]

د ڤێ راستیێدا گۆیانی ژی دبێژیت: ((هەرکەسێ بێ ئیجازەکا راست و دروست بچیتە د ناڤ جهێن زانستی و ئیرشادیێدا، ئو ل دویڤ گێولێ خو و بێ دەستویری دەستێ خۆ کرە د ناڤ کاروبارێن زانستێ و ئیرشادیێدا، دێ دەرگەهێن فەیزا یەزدانی ل سەر هێنە گرتن و ناگەهیتە کومتێن زانستێ و خۆشی و رندیا ئیرشادیێ، ژ بەر وێ چەندێ ژی ئەم رابووین، مە گەلەك ئیجازە ژ شەیخێن هێژا و قەدرگران وەرگرتن.)) [2]

د. ماددێن خواندنێ و دوازدە علمی ل کوردستانێ

مەلا مەحموودێ بایەزیدی دبێژیت:

موبتەدیێد ئەکرادان ژ ئبتدادا حجە و قورئانێ د خوونن پاشی مەولوودا کورمانجی، پاشی نووبهار و پەندا عەطاری، پاشی ژ شەریعەتی ئیجاز و محەرر و ئەنوارێ دخوونن، ئیجاری عبارەتێ تەصریفێ و ظرووف و تەرکیبا مەلا یوونسێ حەلقەطینی دخوونن کو ئەڤە هەر سێنا ب زمانێ کورمانجینە، پاشی ژ صەرف سەعدینی و سعدالله کوچك و ژ مەنطقی حسامکاتی و قەول ئەحمەد و شەرحێ شەمسیە. خولاصە ب تەرتیب دوازدە علوومان دخوونن و مونتەها و مەئزوون دبن. [3]

یا مایەڤە ئەم وێ بزانین کا فەقی د کاروانێ خواندنێدا چ دخواند و پێتڤیبوو شەهرەزایی د چەند مژار و زانستادا هەبیت، هەتا کو ببێژنێ مەلا و هەژی وێ بیت کو ئجازا مەلاتییێ بدەنێ. رێڤەچوونا ڤی کاروانی گەلەك گوهۆرین ب سەردا هاتبوون هەتا گەهشتییە ڤێ داویێ، کو نێزیکە یا بەر ب نەمان دچیت . د چاخێن زێرینێن زانستییێدا گەلەك مژار د هاتن خواندن، ژ وانا:

---

[1] .ژێدەرێ بەرێ، ص ١٨٤. ژ خوڵین ربیێرا: التربية الإسلامية في الأندلس، ص ١٥٠.

[2] . دەسنڤیسا گۆیانی، بپ ٢٣.

[3] . جامعییێ رسالەیان و حکایەتان ب زمانێ کورمانجی/ تەرتیب وە ب زمانێ فرانسیەییێ ترجمە دکر: ئسکەندەر ژابا کو قونسولێ ئمپراطووری عوظما ئوڕۆس د ئەرضەرۆمێدایە... د باژێرێ پتربورغێدا، د دار الطباعەتێ ئەکادمیاییێ ئمپراطوریدا، د تاریخا حەزار و حەشت صەد و شستی عیسۆسی، کو سال ١٢٧٧ هجرەتییە ئەڤێ کتابێ طەبع کرین. بپ ١٦١-١٦٢. ژ کتێبا ((د. فەرهاد پیربال/ مەلا مەحموودی بایەزیدی ١٧٩٩ – ١٨٦٧ یەکەمین چیرۆکرۆکنووس و پەخشان نوسی کورد. بڵاوکراوەی ئاراس – ژمارە: ٣٨، هەولێر ٢٠٠٠.

((صرف، نحو، أدب، انشاء، منطق، اصول، بيان، تاريخا طبيعى، تعبير، تعويذات، تصوف، جفر، جغرافيا، نقارى، تشريح، حساب، هندسة، هيئة، جبر، مقابله، تفسير، حديث، حقوق، حكمت، نوژدارى، رمل، كيمياء، جر الأثقال، طياناسيى، فيزيا-كو بەحسێ ئەجسامێن تەبيعى كرىيە- فيزيۆلۆژى-كو بەحسێ كاروبارێن ئەندامێن لەشێ گيانەورا كرىيە- زانيارێن نۆژدارێ، طلسمات، معانى، معمى، مناظرة، عروض، قافية، قيافة، قرائة، كلام، محاضرات، مساحة، چاندن، فقه، فرائض، ستێرناسى، نقاشى، اسطرلاب، موسيقى.

ئەڤان هەميان كو دبێژنێ (علمێت مدون) هەمى د ناڤا مەلا و فەقيێن كورددا د هاتن خواندن و نڤيسين و وان بخۆ تەئليف تێدا كرينە، لێ زەمانى هێدى هێدى كورت كرن و نەهاتن خواندن هەتا داويێ هاتنە سەر وان يێن دگۆتنێ: دوازده علم كو ژ ڤانا پێك تێن: [1]

١- النحو. ٢- الصرف. ٣- البلاغة. ب هەرسێ ئاوايا. ٤- الفقة. ٥- اصول الفقة. ٦- المنطق. ٧- الآداب. ٨- الكلام. ٩- الفلسفة. ١٠- الهيئة و الفلك. ١١- الريضيات و الهندسة. ١٢- فقه اللغة.)) [2]

د كەڤن دا، گەلەك كتێب ل مەدرەسێن كوردستانێ يێن دينى د هاتن خواندن، لێ هندەك كتێب هاتبوونە دەسنيشانكرن بۆ كتێبێن رێزێ هەتا وەرگرتنا ئجازێ، كو پێدڤى بوو ئەو كتێب بهێن خواندن، داكو كەسێ دخوينيت ببيتە مەلايێ دوازده علم، هەرچەند ل هندەك مەدرەسا جوداهيەكا كێم د خواندنا كتێبێن رێزێدا هەبوو، لێ كتێبێن بنگەهين ل هەمى مەدرەسا يەك بوون. ل ڤێرێ دێ ليستەكا كتێبێن رێزێ دەينە پێش چاڤێن خووندەڤانا:

((... ١- ئەليفبێتكێن ئەرەبى (ڤەحەجاندن ب كوردى). ٢- قورئان. ٣- مەولوودا كرمانجى (مەلايێ باتەيى) ب كوردى. ٤- نووبهار (ئەحمەدێ خانى) ب كوردى. ٥- نهج

---

1. محەمەد عەلی قەرەداغی/ بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی كورد لە رێگەی دەسخەتەكانیانەوە. بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ١٤١٩ك – ١٩٩٨ز، چاپخانا (وَميض) بەغدا، بپ ٦٦-٦٧. ژ كوردەواری، عەلادین سجادی، چاپخانا معارف. بەغدا. بپ: ١١٣.

2. محەمەد عەلی قەرەداغی/ بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی كورد لە رێگەی دەسخەتەكانیانەوە. بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ١٤١٩ك – ١٩٩٨ز، چاپخانا (وَميض) بەغدا، بپ ٦٦-٦٧. ژ رۆشەنبیری نوێ، هژمار: ١١٠، بپ: ١٣٤، عزیزی مەلا رەشو فەقیاتی لە دەشتی هەولێر.

الانام (مەلا خەليلێ سێرتى) ب كوردى. ٦- عەقيدا ئەحمەدێ خانى، ب كوردى. ٧- فى بيان اركان الإسلام (مەلا محەمەدێ وانى) ب كوردى. ٨- غاية الإقتصار. ٩- ابن قاسم. ١٠- باجورى. ١١- تەصريفا كرمانجى (مەلا عەلى). ١٢- أمثلة. ١٣- عزّي. ١٤- عوامل الجرجاني. ١٥- ظروف (مەلا يوونسێ ئەرقەتينى) كوردى. ١٦- تەركيب (مەلا يوونسێ ئەرقەتينى) كوردى. ١٧- سعدالله صغير. ١٨- شرح المغني. ١٩- سعدينى. ٢٠- حَلّ. ٢١- سعد الله گەوره. ٢٢- نتائج. ٢٣- سيوطي. ٢٤. جامي. ٢٥-مغني الطلاب. ٢٦- ئيساغوجى. ٢٧- قول احمد. عصام وضع. ٢٨- عصام استعارة. شرح وليد. ٢٩- حاشية عبدالوهاب. ٣٠- حاشية عصام. ٣١- حاشية عبدالحكيم. ٣٢- شرح شمسي. ٣٣- مختصر. ٣٤- شرح العقائد. ٣٥- جمع الجوامع. كتێبا "جمع الجوامع" كتێبا دويماهيێيە د رێزێدا. پشتى خواندنا وێ، مەلا ئجازا دوازدە علميێ ددەتە فەقيێ خۆ.

بژلى ڤان كتێبێن رێزێ يێن مە ناڤێن وان ئينايين، گەلەك كتێبێن دى ژى هەنە فەقى ژ بۆ پێزانينا و ب هێزكرنا خۆ دخوينن، ژ وانا: ((... ١- شافى. ٢- ئمتحان. ٣- ابوطالب. ٤- أبن عقيل. ٥- تصريفا عربى. ٦- قزلجى. ٧- قرداغى. ٨- ديوانا مەلايێ جزيرى. ٩- مەم و زين. ١٠- ريسالا حەمدية. ١١- شرح اللّباب. ١٢- سطور. ١٣- رسالة وضع. ١٤- رسالة استعارة.

ديسا ئەڤ كتێبێن هەنێ: ((١- سلێمانێ كوردى. ٢- تنوير القلوب. ٣- ارشاد العباد. ٤- فتاوى ابن حجر. ٥- منهاج. ٦- مغني المحتاج. ٧- فتح المعين. ٨- اعانة الطالبين. ٩- بجيرمى. ١٠- التقير. ١١- احياء العلوم. ١٢- ارشاد العباد. ١٣- تفسير الجلالين. ١٤- تفسير جمل. ١٥- تفسير قاضي بيضاوى. ١٦- تفسير ابن كثير. ١٧- تفسير كشاف. ١٨- تفسير المنار. ١٩- تفسير فخر الرازى. ٢٠- تفسير غازى. ٢١- تفسير رمل. ٢٢- درة الواعظين. ٢٣- رياض الصالحين. ٢٤- دليل الفالحين. ٢٥- مسلم. ٢٦- بخارى. ٢٧. ابن المختصر. ٢٨- تاج الرّسول. ٢٩. نهاية البداية. ٣٠- تذكير القلوب. ٣١- نور الأبصار. ٣٢- خەرپووتى. ٣٣- القدسى. ٣٤- سير النبي. ٣٥- قصص الأنبياء. ٣٦- محمّد رسول.)) [1]

---

[1] . (بۆ پێتر پێزانين ل سەر ناڤێن كتێبێن رێزێ، بنێرە: Zeynelabidîn Zinar, Xwendina Medresê, Pencînar, Weşanxaneya Çanda kurdî. Stockholm 1993, Bp.63-100.)

بەندا دویێ

کتێبا " مرآة القدس في ادراك تراجم الأحوال بالحدس"

ئا. ناڤێ کتێبێ

ئەڤ کتێبە هەروەك ژ ناڤنیشانێ وێ خۆیایە ب ئەزمانێ عەرەبی هاتییە دانان، دیسان پێتڤییە بێژین، کو دەڤێن هەمی ئیجازا ب ئەزمانێ عەرەبینە.

ئەڤ کتێبا "مرآة القدس" نەکو ئیجازنامەیەکا خۆرییە ل جەم مەلایەکی وەرگرتی، لێ گۆیانی تەڤایا ئیجازێن خۆ - کو نەهە ئیجازەنە، هەر ئێك ژی ل نك زانایەکی وەرگرتییە - د ڤێ کتێبێدا بەحس کرییە و سالا وەرگرتنا ئیجازێ ژی د دەهمەنان دا، ب ئەزمانێ ئۆسمانی نڤیسیە، ژ بەر ڤێ چەندێ ژی وی ناڤێ ئیجازنامێ نەدانایە سەر، بەلکێ وەك کتێبەکا دیرۆکی ل سەر وان زانایێن وی ئیجازە ل جەم وەرگرتین و ئەوێن وان زانایان ژی ل جەم وەرگرتین، دانایە. لەورا ژی ناڤەکێ سەربخۆ بۆ هەلبژاتییە و کرییە: " مرآة القدس في ادراك تراجم الأحوال بالحدس".

ب. سەیدایێن گۆیانی

ناڤێن وان کەسێن گۆیانی ئجازە ل سەر دەستێن وان وەرگرتین و مێژۆیێن وەرگرتنا ئیجازێ، [1]ئەڤێن خوارێنە:

١- **ئیجازا ئێکێ**: ژ مەلا عوبەید الله ئەفەندی یێ هیزانی وەرگرتییە. د دەهمەنێدا ژی ئەڤا هەنێ نڤیسییە: بۆ جارا ئێکێ سالا ١٣١٥مش، ١٣ هەیڤا شەعبانێ رۆژا ئینی، ل گوندێ "کۆلاتێ" ئیجازە ژێ وەرگرتییە.

٢- **ئیجازا دویێ**: ژ شێخ خالد ئەفەندی یێ کلپواری وەرگرتییە. د دەهمەنێدا ب ڤی رەنگی هاتییە: ئەڤ زاتە ژ شێخێن مەزنێن ئیرشادێیە، ل سالا ١٣١٥مش، ل ژ٠ هەیڤا

---

[1] . مێژۆیا وەرگرتنا وان ئیجازنامێت گۆیانی وەرگرتین، هەمی ب تورکیا ئۆسمانی د دەهمەنادا نڤیسیبوون، ئەو هەر نەهـ دەهمەن ماموستا جەمال خەزنەدار ژ تورکیا ئۆسمانی وەگەڕاندن کوردی.

"ذو الحجـة" ل ویلایـەتا دیاربـەکرێ یـا لـۆك بلنـد ل گونـدێ "کلپـوارێ" یـا سـەر ب دیاربەکر بۆ جارا دویێ ئیجازە ژ ڤی زاتی وەرگرت.

٣- ئیجازا سیێ: ژ حاج عبدالحمید ئەفەندی یێ خەرپووتی وەرگرتی‌یە.

٤- ئیجازا چارێ: ژ حاج طەیب ئەفەندی یێ مۆشی وەرگرتی‌یە. د دەهمەنێدا ب ڤی رەنگی نڤیسی‌یە: ئیجازا چارێ سالا ١٣١٥مش، ل هەیڤا "صـفر"ێ، رۆژا ١٥، چارشـەمبی، ل سنجاڤا "مۆشێ" ئیجازە ژ ڤی زاتی وەرگرت. ئەڤ زاتە ژ زانـایێن مـەزنێن زانستێیە، ڤی زاتی زانست و فیـۆزات ژ شـەمدینانلی حزرەتـێ شـێخ صالح وەرگرتی‌یـە، یـێ کو ل میسل چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

٥- ئیجازا پێنجێ: ژ مەلا خەلیل ئەفەندی یێ نـوینی وەرگرتی‌یـە. د دەهمـەنێدا ب ڤی رەنگی هاتی‌یە: جارا پێنجێ ل سالا ١٣١٥مش، ١٠ هەیڤا "ربیع الآخـر" رۆژا ئینیـێ ل "عادلجـەوازێ" ئیجـازە ژ ڤـی زاتـی وەرگرتی‌یـە. ئـەڤ زاتـە بـەری مرنـا خـۆ ل وێـرێ مودەررس بوو.

٦- ئیجازا شەشێ: ژ عبدالهادی ئەفەنـدی یـێ ئەترووشـی وەرگرتی‌یـە. دەهـەن هۆسـا نڤیسی‌یە: ئەڤ زاتە ژ نـەڤیێن مـەلا یـەحیا ئەفەنـدی یـێ ناڤـدارە و ژ مـەزنێن زانـایێن کوردایــە، بــۆ جــارا شەشــێ، ل ســالا مشــەختی ١٣١٥، ل ١٠ هــەیڤا شــەعبانێ، ل ناحیـا ئەترۆشێ، ئیجازە ژ ڤی زاتی وەرگرت.

٧- ئیجازا حەفتێ: ژ مفتی‌یێ موصلێ محمد ئەفەندی وەرگرتی‌یـە. د دەهمـەنێدا ب ڤی رەنگێ خوارێ هاتی‌یە: ئەڤ زاتە ژ زانایێن عـەرەبا یـێن مەزنـە، بـۆ جـارا حـەفتێ ل سالا ١٣١٦مش، ل ١٥ هەیڤا "شەوالێ" رۆژا ئینیێ، ل ویلایەتا میسلێ یا جەلیل، ئیجـازە ژ ڤی زاتی وەرگرت.

٨- ئیجازا هەشتێ: ژ یوسف ئەفەندی یـێ موصلی وەرگرتی‌یـە. د دەهمـەنێدا هۆسـا نڤیسی‌یە: ئەڤ زاتە ژ مەزنێن زانایێن عەرەبانە، بۆ جارا هەشتێ ل سـالا ١٣١٦مـش، ل ١٦ هـەیڤا "شـەوالێ"، نیڤرۆیـا رۆژا ئینیـێ، ل ویلایـەتا میسـلا جەلیلـە، ئیجـازە ژ ڤـی زاتی وەرگرت.

٩- ئیجازا نەهێ: ژ حاج موصطەفا ئەفەندی یێ حەلنزی وەرگرتی‌یە.[1]

[1] . د مەتنێ کتێبێدا دبێژیت: ((ولهذا بادرنا الى اخذ الإجـازات العدیـدة)) پاشـی د دەهمەنـەکێ ل سەر " العدیدە"دا دبێژیت:

ب. سالۆخا دەسنڤیسێ

دەسـنڤیس هـەمی ٥٩ بەرپـەرە. بەرپـەرێ ئێکـێ، - کـو چـەند رێـزەکن- وندابوویـە. دەسپێك ب ڤـێ هـەڤۆکێ هاتیـە: "و اصبغ العقـل في سـجن دوائـر الموانـع بجنـون اصغا غرائـب الهواتـف". دەسـنڤیس یـا پێکهاتیـە ژ مـەتنی و دەهمـەنان. مـەتن د ناڤـا بەرپەرێدایە، دەهمەن ژی دکەڤن سەر و بـن و رەخـێ دەسـتێ چـەپێ و دەسـتێ راسـتێ یێ بەرپـەری، مـەزنی و بچویکیا مـەتنی ل دویـڤ گەلـەکی و کێمیـا دەهمـەنان دانایـە. بەرپەرێ دەهمەن گەلەك تێدا هەبن، مەتن یێ کێمە، ئو بەرۆڤاژی. ژ بـەر وێ چـەندێ ژی، مـەتنێ هنـدەك بەرپـەرا دەه رێـزە، یـێ هنـدەکا ژی دو رێـز. قەلاقـەتا بەرپـەرا ١٣ × ١٤ یە، فرەهیا مەتنی ٧سـم. دەسـنڤیس ب خەتـەکێ رنـد و ب قەلـەمێ سـەرپەحن هاتیە نڤیسین. چـەند رێـزەك بـۆ پێشگۆتنێ نڤیسینە و پاشـی کتێـب ب ڤـی رەنگـی دەست پێ دکەت: "اما بعد فیقول العبد المولود في سنة الف ومائتین واثنین وتسعین، من هجرة محمد خاتم الأنبیاء والمرسلین" داویا دەسنڤیسێ ژی ئـەڤ چـەند هـەڤۆکێن هـەنێ هاتینە: " وهذه زبدة التحقیقات الواقعة فی اسانیدنا التی اخـذناها مـن الأشـیاخ الکـرام، نفعنا الله بفیض انوار آباء التعلیم، و رزقنا العصمة و التوفیـق بکرمـه العمـیم، لا الـه الاّ الله محمد رسول الله صادق الوعد الأمین

المؤلف الراجی لعفو رب العالمین محمد امین بن شیخ یاسین ١١ كان ثانی ١٣٢٣.[1]

((ای المعدودة فانها تسعة مأخوذة من مشاهیر العلمـاء: فالإجـازة الاولی مـأخوذة مـن مـلا عبیـد الله افندی الهیزانی، و الإجازة الثانیة مأخوذة من الشیخ خالد افندی الکلیواری، و الإجـازة الثالثـة مأخوذة من الحاج عبد الحمید افندی الخرپوتی والإجازة الرابعة مأخوذة من الحاج طیـب افنـدی الموشی والإجازة الخامسة مأخوذة من ملا خلیل افندی النوینی، والإجازة السادسـة مـأخوذة مـن عبد الهادی افندی الأتروشی، والإجازة السابعة مأخوذة من مفتی الموصل محمد افندی، والإجـازة الثامنة مأخوذة من یوسف افندی الموصلی، والإجازة التاسعة مأخوذة من حـاج مصـطفی افنـدی الحلنزی کما هو معلوم من الأسانید الّتی اخذناها منهم.))

1. دەسنڤیس. بپ ٥٦-٥٧-٥٨

دەسنڤیس چاوا گەهشتە دەستێ من؟

براستی بدەستێخستنا دەسنڤیسان کارەکێ گەلەك ب زەحمەتە، لێ ڤەدیتنا هەر دەسنڤیسەکێ ژی، مفایەکێ مەزن یێ دیرۆکی و تۆرەیی تێدایە. جار هەیە خۆدانێ وێ، دەسنڤیسێ نادەتە مرۆڤی، ئەڤجا ژبەر چ ئەگەر بیت بلا ببیت، جار هەیە ژی پشتی گەلەك هیڤی و داخوازا و لاڤەلاڤێ، خودان ددەتە دەستێ مرۆڤی. لێ دەسنڤیسا ڤێ کتێبێ ب ساناهیتر کەتە دەستێ من. سەیدایێ هێژا موستەفایێ هلالی یێ گۆیانی، کو دبیتە ئێك ژ بنامێن مەلا محمد ئەمینێ گۆیانی، دەسنڤیس ل نك وی بوو، پشتێ چەند جارا من ژێ خواستی، وی ژی ژ جوامێریا خۆ، دەڤا وێ بۆ من کۆپی کر و ب پۆستێ ل ستەمبۆلێ ڤرێکر، لێ هەروەکی وی بۆ من گۆتی، ل دەسپێکا دەسنڤیسێ چەند بەرپەرەك هەبوون، ب قەلەمێ رساسی ژ لایێ چەند زانایێن مەزن ڤە، هاتبوون نڤیسن و سالۆخا زانینا گۆیانی دکرن. ئەو بەرپەڕ نە گەهشتن دەستێ من.. سەیدایێ موستەفا نهۆ ل ستەمبۆلێ خۆجهە، مرۆڤەکێ رەوشەنبیر و هێژایە، پالەیێ گەلێ خۆیە. سوپاس بۆ وی و وێ زەحمەتا وی کێشای.

ج. نرخێ ڤێ دۆکۆمێنتا دیرۆکی

دیرۆکا هەر گەلەکێ دنیایێ ب رێکا دۆکۆمێنتان تێتە ئاشکەراکرن، ئەڤجا ئەڤ دوکۆمێنتە، یان ئامانێن شکەلکی، و بەرێن داتراشتی و چەکێن شەڕینە، یان ژی تشت و ئالاڤێ نڤیسی و نەخشکری، مینا نەخشێن بەر و دیوارا، شکلا و کەڤالێن دیوارا، تیڤلێن دارا، بەلگێن قەرەمی، کەڤلێن نڤیسی و ئەڤ دەسنڤیسێن کو نهۆ ئەم ل سەر د ئاخڤین. ئەڤجا ئەڤ ئالاڤێن کو دبنە هێڤێنێ دیرۆکێ، هێشتا ل کوردستانێ ڤەکۆلین ل سەر نەهاتینە کرن و نەبووینە ئالاڤ ددەستێن مەدا. بهایێ ڤان ئیجازناما ژی ژ لایێ دیرۆکێڤە، کێمتر نینە ژ یێن دی، بۆ میناك: نرخێ ڤێ دۆکۆمێنتێ، ئەوا کو مژارا مەیە، هندی بێژی مەزنە، دانەری ب دەهان ناڤێن زانایێن کوردا، کو گەلەکا ژ وانا مە ناڤێن وان نە بهیستینە، تێدا ئینایینە و دیرۆکێن وەرگرتنا ئیجازا و دیسان سالێن ژینا چەندەکان نڤیسینە. کو دێ د دەڤا وێدا هێنە دیتن.

دەقا

كتيّبا " مرآة القدس في ادراك تراجم الأحوال بالحدس"

و اصبغ العقل [1] في سجن دوائر الموانع بجنون اصغاء غرائب الهواتف، وادهشه بين الجلال والجمال لأن يشهد بعين البصيرة اسرار العوارف، والصلوة على نبيّه المطّلع على رموز حقائق اللّاهوت، وعلى آله [2] وصحبه المجرّدين عن خسائس لواحق الناسوت، أما

---

[1]. وهو في اللغة بمعنى الحسى سمى به الإدراك الإنساني لحسه عما يقبح و منعه مما لا يحسن ويرد بمعنى الدية سميت به لأنها تعقل الدماء من ان تسفك ومنه العقل والعقل والنفس والذهن واحد الاّ أذا كان مدركا يسمى عقلاً وأذا كان متصرّفاً يسمى نفساً و اذا كان مستعداً للادراك يسمى ذهنا و للعقل معان منها جوهر متعلق بالبدن تعلق التدبير و التصرّف. قال العلاّمة التفتازاني هذا ما قيل جوهر ليس بجسم ولا بجسماني ومنها قوة للنفس الإنسانية بها يتمكن من ادراك الحقائق و لعلّ هذا ما قالوا قوة للنفس بها تستعدّ للعلوم والإدراكات ومنها القوة الغريزية الّتي يلزمها العلم بالضروريات ونفس العلم فيها بذالك ومنها قوة مميّزة بين الأمور الحسنة والقبيحة ومنها هيئة محمودة للإنسان ومنها قوة للنفس بها تنتقل من الضروريات الى النظريات ومنها جوهر مجرّد عن المادة في ذاته مقارنا لها في فعله وهي النفس الناطقة، ثمّ اختلف العلماء في محلّ العقل فقيل نور في بدن الآدمي وقيل في الرّأس ونوره في القلب وقيل في القلب واشراقه الى الدماغ ولذالك قد يعبّر القلب بالعقل. والحكماء أثبتوا العقول العشرة وسموا جبرائيل بالعقل الفعال وقالوا انه خلق العالم الأصغر من السطح المقعر لفلك القمر والعناصر الأربعة، والمواليد الثلاثة وزعموا انه لا يصدر من الواحد الاّ واحد ولا يخفى كذبهم بالبراهين المشهورة في علم الكلام واضافة الغرائب الى الهواتف من قبيل اضافة الصفة الى الموصوف وفي الكلام اشارة الى ابتلاء المدهوش بحقيقة خطابية متباينة الحقائق مسموعة من كل الجوانب بأصوات مختلفة الهواتف فزادت دهشتها في البرّ و البحر بخطابات عجيبة، فمن جملتها الاعلام بكل التصورات المنقوشة في لوح المتخيلة مطابقا للواقع وفي بعض الصحراء تكلّم المدهوش معها بنطق اللسان فقالت: لا حاجة الى نطق اللسان فان الحقائق الهاتفية ناطقة بالماضيات كاشفة لأسرار التصورات، فقال المدهوش في قلبه هذه الحقيقة اما حقيقة سحرية تولّدت من الأوهام والإنفعالات او حقيقة كشفية نشأت من حبس الرياضات وكان حاله في الظاهر كهيئة السكارى لأصغر الهواتفو لكن كان قلبه في الباطن متيقظاً بالتأمل في تلك الحقيقة فلما جرب الحقيقة الهاتفية بجربة (جـ...) دقيقة ترك نطق اللسان و اجابها بخطاب التصورات و دامت عليه تلك الحالة الى زمان مرضه (بارحـ...) عليه بالشفاء غابت تلك الحقيقة المذكورة ففرغ من جنون اصغاء غرائب الهواتف و (مـ.....) عليه فان من لم يذق لم يعرف وكل انسان في حدّ ذاته علم مستقل فربما يظهر في عالم ما لا يطهر.......

[2]. و الآل: يطلق على اثنى عشر معنى والراجح عند الشافعيّة أقاربه المؤمنون من بني هاشم و مطلب، واختار النووي في شرح مسلم كون المراد بالآل: جميع الأمة وفي بلوغ المسرّات للفاضل العدوى التحقيق أنه يطلق القول في الآل بل يفسّر باعتبار المقامات والقرائن والمختار عند المحققين أثقياء الأمة و الصّحب، اماّ تخفيف صاحب او جمع له عند من يذهب الى جعل ركب جمع راكب

بعد: فيقول [1] العبد المولود في سنة ألف و مائتين و اثنين و تسعين، من هجرة محمّد خاتم الأنبياء و المرسلين، محمّد أمين بن الشيخ يَسين بن الشيخ عز الدين بن الشيخ محمّد بن الشيخ يَسين بن الشيخ أبي بكر بن الشيخ غزالي بن الشيخ [2] عز الدين بن الشيخ أحمد بن الشيخ [3] سليمان بن الشيخ ناصر الدين بن الشيخ محمد بن الشيخ عمر

و كلّ من رآى النبي او النبي رآه و مات على الإيمان فهو صحابي، و الصّحابة افضل منّا لأنهم حصلوا الذات و نحن حصلنا الإسم، ولكن لما رعينا الإسم مراعاتهم للذات ضوعف لنا الأجر حتى لكلّ عامل منا اجر خمسين ممّن يعمل مثل عمل الأصحاب وذالك لحسرة الغيبة الّتي لم تكن لهم فكان التضعيف بذالك فنحن الإخوان لفخر الكائنات و هم الأصحاب، و بحكم كونهم جامعين للصفات الكاملة من جميع الجهات بشرف المصادفة لمصاحبة اشرف المخلوقات استحقوا الصلوة لكن لا على طريق الإستعداد و الإستقلال بل طريق التبعية لفخر الكائنات، وقد انعقد الإجماع على جواز الصلوة على جميع الأنبياء استقلالا بلا شبهة، و اما غير الأنبياء كالأكابر من الصحابة و الأولياء و الصلحاء، فلذالك انعقد الإجماع لكن على المنع(....) ثم اختلفوا في طريق المنع انّه مكروه او حرام فالجمهور على انّه حرام مطلقا لأنّه من شعار الرّوافض حل البدع و قد نهينا عن شعارهم لكنّ الممنوع هو الصلوة و السلام عليهم بطريق الإستقلال و طريق التبعية، فقد وقع الإتفاق على جواز ذالك فطريق الصحابة و غيرهم الترضية و الترحم.

1 . وانما عدل من حالة التكلم الى حالة الغيبة لأنّ النفس الإنسانية مشتملة على جهتين، جهة الى عالم الغيب وهي باعتبار هذه الجهة متأثرة ومستفيضة عما فوقها من المبادى العالية، وجهة الى عالم الشهادة وهى باعتبار هذه الجهة متأثرة ومتصرّفة فيما تحتها من الأبدان ولابدّ لها بحسب كلّ جهة من قوّة تنظم بها حالها هناك والقوة التي بها يتأثر ويستفيض من المبادى العالية يسمّى قوة نظرية و القوة بها التى تتأثر وتتصرّف يسمّى قوة عملية ولها بحسب كلّ قوة كمال فكمالها بحسب القوة النظرية هي الإدراكات التصورية والتصديقية المطابقة للواقع وكمالها بحسب القوة العملية هي الأعمال والأخلاق وخاتم صفة مضافة الى الأنبياء والمرسلين ان قلت يستفاد من كونه عليه السلام خاتم الأنبياء والمرسلين انه لا يكون له ابن رجل بعده يكون نبيّا قلت نعم هذا النفي في الحقيقة متوجه للوصف وهو كون ابنه رجلا وكونه نبيّا بعده والاّ فقد كان له من الذّكور اولاد ثلاث ولكنّهم ماتوا قبل البلوغ فلم يبلغوا مبلغ الرجال فكونه خاتم النبيين يلزم منه عدم وجود ولد بالغ له واورد عليه بمنع الملازمة، اذ كثير من الأنبياء وجد لهم اولاد بالغون وليسوا بانبياء واجيب بان الملازمة ليست عقلية بل على مقتضى الحكمة الربانية وهي ان الله اكرم بعض الرسل بجعل اولادهم انبياء ونبيّنا اكرمهم وافضلهم، فلو عاش اولاده اقتضى تشريف الله له بجعلهم انبياء لجمعه المزايا المتفرّقة في غيره ولا نبيّ بعده، واما عيسى بن مريم فهو خليفته ينزل ويحكم بشرعه على وفق الاتباع وتجدد الوحي المطابق لشرعه فلا يظهر بعده نبيّ مستقل بشرع مخصوص ولا يرد على هذا وضع الجزية وعدم قبول غير الإسلام ونحو ذالك مما جاء في الأحاديث ممّا يخالف شرعنا لأنّ ذالك شرع نبيّنا عند نزول عيسى بن مريم.

2 . بوذات مشايخ ارشاد دن مشهور بر ذات اولوب كويانده كائن اولان ربن قريه سنده دفن اولنمشدر.

3 . والشيخ في الأصل مصدر شاخ يشيخ شيخاً ثمّ وصف به للمبالغة ويصحّ ان يكون صفة مشبّهة وهو في اللغة من جاوز الأربعين لأنّ الإنسان مادام في بطن امّه يقال له جنين لإجتنانه وبعد الوضع يقال له طفل وذرّيّة وبعد البلوغ يقال له شاب وفتى وبعد الثلاثين يقال له كهل وبعد

بن الشيخ داود بن الشيخ سليمان بن الشيخ حبيب بن الشيخ تميم بن الشيخ علي بن الشيخ زاهد [١] بن الشيخ عمر بن شهاب الدين بن شرف [٢] الدين بن نجم الدين بن بدر الدين بن سليمان [٣] بن سيف الله المسلول على جبابرة الكفّار و أعداء الدين، المشهور بمعرفة اصول الحرب في مقاتلة المشركين، أمير جيوش المسلمين خالد [٤] بن وليد بن مغيرة بن عمر بن عبد الله بن مخزوم بن بقط بن مره [٥] بن كعب بن لؤي بن غالب بن فهر بن مالك بن نضر [٦] بن كنانة بن خزيمة بن مدركة بن الياس بن مضر بن نذار بن معد بن

الأربعين يقال للذّكر شيخ وللأنثى شيخة وفي الإصطلاح من بلغ رتبة أهل الفضل ولو صبيّاً وله احد عشر جمعا خمسة مبدوة بالشين وهي شيوخ بضمّ الشين وكسرها وشيخة بفتح الياء وسكونها وشيخان كغلمان وخمسة مبدوة بالميم وهى مشايخ بالياء لا باهمزة ومشيخة بفتح الميم وكسرها ومشيوخا باثبات الواو بعد الياء وبحذفها وواحد مبدو بالهمزة وهو اشياخ وكلها شاذة الأجمعين منها احدهما شيوخ والثاني اشياخ ويطلق الشيخ على الرّئيس المتمكن في رتبة الرياسة وعلى مرشد الطريقة وعلى من فاق اقرانه في العلم او في النسب او في الحسب وفي الحقيقة الشيخ شيخ الطريقة وهو المرشد العالم العامل بالشرع الأحمدي ومن عداه امّا شيخ او شاخ كما وقع في استفهام من قال انت شيخ ام شاخ فقال المستفهم عنه انت مخيّر فيما بين الأمرين.

1. بوذات مشايخ ارشاد دن بيوك برذات اولوب منشار دوزى قربنده كائن اولان رشينه قريه سنده دفن اولنمشدر.
2. خالد بن وليد نسلندن بر شرف الدين ابو عبد الله محمد بن نصروار در عكاده تولد ايدوب بشيوز قرق سكز تأريخنده شام شريفده وفات ايتمشدر مشاهير شعرادن اولوب ادبياتده يد طولى صاحبى اولديغى كبى هيئت و نجومده دخى خبرى وارايدى لكن شجر مزده‌كى شرف الدين بن نجم الدين بوذات دكلدر يالكزبرشبه واردر فتأمل.
3. بوذات حضرت خالد بن وليد ك اكبر اولادى اولوب عياض بن غنم دياربكرده تحت محاصره ده قالديغى زمانده حضرت سليمان ثدرايله برابر شام شريفدن حركت ايدوب عياض بن غنمك امدادينه كلدكلرى صرهده دياربكرده بر محاربهء خونريزانه وقوع بولوب حضرت سليمان اوراده شهيد اولوب دياربكرده دفن اولنمشدر تفصيلاتى كتب سير و تواريخده يازليدر.
4. بوذات صحابهء كرامدن و اشرف قريشدن اولوب رسول اكرم افندمزك زماننده خلافت حضرت عمر الفاروق زماننه قدر جيوش مسلمين اوزرينه سرعسكر اولوب دين مبين اسلامى حقنده ابرازايتديكى صداقت و غيرت و شجاعت فتوح و غزوات شعبه سنده يك نوادر منقول اولوب اجل موعوده ايله وفات ايتديكى صره ده حمص شهرنده دفن اولنمشدر بوذاتك اوغللرى اوج كشيدن عبارت اولوب برجى سليمان ايكنجى عبد الله اوچنجى وليد بونلرك حقنده لازم كلان تفصيلات كتب سير و تواريخده تسطير قلنمشدر.
5. هو الجد السادس من اجداد صدر النبوّة ومن اجداد خالد بن وليد وذلك لأنّ صدر النّبوّة هو محمد بن عبد الله بن عبد المطّلب بن هاشم بن عبد المناف بن قصي بن كلاب بن مرّة واما خالد فهو ابن الوليد بن مغيره بن عمر بن عبد الله بن مخزوم بن بقط بن مرّه فالنسبان فيه يلتقان بينهما برزخ لايبغيان.
6. هو الجدّ الثانى عشر من اجداد صدر النبوّة وقريش ينتهون الى هذا فكل من ولده النضر فهو قريشي دون من لم يلده وان ولده كنانة وهذا هو الصواب عند الأكثرين وقيل كل من ولده فهر

عدنان [1] بن آزر بن الهملسع بن سحر بن يقرب بن يامين بن قيدار بن اسماعيل بن ابراهيم بن تارخ [2] بن شارخ بن ارعو بن فالغ بن عائر بن شالخ بن قينان بن ارفحشد بن سام بن نوح [3] بن متوشلح بن ادريس [1] بن برد بن مهلائيل بن قينار بن انوش بن

بن مالك فهو قريشي وحاصله انّ بنى فهر قريشيّون اتفاقاً وبنو كنانة الذين لم يلدهم نضر ليسوا بقريشيين واختلف فى بنى النضر وبنى مالك.

1. هو الجد العشرون من اجداد صدر النبوّة واليه ينتهى النسب المجمع عليه وان قلت قد ورد في الحديث انه عليه السلام كان اذا بلغ في النسب الى عدنان امسك وقال كذب النسّابون قال ابن عباس ولو شاء الله ان يعلمه بهم لأعلمه بهم، قال الله تعالى "وقروناً بين ذالك كثيراً" فعلم بالضرورة كذب من جاوز النسب من عدنان الى آدم ولذاكره الإمام مالك رفع النسب من عدنان الى آدم، قلت هذا الإعتراض حق لا مشاحة فيه فان رفع النسب من عدنان الى آدم مختلف فيه وقد ورد في ذالك اقوال متباينة لا يثبت بها شيىء من المدعى لكن لكل صارم نبوة ولكل جواد كبوّة ولكل عالم هفوّةٍ والباحث لذالك مجرّد الإقتداء بتحرير ماهو مرسوم في الزمان القديم الى الآن من عد الآباء جيلاً بعد جيل ولا جرم ان الولد يكون على سير آبائه واجداده ولا نفتخر بعلم ولا بنسب فانّ شرافة الإنسان بالتقوى بنص قوله تعالى "ان اكرمكم عند الله اتقيكم" و انما فخرنا بصدر النبوة و كوننا من امّته و لنعم ما قيل بشرى لنا معشر الإسلام انّ لنا، من العناية ركناً غير منهدم، فهو المفخر لنا و لسائر المؤمنين.

2. هذا مطابق لما في التوراة من ان اسم والد ابراهيم تارخ مات في الفترة لم تثبت سجوده لصنم فطهر الله هذا النسب الشريف من قبائح الجاهلية و ما كانوا عليه ولذا قال العلماء المحققون انّ نسب صدر النبوة محفوظ من الشرك فلم يسجد احد من آبائه من عبد الله الى آدم لصنم قط وبذالك قال المفسرون في قوله تعالى وتقلبك في الساجدين وقال الإمام البوصرى في الهمزية: وبدا للوجود منك كريم، من كريم آبائه كرماء، واما على قول من زعم انّ آزر هو والد ابراهيم فيرد الاشكال على قول العلماء المحققين ونجيب على ذالك بان حفظ آباء صدر النبوة من الشرك مادام النور المحمّدى في ظهرهم فاذا انتقل جاز ان يكفروا بعد ذالك او نقول انّ آزر لم يتحقق كفره الاّ بعد بعثة ابراهيم (....) فقد انتقل النور المحمّدي الى ظهر ولده ابراهيم وهو في حال الفترة وعلى كلّ حال لا نسلم ابوّة آزر لإبراهيم وانما سمي في القرآن ابا نظراً الى ما جرى في عادة العرب من تسمية العم ابا، وام على فرض تسليم كون آزر من آباء صدر النبوّة فلا يقدح ذالك في النسب اذ لايضرّ كفر اصول الأنبياء فان الله يخرج الحي من الميّت ولا ينافيه حديث مازلت من الاصلاب والبطون الطاهرة الى الأرحام الفاخرة اذ المراد بالطاهرة، الطاهرة من سفاح الجاهلية وان كانوا كفاراً او نقول ان برائة اصول الأنبياء عن شوائب الكفر والشّرّ ثابتة بحكم شرافة علاقة الظرفية والمظروفية فما ذكره العلامة السعردى فى نهج الأنام من برائة اصول الأنبياء عن انواع الكفر والشّرّ، محمول على هذا فلا يتم عليه اعتراض بعض المتعصبين في ذالك فانّه كان من اعاظم مشاهير العلماء في انواع العلوم.

3. انما سمي نوحا لكثرة نوحه وبكائه لأنّه رأى كلبا شنيع الشكل فقال هذا قبيح، فقال الكلب بلسان الحال او بلسان المقال العيب على النقش ام على النقاش، فقد ندم وصاح بالبكاء فسمي نوحاً. واسمه الأول عبد الغفار وهو الأب الثانى للبشر وقد دفن في قرية الثمانين وهى قرية صغيرة تحت الجبل الجودى مما يلى الجنوب وكانت هناك على قبره قبة عتيقة تجرى من تحتها عين جارية.

شيث [٢] بن آدم[٣]. لمّا دهشت في موقع العدل ببرق [٤] جلال التجليات ، على ايدي سواقي [٥] الأسماء و الصفات، و فرغت من معاملة الجلال بتوارد العنايات، أردت أن أحرّك ذيل الهمم بمعاملة الجمال في مقام الفضل و الانعام، اذ القلب يفيض النطق على لسان الدخالة وقلم الإسترحام، و قد جعل العظيم مصالح امور العلماء على ايدي العظماء [٦] في وظائف

---

[1] . اى المرفوع الى السماء اوالى الجنة بناءً على تنويع الخلاف في قوله تعالى "و رفعناه مكاناً عليّاً" وهو حيّ الى الآن اذ ورد ان اربعة من الأنبياء احياء ادريس وعيسى وخضر والياس وهو اول من اوجد صنعة الخياطة واوحى الله اليه علم النجوم ولكن اندرس بعد رفعه الى السماء او الى الجنة، فاختلطت به اكاذيب المنجمين ولذالك ورد في الحديث "كذب المنجمون وان صدقوا" ولا جرم ان فائدة التأكيد مشيرة الى ان علم النجوم قد يوافق الصدق لما بقى فيه من شوائب الوحى وهو صادق لامحالة لكنّ شوائب الوحى فيه قليلة فاعطى الحكم للغالب وهو الكذب حتى نزل قول المنجم منزلة الكذب الصّرف فهو من قبيل انّ الكذوب قد يصدّق.

[2] . معناه هبة الله وهو مدفون في مدينة الموصل الخضراء وورد انّ حواء حملت من آدم عشرين بطناً وفي كلّ بطن ذكر وانثى الاّ شيثاً فانه ولد وحده اعلاما بانه الوارث لأبيه نبوة وعلماً فلذا انتقل النور المحمدى اليه مع الوصية المتداولة من زمان آدم الى زمان عبد الله وهى ان لا يكون النور موضوعاً الاّ في المطهرات من النساء وتحقيق ذالك ان قابيل لما قتل هابيل نقصت الذكور عن الإناث فرزقه الله بشيث ليتماثل الذكور بالإناث ولما قال قابيل لهابيل لأقتلنك لأجل قبول قربانك قال لامانع لله ولا اقتلك انى اخاف الله فالمانع له من القتل خوف الله اذ كان في شرعهم لايجب دفع الصّائل بل يجب التفويض له واماّ في شرعنا فعند الشافعى يسن التفويض للمؤمن الصائل ويجب قتل الكافر، وعند مالك دفع الصائل واجب ولو بالقتل مؤمناً كان او كافراً ثم ان قابيل اول من قتل وعبد النار ولم تزل ذرّيته يفسدون في الأرض الى ان جاء طوفان نوح فأغرقهم فلم يبق منهم احد وابقى الله ذرّية شيث الى يوم القيامة.

[3] . وهو قد اختصّ بمعرفة الأسماء بجميع اللغات فكان متكلّماً بسبعمائة لغة اعلاها العربية وتلك اللغات تفرّقت في اولاده ومامات حتّى راى من اولاده مائة الف، عمروا الأرض بانواع الصنايع.

[4] . والبرق آلة يسوق بها الرّعد السحاب، واضافة البرق الى الجلال من قبيل اضافة المشبه به الى المشبّه واضافة الجلال الى التجلّيات اما بيانية او من قبيل اضافة الصفة الى الموصوف ثمّ اعلم ان التجلّي اما ان يكون مبدئه الذات من غير اعتبار صفة من الصفات فيسمى تجلي الذات واكثر الأولياء ينكرونه اذ لم يمكن الاّ بواسطة صفة من الصفات فيكون هذا من تجلي الأسماء واما ان يكون مبدئه صفة من الصفات من حيث التعيين والإمتياز عن الذات فيسمّى تجلّي الصفات واما ان يكون مبدئه فعلا من افعال الحق فيسمى تجلي الأفعال كما تقرر في علم التصوّف.

[5] . واضافة السواقي الى الأسماء والصفات بيانية والأسماء الربانية تنقسم الى ثلاثة اقسام ما هو في نفس المسمى مثل الله الدال على الوجود الخارجي الأزلى الّذى هو عين الذات وماهو غيره كالخالق والرازق ونحوهما مما يدلّ على فعل ومالا يقال لا هو ولا غيره كالعالم والقادر فكل ما يدل على الصفات القديمة لا عين ولا غير والصفات الربانية ايضاً تنقسم الى ما هو عين الذات كالوجود والى ماهو غير الذات كالايجاد الأحياء والى ما هو ليس هو ولا غيره كالصفات السبعة او الثمانية بناءً على تنويع الخلاف فيما بين الأشاعرة والماتريدية كما تقرر في علم الكلام.

[6] . اى لأنّ الله قد جعلهم مظهراً للجلال والجمال فمن شأن الإنسان الكامل ان يكون مظهراً ومرآةً لجميع الصفات الربانية كما يشير الى ذالك حديث انّ الله خلق آدم على صورته اي مظهراً

الأحكام، فلسان حزني [١] يترنم في مخاطبتهم ويقول من قصد الى باب الكريم ما خاب، و سعى الرجال في استنباط العلوم و المعارف ما ذاب [٢] ، و حقّكم لازلت الزم بابكم، بذلي الى ان يرحم الدهر [٣] ذلّتي، و ان شئتم أن تعدلوا فتعطفوا [٤] ، و الآ فيكفي ان اموت بحسرتي [٥] ، ومن يتوكّل على الله فهو حسبه ونعم الوكيل وبه تمايلت النفس الحقيرة والهمّة القصيرة الى تأليف ترجمة سمّيتها مرآة القدس[٦] ، في ادراك [٧] تراجم الأحوال[٨]

لجميع صفاته فلو لم يكن العظماء واقفين في دائرة مظاهر التجليات الربانية لما يسوغ لنا ان نرجع اليهم في تأمين الخصوصيات عند سنوح الحاجات الضرورية الشاغلة عن اكتساب الكمالات.

1. انما قال لسان حزني ولم يقل لسان شوقي لأنّه الى الآن ما شم روائح التوفيق في ضعة التأليف واستقامة الحال ولاّ يعرف انّ رأسه على ايّ حجر كان.

2. اى لأنّ ثمرة علم العلماء لاتكون عقيمة في ضعة التأليف وغاية ما في الباب يجب عليم ان يدققوا في مؤلّفاتهم بتصويب بعض العبارات الّتى لا يساعدها العصر لأمور مكنونة وان يراعوا نظم رقته في مصنّفاتهم لئلاّ يكون سعيهم هباءً منثوراً واذا لم تكن للمؤلّف معرفة بتلك النقطة لاجرم انه يقع في ورطة الذلّة مع كونه غافلاً عما يجرى عليه من نتائج المهالك قال الله تعالى في محكم تنزيله "ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة".

3. وفي الدهر ثلاثة تأويلات، الأوّل: ان المراد بالدهر المدبر للامور وهو الله ولنعم ما قيل: لا يؤمن الدّهر ذو بغي ولو ملكا، جنوده ضاق عنها السهل والجبل، و الثانى: ان الكلام على حذف مضاف الى صاحب الدهر، و الثالث: انّ التقدير مقلب الدهر ويمكن ان يكون الدهر من الأسماء الحسنى وقد وقع في القرآن حكاية "وما يهلكنا الاّ الدهر".

4. اذ في مقابلة الجلال جمال، وفي مقابلة القبض بسط، وفي مقابلة الحزن سرور، وفي مقابلة الذلّة عزة، وبعد العسر يسر، وبعد النفي اثبات، وبعد النقمة نعمة.

5. اى لأنّ النفس تتمنّى الموت عند ظهور العوائق ووقوعها في قيود العلائق ولأنّه اذا لم يكن سعي الفتى منتجا لمطلوبه يتأسّف على تضييع العمر كتأسف يعقوب الحزن على الجمال اليوسفي، وقد مضت ازمنة الحرب العلمي بافناء لذيذ العمر وآوان الشبابة في تجرّد النفس لرهبانية العلوم والمعرف وبشرب كأس الصبر في اقاليم الغربة بلقمة التأسّف.

6. واضافة المرآت الى القدس من قبيل اضافة الموصوف الى الصفة اى المرآة المقدّسة لطهارتها عن الأقذار والأدناس ترى فيها روضة تراجم احوال العلماء في سلك التحقيقات وحديقة سيرة العظماء في سلك التدقيقات.

7. والإدراك بمعنى مطلق التصوّر او بمعنى الإحاطة بجوانب المرئى واول مراتب وصول العلم الى النفس الشعور ثم الإدراك ثم الحفظ وهو استحكام المعقول في العقل ثم التذكر وهو محاولة النفس في استرجاع مازال من المعلومات ثم الذكر وهو رجوع الصورة المطلوبة الى الذهن ثم الفهم وهو التعقل ثم الفقه وهو العلم بغرض المخاطب ثم الدراية وهى المعرفة الحاصلة بعد ترتيب مقدمات ثم اليقين وهو الجزم المطابق للواقع ثم الذهن وهو قوة معدة لإكتساب العلوم الغير الحاصلة ثم الفكر وهو حركة النفس في المعقولات ثم الحدس وهو العلم بعد التجربة.

8. والأحوال جمع حال وهو في اللغة نهاية الماضى وبداية المستقبل، وفي اصطلاح النحويين مايبين هيئة الفاعل والمفعول به لفظاً او معنى، وفي اصطلاح الحكماء كيفية في النفس غير راسخة فيها لأنهم قسموا الكيفيات النفسانية الى قسمين لأنها ان كانت راسخة في النفس فهى ملكة والاّ فهى

بالحدس، نفع الله بها اهل البصائر و البيان، في زمان السلطان الغازي عبد الحميد خان، هو الكهف [1] ظلّ الله سلطان عصرنا، مساعد اهل العلم في الفضل فائق، فخلدوأبَد يا الـه ظلال، و متع به الإسلام ما ذرّ شارق، والنظر في فابريقة [2] العالم من شأن اساطين الشهود والعرفان، وغايته ليس في الإمكان ابدع [3] ممّا كان، و لي في سياحة البلدان أكبر عبرة، لمن

حال، فالحال بهذا المعنى مالايكون معدوماً ولا موجوداً ولا دائماً كالحزن والسرور الغير دائمين. والحال في اصطلاح اهل الحق والتصوف: معنى يرد على القلب من غير تصنع ولا اجتلاب ولا اكتساب من طرب او حزن او قبض او بسط او هيبة او خشية ويزول بظهور صفات النفس سواء يعقبه المثل اولا فاذا دام وصار ملكة يسمى مقاماً، فالأحوال مواهب تأتي من عين الجود والمقامات مكاسب تحصل ببذل المجهود والمراد بالحال ههنا مايبين عوارض الهيئات المخصوصة فهو شرح للماهيات والهويات.

1 . وهو مبتدأ والكهف خبره وفي الكلام تشبيه بليغ حيث شبّه السلطان بالكهف لأنّه معاذ للمظلوم كما انّ الكهف مأوى المحافظة من حرّ الشمس وحكم انه هو فلم يذكر الأداة ولا وجه الشبه وظل الله اما خبر بعد خبر للمبتدا او صفة للكهف واضافة الظّلّ الى الله لامية من قبيل اضافة الخلق لخالقه تعظيماً كما في بيت الله وفي الكلام تلميح الى حديث السلطان ظلّ الله في الأرض يأوي اليه كلّ مظلوم وسلطان عصرنا عطف بيان والمراد به السلطان الغازى عبد الحميد خان اللاّمع بأنوار العفو والعواطف الشاهقة مع الترقيات المادية والمعنوية الرّائقة وطلوع شمس المعارف على البرايا وتحكيم اساس الفضل والإحسان في الرعايا وابذال اللطف والعناية وبذل العطايا للفقراء والغرباء سيّما للعلماء والمشايخ وطلبة العلم في زاوية المدارس والمكاتب والبقايا وتوسيع طرق الكعبة المشرّفة الّتي هى من اعاظم الآثار الخيرية ممدودةً برسوم خطوط الهندسة في القوائم والزوايا الى غير ذالك مما لا يعدّ ولا يحصى لا زالت سلطنته السّنيّة شارقة على الأمم الإسلامية بلوامع الفضل والإحسان وما برحت شوكة الإسلام من آثار فضله بارقة بألوية النصر والفتوح الى نهاية الدوران ومساعد بالرّفع صفة للسّلطان الممدوح واضافة الأهل الى العلم لامية او ظرفية والعلم هو حصول صورة الشيئ في العقل امّا بطريق الكسب كالعلوم الظاهرية او بطريق الفيض الربانى كالعلوم اللّدنيّة التى هى من انواع علوم الخضر عليه السلام وجملة في الفضل فائق صفة بعد صفة للسلطان الممدوح والفضل الإحسان والفائق هو الّذى تفوّق على نظائره من الملوك والسلاطين العظام.

2 . واضافة الفابريقة الى العالم من قبيل اضافة المشبه به الى المشبه والعالم ما يعلم به الشيئ غلب فيما يعلم به الصانع من الجواهر والأعراض فيطلق على ماسواه والعالم حادث لأنّه متغيّر وكلّ متغيّر حادث فالعالم حادث لأنّه لابدّ لكلّ نقش من نقاش ولكلّ جسم من محدث ويؤيده ما قاله افلاطون من ان العالم كرة والأرض نقطة والإنسان هدف والأفلاك قسى والحوادث سهام والله هو الرامى فاين المفر على ما ذكره المحقق الدّوانى في شرح العقائد.

3 . اى لأنّ ما اوجده الله من المخلوقات تعلّق به العلم والإرادة ازلاً فوجد على طبق ذالك ان قلت يشكل على هذا قوله تعالى: "ان يشأ يذهبكم ويأتى بخلق جديد" وقوله تعالى: "انا لقادرون على ان نبدّل خيراً منهم وما نحن بمسبوقين" فانّه يقتضى ان في قدرة الله اذهاب هذا العالم والإتيان بغيره قلت ان ما في الآية باعتبار التعلّق الصلاحى للقدرة والتجويز الفعلى وهذا باعتبار التعلق التنجيزى الذى حصل متعلّقه فيمكن ان يخلق خلقاً آخر ابدع من هذا العالم وذالك بالنظر

كان في بحر الحقيقة راقي، شخوص وأشكال [١] تمرَ وتنقضي، و تفنى جميعا [٢] و المحرَك باقي، ثمَ اعلم انَ البرهان الدَال على شرف المأذونية قوله تعالى: انَا أرسلناك [٣] شاهدا ومبشَرا ونذيرا وداعيا الى الله باذنه، اى حال كونك داعيا [٤] الى توحيد الحقَ وطاعته بأمره واذنه. والحكمة [٥] في الإذن تسهيل الأمر وتيسيره لأنَ الدخول في الشئ من غير اذن متعذر، فاذا حصل الإذن سهل وتيسَر، ومن هنا أخذ الأشياخ استعمال الإجازة للطلبة

للامكان العقلى لكن تعلّق علم الله في الأزل بانّه لا يخلق عالماً غير هذا العالم فمن حيث تعلق العلم بعدمه صار غير ممكن لأنّه لو وقع لانقلب العلم جهلاً وهو يوجب الإستحالة العرضية فليتأمل.

1. وفي النظم تلميح الى حقيقة الجسمانيات فكان العالم صندوق مشحون من الأشكال والصور المتنوعة فيجلب المحرّك رسومها ويجرّها للناطرين فيمر بعضها ويأتي الآخر وهكذا الى انقضاء الزمان ونهاية الدوران ففائدة الغربة والسياحة عبارة عن رؤية الغرائب وسماع العجائب.

2. اى لأنّ بعد الوجود والكمال هلاك اى انعدام بالفعل ويستثنى منه ثمانية اشياء نظمها السيوطى هكذا ثمانية: حكم البقاء يعمّها، من الخلق والباقون في حيز العدم، هى العرش والكرسى ونار وجنّة، وعجب وارواح كذا اللوح والقلم، ولا مفهوم لما عدّه السيوطى بل منها اجساد الأنبياء والشهداء ومن في حكمهم من الأولياء والعلماء والأمراء والسلاطين العادلين والحور والولدان وان قلت ان فهمك بالنسبة الى فهمه كفهم العوام بالنسبة الى فهم المجتهدين، قلت فيه بحث من وجوه: اما اولا فاعتراف انّه ممّن ينظر الى من قال لا ممّن ينظر الى ما قال وهو ليس من دأب ارباب العلم والكمال. وثانياً: تضييق فضل الله الشامل وتخصيص فيض المبدأ الفياض الكامل مع ان الفيض الرباني لا ينقطع امداده والنّور المحمّدي متّصل اسناده والدور الفلكى قياسه غير عقيم ويأتى الزمن بما لم يكن في حساب الفهيم وفي الزوايا خبايا وفي الرّجال بقايا، اما ترى كم ترك الأوائل للاواخر وهذا هو القول الّذى عليه التعويل ومن ذهب الى غيره لم يهتد الى سواء السبيل، فان فضائل الله ليست محصورة في قوم دون قوم ولا مختصّة بيوم دون يوم ومازالت افكار العلماء تستخرج درر العلوم ويحقق المتأخر منهم ما لم يحم حول تحقيقه المتقدّم المفهوم.

3. اى بعثناك في زمان الجهالة والضلالة فالفائده في بعثة نبيّنا عند فترة من الرسل هى انّ التّبديل و التحريف قد تطرّق الى الشرايع المتقدّمة لتقادم عهدها وطول زمانها وبسبب ذالك اختلط الحقّ بالباطل والصّدق بالكذب فبعث الله رسوله بالمعجزات الباهرة فازال الرسوم الزائفة والمقالات الفاسدة واشرقت شموس التوحيد واقمار التنزيه في اقطار العالم.

4. اى بالدّعوة العامة وتختلف الدعوة باختلاف المبلغين لأنّ الدعوة امّا ان تكون بالتوحيد قولا كدعوة الإمام الأشعرى والإمام الماتريدى ومن تبعهما الى يوم القيامة وفعلا كدعوة المجاهدين او بالأحكام الشرعية كدعوة الأئمّة المجتهدين ومن على قدمهم الى يوم القيامة او بزوال الحجب الكائنة على القلوب كدعوة جنيد واضرابه من علماء الحقيقة او بالإعلام بأداء الفرائض كدعوة المأذّنين وهذه الأقسام مجموعة في صدر النبوة متفرّقة في اصحابه ثمّ انتقلت منهم الى من بعدهم وهكذا الى يوم القيامة.

5. والحكمة في عرف العلماء عبارة عن استكمال النفس الإنسانية باقتباس العلوم النظرية واكتساب الملكة التامة على الأفعال الفاضلة على قدر طاقتها وتفسر تارة بالنبوة وتارة بالسنّة وتارة بعلم الشرايع والأديان وتارة بالعلوم النافعة المؤدية الى العمل والمراد بالحكمة ههنا العلة الباعثة للاذن.

والمريدين فمن أجازه الأشياخ بشيئ [1] من العلم والإرشاد فقد سهلت له الطرق العلمية والإرشادية وتيسّرت له أسباب الوصول الى التوفيق والدرجات العالية واما من دخل في الوظائف العلمية والإرشادية بدون الإجازة وتصرّف بنفسه في الوظائف العلمية والإرشادية من غير اذن فقد انسدّت عليه طرق الفيض الربّاني في اكمام العلوم وزواهر الإرشاد ولهذا بادرنا الى اخذ الإجازات العديدة [2] من الأشياخ الكرام فمنهم العالم الماهر في تدريس الألفاظ والمعاني الملاّ عبيد الله [3] أفندي الهيزاني، وهو من أسعد افندي الخنوسى وهو عن الشيخ ضياء الدين بن الشيخ عبد الرحمن [4] التاخى وهو عن الشيخ فتح الله [5] افندى الورقانسى وهو عن رئيس العلماء الحاج طيّب أفندى الموشى ومنهم التحرير الفهّامة الّذى حلّ مدار المشكلات كالعهن المنفوش [6] رئيس العلماء الحاج طيب [1] افندى

---

[1]. والشيئ في متعارف المنطقيين ما يعلم ويمكن الإخبار عنه وفي اصطلاح اهل السنة بمعنى الموجود فلا يطلق الاّ على الماهية الموجودة وهو في الأصل مصدر شاء اطلق تارة بمعنى الشائى اسم فاعل و (...) يتناول البارى وتارة بمعنى مشيئ وجوده اسم مفعول والواجب تعالى مستثنى من الشيئ عقلاً فيكون الشيئ عاما مخصوصا منه البعض فلا يكون قطعيا في الباقي ولا يحتاج الى الجواب بانّ التخصيص بالعقل لا يضرّ بقطعية العام في الباقى كما تقرر في علم الأصول واما في اصطلاح اهل البدع والأهواء فقد اختلفت فيه مذاهبهم فقال بعضهم الشيئ بمعنى المعلوم وقيل بمعنى الحادث وقيل بمعنى الجسم وقيل انّه حقيقة في القديم ومجاز في الحادث وقيل انّه حقيقة في الموجود ومجاز في المعدوم.

[2]. اى المعدودة فانها تسعة مأخوذة من مشاهير العلماء فالإجازة الاولى مأخوذة من ملا عبيد الله افندى الهيزانى، والإجازة الثانية مأخوذة من الشيخ خالد افندى الكلپوارى، والإجازة الثالثة مأخوذة من الحاج عبد الحميد افندى الخرپوتى والإجازة الرابعة مأخوذة من الحاج طيب افندى الموشى والإجازة الخامسة مأخوذة من ملا خليل افندى النوينى، والإجازة السادسة مأخوذة من عبد الهادى افندى الأتروشى، والإجازة السابعة مأخوذة من مفتى الموصل محمد افندى، والإجازة الثامنة مأخوذة من يوسف افندى الموصلى، والإجازة التاسعة مأخوذة من حاج مصطفى افندى الحلنزى كما هو معلوم من الأسانيد الّتى اخذناها منهم.

[3]. برنجى دفعه ده هجرت بيَك اوچيوز اون بيش تاريخنده شعبانك اوتوزنجى كوننده جمعه كونى ظرفنده هيزان قضا سندن كولات قريه سنده بوذاتدن اجازه اخذ ايدلرى.

[4]. بوذات كبار مشايخدن اولوب هيزانده غوث لقبيله ملقب اولنان شيخ صبغة الله حضرتلريدن اقتباس فيوضات اتمشدر طريقة علية نقشيه ده مأذونلرى واردر طاشكسانلى شيخ احمد افندى وغرزانلى شيخ عبد القهار افندى وهزانلى شيخ عبد القادر افندى كبى ذاتلر بوذاتدن اقتباس فيوضات اتمشلردر.

[5]. بوذات كبار علمادن اولوب فقهده عديم النظير ايدى شيخ عبد الرحمن تاخى حضرتلريدن اقتاباس فيوضات ايتشمدر طرقهء عليهء نقشيه ده مأذونلرى واردر برقاج ذاتلر بوذاتدن اقتباس فيوضات ايتمشلردر.

[6]. اى كالصوف المندوف.

المذكور المفتي بلواء موش، وهو عن حسن أفندي الموشى وهو عن استاد الكلّ في الكلّ الملاّ خليل أفندى السعردى ومنهم الفهيم الفاضل الأشيم المجاز الملا خليل [٢]

- ٤٣ -

وقيل هو من الله تيسير مقصود عبده موافقا لما يحبه ويرضاه وقيل هو المطابقة بين تدبير العبد وتقدير الحق وقيل هو التقريب الى المأمورات والتبعيد عن المنهيات

الوصول الى التوفيق والدرجات العالية واما من دخل في الوظائف العلمية والارشادية بدون الاجازة وتصرف بنفسه في الوظائف العلمية والارشادية من غير اذن فقد انسد عليه طرق الفيض الرباني في اكمام العلوم و نواهر الارشاد ولهذا بادرنا الى اخذ الاجازات العديدة من الاشياخ الكرام

واضافة الاكمام الى العلوم اما من قبيل اضافة ملائم المشبه به الى المشبه فان العلوم مشبهة بما في الاكمام ووجه الشبه بين الطرفين الاستتار لان كلا منهما مستور في نقابه فترك الاول وذكر الثاني او من قبيل اضافة المشبه به الى المشبه بان شبه العلوم بالاكمام لان العلم ساتر لكل عيب كما ان الاكمام ساترة لما فيها ثم اضيفت الاكمام الى العلوم لافادة نكتة المبالغة

اي المعدودة فانها تسعة مأخوذة من مشاهير العلماء فالاجازة الاولى مأخوذة من ملا عبيد الله افندي الهيزاني والاجازة الثانية مأخوذة من الشيخ خالد افندي الكليبوري والاجازة الثالثة مأخوذة من الحاج عبد الحميد افندي الخربوقي والاجازة الرابعة مأخوذة من الحاج طيب افندي الموشي والاجازة الخامسة مأخوذة من ملا خليل افندي النويني والاجازة السادسة مأخوذة من عبد الهادي افندي الاتروشي والاجازة السابعة مأخوذة من مفتي الموصل محمد افندي والاجازة الثامنة مأخوذة من يوسف افندي الموصلي والاجازة التاسعة مأخوذة من حاج مصطفى افندي الحلنزي كما هو معلوم من الاسانيد التي اخذناها منهم

افنـدى النـوينى المـدرّس بقصـبة عـادلجواز وهـو عـن رئـيس العلمـاء الشـيخ امـين[٣] افندى النوينى البتليسى وهو عن حسن افندى الموشى وهو عن العلاّمة الملاّ خليل العمرى السعردى ومنهم العالم الكامل العلوى، الحاج مصطفى[٤] افندى الحلنـزى البـدوى، وهـو عـن

---

1. دردنجى دفعه ده هجرت بيك اوچيوز اون بش تأريخنده شهر صفرك اون بشـنجى كوننـده چـهار شنبه كونى ظرفنده موش سنجاغنده بوذاتدن اجازه اخذ ايدلرى بوذات كبـار علمـادن اولـوب مسلك علميده آلتمش كشيدن زياده مأذونلرى واردر بوذات شمدينانلى شيخ صالح حضرتلريدن اقتباس فيوضات ايتمشدر موشده وفات اولندى رحمة الله عليه رحمة واسعة.
2. بشنجى دفعه ده هجرت بيك اوچيوز اون بش تأريخنده ربيع الآخرك اوننجى كوننده جمعه كونى ظرفنده عادلجوازده بوذاتدن اجازه اخذ ايدلرى بوذات اوراده مدرس ايكن وفات اولندى رحمـة الله عليه رحمة واسعة.
3. بوذات كبار علمادن اولوب فوق العاده برقوهء علميه يه مالك ايدى علـى الخصـوص فلكياتـده نظيرى يوق ايدى شيخ محمـد كفـروى حضـرتلريدن اقتبـاس فيوضـات ايتمشـدر دار شـوكت قواردن عودت ايتديكى صره ده هجرت بيـك اوچـيوز يكرمـى اوچ تأريخنـده بتليسـده وفـات ايتدى رحمة الله عليه رحمة واسعة.
4. بوذات علما و نسبا كبار علمادن الوب طقـوزنجى دفعـه ده هجـرت بيـك اوچـيوز اون سـكز تأريخنده ذى الحجه نك اون بشنجى كوننده صالى كونى ظرفنده حلنـزى قريـه سـنده بوذاتـدن اجازه اخذ ايدلرى.

العلامة الملا عمر [١] افندى السعردى وهو عن العلامة الملا مصطفى افندى السعردى وهو عن والده العلامة الملا خليل [٢] العمرى السعردى وهو عن محمود افندى العمادى ومنهم مرشد الطريقة النقشبندية [٣] بدقائق الأسرار، الشيخ خالد [٤] النورانى الساكن في ملحقات دياربكر بكليوار، وهو عن والده العارف الشيخ قاسم النوراني وهو عن العلامة الملا ابراهيم افندى الدّلكى وهو عن العلامة الملا رسول أفندي الخصخيرى وهو عن العلامة الملا يحيى [٥] أفندي العمريّ المزوريّ وهو عن محمود افندي العمادي وهو قد اخذ الإجازة مرة عن نجم الدين وهو عن عبد الرحمن الآكري وهو عن نجم الدين البهديني وهو عن جرجيس الموصلي وهو عن حسين الغبارى وهو عن محي الدين الجزري وهو عن محمد الشّيرويني وهو عن عبد الرحمن السّليماني وهو عن حيدر الماوراني [٦] الشّهير بالحيدر الأوّل ومرة عن محمّد صالح الصفوي وهو عن والده العلامة اسماعيل افندي الصّفوي وهو عن والده العلامة ابراهيم افندي وهو عن والده العلامة ابراهيم افندي وهو عن والده

---

1. بوذات كبار علمادن اولوب كردى العباره ايله تأليف اولنان ظروف ملا يونس ارقطينى اوزرينه عربى العباره ايله بركوزل حاشيه سى وار در وتركيب ملا يونس اوزرينه دخى بر حاشيه سى واردر.
2. بوذات عن اصل هيزانلى اولوب سعرد ده توطن ايتمشيدى بر تحرير علامهء عديم الأمثال اولديغى صره ده كردستان قطعه سنده مدار حل مشكلات اولديغندن فوق العاده كسب شهرت ايتمشدر ايكنجى قاموس و بر كافيه منظومه ايله برابر عقائد دينيه يه دائر كردى العباره نهج الأنام عنوانلى بر منظومه ايله فتوايه دائر بر معفوات كتابى تأليف ايتمشدر بو كتاب ملا عبد الله افندى طرفندن شرح قلنمشدر.
3. اى المنسوب الى نقشبند ومعناه ربط النقش وهو صورة الكمال الحقيقى فى قلب المريد.
4. بوذات كبار مشايخ ارشاد دن اولوب هجرت بيك اوچيوز اون بش تأريخنده ذى الحجه نك اوننجى كوننده دياربكر ولايت جليله سنه ملحق اولان كلپوار قريه سنده ايكنجى دفعه ده بوذاتدن اجازه اخذ ايدلرى.
5. بوذات اعاظم علماى كردستان ومشاهير فضلا دن بر علاء عديم النظير اولوب برزكاى خارق العاده ايله متصف و عموم علمايه فائق اولدغى كبى بين العلماء كسب شهرت ايدوب بغداد و شام شريفه تشريف بيور ديغى زمانده فوق العاده امراء نزدنده معزز اولوب بر قاج دفعه ده شيعه لر ايله مناظره سى وقوع بولوب مجلس فحول علما ده علماى شيعه يى باالالزام تارمار ايتمشدر فقه شافعيده صعب العباره اولان ابن حجر اوز رينه كوزل و دقيق المعنى و رشيق العباره بر حاشيه سى واردر.
6. اى المنسوب الى ماوران وهى قرية من قرى خوشناوان قريبة الى ارض الحرير وقد رايناها في زمان التحصيل برفاقة عثمان نورى افندى الچلبى الحكارى حين رجعنا من رزكه ودوينيان وقد تشرفنا في قرية ماوران بملاقات المدرّس شهاب الدين افندى وبملاقات المدرّس عبد المجيد افندى وهما من البيت الحيدرى.

العلامة حيدر الثاني وهو عن والده العلامة مفيض عوارف المعارف على طبقات الأنام احمد افندي الماوراني وهو عن والده العلامة حيدر الأول ومنهم المؤلف المستغرق في فيض ربه اللاهوتي، الحاج عبد الحميد [1] افندي الخربوتى، وهو عن والده العلامة شارح قصيدة البردة عمر النعيمي الخربوتى وهو عن قاسم افندي القيصرى وهو عن الحاج عثمان افندي الأقشهرى [2] وهو عن السيد عمر الخربوتى والسيد محمد سعيد المدني وهما عن ابى سعيد محمد الخادمي وقد اخذ عثمان افندي ايضا عن السيد محمد امين الخادمي وهو عن أبي سعيد محمد الخادمى وهو عن والده الشيخ مصطفى افندى وهو عن العلامة محمد الطرسوسى وهو قد اخذ الإجازة مرة عن الشيخ محمد الكاملى وهو عن خير الدين الديلمى وهو عن احمد وهو عن والده محمد وهو عن شيخ الإسلام زكريا الأنصارى وهو عن ابن حجر [3] العسقلانى وهو عن برهان الدين وهو عن العلامة بن الشحنة وهو عن

---

[1] . بوذات كبار علماى اتراكدن ومشاهير مؤلفيندن اولوب اوچنجى دفعه ده هجرت بيك اوچيوز اون بش تأريخنده ذى الحجه نك اون سكزنجى كوننده جمعه كونى ظرفنده خرپوت ولايت جليله سنده بوذات معالى صفاتدن اجازه اخذ ايدلرى. ولهذا المحقق الشهير بأبى الكمال تآليف وتصانيف عديدة فمنها: حاشيته على تحفة الإخوان، المسمّاة بنزهة الأخدان، المتداولة بين طلبة الزمان. ومنها حاشيته على نتائج الأفكار، المسمّاة بنسائج الابكار. ومنها شرح العقد الجوهرى في الغرق بين كسبى (الماتريدى) والأشعرى، المسمّى بالسّمط العبقرى. ومنها حاشته الجديدة على الحواشى السيالكوتية الواقعة على طرف التصورات من شرح الشمسيّة. ومنها حاشيته على الحواشى السيالكوتية الواقعة على المطول، المسمّاة بالحلّ المكمّل. ومنها حاشيته المسمّاة بالفيض الرّوى، في حاشية حواشى الجلال للكلنبوى. ومنها رسالته المسمّاة بنصرة الحق على العيان، في حرمة الإستجار على قرائة القرآن. ومنها رسالته المسمّاة بجواب مسألة الوزير، في حرمة امتناع الحاج عن دخول مكة عند الوباء الكثير. ومنها رسالته المسمّاة بصفوة افكار العلماء، في تعلّق علم نبيّنا بالأسماء. ومنها رسالته المسمّاة بمكحلة الأبصار، في رؤية الهلال بالنهار. ومنها رسالته المسمّاة ببغية القاصد، في جواب الأسئلة الواردة من آمد. ومنها ما حرره تكملة الحاشية والده العلاّمة شارح قصيدة البردة عمر النعيمى على شرح الحجابى لولدية الآداب. ومنها رسائل سائرة عملها لتحقيق المقام، ومقالة كتبها لتبيين ما استعصى من المرام. ونظم انشأه ضبطاً لأوابد الفوائد، كانت فيه مندرجة. وغير ذالك كتخميس القصيدة المنفرجة. شكر الله سعيه في الفنون والعرفان، وبلغه الى اعلى طبقات الجنان.

[2] . مشهور خوجه نك تربه سى آق شهر ده اولديغنى تواتر حكميله مرويدر.

[3] . بوذات كبار علماى محدثيندن ومشاهير فقهاى شافعيه دن اولوب يدييوز يتمش اوج تأريخنده مصر ده تولد ايدوب وبعد التحصيل شام و حجازه كيدرك مدة مديده علم حديث ايله اشتغال واكثريسى بو علم شريفه متعلق اولمق اوزره يوز الليدن زياده كتاب تأليف ايتمشدر آثارينك اك مشهور واك بيوكى فتح البارى في شرح البخارى اولوب آثار سائره سكنده اك مشهورلرى شونلردر الاصابة في تمييز الصحابة وتقريب التهذيب ونخبة الفكر ونزهة النظر وشرح نخبة الفكر وفتاوى الحديث وبلوغ المرام من ادلّة الأحكام وبذل الماعون في فوائد الطاعون ولسان الميزان

سراج الدين الزبيرى وهو عن عبد الأوّل وهو عن عبد الرّحمن الدّاورى وهو عن عبد الله [1] السرخسى وهو عن محمد الفربرى وهو عن الإمام محمد بن اسماعيل البخارى بسنده المعروف الى صدر النبوّة ومرة عن والده احمد الطرسوسى وهو عن صاحب المحاكمات فى الكلام احمد بن حيدر الماورانى ومنهم البشاش المنور بفيض ربّه الأزلى، رئيس العلماء عزّ الدين يوسف [2] افندى الحفيد ليوسف بن رمضان الموصلى، وهو قد اخذ الإجازة مرة عن والده محمود افندى ومرة عن الشيخ ابراهيم ومرة عن الشيخ داود السعدى البغدادى ومرة عن السيد سليمان ومرة عن الحاج يونس افندى ومرة عن عبد الله افندى العمرى ومنهم الكامل الفاضل رئيس العلماء، محمد [3] افندى المفتى بمدينة الموصل الخضراء، وهو عن والده الفهّامة الحاج يونس افندى وهو عن العلاّمة عبد الله افندى العمرى ومنهم العالم الماجد المتمم الحاوى لقمقام دقائق الفنون بالتفصيل المفروش، مركز العلماء المتبحرين ضياء الدين عبد الهادى [4] افندى الساكن في ناحية اتروش، وهو عن العلاّمة عبد الله افندى العمرى الموصلى وهو عن مشايخ كثيرة ومن اجلهم شيخه على افندى وهو عن يوسف بن رمضان الموصلى وهو عن جرجيس افندى وهو عن صبغة الله افندى

وتخريج احاديث الكشاف وزهر الفردوس ومسند البزاز ونصب الراية لأحاديث الهداية الى غير ذالك بوذات سكزيوز اللى ايكى تأريخنده مصر ده وفات ايتمشدر.

1. بوذات عن اصل خراسانلى اولوب شام شريفده نشأت ايتمش ومغرب واندلسده مدت مديده سياحت ايدوب يازديغى سياحتنامه سنده كورمش اولديغى علماء وامراء وسائره نك احوالندن بحث ايتمشدر ديمك بيوك بر تحقيقاتجى ايدى بوندن بشقه خيلى كتابلر تصنيف ايدوب اك مشهورلرى كتاب في اصول الأشياء كتاب فى سياسة الملوك كتاب المسالك والممالك عطف الذيل عنوانلى تأليف تيدر آلتيوز اللى اوج تأريخنده دمشقده وفات ايتمشدر.

2. بوذات كبار علماى عربدن اولوب سكزنجى دفعه ده هجرت بيك اوچيوز اون آلتى تأريخنده شهر شوالك اون آلتنجى كوننده جمعه ايرتسى كونى ظرفنده موصل ولايت جليله سنده بوذاتدن اجازه اخذ ايدلرى مشهور رمضان افندى بونك اجدادندن اولوب شرح العقائد تماميله شرح ايلمشدر.

3. بوذات دخى كبار علماى عربدن اولوب يدنجى دفعه ده هجرت بيك اوچيوز اون آلتى تأريخنده شهر شوالك اون بشنجى كوننده جمعه كونى ظرفنده موصل ولايت جليله سنده بوذاتدن اجازه اخذ ايدلرى.

4. بوذات مشهور ملا يحيى افنديتك حفيد لرندن وكبار علماى اكراد دن اولوب آلتنجى دفعه ده هجرت بيك اوچيوز اون بش تأريخنده شهر شعبانك اوننجى كوننده اتروش ناحيه سنده بوذاتنده اجازه اخذ ايدلرى مصافحه ايتديكمز حالده بوذات درون اجازنامه ده يازوب اكابرنا شيوخ العصر حازو، صنوف العلم فاغتنموا وفازوا، اجازو لى رواية ما رووه، وها انا قد اجزت كما اجازوا.

الحيدرى وهو قد اخذ الإجازة مرة عن جدّه [١] العلامة حيدر الثانى ومرة عن والده العلامة ابراهيم افندى وهو عن والده العلامة حيدر الثانى وهو عن والده العلامة احمد بن حيدر الماورانى واما حديث المصافحة فقد صافحنى يوسف افندى الموصلى ومحمد افندى الموصلى كما صافحهما شيخهما الحاج يونس افندى المفتى كما صافحه شيخه عبد الله افندى العمرى وايضا قد صافحنى عبد الهادى افندى بن ملا احمد بن ملا يحيى افندى العمرى المزورى كما صافحه شيخه عبد الله افندى العمرى كما صافحه كذلك شيخه على افندى كما صافحه محمد البرزنجى كما صافحه صالح بن محمد العمرى الفلاتى كما صافحه محمد بن السّنة كما صافحه محمد بن عبد الله قال صافحنى سعيد بن احمد المقرى مفتى تلمسان قال صافحنى احمد قال صافحنى ابو السّالم ابراهيم القارى قال صافحنى عبد الله بن محمد بن موسى العبدوسى قال صافحنى محمد بن جابر الفسّانى قال صافحنى ابو عبد الله الصّدفى قال صافحنى ابو العباس احمد [٢] بن عثمان قال صافحنى ولى الله ابو عبد الله محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الترمذى قال صافحنى ابو العباس الخضر عليه السلام قال صافحنى سيدنا محمد صلّى الله عليه وسلم قال من صافحنى او صافح من صافحنى الى يوم القيامة دخل الجنّة وامر وجود الخضر [٣] معلوم معروف والنزاع [٤] فيه مشهور واما احمد بن حيدر الماورانى فقد قرأ

---

1. اى تبرّكاً بأنفاسه الشريفة وتقريباً للسلسلة.
2. بوذات اندلسك كبار علما سندن ومشاهير نباتيوندن اولوب بشيوز آلتمش بر تأريخنده تولد ايدوب و آلتيوز اتوز بدى تأريخنده وفات ايتمشدر علم نباتده عصر نيك فريدى اولديغى كبى علم حديثيد طولى صاحبى اولوب محضا بوايكى علمده كى معلوماتنى توسيع ايتمك ايچون مصر و شام و عراق و حجازه سياحت ايده رك بو اقطار ده مغربده بولنميان ينجه نباتات تحرى و معاينه وكبار محديثيندن استماع ايتميش و مصر ده ملك عادل ابوبكر بن ايوب طرفندن فوق العاده حرمت و اعزازه نائل اولمشيدى تفسير اسماء الأدوية المفردة عنوانلى معتبر بر تأليفى ايله قاموس نباتى دينله بيله جك صورتده كافهء نباتك اسملرينى حروف هجا صره سيله حاوى بر كتابى مقالة فى تركيب الأدوية عنوانلى براثرى واردر علم حديثده دخى احمد بن عادينك كامل عنوانلى كتابنى اختصار ايتمش وبوكتابه الحافل فى تكملة الكامل عنوانيله بر ذيل وكتاب المعلم بما زاده البخارى على كتاب مسلم وفهرسة حافله عنوانيله ايكى كتاب يازمشدر.
3. وهو من نسل نوح وكان ابوه من الملوك وكان اسمه بليا معناه بالعبرانية احمد بن ملكان وكنيته ابو العباس ولقب بالخضر امّا لأنّه جلس على الأرض فاخضرّت تحته او لأنّه كان اذا صلّى اخضر ما حوله، قال بعض الأولياء والعارفين من عرف اسمه واسم ابيه وكنيته ولقبه مات على الإسلام.
4. فقال بعض العلماء انّه نبيّ وصححه جماعة وقال بعضهم انّه ولىٍّ وعليه الأكثرون والجمهور على انّه حى لأنّه شرب من ماء الحيوة وفى رأس كلَ مائة يصير شاباً جميل الوجه يجتمع به خواص

تتمة المعقولات على محمد بن شروين تلميذ مولانا احمد المحلى تلميذ مير زى مخدوم تلميذ مير زى جان الشيرازى تلميذ جمال الدين محمود الشيرازى تلميذ المحقق الدّوانى وايضا قرأ احمد بن حيدر الماورانى درسين من تفسير البيضاوى على الشيخ الاشنوى واخذ منه الإذن في التفسير بل في مطلق التدريس وهو تلميذ ميرزى جان الشيرازى تلميذ محمود الشّيرازى تلميذ المحقق [1] الدّوانى وايضا قد اخذ احمد بن حيدر المورانى عن مولانا زين الدين الكردى البلاتى تلميذ نصر الله الخلخالى تلميذ محمود الشيرازى تلميذ المحقق الدوانى وايضا قد قرأ احمد بن حيدر الماورانى على الشّيخ عبد الملك االعصامى واخذ منه الإذن وهو عن والده وهو عن شهاب الدين احمد [2] ابن الحجر الهيتمى المكى تلميذ شيخ الإسلام قاضي زكريا الأنصارى تلميذ الجلال المحلى تلميذ الجلال البلقينى تلميذ شارح صحيح البخارى ابن الحجر العسقلانى وهو قد اخذ الحديث بسنده المعروف الى عمر بن الخطاب واخذ الفقه عن الإمام عبد الرحيم االعراقى وهو عن العلاء بن العطار وهو عن ولى الله يحيى بن شرف الدين النووى وهو عن سالار الأردبيلى وهو عن الشيخ محمد صاحب الشامل الصغير وهو عن عبد الغفّار القزوينى صاحب الحاوى الصغير وهو عن ابى القاسم الرافعى وهو عن الإمام محمد بن الفضل وهو عن محمد بن يحيى التسابورى وهو عن حجة الإسلام محمد [3] الغزالى وايضا قرأ احمد بن حيدر المورانى مقدارا من العلوم العقلية والنقلية على والده العلآمة حيدر الأول تلميذ شيخ الإسلام مولانا زين الدين الكردى البلاتى تلميذ مولانا طه الكردى القادرى تلميذ عبد الله

الأولياء وياخذون منه فى خصوص علم الكشف والوقايع المخصوصة وقد اجتمع بفخر الكائنات سيّدنا محمد عليه افضل الصّلوة والسلام واخذ عنه فهو صحابى كما لا يخفى.

1. بوذات كبار علماى محققين زمره سندن اولوب اثبات الواجب وشرح العقائد ايله برابر برچوق كتابلر تأليف ايدوب تأليفاتى اقطار عالم ايچنده نشر اولنمشدر.

2. بوذات مكهء مكرمه نك اوننجى قرن هجرى علما سندن ومشاهير فقهاى شافعيه دن اولوب طقوز يوز يتمش اوج تأريخنده وفات ايتمشدر فتاوى حديثيه متعلق خاتمة الفتاوى عنوانلى بر تأليف معتبرى التخليص فى احاديث شرح الوجيز، اشرف الوسائل فى شرح الشمائل، المنح المكيّة فى شرح الهمزية وشائر آثار وار در.

3. بوذات اولياى عظامدن وكبار فقهاى شافعيه دن اولوب احياء العلوم ايله برابر برچوق كتابلر تصنيف ايدوب تأليفاتى اقطار عالم ايچنده نشر اولنمشدر.

الاشنوى تلميذ ملا على [1] افندى الاشنوى تلميذ والده العلامة تلميذ نصر الله تلميذ جمال الدين و ايضا كان حيدر الاول تلميذا لعبد الجبار الهندى تلميذ عبد الرحمن الاسفرانى تلميذ احمد البخارى تلميذ سليمان الطوسى تلميذ حجة الإسلام محمد الغزالى واما المحقق الدوانى فقد اخذ الإجازة مرة عن والده العلأمة اسعد الصَديقى الدوانى وهو تلميذ للمحقق الجرجانى فى العقليات ولمحمود الفاروقى فى الفقهيات وقرأ الحاوى الصغير على نوح السمسانى صاحب حاشية الحاوى وهو قد اخذ عن محمد القزوينى وهو عن والده المصنّف عبد الغفار القزوينى وهو قد اخذ الفقه عن الإمام [2] الرافعى وهو عن محمد بن محمد الجزرى باسانيد علية شهرتها عن الذكر غنية وايضا قد اخذ عبد الغفار القزوينى اجازة ملفوظة مكتوبة عن محمد الكازرونى وهو فى العقليات تلميذ للمحقق الشريف وكان يروى الحديث من صاحب القاموس الشيخ مجدد الدين الفيروز آبادى وهو عن الشيخ محى الدين بن الحداد وهو عن محى الدين النووى بسنده المعروف الى صدر النبوة وايضا قد اخذ المحقق الدَوانى مرة عن مولانا محى الدين الكشكنارى تلميذ العلامة الجرجانى تلميذ المبارك شاه [3] البخارى تلميذ المحقق قطب الدين الرَازى تلميذ العلامة الشيرازى تلميذ المحقق الطوسى وايضا كان تلميذ الكاتب القزوينى تلميذ فخر

---

1. بوذات اشنوى قصبه سنك جوارنده موجود اولان شيخان قريه سنك اهاليسندن اولوب علم نحو ده عوامل اوزرينه بركوزل تركيب ايله برابر علم صرفده دخي بركوزل تصريف تأليف ايتمشدر تورجانلى ملا على افندى طرفنده حاشيه قلنمش ايسه ده لكن تفصيلا عباره سنى ايضاح ايلمامشدر.

2. بوذات قدماى مصنفين عظامدن وكبار فقهاى شافعيه دن اولوب فقه شافعيده محرر عنوانلى بيوك بر كتاب تصنيف ايتمشدر نور الدين زيادى طرفندن هرنه قدر مشروح اولنميش ايسه ده شمدىيه قدر مطبع خانه ده طبع وتمثيل قلنما مشدر.

3. بوذات كبار پيران طريقتدن اولوب طريقهء عليهء نقشيه نك رئيسى بوذاتدر سكز يوز اون سكز تأريخنده بخارا جوارنده قصر عرفان قريه سنده طوغمش وبخارا ده تحصيل علمله مشغول اولديغى حالده خواجه محمد بابا سماسى طرفنده مخدوملق ايله قبول اولنه رق امير كلاله انتساب وخواجه عبد الخالق غجد وايندن اقتباس فيوضات ايتمشيدى امير كلالك دائرهء ذكرينه دوام ايتديكى حالده بونلرك ذكر روحانيلرنده موجود بولنوب خواجه عبد الخالق غجدوانى حضرتلرينك دلالت ووصيتى اوزره ذكر علانى يه داخل اولمازدى بعده يدى سنه مولانا عارف ايله واون ايكى سنه خليل آتا ايله مصاحبة ايدوب ايكى دفعه حجازه كيدوب واورادن عودت ايدوب بقيهء عمرينى بخاراده كچرمش وامير كلاله حضرتلرينك دلالت ووصيتيله خلفى اولوب سكز يوز طقسان بر تأريخنده دنيادن ارتحال ايدوب قصر عارفان قريه سنده دفن اولنمشدر مواعظ ونصيحه متعلق برمنظوم سى واردر ودليل العاشقين عنوانيله تصوفه دائر بر كتابى واردر.

الدين الرازى تلميذ حجة الإسلام محمد الغزالى وهو قد اخذ الإجازة عن ابى نجيب [1] السهروردى وهو عن عبد الله [2] بن ابى عصرون وهو عن سهل بن عبد الله وهو عن ابى بكر الشبلى وهو عن ابى العباس الكوفى وهو عن ابى عبد الله الحارث وهو عن ابى محمد رويم وهو عن ابى عبد الله عمر بن عثمان المكى وهو عن نجم الدين الأسبهانى وهو عن عبد السلام وهو عن زين الدين العراقى وهو عن حافظ وهو عن محمد الدَيلمى وهو عن عبد الله [3] بن عباس بسنده المعروف الى صدر النبوة وايضا قد اخذ الإمام الغزالى عن امام الحرمين ابى المعالى عبد الملك وهو عن والده عبد الله بن يوسف الجوينى وهو عن ابى بكر عبد الله بن احمد القفال وهو عن الإمام ابى زيد محمد [4] بن احمد المروزى وهو عن الإمام ابى العباس احمد [5] بن شريح وهو عن ابى العباس عثمان الأنماطى وهو عن الإمام

---

1. بوذات كبار مشايخ صوفيوندن اولوب نسب عاليلرى ابى بكر صديق حضرتلرينه منتهى اولوب علوم ظاهريه و باطنيه يه واقف اولوب بعض تأليفاتى دخى واردر بشيوز آلتمش اوج تأريخنده وفات ايتمشدر.
2. بوذات معاصرين قطب جيلانيدن و موصل مشاهير فقها وفضلا سندن اولوب ايكيوز طقوز ايكى تأريخنده موصلده وبعد سنجار وحلب ودمشقده تدريس علوم ايله مشغول اولنمش وبرچوق كتابلر تأليف ايتمشدر كه اك مشهور لرى شونلر در صفوة المذهب من نهاية المطلب وكتاب الإنتصار وكتاب المرشد وكتاب الذريعة فى معرفة الشريعة ومأخذ النظر المختصر فى الفرائض والإرشاد المعرب فى نصرة المذهب سنجار ونصيبين ودمشقده قاضيلق ايتمش أواخر عمرندن اعمى اولوب ودرتيوز طقسان آلتى تاريخنده دمشقده وفات ايتمكله كندى ياپدير مش اولديغى مدرسه نك جوارنده دفن اولنمشدر.
3. بوذات صحابهء كرامدن اولوب حضرت فخر كائنات افند مزك عمزاده لريدر حضرت عباسك اكبر اولادى اولوب هجرتدن اوج سنه اول مكهء مكرمه ده طوغوب آلتيوز سكز تأريخنده طائفده ارتحال ايتمش وجنازه نمازى محمد بن حنيفه طرفندن ادا اولنمشدر ولادتنده حضرت فخر كائنات افندمز علم و حكمتله متحلى اولمسيضون دعا ايتمشلردى حقيقة ابن عباس حضرتلرى زماننده اعلم ناس اولوب هرطرفدن حل مشكلات ايچون كنديلرينه مراجعت اولنوردى وحداثت سنيله برابر حضرت عمر فاروق زمان خلافتلرنده كنديلرينه فوق العاده حرمت و رعايت ايدردى اك اول قرآن كريمى تفسير ايدن بوذات اولوب يازمش اولديغى تفسير شريف مشهوردر.
4. بوذات مشاهير فقهاى شافعيه دن اولوب بغداد ده تدريس علوم حديث ايله مشغول اولمش وبرمدت مكه ده مجاور اولمشدر اوچيوز يتمش بر تأريخنده وفات ايتمشدر.
5. بوذات ائمهء فقهاى شافعيه دن اولوب بازىء اشهب لقبيله ملقبدر امام شافعى حضرتلرينك جملهء اصحابنه و حتى مزنىيه دخى تفضيل اولنمشدر ابوبكر داود ظاهرى ايله مناظره لرى وقوع بولمشدر شيراز ده بر مدت قاضيلق ايتمشدر تضيفا تنك درت بيك عد ده بالغ اولديغى مرويدر مذهب شافعيه يى مدافعه يولنده برچوق آثارى اولوب مذهب مذكورك اكثر اقطار عالمه

ابی اسحاق المزنی وهو عن الإمام الشافعی وهو قد (اخذ) الإجازة مرة عن الإمام مالك ومرة عن مسلم بن خالد الزنجی مفتی مكة كلاهما عن نافع وهو عن عبد الله بن عمر وهو عن صدر النبوة وهو عن روح القدس وهو عن حضرة الوحی[1] التی لا یتكیف وایضا قد اخذ امام الحرمین او والده عن ابی طالب[2] المكی وهو عن ابی عثمان المغربی وهو عن ابی عمر الزجاج وهو عن جنید البغدادی وهو قد اخذ مرة عن جعفر الحداد وهو عن عبد الله الاصطخری وهو عن ابی ترب [3] التجشی وهو عن شقیق البلخی وهو عن ابراهیم [4] بن ادهم وهو عن موسی الراعی وهو عن اویس القرانی وهو عن امیری المؤمنین عمر بن الخطاب و علی ابن ابی طالب وهما عن صدر التبوة و ایضا قد اخذ

نشرینه سبب اولانلرك برنجیسیدر اوچیوز آلتی تأریخنده یتمش یاشنده اولدیغی حالده بغداد ده وفات ایتمشدر.

1. والوحی فی اللغه یجییء علی معان كالإشارة والرساله والإلهام والكلام الخفی وفی االعرف اعلام الله لأنبیائه وهو امّا ظاهر او باطن، امّا الظاهر فثلاثة: الأول ماثبت بلسان الملك فوقع فی السمع بعد العلم بالمبلغ انّه قطعی والقرآن من هذا القبیل. والثانی ماوضع باشارة الملك من غیر بیان بالكلام. والثالث ما یظهر فی العیان بواسطة جبرائیل وهو امر بدیهی متواتر بین الأنام. والوحی بأنواعه حجة مطلقا الاّ الهام الولی فانّه لایكون حجة الاّ لنفسه فقط هذا.

2. بوذات مشاهیر صوفیندن اولوب ایرانك جبل جهتنده طوغمش ومكهء مكرمه ده توطن ایتمشیدی زهد و تقوی و تصوفه متعلق بر چوق تصنیفاتی اولوب اك مشهوری قوت القلوب عنوانلی اثریدر زهد وتقوی ورياضتله یاشا یوب بصره و بغداده تشریف بیور دیغی زمانده جامعلرده وعظ ایتمكه باشلا مشایسه ده جذبه حالیله شریعته مغایر بر طاقم سوزلر سویلدیكندن هر كسك كندیسندن تبعد ایتدیكنی كورنجه وعظدن واز كچمشیدی اوچیوز سكسان آلتی تأریخنده بغداد ده وفات ایتمشدر.

3. بوذات خراسان كبار مشایخ صوفیه سندن زاهد بوذات اولوب اقوال ومقاماتی مشهوردر مجاهده مقصدیله بادیه ده طولاشدیغی صره ده ایكیوز قرق بش تأریخنده وفات ایدوب جنازه سی سباع طرفنده ییر تلمشدر.

4. بوذات اچنجی عصر هجری اولیای كرامندن اولوب پدری بلخدة ملوكدن ایكن كندیسی بركون آوارقه سنده طولا شیركن هاتفدن بونك ایچون می مخلوق اولدك صدای هاتفی قولاغنه كلمكله ودیكر بر روایته كوره ترك دنیای مشعر بر رؤیا كورمكله پدر نیك خانه سنی تركله زاهد اوله رق بر مدت طاغلرده ریاضت و عبادتله مشغول اولدقد نصكره مكهء مكرمه یه تشریف بیور دیغیله بر مدت مجاور اولمش وائمه واولیای عظامدن بعض ذواتله صحبت ایتد كد نصكره شام شریفه كیتمش وآخر عمرینه قدر اوراده بولنه رق ایكیوز آلتمش بر تأریخنده رحمت حقه نائل اولمشدر حقنده پك چوق روایات اولوب ایضلرندن صوابنی تمیز ایتمك مشكل اولدیغندن بوقدرایله اكتفا اولندی.

الجنيد [1] مرة عن خاله ولى الله ابى الحسن السَرى السقطى وهو عن الشيخ معروف الكرخى وهو عن داود الطائى وهو عن حبيب العجمى وهو عن حسن البصرى وهو عن امير المؤمنين على ابن ابى طالب وهو عن سيد الكونين وهو عن جبرائيل [2] الأمين وهو عن ربّ العالمين وايضا قد اخذ عبد الله بن يوسف الجوينى عن الإمام ابى الطيب وهو عن والده محمد بن سليمان وهو عن ابراهيم المروزى وهو عن ابى العباس احمد [3] وهو عن ابى القاسم عثمان [4] وهو عن ابى ابراهيم اسماعيل وهو عن الإمام الشافعى وهو عن الإمام محمد بن حسن الشيبانى وهو عن الإمام الأعظم ابى حنيفة [5] نعمان بن ثابت وهو عن حماد بن ابى سليمان وهو عن ابراهيم [6] بن يزيد النخعى وهو عن علقمة بن زيد و ابى عبد الرحمن الأسود بن زيد وابى عبد الرحمن عبد الله حبيب و الأولان اخذا من عبد الله بن مسعود والثالث عن على ابن ابى طالب وهما عن محمد سيد الكونين وهو من

---

1 . بوذات قدماى اولياى عظامدن اولوب شيخ عبد القادر الجيلانى قدس سرّه بوذاتدن اقتباس فيوضات ايتديكى مرويدر طريقهء عليهء قادريه ده بونك خلفى اولمق اوزره طريقهء مزبوره يى اقطار جهانده نشر ايتمشدر.

2 . بوذات قدماى اولياى عظامدن اولوب شيخ عبد القادر الجيلانى قدس سرّه بوذاتدن اقتباس فيوضات ايتديكى مرويدر طريقهء عليهء قادريه ده بونك خلفى اولمق اوزره طريقهء مزبوره يى اقطار جهانده نشر ايتمشدر.

3 . بوذات اعاظم فقهاى شافعيه دن اولوب عصر ينك امامى ايدى بغداده كلمكله سريجد نصكره رياسته كضوب مدت مديده تدريس و فتوى ايله اوغراشمش واواخر عمرنده مصره انتقال ايله اوچيوز قرق تأريخنده اوراده وفات ايتمشدر مشاهير علمادن معدود يتمش قدر طلبه سى واردر تأليفاتى چوق اولوب از جمله مختصر مزنى يى شرح ايتمشدر.

4 . بوذات مشاهير ادبا و شعران اولوب اطوار واخلاقى ومعاشرتى غايت ممدوح ومقبول ايدى لكن باطنده اهل حال اولديغندن صورة ظاهره ده ديانت و تقوى معامله سنده كنديني مبالاتسز كوستر مشدر آلتيوز اون طقوز تأريخنده وفات ايتمشدر.

5 . بوذات اعاظم ائمهء مجتهدين حضراتندن اولوب نسب عاليلرى فرسك بربيوك خاندانه منتهى اولوب حضرت امام سكز يوز تأريخنده كوفه ده تولد ايدوب حقيقة امام اعظم حضرتلرى علم ظاهر وباطنده شايان برذات ايدى فوق العاده برقوهء خارقهء عقليه ايله متصف علماً واخلاقاً عموم علمايه فائق اولديغندن آز بر وقت ظرفنده فقهده مثل و نظيرى بولنميه جق بر درجه يه كلمكله شهرتى اقطار عالم ايچنده نشر اولوب حتى امام شافعى حضرتلرى منطوق منيفه سنده بيوروب وكلنا فى الفقه عيال لأبى حنيفة نعمان بن ثابت برنجى اوله رق فقهى ابوابه تقسيمله تدوين وفرائض وشروط كتابلرينى وضع ايدن بوذاتدر كرك فقهده كى معلومات واسعه سى وعلى الخصوص قياسده كى قوهء خارق العاده سى وزهد وتقوى وحلم وصلاح حالى حقنده پك چوق نوادر منقول اولوب حضرت امام يتمش ياشنده ايكن وفات ايتمشدر.

6 . بوذات قدماى اولياى عظامدن اولوب حقيقت وتصوفه دائر پك چوق حكمت آميز كلاملرى واردر هجرت طقسان بش تأريخنده وفات ايتمشدر.

امـر ذى النـور [1] المـبين بواسـطة الـرّوح الأمـين، جبرائيـل المتـاز بـين الملائكـة [2] المقـربين برسالة رب العالمين، الى الأنبياء والمرسلين. وهـذه زبـدة التحقيقـات الواقعـة فـى اسـانيدنا التى اخذناها من الأشياخ الكرام، نفعنـا الله بفـيض [3] انـوار آبـاء التعلـيم، ورزقنـا العصـمة والتوفيق بكرمه العميم، لا اله الاّ الله محمد رسول الله صادق الوعد الأمين

---

1. والفرق بين النورِ والنار هو انّ النور جوهر مضيئ صاف عن الحرارة والدخان مقرر علـى ضـوئه دائما والنار ايضاً جوهر مضيئ ولكنّ ضوئها مكدر مغمور بالدخان محذور عنـه بمـا يصـحبه مـن فرط الحرارة والإحراق فاذا صارت مهذبة ومصفاة كانت محض نور ومتى نكصت عادت الحالـة الاولى جدعة ولاتزال تتزايد حتى ينطفئ نورها ويبقى الدخان الصرف والمـراد بـالنور ههنـا نـور العلم كما لايخفى.
2. والملائكة فى الحقيقة منقسمة الى قسمين: قسم شأنهم الإسـتغراق فـى معرفـة الحـق والتنـزه عـن الأشغال بغيره كما وصفهم الله فى محكم تنزيله بقوله تعالى: "يسـبحون الليـل والنهـار لايفـترون وهم العليون والملائكة المقربون" وقسم يدبر الأمر من السماء الى الأرض على ما سبق بهِ القضـاء وجرى به القلم الربانى "لايعصون الله ما امرهم ويفعلون ما يؤمرون" وهم المدبرات امـراً فمـنهم سماويّة ومنهم ارضية ثم اختلف العقلاء فى حقيقة الملائكة بعد الإتفاق على انهـا ذوات موجـودة قائمة بانفسها فقالت طائفة من النصارى هى النفـوس الناطقـة البشـرية المفارقـة للابـدان وزعـم الحكماء انها جواهر مجردة مخالفة للنفوس الناطقة وقالت الفلاسفة هـى النفـوس الفلكيـة المحركـة للاجرام العلوية وذهب اكثر المسلمين الى انها جواهر نورانية لطيفة قادرة على التشكل باشـكال مختلفة وصور جميلة ولا تحكم الصورة عليها ولا توصف بالذكورة ولا بالانوثـة ولا بالشـهوة ولا بالأكل ولا بالشرب ولا بالسنة مستدلين بانّ الرسل كانوا يرونهم كذالك وهم عباد معصـومون لأنّ الغالب فيهم العصمة كما انّ الغالب فى بنى آدم عدم العصـمة ولكـن لا تفضـيل لهـم علـى خواص البشر ولذا قال جمهور اهل السنة انّ خواص البشر افضل من خـواص الملائكـة وخـواص الملائكة افضل من عوام بنى آدم قال العلامة التفتازانى بالإجماع بل بالضرورة وعوام بنى آدم من المؤمنين افضل من عوام الملائكة ولا نزاع فى انّ الأنبياء افضل من الملائكة السّفلية وانمـا النـزاع فى الملائكة العلوية فقال اكثر الصحابة الأنبياء افضل وعليه الشيعة واهـل الملـل وقالـت المعتزلـة الملائكة افضل وعليه الفلاسفة واحتج اصحابنا بوجوه تفيد افحامهم فى دائرة المناظرة ومن جملتها قوله تعالى: واذا قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فأمروا بالسجود لآدم وامر الأدنى بالسجود للافضل هو المتبادر الى الفهم فالمسجود له افضل من الساجد وان قلت انّ السجود لغير الله كفـر فكيـف سجدوا لآدم قلت لما تكمل ابونا آدم بالخلق والتصوير ونفـخ فيـه الـروح خـارج الجنـة امـر الله الملائكة بأن يسجدوا له سجود انحناء كسجود الأسباط ليوسف او سجود شرعى بوضعه الجبهـة على الأرض لله وآدم قبلة كالكعبة فسجدوا له قبـل دخـول الجنـة اظهـارا لفضـله علـيهم بعلـم الأسماء والمسميات فلا يلزم الكف من ذلك السجود بل لو فرض كونـه لآدم بـامر الله فأيضـاً لا يلزم منه كفر فان امتثال الأمر خير من ترك الأدب وانما الكفر فى المخالفة.
3. وانما لم يقل بفيض انوار آباء النسب لأجل الفرار من باب التفاخر فاقتصر على فيض انـوار آبـاء التعليم فقط ولو كانت شرافة الأجداد تنفع الأولاد، بحكم سريان شرفهم فـى الأولاد، كجريـان الحرارة فى الأكباد، وهذا اذا كان الكلّ من اهل الإيمان فالأصول لا تنفع الفروع الاّ اذا كان مع الفروع ايمان ويستفاد من قوله تعالى: "والّذين آمنوا واتبعناهم ذرّياتهم بايمانٍ الحقنا بهم ذرياتهم" ان المؤمن اذا كان عمله اكثر الحق به من دونه فى العمل ابناً كـان او ابـاً ويلحـق بالذريـة مـن

المؤلف الراجى لعفو رب العالمين محمد امين بن شيخ ياسين ١١ كانون ثانى ١٣٢٣.

(بعد التدقيق طبع وتمثيل قلنورايسه منفعتى حجاز يولنه تخصيص قلنمشدر)

٩٤

ولا يخفى ان المستثنى علم لذاته المقدسة لااسم لمفهوم واجب الوجود وان كان منحصرا فى فرد والا اى وان لم يكن علما لذاته المقدسة بل اسما لمفهوم واجب الوجود لم يكن لااله الا الله كلمة التوحيد بالاتفاق لان مفهومه كلى يحتمل الشركة واعترض بعض المحققين على هذا المثال لانه ان اريد فى نفى لا مطلقا اى ليس معبود غير الله فهو كذب لوجود المعبودات الباطلة وان اريد بالمعبود المعبود بحق اى ليس بالحق سوى الله فايضا فيه خلل لان الاستثناء اخراج الشيئ عن الشيئ الذى يصح دخوله فيه و فى المثال المذكور لم يجز دخول المستثنى فى المستثنى منه لانه يلزم اتحادهما ويلزم كون الآلهة المعبودين بالحق غير الله و استثناء الله منهم كفر لكن يمكن التفصى عن هذا الاشكال الوارد على المثال المذكور لان المراد بالمعبود هو الحق فى الذهن والله مفرد فى الخارج فلا يلزم الاتحاد بين المستثنى والمستثنى منه فيكون المعنى لااله بالحق موجود فى الذهن غير الله فى الخارج فاذا ادرتم الامر بين النفى والاثبات ظهر لكم الامتياز بين المستثنى والمستثنى منه اذ قياس الاول على الثانى قياس مع الفارق واذا ضربتم نقطة العلم فى نقطة الجهالة فحاصل الضرب لايكون الا نقطة بيضاء مصفاة عن شوائب الكدرات واذا اخذتم بيدكم مرآة الحقيقة فقد رأيتم فيها شواهد الثبات وتكفى للاذكياء المدققين رموز التطبيق بعين الاشارات ثم ان كلمة التوحيد لاتذكر بدون محمد رسول الله فان هاتين الكلمتين لاتفترقان فى عموم الاحوال لكن ورد فى خبر لقنوا موتاكم لااله الا الله مع الخبر الصحيح من كان آخر كلامه لااله الا الله [illegible] دخل الجنة اى مع الفائزين والا فكل مسلم ولو فاسقا يدخل الجنة ولو بعد عذاب وان طال وقول جمع يلقن محمد رسول الله ايضا لان القصد موته على الاسلام ولا يسمى مسلما الا بهما مردود بانه مسلم وانما القصد ختم كلامه بكلمة التوحيد ليحصل له ذلك الثواب الجزيل وورد فى الحديث القدسى لااله الا الله حصنى من دخل فيه امن من عذابى

٩٤

لااله الا الله محمد

رسول الله صادق الوعد الامين

المؤلف الراجى لعفو رب العالمين محمد امين بن شيخ ياسين ١١ كانون ثانى ١٣٢٣

النسب الذرية بالسبب وهو المحبة وفى الحديث: "المرء مع من احب" وذلك اذا كان المحب مؤمناً فاذا حصل مع المحبة تعليم علم او عمل كان احق باللّحوق كالتلامذة فانهم يلحقون باشياخهم وأشياخ الأشياخ يلحقون بالأشياخ ان كانوا دونهم فى العمل والأصل فى ذالك عموم حديث: "اذا دخل اهل الجنة الجنة سأل احدهم عن ابويه وعن زوجته وولده فيقال انهم لم يدركوا ما ادركت فيقول ياربّ انى عملت لى ولهم فيؤمر بالحاقهم به" فثبت ان الأولاد يكونون فى المنزل نازلين فى درجة الآباء وان لم يعملوا بعملهم تكرمة للآباء باجماع الأولاد اليهم. واما قوله تعالى: "يوماً لا تجزى نفس عن نفس شيئاً ولا تقبل منها شفاعة ولا يؤخذ منها عدل" فمعناه لا تغنى فيه نفس مؤمنة عن نفس كافرة شيئاً من عذاب الله ولا تقبل من تلك النفس المؤمنة شفاعة فتقبل بمعنى لم يؤذن لها فى اصل الشفاعة حتى يتسبب عنها القبول وليس المراد انها تشفع ولكن لا تقبل منها تلك الشفاعة لقوله تعالى: "فما لنا من شافعين" ولا يؤخذ من تلك النفس المؤمنة فداء عن النفس الكافرة واما ما ورد من قوله عليه السلام لفاطمة الزهراء: "انا لا اغنى عنك من الله شيئاً" فهو تحذير لها من الكفر الّذى به تنقطع الأنساب فعدم النفع مخصوص بالكفار واما المؤمنون فينتفعون من بعضهم فالأولاد تنفع الآباء والآباء تنفع اولادهم ومن عرف نفسه فقد عرف ربّه فينبغى لكل مؤمن ان يعرف نفسه فى غاية الذّلّة والحقارة وان يعرف ربّه فى غاية الكبرياء و العظمة فرحم الله امرء عرف قدره ولم يتجاوز طوره.

ئەحمەدیٚ نالبەند

دیارۆکا خۆکوشتنێ ...

خۆکوشتن ل نك ((نالبەند))ی [1]

هەکە مرن نەبا، مرۆڤ ل دوو نهێنیا ژینێ نە دچۆ و پێکۆلا نەمریێ نەدکر.. هەکە کوشتن نەبا.. مرۆڤی مەعنا ئەڤینێ نە دزانی.. یا تەناهیێ و راستیێ. ئو دگەل ویرێ ژی مرن یا کرێتە، کرێت ترین تشت تێدا، مرنا بدەستێ مرۆڤیە. ئو کوشتن یا ب سەهمە.. و ب سەهمترین تشت تێدا خۆکوشتنە .[2]

نالبەند نە مرۆڤەك ئاساییبوویە مینا خەلکێ دی کو مرۆڤ یەکسەر د ژینا وی بگەهت، یان د تبعەت و سنج و سەروبەرێ وی یێ هزری بگەهت، هند مشە هەڤدژی د کەساتیا ویدا پەیدا دبن.. سەرێن ریا ل مرۆڤی بەرزە دکن. دەما مرۆڤ ژینا وی ژ بوونێ و هەتا مرنێ دخوونت و هزر لێ دکت.. ب دەهان وێنێن هەڤدژ تێن بەرچاڤ، جار هەست دکی، ئەڤ مرۆڤە فەیلەسوف بوویە، جار دین، جار ژ خۆ شەرم و ئەزمان شرین، جار دەڤ ڤەکری و بێ شەرم، جار زانا، جار نەزان، جار سۆفی، جار خۆشمێر، جار ترسنۆك... هتد. ئەڤ سنج و تبعەتە د هەلبەستێن ویدا مینا رۆژێ دیار و ئاشکرانە، لێ ژینا مرۆڤەکێ وەها، بەرکارێ وی مەیدانەکا بەرفرەهە بۆ ڤەکۆلەرێن پاشەرۆژێ... کو هەر یەك هەسپێ خۆ کێش کەتە وێ مەیدانێ. چکو گەلەك دەرس و عبرەت و تاشنییێن پڕ بها د ژین و بەرهەمێن ویدا هەنە. ژ بەر ڤێ یەکێ ئەم رابووین

---

1. ئەڤ گوتارە د گۆڤارا نووخازی هژمار (٢) سال ١٩٩٤ بپ ٢٧ دا بەلاڤبوویە.
2. الدکتور فخری الدباغ، الموت... اختیارا \ بیروت، ١٩٦٨ \ بپ ٥.

بابەتەکێ ژ تەڤ بابەتان سەرنج راکێشتر هلبژارت، ئەوژی ((خۆکوشتن)) ە. کو جۆکێن ڤان دژاتیا هەمیا ژ ڤی بابەتی دەردکەڤن.

بابەتێ خۆکوشتن ل جەم نالبەندی، بابەتەك دوور و درێژە.. و وەهەیە ئەم تێهەل نەهێین، لێ وەك پێکۆلەك ئەم ژی دێ چەند تیژکا بەردەینە سەر. ئو بەری بچین دناڤا بابەتیدا، کورتییەکێ ژ ژینا وی بزانین، بەلکی ب رێیا وێ نێزیکی راستیێ ببین.

ئەڤە کورتییەکە ژ ژینا وی، کو ب دەستێ خۆ نڤیسیە :

((ئەز (موخلسم))، کورێ ئەمینێ نالبەند ناڤێ دەیکا من (فاتما) بوو، بابێ من خەلکێ ئامێدیێبوو. سالا ١٢٨١ مشەختی، بەرامبەر ١٨٦٤- ١٨٦٥ زا بابێ من ژ ئامێدیێ چوبوو بامەرنێ و ل وێرێ نالبەندی کر بۆ ژیارا مالا خۆ.

((ئەز ل سالا ١٣٠٨ هەڤبەری ١٨٩٠- ١٨٩١ زا ل گوندێ بامەرنێ هاتمە دنیایێ.. سالا شەشێ من قورئان ل نك دایکا خۆ ختم کر...)) ئو ب ژینا خۆدا دچیتە خارێ و دبێژیت: ((ل بهارا سالا ١٣٣٥ مشەختی ١٩١٦ زا، سەیدایێ من چوو بەر رەحما خودێ، ئەز ل شوینا وی ل گوندێ بێدوهێ بوومە مەلا، هەتا سالا ١٩٢٤ زا فەلەرشکا دگەل ئنگلیزا بسەر گوندێن مەدا گرتین و سۆتین، ئەم مشەخت بووین، چووینە چەلێ (ل کوردستانا ترکی)، د مشەختییێدا، ئەم گەلەك پەریشان و سەرگەردان بووین. پاشی ئەز ڤەگەریام ناڤ گولیا، ل گوندێ (رویسێ). ئەز ل وێرێ ئاکنجیبووم و من ژنەك ئینا، ناڤێ وێ فەهیما بوو، خودێ ژ وێ ژنێ دو کوڕ ئو سێ کچ دانە من.. ژنا من فەهیما مر.. پاشی من ژنەکا دی ئینا، ناڤێ وێ صافیا بوو، پشتی خودێ کچەك ژێ دایە من، ئەو ب کچ ڤە مرن. ئو پشتی چوویمە بێگۆڤا، هەردو کورێت من: محەمەد و برایێ وی مرن، کو ژیێ محەمەدی گهابوو هەشت سالیێ. ئەز گەلەك ل گوندێ بێگۆڤا پەریشان ئو سەرگەردان بووم، چکو کچا من، پسپۆرا مالا من، گولبهار ژی، پشتی هەردو برایێن خو، مر، هەردو خویشکێن وێ یێن سێوی، ئاسیا و ئەسما، دگەل من مان، ئەز رابووم، من هەردو کچێن خۆ ئینانە مالا باپیرێ وان ل گوندێ خشخاشا)) .[1]

[1] . صادق بهاء الدین ئامێدی، هۆزانڤانێت کورد، بەغدا – ١٩٨٠ – بپ ٥٣٣– ٥٣٥ .

((پشتی هنگی ژ ریْشتا نالبەندی بەس کچا وی ئەسما مایە ساخ، چکو کچا وی ئاسیا ژی پشتی دایە شوی سالا ١٩٦٦ دگەل چار مروڤێن دی ژ مالا میرێ وێ ب دەستڕێژا بالەفڕەکێ هەمی هاتن کوشتن)). [1]

بابێ موخلسی، ئەمینێ نالبەند، دەستکورت و ژاربوو، ژ ژاری و بێچارەیا خۆ، کوڕێ خۆ، گاڤا بوو بسپۆر، کرە شڤانکارك. [2]

سالا ١٩٥٧ێ، نالبەند ژ گوندێ خشخاشا چوویە ئامێدیێ، داکو بچیتە دختوری، دەرمانەکی ل دەرد و ئێش و ژانێت خۆ بەرهنگار کرین بکەت. [3]

پشتی ئاگرێ شۆڕشێ ل چیایێن بەهدینا ب تایبەتی و ل تڤایا کوردستانێ ب گشتی، گەش و پڕ پێت بووی، ئەو هەر ل گوندێن بەرواری ژۆریا گەڕیایە، هەتا رۆژا (٩) نەهێ ئیلونێ سالا ١٩٦٣ێ خۆ کوشتییە. ل گوندێ خشخاشا، ئەوێ دکەڤیتە رۆژئاڤایا بەرواری ژۆریا هاتە ڤەشارتە. [٤]

چیرۆکا خۆکوشتنا ئەحمەدێ نالبەند

چیرۆکا خۆکوشتنا وی ب ڤی رەنگێ خارێ هاتیە ڤەگێڕان:

سەیدا تاها مایی دبێژیت: ((ئەحمەد موخلس، ل گوندێ خشخاشابوو دەما هاتی کوشتن. ئەحمەدێ نالبەند شەڤەکێ نە زڤری مال، خودانێت مالێ وەسا هزر کر کو یێ چوویە گوندێت چارنکار. بەری هنگی، خەلکێ گوندی، کێرەك دگەل دیتبوو، لسەرێك ب هسانی دهسی.. وەختێ خەلك ژێ دپرسی، تو بۆ وێ کێری دهسی؟ نالبەندی دگۆت: (لەزێ نەکەن، پاشی دێ زانن). پشتی بۆ خەلکێ وێ مالا نالبەند لێ، دیاربووی کو نە ڤەگەریایە گوندی، هەر د وێ شەڤێدا چوونە گوندێت چارنکار، لێ ل چ درا نەدیت. سپێدێ زوی، خەلکێ گوندی هەمی رابوون، چوونە وان جهێت خۆ لێ دڤەشارت.. چو

---

1. هەر ئەو ژێدەر ... بپ ٥٤٦ .
2. هەر ئەو ژێدەر ... بپ ٥٤٠ .
3. هەر ئەو ژێدەر ... بپ ٥٤٦– ٥٤٧ .
4. هەر ئەو ژێدەر ... بپ ٥٤٨ .

نەدیت. رۆژا پاشتر ژنوی دیت. چەند زەلاما کەلەخێ وی ل سەر حەلانەکی دیت، کێرا د دەستەکیدا مای، هناڤ و رویڤێکێت ژ زکی هاتینە خار، دەرکەتینە بن حەلانی)).

پاشی تاهامایی دبێژیت:

ل دوی گۆتنێت گوندی یێت گوندێ خشخاشا و گوندێت رەخ و دوورا، دگۆتن: نالبەند دین ببوو، گەهشتبوو رادەکی، کەس نە دکاری دگەل رابێریت، ژ بەر کرێتی و کەشەفرێتییێت دگۆتنە خەلکی و خۆ بەرهنگار دکر و دگۆت: هوین دزانن شەیتانێ دزکێ من دا، دڤێت ئەز ب ڤێ کێرێ زکێ خۆ بدرینم و ژێ بینمە دەرێ)).[1]

کچا نالبەندی، (ئەسما) دبێژیت:

((بەری بابێ من بچیتە بەر دلۆڤانیا خودێ ب چل رۆژا ئاقلێ وی سڤك ببوو، هندەك جارا یێ باش بوو، هندەك جارا ژی نە... د وی دەمیدا چوو گوندێ مایێ، پاشی سەید مەجید چوو دویفرا و ئینا دەف مە، ل خشخاشا، وێ شەڤێ گەلەك تێکچوو. ئو زێرەڤانی لێ گرتن هەتا بوویە سپێدە، شەڤا پاشتر چێتربوو، ئو نڤێژا عەیشا بەری جڤاتێ کر. ئینا، وان گۆتن ئێکدو: ئەڤ شەڤە یێ باشە، زێرەڤانییێ لێ ناگرین.

بابێ من د وەختەکێ شەڤێ رابوو، ژ ناڤ زۆمێ دەرکەتبوو و چوبوو سەرێ گری ل هنداڤی زۆمێ، ل وێرێ کێرا خۆ دەرێخستبوو، ئو ل زکێ خۆ دابوو و دەست هاڤێتبوو رویڤیکێت خۆ و دەرێخستبوون، دا ساخ نەبیتەڤە)).[2]

سالەح عەبدولا، خەلکێ گوندێ خشخاشا دبێژیت[3]: ((دەمەکێ درێژ ئەم ل نالبەندی گەریاین، مە نەدیت. ئەو بخۆ چوبوو سەرێ گری ل ناڤ حەلانا، جهەکێ مینا شکەفتێبوو، خۆ ل وێرێ کوشتبوو[4]. وەختێ ئەم ل سەر نالبەندی هەلبووین، مە دیت کو عەبایێ خۆ یێ رائێخستی و یێ رازایە سەر پشتێ و کولاڤ و دەرسۆك یێت دانایننە

---

1 . هەر ئەو ژێدەر ... بپ ٥٤٩ .

2 . ئەڤە چاڤپێکەفتنەك بوو، هێژا (نەزیف تاهر عەلی) د گەل کچا نالبەندی (ئەسمایێ) کربوو، ئو گۆتنێن وێ بۆ من د نامەکێدا هنارتبوون، دگەل چەند وێنێن وی جهێ نالبەندی خۆ لێ کوشتی و وێنێ گۆرا وی یا پیرۆز.

3 . دیسا هەر هێژایێ ناڤبری ئەڤ گۆتنە ژ زاردەڤێ (سالەح عەبدلا)، خەلکێ گوندێ خشخاشا، کو ژیێ وی ژ (٩٠) سالا پێترە، تومار کریە.

4 . هەر د وێ کاغەزێدا تێ گۆتن: ئەو جه وەکی خۆ نەمایە، چکو گەلەك کەسا ئەو حەلان شکاندینە و خانی پێ ئاڤاکرینە. ئو زڤستانا، ئاڤا بارانا دبۆ جۆك و د ناڤدا دچوو.

بن سەرێ خۆ، ئو بەرێ خۆ یێ دایە ڤبلێ و رویڤیکێت وی یێ ددەستادا و کێر ل سەرێ دلێ خۆ دابوو و هەتا نافکێ درانـدبوو، ئو ژ نافکێ ژی راست و چەپ زکێ خۆ درانـدبوو)).

پێناسا خۆکوشتنێ

گەلەك دیارۆکێن دەرۆنی ل جەم مرۆڤی هەنە، دەرۆنزان گەهشتینە ئەنجامێن وان و دەرد و دەرمانێن وان دەستنیشان کرینە. لێ دیارۆکا خۆکوشتن، گەلەك ئالۆز و تا بەلاڤە، چەند باژێرڤانیا مرۆڤاتیێ پێش دکەڤت، تێگەهشتن و دەسنیشانکرنا ڤێ دیارۆکێ گرچنتر لێ دهێت.

د کەڤندا هزرڤان و زانایێن دەرۆنی وەها هزر دکر، کو هەر کەسێ خۆ دکوژت، یان دینە، یان نەساخە، یان کێم ئاقلە.. هتد. لێ نهۆ ژ ڤەکۆلین و سەربۆرێن ل سەر ڤێ دیارۆکێ هاتین کرن، تێ زانین کو ئەڤ کێشەیە گەلەك ئالۆز و تا بەلاڤە. ئەگەر چاڤەکی ب دیرۆکا هۆڤبەریدا بکشینین، دێ بینین ژ هنگی وەرە ئەڤ دیارۆکە هەیە و نهۆ ژی بەردەوامە. ئو د چەرخێن نۆزدێ و بیستێدا، خۆکوشتن پێتر بەلاڤ دبیت، نەمازە د دەولەتێن سەرمایەدار دا. هەتا هنەك زانا و فەیلەسۆڤا داخازا خۆکوشتنێ کریە و بەرێ خەلکی دایە وێ چەندێ. ژ وانا سارتەر دبێژیت: ((ما نە باشە مرۆڤ ب ڤێ ژینا نە مەعقول ب خۆکوشتنێ خۆ رزگار بکت؟)).[1]

دیسا گەلەك هنەرمەند د راستا بەرکارێن خۆ ئاخڤتینە، ئەو: ((وەختێ بەرهەمی ددن، هەست ب وێرێ دکن کو دیارە دووماهیا وان نێزیکە. ڤێجا پێتڤیـیە، ئەو تشتێ ددەستێ وان دا بدووماهی بهێت هێشتا وەخت ب سەرڤە نەچوی.))[2]

پەیڤا خۆکوشتن بۆ ڤێ کریارێ گەلەك د جهێ خۆدایە، ئەو بخۆ پێکهاتیە ژ دو پارچا، (خۆ) ئو (کوشتن). د ئنگلیزیێدا پەیڤا cuicide ژ دو پارچێن لاتینیێ وەرگرتیە، Sui ئانکو (خۆ) ئو caede ئانکو: (کوشتن ، دکوژت).[3]

ڤەدیتنا پێناسەکا سەربخۆ و د جهێ خۆدا، ل نك زانایێن دەرۆنی، هەتا رادەکی ب زەحمەتە، چکو هەر زانایەك وەکی خۆ بۆ ڤێ کێشێ چوویە، لێ دگەل ڤێ چەندێ ژی

---

1 . درینی خشبة، اشهر المذاهب المسرحية، بپ ٢٠٢.
2 . الدكتور فخرى الدباغ/ الموت... اختيارا، بپ ١٥=١٦.
3 . الموت... اختيارا، بپ ٧.

هــەڤنێزیکی و هەڤبەنــدی دناڤبــەرا پێنــاس و بۆچــوونێن وانــدا هەیــە. ئــەمێ بنێرینە چەند پێناسا:

کارل مننجر ۱۹۳۸ هۆسا خۆکوشتنێ ددت ناسین: ((ئـەو کرنـە یـا مـرۆڤ خـۆ پـێ دکـوژت، ب وێ رێکـا ئـەو بـۆ خـۆ دهەلبـژێرت، ڤێجـا چ ئـەڤ مرنـە بلـەزبت، چ ژی نە ب لەزبت)) .[١]

یان ڤێ پێناسێ:

((ڤێگەها (سلوك) خۆکوشتن، زنجیرا وان کریارانە، ئەوێن ئەو کەس پێ رادبت، ژ بۆ کاڤلکرنــا ژینــا خــۆ، ب دەســتێن خــۆ، بێیــی کەســەك پالــدت، یــان ژی خــۆ گــۆری بهایەکێ جڤاکی بکت)).[2]

تونەر دبێژیت :

((خۆکوشــتن کریارەکــا بەرەڤانیێیــە دژی ئالۆزیــەکا وەســا، کــو مــرۆڤ خــۆ ل بەر نەگرت)).[٣]

زانایێ مەزن فروید بۆ دیارۆکا خۆکوشتن دچت:

((دو غــەریزێن ســەرەکی د مرۆڤــیدا هەنــە: غــەریزا مــرن Thanatos ئــو غـەریزا ژیـن Eros، یـان بێـژین غـەریزا هەرفانـدن و هەرشـاندن ، بەرامبـەر ڤـان هـەردویا ، غـەریزا خۆشـی و ئاڤـاکرن. ئـەڤ هـەردو غـەریزە بـەردەوام د چـەلەنگی و کاریدانە، ڤیانا مرنێ.. یان خۆکوشتنێ.. ئەوە ب جهئینانا ڤێ غەریزێ، ئەوا د نەفسا تەڤ مرۆڤان دا هەی.))[٤]

رەنگێن خۆکوشتنێ

دورکهیم د ڤەکۆلینەکا خۆدا ، دیارۆکا خۆکوشتن ل سەر سێ کریارا پشك کریە:

١- خۆکوشــتنا (تــۆل ســتاندن) Altrnistic مینــا شــەهیدبوونێ، قوربــانیێ، خۆگۆریکرنێ و مرنا لەشکەری د شەران دا. ئەڤ خۆکوشتنە ل ژێر گڤاشتنا رەنگەکی ژ رەنگێن کوتەکیا جڤاکیدایە.

---

[1] . مكرم سمعان، مشكلة الانتحار، دار المعارف – مصر ١٩٦٤– بپ ٤٦ .
[2] . ژێدەرێ بەرێ، بپ ٤٧ .
[3] . الموت... اختيارا – بپ ٤٢ .
[4] . ژێدەرێ بەرێ – بپ ٤٠ .

٢- خۆکوشتنا (کارتێکرن) Egoistic ئەڤ خۆکوشتنە ب کارتێکرنا ژێك بەلاڤبوون و ژێکڤەکرنا مالباتێیە.

٣- خۆکوشتنا گێلەشوکی (فەوزەوی) Anomic ئەڤ، خۆکوشتنە د سەردەمێن ئالۆزیێ و تێکچوونا هەڤرِستا جڤاکی روو ددت، نەمازە ددەمێن شۆرەشا و گوهۆرینێن جڤاکی یێن دژوار و ل ژێر کارتێکرنا تەنگاڤیێن ئابۆریدا.[١]

ئارمانجێت خۆکوشتنێ

ڤوکۆلەران بحەحسێ حەزا خۆکوشتنێ ب دووڤچون و ڤەکۆلین ل دەڤ هۆڤبەرا (بدائیون) کریە و هۆسا ژێ دەرکەتینە، کو خۆکوشتن ئارمانجا تێر دکت و خلمەتا تشتێن دەرۆنی یێن کوور دکت، مینا وان تشتا ئەم د خۆکوشتنا هەڤچەرخ ژیدا دبینین.

ئەڤێن خارێ ئەو ئارمانجن:

ئێك: ڤیانا د هەڤپشکیێ دگەل مریدا. ئو هەڤالینیا وی.

دو: خۆرزگارکرن ژ ژینا گران، یان یا نەساخ.

سێ: خۆکوشتنا سەلبی.

چار: حەزکرنا هەردەمی د خۆشیێدا.

پێنج: حەزکرن د نەمریێدا.

شەش: ڤەشارتن د پویستێ مریدا.

حەفت: خۆکوشتنا تۆلڤەکرن.[٢]

رەنگێ خۆکوشتنا نالبەندی خۆ پێ کوشتی

هەلبەت گەلەك رەنگ و جۆرێن خۆکوشتنێ هەنە، هەر خۆکوژەك ب رەنگەکی، یان رێیەکێ خۆ دکوژت، هەیە ب ئاگری، هەیە ب ئاڤێ، هەیە ب خۆسێدارەدانێ، هەیە ب ئەرنینا نەخارن و نەڤەخارنێ، هەیە ب چەکی، هەیە ب چەکێ دەستی، وەکی خەنجەرێ، شووری و کێریێ.. هتد. ئو گەلەك رەنگ و جۆرێن دن.

---

[1] . مشكلة الانتحار– ... – بپ ٣٨ .
[2] . الموت ... اختيارا ...

ئەو كەسێن خۆ دكوژن باهرا پتر رەنگێ كوژەك تر بكار تینن، دیسا كارتێكرنا دەرۆنی ژی گەلەك دەور هەیە د هەلبژارتنا ئامیرێ خۆكوشتنێ و رێیا وێ.

رەنگەكێ خۆكوشتنێ هەیە ژێرا دبێژن سپۆكۆ Sppuku یان كاپۆكۆ Kappuku یان هاراگیری. ئەو كەس ب زك دراندنێ خۆ دكوژت.

ئو وەسا تێ حسابكرن كو گیانێ مرۆڤی د هناڤادایە، ئانكویا ڤێ خۆكوشتنێ ئەڤەیە: ((من دڤیت ئەز كاكلا گیانێ خۆ ڤەكەم و نیشا هەوە بدم، كا حالێ وێ چیە، ڤێجا، هوین ب چاڤێن خۆ بنێرنێ، كانێ یا ڤرێژیە، یان نە؟)).[1]

ئەو كەسێ ڤی رەنگێ خۆكوشتنێ د هەلبژێرت، وەسا حساب دكت كو كەسەكێ دی د هناڤێن ویدایە و ئەو كەس یێ خراب و گونەهكارە. ئو خۆكوژ، خۆ نا كوژت، بەلكی وی كەسێ خراب دكوژت.[2]

بەری نهۆ مە گۆتبوو، نالبەندی پێش مرنا خۆ دگۆت: (هوون دزانن شەیتانێ د زكێ من دا، دڤێت ئەز ب ڤێ كێرێ زكێ خۆ بدرینم و ژێ بینمە دەر).

یا مە دڤێت بێژین ئەوە، كو رەنگێ خۆكوشتنا نالبەندی، ژ رەنگێ سپۆكۆ یە، ژبەر ڤان ئەگەرا:

١- سپۆكۆ، ب زك دراندنێ خۆ دكوژت.

نالبەندی ژی ب زك دراندنێ خۆ كوشتیە.

٢ - سپوكۆ وەسا حساب دكت كو گیانێ وی د هناڤادایە.

نالبەندی دگۆت، هوون دزانن شەیتانێ دزكێ من دا؟.

---

1. ئوتو كلینبرگ، علم النفس الاجتماعی، ترجمة: حافظ الجمالی.. بیروت = بپ ١٧٤= ١٧٥.

2. ئەڤ ئاوایێ خۆكوشتنێ ل جەم یابانیا هەبوویە، ب تایبەتی ل چاخێ دەرەبەگاتیێ.. یابانیا گەلەك گرنگی دایە ڤەنجیا لەشكەری، مینا خۆشمێریێ، شەرەڤێ، خۆراگریێ و لسەرخۆقبۆلكرنا مرنێ. ئو ب بێنفرەهی و زیرەكی.
ژبەركو دینی خۆكوشتن حەرام نەكربوو لەورا د وەختێ رەڤیێدا وان ب باشتر دزانی خۆ بكوژن، كو دەمێ ئێخسیریێ، سەرشۆری و ئەشكەنجەدانێ ل سەر خۆ قەبوول نەكن.
رێیا خۆكوشتنێ ب (زك دراندن)ێ، كو كرێت ترین و ب ئێشترین رێكە، بوویە رەنگەك ژ تقۆسێن دینی، ئەوێن بكار دئانین ژبوونا دیاركرنا هێزا شیانا خۆ و پاراستن ل سەر شەرەڤێ.
یابانی ب ئەزمانێ خۆ یێ كۆلانكی دبێژنە ڤی رەنگێ خۆكوشتنێ (هاراگیری) ئانكو: زك دراندن. لێ ناڤێ درست و د جهێ خۆدا، دبێژنێ (سیپوكۆ). بنێرە : الیابانیون، ادوین رایشاور، ترجمه: لیلی الجبالی – سلسله عالم المعرفه – نیسان، ١٩٨٩، بپ ٨٣.

٣ - سپۆكۆ وەسا هزر دكت كو كەسەكێ گونەهكار و خراب د هناڤێن وىدايە.

نالبەنــدى ژى دگــۆت، دڤێــت ب ڤــێ كێــرێ زكــێ خــۆ بــدرينم و كەســێ خراب ژێ دەربينم .

ل ڤێرێ ل گۆر زانياريێن خۆ ل سەر ژينا نالبەنـدى دێ چـەند خالـەكا دەيـن پـێش چاڤ، ئەوێن - بهزرا مە - بۆينە ئەگەرا وێ چەندێ كو خۆ بكوژت.

ئەڤێن خارێ ئەو چەند خالن:

١– حەزكرن د نەمرييێدا ((خۆشيا بن دنياييێ))

هەكە ئەم هوير بنێرينە ژينا نالبەندى ئو هەلبەستێن وى، دێ بۆ مە خويا بت كـو وى دنيـا ئـو ژينـا دنيـايێ ب تشتەكێ كـێم بهـا دانايـە و گەلـەك پويتـە دايـە ژينـا بـن دنياييێ. د راستا ڤێ چەندێدا هەڤالەكێ وى هۆسا سالۆخا وى دكت:

((رەحمەتى، نالبەند ژ خودێ بترسەكێ بنەجه بوو، چ كەسێن وەسا من نە ديتىنە، دلێ وى چو جارا نە دچوو مال و ملكى، خۆشى بۆ خوە نە دڤيا، وەسا تـێ دگەهشت كـو خۆشيا بن دنياييێ گەلەك و گەلەك پتر و ب تامترە ژ يا سەر دنياييێ...)) [١]

٢– مرنا ژنێن وى

هەلبــەت ژن، هــەڤالا ژينــا مرۆڤىيــە، پــتر ژ هــەر تشــتەكى ژن و مێــر ب هــەڤرا گرێدايىنـە، چـكو هـەر ئێكـى دڤێت كولفەتـەكى ژ پاشـەرۆژا خـۆرا دروست كـت، بـژلى پەيوەندىيێن گولێنى و دلينى د ناڤبەرا وان دا.

ژێكڤەبوونا پەيوەندىيەكا وەها ب هێز، كارەكێ مەزن د نەفسا مرۆڤـىدا ئـو د ژينـا مرۆڤىدا هەيە، نەخاسمە د جڤاكەكێ وەك جڤاكێ مـە دا، كـو دلينيـێ پـتر ژ تـەڤ تشـتا رۆلێ خۆ هەيە. نالبەند وەكە مرۆڤەك بێ بـار و پشـك ئـو ژار و بەلـەنگاز، ژينـا خـۆ ب ساليسـكى و دەروێشـى و رێڤينگـى دبۆرينـت. سـێ ژن ئـانين، هەرسـێيا باليفـا وى ژ رۆندكێن وى هشك نـەكر. نالبەنـدى، كەلـەخێن هەرسـێيا ب دەسـتێن خـۆ ڤەشـارتينە،

---

[1] . بنێرە رۆژناما (هاوكارى) هژمار: ١٠١٦ رۆژا ١٧. ١٠. ١٩٨٨.

لەورا چ لیس نەمان سەرێ خۆ بدت بن، ئو دەست ب دەروێشیێ کر و پییێن وی بوونە بەنــد و گرێــدایێن دەرازینکــێن خــەلکی، ســەرێ وی، کەتــە ژێــر ســیڤاندێن مزگەفت و جهێن تاعەتی.

٣- کرنێن نەرێ

نالبەندی باهرا پێتر ژیێ خۆ د مزگەفت و حوجرێن فەقان ڤە بۆراندیە، هەکە ڤەستا مالەکێ ژی کربا، ب رەنگەکێ سالیسکی و خازۆکی دچوو د ژۆرڤە. ژ بەر ڤێ چەندێ دووربوویە ژ تێکەلیا د گەل ژنا. ئەڤ دوورکەتنا وی یا بوویە ئەگەرا وێرێ کو هەمی دەما تێهنی‌بت بۆ لەشێ ژنێ، تەڤ هیڤی و ئۆمێدێن وی ئەوبوون، ئەڤێ تێهنێ بشکێنیت. هنەك کەڤالێن شعرێ چێدکرن، ژن و مێر تێدا رویس دکرن و چ پەردە د ناڤبەرا وان دا نە دهێلان. ئەڤ رەنگێ هەلبەستێ هندی بێژی مشەیە دناڤ هەلبەستێن ویدا. مینا هەلبەستا ((دەلالێ))، هەر ژ دەسپێکێ دچیتە دناڤ بابەتیدا:

دەلالێ گۆتە من یارێ منی تو

دڤێت هەر شەڤ دو جارا دمن بنی تو [1]

هەکە هاتبا ب هەلبەستێ ژی دلێ خۆ رەحەت نە کربا، دا ئاخڤیت و بەحسێ لەشێ ژنێ کەت. ژ بەر ڤان ڤێگەهێن نەرێ، هاتە گونهبارکرن ب هندەك تشتێن کرێت و بێ ئابرۆ، ژ بەر وێ چەندێ ل ئامێدیێ نەما و چوو جهەکێ دی.

٤- دلسۆژیا وی بۆ ملەتی

نالبەند مرۆڤەکێ دلسۆژ و ملەت پەروەر و وەلات پارێزبوو، هەر وەك دیارە د گەلەك هەلبەستێن ویدا ، کو داخازەکا وی ئەو بوو، ملەتێ وی ب سەربلندی بژیت. ڤێ دلسۆژیا وی پالدا کو چەند هەلبەستێن شۆرشگێری بنڤیسیت و خەلکی هان دەت ژ بۆ بەرەڤانی کرنێ ژ وەلاتێ خۆ. د سالێن شێستان دا پشتی کوردستان ب تڤایی و دەڤەرا بەهدینان ب تایبەتی، ئالۆزی تێدا چێبووین و گوهورینێن گرنگ هاتین روودان، ئەوی هزر کر کو هەلبەستێن وی دەورەکێ مەزن هەیە د ڤان پێرابوون و سەرهلداناندا، ژ بەر ڤێ ئەگەرێ هەست ب گونەهەك مەزن کر، چکو گونەها کوشتنا ڤی خەلکی هەمیێ کەتە ستۆیێ وی.

---

[1]. یەکە ژ دەسنڤیسێن نالبەندی.

٥- تۆلستاندن

د گەرمە گەرما شۆڕشا ئیلۆنیدا، نالبەندی وەسا دنێرا ملەتێ کورد، وەکو ئێك گیان و ئێك لەش، چ دەما هزر نە دکر کو دێ ئێك هەبت خەنزی و خیانەتێ ژ ملەتێ خۆ کت، لەورا پشتی هنەك کورد هاتینە سەردابرن و بووینە چەتێن دژمنی ئو هێرش مل ب ملێ دژمنی کرینە سەر دەڤەرێ، ل دوی هزر و بیرێن هندەکا ژ کەربێن وان دا خۆ کوشتییە.

ئەو بخوە ژی د هەلبەستەکا خۆدا دبێژیت:

خۆ نڤیسی هندەکا ئەڤرۆ چەتە
وان وە تەخمین کر جهێ وان جنەتە
چاك بزانن ئەو عەزابا ئاخرەتە
چونکە شەیتان وەك کەری د گوهـ زڕێ[1]

٦- مرنا زارۆیێن وی

نالبەندی ژ سێ ژنا دو کوڕ ئو چار کچ هەبووینە، پشتی ژنێن وی مرین، زارۆیێن وی بێ خودان ماین و کەس نەبوویە سەخبێرا وان بکت و خارن و ڤەخارنەك باش بدتێ، مرنێ سەرێ خۆ ب مالا وی ڤەنا و زارۆیێن وی، ئێك ل دویف ئێکی ل بەر چاڤا برن و وندا کرن. بەس دو کچێن وی مانە ساخ.

مرنا ڤان زارۆیان کارەکێ مەزن کرە سەر دل و دەرۆنا نالبەندی، ژ وی وەختی ئو هەتا ژ دنیایێ بارکری، مرن پێش چاڤێن وی ببوو دێوەکێ مرۆڤخۆر.

ئها ئەڤ ئۆشت و ئەگەرێن مە گۆتین، ئەون کار د دەرۆنا نالبەندی کرین و بووینە ئەگەر ژ بۆ خۆکوشتنا وی، ئەڤە ژی پشتی ژ خۆ و ژینا خۆ بێزاربووی، ژ نوی بجه ئانییە. نە جهێ باوەرێیە وەك هنەك دبێژن کاودانێن وی دەمی ژ نشکاڤە کارتێکریە، چکو ئەو کەسێن خۆ د کوژن، بارا پێتر ئەون، باوەری ب ژینێ نەمای، هەر ژ دەسپێکا ژیێ خۆ ئو هەتا دچن، ئەو

---

[1] . دیوانا ئەحمەدێ نالبەند – موخلص – پارت ئێك، لێکدان و کۆمکرنا: خالد حسێن، دهۆك– ١٩٧١، بپ ٨٥.

دژاتیێن د ناڤا جڤاکێ وان دا هەین، هەمی کۆم دبن و دبن کول و کۆڤان.

هۆسا هەلبەستڤانێ مە ژی ببۆرینا ژیێ خۆ، ئەڤ کول و کۆڤانە هەمی ل سەرێك ستویر کرینە، هەتا وێ رۆژا کێر دایە سینگێ خۆ و دەریا کۆڤانێن خۆ پەڤاندی.

گۆڕێ نالبەندی

جهێ نالبەندی خۆ لێ کوشتی

نالبەند و هەلبەستا فەصلێت سالێ[1]

هەلبەستا فەسلێت سالێ یەکە ژ هەلبەستێن نالبەندی یێن درێژ و پڕ بها، ئەو بخۆ پێکهاتیە ژ ٦١٨ بەیتا، دەسپێکا وێ ب ڤان مالکان نەخرادییە:

ئەز دکەم حەمدا گەلەك بۆ قادری　　هندی حەمدا جوملە مەخلوقا کری
هندی حەمدا بێت کرن ژی زێدەتر　　هەژ نهۆ حەتا ئەبەد هێشتا پتر

هەلبەست ب ڤان مالکان بدووماهی تێت:

من ب ئاڤا عەفو و غوفرانێ بشۆی　　بۆ بەحەشتێ فاعلێ موختاری توی
یا سەلام بۆ مە مەقام "یوم القیام　　بالسلام دار السلام بیت السلام"

د ڤێ گۆتارێدا ئەم دێ چەندەکێ ل سەر ڤێ بەیتێ پەیڤین و هنەك دوڕ و مراریێا ژ ستوویێ وێ ڤەکین و ژ خووندەڤانارا پێشکێش کین.

بەری هەمی تشتا مە دڤێت بزانین کو دانێن سالێ ژ ڤان رۆژ و سەعەتان پێك تێن:

١- بهار: ٩٢ نوت و دو رۆژ و دوازدە سەعەتن.
٢- هاڤین: ٩٣ نوت و سێ رۆژ و چواردە سەعەتن.
٣- پاییز: ٨٩ هەشتێ و نەه رۆژ و هەشت سەعەتن.
٤- زڤستان: ٨٩ هەشتێ و نەه رۆژن.

[1] . ئەڤ نڤیسینە ب دو خەلەکا سالا ١٩٩٠ێ د رۆژناما (هاوکاری) هژمار– (١١٦٨)دا ل ٤/٩ و هژمار (١١٧٦) دا ل ٤/١٦ بەلاڤبوویە.

هەلبەت ئەڤ تخووب دانانا ڤان وەختان بۆ جهەکێ مینا کوردستانێ دبیت نە د جهێ خۆدا بن، چمکی گەلەك سالان ژ چوار مەهان، هەتا پێنجا و پێتر، زڤستان چیا و دۆل و نهالێن کوردستانێ بەرنادت. نالبەند بخۆ دبێژت:

توی گرێدای پێنج هەیڤا، یان شەشا

رۆژ ل سەر تە حەبسە شوبهی شەڤرەشا

ئەڤ هەلبەستا هەنێ یا کو نالبەدی ل بن ناڤێ "فەصلێت سالێ" دانای، یا پێکهاتیە ژ دوازدە ناڤبرا، چوار ناڤبر ل پێشیێ ل سەر هەر چوار دەمێن سالێ: بهار، هاڤین، پاییز و زڤستانا ڤەهاندینە. ناڤبرێن: پێنجێ، شەشێ، حەفتێ و هەشتێ، ل سەر وان قووناغان ئاخفتییە ئەوێن د ژیێ مرۆڤێدا دبۆرن، کو دەست پێ دکەت ژ زارۆکیێ، لاوینیێ، پیریێ و هەتا مرنێ.. دیسان تینیت دانێن سالێ و قووناغێن ژیێ مرۆڤێ هەڤبەر د کت و وەسا دیار دکت کا چاوا سالێ چوار وەخت هەنە، ئها وەتوڤ مرۆڤی ژی چوار وەخت هەنە. ناڤبرا نەهێ: دوعانە و داخوازا خودێ ژێبۆرینێ. هەردو ناڤبرێن دەهێ و یازدێ، بەحسێ حسابێ و مزگینیا چووبینا بەحەشتێ دکن. ناڤبرا دوازدێ، کو یا دووماهیێیە، بەحسێ مێڤانداریا خودێ دکت و دیتنا زاتێ وی. ب ڤان هەر دوازدە ناڤبرا هەلبەست ب دووماهی تێت.

ڤێجا ل ڤێرێ مە نەڤێت ل سەر هەمی بابەتا بپەیڤین، ژبەرکو دێ پەیڤتنا مە درێژ بت.. بەلکو دێ وان هە چوار بابەتا گرین ئەوێن ل سەر دانێن سالێ ڤەهاندین.

ئەحمەدێ نالبەند شاعرەکێ هندی بێژی مەزن و هەلکەفتییە، هەرچەندە هەتا نهۆ بدروستی سەنگا وی نە هاتیە زانین.. لێ هێدی هێدی یێ بەر ب قۆنتارێن بلند دفریت و ستێرا وێ یا گەش تاریێ ژ هاویر خۆ ڤەدوژێریت. هندە نێزیکە هەردو چیا، گارە و مەتین دێ سەرێ خۆ ژێرا چەمینن و ناڤچاڤا وی ماچی کەن.

هەلبەستڤانەکێ هۆسا هزر و بیر تیژ و ئاشۆپەکا هندە بەرفرەهە هەی.. نە تشتەك مەزنە ئەگەر دێمێ هەیڤێ ب راموسیت، ئان ژی ستێرێن ئەسمانا گەریا گۆڤەندا خۆ ل ئەنیا وی گرێدەن.

هندی ئاشۆپە، یەکە ژ نفشێن ئەدەبی یێن گرنگ، ب ئاشۆپا خۆ یا کویر و بەرفرەهە شاعر د کارت پەسنا دەور و بەرێ خۆ و خۆرستێ خۆ بکت و دیمەنەکێ جوان و رند

داڕێژت. شاعرێ مه ژی وەکو دووربینەك و ئاشۆپ تیـژەکێ مـەزن، هنـەك وێنـێن وەهـا ددت پێشچاڤ، هەر مرۆڤ حەز دکت بخوونت. بنێڕە کا چاوا پەسنا بهارێ کرییە:

"ژینا بهارێ و گیا ئو دار و باری عەڤر و بـارانن، مێـرگ و چـیمەن د بهارێدا شـین دبن، سەحارا سپێدێ کولیلك ژ خۆنـاڤێ تـەڕ دبـن، بشـکۆژ دبشـکڤن و تـایێن خـۆ بـەلاڤ دکن، سۆرگول و سومبل د بنە بویك و بلبل و عندەلی چیکچیکێ ل سەر دکن، دەشـت و زۆزان و چیا سۆر و شین دبن، سووسن ل مێرگا سەرێن خۆ د هەژینن"..

هۆسا هەلبەستڤان ڤێدا دچت و سالۆخێن بهارا کوردستانێ دکت و خەملاوێ. پاشـی مینـا هونەرمەنـدەکێ زیـرەك ب ئاشـۆپا خـۆ یـا کـویر، کەڤالـەکێ دی یـێ جـوانتر دروست دکت.

"د ناڤا ڤان چیا و دۆل و نهالا و دار و بـارێ پـڕ خـەمل و گـول و کـولیلکێن سـۆر و زەر و تاڤیێن بارانادا، هەمی ڕەنگێن چویچك و تـەیر و تـەوالا، تێلـێن تـەمبوورێن خـۆ لێددن و ئاوازێن تەڕ و نازك ل تەڤ جها بەلاڤ دکن.

پاشی سێرانیا ڤرێدکەتە د ناڤ ڤێ بەحەشتا هۆسا یا خۆش و دلڤەکەردا:

دلخۆش و سەیرانکەرن فەصلا بوهار   لاو و پیر و عاشق و مەعشوق و یار

دیسان ڤێدا دچیت و دبێژت:

لاو و تۆلاز و جحێل و پیر و کال   بوونە دەستك چوونە چۆلی خۆش هەڤال

نازك و روو قورمز و فستان بەلەك   ئەو پەری، حۆری، زەری، تبعەت مەلەك

دەرکەتن سەیرێ ب هیزار و نقاب   چوونە ناڤ کولیلکێت مێرگا بێ حساب

نالبەند ڤی دیمەنێ هۆسا یێ خۆش و ڕەنگین د هێلت و د چیتە د ناڤا هاڤینێدا:

چوو بوهارا نازکا جەننەت صفەت   هاتە بەر هاڤین، دێ زوی کارێ خۆ کەت

★ ★ ★

نالبەنـد ل سـەر هـاڤینێ د ئاخفـت مینـا جۆتیـارەكێ كـوردێ شـەهرەزا د كـارێ جۆتیـاریێدا، ژبـەركو هەكـە وی ب خـۆ ژی جۆتیـاری نـەكربت، د گـەل جۆتیـارا مـەزن بوویە و تەڤ ژینا خۆ ل گوندان بۆراندیە. ئو ل پێش چاڤێن خۆ دیتیە كو جۆتیارێ كورد هەمی دانێن سالێ د ژیتن بێ راوەستان، بێ تیك و پەڤێن دەستێن وی حولی ببن، ئان تەڤر و بڤر و بێر ژ ناڤ لەپێن وی دەركەڤن.

كارێ جۆتیاری كارەكێ هەرۆژە، هەكە چەند رۆژەك ب سەرڤە بچن، دێ شـۆلێن وی ل سەرێك سـتویر بـن و پاشـی نكـارت بسـەرێكڤە ببـت. گەلـەك جـاران وەسا چـێبوویە جۆتیـارەك كەفتیـە د گرفتاریـەكێدا، نـە گەهشـتیە كـارێ خـۆ یـێ وی دەمـی ب رێڤـە ببەت.. نەچاربوویە هەوارا خۆ ببتە نك گوندیا، دا كـو زبـارەك بـۆ بهێـت كـرن، بـژلی ڤێرێ، كو ئامیرەتێن جۆتیارێ كورد، هێشتا ئەون یێن د چەرخێن ناڤنجیدا بكار تینان، دیسـان هێشـتا رژێمـا ئاغـاتیێ و شـێخاتیێ پێلاڤـێن وێ ل سـەر جێنیكـێن جۆتیارا نەرابووینە:

رۆژ و شەڤ حالێ مرۆڤی كەسپ و كەد	كەس ل هاڤینێ رەحەت نابی ئەبەد
كەسپ و كار و هاتن و چوونە و بزاڤ	هەر كەسەك ئێ عاجزە و وەستا ئو خاڤ

نالبەند هاڤینێ دكتە دو رەخ، دبێژت، رەخەك خۆشە، یەك نەخۆش:

نێ بۆ هاڤینێ دو حالن دو تەرەف	حالەكێ وێ خۆشە ڤەوی حالەك تەلەف

بنێرە هاڤینا خۆش، هاڤینا پركاریێ و خەبتینێ، هاڤینا چاندن و دەرامەتی:

ئەوەلی نیسك و جەهـ و نۆك و گەنم	لەو "فەلالیحا" دلێ خۆشە و مكوم
خەلكێ پڕ شوولە دروین و گێرەنە	دەستەكی ئالف جەمین و ربسەنە
دەستەكی ل هەریا برنجی و چاندنێ	دەستەكی ل جۆتی ئو تۆڤ هاڤێتنێ
دلفرەهـ خەلكن بەر و بێدەر تژی	چال و تێر و ڤورنەت و كار و كوژی

وێنەیەکێ هۆسا شۆپەکا ئێکسەر د هش و بیرێن جۆتیاریدا هەیە، ئان ژی وی کەسێ ل گوندان ژیایبت، چمکی بیَی گوهدار د ناڤدا بچت، دێ هەست ب ڤان تشتا هەمیا کت، ژبەرکو ئەڤ کارە ب ژینا وی یا هەرۆژیڤە د گرێداییـنە.. لەورا دبت وێ هـزرێ بکت و بێژت: ئەز ڤان تشتان دزانم.. چمکی من دیتیـنە و پێڤەندی د گەل ژینا من هەیە!!

ڤێجا مرۆڤەکێ هۆسا یەکسەر دێ مفای ژێ وەرگرت و خۆشیەك مەزن ژێ بینت، ژبەرکو وی و ڤێ پارچا شعرێ هەڤبەندیەك مکوم ب هەڤرا هەیە. نالبەند ژی کو شاعرەکە و هەست ب ژینا جۆتیارا و خۆشی و تەحلیێن وان کریە و کاریە ب ئاوایەك خۆش و رند ڤی بابەتی دارێژت:

پاشی تێت و بەحسێ فێکی و زەرزەواتێن هاڤینێ د کەت و بێ کێماسی هەمی رەنگا ددت پێشچاڤ:

تەرزەکی هاڤین ژ فێقی ب لەزەتن

دای و باب و گەرم و روهن و جەنەتن

هەلبەستڤانێ مە وەها ب گەرمی چوویە د ناڤ خۆشیێن هاڤینێدا، هەروەکو نەڤێت ژ ناڤ دەرکەڤت، بەلکو هەر حەز دکت پەسنا خوارن و دلڤەکریا وێ بکت، لێ پا، گەرم و گورا هاڤینێ ناهێلت د ناڤ ڤێ بەحەشتێدا بمینت، نەچار دبت خۆ ژێ د کێشت و بەر ب رەخێ نەخۆشڤە دچت:

گەرم و گورِ زێدە ژ ڤیاسێ یا شەدید

ئنس و حەیوانا دسۆژیت، دکەت ڤەدید

رۆژ و شەڤ ئنسان و حەیوان نا نڤن

دائما ئالۆز و مەست و بێ خەون

هۆسا نالبەند ڤێدا دچت و سالۆخێن گەرما هاڤینێ دکت، هەروەکو جۆتیارەك ل بەر خەتا جۆتی و پرێزا خۆ د هەلڤەنت و ب هەمی لایاڤە خوە ب لەشێ ویدا دهێت، کو هەتا ل بەر سە و بن دەحل و رەخ ئاڤا ژی گەرما وی نە ڤەمرت.

هاڤین نە تنێ ب گەرمێ تەحل و نەخۆشە، بەلکی گەلەك تشتێن نەخۆشتر هەنە، کو ژینا مرۆڤی پێ د هێتە شێلوی کرن، ئەو ژی وەکی کێچا و پێشیا و بژلی وان گەلەك گیانەوەرێن دی.

ل گوندێن کوردستانێ پڕانی پەز و کەوال تێنە خودان کرن، چمکی ژێدەرەکا ژیارێ یا سەرەکی بۆ خەلکێ وێ ئەوە، لەوڕا ژی کێچ باهرا پێتر د کۆل و گۆڤ و کۆتاناڤە مشە دبن. دیسان پێشی حەژ وی جهی دکن، یێ کو دار و بارەکێ بۆش لێبت. گوندێن کوردستانێ ژی چ جهێن بێ دار و بار نینن. بنێرە هەلبەستڤانێ مە چاوا ب جوانی لەشکەرێ کێچا خرڤە د کەت و رەنگێ هەڤرستەکا لەشکەری ددتێ:

رابوو سەر خۆ حاکمێ کێچا ب کەڕی　　عەسکەرێ خۆ خاست و ئەو هاتن شەڕی
ستر و پەنتۆر و لباسێ رەش دبەر　　زابت و میلازما خازتن نەفەر
برنە حەربێ چوونە تەعلیما بەلاڤ　　ئەو بەزینە بن نڤینا و کر بزاڤ

یا ژ وێ ژی ب هێزتر و جوانتر، دەمێ بەحسێ ئێریشا پێشیا دکت و وەکی کەرعەڤرا ل هەوا خۆ ددن یەك و تەشبیە دکت ب لەشکەرێ رووس و فەرەنگ و یەونانێڤە، ب دروستی ئاشۆپا مرۆڤی دکێشیتە د ناڤا شەڕ و جەنگێن گران دا. یا هەژی گۆتنێ ئەوە ل ڤێرە رەنگەکێ وەسا یێ کۆمیدی ددت هەلبەستا خۆ، هەتا نۆکە کەس ژ شاعرێن کورد نە گەهشتینە ڤێ لۆکێ:

کەڤتنە پشت ئێك و زابت چوون بەری　　وان مەزیقە دانە پێشیا عەسکەری
پەهلەوانا ڕم هەلاندن سەر ملا　　ئەو تژی ژەهرن حەتا بن هنگلا

پاشی دبێژت، یێن ژ ڤانا ژی دلئێشتر و نەخۆشتر هەنە، ئەو ژی ئەڤەنە:

ئەو چنە دوپپشك و مار و کرم و کێز　　جۆبر و پرپێ، بەق و کێڤژالە رێز
سیسر و مارگیسك و کێز و کمکمە　　هەر خودێ دزانیت چنە ئەو عالمە

هاڤین ژی کراسێ خۆ د هاڤێژت و وەرزەکێ نوی، وەرزێ پاییزێ خۆ د کێشیتە رێزێ و نالبەند هەیامەکێ خۆش د ناڤدا د گەڕت.

★ ★ ★

پاییز یا دەنگدارە ب هەوایێ خۆ یێ پاقژ و بژوین، ب تایبەتی پاییزا کوردستانێ، کو یا خەو خۆش و لەش سڤك و مرۆڤ هندی حەز بکت دێ خۆت و تێر نابت. زەرزەوات و دان و دکاك و دەرامەت مشە دبن، چمکی هەر تشتێ هاتیە چاندن، د پاییزێدا تێته هەلاندن:

زەحفە فێقی، خارن و دان و دکاك	قووت هەمی تێتن ب زەحفی خۆش و پاك
ئاڤی زەربوون، کونجییو ماش و برنج	سەد گدیش پێکڤە ل زەڤیا بوونە زنج
گارس و تەحلە و دڕا، هاتن دروین	بۆ پەزێ ڤەیلا پرێزە مانە شین
دەم بدەم گێرە و خەبات و ڤەرفەنە	قووتێ پاویزا چیا هەر ئەڤەنە

نیڤا یەکێ پاییز گەلەکا ب خێر و بێرە، ژیارا مرۆڤی یا بێ کێماسییە. لێ نیڤا دویێ ژ پاییزێ هەور تێن، باران دبارن، ل سەرێن چیا کەرڤە و مژ پەیدا دبن و ل زۆزانا بەفر د وەریێت، ئاڤا جو ئو کانیا د مەهیت و شینکاتی و دار و بار ژی هێدی هێدی د بەهیت، گول و کولیلك د چرمسن، دار و بار خەملا خۆ د وەرینت و چووچك و تەیر ل ناڤ باغان نا خوینن. ڤێجا ژ بەر ڤێ چەندێ عەرد و ئەسمان خۆ ڤەدقوتن و دکن گری:

سۆرەتێ دونیایێ لەو غەیری گەلەك
لێ نەیارن دژمنن چەرخ و فەلەك

عەڤرێن پەشیمانا دیاربوون، کەسێ چ کار نەمان بۆ خۆ بکت، ژار و بەلەنگاز کەڤتنە بەر تاق و دیوارا و چ دەستگیر نینن دەستێن وان بگرن:

کەڤتنە بن تاق و دیوارا فەقیر
کەس نەبوو بۆ وان ببیتن دەستەگیر
تاوییو باوی نەساخ و لەش گران
ئەو ژ کاروانێ فەقیریا خۆ ڤەمان

هەر دەما زڤستانێ خۆ کارکر، کوردستان تەڤدا کراسەکێ سپی دکت بەرخۆ، ئەڤ چیایێن هۆسا بلند سەرێن خۆ بۆ بەفرێ د چەمینن و هەمی دەشت و دۆل و نهال

کۆشا خۆ بۆ ڤەدکن و همبێز دکن، گیاندار و گیانـەوەر هەریـەك ب لایـێ خۆڤـە قەسـتا جهێ خۆدکت، یان مالا خۆ، مرۆڤ ژی دکەڤن کونا خانیڤە و هەر تشتەك د جهێ خـۆدا دمینت بێ کار و بزاڤ:

هات قیامەت، هات و وەقتێ زەیقەتێ
یا درێژە کەس چو چارا نادەتێ
جوملە عالەم موعتل و کەڤتن کونێ
شوبهی هرچێ دێ کەڤن سەر خارنێ

دەمێ بەفر ب وی رەنگێ خۆ یـێ سـپی و نـازك ل ئـەسمانا د وەرییـت، ب جـوانـترین دیمەن خۆڕستی د نخێڤیت و کانی و جۆ و رووبـارا تێـر ئـاڤ دکـت. لێ د گـەل وێـرێ ژی زیانا وێ گەلەکە.. چمکی مرۆڤ و تەڤ گیاندار د کەڤن زیندانا زڤستانێ، هـەمی سـالێ ب هزارا تشت دمرن، ژ بەر سەرماییێ و برسێ، ب هـزارا مـرۆڤ ژار و بەلـەنگاز دبـن ژ بـەر بێکارییێ. باهرا پێتر ژ سالا تلخێن بەفرێ بەژنەکێ بەر سیڤاندا دکەڤن... مرۆڤ نەوێرن ژ دەرازینا خانییێ خۆ دردکـەڤن. گەلـەك جـارا وەسـا چێبوویە گونـدەك خوەسـەر دبـن بـەفرێ ڤەبوویـە و خـەلکێ وی تـەڤ خەندقینـە، ئـو ب سـەدان مـرۆڤ بـا و باکوزیرکـا لێداینە و د بەفرێ ڕا بەرزەکرینە. کورد دبێژن:

((بەفر ڤەیدا مێرانە)) لەوڕا نالبەند ژی دبێژیت:

زیرەك وبێچارە پێکڤە بوون رەبەن
عالەما تەنگە نزانن دێ چکەن

★ ★ ★

هەر چەندە شاعر ب کورتی لسەر زڤستانێ دئاخفت لێ دیسا دەست ودارەکێ گەلەك جوان ژ ژینا گوندییا دیار دکت:

خوولیو دووکێل و ڤتما سەر ملا — **خەلکی دائم سارە دەستێ دپاخلا**
نێ ل بەر کوچکا مرۆڤ بوونە تەنی — **ناڤ نڤینا هەر تژی بێهنا گەنی**
لێڤ د لەرزن هەر ددانا شەقشەقە — **نێ زڤستان شددەتە خلەلکێ حقە**

بنێرە ڤێ پارچا ژێری کا چاوا عەور موخلا خۆ ل عەردی د رەشینت، یان دەما دەشت و زۆزان، ب رەنگێ زیڤی تێنە سپی کرن و تەبەقەکا دی ژ عەردی زێدە دبت:

پاشی حینا چلە هات و خۆ شداند

مووخلا عەوری ل عەردی ئار رەشاند

شوبهی زیڤی سپی کرن زۆزان و دەشت

حەفەت تەبەق عەردن، بەفر کەفت بوونە هەشت

مەبەستا نالبەندی یا بنیاتی د ڤێ هەلبەستێدا چییە؟ ئەرێ وی دڤێت سالۆخدانەکا رویت بۆ خۆرستێ سالێ بکت و هند؟ یان ژی دڤێت ژ ڤێ بازێ دەرباز ببت و خۆ پاڤێتە لۆکێن بلندتر؟

هەلبەت ئەڤ تشتە د هەلبەستێ بخۆدا دیار و خۆیایە، کو نالبەندی ڤیایە ب رەنگەکێ فەلسەفی بنێرتە قووناغێن ژیێ مرۆڤی و قووناغێن ژیێ سالێ.

ژیێ مرۆڤی ژ بوونێ، هەتا مرنێ وەرارێ دکت و ژ نزم بۆ بلند.. پاشی هەتا ب دووماهی تێت و بەر ب نەمان و گوهۆرینێ ڤە دچت. دیسا عەینی ئەڤ دیارۆکە د هێتە چەسپاندن ل سەر تەڤایا خۆرستی.. بگرە ژ دەسپێکا پەیدابوونا تشتێ ساخ، وەرار یا بەردەوامە. ڤێجا ئەڤ دیارۆکە ل سەر هەیامی ژی دهێتە چەسپاند. کو ئەو هەیام (زەمان) سال و مەهان د ناڤ خۆدا دگرت.

نالبەند ژی هاتیە فەلسەفا خۆ یا ئایدیالی ل سەر خۆ رستی و ژیێ مرۆڤی دارێتیە، ئەو ژی وەکی مرۆڤەکێ ئۆلرە و بیر و باوەر ب هێزا دەرڤەیی هەی، ل دوی وان بیر و باوەران هزر و بیرێن خۆ راچاندینە.

هەمی بۆچوونێن شاعرێ مە ب لایێ فەلسەفێڤە، ڤێ رێکێ بەرنادن و ژێ دەرناکەڤن، ب تایبەتی هەکە ئەم بنێرینە هەلبەستێن وی یێن مشە ل سەر رێچا سۆفیزمێ ڤەهاندین. لەورا رامان و پەژنا وی د وان هەر دوازدە ناڤبرێن ڤێ بەیتێ ژ ڤان بیر و باوەران دەرناکەڤن.

نالبەند د ((فەسلێت سالێ))دا، ب درێژی بەحسێ ژین و ژیارا جۆتیارێ کورد کرییە، یان ژی ب ئاوایەك دن بێژین، بەحسێ ژین و ژیارا نزمترین چین ژ جڤاکێ کوردی کرییە، لێ د گەل وێرێ ژی چ ئاورەك نەدایە کێشا چینایەتی، یان هەڤرکیا ڤێ

چینێ د گەل چینێن بلندتر، چمکی نالبەند –هەروەك بەری نها مە گۆتی - مرۆڤـەكێ ئایدیال بوویە و چ باوەری ب وەرارا جڤاکی نەبوویـە و خـودێ ژار و بەلـەنگاز داینـە و ئاغا و شێخ و زەنگین ژی داینە..

مەبەستا شاعری ب دروستی د نـاڤبرێن دوومـاهیێدا دیـار دبـت، بگـرە ژ مەبحەسـێ مرنێ هەتا یێ دووماهیێ. ل ڤێرە مە دڤێت بنێرینە نالبەندی ب خۆ، کا چاوا هـەیام و نەفسا مرۆڤی هەڤبەر کرینە:

ئەی برادەر کویر بکە هزر و خیال   من زەمان لەو بەیان کر بۆ مسال
ما بتنێ سال و زەمان هۆ هەلکەتن؟   بەلکی دەر نەفسا مە ژی ئەو عادەتن

پاشی دبێژت:

چاك ل دونیائێ تە کر گەڕهان و سەیر   نێ تە دیتن ئو بهیستن شەڕ و خەیر
حال و تەغییرا زەمانی ژی تە دیت   هۆیە تەرتیب و زەمان هەر دێ وەبیت
خۆ نە خەلکی بۆ تە گۆت ئەو حال و حین   بەلکی تە ب چاڤێ خۆ دیت و کر یەقین

یان ژی ڤێ پارچا ژێری، ژیێ مرۆڤی و قووناغێن سالێ هەڤبەر دکت و دبێژت:

دێ قیاسا عومر و سالا پێکڤە کەم   دا خزینا مەقصەدێ نوی دەرڤەکەم
نێ حەتا حەفتێ عومر ئاخلێڤەیە   هێژ نە شوولا خۆشی و نەفعەك هەیە
پاشی وێ: حەتا سیهێ ئەو بۆ بوهار   لەو مرۆڤێ مەستە بێ صەبر و قرار
پاشی وێ: هاڤینە حەتا بن جهی   وەقتێ شوولا ژن ئینانێ و بارکوهی
نێ حەتا شێست و سیٖیا ژی حەجحەجە   کو ل خیالێ هێژ مرۆڤێ بەروەجە
پاشی هنگی: عومر پاویزە، زەوال   چارە نینە، وەقتە مەوت و ئرتحال
پشتی مرنێ بۆ زڤستان بێ خلاف   هەیبەت و سەرمائو ترس و لاڤە لاڤ

ئەگەر بنێرین قامووسا هەر شاعرەکی دێ بینین هەتا رادەیەکی هژمارەکا کێم، یان گەلەك ژ پـەیڤان د هەلبەسـتێن خـۆدا بکـار ئانینـە. ئاشـکرایە هنـدی قامووسـا شـاعری بەرفرەه بت مـەعنا ئـەوە ئـەو شـاعر ب لایـێ ناڤـەرۆك و ئاوایاڤـە ژی زەنگینـە، ئـانکو بکارئانین و ئێخستنەبەرێکا گەلەك پەیڤێن جوان، کـار دکـت سـەر زیرەکـی و بلیمـەتیا

هەلبەسڤانی.. لەورا ب ڤێ بینینێ مە دڤیا بنێرین نالبەندی و هەلبەستا وی ((فەسلێت سالێ)) کو قامووسەك بەرفرەھ ژ پەیڤێن کوردی د ناڤ مالکێن خۆدا هلگرتییە. زیرەکیا بکارئانینا پەیڤان ژی نە ئەوە کو شاعر خۆ ب ئێدیۆمێن گران و پەیڤێن رەق و غەریب ڤە، گرێبدت، بەلکی زیرەکی ئەوە وەختێ شاعر هزر و بیرێن خۆ دادرێژت، وێ هزرێ ژی بکت ئەو یێ ئەزمانەکی ساخ دکت، پێدڤییە خۆ ل چ پەیڤان نەدت پاش، چمکی پەیڤا کرێت د چ ئەزمانادا نینە، هەکە شاعر بکارت د جهێ وێدا بکاربینت. ئەمێ نهۆ بنێرینە تلۆڤەکا پەیڤێن جوان:

ئەو پەیڤێن بۆ قووت و دەرامەتی بکار ئینایین:

((دان، دەخل، دکاك، قویت، رزق، واردات، ئالف، کونجی، برنج، ماش، گارس، تەحلە، درا، نیسك، جەھ، نۆك، نان، گرار، قەیلە، پەلاڤ، ترشك، کێپاری... هتد))

یان ژی ناڤێن فێکی و زەرزەواتی:

((باهیف، توی، حولیك، مژمژە، سێڤ، تری، خۆخ، هرمیك، هژیر، قەسپ، گویز، کەزان، بەھ، حولیرەشك، هنار، مشتاخێت مێویژا، گوندۆر، زەبەش، خیار، بامی، باجان، پیڤاز، کەرەفس، بەقل، سلك، کولند.. هتد)).

ئو گەلەك ناڤێن دی ژی مینا:

((مێرگ، چیمەن، بنەفش، یاسەمین، کولیلك، بشکۆژ، سۆرگول، سومبل، سووسن، نێرگز، شەڤبوو، گولبەرۆژ، لالەزار، چیچەك..هتد.

((تەیر، تەوال، بلبل، شالیل، پۆر، عندەلی، کەو، چویچك، گۆهین، عەبدال)).

((چیا، کێری، بەرۆژ، نزار، زۆزان، سەرێت ژۆری)) ((دروین، گێرە، ربسە، هەریا برنجی، چاندن، جۆت و کێل، تۆڤ هاڤێتن، بێدەر هەلاڤێتن، کێشانا دەخلا، ئاڤدان، پەرجان، کەزاخ، قەرفەنە))

((چال، تێر، قورنەت، کوژی، قرمچی، گلڤچی، کوچك، غلیز، حنگ و دنگ، تۆپز، هنجنین، گڤاشتن، رەنی، بارەن، حەفحەف، گالەگال، شینی، گری، ویچ ویچ..هتد))

ئەڤ ناڤ و پەیڤێن هەنێ، هەمی ئەون یێن کو باب و باپیرێن مە ب کار دئینان. دبیت گەلەك ژ ڤان پەیڤان ئەم مەعنا وان ب دروستی نەزانین، چمکی باهرا پێتر جۆتیارا ل گوندان بکار تینان، هەلبەت هێدی هێدی پشتی چەند سالێن دی گەلەك پەیڤێن دی ژی دێ ژبیرا مە چن. ئەڤجا زیرەکیا شاعری د وێرێدایە، ئەزمانێ خۆ بپارێزت، چمکی تۆرەیێ زەنگین ب ئەزمانێ زەنگین تێتە نڤیسین. هەلبەستا ((فەسلێت سالێ)) خزینەکا پڕ نرخ و بهایە ژ پەیڤێن کوردی یێن رەسەن.

وەرن ب هەڤرا ڤان پارچێن ژێری بخوینین:

هەم شەڤێ د مەخفینە هندەك نژدەچی   کا تو مێری دێ ژ بەر وان کیڤەچی
ئەو برینا دێ وەسا ئێخن لەشی   کو ژ تە ڤێڕی دەرکەڤن وەك گاڕەشی
قەت حەتا سپێدێ ژ بەر وان نانڤی   توی نەساخی، هەر دنالی و لڤلڤی

نالبەند ڤێدا دچیت و سوحبەتا کێچا گەلەك ژ دلی دهێت و دبێژت:

رابوو سەرخۆ حاکمێ کێچا ب کەڕی   عەسکەرێ خۆ خازت و ئەو هاتن شەڕی
ستڕ و پەنتور و لباسێ رەش دبەر   زابت و میلازما خازتن نەفەر
برنە حەربێ چوونە تەعلیما بەلاڤ   ئەو بەزینە بن نڤینا و کر بزاڤ
کیێ خشیم بوو زابتا دان بەر شەقا   کا بەرێ وان دایە کێ چوونێ ب لەقا
بارك الله بن جها بۆ غولەغول   چی کەسێ لەڤ دا، برین لێ مانە کول
نێ ئەوان خوینا مرۆڤا کر شەراب   چەند هەوارا بکە چو کەس نادەت جەواب
چی لەقا دانا لەشی گرت و ڤەڕۆت   هەروەکی پەل پێڤەنای، خورهائو سۆت
وەك ئەجننانن، تو هەر لێ داڕەسی   فایدە تێ نینە و تو قەت پێ ناحەسی
شەڕکەر و رمباز و شێر هنگێڤن ئەو   بۆ لەقا تەشبیهی سانن بێ درەو

یان وەختێ بەحسێ پێشیا دکت:

ئای و هۆیە، های و هۆیە و گڤگڤە   پێکڤە ڤیزێن و هەوار و تفتڤە

پاشی دبێژت:

هندەکا ئاوازێ زڕنا ئو دەهۆل   دانە سینگێ عەسکەری بۆ حەرب و شول
زار تەمبویر و دۆدك گۆت غالبا   دەف قوتا پف کر بلویلێ موتربا
هات و ئاوازێ کەماچێ ژ هندەکا   وان ب ژەهرێ ڕم سەقادا کووپەکا

مرنا کوڕی[1]

"مرنــا کــوڕی" هەلبەســتەکە ســەیدا صــادق بهــاء الــدین ئامێــدی د کتێبــا خــۆ ((هۆزانڤانێت کورد)) بپ ٥٤٤دا ب ناڤێ ئەحمەدێ نالبەند بەلاڤکریە، ئو دیار کریـە کـو ئەڤ هەلبەستە ئەحمەدێ نالبەند ب کوڕێ خۆ هلدایە.

ڤێجا لڤێـرە یـا مـە دڤێـت بێـژین ئەڤەیـە: کـو نالبەنـدی چ هەلبەسـت ب کـوردی ب کوڕێ خۆ خۆ نـە گۆتینـە، بـژلی هەلبەسـتەکێ کـو ب عـەرەبی پـێ هەلدایـە. هەرچـەند راستە ئەڤ هەلبەستە ب کوڕێ وی‌ڤە هاتیە گۆتن، لێ کێ پێ گوتیە و چاوا؟! دوور نینـە سەیدا صادقی ژ دەڤێ ئێکی وەرگرتبیت، لەوڕا ژی لەنگی و کێماسی تێدا هەنە.

ئەم ژی وەکو ئەمانەتەکا ئـەدەبی مـە دڤێـت بـۆ خونـدەڤانان خویـا کـەین، کـو ئـەڤ هەلبەستا "مرنا کوڕی" نـە یـا نالبەندی‌یـە، بـەلکی یـا "عبـدالله نەقشـبەندی"یـە. ئـەڤ نەقشەبەندی‌یە، یەك بوویە ژ دۆستێن نالبەندی یێن هـەرە نێزیـك. عبـد الله دبێـژیت: دەما کوڕێ نالبەندی مری، هەلبەستەك ب عەرەبی ب مرنا کوڕێ خۆ گۆت و پاشی ئەو هەلبەست گەهشتە دەستێ من. ب راسـتی وێ هەلبەسـتێ و مرنـا کـوڕێ وی دلینیـا مـن بزڤاند و کار کرە سەر وژدانا من، من ژی ئەڤ هەلبەستە ژ زارێ نالبەنـدی ب کـوردی ب کــوڕێ وی ڤەهانــد، وەحیــا وێ ژی مــن ژ هەلبەســتا وی یــا عــەرەبی (مــات ابنــی) وەرگرتی‌یـە. لـەوڕا ژی سـەیدا ئامێـدی، بـەس پارچـا ئێکـێ ژ هەلبەسـتێ بەلاڤکری‌یـە، ژبەرکو پارچا دی نەکەتیە دەستی.

دیسا سەیدا دبێژیت: ئەڤ هەلبەستە و هەلبەستا نالبەندی ب عەرەبی ڤەهاندی و د گەل چەند هەلبەستێن وی یێن دی من د دەسنڤیسەکێدا نڤیسیبوون و دابوونـە چـەند هـەڤالا، ئـەڤجا دوور نینـە ئێکـی بـۆ سـەیدا ئامێـدی ڤرێکربیـت، یـان ژی ب دەڤ بـۆ گۆتبیت. ئو دیارە ژ بەر وێرێ ژی ب لەنگی و کێماسی گەهشتی‌یە دەستی.

---

[1] . ئـەڤ مـژارە ل ٦ێ ئـەیارا سـالا ١٩٩١ێ د رۆژنامـا (هاوکـاری) هـژمار ٤٦٦٢دا، هاتی‌یـە بەلاڤکرن.

کورتیەك ژ ژینا عبدالله نەقشبەندی:

عبد الله حەسەن نەقشبەندی، سالا ١٩٢٧زا ل گوندێ بامەرنێ ژ دایك بوویە. سالا ١٩٦٧ێ خوندنا خۆ یا بەرهەڤی ب دووماهی ئینایە. سێ سالان کاربدەست بوویە ل رێڤەبەریا ئەوقافێ، پاشی کاربدەستیا خۆ هەمی ل رێڤەبەریا تەقاعدێ بۆراندیە. ئو نهۆ روونشتییە. ناڤێ وی یێ شعرێ "عەبدێ خودێ"یە، هەروەکی د دووماهیا هەلبەستێدا هاتی:

"عەبدێ خودێ" ب کوردی گۆتی

ئەڤ رثائا ئەحمەدی

سەیدای چەند بەرهەمێن تورەیی هەنە، ژ وانا:

١- نێزیکی دەه هەلبەستا ڤەهاندینە، ئەڤە ناڤنیشانێن هنەکانن: فرچێ سەیدای، شەنگێ، عملیة جراحیة لمسعود کتانی، بامەرنێ، هەلبەستەك بەرسڤا هەلەبەستەکا مەسعود کتانییە... هتد.

٢- چەند سەرهاتی و چیرۆك ژ زاردەڤێ بابێ خۆ مەلا حەسەنێ مەلا طاهای وەرگرتینە، ئو ب عەرەبی دارێتینە، ئەڤ سەرهاتییە پرییا وان مێژۆیی و فولکلۆرینە.

٣- سالا ١٩٦٠ێ سەیدای چەند نڤیسین د رۆژناما "الثورة"دا، ب عەرەبی بەلاڤکرینە. دیسا سالا ١٩٦١ێ گوتارەك د رۆژناما {راستی- الحقیقة}دا، بەلاڤکرییە، کو ئەڤ رۆژنامە ب کوردی و عەرەبی دەردکەفت.

ئەڤا خوارێ دەقا هەلبەستا "مرنا کوڕی"یە، یا کو عبد الله نەقشبەندی ڤەهاندی:

مرنا کوڕی

مر کوڕێ من، سۆت دلێ من   شکەست ملێ من، ژ بەر کوڕی
خاڤ بوو پێ من، چوو روحا من   وەی بەلا من کوڕ مری

کوڕ کولیلك بوو، تەڕ و شین بوو   باکێ هوین بوو سەر دلی
ئەو رۆناهی، ئەو بیناهی   ئەو سیناهی، چووو فڕی

چاڤێ تاری، شین و زاری	دین و هاری ئەولی
مەست و دینی، گاڤ و حینی	شەڤ و رۆژ تازی و گری

یا خودێ من، تو روحا من	پاش کورێ من وەرگری
یان بدە صەبری، تو مودەبری	خۆشکە قەبرێ ڤی کوڕی

یا ئیلاهی، هۆ ب ساناهی	ب خێر و شاهی کوڕ ڤەشارت
ل ناڤ مەزاری، ل کەڤنەواری	ئاخ ل سەر لەشێ کوڕی

خوین ژ چاڤا، وەك سویلاڤا	ژبەر (تەزاڤا) هاتە خار
تە سەفەر کر، تە وەغەر کر	ل مە ببوو شینی و گری

هار و دینم، سەر ب شینم	تە نەبینم ئەی سوار
ل ناڤ هەڤالا، ل سەر نهالا	ب رەخت و شالێت بەرکری

چاڤ ب خوین بوون، دل برین بوون	جل مە شین بوون، ل بەر مە کار
وەی هەوارە، سرٍ و سارە	بۆ کوڕی کفن کرِی

یێ بێ ژن بوو، دل لێ کون بوو	نە رۆهن بوون هەردو چاڤ
گیاکێ تەڕ بوو، چاوا زەربوو	ژ ئەحمەدی ئۆمێد برِی

(عەبدێ خودێ) ب کوردی گۆتی	ئەڤ رثائا ئەحمەدی
چوو روحا وی، ئومێدا وی	ئێکانێ وی یێ مری

فەقی رەشیدێ هەکاری

فەقی رەشیدێ هەکاری و
دو هەلبەستێن وی

فەقی رەشیدێ هەکاری، ئێکە ژ هەلبەستڤانێن کەڤن، ئەوی ژی ل دویڤ شیانێن خۆ دەوسا خۆ د مێژۆیا تووره‌ڤانیا کوردیدا هێلایە، ئەڤی هەلبەستڤانی وەکی پڕانییا هەلبەستڤانێن کورد کێم ل سەر هاتییە نڤیسین و کێم بەرکارێ وی ژی مایە، تشتێ هەتا نهۆ ل پەی وی مای، تنێ کتێبەکە ب ناڤێ "سر المحشر" و دو هەلبەستێن وی ژی د ناڤ دەسنڤیسێن من دا هەنە ل سەر "بهارێ"نە.

د ڤێرێدا دێ پێچەکێ ل سەر ژینا وی و ل سەر کتێبا وی یا ناڤبری نڤیسین و هەردو هەلبەستێن وی ژی ئینینە خوارێ.

تشتێ هەتا نهۆ ل سەر فەقی رەشید هاتیە نڤیسین، ب ڤی رەنگییە:

١- بەری هەر کەسەکی جەگەرخوین د هەلبەستا خۆ یا ل سەر شاعرێن کورد ناڤێ فەقی رەشید ئینایە، هەروەك دبێژیت:

یەکی دی دبێژنە وی فەقی رەشید
د زارێ کوردی فێرس و عەگید
نڤشتەك وی هەیە ب ناڤێ سرمەحشەر
زارۆکێن کوردان دخوینن ئەزبەر

٢- سالا ١٩٨٤ێ هێژا ئەحمەد کوڕێ حەلیمێ دیاربەکری، (مەلە ئەحمەدێ قۆخی) پەرتووکەك ل بن ناڤێ ((رەهبەرێ عەوام)) دانایە و چاپکرییە، کو راڤەکرنا پەرتووکا ((نهج الانامـا)) مەلا خەلیلێ هیزانییێ سێرتییە، پەرتووکەکا رەشیدێ هەکاری ((سر المحشر))ژی، د گەلدا چاپکرییە و د راستا ژینا ویدا تشتەك نە گۆتییە، تنێ دبێژیت: ((دبێژن ژ کووچەرێ هەکاریایە)) [1]

[1] . عبد الرحمن مزووری/ ئاخڤتنەك سەربارا هوزانڤان فەقی رەشیدێ ئالکی/ گوڤارا: بەیان، هژمار ١٣٤ بپ ٥٩ سال ١٩٨٧ بەغدا.)) ژ ((احمد حلمی الدیاربکری/ رەهبەرێ عوام/ ١٩٨٤زا، بپ ٧٩.))

٣- سالا ١٩٨٥ێ نڤیسەڤانێ هێژا عبدالرقیب یووسف ناڤێ ڤی هەلبەستڤانی د گوتارا خۆ ((زانایێ مەزن مەلا خەلیلێ سێرتی))دا ب ((فەقی رەشیدێ ئالکی)) ئینایە.[1]

٤- سالا ١٩٨٧ێ نڤیسەڤانێ چەلەنگ عبدالرحمن مزووری بۆ جارا ئێکێ د گوتارەکێدا پیچەکێ ب درێژی ل دویف ژینا ڤی هەلبەستڤانی چوویە، گوتارا خۆ ل بن ناڤێ ((ئاخڤتنەك سەربارا هۆزانڤان فەقی رەشیدێ ئالکی)) بەلاڤ کرییە.[2]

٥- سال ١٩٨٦ێ هێژا زەینەلئابدین (زنار) پەرتووکا ڤی هەلبەستڤانی (سر المحشر) ژ تیپێن عەرەبی ڤەگوهاستییە تیپێن لاتینی و سالا ١٩٩٠ێ چاپکرییە.[3]

هێژایی، بەراهییەك بۆ نڤیسییە و پیچەك ژی ل سەر ژینا وی ئاخڤتییە. ئو دبێژیت: ((ئەڤ چاپا سرمەحشەرێ یا ب تیپێن ئەرەبی کو د دەست مەدەیە، د سالا ١٩٨٤ندە ب دەستێن مەلە ئەحمەدێ قۆخی، د پاشییا ((نهج الانام))ا مەلە خەلیلێ سێرتیدە، ب یەك جلدێ چاپ بوویە و وی هنەك تێبینی ژی ل سەر هن مالکێن وێ - ب کورمانجی - نڤیسینە.))[4]

تشتێ گەلەك باش ئەوە کو، زەنەل ئابدین دەسنڤیسا مەلا ئەحمەدێ قۆخی یا سرِ مەحشەرێ د گەل لاتینییا وێ چاپ کرییە.

ناڤبرێن کتێبێ

کتێبا (سر المحشر) یا پێکهاتییە ژ (٥٨٩) بەیتا، کتێب هەمی ل سەر ٢٤ ناڤبرا هاتییە نڤیسین.

[1] . ((عبد الرقیب یوسف/ زانایێ کورد مەلا خەلیلێ سێرتی/ هاوکاری، هژمار: ٨٠٥ سال ١٩٨٥زا.

[2] . ((عبد الرحمن مزووری/ ئاخڤتنەك سەربارا هوزانڤان فەقی رەشیدێ ئالکی/ژێدەرێ بەرێ.))

[3] . ((فەقە رەشیدێ هەکاری/ سرمەحشەر/ گوهێرتن ژ تیپێن ئەرەبی: زەینەل ئابدین زنار. وەشانێن دەنگێ یەکتییێ، یەکتیا دەموکراتێن کوردستان، سبات ١٩٩٠ دویسێلدوورف، وەشانخانا خوەیی))

[4] . فەقە رەشیدێ هەکاری/ سرمەحشەر/ ژێدەرێ بیەرێ. بپ ٦.

ناڤبرا ئێكێ: ل سەر خودێ و مەزناتیا وی‌یە.

ناڤبرا دویێ: هەلبەستڤانی ل سەر رەوشا خۆ گۆتی‌یە.

ناڤبرا سیێ: ل سەر رەوشا گۆڕی (قەبری)یە.

ناڤبرا چارێ: دیسا ل سەر سەروبەرێ گۆڕێ‌یە.

ناڤبرا پێنجێ: ل سەر بێ مفایی‌یا دونیایێ‌یە.

ناڤبرا شەشێ: ل سەر نیشانێن قیامەتا مەزنە.

ناڤبرا حەفتێ: بەرهەڤكرنا جەهنەمێ.

ناڤبرا هەشتێ: دانانا ترازیێ‌یە.

ناڤبرا نەهێ: ترازی و حەشر.

ناڤبرا دەهێ: ل سەر رێزێن مەخلووقاتی ل رۆژا قیامەتێ.

ناڤبرا یازدێ: كەسێن زكاتێ نەدەن.

ناڤبرا دوازدێ: خودانێن كرین و فرووتنێ.

ناڤبرا سێزدێ: شەهادەتا زۆر.

ناڤبرا چاردێ: یێ شەهادێ دڤەشێریت.

ناڤبرا پازدێ: ئەهلێ زنایێ.

ناڤبرا شازدێ: ئەوێن جیرانا تێشینن.

ناڤبرا هەڤدێ: خودانێت كەیف و حەنەك و لاقردی‌یا.

ناڤبرا هەژدێ: ئەوێن مالێ هێتیما دخۆن.

ناڤبرا نۆزدێ: خەلكێ كوژەك.

ناڤبرا بیستێ: خەلكێ چاكی و باشیێ.

ناڤبرا بیست و ئێكێ: دووماهی و ئاقیبەتا كەسێن ناڤبری.

ناڤبرا بیست و دویێ: فەقی رەشید ل سەر نەفسا خۆ.

ناڤبرا بیست و سیێ: خاتیما كتێبێ.

ناڤبرا بیست و چارێ: دیسان فەقی رەشید ل سەر خۆ و تەخسیرییێن خۆ.

دەنگێن ناڤبڕا

ناڤبڕا (١): ل سەر دەه دەنگا هاتیە ڤەهاندن.

ناڤبڕێن ٣، ٥، ٩، ٢٢: هەر ئێك ژ ڤانا ل سەر شازدە دەنگا هاتیە ڤەهاندن.

ناڤبڕێن ٢، ٤، ٦، ٧، ٨، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٣، ٢٤: ل سەر یازدە دەنگا هاتینە ڤەهاندن.

د داویا دەسنڤیسێدا، مەشقڤانی ناڤێ خۆ و دیرۆکا مەشقکرنا وێ ب ڤی رەنگی نڤیسیە:

خودێ ژ وە رازیبە، کو وە فاتیحە خوەند

ئەحمەدێ قۆخی ژی بکن شەریکێ خێرێ

تم التحریر یوم الاپنین ٢٣ جمادی الاخر سنه ١٤٠٤ھ. ١٣ آذار سنه ١٣٩٩ر. ٢٦ مارت سنه ١٩٨٤میلادیه.

هم عفو کی جمله مؤمن مؤمنات | هم جمیع مسلمین ومسلمات
مون آگر درمان دخوازن بن نجات | لابو القاسم ببیژن صلوات

دا استانا فقه رشید بعد الخاتمة لعذر التقصیر

آی فقی تاریخ بنداته تمام | حق تعالی مغفرة که فی القیام
من نفیسی اف کتاب لیل ونهار | لو ژ بو اخوانی دین را یا دکار
کی بنی بندی بکیتن اعتبار | هم بکه هرچی کو نقصانه ستار
حق تعالی عیبی وی مستور بکه | هم دحشری دااوی مسرور بکه
من بعونا رب نفیسی اف کلام | بر روحی احمد صلاة وهم سلام
هم جمله آل وهم اصحاب وی | تابعین انصار وهم احباب وی
هم ژ امت راضی بیتن او معین | رحمة الله علیهم اجمعین
کی بخونه فاتحه بومه ژجان | رب عالم وی بکه اهل ایمان

خدی ژوه راضی به کو وه فاتحه خوند احمدی قوخی ژی بکن شریك خیری

تم التحریر یوم الاثنین (٢٣ جمادی الاخر سنه ١٤٠٤ ھ (١٣ آذار سنه ١٣٩٩ ر (٢٦ مارت سنه ١٩٨٤ میلادیه

بەرپەڕێ داویێ ژ لبا قۆخی

چەند مالك ژ سرِ مەحشەریٚ بوٚ میناك

ئەڤ چەند مالکێن خواریٚ دیٚ بوٚ میناك ژ کتێبا (سر مەحشەریٚ)، ژ ناڤبرا داویێ دەینە پێش چاڤێن خوندەڤانا:

ئەی فەقی تاریخ پەندا تە تەمام — حەق تەعالا مەغفیرەت کە فیلقیام
من نڤیسی ئەڤ کتاب لەیل و نەهار — لەو ژ بوٚ ئخوانیٚ دین ڕا یادگار
کیٚ ب ڤیٚ بەندیٚ بکێتن ئعتبار — هەم بکە هەرچی کو نوقصانە ستار
حەق تەعالا عەیبیٚ وی مەستوور بکە — هەم د حەشریٚدا ئەوی مەسروور بکە
من ب عەونا ڕەب نڤیسی ئەڤ کەلام — بەر روحیٚ ئەحمەد صەلات و هەم سەلام
هەم ل جوملە ئال و هەم ئەصحابیٚ وی — تابعین، ئەنصار و هەم ئەحبابیٚ وی
هەم ژ ئوممەت رازی بیتن ئەو موعین — رحمة الله علیهم أجمعین
کیٚ بخوونە فاتحە بوٚ مە ژ جان — ڕەببیٚ عالەم وی بکە ئەهلیٚ ئیمان

ژینا فەقی ڕەشید

ئا. خەلکیٚ کیدەریٚیە؟

د راستا ژینا ویدا تشتەکیٚ تێر و تژی ل بەر دەستیٚ مە نینە، تنیٚ ئەوە یا ئەحمەدیٚ حەلیمیٚ دیاربەکری گوٚتی، کو ((دبێژن ژ کوٚچەریٚ هەکاریایە)).[1]

دیسا عبدالرقیب یوسف دبێژیت: خەلکیٚ "ئالکا"نە.[2] ئالکا ژی عەشیرەتەکە دوور نینە ژ هەکاریٚ بیت.

ب. ناڤ و ناسناڤێن وی

تشتیٚ ئەم ژ ناڤ و ناسناڤێن وی دزانین تنیٚ ئەوە یا وی د نڤیسینێن خوٚدا ئینای، کو د سرِ مەحشەریٚدا، چەند جارا ب "فەقی" خوٚ ناڤکرییە، جارەکیٚ ژی ب "فەقیٚ

---

[1] . عبد الرحمن مزووری/ ئاخڤتنەك سەربارا هوٚزانڤان فەقی رەشیدیٚ ئالکی/ گوٚڤارا: بەیان، هژمار ١٣٤ بپ ٥٩ سال ١٩٨٧ بەغدا. ژ ئەحمەد حلمی دیاربەکری/ رەهبەریٚ عەوام/ ١٩٨٤. بپ ٧٩.

[2] . عبد الرحمن مزووری/ ئاخڤتنەك سەربارا هوٚزانڤان فەقی رەشیدیٚ ئالکی، ژێدەریٚ بەریٚ.

ثانى" و جارەكێ ژى ب "رەشيد". د هەلبەستا وى يا ل سەر بهارێ، تنێ جارەكێ ب ڤى رەنگى ناڤێ خۆ ئينايە: ((ئەو رەشيدێ دلكولە، ميم و حێ ل پشتێ كەڤيت)) [1]

مەرەما فەقى رەشيد ب "ميم وحێ ل پشتێ كەڤيت" نە خۆيايە، دوور نينە مەخسەدا وى هەر فەقيێ تەيران بيت، كو پرانى وى ناسناڤێ خۆ "ميم و حێ" ئينايە. فەقى رەشيد دڤێت ببێژيت: رەشيدێ دلكول، كو ئەو بخۆيە، دكەڤيتە پشتى "ميم و حێ" كو فەقيێ تەيرايە.

ج. ژدايكبوون

د راستا ژدايكبوونا وىدا، وى بخۆ چارمالكىيەك د كتێبا خۆ "سرِ مەحشەر"ێدا نڤيسىيە و ديرۆكا نڤيسينا پەرتووكێ خويا كرىيە، دبێژيت:

ئەى فەقى تاريخ پەندا تە تەمام

حەق تەعالا مەغفيرەت كە فيلقيام

من نڤيسى ئەڤ كتاب لەيل و نەهار

لەو ژ بۆ ئيخوان دين را، يادگار

زەينەل ئابدين زنار دبێژيت: ((بەلام ف. رەشيد د بەشا داويا ڤێ پرتووكا خوەدە وەها گۆتىيە: "ئەى فەقى تاريخێ بەندا تە تەمام" ئو د مالكەكا دن دە ژى گۆتىيە: "من نڤيسى ئەڤ كيتاب لەيل و نەهار".

ئيجار د ڤان هەردو هەڤۆكانەدە، دبە كو وى ژى مينا گەلەك نڤيسكار و هەلبەستڤانان تاريخا دايكچێبوونا خوە، يان تاريخا كوتاكرنا نڤيساندنا ڤێ پرتووكا خوە ل گۆر هەسابێ ئەبجەدێ "جەمەل" نڤيسىبە. لێ ئەگەر كو ئەڤ وسابن ئو ئەم رێزا پێشى بكۆلن ژ بێژەيا "تاريخ"ێ، تاريخا ١٢١١ "١٧٩٣" دەردكەڤە. ئەگەر كو ئەم ل رێزا دن بفكرن، ژ هەموو تيپێن وێ تاريخا ١١٣٠ "١٧٢٥-٢٦" دەردكەڤە!.)) [2]

ب باوەريا من يا دروست نێرينا ئيكێيە يا كو دبێژيت: ((ئەى فەقى تاريخ پەندا تە تەمام))، كو پەيڤا "تاريخ" ب ڤى رەنگى تێتە ڤەكرن: ت ٤٠٠ + أ١ + ر٢٠٠ + ى ١٠ + خ ٦٠٠ = ١٢١١ مش ١٧٩٣ زا.

---

[1] . دەسنڤيسا محمد توفيق ئەفەندى/ بيبليوتێكا بەرلينێ.
[2] . فەقە رەشيدێ هەكارى/ سرمەحشەر/ گوهێرتن ژ تيپێن ئەرەبى: زەينەل ئابدين زنار. بپ ٦-٧.

نێرینا دویێ ((من نڤیسی ئەڤ كتاب)) یا كو ئـەز دبیـنم نـە د جهـێ خۆدایـە ب ڤـی ڕەنگێ خوارێ تێتە ڤەكرن:

م ٤٠ + ن ٥٠ + ن ٥٠ + ف ٨٠ + ی ١٠ + س ٦٠ + ی ١٠ + أ١ + ف ٨٠ + ك ٢٠ + ت٤٠٠ + أ١ + ب ٢ = ١١٣٠ مش ١٧٢٥ - ٢٦ زا.

ژ بەر ڤان ئەگەرا ئەز نێڕینا ئێكێ ڕاست دبینم:

١- وەسا خویایە ژ ئاوایێ ئاخڤتنێ و ئاوایێ نڤیسینێ كو فەقی ڕەشیدێ هەكاری نـە هندێ كەڤنە.

٢- پڕانـیا هەلبەستڤانێن كلاسیك پـەیڤێن عـەرەبی بـۆ لێكدانا دیرۆكا نڤیسـینێ یان یا ژ دایكبوونا خۆ بكار ئینابنە، نەك یێن كوردی.

٣- ئەڤ ڕێزە پـەیڤا هۆسا دڕێـژ ب سـەر شكلێ هندێڤـە ناچیت كـو وی بـۆ مێـژۆیا نڤیسینێ یان ژ دایكبوونێ ئینابیت.

هەلبەستڤانیا فەقی ڕەشیدێ هەكاری

ب ڕاستی فەقی ڕەشیدێ هەكاری خۆ گەلەك بلنـد دبینیـت و وەسـا هـزر دكـەت كـو هەلبەستڤانەكێ ژێهاتی و سەركەفتییە، هەروەك ئەو بخۆ دبێژیت:

ئەیا ئەی فەقیێ ثانی حەتا كەنگی بكی دەوران

ل وی داری تو مهڤانی دچی پاشی دبی عوریان [1]

مەبەستا وی ل ڤێرێ ب ((فەقیێ سانی)) فەقیێ تەیرایە. ئەو وەسا خۆ دبینیت كو ئەو، فەقیێ تەیران یێ دویێ ئەوە. لێ ئەگەر مرۆڤ تەماشەی هەلبەستێن وی بكەت، دێ باش بۆ مرۆڤی خۆیابیت، كـو نـە وەسایە وەكـی وی هـزر كـری، ئـەو و فـەقیێ تـەیران گەلەك ژێك دویرن. ب ڕاستی هونـەرێ هەلبەستا ڕەشیدێ هـەكاری گەلـەكێ لاواز و بـێ سـەروبەرە، لـەوڕا ژی هەڤبـەركرن د ناڤبـەرا وی و فـەقیێ تـەیران دا، ناهێـت كـرن، د تەكنیكا ڤەهاندنێدا و د داڕشتنا دیمـەنێن هەلبەسـتڤانییێدا چ هەلبەسـتڤانێن كلاسـیك ب وێ لاوازیێ نە هاتینە د مەیدانێدا. لێ د گەل ڤـێ چـەندێ ژی، وی ژی جهـەك د نـاڤ دیوارێ كلاسیكێن كورد دا، گرت و كەتە د لیستا كلاسیكان دا.

---

[1] . فەقە ڕەشیدێ هەكاری/ سرمەحشەر/ ژێدەرێ بەرێ. بپ ٦-٧.

دو هەلبەستێن فەقی رەشید

ئەڤ هەردو هەلبەستە سالا ٢٠٠٠ من ژ دەسنڤیسەکێ ل بیبلیۆتێکا بەرلینێ دەرانین، کو د بن ڤێ هژمارێ ((ms.or.oct.١٢٠٧)). هاتییە پاراستن. د دەسنڤیسێدا بـژلی ڤـان هەردو هەلبەستا، پێتر ژ پازدە هەلبەستێن دی ژی یێن کلاسیك تێدا هەنـە. دەسـنڤیس ب قەلەمێ محمد تۆفیق کورێ عبد الله ئەفەندی ل سلێمانیێ هاتیيە ڤـەگوهازتن. سـالا نڤیسینێ ل سەر نینە.

هەژییە بێژین کو ئەڤ هەردو هەلبەسەتە ب ئێك ئاوا و ئێك مژار هاتینە نڤیسین، هـەتا قـالبێن وان ژی وەك هـەڤن. ئەگـەر ب ئێـك هەلبەسـت ژی دانـین چ گوهـۆرین ناکەڤیتێ. د هەلبەستا ئێکێدا، ناسناڤێ وی هاتییە، لێ یا دویێ نەهاتییە.

د ڤان هەردو هەلبەستادا، فەقی رەشید چاڤ ل هەلبەستا مـەلا مەنصورێ گێرگاشـی یا ل سەر "بهارێ" کرییە. مەلا مەنصور یـێ کۆ د چـەرخێن پـازدێ و شـازدێ زاینـێدا ژیایە، یێ ناڤدارە ب وێ هەلبەسـتا خـۆ یـا سـەر بهـارێ و بەرێکانەیـەکێ دگـەل مـەلایێ باتەیی. فەقی رەشید ژی ڤیایە ل سەر رێچا گێرگاشی بنڤیسیت، لێ مخابن فەقی رەشید نەگەهشتییە تۆزا گێرگاشی ژی. هەلبەستێن وی بێخێـر و بێسـەروبەر هاتینـە. ئـەڤێن خوارێ ژی تێکستێن وانن:

هەلبەستا (١)

سبحان ژ میرێ غەفاری
سبحان ژ شاهێ جەباری
خۆش تێت وەقتێ بهاری
خۆش بیت لەو فەقر و ژاری

فەقیر و راحەت روونیت
خلاص بیت مەبرن باران
دێ چین صورگولان ئینین
د ناڤ بەقچێت بهاران
حەیران ژ دل دچتن
بو نێرگزێت خوماران

نێرگز و لالەزەرکن
شینبوون ل بەر کەڤیان
شالوول عندەلیکن
دخوونن د گەل هەمیان
ڤان هەمیان چیکە چیکە
دخوونن ل بەر کانیان

ئەحمەر و سۆر و ئالن
سنبلا سەر خماری
یەقینە ئەو خەلاتن
ژ بو دنیائێ هناری
ئەو کانی و جبالن
منەقەش بوون ب بهاری

صور و زەر منوەر بوون
ب لطفا ذا الجلالی
کۆهـ جیا گەرم بوون
ئەو ژ بەرف بوونە خالی
کو سۆر و ئال و زەر بون
ئەو نیرگزێت هلالی

هەلال و گول کەملین
ب تەرتیبا دنیائێ
کەسك و سۆر پاك خەملین
بە قودرەتا خودائێ
سنبل و لال فەصلین
ب سۆر و ئال سەماوێ

سۆر، کەسك بوون جبالە
ب قودرەتا رەبانیا
کەلەش ل روو هلالە
تێك خەمملین هەمیا
کەسك زەر، سۆر و ئالە
ئەحمەر بوون کۆهـ چیا

کۆهسەر منەوەر بوون
چیا کو بوونە بووکە
چیا کو صور و زەر بوون
هناری ژ بو کولیلکا
بیابان مشەکەل بوون
کەبك دەربوون ژ شۆکا

لەو شۆك و زنجیر ڤەبوون
دەست و پایێ بلبلی
هەرچی هەیی مەظلوم بەربوون
ئەخرەس ببوون عندەلی
لال و گول مزەییەن بوون
بهار تەمام مەکمەلی

تەمام کەملی دنیا ب زینەتا بهارێ
بلبل گەرِیا شاهیا عندەلی هاتە خارێ
مەلبووس بوون کۆه و چیا ب سەماوی و صۆر و طاری

کو صۆر و زەر کەملی خۆش بوو وەقت شاهیا
ئەون مەلحەما دلی حەتا کۆه ڤافیا
کو خۆش دخوینت بلبلی بلاکۆتن هاتە چیا

بلبل بو محب گولە وەلێ بدەست ناکەڤیت
ڤان صۆرگولان دا ملە ژ بو حماران دێ چیت
ئەو رەشیدێ دل کولە میم و حێ لپشتێ کەڤیت

هەلبەستا (٢)

سبحان (ژ رەبێ) قەیوم
خەلقۆ وەرنە تەماشا
وێت خۆش بوون بەرر و بۆم
جەبەل وێت بوونە پاشا
بەربوون هەر چ مەظلوم
خەبەر خدایکی حاشا

★ ★ ★ ★ ★ ★

ئەزم فەقیرێ ژارە
صەفا ژ وێ دلبەرێ
وا کەمملی ئاوارە
ملك زن هاتە دەرێ
نەرم بوو هەوایێ سارە
ز گەرم و رۆژا حاوەرێ

★ ★ ★ ★ ★ ★

جەلاد ئەجەل هات
فەلەك لێ مبەدەل بوو
مزەییەن بووبوون وەلات
بیابان مشەکەل بوو
ل بەفرێ بوویە هەیهات
لێ مەکان و مەنزەل بوون

★ ★ ★ ★ ★ ★

ب ئەمرێ ئێ مەننانە
جەلاد وێ ت کەت لەزێ
ژ دەنگ رەعدێ نیسانە
چ ئحسان ژ رەمەزێ

★ ★ ★ ★ ★ ★

چ ئحسانە شەفیقە
ئەوراك تێت ژ ئاسمانی
جەلادێ بێ موهلەیە
ژ با و ئاڤرێت نیسانێ
تێرا ئێ سەر مە هەیە
بەربن هەر چ زندانی

★ ★ ★ ★ ★ ★

زندانی ژ حەبسا بەربوون
کاغەزا ئازائێ هات
ت کێمخاێت هندێ وەربوون
رۆژ ئاشنائی‌یە هات
حەسەنۆك ژ من دەربوون
عالائێ شاهیا هات

★ ★ ★ ★ ★ ★

عەلائیٚ شاهی و خۆشی

بهار تازە کەملی

مزەییەن بوون هیلالە

تیٚت ئاوازیٚ بلبلی

سووسن ویٚت بونە کویال

ویٚ کین مەلحەما دلی

شێخ عەلیێ هەکاری

کورتی‌یەك ژ دیرۆکا ژینا
شێخ عەلیێ هەکاری [1]

شێخ عەلیێ هەکاری (١٠١٩-١٠٩٦)

د گەلەك کتێبێن مێژوییێدا ب کورتی ل سەر ژینا شێخ عەلیێ هەکاری هاتی‌یە نڤیسین، بەحسێ پەیسك و لۆك بلندیا وی هاتی‌یە کرن، لێ هەتا نهۆ، کو ئەڤە نێزیکە هزار سال دێ ب سەر بوونا ویدا بۆرن، ڤەکۆلینەکا ژدل ل سەر وی و کار و کریارێن وی و بەرکارێن وی نە هاتی‌یە کرن، هەتا نڤیسڤان و مێژوڤانێن کورد ژی گرنگی نەدایە ڤی کەسی، کو ب راستی ل پەیچوونا ڤان کەسێن کەڤنار پێتڤیەکا مەزنە، ژ بەرکو دەرگەهێن کەڤن و دویر یێن مێژوییێ پێ ڤەدبن.

ابن خەلەکان د راستا بوون و مرنا شێخ عەلیدا دبێژت: سالا ٤٠٩ مش- ((١٠١٩زا))، ژ دایك بوویە و د ئێکێ موحەررەمێدا سالا ٤٨٦مش ((١٠٩٦زا)) چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ. [2]

ابن الاثیر د ((الکامل فی التاریخ)) د روودانێن سالا ٤٨٦ مش، دبێژت: د بیستێ موحەررەمێدا{ژ ڤێ سالێ} چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ. [3]

د ((طبقات الاولیاء))دا هاتی‌یە، دبێژت: شێخ عەلی ((سالا چارسەد و نەهێ مشەختی ژ دایك بوویە و سالا چارسەد و هەشتێ و شەشێ مری‌یە. [4]

---

[1] . ئەڤ ڤەکۆلینە د گوڤارا "هاڤیبوون" هژمار (١٤) سال ٢٠٠٣دا، هاتی‌یە بەلاڤکرن.

[2] . وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان، لابی لعباس شمس الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن خلکان، المجلد ٣، منشورات الشریف الرضي، قم، ص ٣٤٥.

[3] . الکامل في التاریخ/ ابن الاثیر/ مجلد ١٠، دار صادر/ بیروت/ ص ٢٢٦.

[4] . طبقات الاولیاء/ لابن الملقن، سراج الدین ابو حفص عمر بن علی بن احمد المصری ٧٢٣-٨٠٤ هـ. حققه و خرجه نور الدین شریبة/ مجمع البحوث الاسلامیة/ الازهر-القاهرة ١٣٩٣ ه ١٩٧٣م. ص ٤٥١-٤٥٢.

د شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاریدا تەنێ دیرۆکا مرنا وی هاتیە نڤیسین، دبێژت:
((مرنا شێخ عەلیێ هەکاری ئێکێ موحەررەمێ سالا چارسەد و هەشتێ و شەشێ بوو)). [1]

گەلەك ژێدرێن دی ژی هەنە سالا مرن و بوونا وی نڤیسیە لێ دیارە کو تەڤایا وان ژ یێن بەری خوە وەرگرتییە.

یا گرنگ ئەوە کو چ جوداهی د ناڤبەرا ڤان هەمی ژێدەران دا، نینە. هەمییان نڤیسییە کو سالا ٤٠٩ مش، ((١٠١٩زا)) ژ دایك بوویە. ئو سالا ٤٨٦ مش، ((١٠٩٦زا)) چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

ڕێشتا شێخ عەلی

ئەگەر ئەم بنێڕینە ڕێشتا هەر شێخەکی ل کوردستانێ دێ بینین کو د داڤەکێڕا گەهشتییە باپیرێن پێغەمبەری (س)، هندەك ل ڤێرێ ژی نە راوەستاینە و چووینە هەتا ڕێشتێن خۆ گەهاندینە باب ئادەمی. ئەڤ دیارۆکە نە بەس ل نك شێخان تنێ تێ دیتن، بەلکی گەلەك جارا ل نك ئاغا و مالباتێن مەزن ژی هەیە. یان ژی دەروێش و سەییدا، ئەڤە ژی وێ چەندێ ددەت خویا کرن کو هەر کەسێ کاریبا ڕێشتا خۆ بگەهینیتە پێغەمبەری، ئەوی دکاری ب ڤێ ڕێکێ بەرژەوەندیێن خۆ بپارێزیت و بگەهیتە لۆکەکا بلندتر. شێخ عەلیێ هەکاری ژی یەکە ژ وان کەسێن خۆ گەهاندییە پێغەمبەری.

ابن خەلەکان د راستا ڕێشتا شێخ عەلیدا هوسا نڤیسییە:

شیخ الاسلام ابوالحسن عەلی کوڕێ ئەحمەد کوڕێ یوسف، کوڕێ جەعفەر، کوڕێ عرفەیێ هەکاری یێ ناڤکری ب ((شیخ الاسلام)) کو ئەو ژ کوڕێ عوتبەیێ کوڕێ ئەبی سفیان صەخر کوڕێ حەرب کوڕێ ئومەییەیە. [2]

د شەجەرا ویدا ب ڤی رەنگی هاتییە:

---

[1] . کۆپیا دەسنڤیسا شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاری، ل جەم مە پاراستییە.
[2] . وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان، لابی العباس شمس الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن خلکان، المجلد ٣، منشورات الشریف الرضي، قم، ص ٣٤٥.

شێخ عەلی کوڕێ موسا کوڕێ ئەحمەد، کوڕێ یوسف، کوڕێ موسا، کوڕێ ئەحمەد، کوڕێ عەبدالله، کوڕێ شیخ الاسلام، کوڕێ عەلی، کوڕێ ئەحمەد، کوڕێ یوسف، کوڕێ جعفر، کوڕێ عرفە، کوڕێ مەئمون، کوڕێ مامل، کوڕێ قاسم، کوڕێ وەلید، کوڕێ قەندار، کوڕێ عوتبە، کوڕێ ئەبی سفیان، کوڕێ صەخر، کوڕێ حەربە، کوڕێ عوتبە، کوڕێ عبدالشمس، کوڕێ عبدالمناف، کوڕێ نەضر، باپیرێ پێغەمبەری. [1]

تەکیا دێرەشێ

ل چەرخێ پێنجێ یێ مشەختی (شێخ ئیسلام: شێخ عەلیێ هەکاری) یەکەم تەکیا سۆفیاتیێ ل گوندێ دێرەشێ ئاڤاکر. [2]

د شەجەرا شیخ ئیسلامیدا هاتییە، کو ل سەردەمێ وی، ل گوندێ "دارەش"ێ: ((چەند تەکیا و پەرستگەهـ تێدا هاتن ئاڤاکرن، جهـ هاتن ئاڤاکرن کو ژار و بەلەنگاز سەرێن خۆ بدن بن)) [3]

بو جارا یەکێ د چەرخێ چارێ یێ مشەختیدا، ل وەلاتێ بەهدینانێ سۆفیاتی هاتە ناسکرن، ئەبوالحسن مەولانا شێخ ئیسلام عەلی کوڕێ ئەحمەد کوڕێ یوسفێ هەکاری مەزهەبێ خو یێ سۆفیاتیێ تێدا داچاند و زاویەك [4] بو خو ل گوندێ دێرەشێ چێکر. [5]

هەتا نها ژی بنیاتێن تەکیا شێخ عەلی ماینە و رێزا دیوارێ وێ دیارە. تەکیا دکەڤیتە ب رەخ مزگەفتا گوندیڤە، دوورنینە ژی هندەك دیوار د بن مزگەفتێ ژی هەبن، ئانکو مزگەفت ل سەر هاتبت ئاڤاکرن. کانیبهاریکەك ل ژێر دیوارێ مزگەفتێ دزێت، دو هەتا سێ پێنگاڤا ئەڤ کانیە ژ بنیاتێ تەکیایێ دوورە، یان ئەم دکارین بێژین، د وی وەختیدا کانی د ناڤا تەکیایێدابت. ئو نهۆ رێکا هاتن و چوونا خەلکێ گوندی بو سەر کانیا مەزن و بو دەرکەتنا ژ گوندی ل سەر بنیاتێن تەکیایێ دبۆریت. هەژییە

---

[1] . شەجەرا شێخ عەلییێ هەکاری/ دەسنڤیس.
[2] . مشاهیر الکرد و کردستان ج٢ ص ٧٦ عن وفیات الاعیان لابن خلکان.
[3] . شەجەرا شێخ عەلییێ هەکاری/ دەسنڤیس.
[4] . زاویە: پەیڤەکا عەرەبییە، ل جهم سوفیان، ئەو جهە یێ تاعەتێ خودێ تێدا تێت کرن، ئەو ژی هەر ب رامانا خانەقاه و تەکیا تێت.
[5] . انور المایی/ الاکراد فی بهدینان. الطبعة الثانیة، دهوك ١٩٩٩ ص ٨٨.

بێژین کو هەتا نهۆ ژی پارچەکا (مدارا) وێ، یا کو دەخل و دان پێ دهات هێران و هەمی رۆژێ ژی شیلان و خارن د هات گێڕان، مایە. ئەڤ کتا مداری نهۆ ژی ل نێزیکی بنیاتێن تەکیایێیە.

وەسا تێ ڤەگێڕان کو د وی چاخیدا ئەڤ تەکیایە گەلەك ب راهاڤێژ بوویە، مێهڤان و رێڤینگ و ژار و بەلەنگازا ل تەڤ کنارێن کوردستانێ روو تێکریە. ئو دبێژن، هەمی وەختا پێتر ژ ٥٠٠ پێنسەد فەقیان ل تەکیایێ، ل بەر دەستێ شێخی و مەلاییێن مریدێن وی دەرسێن دینی و سۆفیاتیێ خووندینە و ل سەر کیستێ تەکیایێ.

شێخ عەلی خەلکێ کیژان دەڤەرێیە ل کوردستانێ

بەری هەر تشتی شێخ عەلی ب ناسناڤێ ((هەککاری)) ناڤدار بوویە، د تەڤایا ژێدەرێن دیرۆکێدا هاتیە کو شێخ عەلی خەلکێ دەڤەرا هەکارێیە، لێ خەلکێ کیژان گوندییە، یان کیژان ڤانێیە؟ ئەڤە نە یا خویایە. ئو د چاخێن کەڤن دا، هەکارێ بو دەڤەرەکا بەرفەرهتر ژ هەکارا نهۆ هاتیە گۆتن، دەڤەرا بەهدینان و یا بۆتان ژی د کەڤتە بن ڤی ناڤی، لەوڕا دوور نینە کو شێخ عەلی هەر خەلکێ گوندێ دێرەشێبت، یان ژی گوندەکێ نێزیکی دێرەشێ و تێدا ژ دایك ببت،

د شەجەرا شێخیدا هاتیە دبێژت: شێخ عەلیێ هەکاری-شیخ الاسلام- یێ هاتیە ڤەشارتن د هندەك چیایێن سەر میسلێدا و ل ژێر ئامێدیێ. ل وێرێ گوند هەنە. ئەو گوندێ کو ئەو تێدا خوەجه بووی ناڤێ وی (دارەش)ە.[1]

د ((مشاهیر الکرد و کردستان))دا هاتیە: رەسەنا وی د گەهیتە دەڤەر و هۆزا حەکارییان یا کوردی، ل رۆژهەلاتێ ژۆرییا میسلێ. (ل ڤێ دەڤەرێ) گەلەك زەلامێن زانا لێ رابووینە.[2]

ئەو (ئانکو: شێخ عەلی) دگەهیتە تیرەکا کوردا، کو چەپەر و ئاسێگەه و گوند ل وەلاتێ میسلێ ژ ئالێ وێ یێ رۆژهەلاتێ کو دبێژنێ "هەکارە" هەنە. [1]

---

[1] . شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاری/ دەسنڤیس.
[2] . مشاهیر الکرد و کردستان ج٢ ص ٧٦ عن وفیات الاعیان لابن خلکان.
امارة بهدينان العباسية/ محفوظ العباسي/ مطبعة الجمهورية- الموصل ١٣٨٨ه- ١٩٦٩م، ص ١٣٦-١٣٧ القسم الثالث.

مرید و خەلیفەیێن شێخ عەلی

د کتێبا (مشاهیر الکرد و کردستان)دا، هاتیـیه دبێژت:

دەما ئـەو ل گونـدێ دێرەشـێ خۆجـە بـووی، خەلکـەکێ مـەزن ب دویـڤ کـەت.. خەلیفێن وی ل رۆژهەلاتێ عەردی و رۆژئاڤایێ بەلاڤ بوون، ب تایبەت ل کوردسـتانێ و ئەففغانستانێ و هندستانێ.

ژ خـەلیفێن وی یـێن گـرنگ و ناڤـدار ل کوردسـتانێ، شـێخ محمـد مـەغربی یـێ بـەرواری، خـودانێ (الرباعیـات الرقیقـة فـی التصـوف)، کـو ب زمـانێ فارسـی هاتیـه ڤەهاندن. ئو شێخ پیرامـووس، ئـەوێ ل گونـدێ "زێـوە" رۆژئاڤـایێ گونـدێ "بامـەرنێ" هاتیه ڤەشارتن. ئو شێخ محمد المتوکل، ئـەوێ ل گونـدێ "مـائێ" هاتیـه ڤەشـارتن. ئـو شێخ مووسا، ئەوێ ل گوندێ "نیشا" ل هەکارێ هاتیه ڤەشارتن. ئو شێخ عەلی، ئەوێ ل گونـدێ "دزێ" ل هـەکارێ، هاتیـه ڤەشـارتن. ئـو شـێخێ بیتـار و ژ بلـی وان، گەلـەك خەلیفێن دی. [2]

وەکیلێن وی

د شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاریدا ئەڤ ناڤێن هەنێ هاتینە کو وەکیلێن وی بووینە:

١- أبوبکر الحواری ٢- محمد الشبکی ٣- سید أبو الوفا ٤- محمد البرنوی ٥- حسـین اللغـری ٦- هەسینۆ لغەری ٧- پیرێ بـلال ٨- محمـد سـەدان ٩- محمـد بـن یوسـف اربلـی ١٠- محمـد ڤاتول ١١- مەمۆ شەدانی ١٢- یسادەمەمکی ١٣- خلیل الاخلاطی ١٤- حسن الغرفی ١٥- مەمۆ هاجیان ١٦- عەلی گۆرانی ١٧- أبو القاسم بن داود ١٨- طاهر بن عبد الله صاحب الخلوه ١٩- خیپێ پیان ٢٠- شێخ موسا حەردی ٢١- مـەمۆنێ داود ٢٢- محمـد بـن مغـافر ٢٣- قـریش الاقرع القوال ٢٤- شێخ حەسەن الزرکی ٢٥- أحمد رەشـێ ٢٦- عبـد اللـه بـن بـەهلیجۆ ٢٧- یوسف بن جعفر اردبلی ٢٨- داود بێدوکانی ٢٩- داود بن مەمۆ ٣٠- حسین الملی ٣١- شـێخ

---

[1] . طبقات الاولیاء/ لابن الملقن، سراج الدین ابو حفص عمر بن علی بن احمد المصری ٧٢٣-٨٠٤ ه. حققه و خرجه نـور الـدین شـریبة/ مجمـع البحـوث الاسـلامیة/ الازهـر-القـاهرة ١٣٩٣ ه ١٩٧٣م. ص ٤٥١- ٤٥٢.

[2] . مشاهیر الکرد و کردستان.. ژێدەرێ بەرێ، بپ ٧٦.

جویان ٣٢- بلوباسی ٣٣- هەڤندۆ جەمیسی ٣٤- داود گەیلانی ٣٥- موسا مەهینی ٣٦- محمد بن حسن ٣٧- خضر مجنون ٣٨- پیرێ کونی ٣٩- بلوبیان ٤٠- پیرێ بیان ٤١- پیر کۆر ٤٢- خضر الطاژی ٤٣- شیخ محمد الموصلی ٤٤- شیخ اموك السلیڤانی ٤٥- شیخ طەیاری ٤٦- ابو قاسم بوبان ٤٧- علی الطورانی ٤٨- پیرهرچیك زنك ٤٩- پیرگەرمك ٥٠- حوسەین و حوسەینی ٥١- حوسەین العربان المفارقینی ٥٢- شیخ یوسف الخرانی ٥٣- شیخ علی البغدادی ٥٤- شیخ ابراهیم التبریزی ٥٥- حسین الموصلی ٥٦- ابو اسحق الکوفی ٥٧- ادریس الواسطی ٥٨- هەسن سەکەژ ٥٩- عبد الله ولد رساله الهکاری ٦٠- تاج الدین الرومی ٦١- عبد الله الشهرزوی ٦٢- احمد الطیار ٦٣.موسی ارزنی ٦٤.ابراهیم الطیّامت ٦٥.ابو القاسم الطوطانی ٦٦.علی المنبل المطرب. [١]

لۆکا زانستی یا شێخ عەلیێ هەکاری

د ناڤ زانایێن دەڤەرێ تێته ڤەگێڕان، کو دەما شێخ عەلیێ هەکاری چوویە بەغدا و خۆ نیشا زانا و شێخێن وێ دای، دان و ستاندن و هەڤپەیڤین د ناڤبەرا وان دا، چێبووی، بوونە حەیرانێن زانین و تێگەهشتنا شێخی و ل وێرێ ناڤ لێ دانا ((شیخ الاسلام))

د شەجەرا وێدا هاتییە دبێژت: ئەگەرا ناڤلێدانانا وی ب ((شیخ الاسلام)) ئەوبو دەما قەستا بەغدا کری، چوویە نك شێخ و مەشایخا و هەڤگوریا وان کری، ئینا ل وێرێ گەلەك کەرامەت ل سەر دەستێ وی ئاشکەرا بووون، ژ بەر ڤێ چەندێ ژی ناسناڤێ ((شیخ الاسلام)) دانا سەر. [٢]

شێخ عەلی ((گەلەکێ خێرخواز و خودێ پەرێس بوو، ل وەلاتان گەڕیا و د گەل زانا و شێخان جڤیا و حەدیس ژ وان وەرگرت و ڤەگەڕیا وەلاتێ خوە و خەلك ب نکڤە هاتن و باوەریەکا باش پێ هەبوو، ئو د گەل شێخ "ابا العلا المعری" جڤیایە و تشت ژ وی بهیستینە. دەما ل نك وی چووی، هنەك هەڤگورێن وی پسیارا وی و بیر و باوەرێن وی ژێ کر، ئینا گۆت: ئەو ئێکە ژ زەلامێن ئسلامێ و من بهیست هندەك گرەگرا گۆتنە وی، تو شێخێ ئسلامێیی، ئینا وی گۆت: بەلکی ئەز شێخم د ئسلامێدا. [٣]

---

[١] . شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاری/ دەسنڤیس.

[٢] . شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاری/ دەسنڤیس.

[٣] . وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان، لابی العباس شمس الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن خلکان، المجلد ٣، منشورات الشریف الرضي، قم، ص ٣٤٥.

شێخ ئسلام سەیدایێ سەیدایێ شێخ عبد القادرێ گەیلانیـیە، ئەوێ کو پشتی هنگی تەریقەت ب نـاڤێ وی ناڤدار بـووی، کـو ئـەو کەسـەکێ دیرۆکی ئسلامیـیە، نـە پێدڤی دانەنیاسینێیە.[1]

د شـەجەرێدا ژی هـەر ب ڤـی رەنگـی هاتیـیـە نڤیسـین: ((هـوین بـزانن کـو "شـیخ الاسلام" شێخێ شێخ عبد القادرێ گەیلانیـیە)).

دیسان د شەجەرێدا هاتیـیە دبێژت: ((گەلەك کتێب هاتن کۆمکرن ل سـەر زوهـدێ و ڤەنجییێن پێغەمبەری کرین و ل سەر مشەختبوونا وی)).[2]

ئو دیسان هەروەك مە ل پێشدا گۆتی، ل زار دەڤـێ خـەلکێ دەڤـەرێ تێـت ڤـەگێڕان، دبێژن: هەمی وەختا پـێتر ژ ٥٠٠ پێنسـەد فـەقیان ل تـەکیایێ، ل بـەر دەسـتێ شـێخی و مەلاییێن مریدێن وی دەرسێن دینی و سۆفیاتییێ خووندینە و ل سەر کیستێ تەکیایێ.

عەلی هەکاری بەرکارەکێ نڤیسکی پاشخۆڕا هێلایە، یان نە؟

ب باوەریا من زانایەکێ مینا ڤی کەسێ هندە بناڤ و دەنگ و هندە خزمـەتا زانـین و زانستێ کری و مەدرەسا وی یا ٥٠٠ فەقە تێدا و نە یا بەرئاقلـە چ نڤیسـین نـەبن، دوور نینە مینا گەلەك زانایێن کوردان بەرکارێ وی ژی زەمانی بەرزە کربیت.

ڤـێ داویـێ هێـژا تەحسـین ئـبراهیم دۆسـکی کاغـەزەك بـۆ مـن هنـارت، د گەلـدا دو دەسنڤیس ژی رێکرن، د کاغەزا خۆدا دبێژیت: ((ئەڤ هەردو دەسنڤیسە ل سـالا ٦٦٩ھ ل مەدرەسا "الشیخ ابو صالح فی الهکاریە" ب دەستێ یوسف الهکاری هاتیـنـە نڤیسـین، ئـەو ب خۆ دەسنڤیسەکا مەزن بوو و گەلەك "رسالە" تێدابووون، بـەلێ ل دەمـێ سـەرهلدانێ هاتە سۆتن و ب تنێ ئەڤ هەردو رسالە ماینە، ئەو ژی ئەڤەنە:

أبو العلاْ المعری: "٩٧٣-١٠٥٧" ل "معرة النعمان" ژ دایك بوویە. هزرڤان و هەلبەسـتڤان. د سالا چارێدا ژ ژییێ وی چاڤ لێ کۆرە بوون. ل حەلـەب و تـرابلس و ئەنتاکیـە خووندیـیـە. ل "معرە" ژیایە و بوویە زاهد و خۆ ژ خەلکی ڤەدەر کرییە. ژ کتێبێن وی دانایین: "سقط الزنـد" کۆمەکا هەلبەستانە. ئو "اللزومیات فی الفلسفە العلائیە" ئو "رسالە الغفران" کو چـیرۆکەکا ئێزداهییا خوەشە.)) بنێڕە: المنجد في اللغة و الاعـلام/ دار المشـرق، بـیروت: ١٩٨٦/ الطبعـة الثامنة و العشرون ص ٢٠ الأعلام.

[1]. مشاهیر الکرد و کردستان.. ژێدەرێ بەرێ، بپ ٧٦.

[2]. شەجەرا شێخ عەلییێ هەکاری/ دەسنڤیس.

١- "رسالة اعتقاد اهل السنة" يا شێخادى، كو من و سەيدا مەلا حەمدى تەحقيق كرىيە و ل سعوديێ چاپ بوويە.

٢- رسالة فى معاوية. يا الشيخ الفرأ .

ئو هەژى گۆتنێيە كو ئەم گەلەك ل ژياننامە "يوسف الهكارى" گەڕيايين و مە چو ژێ نەزانىيە. ئو سەيدا مەلا حەمدى دبێژت: مەدرەسا "ابو صالح" دبيت مەدرەسا "شيخ الاسلام"ى بت، ئەوا ل دێرەشێ.))[1]

تشتێ گرنگ د ڤان هەردو دەسنڤيسان دا، ئێك ژ وانا كتێبەكە ژ دانانا شێخ عەليێ هەكارىيە. ئەڤجا ل ڤێرێ پێدڤىيە پێتر ل سەر هەردو دەسنڤيسان باخڤين:

دەسنڤيسا يەكێ:

ب هەمىڤە ٢٧ بەرپەڕن، ژ بەرپەڕێ ١٢٨ێ دەست پێ دكەت و بەرپەڕێ ١٦٤ێ ب داوى تێت. ب خەتەكێ گەلەك هوير و همبز هاتيە نڤيسين، خواندنا وێ يا گرانە و هەمى جهـ ناهێن خواندن، ئەڤە ئەو لبا كووپى يا لدەف من ب ڤى رەنگىيە، دوور نينە لبا نژاد خۆشتر بێت خواندن.

د بەرپەڕێ ١٣٨ێدا، -كو ب هزرا من ئەو داويا رسالەيەكا دىيە، نەك دەسپێكا رسالا شێخ عەلىيە- سالا مەشقكرنا كتێبێ هەيە، كو گەلەك ب زەحمەت تێت خواندن، لێ هەروەك من خواندى ب ڤى رەنگىيە: ((.... الاربع عشر من شوال سنة تسع وستين و ستمائة)) كو دبيتە سالا ٦٦٩. ديسان هەر د بەرپەڕێ ناڤبرىدا، پشتى نڤيسينا سالێ ب رێزەكێ هاتىيە: ((كتبة الفقير الى الله تعالى يوسف بن محمد بن يوسف الهكارى))

هەر ديسان د مۆفكەكا دىدا هەر د ڤى بەرپەڕىدا هاتىيە: ((....... هذا الكتاب المبارك الفقير عز الدين ابن محمد القلاشي غفر الله له و الى والديه و الى جميع المسلمين في شهر ربيع الاخر من شهور سنة ٩٧٢))

د بەرپەڕێ ١٣٩ێدا، كو بەرپەڕێ ئێكێيە ژ كتێبا شێخ عەليێ هەكارى، ئان ژى بێژين ناڤنيشانا كتێبێيە و ناڤێ دانەرى. ب خەتەكێ گر ئەڤا خوارێ هاتىيە نڤيسين:

---

[1]. ئەڤە دەڤا وێ كاغەزێبوو يا هێژا تەحسين دۆسكى بۆ من هنارتى. ديرۆك ل سەر نينە.

((كتاب هدية الاحياء للاموات، وما يصل اليهم من النفع و الثواب على ممر الاوقات/ تصنيف الشيخ الامام شيخ الاسلام علي بن أحمد بن يوسف القرشي قدس الله روحه و نور ضريحه))

د داویــــــا دەسنڤیسـێدا دیسـان نـاڤێ یوسف بـن محمـد بـن یوسـف الهكـاری دوبـاره بوویه.

ژ ڤێ چەندێ خویایـه كـو ئـەڤ ((رسـاله)) شـــێخ عــــەلیێ هـەكاری دانایـه، نـەڤیێ وی یوسف بـن محمـد بن یوسف الهكاری پشتی وی نڤیســـیەڤە. لێ ئـەو "عـز الـدین"ێ كـو دیرۆكا ٩٧٢ ل بن ناڤێ خۆ دانـای، ئـەم نـزانین كـــا وی ئــــەڤ دەسنفیسـه مەشـق كریـه و ڤەگوهاستیە، یان ژێ ئەو، خودانێ دەسنڤیسێ بوویـه، ئەگـەر "یوسـف هـەكاری" ئـەڤ دەسنڤیسه مەشق كربیت، ئەڤـە سالا نڤیسینا وێ دبیتـە ٦٦٩. ئەگـەر ژێ "عـز الـدین" مەشق كربیت، ئەڤە سالا مەشقكرنا وێ دێ بیتە ٩٧٢.

هەژی گۆتنێیە بێژین، كو ئـەڤ "یوسـف هـەكاری" دبیتـە نەڤیچڕكێ شـێخ عـەلیێ هـەكاری. هـەروەك مـە ل پـێش ژێ گـۆتی نـاڤێن سـێ كوڕێن شـێخ عـەلی د شـەجەرێدا هاتینە: ١- محمد. ٢- یوسف. ٣- عیسا. ناڤێ دویێ ژ كـوڕێن شـێخ عـەلی "یوسـف" دبیتـە باپیرێ "یوسف هەكاری" یێ ناڤێ وی د دەسنڤیسێدا هاتی.

ناڤەك د شەجەرا "شێخادی"دا هاتیە ب ناڤێ "امیر محمود القلاشی". ئو ئەڤ ناڤێ مە بەرێ بەحس كری "عز الدین محمد القلاشی" كو ددەسنڤیسێدا هاتیە، ب باوەریـا مـن گرێدانـەك د ناڤبـەرا ڤـان هـەردو ناڤانـدا، هەیـە، دوور نینـە "محمـد القلاشـی" و "محمود القلاشی" هەردو یەك كەس بـن و د شـەجەرا شـێخادیدا ئـەڤ ناڤـە ب شاشـی ژ "محمد" ببیتە "محمود".[١]

[١] . هێژا پیر خدرێ سلێمان چەند بەرپەڕەك ژ دەسنڤیسا شـەجەرا شـێخادی بـۆ مـن ب فاكسـێ شاندن. ئەو دبێژیت: ئەڤ دەسنڤیسە د دەما شێخ حەسـەن دا، ل سـەر چـەرمێ خـەزالێ هاتیـە نڤیسین، نهۆ ژی هەر ئەو چەرم مایە ل نك شێخ و پیرێن ئێزدیا)).

گۆتنا سەیدایێ هێژا مەلا حەمدی، کو گۆتی: ((مەدرەسا "ابو صالح" دبیت مەدرەسا "شیخ الاسلام"ی بت، ئەوا ل دێرەشێ)). ب راستی ئەڤ تشتێ سەیدای گۆتی من چ ئاگەهداری ل سەر نینە و د چ ژێدەران دا ژی ل بەر چاڤێن من نەکەتییە، دوور نینە ژی ئەڤ نێرینا سەیدای د جهێ خۆدا بیت.

دەسنڤیسا دوییێ:

ئەڤ دەسنڤیسە ژ بەرپەرێ ۱۷۸ێ دەست پێ دکەت و بەپەرێ ۱۹۸ێ ب داوی تێت. دەسنڤیس ب هەمیڤە (۲۰) بەرپەرە، ژ دانانا ((شیخ الفرأ)ە. مێژۆیا نڤیسینا وێ سالا ٦٦٩ێیە، ئەڤە ژی هەر ب دەستێ یوسف بن محمد بن یوسف الهكاری هاتیە نڤیسین.

پشتی ڤێ هەمیێ مرۆڤ دکاریت ببێژیت، کو عەلیێ هەکاری زانایەکێ مەزن بوویە و ژ باشترینێ زانایێن سەردەما خۆ بوویە، لەورا ژی ب ناڤێ ((شیخ الاسلام)) هاتییە ناڤکرن. ئەڤ ناسناڤێ هەنێ ب تنێ ل سەر وان کەسان دهات دانان یێن د زانستێدا دبوونە دەریا و شەهرەزایی د هەر کارەکێ زانستی یێ سەردەما خۆدا هەبوو.

شەجەرا وی

بەری هەر تشتی من دڤێت ببێژم کو شوونوار و دوکۆمێنت و دەسنڤیسان بهایەکێ گەلەك مەزن ژ بۆ هەر ملەتەکی هەیە، ژبەرکو مێژۆیا گەلان، فەیلەسوۆفییا وان، سەرکەفتن و ژێرکەفتنێن وان د شوونوار و دەسنڤیسان دا، هاتییە نکراندن و گرتن. ئەڤجا کۆمکرن و ڤەکۆلینا وان، ئانکویا وێ دەسنیشانکرنا دیرۆکێ، خۆناساندن ب دنیایێ، خوە بخوە ناسکرن.

ب راستی ژ ڤان نرخێن هێژا یێن گەلێ مە ژ سەدێ ئێك ژی کا د ناڤ دەستێن مەدا ماینە، یان نە؟! یێن دی ژی وندا و بەرزە و تەلافتینە... ئەگەرا نەمانا ڤان نرخان ژی، پرانی دژمنێن نەزان ژ ناڤبرینە. بۆ نموۆنە ئەڤ شەجەرا شێخ عەلیێ هەکاری د ناڤ دەستێن گوندییان دا، بوو، پرانی ل جەم مەلای و مجێورێ گوندی بوو، ب سەدان سالا هەر وەك خۆ مابوو، مینا چاڤێن خۆ خەلکی د پاراست. هەردەم د هزرا مندابوو نەکو رۆژەك بهێت و ئێریشەکا دژمنان بێتە سەر گوندی و ئەڤ شەجەرە ژی تێدا بێتە

سۆتن. سالا ١٩٨٢ێ، من داخواز ژ مجێوری کر، کو چەند رۆژەکا شەجەرێ بدەتەڤ من بەلکی کۆپی بکەم، ژ بەرکو هندی چاڤێ وی لێبوو و پویتە پێ دکر، من گەلەك ب زۆر و زەحمەت ژێ وەرگرت، د گەل خۆ برە بەغدا، چەند لبێن کووپی ژبەر دەرێخستن و ل سەر هندەك هەڤالێن دی ژی یێن نڤیسڤان بەلاڤکرن. ئەوبوو، د ئەنفالان دا، سالا ١٩٨٨ێ ل گوندێ دێرەشێ د گەل هەمی گوندێن کوردستانێ هاتە شەوتاندن، تشتێ ژێ مای ئەڤ کووپیێ وێیە.

ئەڤ دەسنڤیسا ((شەجەرە)) یا نهۆ ل بەر دەستێ مە، د مەها موحەررەمێدا سالا ١٢١٣مش- ١٧٩٨زا ل بن شیرەت و چاڤدێریا ئەحمەدێ مدەررس و چەند مەلا و زانایێن مەزن ل ((مەدرەسا نوی)) ل ئامێدیێ هاتیە نڤیسین و دەڤا وێ ژ شەجەرا وی یا کەڤن وەرگرتییە. وەسا دیارە ژی کو مەتنێ شەجەرا وی یا کەڤن پێتربوویە و پێتر پێزانین تێدا هەبووینە، ژ بەرکو د شەجەرێدا هاتییە: ((هذا بيان ما بقي من شجرة الشيخ)) تنێ ئەوە یا ژێ مای، دوور نینە ژ بەرکەڤناتیا وێ دڕیابیت، یان حوبرێ وێ هەشفتیبیت، لەوڕا ژی ل بن چاڤدێریا چەند زانایان دەرکەتییە.

پەڕێن دەسنڤیسێ ب سەرێکڤە هاتبوونە جەوی کرن و نویساندن، نێزکی مێترەك و چل سەنتیما یا درێژ بوو و ل دوی درێژیێ دبوو بالۆلك و د هاتە وەرپێچان و دکرە دبۆڕیکەکا تەنەکەیدا و دەرێ وێ ژی د گرت، داکو ئاڤ و شە و تەڕاتی کارتێ نەکەن.. هەر گاڤا مەلایێ گوندی پێتڤی ببا، کو شەجەرێ بۆ هندەك کەسان بخوینیت، ژ وێ بۆڕیکێ دەرتێخست و ب درێژیا وێ بەردا، بنێ وێ نێزکی بن پێیێن وی دبوو، ب هەردو دەستا رەخێن وێ ژ سەری دگرتن و دخواند و سەرێ وێ بەردا، هەتا سەرێ وێ شووڕ دبوو عەردی.

شەجەرە ب خەتەکێ جوان و خۆشخوین هاتیە نڤیسین، تیپێن وێ و پەیڤێن وێ مەزن و ب خەتی نەخشاندینە، ئەو ب خۆ ب هەمیڤە ١٠٠ سەد رێزن. درێژیا هەر رێزەکێ ١٣سم. گەلەك جها عەرەبیا وێ یا شکەستییە و نە ل دوی رێزمانا عەرەبییە، مرۆڤ ب ئاشکەرا دزانیت کو کوردەکی نڤیسییە.

بەراهیا وێ ب ڤان رێزان دەست پێ دکەت: ((بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، هذا بيان ما بقي من شجرة الشيخ المعروف بشيخ الاسلام، ونقل من شجرة

العتيق برأي من هو مقبول الاقوال أحمد المدرس بمدرسة الجديدة الذي في العمادية، و جميع من الفقهاء و العدول في تلك المدرسة))

دداويا دەسنڤیسێ ژی دیرۆکا مەشقکرنا وێ هاتییە: ((و حرر ذلك في "......" شهر محرم الحرام سنة ثلاث عشر و مائتين بعد الالف من الهجرة المباركة المحمدية))

شەجەرە ژ ڤان مژارێن خوارێ پێك تێ:

١- بەراهیێ خۆیا دکەت کا چاوا ئەڤ شەجەرە هاتیە نڤیسین، ل کێدەرێ.

٢- رێشت و رەسەنا وی هاتیە نڤیسین هەتا کو د گەهیتە باپیرێن پێغەمبەری. ئو پاشی دیار دکەت کا ژ بەر چ ب ناڤێ ((شیخ الاسلام)) هاتیە ناڤکرن.

٣- ناڤێن شێخێن وی، ئەوێن وی تەریقەت ل سەر دەستێ وان وەرگرتی، یان ژی ل نك وان هوی زانینێ بووی.

٤- رێشت و رەسەنا پێغەمبەری هەتا دگەهیتە باب ئادەمی.

٥- دیار دکەت کا ل کیدەرێ هاتیە ڤەشارتن و ئەو گوندێ ئەو تێدا خۆجە بووی. پاشی لۆك و پەیسکا زانینا وی دیار دکەت. پاشی سالا مرنا وی.

٦- ناڤێن وەکیل و مریدێن وی ئەوێن پشتی مرنا وی ماین ددەت خۆیا کرن. ئو بەحسێ وان گوند و باژێر و وەلاتان دکەت یێن وی مرید لێ هەین.

٧- پاشی بەحسێ لۆك بلندیا شێخی و زوریەتا وی دکەت.

٨- دیسان رێشتا وی خویا دکەت و پێناسا ناسناڤێ وی ((حەکاری)) دکەت و دیار دکەت کو پشتی وی گەلەك کوڕ و نەڤیێن وی دەرکەتینە و بووینە تشت و تەبا.

٩- ئو د نڤیسیت کو ئەو سەیدایێ سەیدایێ شێخ عبدالقادرێ گەیلانییە.

١٠- ناڤێ وی کەسی تێت یێ شەجەرە نڤیسی.

١١- چەند رێزەك ب فارسی نڤیسینە، تێدا دبێژیت کو بۆ کەسێ نینە ڤێ شەجەرێ بگوهۆڕیت، یان هندەك گۆتن و ڤەگێرانان بکەت تێدا.

١٢- سالا نڤیسینا شەجەرێ.

کەرامەتێن ل نك شێخ عەلی دیار بووین

خەلکێ دەڤەرێ گەلەك چیرۆکان ل سەر وان کەرامەتێن سەر دەستێ شێخ عەلیێ هەکاری دیاربووین ڤەدگێڕن، ئەم ژی دێ چەندەکا ژ وان کەرامەتان د ڤێرێدا بێژین:

١- دێرەشا خراب، کو چار هەتا پێنج کیلومێترا د کەڤیتە دانگا گوندێ دێرەشێ. دبێژن، د سەردەمێن کەڤن دا، گوند ل ڤێ دێرەشێبوو و چیرۆکا وی ژی هۆسا ڤەدگێرن:-

دبێژن د وەختێ خۆدا، شێخ عەلیێ هەکاری ل ((دێرەشا خراب)) دژیا، رۆژەکێ دنێرتێ کێتکەك یا مژویلە تێژکێن خۆ ڤەدگوهێزیت، شێخی بۆ خۆ گۆت: دڤێت ئەز ل دوی ڤێ کێتکێ بچم و بزانم کا ئەو تێژکا دبەتە کیدەرێ. شێخ ل دوی چوو، هنگی کێتك راوەستیا هەتا گەشتیە گوندێ دێرەشێ یێ نهۆ، جهەك ل وێرێ بۆ تێژکێن خۆ ڤەدیت و لێ خۆجە بوو. عەلی هەکاری هزرێن خۆ کرن، گۆت هەبیت نەبیت سرەك د ڤێ چەندێدا هەیە. ئەوبوو عەلی تێگەهشت کو دێ بیبەلەرزەك ل گوندی دەت، لەوانێ کێتکێ تێژکێن خۆ ڤەگوهازتن. گەلەك کەس دبێژن، بەری بیبەلەرز بهێت حەیوانێت خودێ پێ د حەسیێن. ئینا ئەوبۆ عەلی بانگ ل گوندی هەلدێرا کو مالێن خۆ بارکەن. خەلکێ گوندی حێبەتی مان، نە تشتەکێ ب سانا هەیە مرۆڤ گوندێ خۆ بهێلیت و ئەگەرا هێلانێ نەزانیت، لێ شێخی چ رێ بۆ نەهێلان و سەردانا کو دەرکەڤن. مالێن خۆ بارکرن و ئەو جهێ کێتکێ بۆ خۆ کریە وار، وان ژی هەر ئەو جه هەلبژارت. دبێژن، پشتی چەند رۆژان بیبەلەرزێ ل گوندیدا و ب سەرێکدا هەرفاند و کاڤل و وێران کر. ژ نوی خەلکێ گوندی تێگەهشت کا بۆچی شێخی مالێن وان پێ دانە بارکرن.

نهۆ ژی بنیاتێن خانیان ل گوندی ماینە، هەر کەسێ د چیتە وێرێ دزانیت کو د وەختێ خۆدا گوند بوویە، موغبەرا وێ ژی یا مەزنە، د کەڤیتە کێلەکا گوندی. ئو دبێژنە ڤی کەڤنە گوندی ((دێرەشکا خراب)).

٢- دبێژن، عەلی هەکاری وەختەکی گاڤانێ گوندێ دێرەشێبوو، د وی وەختیدا خەلکێ گوندی هەمی فەلەبوون، هەرۆ سپێدێ بەرێ گارانێ ددا جهەکی دگۆتنێ ((زەرێ))، ل وێرێ چەروانەکێ گەلەك باش لێ هەبوو، لێ جهەکێ بێ ئاڤ بوو. خەلکێ گوندی دمانە حێبەتی، کا چاوا ئەڤ گارانە بێ ئاڤ دژیت. ئو رۆژ بۆ رۆژێ ڤەلەوتر لێتێن و پشتی تێنە گوندی ژی ئاڤێ ددەنێ، لێ دتێرن و ناڤەخۆن. ئینا رابوون تەکبیرا خۆ کرن، گۆتن: دێ چین زێرەڤانیێ لێ گرین کا ئەڤ مرۆڤە چاوا ڤێ گارانێ ئاڤ ددەت. خەلکێ گوندی ب دزیڤە زێرەڤانی لێ گرتن. بۆ دەمێ نیڤرۆ ((تەحرێ)) پشتی گاران تێر چەروان بووی، بەرێ وێ ژۆردا دا دۆلەکێ، بنێ دۆلێ دەشتەکا بەرفرەهە. عەلی

گاڕانا خۆ کۆم کره د وێ دەشتکێدا، ل نیڤەکا دەشتێ ڕاوەستا و ب ناڤێ خودێ گوپالێ خۆ ل عەردیدا، د گەل لێدانا گوپالی جوویەکا ئاڤا زەلال ژ جهێ گوپال لێدای دەرکەفت، گاڕانێ دەڤێ خۆ ب ئاڤێ ڤەنا هەتا هەمیا تێر ڤەخواری. پشتی هنگی دیسان عەلی کەمیا گوپالێ خۆ گرت و بنێ وی ل عەردیدا، ب ناڤێ خودێ چپکەکا ئاڤێ ژی ل وی جهی نەما. دبێژن، پشتی خەلکێ گوندی ئەڤ تشته ل نك وی دیتی، هەمیا ل سەر دەستێ وی توبه کر و بوونه مریدێن وی. دبێژن پشتی کرامەتا وی ئاشکرابووی ئێدی ئەو جه تژی ئاڤ بوو و هەتا نهۆ ژی وەکی بەحرکەکا بچویکه و کەس نزانیت ژی کا ئاڤا وێ ژ کیڤه تێت، ناڤێ وێ ژی بوویه ((برێما حەجیا)) ئاخا بنێ وێ توبەڕکه خەلك د لەشێ خۆ ددەن و ئێش پێ چێدبن. خەلکێ دەڤەرا بەهدینا دەما تێنه سەرەدانا گۆڕا شێخ عەلیێ هەکاری، ئێك ژ شەرتێن د ڤێ سەرەدانێ ب جه تینن، پێدڤیيه بچن خۆ پاڤێژنه ڤێ ئاڤێ، دا خێرا وان تمام ببیت.

٣- بەرەك د ناڤ گۆڕستانا گوندیدا هەیه، دبێژنێ ((بەرێ قورعانێ)). ل سەر ڤی بەری کوورکەك هەیه، ب دروستی قورئانا ڤەکری دچیته تێدا. تێته ڤەگێڕان، وەختێ شێخ عەلی قورئان بۆ پێنسەد فەقیێن خۆ د خواند و ڕاڤه دکر، ڕۆژەکێ دبەحسێ خودێ و مەزناهیا ویدا، شێخ د پەیڤی، ب ڕەنگەکێ هن مەزن و دژوار و ب بیر و باوەر شێخی سالۆخا خودێ کر، ژ ترس و هەیبەتا بەر حەل بوو و بهوژی، هەتا قورئانا وی تێدا ئاڤا بووی.

٤- نه تنێ د ساخیا شێخیدا کەرامەت لێ دیار بووینه، پشتی مرنا وی ژی کرامەتێن مەزن لێ دیار بووینه:

بەرەکێ مەزن، ژ بەژنەکێ بلندتره، دەه پازده مێتران ژ ((کاڤلکێ)) شێخی دووره. ناڤێ وی ((بەرێ غەوسی))یه، بەر یێ شپیاڤەیه، ناڤا بەری یا کویردا چوویيه، دەما مرۆڤ پشتا خۆ دکەته تێدا، ب دروستی پشتا مرۆڤی تێدا نوقۆ دبیت. ئەڤ بەره چاوا هۆسا دناڤێکدا چوویه و کویربوویه؟ هاتیه نکراندن، یان ب ئامیرەکی کۆلایه؟ بۆ بەرسڤا ڤێ پسیارێ دبێژن: شێخ عەبد القادرێ گەیلانی ل بەغدایێ هات بۆ سەرەدانا زیارەتێ وی، دەما شێخ عبدالقادر گەهشتیه نێزکی گۆڕێ وی یێ پیرۆز، شەرم کر بدەته سەر پەردا وی و ئێکڕاست بچیت ب گۆڕێ ویڤه ماچی کەت. ئینا پشتڤه زڤڕی و پشتا وی کەته بەری. بەر د هەیبەتا خودێدا حەل بوو، پشتا غەوسی دناڤ بەریدا چوو

خوارێ. ژ بەر ڤێ چەندێ ژی دبێژنێ ((بەرێ غەوسی))، هەتا نهۆ ژی هەر کەسێ دچیتە سەرەدانا گۆڕێ شێخ عەلی بۆ توبەرك دچیت پشتا خۆ دکەتە د وی بەرێدا و تێ د هوسیت، ئەگەر دەردەك ل پشتێ هەبیت نەمینیت.

رەوشا ئەزمانێ کوردی د چاخێ عەلی هەکاریدا

ب راستی ئەڤ ناڤنیشانە د خوازیتە مژارەکا بەرفرەه. ڤەکۆلینێن دوور و درێژ پێ دڤێن هەتا مرۆڤ بکاریت تیرۆژکەکا رۆناهیێ تێدا ببینیت. ژ بەرکو ژ دەسپێکا پەیدابوونا ملەتێ کورد و هەتا د گەهیتە بەری چارسەد پێنسەد سالان، دوکومێنتەك، یان گرۆڤەك د دەست مەدا نینە ئەم پێ رۆڤە و ئسبات بکەین، کو د چەرخێن کەڤنێن دیرۆکێدا کوردان نڤیسین هەبوویە. لێ ل ڤێرێ پسیار ئەوە، کا د سەردەمێ عەلی هەکاریدا خەلکی ب چ زمان خووندیە، نڤیسییە، هەلبەست و ستران گۆتینە، د خەلەکێن زکریدا دەروێش و مریدان د بەر دەفێڕا ب چ زمان شعرێن سۆفیتیێ گۆتینە... بڕیاردان ل سەر ڤێ چەندێ ژی گەلەك زۆر و زەحمەتە.

گومان تێدا نینە کو گوندەکێ مینا "دێرەشێ" یێ کو د کەڤیتە ناڤ ژ ئاسێترین سرتە چیاییێن کوردستانێ و دوور ژ هەمی ملەتێن جیران و یەك ژ هێلینێن پەیدابوون و خۆجهبوونا کوردا، کو چ زمانێن دنیایێ هەتا رۆژا ئەڤرۆ ژی نەشیاینە د ڤێ ڤانێدا بژین، بژلی زمانێ کوردی. ئەگەر هەتا ئیرۆ ژی خەلکێ ڤێ دەڤەرێ ژ کوردیێ پێڤە چ زمانێن دی نەزانن، پا بەری هزار سالان گومان تێدا نینە کو خەلکێ وێ بەلکی ناڤێن گەلەك ژ وان ملەتێن جیران نە بهیستبن و ئەگەر ئەڤرۆ هندەك پەیڤێن بیانی ب رێیا دینی، یان دەستهەلاتێ ژی گەهشتبن ڤێ دەڤەرێ، بەری هزار سالا مرۆڤ باوەر دکەت کو پەیڤەکا ب تنێ ژی یا بیانی د کوردیێا وێ دەڤەرێدا نەبوویە. راستە عەلیێ هەکاری عەرەبی زانییە و پێ نڤیسییە ژی، بەلکی دەرس ژی پێ گۆتینە شاگردێن خۆ. لێ ئەو کۆما مەزنا مرید و دەروێشان، چاوا و ب چ ئەزمان ب دینێ خۆ گۆتییە و پێ هەلدایە. ب باوەریا من د خەلەکێن زکریدا، د پەسنێن خودێ و پێغەمبەران دا، د پەسنێن شێخێ خۆدا ب زمانێ کوردی هەلبەست و زێمار و پێگۆتك گۆتینە.

ئەگەر بێت و ئەم سالەکا بۆ پشتی عەلی بینین کو ژ ناڤدارترین هاتین، "شێخادی" بیست "٢٠" سال بوویە چوویە بەر دلۆڤانیا شێخادی ((عودەی دۆرێن سالا ٤٦٧مش، ژ ٥٥٥مش، یان ژی سالا دلۆڤانیا خودێ.))[1]

بسم الله الرحمن الرحيم

بەرپەڕێ ئێکێ ژ شەجەرا شێخادی

ئاورەکێ ب چەند هەکاری بدەین، دێ کەسێن پشتی وی بوویە. ژیێ شێخادی دەما شێخ عەلی خودێ.
کورێ مسافر، ل دایك بوویە. ئو سالا ٥٧٧مش، چوویە بەر

شێخادی د سەردەمێ خۆدا ڤەولبێژ و هەلبەستڤان هەبووینە، هەلبەست د پەسنا خودێ، سالۆخێن قیامەتێ، ئافراندنا دنیایێ و د پەسنا شێخێ خۆدا ڤەهاندینە. ژ وان هەلبەستڤانان: ((پیر رەشێ حەیران، کو هەڤچەرخێ شێخادییێ کورێ مسافر بوو. شێخادی ل سالا ٥٥٧مش، ل لالشێ کراس گهووریە. دیسان هەلبەستڤان شێخ فەخرێ ئادییا، کورێ ئێزدینە میر، کو هەڤچەرخێ شێخ حەسەنێ شێخادییێ دوێ بوو. شێخ حەسەن ژی سالا ٦٤٤مش ب دەستێ پاشایێ موسل "بدر الدين لؤلؤ" هاتە شکاندن))[2]

((پرانییا ڤان هەلبەست و بەیتان د چاخێ شاخادیێ کورێ مسافرێ هەکاری و پشتی وی پێت هاتینە دانان. ئەم دکارین بێژین کو دەسپێکێ ئەڤ هەلبەست و بەیتە د دووماهییا چەرخێ پێنجێ یێ مشەختی و هەتا یێ شەشێ و حەفتێ ژی وەرار کرییە و پاشی هێدی هێدی راوەستایە.)) [3]

---

[1] . ((بنێرە: اعتقاد اهل السنة و الجماعة لتاج العارفين حجة الاسلام الشيخ عدي بن مسافر الاموي الهكاري/ تحقيق و تعليق: حمدي عبد المجيد السلفي و تحسين ابراهيم الدوسكي/ مكتبة الغرباء الاثرية، السعودية ١٩٩٨ ص ٥-٦.))

[2] . بۆ پێتر پێزانین بنێرە: خدرێ پیر سلێمان/ دەنگێ ئەدەبێ کوردی ل میرگەها شێخا/ کۆڤارا: دەنگێ مە. دهوک هژمار "٤" چاپخانا الحوادث، بەغدا ١٩٨٩ بپ ٤٤-٤٥.

[3] . ئەدیب چەلکی(أصالة الكرد الايزديين و حماية حقوقهم قانونيا) کۆڤارا "چرا" دەزگەهێ ئێزدییان یێ رەوشەنبیری ل هۆلەندا. پشکا عەرەبی/ هژمار (١) تیرمەه سالا ٢٠٠١ بپ ١٣.

گەلەك نـاڤێن شـاعر و ڤەولبێـژێن دی ژی د ڤـەولێن ئێزدیـان دا، هاتینـە، ئەگـەر ڤەکۆلین ل سەر ژینا وان بهێت کرن، مسۆگەرە ئەو ژی دێ کەڤنە د چەرخێ شێخادی و هنـدەکێ ژی پشـتی ویدا. ژ وانـا: ((١- ڤـەرە فـەرڤان. ٢- دەروێـش ڤاتـانی. ٣- بابـەکێ ئومـەرا یـێ زەرزایـی. ٤- دەروێـش حـەبیب. ٥- پـیرێ خـال. ٦- ئێـزدین. ٧- ئەبوبـەکرێ جزیری. ٨- پیر رەشێ حەیران. ٩- فەخرێ ئادییا.))[1]

تشـتێ مـە دڤێـت ببێـژن، ئـەوە، مـادەم خـەلکێ ڤـێ دەڤـەرێ بـەری هـزار سـالا رێکخستنەکا هۆسا ب سـەنی و مـەنی یـا سۆفیاتییێ ئاڤاکربیت، تقۆس و سـەر و بـەر و رەڤشت و تیتالێن خوە د ڤێ رێکخستنێدا ب رێڤە بـربن و ئـەڤی خـەلکی ژ زمـانێ خـۆ پێڤەتر چ زمـانێن دی نـەزانیبن، مسۆگەرە وان هـەر کاروبـارەکێ خـۆ ب زمـانێ خـۆ ب رێڤە برییە. پسیار ژی ئەوە کا بۆچی ئەو بەرکارێ دەدەمێ شێخادیدا ب کوردی هاتیـە گۆتن و هەتا نهۆ ژی هەر مایـە، لێ یـێ دەدەمـێ عـەلی هـەکاریدا وندابویـە؟! ئـەز دبینـم ئەگەرا ڤێ چەندێ ئەوە، کو ئەو ئاڤاهیێ شێخادی ئاڤاکری پشتی وی ژی رۆژ بـۆ رۆژێ وەرار کر و تشتێ د سەردەمێ ویدا هاتیە گۆتن، بوو کارەکێ پـیرۆ ز و مقـەددەس هـەتا ئەڤرۆ ژی رۆژ بـۆ رۆژێ پیرۆزتـر دبیـت. لێ ئـەو ئاڤـاهیێ عـەلی هـەکاری دانـای رۆژ بـۆ رۆژێ لاواز بوو، تشتێ د چاخێ ویدا هاتیە نڤیسین و گۆتن ژ بـیرا خـەلکی چـوو، هـەتا ئەڤرۆ تشتەك ل پێش چاڤ ناهێت دیتن.

کوڕ و نەڤی و نەڤیچڕکێن عەلی هەکاری (زڤزێ وی)

د هژمارەکا ژێدەران دا، هاتییە، کو پشتی عەلی هەکاری گەلـەك کوڕ و نـەڤیێن وی بەلاڤـەیی دنیایـا ئسـلامێ بووینـە و مـرۆڤێن گرەگـرە و زانـا و خـودان شـیان و ژێهاتی ژێ دەرکەتینە.

د "وفیـات الاعیـان"دا هاتییـە دبێـژیت: ((گەلـەك ژ کـوڕێن وی و نـەڤیێن وی دەرکەتن و چوونە جەم شاه و مەلکا و لووك و پەیسکێن وان بلنـد بـوون، ژ وانـا هنـد بوونە زانا و مەلا و هند ژی بوونە میر.))[2]

ل ڤێرێ دێ چەند ناڤان ژ کنێتا (ڤنێت) وی دەینە بەرچاڤ:-

---

[1] . هێژا: د. خەلیل جندی، ناڤێن ڤان شاعران و هەریەکی ژی چەند بەنـدەك ژ دەسـپێکا ڤـەولی و چەند بەندەك ژی ژ داویێ بۆ من رێکرن.

[2] . وفيات الاعيان و انباء ابناء الزمان، لابی لعباس شمس الدين احمـد بـن محمـد بـن ابـی بکـر بـن خلكان، المجلد ٣، منشورات الشريف الرضي، قم، ص ٣٤٥.

١- محمد كورێ عەلی. ئەڤ ناڤە د شەجەرێدا هاتیيە، لێ ديار نينە كا ئەڤ كەسە، كورێ شێخ عەلی ب خۆيە، يان ژی نەڤيێ ویيە.

٢- يوسف كورێ عەلی كورێ شێخ ئسلامێ قورەيشی. ئەڤە هەروەك د شەجەرێدا ب ڤی رەنگی نڤيسی، ديارە دبيتە نەڤيێ شێخ عەلی، ئەگەر ئەڤە وەسابيت، مەعنا ئەوە كو شێخ عەلی كورەك ب ناڤێ "عەلی" پاشخۆرا هێلايە.

٣- محمد كورێ عيسا كورێ شێخ ئسلامێ قورەيشی. ئەڤە ژی ديسان نەڤيێ شێخ عەلیيە، خويايە ژی كو "عيسا" كورێ ویيە. ئەڤ ناڤە ژی د شەجەرا ویدا هاتیيە.

٤- ناڤەكێ دی ژی د شەجەرێدا ب ڤی رەنگی هاتیيە ((شێخ محمد كورێ شێخ عيسا ژ كورێن شێخ ئسلامی، يێ هاتيە ڤەشارتن ل گوندێ شێرانە)) [1] ئەم نزانين كا ئەڤ "شێخ محمد"ە، هەر ئەوە يێ ب ناڤێ "محمد" د نمرا "٣"دا هاتی، يان ژی ئەڤە يەكێدیيە.

٥- تقی الدين محمدێ شێرانەيی خۆجە و ئەسل دارەشی و ناسناڤ ئەشعەری. ئەڤ ناڤە ژی هەر د شەجەرێدا هاتیيە، ديارە كو ئەڤە ژ نەڤيچركێن شێخ عەلیيە.

٦- يوسف كورێ محمد كورێ يوسف الشافعي الاثري الهكاری. ئەڤ ناڤە د كتێبا ((الشيخ عدی بن مسافر الاموی الهكاری))دا هاتیيە. ب باوەريا من ئەڤ كەسە ژی ژ نەڤيچركێن شێخ عەليێ هەكاریيە. [2]

٧- دو ناڤێن دی ژی هەر دكتێبا ((الشيخ عدی بن مسافر))دا هاتينە، دوور نينە كو ئەو ژی ژ مالباتا شێخ عەليێ هەكاری بن. يێ ئێكێ: كو مەدرەسەيەك ب ناڤێ ویيە، دبێژيت ((بمدرسة الشيخ أبي طاهر ابراهيم بن أحمد بن يوسف القرشي الهكاري)). يێ دويێ: ((الفقيه الشافعي الشيخ مجد الدين عيسى بن أبي بكر بن محمد الهكاري الأثري)) كو يەك بوويە ژ شاگردێن يوسف هەكاری. [3]

---

[1] . شێرانە: گوندەكە ل دەڤەرا بەرێگارێ. گوندێ زێوكا شێخان د كەڤيتە رۆژهەلاتا وی و گوندێ ردێنيا د كەڤيتە رۆژئاڤايا وی.

[2] . بنێرە: اعتقاد اهل السنة و الجماعة لتاج العارفين حجة الاسلام الشيخ عدي بن مسافر الاموي الهكاري/ تحقيق و تعليق: حمدي عبد المجيد السلفي و تحسين ابراهيم الدوسكي/ مكتبة الغرباء الاثرية، السعودية ١٩٩٨ ص ١٥.

[3] . ژێدەرێ بەرێ بپ ١٦.

وەسا خویایە کو پشتی عەلییێ هەکاری گەلەك کەسێن هێـژا ژ بنـەمالا وی ڕابووینـە و نـە ئەڤـە ب تنێـنـە یـێن مـە نـاڤێن وان گـۆتین، لێ ئـەڤێ چـەندێ ل دویڤچـوونەکا دویر و درێژ پێ دڤێت.

ڕێبازا سۆفیزمێ کەنگی هاتیە کوردستانێ؟

ئەڤ مژارا هەنێ نـە تنـێ ب چـەند ڕێـزێن سـەرپێ دێ هێتـە دیـار و ئاشکەرا کـرن، بـەلکی پێـدڤی دویچـوونەکا دویــر و درێــژە و پێدڤیــە گەلــەك ژێــدەرێن دیرۆکــێ لبەردەست هەبن هەتا مـرۆڤ بکاریـت سـەرێ بەنـدکی ژ گولۆلکا ئالوزیـایی بکێشیت، لێ تشـتێ ئـەم دکـارین بێـژین ئـەوە، کـو ئێکـەم کـەس، سـۆفیزم وەك ڕێـدار و ڕێبـاز، ب ڕەنگەکێ ب سەنی و مەنی و ڕێکخستی ئینایە کوردسـتانێ، تـەکیا ئاڤاکری و هـژمارەکا مەزنا مرید و پەیرەوان ل دۆر خۆ کوم کری، زەڤی و جوت و کێل و گوند ل سەر نـاڤێ تەکیایێ وەقف کری، شێخ عەلییێ هەکاری بوویە، هەروەك بەری نهۆ ژی ب درێـژی مـە بەحسێ تەکیا وی و مرید و خەلیفێن وی و وەکیلێن وی کری.

د "مشاهير الكرد و كردستان"دا، هاتیـیە: ((ل چەرخێ پێنجێ یـێ مشـەختی (شـێخ ئیسلام: شێخ عەلییێ هەکاری) یەکەم تەکیا سۆفیاتیێ ل گوندێ دێرەشێ ئاڤاکر.[1]

دیسان د کتێبا "الاكراد في بهدينان"دا، هاتیـیە، دبێژیت: ((بو جارا یەکێ د چەرخێ چارێ یێ مشەختیـدا، ل وەلاتێ بەهدینانێ سۆفیاتی هاتە ناسکرن، ئەبو الحسن مـەولانا شێخ ئیسلام عەلی کوڕێ ئەحمەد کوڕێ یوسـفێ هـەکاری مەزهـەبێ خـو یـێ سـۆفیاتیێ تێدا داچاند و زاویەك بو خو ل گوندێ دێرەشێ چێکر.[2]

سەیداییێن شێخ عەلییێ هەکاری

د شەجەرێدا ناڤێن چەند گرەگرێن سۆفیزمێ هاتینە، کو یێ ئێکـێ نـاڤێ سـەیدایێ شـێخ عەلیـیـە و یـێن دی ژی هـەر ئێکـی لبـەر دەسـتێ یـێ بـەری خـۆ خووندیـیـە و تەریقەت ژێ وەرگرتـیـە. ئەڤێن خوارێ ژی ئەون:

---

[1] . مشاهير الكرد و كردستان ج٢ ص ٧٦ عن وفيات الاعيان لابن خلكان.

[2] . زاویە: پەیڤەکا عەرەبییە، ل جهم سۆفیان، ئەو جهە یێ تاعەتێ خودێ تێدا تێت کرن، ئـەو ژی هەر ب ڕامانا خانەقاە و تەکیا تێت.
انور المايي/ الاكراد في بهدينان. الطبعة الثانية، دهوك ١٩٩٩ ص ٨٨.

١- شيخ الاسلام ابوبكر كورێ محمد كورێ جند البشيرى. ئەڤ زاتە سەيدايێ عەلى هەكارى بوويە، ل بەر دەستێ وى خووندىيە و تەريقەت ژێ وەرگرتىيە. سەيدايێ وى ژى:-

٢- ابو الفضل بن التميمي البغدادي. ئو سەيدايێ وى:-

٣- الخضرمي. ئو سەيدايێ وى:-

٤- ابو بكر الشبلى (٣٣٤مش/ ٩٤٩زا)مرىيە: ژ گرەگرێن سوفيايە. والى بوو ل "دنباوەند"ێ، پاشى بۆ زاهد و مرۆڤێ خودێ و ب چاكيێ و قەنجيێ ناڤدار بوو. ئەو ب خۆ خەلكێ خوراسانە، ل سامرا ژ دايك بوويە و ل بەغدايێ مرىيە.[1]

٥- الجنيد: (أبو القاسم) (٢٩٧مش/ ٩١٠م) مرىيە: سۆفيەكێ بەغدايىيە. شاگردێ خالێ خۆ سرييێ سەقەتىبوو، خودانێ تەريقا ناڤدارا "الجنيديە".[2]

٦- السقطي، سري بن المفلس ((بەغدا؟/بەغدا ٨٦٧زا-٢٥٢مش)) مرۆڤەكێ سۆفىبوو، سەيدايێ جونەيد و خالێ وىبوو. ئەوى دگۆت قورئان "مەخلوق"ە. زانايێت وى چاخى ب ڤێ گۆتنێ دەگرين.[3]

٧- الكرخي: "أبو محفوظ" (٢٠٠مش/ ٨١٥م) مرىيە: سۆفيەكێ بەغدايىيە و خودێ ترس و زاهد. يەكە ژ مەزنترينێ سۆفيا.[4]

كاڤلكێ شێخ عەليێ هەكارى

كاڤلكێ شێخى –هەر وەكى خەلكێ دەڤەرێ هۆسا ناڤێ گۆڕێ وى دبێژن- دكەڤيتە نيڤەكا گۆڕستانا گوندى و چ ئاڤاهى و گومبەت و نەخش و نيشان و ناڤ ل سەر گۆڕێ

---

[1] . المنجد في اللغة و الأعلام/ دار المشرق، بيروت: ١٩٨٦/ الطبعة الثامنة و العشرون ص ٣٢٩ ألاعلام.

[2] . المنجد في اللغة و الأعلام/ دار المشرق، بيروت: ١٩٨٦/ الطبعة الثامنة و العشرون ص ٢٠٥ لاعلام

[3] . موسوعة أعلام الفلسفة، العرب و الاجانب/ قدم له: الرئيس شارل حلو. اعداد: الاستاذ روني ايلي ألفا. مراجعة: د. جورج نخل. الجزء الاول/ دار الكتب العلمية، بيروت– لبنان/ الطبعة الاولى ١٩٩٢ ص ٥٦٢.

[4] . بنێڕە: المنجد في اللغة و الاعلام/ دار المشرق، بيروت: ١٩٨٦/ الطبعة الثامنة و العشرون ص ٤٥٩ الأعلام.

وی نینن، وەکی هەر گۆڕەکی ئاخ رادایە سەر و دو "کێلی" ل رەخێ سەری و بنێ پێیا چکلاندینە، ل هاویردۆر کەلەکەکا بەرا وەکی شویرهەکێ ئاڤاکرییە. دبێژن: شێخ عەلییێ هەکاری وەسیەت کرییە، کو گۆڕێ وی نەهێت ئاڤاکرن، خەلکی ژی، نەخاسمە خەلکێ گوندی بەرەباب دویف بەرەبابی ئەڤ وەسیەتە ب جهـ ئینایە. هەتا پشتی سالا ١٩٧٥ێ شۆرەشا کوردی شکەستی، د سالا ٧٦-٧٧ کابرایەك هاتە گوندی –ناڤێ وی ژبیرا من چوویە- دگۆت: ئەز "فەریبول عەهدم" [١] ئێزدیمە یێ بسورمان بوویم، من شێخ عەلی د خەوا خۆدا دیتییە، ئەز ل دوی ناڤ و دەنگێت وی هاتیمە، بۆ سەرەدانا وی، کو حەجا فەقیر و ژارایە. ئەڤ کابرایە زەلامەکێ درێژ بوو، ل دۆرێت سیهـ و چەند سالیێ بوو، یێ کەشخە و ب رێك و پێك بوو، دەستەکێ خاکێت کوردی لبەر بوون، رەهێت خۆ بەردابوون و پرچا وی ژی هەتا ناڤملا د هاتە خوارێ، وەکی دەروێشا ل خۆ کربوو، دا خەلك باوەر ژێ بکەن، ب راستی ژی خەلکێ ئنیەت سافی باوەری پێ هات. لەورا ژی پشتی وی گۆتیە خەلکێ گوندی خێرە هەکە ئەم گۆڕێ وی ئاڤاکەین، وان ژی گۆڕێ وی بلند کر ب چیمەنتۆییێ ل سەردا ئاڤاکر، لێ شویرها دەور و بەرا هەر مایە وەکی خۆ.

---

[١] . ب راستی پشتی ئەڤ کابرایە ژ گوندی چووی، ئێدی کەسێ تشتەك ژ شوینوارێن وی نەزانی، کیڤە هات و کیڤە چووو، هنگی بو من شك چێبوو، کو نە دویرە ئەڤ مرۆڤە نە ژ ئەڤینا دینێ ئسلامێ هاتییە، دیسا ئەو نە ئێزدی بوویە بسورمان بووی، بەلکی حکومەتا عراقێ بۆ هندەك کارێت خۆ ڤرێکربیت.

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب ...

هذا بيان ما بقي من شجرة الشيخ المعروف بشيخ الاسلام ونقل من شجرة العتيق ... من هو مقبول الاقوال احمد المدرس بمدرسة الجديدة الذي في العمادية وجميع من الفقهاء العدول في تلك المدرسة هذا نسب الشيخ الزاهد العابد العارف العالم الشيخ ... والطريق الشيخ المشايخ الشيخ علي ابن احمد قدس الله روحه ونور ضريحه واعاد علينا من بركاته امين

اما بعد الشيخ علي بن موسى بن احمد بن يوسف بن موسى بن احمد بن عبد الله بن احمد الشيخ الاسلام علي بن احمد بن يوسف ابن جعفر بن عرفة بن المامون ابن المامل بن القاسم بن الوليد بن القند ... بن عتبة بن ابي سفيان بن صخر بن حرب بن عتبة بن عبد الشمس بن عبد المناف بن نضر جد رسول الله صلى الله عليه وسلم القريشي الهكاري ووجه تسميته بشيخ الاسلام وجعل هذه اللقب له هو انه لما قصد بغداد وطلب المشايخ وصحبتهم فظهر منه عدد ...

بەرپەڕێ ئێکێ ژ شەجەرێ

المدفون في شيراز ... واعلموا ان شيخ الاسلام هو شيخ شيخ عبد القادر الكيلاني قدس الله روحه كما لا يخفى على من طالع في كتاب النفحات لمولانا الجامي رحمه الله ذلك الكتاب ... محمد الشرانى وطنا

... والاشعري لقبا اللهم اجعلنا ... يا ارحم الراحمين آمين يا خير الناصرين ...

وعليهم لعنة الله ... في شهر محرم الحرام سنة ...

بەرپەڕێ دویماهیێ ژ شەجەرێ

رامانا ((بەیت)) د ئەزمانێ کوردیدا.. و تێکستەك ژ بەیتا

لەیل و مەجریم ا [1]

فولكلور و زارگۆتنا كوردان، ژینا وانه، ئەگەر گەلێ كورد تشتەك پاشخوەڤە هشتبیت و ب وی تشتی بخوڕیت و سەرێ خوه پێ بلند بكەت، پێتڤی‌یە بەری هەر تشتی فولكلورا خوه ناڤ بكەت... یان ب ئاوایەك دن بێژین، فولكلورا كوردا ژ هەر تشتەكی پێتر شۆپا خۆ د ناڤا جڤاكێدا هشتی‌یە، ئەو بەیت، چیرۆك، چیڤانۆك، ستران و ئاخڤتنێن مەزنا...هتد یێن كو د ناڤا كوردان دا هەین، ب ڤێ هژمارا مەزن د ناڤا چ ملەتێن دن پەیدا نابن.. ئەگەر نها ژی ب راستی مە بڤێت ئەدەبەك خوەمالی و رەسەن ژ بو گەلێ خوه پەیدا بكەین، دڤێت ئەم ژ فولكلورا خوه سەرهلدەین.. لەوڕا ژی تشتێ هەرە پێدڤی ئیرۆ ئەوە، رەنگەك نوو بدەین ژینا خۆ یا ئەدەبی، ئەزمانێ خوه زەنگین بكەین و پێشبێخین.. ئەو ژی ب كۆمكرن و ڤەكۆلینا زارگۆتنا كوردا یا كەڤن، كو ب راستی هەتا نها كوردا چ مفا و سود ژ فولكلورا خوه وەرنەگرتی‌یە، بەلكی نەتەوەیێن بیانی مفا ژێ وەرگرتینە، ب دەهان تێكستێن كوردی بووینە بابەتێن چیرۆك و رۆمانێن بیانیان، خودانێن وان د ناڤا دنیایێدا پێ ناڤداربووینە. ئەڤ نمونە ژی دبەرچاڤ و دیارن.

ئەڤجا فولكلورێ كوردی بنگەهەك پڕ ب هێزە ژ بۆ خەملاندنا تۆرەیێ نوی یێ كوردی، مەیدانەك بەرفرەهە، هەر كەس د كارە هەسپێ خوه كێش بكەت وێ مەیدانێ

[1] . ئەڤ نڤیسینە د كۆڤارا (هونەر) یا ئەكادیمیا كوردی ل ئەلمانیا هژمار– ٢ زڤستان ١٩٩٨– ١٩٩٩دا بەلاڤبوویە.

و جليدانيا لێ ڤەدەت. لەورا ژی بەری مە ب سێسەد- چارسەد سالان سوارێن مەزن خوە کێشاينە ڤێ مەيدانێ و مەزنترين سەرکەڤتن د تۆرەيێ کەڤن و نوو يێ کوردیدا ب دەستڤە ئانينە، مينا فەقيێ تەيران، ئەحمەدێ خانی و گەلەکێن دن.

بەيتا لەيل و مەجريم ژی چيکەکە ژ وێ کانیيا فولکلورێ کوردی يا کو مە بەحس ژێ کری. ئەڤێ بەيتێ جهەکێ نەمازە د کولتور و زارگۆتنا کوردان دا هەيە. د ڤێ مژادێدا ئەمێ هنەکێ ب درێژی ل سەر ڤێ بەيتێ باخڤين و تێکستەك دەسنڤيس بدەين پێشچاڤ. لێ بەری ئەم دەست پێ بکەين و ل سەر باخڤين دێ پيچەکێ ل سەر پێناسا ((بەيت)) و رۆلێ وێ د ناڤا کوردان دا راوەستين:

((بەيت)) کەڤنترين تێکستێن ئەدەبینە د ناڤا گەلێ کورددا، ئەڤ ئاوايێ ئەدەبی دگەل ژيار و ژيانا کوردان دەربازبوويە، د کويراتیيا ديرۆکێدا، ئان ژی بێژين بەری هزاران سالان ئەڤ رەنگێ ڤەگێرانێ د چيايێن کوردستانێدا هەبوويە... ئەگەر چ، گرۆڤێن پشتراست بۆ ڤێ چەندێ نينن، لێ کەڤناتيا ديرۆکا گەلێ کورد، زەنگينیيا فولکلورێ وان ژ ڤی ئالیڤە.. ژينا وان يا کۆ چەريێ و چاندنێ، ناڤێن لەهەنگ و قەهرەمانان، ناڤێن دەڤەران، گەلەك سيگنال و ئاورێن د تێکستان دا.. مرۆڤی پشتراست دکەن کو ئەڤ ((بەيت))ە، بەری هزاران سالان هەبووينە.. ب درێژیيا ڤێ ديرۆکا کەڤنار و هەتا ڤان سالێن داويێ ژی ئەڤان بەيتان رۆلەکێ مەزن د ناڤا جڤاکێ کوردیدا د ليست، نەمازە د گوند و وارگەهێن جوتياریێدا.. تەڤايا وان زاردەڤ د هاتن گۆتن و ڤەگێران، ب ئەشق و شەوقەك مەزن گوهداری لێ د هات کرن، هەتا نها ژی ب دەهان ((بەيتێن)) دوور و درێژ ماينە و ژ نەمانێ هاتينە پاراستن، کو خەزينەيەك پڕ ب بهانە ژ بۆ پاشەرۆژا کولتورێ کوردا، ژ وان بەيتان:

بەيتا مەمێ ئالان، بەيتا رۆستەمێ زال، بەيتا زەمبيلفرۆش، بەيتا هەسپێ رەش، بەيتا دمدم، بەيتا شێخێ سەنعانی، بەيتا کێچێ، بەيتا قيامەتێ، بەيتا سەکەراتێ... گەلەکێن دن و ب دەهان بەيتێن ب ڤی رەنگی د ئۆلا ئێزدياتيێدا تێن ديتن.

ئەگەر ئەم ڤان بەيتان هەڤبەرکەين د گەل هەڤرەنگێن وان د تۆرەيێ بيانیدا، دێ ژ بۆ مە خويا بيت کو ((بەيت)) د ئەزمانێ کوردیدا ب رامانا ((مەلحەمە)) د ئەرەبیدا و ((داستان)) د فارسیدايە. ژ ناڤێ ((بەيت)) پێڤەتر چ ناڤێن دن ژ بۆ ڤی رەنگێ

ئەدەبی د کوردیدا نەهاتینە، ژبەر ڤێ چەندێ ژی ئەز دبینم ئەگەر ئەم ڤێ پەیڤێ ژ بۆ ((مەلحەمە)) یان ((داستان)) د تۆرەیێ خۆ یێ نوی ژی دا بکار بینین، د جهێ خوەدایە.

کەڤنترین نڤیسین، ئانکو کەڤنترین تێکستا نڤیسکی کو گەهشتییە مرۆڤاتیێ هەردو بەیتێن ((ئودیسە)) و ((الیادە))نە، یێن ((هومیروسێ)) گریکی - یونانی - ... ئەڤ هەردو بەیتە هەیا رۆژا ئیرۆ ژی تێن هژمارتن ژ گرنگترین تێکستێن ئەدەبی د دنیاییێدا.

ئەڤە ژی وێ چەندێ دیار دکەت، کو کوردان ئەڤ رەنگێ بەیتێ د دیرۆکا خوە یا کەڤن دا هەبوویە. ژبەرکو کورد و گریکی د کەڤن دا ب لایێ جوگرافییێڤە هەڤدەر و جیرانێن هەڤ بووینە، هەڤگوهۆرین و دان و ستاندن هەردەم د ناڤبەرا وان دا هەبوویە. لێ ب بۆرینا چەرخان هنەك گوهۆرین د ناڤەرۆکا ڤان بەیتان دا چێبووینە، نەمازە پشتی کوردان دینێ ئسلامێ وەرگرتی، باهرا پێتر بەیت، چیرۆك و چیڤانۆکێن کوردان تیتەك، یان نیشانەك ئسلامی پێڤە هاتیە نووساندن، ناڤێن کەڤنێن کوردی هاتن گوهۆرین ب ناڤێن ئەرەبی-ئسلامی، هەیا هنەکان دەسکاری د ناڤەرۆکێن وان دا هاتییە کرن. ئەڤ تشتە ژی بەیتڤانی یان چیرۆکڤانی مایێ خۆ تێکرییە. ئەو کەسێن شەهرەزا د ڤەگێرانا بەیتان دا، باهرا پێتر ئەوبوون یێن شەهرەزا د داڕێتنێ و دانانێدا، یان ب رامانەك دن، کەسێن بەیتڤان هەلبەستڤانێن زیرەك و دەستهەلبوون د راچاندن و ڤەهاندن و ئاڤاکرنێدا، لەوڕا ژی گەلەکان ژ وان، ل پەی هزرێن خوە و باوەرێن خوە، دەستکاری د بەیتان دا کرییە، لێ دیسان نە کارینە تیت و سەخلەتێن بەری ئسلامێ ژێ دەربێخن.

پشتی سەرهلدانا ئەدەبێ کوردی، نەمازە ل هەکارێ، بۆتان و بەهدینانێ.. هەلبەستڤانێن کورد یێن ڤان دەڤەران ب پێتڤی دیتن کو پالەکێ ب ئەدەبێ کوردی رانن و بەر ب پێش ببن، ژ بەرکو تێنا وان ب هەلبەستێ تنێ نە د شکەست، گەلێ کورد ژی پێتر بها ددا بەیت و چیرۆکێن کەڤن. تۆرەڤانێن مەزن ب ڤێ چەندێ حەسیان، ئەڤ بەیتێن هانێ یێن زاردەڤ دارێتن ڤالبەك ئەدەبی یێ نویتر، ژ نەمانێ پاراستن و لۆکا خۆ یا ئەدەبی پێ بلند کرن. ب راستی ئەڤێ دارشتنا نوی شۆرەشەك نوی د تۆرەیێ

کوردان یێ وی سەردەمیدا دروست کر. ئێدی گەل ژی بۆ حەیرانێ ڤێ ڕێبازێ، ئەڤ ڕەنگێ هانێ ل سەرانسەری کوردستانێ بەلاڤ بوو و ناڤێن ڤان تۆرەڤانان کەتن سەر هەمی زاران.

یەکەمین کەس کو ئەڤ گوهۆرینا مەزن ل سەر دەستێ وی چێبووی، هەلبەستڤانێ مەزن، خۆشتڤیێ گەلێ خوە ((فەقیێ تەیران))بوو، کو وی ب ڤێ کریارا هێژا ((هەرهەبوون)) دا تۆرەیێ کوردی و پشتی وی ئەحمەدێ خانی، حارسێ بدلیسی، مرادخانێ بایەزیدی، هەلبەستڤان سەلیم و گەلەکێن دن.

فەقیێ تەیرا کۆمەکا بەرکاران ب ڤی ئاوایی نڤیسینە:

١- بەیتا شێخێ سەنعانی.

٢- بەیتا بەرسیسێ عابد.

٣- بەیتا دمدم.

٤- بەیتا زەمبیلفرۆش.

٥- بەیتا دلی.

٦- هنەك بەیتا ((هەسپێ ڕەش)) ژی هەر بۆ فەقیێ تەیرا حساب دکن.

نە دویرە تەیران هێشتا زیدەتر بەیت ڕاچاندبن، لێ ئەوێن هەتا نها دیاربووین هەر ئەون یێن مە گۆتین.

پشتی فەقیێ تەیرا ئەڤ خوەندنگەهە دانای، ل پەی وی گەلەك هەلبەستڤان ل دوی ڕێچا وی چوون، پشتی وی ب سەد سالان ئەحمەدێ خانی ((مەم و زین)) نڤیسی، حارسێ بدلیسی ((لەیل و مەجنوون)) نڤیسی، مرادخانێ بایەزیدی ((زەمبیلفرۆش)). ئو هەلبەستڤانەك کو ناڤێ وی ((سەلیمی))یە ((یوسف و زولەیخا)) نڤیسی، کو ئاوایێ دارشتنا وێ ب سەر مەم و زینا ئەحمەدێ خانیڤەیە، ژ بەر وێ چەندێ ژی گەلەکان ب خەلەتیڤە ئەڤ بەیتە ژ بۆ ئەحمەدێ خانی حساب کرییە.

نهۆ ژی ئەم دێ هنەکێ ل سەر مژارا خوە ڕاوەستین، ئەو ژی بەیتا ((لەیل و مەجریم))انە. ڤەژاندن و ل دویچوونا ئەڤێ بەیتێ ژی جهەك نەمازە د ناڤ گەل دا هەیە، گەلەك جارا من ئەڤ بەیتە زاردەڤ بهیستییە و هەر جارەکێ ژی ب ئاوایەکی،

هنەكان ب ئاوایەكێ دویر و درێژ، هنەكان كورتر ڤەدگێرا، ئەڤە ژی ل سەر بەیتبێژی رادوەستیت، كو هەیە ب درێژی وەرگرتىیە و هەیەیە ژی كورتر.

ئەڤ تێكستا نها د دەست مەدا، محەمەد سەلیم بەرچایی یێ هەلبەستڤان گۆتىیە، كەسەك هەیە ب ناڤێ ((یاسین)) ژ دەڤێ وی وەرگرتىیە و نڤیسىیە.

هەروەك د دەسنڤیسێدا هاتی دبێژیت: ((ل سەر دەستێ یاسینێ گونەهكار هاتىیە نڤیسین، ل نك سەیدا مەلا محەمەد)). ئەو د بندا نڤیسىیە ((شاعر محەمەد سەلیم بەرچایی)).

ناڤەرۆكا ڤێ تێكستێ گەلەك ب جوانی هاتىیە نڤیسین، لێ دیارە كو گەلەك تێكستێن دن هەنە ژ ڤێ درێژترن... گرنگیا وێ د وێ چەندێدایە كو دەسنڤیسە.

هەروەك مە گۆتی، ئەڤ تێكستە هەلبەستڤانەكی نڤیسىیە، كو خەلكێ گوندێ ((بەرچایێ))یە، ئەڤ گوندە د كەڤیتە باكۆرێ رۆژهەلاتا باژێرێ ئامێدیێ، تێكستا بەیتێ ب دەڤۆكا دەڤەرێ هاتىیە نڤیسین، یان مرۆڤ دكاریت ببێژیت، هن جاران ژی ژ دەڤۆكا گوندێ خوە دەرنەكەتىیە، ئەڤە ژی ساخلەتەك باشە ژ بۆ هەر تێكستا ئەدەبی، ژ بەركو دێ پێتر مفایێ ژێ وەرگرین، نەمازە پەیڤێن كوردی یێن كەڤن تێدا جهێ خوە د گرن، كو د دەڤەرێن دن دا نینن، ژبەر وێ چەندێ مە نەڤێت چ گوهۆرینا د ئاوایێ نڤیسینێدا بكین، بژلی هنەك خەلەتییێن رێزمانی، ئەگەر نە، یا دن تەڤێ وەك هاتىیە نڤیساندن، بینین خوارێ و دانین پێشبەرا خویندەڤانان.

★ ★ ★

كۆچەرێن مالباتێن لەیل و مەجریمان مینا تەڤ كۆچەرێن كوردستانێ د بهار و هاڤینان دا، بەر ب زۆزانێن ژۆری دچن و پاییزان ڤەدگەرن وارگەهێن خوە ل دەشتێ. وێ سالێ ژی وەكی هەموو سالان، كۆچەرێن وان ژی ژ دەشتێ بەرێ خوە ددەن زۆزانێن ژۆری، بەربەلەكێن بەفرێ. شەڤا یەكێ بارەگەهێ خوە داتینن گوندێ ((گربیشی)). لەیل و مەجریم ل بن دارەكێ د گەهن هەڤ، مەجریم سەرێ خوە ددانت سەر رانێ لەیلێ و د خەو دچیت. كۆچەر بار دكەت، لەیلێ دلنادەت وی ژ خەوێ هشیار كەت،

رانێ خوه ل بن سەرێ وی د کێشیت، ب ژڤانا وێرێ کو ئەو بخوه هشیار ببیت. لەیل د گەل کۆچەراتی ب رێ د کەڤیت، هەتا د گەهن ((گەلیێ بالندا)) و پاشی بەر ب زۆزانێن ژۆری دچن، زۆزانێن خوە د چەرینن، پاییزێ ڤەدگەڕن، تێن، دیسان دادنن گوندێ ((گربیشی)) و دیسان لەیل دچیت سەح دکەت شوونواران، دبینیت کو هێشتا مەجریم یێ نڤستییە، ژ خەوێ هشیار نەبوویە. لەیل وی هشیار دکەت و دبێتێ: وەرە دا بزڤڕین، لێ مەجریم د کەڤیت رکێ و د بێژیتێ: ئەو زۆزانێن تە چەراندین دڤێت ئەز ژی بچەرینم، ئەو ژی دچیت زۆزانان. کوڕێ شێخێ ئەرەبا لەیلێ ژ خوەڕا د خوازیت، بابێ وێ ب خورتی خەنجەرێ ئزنێ ژێ وەر دگریت، لێ دیسان لەیلێ ناهێلت کوڕێ شێخێ ئەرەبا نێزیك ببیت. لەیلێ هەر د مینیت ژڤانا مەجریم کو ل زۆزانا ڤەگەڕیت. دەما لەیل ناهێلت کو کوڕێ شێخێ ئەرەبا نێزیك ببیت، پیرەکا ساحر تینن دشینن زۆزانا کو لەیلێ ل بەر دلێ مەجریم رەش بکەت، پیر دچیت زۆزانا، لەیلێ پێ د حەسیت. لەیلێ ژی کاغەزەکێ ددەت دەستێ زەلامەکی، ئەو ژی دچیت زۆزانا. پیرا سێربەند مەجریم دبینیت، د بێتێ: لەیلێ شویکریە و های ژ تە نە مایە. مەجریم دلگرتی دبیت. ب ئالێ دی ژی زەلام کاغەزا لەیلێ د گەهینیتە مەجریم. لێ شەڤ بسەردا تێت، کاغەزێ نا خوینیت، دبیت بەرێ سپێدێ، رۆناهی تێت و حەرفان دبینیت، کاغەزێ دخوونیت، هەر ب لەز مەجریم هوڕ دبیتە گەلیێن زۆزانا و ژۆردا بەر ب دەشتێ دچیت، ئەو ئو لەیل د گەهن هەڤ، هەڤدو هەمبێز دکەن و هەردو دمرن!!.

بەیتا لەیل و مەجریم ب ئاوایەك چیڤانۆکی پڕ بهێز هاتیە ئاڤاکرن، ئەو موعجزات و تشتێن ((نەدیتی)) یێن د ڤێ بەیتێدا هەین، د کێم چیڤانۆکێن دن یێن کوردیدا پەیدا دبن، ئەڤ ساخلەتە ژ بۆ چیڤانۆکێ پڕ گرنگە، ئەڤنە ژی چەند میناك ژ وان موعجزاتان:

- پشتی خودێ لەیل و مەجریمان ددەت، هێشتا د چلکان دا، مەجریم دچتیە د لاندکا لەیلایێدا، هەر جار د زڤڕینن لاندکا وی، دیسان ڤەدگەڕیت.

- مەجریم ل گوندێ گربیشێ، ل بن وێ دارا ئەو ئو لەیلێ گەهشتین هەڤ، د خەو دچیت، هنگی ژ خەوێ رادبیت، پشتێ لەیلێ ژ زۆزانێن ژۆری د زڤڕیت و هشیار دکەت.. ئانکو دو دانێن سالێ د مینیت نڤستی. کو ئەڤە چیڕۆکا ((ئەسحابول کەهفا)) تینە بیرا مرۆڤی.

- دیسان د ڤێ بەیتێدا پیرێ داخوازێ ژ شەیتانی دکەت کو هاریکاریا وێ بکەت، لێ شەیتان دبێژیتێ: ((فێلێت تە هەر بۆ تە)). وەسا دیارە شەیتان ژی نە یێ رازیبوویە ب کریارێن پیرێ.

- پشتی ((پیرێ))، مەجریم د خاپینت.. و هەر د وی وەختیدا کاغەزا لەیلێ ژی د گەهیتێ، شەڤ ب سەردا تێت، دنیا تاری دبیت، نکاریت کاغەزێ بخوونیت، شەڤا وی درێژ دبیت، داخوازێ ژ ملیاکەتێن خودێ دکەت کو سپێدا صادق ژبۆ دەربینیت، ئەو ژی داخوازا وی ب جه تینن، رۆناهی د هەلێت و کاغەزا لەیلێ د خوونیت.

- پشتی هەردو د گەهن هەڤ... هەڤدو هەمبێز دکەن، لامێن وان پێکڤە د مینن و هەردو د مرن!!.

ئەڤا ژێری ژی دەقا بەیتا لەیل و مەجریمایە:

بەیتا لەیل و مەجریم

خەلك دبێژیت، دو مرۆڤ هەبین، هەردو کۆچەربین، هەردو ژی جیرانێت ئێك بین، ژنێت هەردوکا ب حال بین، ئێك یێ زەنگین بی، ئێك یێ فەقیر. یێ زەنگین گۆتە یێ فەقیر: هەکە ژنا من کورِ بی، یا تە کچ، دێ تو کچا خۆ دەیە کورِێ من، هەکە ژنا تە کورِ ببیت، یا من کچ، ئەز دێ کچا خۆ دەمە کورِێ تە. ئینا خودێ تەعالا ئەو کەرەم

کر، ژنا یێ زەنگین کچ دایێ و یێ فەقیر کوڕ دایێ. هێژ د چلکادا، هەمی رۆژا کوڕێ یێ فەقیر دچو دناڤ لاندکا کچا یێ زەنگین دا. هەرگاڤ یێ زەنگین گازندە دکرن و د گۆت: بۆچی هنگ کوڕکێ خۆ نا ڤەگرن؟!. ژنا یێ فەقیر دا بێتێ: ئەز خودام، ئەم دەزبلینکا لێ دشدینین، بەلێ خودێ وە یێ حەز کری، مە چ پێچێنابیت.

هەمی گاڤا حالێ وان بۆ ئەو، کوڕك ژ لاندکا خۆ دەردکەڤت و بابێ وی جارەکا دی د ئیناڤە.

ناڤێ کچکێ کرە لەیلێ، ناڤێ کوڕکی کرە مەجریم. رۆژ بۆرین و وەخت بۆرین، هەردو پەیاورك بین، هەروهەر د گەلێك بین، وەلێهاتن بێیی ئێك نە د ژیان... ئینا بابێ کوڕکی، کوڕك دانا بەر خاندنێ، وەکی کوڕکی خاند، کچکێ گۆتە دایباڤێت خۆ ئەژی دێ خوینم. مەلا دا دەرسا بێتە کوڕکی، کوڕك ژی دا دەرسا بێتە کچکێ. وەلێهاتن، مەزن بین، هەردوکا قورعانێت خۆ ختم کرن. کۆچەر بین... ژ دەشتێ بارکر، گوت: دێ چینە زۆزانا، ژ دەشتێ هاتن، دانا گوندێ ((گربیشی))، تەحرا خۆ ل وێرێ کر، لەیل و مەجریم چونە بن دارەکێ، هەر ئێکی سورەتەکا قورئانێ خاند، پاشی مەجریم سەرێ خۆ کرە سەر کۆشا لەیلێ، گۆتێ: بێنەکێ بنێرە گولیکا من.. مەجریم د کۆشا لەیلێدا د خەو چوو، تەحرە شکەست، کۆچەری چادرێت خۆ شکاندن... لەیل هەر ما ل ژڤانێ بەلێ مەجریم ژ خەوێ نە رابوو، کۆچەر ژی چوو، لەیلێ دلنەدهێلا مەجریم هشیار کەت. ئینا هێدی سەرێ وی هەلینا، کەفەکا گیای دانا بن سەرێ وی، ئەو چو و گۆت: دێ دیڤ من را هێت. کۆچەری بارکر و لەیلێ خۆ دا د گەلدا و ب رێکەڤتن.. هەر یێ ب رێکێ دچن و لەیل یا د نێرتێ.. مەجریم نەهات. چوون.. هەر چوون.. وێ شەڤێ بارگەهێ خۆ دانا بن ((گەلیێ بالندا)). لەیلێ ژی هەر کرە گری، نەگۆتە دایبابێت وی، دایبابا ژی وە هزر کر یێ لنك لەیلێ.

رۆژا پاشتر بارکر و چوونە زۆزانا.. دایبابێت مەجریم زانی کو ئەو نە هاتییە، هەر کرە گری و نهارا وی هەلینا.. لێ بێهیڤی بین.. زۆزانێت خۆ چەراندن، دنیا بی پاهیز و ژ زۆزانا هاتنە خارێ.. هاتن جارەکا دی دانا گربیشی، ئینا لەیلێ گۆت، ئەز دێ چم نێرمە شینوارێت مەجریم بەلکی بۆ خۆ هەستیکەکێ وی بینم، دا سەبرێ خۆ پێ بینم... وەکو چوی، دیت خەوەخوهەکێ یێ هاڤێتیە ئەنیا وی، پەلەخێ سەردا هاتیە

خوارێ.. ئینا وێ گۆتێ، مەجریم.. مەجریم. ئەوی گۆت: لەیلێ، هەی خودێ مالا تە ئاڤا بکەت دێ بەلا خۆ ل من ڤەکە، دا تێر د خەو بچم.

لەیلێ گۆتێ:

هەیلێ مەجریمێ حیز

ئەو بهار بی، ئەڤە بیە پاهیز

گیا بن تەنشتێت تە بیە فریز

ئینا مەجریم رابی ژ خەوێ، چاڤێت خۆ پەرەخاندن و گۆتێ، لەیلێ ئەڤە چ رۆژە؟! لەیلێ گۆتێ مالخراب نە، من دل نەهێلا تە هشیار کەم، من گۆت، هەر ڤێ گاڤێ نە، ڤێ گاڤێ دێ ب مەرا گەهی، ئەڤە پاهیزە!! مەجریم گۆتێ، لەیلێ، ئەو زۆزانێت تە چەراندین ئەڤژی دێ چم چەرینم.

هنگی لەیلێ گۆتێ، مەجریم ئەز بەختێ تەمە تو ڤەگەرە، نەچە، زڤستانە، دێ د بەفرێرا مری، ب زۆر من تو بو خۆ یێ دیتی، صەبرا من وا هاتی. مەجریم گۆتی، لەیلێ، درێژ نەکە ئەز دێ هەر چم. لەیلێ لێ بێهیڤیبی، ئینا چوونە سەروستوییێت ئێك، لەیلێ کرە گری، چو بۆ دەشتێ، ئەو ژی چو زۆزانا.

چوو ب رێڤە، جهەکێ شپتی گەلیێ بالندا، بو خو خەزالکەك گرت، سەروستوییێت وێ بۆ خۆ ب سەروستوییێت لەیلێ شباندن، چاڤ و برووییێت وێ ژی ب چاڤ و برووییێت لەیلێ شباندن، د گەل خۆ بر و چو زۆزانا.. لەیلێ ژی چو دەشتێ.

کورێ شێخێ عەرەبا گۆتە بابێ خۆ، کۆچەرێ مالباتا لەیلێ یێ ڤەگەرپای.. ئینا گۆتە بابێ خۆ دڤێت تو بچی لەیلێ بو من بخازی.. بابێ وی گۆتێ، بابۆ! لەیل حەژ مەجریم د کەت، شووب تە ناکەت. کورێ وی گۆتێ: هەبیت و نەبیت دڤێت هەر بۆ من بخازی. بابێ وی رابی چەند مرۆڤێت رەه سپی دانە دگەل خۆ، چوونە مالا بابێ لەیلێ.. ئەوان گۆت: ئەم یێت هاتین کچا تە بۆ کورێ من بخازین، کا تو چ دبێی؟ بابێ وێ گۆت: هنگ سەد جارا سەر چاڤا هاتن، مادێ کەسێ ژ هەوە چێتر بینم؟ ئەم رەنگێ هنگە نینین، هەکە هنگ مە ژ رەنگێ خۆ ببینن، ئەڤژی دێ کچا خۆ دەمە کورێ تە. وی ژی گۆتێ مە خۆ ژ رەنگێ هنگە دیت، مە کچا هنگە دڤێت. چوون تاما دەڤێ کچکێ

بزانن.. گۆت، مە تـو یـا دایـە شـوو، ئـەوێ گـۆت: ئـەز شـوو ناکـەم. ب خـورتی خەنجـەر ئزن لێ وەرگرت.

دوسێ رۆژەك پێ چوون، داوەتییێت وێ جەماندن، هاتنـە دویـڕا و ڤەگوهاسـت، ئینـا لەیلایێ بەیت گۆتن:

دێ وەرن کەزییێت لەیلایێ ڤەکەن
بسکێت لەیلایێ شەکەن
بێدلییێت لەیلایێ نەکەن

★ ★ ★

لەیلا د بێژیت:

خوزی شەیێ من مشاربا
کەزییێت من زولفەڤاربا
دا لەیلا ل دنیایێ بێباربا

★ ★ ★

دێ بینن، بینن
کا دێ لەیلایێ بینن
داواتییێت لەیلایێ بجەمینن
بەربیییێت لەیلایێ ب کەسك و سوری بخەملینن.

ئەزبەنی چاڤێ سەری، وەختێ لەیل سیار کری، دەواتی بۆ مـالا زاڤـای ب رێکـەفتن، گۆتە خووشکا خۆ، هەرە، من چەڤوکا خۆ یا هێلایە د سندۆڤا خۆدا، هەرە بۆ من بینە، ئینا خویشکا وێ چوو، بۆ ئینا و دانا بەر، وێ بەر پشـتا خـۆڕاکر.... دەواتییێـت لـەیلایێ ب رێ کەڤتن، دەنگێ شاعرا کەفتن، رەڤاسکەر بەراهیێ کەفتن. ئەزبەنیێ چـاڤێ سـەری بۆ بر، هەتا نیڤەکا شەڤێ بۆ کرە گۆڤەند و دەوات.. ئینا پاشیڤ بۆ دەواتیا ئینـا، پاشـی گۆت، رابن دا ئەم بچینەڤە، دا ئەو ژی بنڤنە جهێت خۆ. رابوون چوونەڤە، لەیل رابـی، چوو سەر تەختێ خۆ، زاڤای ژی جگارا خۆ کێشا، ئەوژی رابۆ چوو دا چـیتە سـەر جهـێ لەیلێ، چوو بەر لنگێ تەختی، لەیلێ بەیتەك پێڤە گۆت:

زاڤاوۆ، بستە نەبە ل ڤێرە
لەیلایێ هەلکێشا کێرە
گۆتێ: یان تە د کوژم، یان خۆ ل ڤێرە

★ ★ ★

گاڤا لەیلایێ وەگۆتە
دلێ زاڤای گەلەك سۆتە
دەرحال ئەو کەفت، مەرگێ خۆ گۆتە

★ ★ ★

ئەزبەنیێ سەری، زاڤا کەفتە بن تەختی، نەهشیاربی هەتا سپێدێ.. ئینا سپێدێ لەیل رابی چوو نڤێژا خۆ کر، رویشتە خوارێ بەر ئاگری.. پشتی هنگی کورێ شێخێ عەرەبا رابی، چوو رویشتە خوارێ بەر کوچکی.

سپێدێ خەلك هاتە سوبەحیا وان، بیك و زاڤاییێت وان پیرۆز کرن، پیرەژنەك پێ حەسیا وەکو نێرایێ زاڤایێ وا یێ مەلیل، ئینا وێ پیرەژنێ گۆتی: ئەڤە چیە زاڤایێ وە مەلوولە؟! ئینا دایکا زاڤای گۆتێ: شڤێدی بویکا مە وەنەکریە بچیتە سەر جهێ وێ، ژ قەهرێت خۆدا یێ مەلوولە. وێ گۆت: رحا پیرا خۆ، ما هنگ نزانن ئەو ژ بەر مەجریم وە دکەت.. ئینا گۆتێ: ما مەجریم یێ ساخە؟! گۆت، هەرێ، یێ ساخە و یێ ل زۆزانا. گۆتێ، ڤێجارێ ما تو چ دبێی؟ ئینا گۆتی: ئەزا بێ خودانم، وەکو چاڤێ خۆ بدەنە پیرا خۆ، دێ چم تشتەکی بێمێ ژ قەهرێت خۆدا بمریت، مەعلومە دێ بخۆ سەردەتە کورێ وە. وان گۆتە پیرێ، وەکو تو وێ د گەل مە بکەی، حەتا مرنێ دێ چاڤێ خۆ دەینە تە.

گۆت: چێبی پیرا لێڤ دەرستی
سێ پارچە بەر شەیتانی ئێخستی
شەیتانی گۆتێ:
پیرێ، فعلێت تە هەر بۆ تە بدرستی
گۆت: پیرێ هەلاڤێتەڤە لۆتە
سێ پارچە ل بەر شەیتانیرا گۆتە
شەیتانی گۆتی:
پیرێ، فعلێت تە هەر بۆ تە.

ئینا لەیلێ ب ڤی تشتی حەسیا و گۆتە کوڕە جحێلەکێ پێ سڤك، وەرە هەڕە زۆزانا. کاغەزەك نڤیسی، وەسا هاڤێتێ: ((ئەڤە پیرەك هات بۆ نك تە، هەچی ئاخڤتنا گۆت باوەر ژێ نەکە، ئان ئەز بۆ تەمە، یان بۆ ئاخێمە.. ئەز بۆ تەمە)). کاغەزا خۆ تازە نڤیسی، دەه زێڕ دانە وی زەلامی، کاغەز ژی داڤێ و گۆتێ: هانێ عەزیزۆ، ب لەز ببە زۆزانا، بدەڤ مەجریم، بلا چ خەما نە هەلگریت. هەتا زەلام گەهشتی، پیرێ دلێ مەجریم سۆت. پیر گەهشتە نك وی، گۆتێ: ئەڤە چ خەزالکە تە بو خۆ گرتی؟!

دبێت: هەرێ پیرێ بنێرە خەزالکێ
سەروستویا لەیلایێ چاڤ و بروویە
نێ هەر ئەڤینی ژی، هەر یا هۆیە

پیرا د بێژیتێ:

لەیلا و دەزگرێ خۆ د وەنە
سەر تەختێ خۆ بگەلتەنە
ما وان چ هاژ من و تەنە

★ ★ ★

هەرێ مەجریمۆ، ئەوێ وەدکەن
سەر تەختێ خۆ گەلتە دکەن
تەق تەق د کەنن، دەستێت خۆ لێکدەن

★ ★ ★

پیرا مە یا ب خەبەربی
رەنگێ مەجریم زەربی
ئەو کەفت و د تۆزێ وەربی

★ ★ ★

ئەو زەلامێ لەیلێ هنارتی گەهشت، گۆتێ: مەجریم... مەجریم، رابە ئەڤە کاغەزا لەیلایێیە من بۆ تە ئینای، بخەمێت خۆڤە رابی، شەڤ ب سەردا هات، هندی نێڕا کاغەزا خۆ، چ نە دیت، تاریێ حەرف بەرزە کرن.

مەجریم دبێت:

ئەڤ شەڤە دێ قیامەت ژ من رابیتە
نە نەخۆشە دا بنالیتە
نە بچویکە دا بگریتە

★ ★ ★

مە سەگەك هەبی چەندێ هارە
نە بانگینە، نە هەوارە
یەڤین ئەو ژی گورگێ قیامەتێ خارە

★ ★ ★

دای بینین.. بینین
مەلایکەتێت خودێ بجەمینین
عەسمانی، چەرخی بزڤرینین
سپێدا صادق تێڕا دەربینین

★ ★ ★

ئەز دا کاغەزا خۆ ڤەخوینم:
گاڤا سپێدا صادق دبیتە
مەجریم حەرفا د بینیتە
دلێ مەجریم ڤەدبیتە

★ ★ ★

ئەزبەنیێ چاڤێ سەری، د بێژن، خەزالکا خۆ هێلا ب بەندکیڤە و هورڕبوو گەلیێت زۆزانا، هات و قەستا دەشتێ کر، نێزیکی مال بی، لەیلایێ ئەو دیت، هاتە پێشڤە، دبێت:

هەرێ لەیلایێ، هەرێ لەیلایێ
کورتیکێ لێڤ لەبایێ
کانێ هەڤینیا من و تە ل سەر دنیایێ

لەیلا دبێژیتێ:

مەجریمۆ، ئەڤینا من و تە بیەڤە درەوە
مێرکێ مە بیف عەرەبە
سەبەب لێ دایکا زەینەبە

★ ★ ★

ئەو گەهشتنە ئێك
دەستێت خۆ تێك وەرینابین
لامێت وان پێکڤە مابین
روح چوبی، قالب مابین

أنا لله و أنا اليه راجعين، وەفابين لەيل و مەجريم، رەحمەت ل دەيبابێت گودێرا.

★ ★ ★

تمت على يد ياسين المذنب المستحى من استاذ ملا محمد، لأجل قطع الدروس.
الشاعر محمد سليم البرچايی

بسم الله الرحمن الرحيم بيت الليل والمجريم

خلك دبيژيت دمروڤ كوچربن ⁖

هردو ژي جرانت ايك بن ژنيت ⁖

هردو كا بحالين اينا ين نگين گوت ⁖

يفقير هك ژنا من كربي ياته كج ⁖

دتو كجا خودي كورمن هك ⁖

ژناته كربيت ياصن كج ازدي ⁖

كجا خودمه كري ته اينا خدي ⁖

تعالي او كرمكر يفقير ژناوي ⁖

بەرپەڕێ ئێکێ

خڤالكاخو هيلا بندكي ڤه هر بيي گليت ظوطا ناهات
قصدا دشتى كر نزيكي حال بي ليلاي ديت هاته
پيشڤه وكو ديت هاته پيشڤه بيت هري ليلاي هري
ليلاي كرتيكي ليف لباي كاني هڤنيا منو ته بالسر دنياي
ليلاي بزتي مجنيما اڤنيا منو ته بيڤه دره وسبب
لي دانيكا زينبه او گهشتينه ايك دستيت خو
تيك وه ربابين لاميت وان يكڤه مابن
رح چو بي قالب ماي انا لله
وانا اليه راجعون وفابن
ليل مجنون رحمت دايبابت گدبرا

تمت على يد كاتبه المذنب المستحي من كتابة
ملا محمد لا بد قطع الدروس الشيخ محمد سليم
الرجاء

بەرپەڕێ دویماهیێ

سترانا مریەمخانێ
وەلە دۆمام [1]

مریەمخان یەکە ژ وان کوچێن ستزانا کوردی ل سەر هاتیە ئاڤاکرن.. یەکە ژ وان ستزانبێژێن سترانێن وان بۆ جارا یەکێ ل سەر کاسێتا هاتینە گرتن و بووینە دەنگێ یەکێ یێ ملەتێ کورد، مینا سەعید ئاغا، کاویس ئاغا، حەسەنێ جزیری، نەسرین شێروان، محمد عارفێ جزیری...و هتد.

سترانێن وێ ل سەر ئەڤینێ و ئەڤینا وەلاتی و شەرا و وەسفێ هاتینە دارێتن.. محەمەدۆ رۆنی، سێڤێ، یان کاروانێ مالا بابێ سێڤێ، وەسۆ، گەورا من تویی، محەمەد سەلیم زاڤاکێ تازە، حەسەنێ وۆسمان، فەرمانە، واغاوۆ..ئو یێن دن.

ئەڤ سترانە هەر یەك د کۆکا خوەدا چیرۆکەك دوور و درێژە، ڤەگێڕانا پارچەیەکێیە ژ دیرۆکا وەلاتی، وێنەکرنا ڤانەکێیە ژ ئاخا کوردستانێ، هەلبەستەك رند و جوانە ژ هەلبەستڤانیا کوردا..

ئەو سترانێن مریەمخانێ تومارکرین و نهۆ ملەتێ مە د بهیسیت و گوهـ ددێریت، نا گەهن بیست سترانا، خۆیایە ئەڤە هژمارەك کێمە، لێ ئەگەر مریەمخانێ تەنێ ((وەلە دۆمام)) گۆتبا، دا مریەمخان هەر مینت ئەڤ ستێرکا گەش یا کو نهۆ ل ئەسمانێ سترانا کوردی هەی.. دا هەر مینت یەك ژ کەنکەنێن سترانا کوردی یا دەسپێکێ.. لەورا ژی مژارا مە تنێ ل سەر ڤێ سترانێیە. مژارا ڤێ سترانێ –وەلە دۆمام- یان ژی بێژین رویدانا وێ، ل باژێرێ جزیرا بۆتانە...

جزیرا بۆتان پایتەختێ میرگەها بۆتان بوو، د سەردەمێ خوە، ب ناڤ و دەنگترین و ب راهاڤێژترین میرگەهـ بوویە، کوردان هەردەم ب پایتەختێ کوردستانێ یێ سەرەکە

---

[1] . ئەڤ نڤیسینە د کۆڤارا (هونەر) یا ئەکادیمیا کوردی ل ئەلمانیا هژمار– ١ بایزا ١٩٩٨ دا بەلاڤبوویە.

دانایه. ئەڤ باژێرە نهۆ د کەڤیتە ناڤ ئاخا باکۆرێ کوردستانێ، ٥٥ کیلومێترا ژ باژێرێ زاخۆیێ دوورە.

ب سەدان داستان، چیرۆك و سەرهاتییێن کوردا.. روودان و قەومینێن وان د ڤی باژێریدا پەیدا بووینە.. چاوان باژێرێ بەغدایێ بوویە نمۆنا سەرهاتی و داستان و چیرۆکێن بسورمانان، ئها وەسان ژی جزیرا بۆتان ژ بۆ کوردان بوویە نمونەیا ڤێ چەندێ.. مەزنترین بەیتا نەتەوەیی و ئەڤیندارى یا ملەتێ کورد ((مەم و زین))ێ روودانێن وێ هەر ل ڤی باژێرى پەیدابووینە، هەتا نهۆ ژی گۆرێن وان یێن پیرۆز رۆگەها خەلکێ کوردستانێنە.

تۆرەڤان و شاعرێن کورد یێن دەسپێکێ هەر د ڤی باژێریدا سەرهلداینە، کو ئەگەر ئەڤانە نەبانە، کوردا چ ئەدەبێ کەڤن و کلاسیك نە دبوو.. مەلایێ جزیرى، فەقیێ تەیران، ئەحمەدێ خانى، دیرۆکڤانێ بسولمانا یێ ب ناڤ، و دەنگ ((ابن الأثیر)) ئو گەلەکێن دى.

سترانا ((وەلە دۆمام)) یەکە ژ سترانێن مریەمخانێ یێن خۆش و نازك، وەسفەکا شاعرى یا رند و جوان ددەتە خوەزا و خوەرستێ کوردستانێ، نەخاسمە جزیرا بۆتان و رویبارێ دجلە.. هەم سترانەك ئەڤینیيە، هەم ژى وەلاتپارێزى.. د ڤێ سترانێدا، ئەڤینا وەلاتی و خۆرست و تەبیعەتێ کوردستانێ د گەل ئەڤینا پسمام و دۆتماما تێکەلێك کریە.. ئەڤ چەندە رۆڤە دکەت کو هەردەم مرۆڤێ کورد گرێدانەکا گیانی ب وەلاتێ خوەڤە هەیە، ب ئاڤ و هەوایێ خوەڤە هەیە.. ئەگەر ئەڤینداریيا کچ و کورێن کوردا نە د ناڤا پێلێن دجلە و فراتیدابیت، نە د پاناڤێن چیاییێن جودى و ئارارات و گارە و مەتینان دا بیت، نە د جزیر و ئامەد و هەڤلێر و دهۆکێدا بیت، ما دێ وێ ئەڤینێ چ تام تێدا هەبیت!! لەورا ژى د ڤێ سترانا مریەمخانێدا، ئەڤینا جزیرا بۆتان و رویبارێ دجلە، رەوشا مانێ و رەشا ژینێ ددەتە ئەڤینا دۆتمام و پسماما.

ئەڤێ سترانێ و هەلبەستا فەقیێ تەیران ((ئەى ئاڤ و ئاڤ)) گرێدانەك توند ڤێکرا هەیە، مژارێن هەردویان ل سەر ئەڤینێنە، هەردو ژى د گەل پێلێن رویبارێ دجلە د ئاخڤن و کول و دەردێن خۆ ژێرا د بێژن.. فەقیێ تەیرا د بێژیت:

ئەی ئاڤ و ئاڤ، ئەی ئاڤ و ئاڤ
ما تو ب عشق و موحبەتێ
مەوج پێلان تاڤێی بەلاڤ
بێ سەکنە ئو بێ راحەتێ

★ ★ ★

مریەمخان د بێژت:

ئاڤا شەتێ مە شەربەتە
پێلا ناڤێ ل هەڤ د کەتە

فەقیێ تەیران و مریەمخان هەردو د بینن کو رویبارێ دجلە ئاشقەك بەردەوامە، دبینن کو عشقا رووباری هندا دژوارە مەوج و پێلێن دلێ وی بەردەوام و بێ راوەستان ل هەڤ ددەن و ژێك بەلاڤ دبن.

د ڤێ بەندێدا چەندی ئەڤینا دجلەی یا دژوارە ژی، لێ مادەم ئەڤینەکا بێ گۆریکرنە، ئەڤین پێ تەمام نابیت، ژ بەرکو ئەڤینا ئەڤینداریێن کوردا هەردەم ب ڤەرێژەك و دووماهی‌یەك کۆڤانی و تراژیدی دەرباز بوویە، ئەو ژی یان مرنە، یان دین بوونە ژ عشق و ئەڤینێ.. هەروەك د بێژیت:

دۆمام، ئاڤا شەتێ مە هەشینە
پێلا ناڤێ هار و دینە

ئەگەر ب ئاوایەکێ بەرفرەهتر ستڕانێ دانینە پێش چاڤ، بەلکی دێ پێتر تامێ ژێ وەرگرین..

مربەمخان د بێژیت:

دۆمام، ئاڤا شەتێ مە شەربەتە
پێلا ناڤێ ل هەڤ د کەتە
ئەڤینیکا خەلکی و ئالەمێ ئادەت بوو
یا من و دۆماما من...
نێ ل جزیرا بۆتا بی‌یە د قەبحەتە

رویبارێ دجله باژێڕێ جزیرێ د کەتە دو کەر.. دەما مرۆڤ ژێ تەماشە دکەت مینا گزیرگەیەکی خوەیا دکەت، ژ بەر وێ چەندێ ژی ناڤ لێ هاتیـیە دانان ((جزیر)).

هـەروەك ژ سـترانێ دیـارە کـو ئـەڤین د وی سـەردەمیدا ل جزیـرا بۆتـان تشـتەکێ پیرۆزبوویە، تنێ ئەڤینا پسمام و دۆتماما قەبجەت بوویە، لەڕا ژی دبێـژیت: ((ئـەڤینیکا خەلکی و ئالەمێ ئادەت بوو)).

جارەکا دی زڤرینە ڤان دو رێزا:

دۆمام، ئاڤا شەتێ مە هەشینە

پێلا ناڤێ هار و دینە

کا جا چەند سالۆخەك و وێنەیەك پڕ ب هێزە.. تشتەکێ خوەیایە ئاڤ چەند رەنگێ وێ یێ شین بیت، ئانکو، ئاڤ کویرتر دیار دکەت، ئاڤا کویر ژی پـێتر د تبعـەتێ خـۆدا یـا مەندە، یا کێم پێل و زڤڕۆکە... لێ ئەگەر بێت و ئاڤا کویر بیت و خودان پێل و زڤڕۆك ژی بیت.. هنگی مینا هار و دینا ئەڤ پێلە ڤۆچانێ دگەل کەڤران دکەن.. ئـەڤینا پسمام و دۆتمامـا ژی گەلـەکا کـویرە، پێلـێن ئـەڤینا وان هنـد دژوار بووینـە مینـا هـار و دینـا لێهاتینە.

ئەگەر بنێڕینە ڤان چەند مـالکێن ژێـری دێ نوویاتیـەك دن تێـدا بیـنین.. ژ وەسـفا رویبارێ دجله د چیتە وەسفا جزیرا بۆتان.. دۆتماما خوە ((گولچنێ)) ب تاڤا هەیڤێ د شبینیت.. دەما د بن پەڕێن ئـەسمانا دەردکـەڤیت و رۆناهیـا خـوە د سـەروبنێن جزیـرا بۆتان دا بەلاڤ دکەت..

دۆمام، ناڤێ دۆماما من گولچنە

تاڤا هەیڤێ دەرکەتی

هاڤێتبی جزیرا بۆتا سەر و بنە

ل کوردستانێ دەما د بیتە شەڤ هەمی تشت تەنا و بێ دەنگ دمینن، تاڤا هـەیڤێ د هـەلێت رۆنـاهیێ ددەتـە چـەل و چـیا و بانـیـا.. ددەتـە سـەربان و کۆلانـا.. ددەتـە سەروکانیێن زەلال ل زۆزانێن ژۆری، د وی دەمیدا هەر تشت بـێ پێـژن د مینیـت ژبلـی ئەڤینێ، هەر ئەو ب تنێ د کەلیت و د فووریت و ئاشق و ئەڤیندار دبن تاڤا هەیڤێدا د گەهن هەڤ.. لەوڕا ژی سەر و بنێن جزیرا بۆتان ل بەر تاڤا ئەڤینێ سەمایێ د کەن.. ل بەر جوانیا گولچنێ سەرخوەش دبن.

دیسان ژ جزیرێ بەر ب چیایێ شەنگارێ، ئەو چیایێ کو ب سەدان ستران پێڤە هاتینە هلدان، ئەو چیایێ کەڤنترین دینێ کوردان د ناڤا خۆدا حەواندی، ئەو ژی ئێزدیاتی‌یە.

د هەمی سەردەمێن دیرۆکا کەردان دا، چیایێ شەنگارێ و گەلیێ لالشێ ئاڤزێك و کانیکا هەلبەستڤان و سترانبێژێن کوردا بوویە.. د هشا نەپەنی‌دا ژی مرۆڤ هەردەم د زڤریتە کۆکا خۆ، یان زڤزێ خۆ، ژبوونا وێ چەندێ ژی هەتا جزیری و خانی ژی نەشیاینە کو نە زڤرنەڤ سەرۆکانیا خوە یا رەسەن.. بەژنا دۆمامێ ژی مینا شەرابەکی ل چیایێ شەنگالێ ئێزدی‌یە:

دۆمام، دزانم ناڤێ دۆماما من نێ چی‌یە
بەژنا دۆماما من زراڤە .. مینا
شەرابەکی ل چیایێ شەنگالێ ئیزدی‌یە.

ئەڤا خوارێ ژی دەقا سترانا مریەمخانێ‌یە:

وەلە دۆمام، وەلە دۆمام، وەلە دۆمام
کولیلکا ل هەمی زۆما
هەچی دەردێ ئەڤینیکێ دیتی
ئای.. ژ من و دۆماما من نەکی چ گازندان و چ لۆما
ئاخ دە دۆمامێ، دۆمامێ، دۆمامێ
ئای.. زەری کوبارێ، ئەز ب خولامێ

★ ★ ★

وەلە دۆمام، ئاڤا شەتێ مە شەربەتە
وەلە دۆمام، ئاڤا شەتێ مە شەربەتە
پێلا ناڤێ ل هەڤ د کەتە
ئەڤینیکا خەلکی و ئالەمێ ئادەت بوو
یا من و دۆماما من...
نێ ل جزیرا بۆتا بی‌یە د قەبحەتە
ئای.. دە دۆمامێ، دۆمامێ، دۆمامێ
زەری کوبارێ، ئەز ب خولامێ

★ ★ ★

دۆمام، ئاڤا شەتێ مە هەشینە
پێلا ناڤێ هار و دینە
ئەزێ وەرم دۆماما خوە ژ مامێ خوە بخوازم
هەکە مامێ من دۆماما من نەدێ من
ئەزێ چنگلێ وێ ژ خوەرە بگرم، برەڤینم
سەر چەمێ خالدکێرا ب قولپینم
ئای.. دە دۆمامێ، دۆمامێو دۆمامی
زەری کوبارێ، ئەز ب خولامێ

★ ★ ★

دۆمام.. ناڤێ دۆماما من گولچنە
تاڤا هەیڤێ دەرکەتی
هاڤێتبی جزیرا بۆتا سەر و بنە
ئەزێ وەرم دۆماما خوە ژ مامێ خوە بخوازم
هەکە مامێ من دۆماما من نەدێ من
ئەزێ بێژم: مامۆ، تو قاتلێ سەرێ منی

★ ★ ★

دۆمام... دزانم ناڤێ دۆماما من نێ چیە
بەژنا دۆماما من زراڤە ... مینا
شەرابەکی ل چیایێ شەنگالێ ئێزدیە
ئەزێ وەرم دۆماما خوە ژ مامێ خوە بخوازم
هەکە مامێ من دۆماما من نەدێ من
ئەزێ چنگلێ وێ بگرم، برەڤینم
پاڤێژم سەر حدودێ ئنگلیزیە
ئای.. دە دۆمامێ، دۆمامێ، دۆمامێ
زەری کۆبارێ ، ئەز ب خولامێ

عەلی حەریری

ماچن

حەسەن

عەلی حەریری، ماچن،
حەسەن و سێ هەلبەست ١

د ڤێ مژارێدا، ئەم دێ ژ دو دەسنڤیسا، سێ هەلبەستا هەلبژێرین:

دەسنڤیسا یەکێ: ((دەسنڤیسا فارسی))، کو هەلبەستا عەلی حەریری تێدایە.

دەسنڤیسا دویێ: ((دەسنڤیسا محمد توفیق))، کو هەردو هەلبەستێن ماچن و حەسەن تێدانە.

ل پێشیێ چەندەکێ ل سەر دەسنڤیسا راوەستین ، پاشی کورتیيەکێ ل سەر هەرسێ هەلبەستڤانا دەینە پێشچاڤ، لداویێ ژی هەرسێ هەلبەستا ئینینە خوارێ.

دەسنڤیسا فارسی :

ئەڤ دەسنڤیسە ب خەتێ شکەستە یێ فارسی هاتیە نڤیسین و ل سەر کاغەزەکا کەڤن مەشق کرییە، پرانییا هەلبەستێن وێ فارسینە، تنێ تێکستەك ژ بەیتا شێخێ سەنعانی و ئەڤ هەلبەستا عەلی حەریری، کو دگەل ڤێ نڤیسینا مەدایە، تێدا هەنە. ئەڤ دەسنڤیسە ب خەتەکێ هند نەخۆش و تێکەلی هەڤ و بێسەروبەر هاتیە نڤیسین، مرۆڤ زەحمەتەکا مەزن پێڤە دبەت هەتا تشتەکی ژێ شە دکەت.. تشتێ ژ ڤێ ژی نەخۆشتر، ئەو ((مایکرۆفیلمێ)) ژ بۆ دەسنڤیسێ هاتیە گرتن، حەرفێن وێ ب چاڤ نە دهاتن دیتن، لەورا ژی گەلەك کێماسی د هەلبەستێدا پەیدابوون، هن جاران پەیڤ د ئاشکرا نەبوون و خەلەت نڤیسینە، جارنا ژی مالکەك یان دو نەهاتینە نڤیسین.. یان ژی نە هاتن راکرن.. ئەڤێ چەندێ کێماسی ئێخستن هەلبەستێ و ب رەنگەکێ نە یێ کۆك دەرکەتن هۆلێ، ئەڤە ژی گەلەك مخابن، هەلبەستەکا شاعرەکێ مینا عەلی حەریری، کو یەکە ژ سێکوچکێن تۆرەیا کوردی و د رۆژا ئیرۆدا بهێت ڤەدیتن و ب دروستی نەهێت خواندن.

---

[1] . ئەڤ گوتارە ل گولانا سالا ٢٠٠١ێ د گۆڤارا "مەتین" هژمار ١١٢ بپ ٥٥-٦٤دا، بەلاڤبوویە.

ژ بەر وێ چەندێ ژی من چ فایدە ژ کۆپیێ وێ نە دیت. لەورا ئەز نەچاربۆم مـن بـەیتا شـێخێ سـەنعانی هـێلا و تـەنێ هەلبەسـتا ((عـەلی حـەریر)) ژ دەسنڤیسـێ ب ڤەلەمی ڤەگوهاستە سەر دەفتەرەکێ..

تشتەکێ بالکێش د ڤێ هەلبەستێدا هەیە ، ئەوژی ئەوە، کو چەند پـەیڤ و هـەڤۆك تێدا هەنە، لێکدان و فۆنەتیکا وان د شبیتە دەڤۆکا ((سوورچیان)).. بو میناك: ((غەمم لێ هاتنە مەیدانێ)) یان ((دلێ منیان مشـەووەش کـر)) یـان ((سـەریان نایـە د نیشـانێ)) یـان ((وەرن گـوی بدێرنـە ئـەفغانێ)). ئـەڤ چـەندە ژی دو گومانـا بـۆ مرۆڤـی دروست دکەت:

یـەك: یـان ئـەو کەسـێ ئـەڤ هەلبەسـتە مەشـق کـری یـێ شـەهرەزا نەبوویە د کرمانجییێدا؟!

دو: یان ژی عەلی حەریری ب خوە خـەلکێ حـەریر و بێتاسـایە. کو ئەڤـە ژی هـەتا نهۆ نە هاتیە پەژراندن.

پێتڤی گۆتنێیە، د ڤێ کەشکۆلێدا، نـە دیرۆکا مەشـقکرنا دەسنڤیسـێ، نـە ژی نـاڤێ مەشقڤانی بەر چاڤ من نە کەتن.

ئەڤ دەسنڤیسە د بن ڤێ هـەژمارا خـارێ د پـەرتوکخانا بـەرلینێدا هاتیـە پاراسـتن:
(MS. Or. Oct. ١٠ ٨٦)

دەسنڤیسا محمد توفیق

ئەڤ، دەسنڤیسە ل سەر دەفتەرەکا بچویك هاتیە مەشق کرن، دەفتەر ژی ب جلدەکێ رەق یێ کاغەزێ هاتیە پاراستن. بەرپـەڕێ یـەکێ ژ هەلبەسـتا مـەلایێ باتـەیی ((بـەیتا نەصـیحەتا)) دەسـت پـێ د کـەت، هـەتا دگەهیتـە بەرپـەڕێ (٤٩) کـو ژ هەلبەسـتەکا کەسەکێ ناڤێ وی ((رەشید)) کوتایی پێ هاتیە. هەر د ڤـی بەرپـەڕیدا، دەسـنڤیس ب ڤان هەڤۆکێن فارسی ب داوی هاتیە: ((نویسندە شد بدست محمد توفیق ابن عبـد اللـه افندی سلیمانیە لی در مملکت موصل عرضحالچی است)) .

چێکرنا کاغەزا دەسنڤیسێ گەلەك کەڤن نینە، ب حوبرێ سۆر یـا هاتیـە نڤیسـین و ب خەتەکێ جوان هاتیە خەملاندن، لێ ژ بۆ خواندنێ یا نەخوەشە، گەلەك تیپ تێکەلی

هەڤ بووینە، گەلەك ژی مەشققانی ژ بیر کرینە، یان ژی نەزانینە، ژ بەر وێ چەندێ ژی راکرن و ڤەگوهاستنا وێ پیچەك زۆر و زەحمەتە.

دەسنڤیسێن کەڤن پرانی‌یا وان هەژمار ل سەر بەرپەرا نە دهات دانان، ل شوینا هەژمارێ پەیڤا ئێکێ ژ بەرپەرێ دویفرا ل بنێ بەرپەرێ پێشیێ د نڤیسی. لێ د ڤێ دەسنڤیسێدا تەڤایا بەرپەران ب هەژمارێ دەستنیشان کرینە.

وەسا دیارە مەشققان د ڤەگەراندنا هەلبەستێدا بۆ خودانێ وێ، یێ شەهرەزا نەبوویە. هەرچەند هند جاران ناڤێ شاعری د دویماهیێدا هاتی‌یە، لێ وی بۆ شاعرەکێ دن دانایە. بۆ میناك، هەلبەستەکا (ماچن) کو ناڤێ وی ژی ل داویێ هاتیە، ئەوی ژبۆ (باتەیی) دانایە. ئو چەند هەلبەستێن دی ژی هەر ب ڤی رەنگی.

نهۆ ژی دێ ل سەر وان هەرسێ هەلبەستڤانان ئاخڤین یێن کو دێ هەلبەستێن وان ل ڤر وەشینین:

١- هەلبەستڤان ((عەلی حەریری))

عەلی حەریری یەکە ژ وان هەرسێ هەلبەستڤانێن بەرێ بنیاتێ تۆرەڤانیا کوردا دانابن، یەکە ژ وان سێ هێژا و کەنکەنا یێن ئەحمەدێ خانی ناڤێن وان د مەم و زینێدا ئانین، ((عەلی حەریری، مەلایێ جزیری و فەقیێ تەیران)). د راستا ژین و ژیارا وی‌دا و سالێن بوون و مرنا وی، مخابن هەتا نهۆ چ تشتێ دیار و خۆیا ل بەردەست نینە، لێ تشتێ ئەسەح و بێ گۆمان ئەوە، کو هەڤچەرخێ جزیری و تەیران بوویە.

ئەڤا خوارێ ژی هەلبەستا وی‌یە:

گەلۆ دلبەر وە هەر نایێ
ئەسیرەك وی ، د زندانێ
نزانی کەس ب وی حالی
ضەعیفم ئەز ل بەحرانێ

* * *

ل بەحرانێ ڤەوی لەنگم
د نالیان را ئەز ئەو دەنگم
(جزکن) دلبەرێ شەنگم
غەمم لێ هاتنەمەیدانێ

* * *

غەمائی ئالا لە بەستە
هەمان دەعوا ژ دل خوەستە
ژ دلرنا مراد قەصتە
عەزیزا غەمرەوین کانێ

★ ★ ★

عەزیزا غەمرەوین باکن
ل سەر چەشمان (چیەب) حاکن
دلێ مەحزون ب وێ شاکن
خلاص کن ڤی ژ کۆوانێ

★ ★ ★

ژ کۆوانێ نەبم خالی
نەمان ئاچە نەبن نالی
رەفیقێ وان غەم و ئالی
ژ دەست غوصصێ د دەورانێ

★ ★ ★

ژ دەست وان ئەبرۆ و چەشمان
نە دل عەقل و نە جان هش مان
ژ تاریێ ظولمەتا رەش مان
ل مە زلف تێنە سێرانێ (دو زولفێ تێنە سێرانێ)

★ ★ ★

دو زلفان تاریا رەش کر
دو بەدران مەشعەلا گەش کر
دلێ منیان مشەووەش کر
شەب و رۆژ هاتنە لێکدانێ

★ ★ ★

شەب و رۆژان کریم تالان
ب دەستێ وان سیەه خالان
ژ دەست وان هەردو فغالان
دو ئەبروی هاتنە نیوانێ

★ ★ ★

دو ئەبرۆت قەوس و بەنگینە
سیەکۆش (قبض) زەنگینە
خەدەنگێ وان د برینە
ژ دلبەر مر کری ژانە

★ ★ ★

ژ دلبەر مر ژ سەرتیرە
ئامانجێ خۆ بکە میرە
....
دەرینن من ژ زندانێ

★ ★ ★

ژ زندانیم ئەمان خوەستە
جەلادم سەرخۆش و مەستە
دەخیل بەندیم بکە سستە
قەبوول ناکە قەط ئامانێ

★ ★ ★

قەبوول ناکە تکاکاران
هلاکم ئەز وەکی جاران
دبەر چبکین گەلی یاران
ژ دەست خەلقێ هندستانێ

★ ★ ★

ژ هندێ تۆپ د رەش هاتن
د رۆمیان خۆش وەرا لاتن
کەسانێ بەر د وان کاتن
دزانی کفر و ئیمانێ

★ ★ ★

دزانی ظلمەت و نوورە
ئەحوالێ زەنگیان دوورە
عەجەب قانوون و دەستوورە
تە رێکەن ئەو د تالانێ

★ ★ ★

بتالان بر ددل ژارا
ئیلان و عەقرەب و مارا
مەفەر نینە گونەهکارا
وەکی ئەو تێنە طغیانێ

★ ★ ★

گونەهکارێ ل مێژم ئەز
دنالم هەر دبێژم ئەز
ژ چاوان خوون درێژم ئەز
د فەرایارکە ئحسانێ

★ ★ ★

د فەرایارکە ئو دەنگی
پلنگی خۆ مەلك رەنگی
ب لەب شەکر ب دل سەنگی
دو زلف شەب ریاحینت

★ ★ ★

....

....

مریم جیرانی خلانن

سەریان نایە د نیشانێ

★ ★ ★

نشانێ بێ نشان کردم

ژ عەقل و فەهم و هۆش بردم

ژ عشقت یا حەبیب مردم

وەرن گوی بدێرنە ئەفغانێ

★ ★ ★

وەرن گوی بدێرنە نالینە

دوەستن (لن ئوبالی) نە

.... کینە

....

★ ★ ★

چ رەنگ جووبار جیحۆنی

....

....

دروتی باوی اشتیانی

★ ★ ★

((حەریری)) بەسکە هاوارێ

ل چاوان بەردە جووبارێ

ژ دەرد و فرقەتێ یارێ

فغانم چوونە ئەسمانێ

★ ★ ★

تمت کتبه احمد لاجل اخوی داود

٢- هەلبەستڤان ((ماچن))

ژینا ڤـی هەلبەسـتڤانی و سـالێن بـوون و مرنـا وی ژی مینـا گەلـەك هەلبەسـتڤانێن کورد نە دیارن. تشتێ هەتا نهۆ ژێ هاتی زانین، تنێ ئـەوە یـا لێکۆلینڤـان عبـد الرقیـب یۆسـف بـەحس کـری، ل گـۆڕ وێ دەسنڤیسا هەلبەسـتەکا ڤـی شـاعری تێـدا، کـەڤناتیا دەسنڤیسێ بەری ٢٠٩ سالانە، ئانکو دەسنڤیس سالا ١١٨١مش هاتیە مەشق کرن.

هەتا نهۆ ڤی دەمی، ئەڤی هەلبەستڤانی تنێ یەك هەلبەستا وی بەلاڤ ببوو، ئەو ژی ئـەوبوو یـا کـو عبـد الرقیـب سـالا ١٩٧١ د ((دیوانـا کرمـانجی))دا، وەشـاندی. دەسـپێکا هەلبەستێ ب ڤی رەنگێ خوارێ هاتیـیە:

صۆرگولا غونچە دهەن نازك نهالا کێیی تو

مەهوەشا دل پیرەهەن شۆخ و شەپالا کێیی تو

گول روخا سیمەن زەقەن فکر و خیالا کێیی تو

ئاهویا دەشتا خەتەن مشکین غەزالا کێیی تو

نازکا سیما سەمەن ڤەنج و دەلالا کێیی تو

د راستا ناڤێ ڤی شاعریدا، تشتەك نە خویایە، تنێ ناسناڤێ وی دیارە، لێ ئەو ژی ب دو رەنگان هاتیە نڤیسین. د دیوانـا کرمـانجیدا ((مـاجن)) هاتیـیـە. د ڤـێ دەسنڤیسـا ل جەم مە ((ماچن)) هاتیـیە، ئانکو جارا یەکێ (ج)، جارا دویێ (چ). ئـەو ژی نـە خۆیایـە کا کیژان راستە؟!

ئەڤا خوارێ ژی هەلبەستا وییە:

تەشنە جانێ من قەط تێر نابیت ژ عالی مەشرەبێ

گەر ببین یەك خال زنقدان زێڕ طاقەت غەبغەبێ

٭ ٭ ٭

چەند سالان دل ب ئومیدا وصالێ فرتدت

مەوسمێ شام و عراقێ دوورە صبحا وێ شەبێ

٭ ٭ ٭

ئاشنایا خاکی پا هیڤی‌یا زلفێ نەکەیی
وێت خلاص بووبن ئەزەل دانی بە حالێ مەرتەبێ

★ ★ ★

لەو زەرك زەربوون ت زەندان، زەندە زەربوون زەرکرن
دەستەڤان و بازنان تیتا ژ رەنگێ کەوکەبێ

★ ★ ★

صەبر نینە گەر نەبینم، وەر نەبینم تا ب من
لەو ضەعیف و تەخت لەختم دل کەتە تاب و تەبێ

★ ★ ★

سختەیێ شعرێ ئەزم ئیرۆ مە ئوستادەك تڤێ
ماچنێ تۆتی زبان سەیدائێ شێخێ مەکتەبێ

٣- هەلبەستا ((حەسەن))

حەسن، ناڤێ هەلبەستڤانەکێ نەناسە، هەتا نها ئەڤ ناڤە نە کەتیـە د لیستا دیرۆکا تۆرەڤانیا کوردیدا، هەر وەك ئەز پێ ئاگەهدار چ هەلبەستێن وی یێن دن د چ ژێدەران دا نە هاتینە بەلافکرن. تنێ هێژا د. مەسعود کتانی هەر ئەڤ هەلبەستا کو دێ د ڤـردا

بەلاڤکەین.. وی د کۆڤارا ((پەیف)) هژمار ((٢٨)) سال ١٩٩٨ێدا بەلاڤ کریە، لێ هن کێماسی تێدا هەنە.. دیسان وی چ تشتەکێ پشت پێ بێ راستکرن د راستا ژینا ویدا نەگۆتییە.

د کتێبا ((مخطوطات فريدة و مطبوعات نادرة)) دا، د. معروف خەزنەدار ناڤێ هەلبەستڤانەکی ئینایە، کو ناڤدارە ب ((مەلا حەسەنێ کاشی)). وەسا دیار دکەت کو مەلا حەسەن هەلبەستەك د دەسنڤیسەکێدا هەیە، ل ((ئەکادیمیا زانستێن سۆڤێتی)) ل ((لێنینگراد))ێ پاراستییە و سەر و بنێن وێ وەشاندینە.

ئەز باوەر دکەم، کو ئەڤ هەلبەستا مە دگەل ڤێ نڤیسینێ ئینایەخوار کو ب ناڤێ ((حەسەن))ە، هەر یا مەلا حەسەنێ کاشی بیت.

د راستا ژینا ڤی شاعریدا، ئەم تشتەکی ژێ نزانین و دیسان نزانین د کیژان چەرخیدا ژیایە.

ژ ڤێ هەلبەستا وی دیارە کو شاعرەکێ ژێهاتی و بنەجه و مەلەڤان بوویە.

ئەڤا ژێرین ژی هەلبەستا وییە:

عاشقێ سەرگەشتەحالم دل رەڤا جانان ژ من
لەو مدام ئەز هەر ت نالم تێن هزار ئەفغان ژمن

* * *

صەبر و عەقل و هۆش و طاقەت تێك کرن تالان ژ من
ئەو پەری هەردەم ژ بێ رەحمی تبن پەنهان ژ من

* * *

یا رەبی جانان تو بینی یا تو بستین جان ژ من
یارەبی روحان رسانی یا تو بستین روح ژ من

* * *

رەمز و نازێت ئاڤران عالەم سەراسەر کر خراب
تەن ژ بەر داغا ئەڤینێ جەرگ و مێلاك بوون کەباب

* * *

تێت ژ دەردۆر و دەرێ من خوون ز چاڤا بێ حساب
چوبوو سێرانێ درەنگی بۆ شەها عالی جەناب

★ ★ ★

یا رەبی جانان تو بینی یا تو بستین جان ژ من
یارەبی روحان رسانی یا تو بستین روح ژ من

★ ★ ★

ئاگر و نارێ فراقێ تێك وجوودا من بهات
با ب حالێ من نزانیت لەو ڤە ناکەت ئلتفات

★ ★ ★

ئەم ڤە نا ئێنە خیالێ لەو درەنگی بۆ نەهات
هەر نفر دا بە رەقیبان دلبەرا شرین صفات

★ ★ ★

یا رەبی جانان تو بینی یا تو بستین جان ژ من
یارەبی روحان رسانی یا تو بستین روح ژ من

★ ★ ★

بێ قرارم شبهی زیبەق شەوڤا گەردەن شبهی عاج
من لبەر بین خۆش نابن ئەر لقمان بخۆ لێکەت علاج

★ ★ ★

خاتوونا جانا عەجائب نازکا مپل زجاج
بێ سەبەب تەرکا مە کر چۆ با غرابرابەر و باج

★ ★ ★

یا رەبی جانان تو بینی یا تو بستین جان ژ من
یارەبی روحان رسانی یا تو بستین روح ژ من

★ ★ ★

دل ژ من پڕ ناگهانی دلبەرا نازك بەدەن

لەو د ملكێ غوربەتێدا مام ئەز نا چم وەگهن

★ ★ ★

ئەی صەبا وەقتێ سەحەر هەر بێژە وێ سەروا چەمەن

هەر ت نالیت و ت كەت زاری ت بێژیتن ((حەسەن))

★ ★ ★

یا رەبی جانان تو بینی یا تو بستین جان ژ من

یا رەبی روحان رسانی یا تو بستین روح ژ من

★ ★ ★

عاشقی سرگشتہ حالم دل رقا جانان ژمن
لو مدام از هر تنالم تین هزار افغان ژمن
صبر و عقلو هوشو طاقت تیک کرن تالان ژمن
او بری هردم ژلی حرتین پنهان ژمن

یا بے جانان تو بینی یا تو بستی جان ژمن
یا بے روحان رسانی یا تو بستی روح ژمن

رمزو نازیت اقران عالم سرار کر خراب؛
تن زبر دغا اقینی جگرکو میلا کر بون کباب

تیت ژدر دودید دری من خون رجا قابے حساب
چو بو سیرانی درنگی بو شرہ عالیجناب

اگر و نار فراقی تیک وجود من بهات
با بحال من نزانیت لو قناکت التفات

امر قنا اینہ خیالے لو درنگی بو نهات؛
هر نفردا بہ رقیبان دلبرا شیرین نهات

ها تو نا جانا عجائب باز کامثل زجاج
لے سبب ترکانہ کرخیو باغرا برابر وباج

بیقرارم شیدہ زیبق شوقا کردن شبہ عاج
من لبر بینی خوش نابی ارتقان بجو لیکت علاج

وداعی

وداعی

سالا ٢٠٠٢ من دیوانا وداعی ل باژێڕێ بەرلینێ/ ئەلمانیا چاپ کر، بۆ جارا ئێکێ بوو ناڤێ ڤی هەلبەستڤانی بکەڤیتە پێش چاڤێن کوڕ و کچێن ملەتێ وی.

جارا ئێکێ دەما مرۆڤ تشتەکی چاپ دکەت، پشتی هنگی ب دەمەکی سەردا دچیت و دیسان دخوینیت، گەلەك هزرێن نوی و کێم و کاسی و تشتێن نوی تێنە مەیدانێ، وداعی ژی وەك شاعرەکێ ژێهاتی و خودان شیان، خویایە کو ڤەلافەتا وی ژ ڤێ مەزنترە یا مە ددیوانێدا دایە پێش چاڤ، ژبەر وێ چەندێ ژی دوور نینە رۆژ بۆ رۆژێ تشتێ وی یێ نوی خویا ببیت و پێتر رۆناهی بکەڤیتە سەر ژینا وی.

مە ددیونێدا نە گوتبوو کا کەنگی و کێ دەسنڤیسا دیوانا وداعی ژ کوردستانێ ئینایە؟ ل پەی وان پێزانینێن من ل بیبلیوتێکێ وەرگرتین، دەسنڤیسا وداعی، د ناڤبەرا سالێن ١٩٠٥-١٩٠٧ ئارشێئولۆگ [١] (LeCoq) ژ کوردستانێ ئانییە و فرۆتییە پرتۆکخانێ. ئو د سالا ١٩٠٨ێدا بیبلیوتێکێ دەسنڤیس ئارشیف کرییە و د رێزا دەسنڤیسێن کوردیدا دانایە.

دیسان هەژییە بێژین: کو د. کەمال فوئاد سالا ١٩٧٠ بیبلوگرافیەك ل سەر دەسنڤیسێن کوردی یێن بەرلینێ دانایە، ل سەر هەر دەسنڤیسەکێ کورتیەك نڤسییە و نمونەیەك ژ بەراهیێ و دوماهیێ ئانییە، ئەڤ کارێ وی یێ بەرکەفتی نامەیا وی یا دکتوریێیە. دەسنڤیسێن کوردی تەنێ ب رێیا ڤێ بیبلوگرافیێ تێن دیتن.

---

[١] . Le Coq. Albert {August} (٨. ٩. ١٨٦٠)ێ ل باژێرێ بەرلینێ هاتیە دنیایێ، ٢١. ٤. ١٩٣٠ێ مرییە. سالا ١٩٢٥ێ رێڤەبەرێ موزێیوما Völkerkunde ل بەرلینێ بوویە. د سالێن ١٩٠٤-١٩٠٥. ٥-٧ و ١٩١٣-١٤ سەرڤەگێریا شاندەکا هونەری و دیرۆکا باژێرڤانی یا ئاسیا ناڤین کرییە. د ڤێ گەرا خودا بۆ ئاسیا ناڤین، وی گەلەك بەرکارێن ب نرخ نڤیسین، ژ وانا، سالا ١٩٢٢-٣٣ د گەل E Waldschmidt ئەتلەسەکا شکلان، کو حەفت جلدە، ل سەر دیرۆکا هنەری و کولتوری ل ئاسیا ناڤین نڤیسییە..

د. کەمال فوئاد د راستا دەسنڤیسا وداعیدا ب ئەلمانی هۆسا د نڤیسیە: (١٩٠٨. ١٢٥. کاغەزەکا گەورا رەق. دلۆپێن ئاڤێ گەلەك پنی ئێخستینێ، چاررەخێن پەرا دڕیاییـنـە، دیارە پەڕەکێ کێمە. د ناڤبەرا رووپەلێ ٣٨ و ٣٩، وەکو دی جوان یا هاتیە پاراستن. ٤١ پەڕە. ١١,٥ × ١٦,٥سم. ٩,٥ × ١٤,٥سم ب خەتەکێ نەستەلیقێ رەش و جوان، سەر و بن و بەروار هاتیە نڤیسین.) [١]

ل ڤێرێ ژی دێ ڤان مژارێن ژێری ل سەر وداعی ئینینە خوارێ:

١- هەلبەستەك ل سەر میری، ل بەرپەڕێ داویێ د دەسنڤیسێدا، نە دهات خواندن. ژ بەر وێ چەندێ مە ددیوانێدا نـە وەشاندبوو. لێ پشتی من لبا نـژاد ل پـەرتوکخانا بەرلینێ خووندیەڤە، ئەز شیام وێ هەلبەستێ ژ دەسنڤیسێ راکەم و د ڤێرێدا دانم.

٢- دەسنڤیسەکا کتێبا یوسف و زولەیخا یا شاعرێ مەزن "سەلیمی" گەهشتیە دەستێ من، کو سالا ١٩٧١ێ ب دەستێ هێژا مەلا سالەح بارزانی هاتیە مەشقکرن، د دیباجا وێدا، ناڤبڕەك (فەسلەك) زێدە هاتییە و د داویا ناڤبڕێدا، ناڤێ ویداعی هاتییە، دبێژیت:

ناچاری وداعی کر تەمامێ
تەحریر مە کر ژ بۆ وێ نامێ

پشتی مە زانی کو یا وداعییە، مە ژی دانا د گەل ڤێ مژارێ.

٣- وداعی هەلبەستەك ب فارسی، ب کەلا خۆشابێ ((کەلا مەحمودیێ)) ڤەهاندییە، مە هەر ئەو هەلبەست و هندەك پێزانین ل سەر کەلایێ و چەند وێنێن وێ، کو سالا ١٩١١ازا "ڤالتێر باخمەن"ێ ئەلمان چوویە کوردستانێ و کتێبەك ب ئەلمانی ب ناڤێ ((دێر و مزگەفت د ئەرمینیا و کوردستانێدا)) سالا ١٩١٣ێ بەلاڤکریە. کو ناڤێ وێ ب ئەلمانی ئەڤەیە: ((Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan)).

---

١. KURDISCHE HANDSCHRIFTEN, Beschreben von KAMAL FUAD, ١٩٧٠ Berlin, Bl.١

هەلبەستا ل سەر میری

من ژ حەق داخوازە دێ حەق یارکار [1]مەحمودبی
حەق میەسسەر کەت ژ بۆ ڤی هەر چیا مەقصود بی

عەسکەرێ روحانیان دائم د فەروارا تەبیت
دژمنێ ڤێ دەولەتێ رەنجور هەم نابود بی

هەردەما ڤی دی رکێبا دەولەتێ بوی......
نەصرەتا کامل ژ بۆ تە حاچر و مەوجود بی

خاص و عامێ عالەمێ چاڤنێر ئحسانا تەبین
تا ئەبەد با دەولەت و با عەدل و صاحب جود بی

دل ب عەدلا تە خوشن بێ حەد فەقیر و بێ نەوا
پێشی چاڤێ دژمنان قەهرا تە دێ مەشهود بی

کەس نهن صادق یەقین وەك میر صاحب حسن ڤهن
حافڤێ ژاتێ تە میرم خالقێ مەعبود بی

هەر دعاگوی ئەڤێ نەسلێمە حەتا ئەز خۆشم
نامی تە بی من .... مەحمود بی

---

[1] . د دەسنڤیسیێدا نە خوێابوو کا ئەڤ پەیڤە (یارکار)ە یان (یادگار)ە.

گەر ژ حالێ من وداعی میر بپرسیت جارەکێ
دێ بەبێژم وەصف حالم هەر چیا مەعدود بی

پڕ وەزیر نامدار ئیرۆکە موحتاج تەیین
کەوکەبێ بەختێ تە میرم دائما مەسعود بی

دیباجا یوسف و زولەیخا

هندەك کو کەسێن خەواص و مەعرووف
مللەت پەروەر و مرۆڤێ مەئلووف

کردن بە زەمینێ خوە سزان بوون
صاحب هونەر و پەهلەوان بوون

هندەك دی هەبوون ب فکر و خووندن
زێدە د جهاندا ئەو ب دەردن

گاڤا ل گورەوێن خوەئێ هونەرمەند
مەیزا دکرن کو نینە فەرزەند

سەر پووزێ چیان وەکی پولنگان
سەرپووش و بلندن ئەو د جەنگان

لێ چبکەم دچن د رێکە ڤاژی
هەر شاشی دبازن نابەسازی

هەردەم بە تەمەڕد و شقاقن

بێ ئەولن بهەڤڕا بێ تفاقن

لێ نینە تو دەرمان بۆ ڤێ ژانێ
تەدبیرێ بکەن د ڤێ زەمانێ

داخوازا مە تو ب هیڤی گاهی
تەدبیر بکەی بە لوطف و کاهی

ئاثار و ئەدەب ژبوونا کوردان
ئاگاهی بکەی کو بێنە پێکدان

داوی هاتە مەردەك قاصدێ وان
پوڕ ژیر و ئەدیب و صادقێ دان

تەکلیفەکێ بلعەجەب بەیان کر
ئلحاحەکێ بێ عەدەد عەیان کر

یەعنی ب مەڕا هەیە موحببەت
ئحسان تو بکە ڤەوی ب شەفقەت

یووسف ژ مەڕا ڤەوی سەزایە
تەئلیف بکەی ڤەوی جەزایە

من دیبوو هنەك د شعر مەوزوون
ئەز بوومە ژ وان ڤەوی دل مەحزوون

من راکرن ئەڤ ڤەدەر بەهانە
ئەڤ شعر و وەزن ژ بۆ چرانە

وى گۆ: ب موحببەتا قەديمێ
شابەستى ببە ژ بۆ ئەڤينێ

ئنشا تو بكەى ژ بۆ مە باغەك
هێشين ببتن ژ بۆ مە شاخەك

هندى مە كرى نەبوويە ئمكان
من گۆتە دلێ ب داغ و دەردان

من گۆتە دلێ بداغ و دەردە
يوسف ژ ويڕا تو ژێ خەبەردە

فەرمانەكێ بلعەجەب دەرانى
ئنشا تو بكەى وەكى دزانى

ئەى دل تو دزانى ئەز حەزينم
مەعشووق مە نەهن كو ئەز ببينم

ئەلقصه مە كر ژ بۆ وى ئقرار
ئەز بوومە ژ دل قەوى طەلەبكار

ئەنديشه بكه تو ئەى عەقلمەند
باوەر تو بكەى كو ئەى شەكرخەند

نينن ب مەڕا كەمالێ ئدراك
قەلبێ مە ببى بۆ وان فەرەحناك

لاكن ئەژی مامە چار و ناچار
نینن ژ قوماشیڕا خەریدار

صەد باری تەژی بکەی جەواهر
صەد نەوع ژ توحفەئێ د نادر

بلجوملە بدەی هەمی تەمامی
پوولەك نە کری د ڤی زەمانی

لاکن خوە بخوە دکەم تەصەووڕ
ئقرار ژ بۆ من بوویە صادر

وەعدا کو مە کر، نەبە موخالف
عەهدا کو مە کر نەبە موصارف

رابوومە ب ڤان دلێ د غەمگین
شایەد بکرا قرار و تەسکین

صووفی وەهە گۆتە من موعەمما
پورسا مە کر و ب رەسم و ئیما

یەعنی ژ مەڕا تو یوسفێ خووب
تەصنیف بکەی ب رەسم و ئسلووب

من گۆ: قەدەما تەبی موبارەك
صەد جار قەسەم دکەم بجارەك

نینن ژ مەڕا چو تاب و طاقەت
ئنشاء بکەم ژ بۆ تە ئولفەت

ئەی دل تو وەرە بچینە سازێ
بەیعەك وەهەیە د بن تەرازێ

من گۆتێ تو دۆستەكێ تەمیزی
ئیرۆ ژ مەڕا ڤەوی عەزیزی

رووحێ خوە ژ دۆستان فداکر
لەو دۆست ژ دوژمنان جوداکر

ئبرامە تە کر ب من جەفابوو
ئاخر کو ژ یارێ ئو فەنا بوو

رەددا مە کری نەبوو موغەییەر
باری بگرە ژ مەڕا مویەسسەر

ناچاری وداعی کر تەمامێ
تەحریر مە کر ژ بۆ وێ نامێ

کەلا خۆشەبێ ((خۆشابێ))

وداعی هەلبەستەکا گەلەك رند و جوان و خشکۆك ب فارسی ل سەر کەلا خۆشابێ گۆتێیە، ب ڤان هەردو مالکان دەسپێك ژێرا دانایە:

خوشا ئان کس کە بیند جای خوشاب
خصوصا قلعەئی زیبای خوشاب

د هەلبەستێدا وەسا دیارە کو ئەو حەیرانێ ڤێ کەلایێ بوویە و وەها سالۆخا وێ دکەت هەر وە کو د دنیایێدا کەلێن ب ڤی رەنگی نینن:

اگر گردی جهان یکسر بگردم

نەبینم موضع همتای خوشاب

د دومالکییەکێدا وداعی دیرۆکا ئاڤاکرنا وێ نڤیسییە و گۆتییە کو سالا ١٣٤سەد و سیه و چارێ مش، هاتیە ئاڤاکرن، هەر وەك ئەو بخوە دبێژە:

همە عالم ز دست او بنا شد (شد)

((سنە)) ١٣٤ در مأوای خوشاب

ئەولیا چەلەبی د گەڕا خۆ یا کوردستانێ، د سیاحەتنامێدا دبێژیت:

((ژبەرکو رووبارێ خۆشابێ د بن کەلایێ دبۆریت، ناڤێ وی دانایە سەر کەلایێ، ناڤێ کەڤن ((ئەرچەکا بلند)) بوویە و ژ بنیاتێ هەکارییێن دەما عەباسیایە، سالا ٨٠٠ کەتیە دەستێ مەحموودییان، نهۆ ژی هەر پایتەختێ بەگێن مەحموودییە، سالا ١٠٦٠ یەك ژ خانان، ناڤێ وی ((سولەیمان زەمان)) بوو، ئەڤ کەلایە پێشێخست، ژ ئالێ رۆژهەلاتێ کەلایەکا موکوما سولەیمانی لێ چێکر و بەرێن تەمەت فیلەکی تێدا دانە کار، ئەو بەر درێژیا وان بیست پێنە و درێژ و درێژ دانایـنە دناڤا دیواریدا و کوژیێن وان ژێ دەرێخستینە، داکو باشتر خۆ لبەر گوللەتۆپا بگرن، جووت دیوارە و سەرێن وان نخافتینە، ئانکو هندی تۆپا لێدەن کار تێ ناکەن. سالا ١٠٦١ دەما محەمەد ئەمینێ کورێ شەمسی پاشا ((کەلا)) دۆرپێچ کری، بیست و نەه رۆژا تۆپ لێدان و نەشیا بەرەکی ل سەر بەرەکی بلڤینت و بێ هیڤی ڤەگەڕیا. د وەلاتێ ئۆسمانیدا وەسا یا بەلاڤبوو کو دەرگەهڤانییێن کەلان ژ داری چێدکرن و پیستەکێ ئاسنی تێ د هەلکێشا، د شەڕان دا دەما ئاگر د بن ڤان دەرگەهڤانییا هەلدکرن، دارێ وی د سۆت و ئاسن ژی د بهوژی.. لێ ئەڤ دەرگەهڤانییا کەلا خۆشابێ هاتیە دارێتن ژ سێسەد قەتتار پوولایێ نەخچەوانی و دار تێدا نینە.

کەلا گەلەکا بچووکە و تەنێ فەرماندار ((برایم بەگێ مەحموودی)) تێدا دروونت. هەرچوار دەور و بەرێن وێ هزار و دوسەد پێنگاڤن، د کوژیەکیدا گەرماڤەکا بچووك بۆ

بەگی، عمبارا دەخل و دانی، بنبیف، جەبلخانە و دەه تۆپێن شاهانە لێنە، عمبارەك هەیە ئاڤا بارانا تێدا تێ داگرتن)).. هتد. [1]

ئەڤا خوارێ ژی دەڤا هەلبەستێیە:

خوشا آنکس که بیند جای خوشاب	**خصوصا قلعەی زیبای خوشاب**
مقام شادی و جای مفرح	**که بینم در جهان یکتای خوشاب**
ز برج سرخ و ز ایوان مینا	**گرفته کار خود بالای خوشاب**
عجب فیروزه و موزون رنگین	**شدم حیران من از سودای خوشاب**
مقامی پر سرور و وضع و گلشن	**چه خوش افتاده در صحرای خوشاب**
نباشد آب روی هفت اقلیم	**بغیر از قلعەی رعنای خوشاب**
اگر گرد جهان یکسر بگردم	**نبینم موضع همتای خوشاب**
کنون در دست یك ظالم فتاده	**فتاده آتشی درپای خوشاب**
خداوندا ازان ظالم رها کن	**بسی افتاده در غوغای خوشاب**
تو گویی تخت اسکندر بود این	**که دارد نسبت دارای خوشاب**

[1]. سیاحەتنامەی ئەولیا چەلەبی، کورد لــە مێــژوی دراوســێکانیدا. وەرگێــڕان: ســەعید ناکــام... چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧٩. ڕۆپەل ٣١٥-٣١٦.

تو گویی باغ او خلد برین است | زهی باغ ارم آسای خوشاب

همه عالم ز دست او بنا شد | شد سنه ١٣٤ در مأوای خوشاب

تو گویی نهر او آب حیاتست | که معلومست خود معنای خوشاب

مراد و قبلەی جان من آنجاست | بسان بلبلم شیدای خوشاب

چو غنچه خون دل خوردم زمانی | پی آن لؤلؤ لالای خوشاب

خریداری نمی بینم ببازار | شناسد قیمت کالای خوشاب

ز حسن و رونق جانان وداعی | در افشاند است در انشای خوشاب

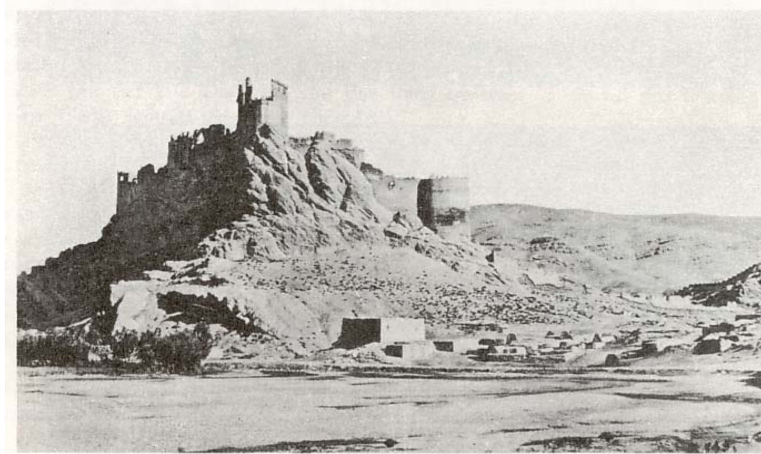
چەند وێنەیەك ژ كەلا خۆشابێ، یێن كو سالا ١٩١١ز، ڤالتێر باخمەن گرتین:

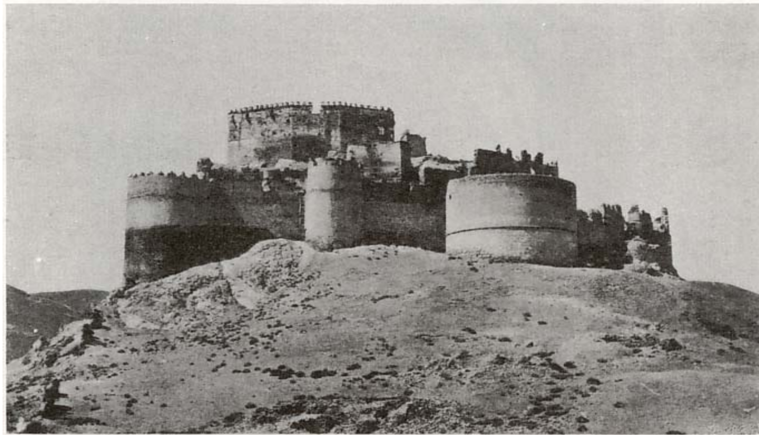
(١)

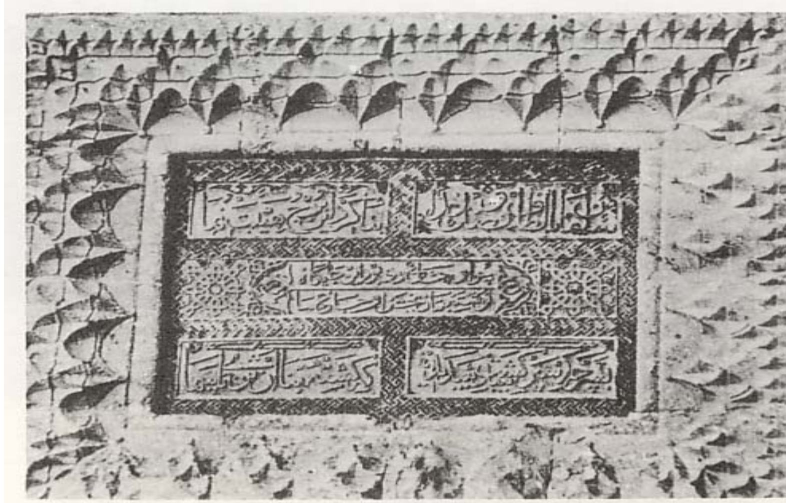
(٢)

(٣)

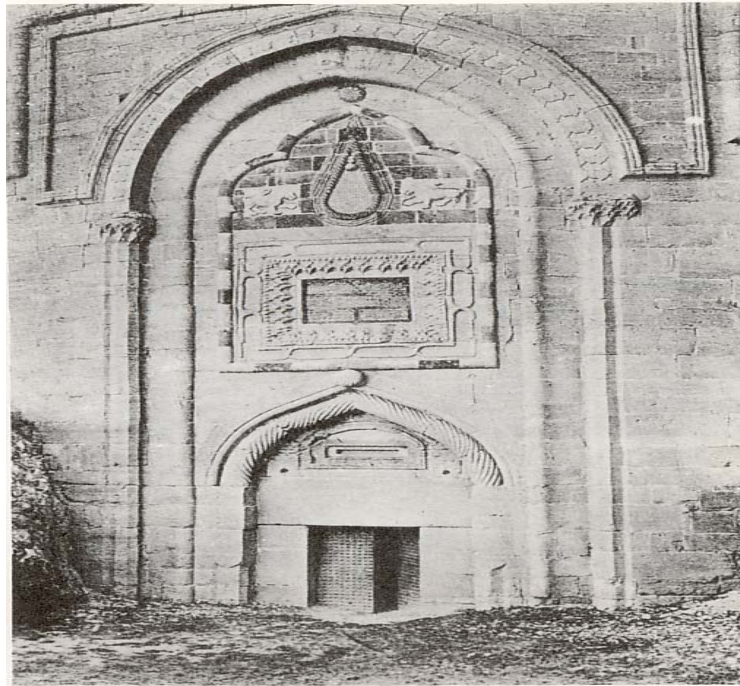

(٤)

(٥)

نڤیسینا ل سەر دەرگەهێ کەلایێ

(٦)

دەرگەهێ کەلایێ

مەلایێ جزیری

بەریێکانا د ناڤبەرا مەلایێ جزیری و میر عمادین دا

ئەڤە بەرێکانەیەکە د ناڤبەرا ئێك ژ میرەکێن جزیرا بۆتـان و مـەلایێ جزیـرێ، کـو ناڤێ وی، میر عمادینە چێبوویە. ئەڤ مـیر عمادینـە کـیـە و کـەنگی میراتـی ل جزیـرێ کرییە؟ هەتا نهۆ نەهاتییە زانین و د دیرۆکێدا چ میر نە هاتینە دەسنیشانکرن ب ڤـی ناڤی، کو ل سەردەمێ مەلایێ جزیری ژیابیت.

هەژی گۆتنێیە کو، مەلایێ جزیری دو بەرێکانێت شعرێ کرینە، ئێك د گەل فەقیێ تەیرا، یا دی د گەل میر عمادین.

ئەڤ تێکستە ئێکە ژ وان تێکستێن گەلـەك بـاش، هـەروەك ژ دەسنڤیسـێ خۆیایـە، ب خەتـەکێ گەلـەك رنـد هاتییـە نڤیسـین، خـۆش تـێ خوانـدن. ل جهـەکێ دی ژی مـە گۆتییە، کو بەری سالا ١١٩٦مش، ١٧٨١زا، ئەڤ دەسنڤیسە هاتییە نڤیسـین، ئـانکو پـێترە ژ دوسەد سالا. تنێ کێماتیا تێدا ئەوە، هندەك بەندێت وێ پـێش و پـاش بووینـە، مـن ژی هەر سەر وی دەست و داری هـێلا. ئـەڤ تێکسـتە ژی پاشـەرۆژێ دێ بیتـە، ژێـدەرەك بـۆ توێژینڤانێن دیوانا مەلایێ جزیری.

دەسـنڤیس د STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN دا ل بـن ڤـێ هـەژمارا خوارێ هاتیە پاراستن .Ms. or. Fol. ٤٢١٨

١- مەلا

سەلاما من ئەناخوانی سەحەرگەهـ گەوهەر ئەفشان بن
ب خدمەت عەرض سولطانی عەبیر و عنبەر ئەفشان بن
ب صوورەت ئەمر سبحانی سەرئەلقابن زەرئەفشان بن

٢- میر

سەلاما صانعێ قادر مەلا ماپێ موعەططەر بی
موفەررەح بت مە لێ خاطر پەیاپەی لێ موکەررەر بی
ژ جاما خاطرا عاطرا مە ژ ئایینە ئەنوەر بی

٣- مەلا

ژ رەنگ ئایینەیا جامێ تە باطن رەوشەن و صافە
د رەمزا کوفر و ئسلامێ یەقین فەهمێ تە کەششافە
ژ بەرقا نوور و ئلهامێ دورەخشان قاف تا قافە

٤- میر

دورەخشان هات، دورەخشان هات، ئەنا بەرقا تەجەللایێ
ژ جاما رەنگ بەلەخشان هات، ب فیرۆزێ جەلا دایێ
ب من لەعلا بەدەخشان هات، ژ دەستێ ماه سیمایێ

٥- مەلا

ژ دەستێ شەککەرامیزان، سەراسەر غەرق مەستیمە
سەمەن بۆ وە دلاویزان، ب رەیحانان ڤەبەستیمە
د توورا فتنەئەنگیزان دو ئەژدەر مەست گەستیمە

٦- میر

دو رەشماران ڤ من بەربوو، مە دل مابوو ت خیالێدا
کو سونبول هات کەرکەر بوو، د بەر گۆشێن هلالێدا
ژ عەکسا ساقی ئەنوەر بوو، شەرابا مە د پیالێدا

٧- مەلا

شەرابا ناب روممانی، شەفەق دا عەقد پەروینێ
موسەلسەل مایە رەیحانی، خەطِ نازك ل نەسرینێ
غەرەض شکلێ تە بوو (مانی)، ژ نەقشێ چین و ماچینێ

٨- میر

مثالا صۆرەتا چینێ غەلەط مانی خەطا کێشا
کو من دیبوو د ئایینێ، نە وان زولفا دو تا کێشا
مە دیبوو شەکلێ شیرینێ، تو ئوستادان وە ناکێشا

٩- مەلا

کو کێشا کاتبێ غەیبێ خەطێ رەیحان ل کافوورێ
چ ئایەت بوو ژ (لا رَیْب)ێ رەشاندی ظولمەت و نوورێ
ل یاقووتان منە عەیبێ، ب نیشانێن صفەت حوورێ

١٠- میر

ژ نیشان بادەیا کاسێ بزان ئەز غەرق عورفانم
ژ وێ جامێ، ژ وێ طاسێ صفەت کسرا و خاقانم
ژ مهرا غەمزە ئەلماسێ ل تەختێ دل سولەیمانم

١١- مەلا

سولەیمانیمە ئەز دیسێ سەحەر هودهود بشارەت دا
جەواب ئانی ژ بەلقیسێ ب حال و سر عبارەت دا
ب جان ئەز خۆش کرم عیسێ دەما وێ ئەڤ ئیشارەت دا [١]

[١] . خوشنڤیسی دەهمەنەك ل سەر ڤێ مالکێ نڤیسییە، دبێژیت: "صالحە حسن بك افندی".

١٢- میر

دەما عیسێ ئیشارەت کر، ل من عەظمەین رەمیم حەی بوو
دل و جانێ مە غارەت کر، تەنم مەعدووم (لاشیء) بوو
ئەدا لەو خۆش عبارەت کر مە هەمسەر موغنی و نەی بوو

١٣- مەلا

نەی و موغنی مە هەمرازن، د رەمزا ئاینا جامێ
تنێ مەحرەم نەی و سازن، ددن بێ پەردە پەیغامێ
دنالن بشکۆ بازن، هزار رەنگ ئەو ژ ئلهامێ

١٤- میر

هزاران بشکۆوان رەنگ تێ، ژ بەلگێ نەترکێن نازەك
ژ طایێ عەرعەرا شەنگ تێ، گها رووحێ مە ئاوازەك
مەشی سەلوا ب سەر رەنگ تێ، د پەروازا خۆ شەهبازەك

١٥- مەلا

د رێدا خاك دەرگاهم، بەلێ ئەووەل ژ وێ خاکێ
شکارێ دەرگەهێ شاهم، ژ وێ بەندم د فتراکێ
بلا بێ جاه و ئقبالم، مە سەرپێ چوویە ئەفلاکێ

١٦- میر

ئەگەر بەندم د بەندێدا، د قەیدا شاه شەهبازان
دو سەرپەنجە د زەندێدا، گهان یەك شوبهەتێ بازان
د دەستێ شەهلەوەندێدا، گەلەك شاهین و رمبازان

١٧- مەلا

ب شیرانرا رەزم، [1]بازم، د رەمزا قاب قەوسەینێ
ب عەینێ گولشەنێ رازم د بابێ (حكْمةُ العَین)ێ
مولازم حضرەت لازم ب ذات وە چیت ژ مابەینێ

١٨- میر

ژ مابەینێ ب ذاتێ چیت، كو دا واصل ب مەحبووبێ
نە تەنها ئەو صفاتێ چیت، ئەگەر دی مەست مەجزووبێ
ب طوغرایەك بەراتێ چیت، ب مهر و ئەمر مەنصووبێ

١٩- مەلا

د مەنصووبا وصالێدا، بلا صاحب مەقام بیت ئەو
د بەر قەوسێ هلالێدا، ژ فیرۆزێ ب جام بیت ئەو
د ئەسرارا پەیالێدا، دڤێ مسكین ختام بیت ئەو

٢٠- میر

د خەتما ڤێ ختامێدا، غەرەض مهرا شەهنشاهە
خەط و خالێن د جامێدا، نشانە ئسمێ ئەللاهە
د بەحثا زلف و دامێدا، مەلا یا قەنج كووتاهە

٢١- مەلا

د خەتما صەوت حەرفێدا، ژ مووسیقێ خەبەر نایێ
د كەلام و نەحو و صەرفێدا، بەیان نابت ب ئنشایێ
دەرێ حكمەت و نوقطێدا، ب هەیئەت گوهتنێ نایێ

---

[1] . رەزم: پەیڤەكا فارسییە، ئانكو: شەڕ و لێكدان.

٢٢- مير

د ئقليمێ سوخەن خاقان، رەوان بەخش و شەکەرريزم
ژ نەی شەککەر ل ئەوراقان، ب جان را عەنبەر ئاميزم
ژ سيمين ساعد و ساقان، ب سەححاری گوهەرريزم

٢٣- مەلا

ب غەوواصی، ب سەحححاری، تە دور ئانين ژ بەحرينێ
ژ شعرا تە شەکەر باری ژ مصرێ تا ب قەزوينێ
ب دققەت بين صەد ئەشعاری، د بەينێ (طَرفَةُ العِين)ێ

٢٤- مەلا

د بەحرا قولزما ميران، ب غەوواصی گوهەرچينم
د بەحثێ شەرح و تەفسيران، تو دەريايان وە نابينم
ژ مير و بەگلەرێن جيران، غولامێ مير عمادينم

٢٥- مير

د بەحثا لەفظ و مەعنايێ، مە کێشا شانە شمشادە
ژ ڤێ ئملا و ئنشائێ، مە لەوحێ دل نەما سادە
ژ حوسنێ رەونەقەك دائێ، کو شەيخ ئەحمەد مە ئوستادە

٢٦- مير

ژ ئێگر من نەفەس هل بوو، ژ روخسارا شەب ئەفرووزێ
ژ بۆ من حەلێ موشکل بوو، ب رەمزا موعجز ئامووزێ
ب نارێ نوور کامل بوو ژ بەرقا وێ جهان سووزێ

٢٧- مەلا

سەنا بەرقا تەجەللایێ، مەلەك هشتن د ئادەم دا
ژ رەمزا بەژن و بالایێ، برووسكەك راست عالەم دا
بەراتا زەرفشان دایێ، ل مەحرەم موهر و خاتەم دا

٢٨- میر

كەسێ بێ پەردە مەحرەم بت، تنێ بێ پەردە وەك نەی بێ
ددەستێ چەنگ و هەمدەم، بت عبارەت موغنی و نەی بێ
د دەست دا جام وەكی جەم بت، ژ ڤێ ئایینەیا غەیبێ

٢٩- مەلا

د ڤێ ئایینەئێ زانی، كو حكمەت تێتە تەعلیمێ
ژ حەرفێن تازە نوورانی، كو رەنگ ئاڤێتە تەقویمێ
ژ بالا طوررەیا ثانی، نەظەر دا ساعدێن سیمێ

٣٠- میر

شەفەق دا سیم ئەندامێ، ژ بالا پەرتەوا نووری
بگر ئایینەیا جامێ، ژ دەستێ مەست مەخمووری
تو جارەك گوه دە پەیغامێ، ژ نایا عوود و طەنبووری

٣١- مەلا

ب قانوون گوه دە مزگینێ، بزانی ئەثەرا سازان
ژ حكمەت تێتە تەدوینێ، ب عەینێ مەعنەیا رازان
ب داما عشوە شیرینێ، ددت طەیرێ مە پەروازان

٣٢- میر

د پەروازێ هومارەنگین، مە سەر دا تاج و ئقبالێ
سها سەروا سهێ، شەنگین، سەرئەڤرازین د پامالێ
ل بەر پێ عەرعەرا رەنگین، مە قامەت شوبهەتێ دالێ

٣٣- مەلا

دلێ بت صەید شاهینان، یەقین دێ دەست ژێ بەردن
ب ناز و شیوە شرینان، شرین دێ شەهد و شەككەر دن
د توورا عەنبەرێن چینان، ژ قودرەت رووح پەروەردن

٣٤- میر

ژ قودرەت نوقطەیا نوورێ، کو کسوەت بوو ژ نیشانێ
د نوورا ئاتەشێ گوورێ، چ شەوقەك دایە پەروانێ
ژ صەهبا بادە فەرفوورێ، مە ئاتەش هاتە فنجانێ

٣٥- مەلا

ژ ڤێ نوورێ، ژ ڤی ناری، مە مووسایێ قەبەس ئیسا
ب رۆژا راست و چەپ طاری، مە طەیرێ دل قەفەس ئیسا
ژ موهرا نەقش جەبباری، ژ ئێگر من نەفەس ئیسا

٣٦- میر

ل بەدرێ کاتبێ حوسنێ، کو کێشا عەنبەرا سارا
شرینە غالبێ حوسنێ، ژ نیشانێن د روخسارا
نەظەر کر طالبێ حوسنێ، کو دل بر، دلبەرا خارا

٣٧- مەلا

زهێ شاهین و شەهبازێ، ب ناز و غەمزە و غەنجان
چ تەیفوون بوو د پەروازێ، وە شیرین دامە بەر پەنجان
ب رەمزا سحر و ئعجازێ، برم دێرا گوهەرسەنجان

٣٨- مەلا

گوهەرسەنجن د حوسنێدا، دو ئەبروو مثل میزانێ
چەڤێن شیرین د قەوسێدا، گرانسەربوون ژ کێشانێ
هلالان گۆشە چوو پێدا، دو سونبول راست و چەپ دانێ

٣٩- میر

دو سونبول راست و چەپ بەدرێ، موسەلسەل طوررە طوغرانە
بەرات و (لیلة القدر)ێ، مەلائیك صەف ڤەوەستانە
ژ بالا گۆشەییێن چەترێ، ل بەدرێ تازە سەیوانە

ملا

سلاما من ناخوانی سحرکوکو هر اوفانلبن

خدمت عرض سلطانی عیبی و عیبی اوفانبن

بصورت امر سبحانی سر القابن ز ر اوفانبن

میر

سلاما صانع وقادر ملاما نی معطر بی

مفرح بت ملی خاطر بیا بی انی مکرر بی

زجاما خاطر اعاطر من ز آینه انور بی

ملا

زرنك آینه باجامی تن باطن روشن وصاف

در رمز الکفر واسلامی تفهیم فهمی تکشاف

زبر قانو ر والهامی درخشان تفاق ناما

میر

درخشان هاك درخشان تنابر وا تجلی

زجاما رنك بلخشان هاك نفیر و زعلا دای

یمن لعلا بدرخشان هاك زدستی ما سیمای

ملا

زدستی شکر امیران سراسر عوق مستیم

یمن بوود لاوبزان بو ریحانان نو بسیم

دتور افتنز انکیز آن دو واز درست کیتیم

بقیه

کوکن کاتبی عیبی خطی ریحان کافوری

جه ایت بو زلار یبی رسنا نرلی ظلمت و نوری

لیاقوتان منه عیبی نیانی صفت حوری

بقیه

مناصور تاجی غلط هانی خطا کینا

کومن دسود آینی نوان زلفاد و ناکینا

مدیبو سکل شیوعی تو استادان وه ناکینا

ترا باناب رمانی شفق داعقر بروینی

مسلسل مایه ریحانی خط نازك لنسرینی

غرض نسکلی تن بومانی ز زقنی حسن وماجینی

دوو رسماران فمی بربو مه دل ما بو تخیل البدا

کو سنبلهات و کرکو بود بو کوسی هلال البدا

زعکسا ساقی انور بو شر ابا مه دبیا لیدا

بلا بی جاه و اقبالم ... افلاکی

در دیدا خاکی درکاه بلی اول زوی خاکی

مدد

دلی صید نیا صیدان نقیبی دبستن زی بردن
ناز و شیوه شیرین نیان شیرین زی شهد و شکر دن
دنور اعنبرین جیفال زقدرت روح پروردن

مدد

زقدرت نقطیا نوری کوکوت بوزنیانی
دنور آتش طوری جشنوک دایه پروانی
زصهبا باده فرفوری مه آتش هاته فنجانی

مدد

زلفی نوری زلفی تاری مه موسای فیس ایل
بروز ازالست وجب طاری مطیری دل ققس ایل
زمهر انفس جتاری زایکری نفس ایل

مدد

لبدری کاتب جنی کوکن اعنبر اسارا
شیرینه غالب جنی زنیا [illegible] رخسارا
نظر کر طالبی جنی کو دلبر دلبرا خا را

مدد

زهی شاهی و شهبازی نیاز و غمزه و غنجان
جه تیغ فون بود پروازی و شهیدین داهم برنجان
بر مژا سحر و اعجازی برم دیر آگهر سنجان

مدد

دو سنبل راست وجب بدری مسلسل طره طغرانه
برات و لیلة القدری ملایک صف فوستانه
زبالا کوشیرین جتای لبدری تازه سیوانه

ملا

گهر سخن [illegible] ابرو [illegible]
جفیفی شیرین دقو [illegible] آکوان شیرینون ذکری نلی
هلالان کوت جو [illegible] ادو سنبل راست وجب ذاتی

زان بجمع سر و کوی نوای کم [illegible]
حالت [illegible] دانه ز جو تنها بروم

من آن آنم که بجور ستم از جا بروم
بانم امروز بکوی نو و فردا بروم

خنده کوی که بر [illegible] از سر کویم آهی
دل که بردی زنخ ای شوخ بره تا بروم

جون فرح از کف ساقی [illegible] سو انوم
لب به [illegible] کردی [illegible] ازانجا نوم

دردم [illegible] که بود این نوع بخواهد
آب حیوان که گر از دست مسیحا نوم

می حرامست جو ساقی نبود در مجلس
جه کنم باده که بی جهره زیبا نوشم

زاهدا جون ننشوم [illegible]
از فلک [illegible] نعره نوشانوشم

رفتم ای شوخ ز [illegible] بکوی [illegible]
بیکسی [illegible] آنجا بروم

زان لبم ضعف جنان [illegible]
همه ناله [illegible] نفس مسیحا بروم

جان ز ارم جون [illegible]
گر گناهی کردم [illegible]

روز وصل [illegible] کام از آن خرمای لب
باغم عمر [illegible]

جون [illegible] عشق [illegible]
[illegible]

خوبرو [illegible] گفتار هم
ورنه [illegible]

عمر [illegible] تفاوت آهی
دور ایام اگر [illegible]

بقیه — ملا

تنی انوار دم بازم درهر آنات فیوضی
بعینی کلشن رازم دیار حکمت والعینی
ملازم حضرت لازم بذات و جنت زمانی

مس

زمانینی بذاتی جنت کوداواصل محبوبی
زتنهها اوصفاتی جنت اکردی مست مجذوبی
بطغرا اینک براتی جنت بمهر وامر منصوبی

ملا

دمنصوبا وصالیدر ابلا اصحاب مقام سن او
دبو قوسی هلالیدر از فیروزی بجام سن او
داسرار ابالیدر دفی مسکین ختام سن او

مس

دختمای مختامیدر اغرض مهر نهفته
خط وخالین دجامیدر انسان آلسم الله
دبختا زلف ودامیدر املا یا فتح کوتاه

ملا

دختا صورت حرفی دا ازموسیقی خبرنای
دکلام و نحو صرفیدر ابیان نابت ازنای
دری حکمت و نقطیدر ابیت کهنی نای

بقیه

دبخا الفظ ومعنای مهکینا انشا نسن شمشاده
زنقی املا و انشای مهلوح دل اغا اس ده
زحسن ورونقنکه دلای کونتی احمد ... ١٢٥

دبجرا تلز ماهیران بغواصی کهر جستیم
دبخن شرح ومعطلکی تفسیران نو در اباین نیم
زمیرو بکلربن جیران غلام میرعمادیتم

بغواصی بسحاری تو در آتین زبحر بنی
زشعر اشیکو باری زمصری تا بقزوینی
بدقت بیی صدر اشعاری دستی طرفة العینی

داقلیمی سخن خاقان روان بخش وشکر ریزم
زنحیان شکرلاو دافان بجانو اعنبر آمیز م
زسیمی ساعد وساقان بسحاری کهر ریزم

دبروازی همارنکمین مسرد اتاج واقبالی
سهاسرواسهی شنکین سرافرازین دبامالی
لبرلی عرعرارنکین مرقامت شبهتی دالی بقیه

مـــادح

مـــادح

هەلبەستڤانەك هەیـە، ناسـناڤێ وی "مـادح"ە. ئـەڤ هەلبەسـتڤانە ژی مینـا گەلـەك هەلبەسـتڤان و نڤیسـڤانێن كـورد یـێن كـەڤن نـاڤێ وی و ژینـا وی د بـن پێلـێن تـاریێ دڤەشارتیبوون. ناڤێ ڤی هەلبەستڤانی ل جهـەكی ببـەرگوهێن مـن كـەتبوو، لێ نـزانم ل كیدەرێ و چاوا؟. ڤێ داویێ هەلبەستەكا وی د دەسنڤیسەكێدا كەتە بەر چاڤێن من، كو ئەڤ هەلبەستا وی ژ وان هەلبەستێن ژێگرتی و سەرپشكن د تـۆرەیێ كوردیدا، بـازا وێ بلندە، ئاوایێ ڤەهاندنا وێ بهێزە. تشتێ گەلەك باش ژی هەلبەستڤانی دیرۆكا نڤیسینا هەلبەستێ ب پیتێن ئەبجەدێ تێدا خویا كرییە.

مە ئەڤ هەلبەستە دانایە بۆ هەلبەستڤانەكی كو ناڤێ وی (مادح)ە، ئو پەیڤا (مادح) د مالكەكێدا هاتییە، لێ هەر د ڤێ هەلبەستێدا، ناڤێ، ئانكو پەیڤا (صادق) ژی هاتییە. صادق ئێكە ژ هەلبەسـتڤانێن كەڤن. پـەیڤا (صـادق) د بەنـدا ٨ دا هاتیـیـە، هـەروەك دبێژیت: " یاریا صادق د ڤی عەصری ب كەسرا كەس نهن" ئو پەیڤا (مادح) د بەندا ١٧ دا هاتییە، هەروەك دبێژیت: " شاكرەك نینە كو مادح بت ب دانا سەروەران"

ئەڤجا ئەڤ چەندە پیچەكێ مرۆڤـی تێخیتـە گومـانێ، لێ دیسان ژی ئـەز دبینـم كـو خودانێ هەلبەستێ (مادح)ە.

پێناسینەكا دەسنڤیسێ

دەسـنڤیس سـالا ١٩٢٨. ٢٣٥. بەرپـەرێن ١، ٢، ٧٩-٩٢ كاغـەزا وێ سـپییە و پێچـەكێ شەهگرتی بوویە، ٣-٧٨ كاغەزا وێ یا زەر و ستویرە. سەر و بـن د كێمن. پـەرێ ئێكـێ و یـێ دوومـاهیێ، ژ بـەر شـهێ هنـدەك در هەشـفتینە، لێ تێنـە خوانـدن. بەرپـەرێ ٨١ێ نیڤەكا وی دڕیایە.

ئەو ب خۆ ٩٢ بەرپەرە. قەلافەت ٢٢ × ٣١، ٥ سم. ١٩ × ٢٩ سم، هەر بەرپەرەك كريە چار يان پێنج مشار و رەخەك ب خەتێ تەعليق و رەخەك ژى يێ نەسخ ب رەشى هاتيە نڤيسين.

د ناڤبەرا بەندادا خالێن سۆر تێدا هەنە. كەسێ ڤەگوهێز و ديرۆك و جه نينن.

د بەرپەرێ ٧١دا، ب فارسى بەحسێ هندەك رويدانا كرىيە، وەكى شەر، بيبەلەرز و نەخۆشىيا... هتد. دبێژيت: "... بوبه لەرز در سال هزار و صد و نهويد و شش تم" [١]

لەوڕا د ڤێت ئەڤ دەسنڤيسە بەرى ڤێ ديرۆكێ ١١٩٦/ ١٧٨١-٨٢ هاتبيتە نڤيسين.

هەلبەستێن گەلەك تۆرەڤانا د دەسنڤيسێدا هەنە، پرانى ژى فارسن، مينا: حافز، جامى، خەييام و سەعدى... يێن كوردى ژى وەكى مەلايێ جزيرى.

ئێك- دو هەلبەستێن مەلايێ جزيرى تێدا هەنە و ئێك- دو هەلبەستێن دى ژى، ژ وانا ئەڤ هەلبەستا كو مژارا مەيە.

ئەڤ دەسنڤيسە د STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN دا ل بن ڤێ هەژمارا خوارێ هاتيە پاراستن .Ms. or. Fol. ٤٢١٨

ژينا هەلبەستڤانى

ب باوەريا من ئەڤ هەلبەستڤانە خەلكێ هەكارێيە، ژبەركو ژ زارێ وى و پەيڤێن وى خويايە، دوور نينە ئەو ژى مينا گەلەك هەلبەستڤانێن كورد خەلكێ "مكس"ێ بيت، يان ژى ژ خوندنگەها وێ بيت.

تشتێ گەلەك هێژا د ڤێ هەلبەستێدا، هەلبەستڤانى سالا ژ دايكبوونا خۆ ب پيتێن ئەبجەدێ گۆتىيە، هەروەك دبێژيت:

"غەين ئەلف" لەو شاعرە كەس نينە پەيدا ڤى دەمى
گوهتنەك مەوزوون بكەت بينيتە بەر ميزانەكێ

---

[١] بنێرە: KURDISCHE HANDSCHRIFTEN, Beschreben von KAMAL FUAD, ١٩٧٠ Berlin, Bl. ١٢٠.

هەلبەستڤانی هەردو پەیڤێن "غین الف" ئێخستینە بەر میزانا تیپێن ئەبجەدێ، کو ب ڤـــی رەنگـــێ خـــوارێ ڤـــەدبن: (غ ١٠٠٠ + ی ١٠ + ن ٥٠ +أ ١+ ل ٣٠ + ف ٨٠ = ١١٧١مش، ١٧٥٧زا.

ئەگـەر ئـەم بێـژین دەسـنڤیس سـالا ١٧٨١ێ هاتیـە نڤیسـین، ل دویـڤ وێ دیرۆکـا مەشقڤانی بۆ سالا بیبەلـەرزێ دانـای، ئـو سالا ژ دایکبوونـا هەلبەستڤانێ مـە "مـادح" ١٧٥٧، هنگـی دێ خویابیـت کـو ژیـێ وی ل دۆرێـن چـل سـالیێ بوویـە دەمـا هەلبەسـت نڤیسی، ئەو ژی ئەگەر هەلبەست د وێ سالێدا نڤیسیبیت.

هەلبەست

(١)

ئێ ژ ئەززەل صەحکری طاما مەیا جانانەکێ

عاقبەت دێ فرِ بکت دیسا ژ دەست فنجانەکێ

(٢)

موقبلێ عاشق نەبت ئەصصەح نە جەوهەرداره ئەو

لێ نزانت حسن خۆبێ کی ددت ئنسانەکێ

(٣)

ئێ ژ عشقێ بێخەبەربت، ئادەمی نابت حساب

لێ نە عاشق بت ل مالێ، یان ل کەرهمبانەکێ

(٤)

عاشقێ کامل ئەوە پەروا [1] ب جەرحا دل نەکەت

گەر ژ چەهڤان خوون بباری هەروەکی شەطیانەکێ

(٥)

شەکوەیان ئەز لەو دکم ئیرۆ ژ ڤێ دەورا کوهن

راست نابت کەچرەوە هەر ما ل سەر گەرِهانەکێ

[1] . پەروا: بێهنفرەهی، تەنا، خۆڕاگرتن، شیان، حەز و ڤیان.

(٦)

خەستەئێ [١] تیرا فراقێ ژ مەهوەشێ [٢] مەهجوورە ئەو

موددەعی هەردەم ژ دەست دلبەر دخۆد دەرمانەکێ

(٧)

هەمسەرن [٣] شیرین کەلامن، دل بوویە بەحرا دوڕا

قەط نهن فکرا موافق خۆش بکی سەیرانەکێ

(٨)

یاریا صادق د ڤی عەصری ب کەسڕا کەس نهن

یان ژ طرسە، یان ژ هیڤی، یان ژ ئومیدا جانەکێ

(٩)

ئەحمەقە نائەهل و ناهەموار [٤] طەبعەت بەد مدام

هەم نەفەس، یان هەم قەفەس، هەڤری، خودان ئزعانەکێ

(١٠)

عالمێ جوملە علوومان، دل بوویە دەریایێ علم

بەل، ل نك خەلقێ بەدی، [٥] کەس ناکەت بەر گاڕانەکێ

(١١)

جاهلێ ئەجهەل کو لەفظا دەڤ ب تەقلیدێ درست

نزدعاما ڤی زەمانی چێترە ژ سەمیانەکی

(١٢)

تازە ئەسپێ سەرفەرازی هەر ل مەیدانێ بمەش

کند [٦] شقاقە، پشت کولە، پڕ عاجزە ژ کورتانەکێ

---

[١] . خەستە: بریندار، ب ئێش و ژان، وەستیایی.

[٢] . مەهوەش: مینا مەهێ، مینا هەیڤێ، سپەهی و خشکوٚك مینانی هەیڤێ، روی مەه.

[٣] . هەمسەر: وەك هەڤ د بلندییێدا، بەرامبەر یەك، هەڤگور، هەڤژین.

[٤] . ناهەموار: دڕ، زڤر، نە زەلال، پڕ نشیڤی و ئەڤرازی.

[٥] . بەدی (بەد): خراب، نەباش.

[٦] . کند (کوند): هێدی، ئەو کەس یان ئەو تشتێ هێدی د مەشیت. ناڤێ تەیرەکییە. کورت.

(١٣)

بارەگیرێ والدا ئەصلا نەدی زین و رکێب

ڤی دەمی صاحب قطاسە دائیما ل مەیدانەکێ

(١٤)

بازیێ تیغوون ژ صەیدێ دوورە بێ چەنگ و پەڕە

گەر کەسێ خوارن نەجس، چوو سەر جهێ تەڕلانەکێ [١]

(١٥)

رووبەئێ [٢] پەنهان [٣] ..... ژ خەوفا قولیان

لاف زەدەن [٤] حالا دبێ: دێ چم ریا ئەصلانەکێ

(١٦)

ئێ د موحتاجی سوئالێ بوونە پاشا ڤی دەمی

دەولەمەندێ پڕ کەرەم موحتاجێ ئاڤ و نانەکێ

(١٧)

شاکرەك نینە کو مادح بت ب دانا سەروەران

صاحب ئکرامەك ب دل سەر لێبکەت ئحسانەکێ

(١٨)

ئێ کو رووژا کوشتنێ دەعوا سەرێ رۆستەم بکەت

بێ وەضیف [٥] قسمەتە تەشبیهێ سەرگەردانەکێ

---

[١] . تەڕلان: د کوردیدا رامان پێ: هێژا، خشکوك، جوان، بەرکەفتی، نازك و نازدار.

[٢] . رووبە: رویڤی.

[٣] . پەنهان: ڤەشارتی، پەنی، نخافتی، نە ئاشکەرا.

[٤] . لاف زەدەن (لاف زدن): ئەڤ پەیڤە د دەسنڤیسیێدا (لاڤ زەن) هاتییە، دیارە شاش هاتیە ڤەگوهازتن، ژ بەرکو چ رامانا نادەت. لێ "لاف زەدەن" کو پەیڤەکا فارسییە و د جهێ خۆدایە. رامان پێ: دفن بلندی، خۆهەلدان، خۆهەلکێشان.

[٥] . وەضیف: دەما حێشتر بلەز دچیت.

(١٩)

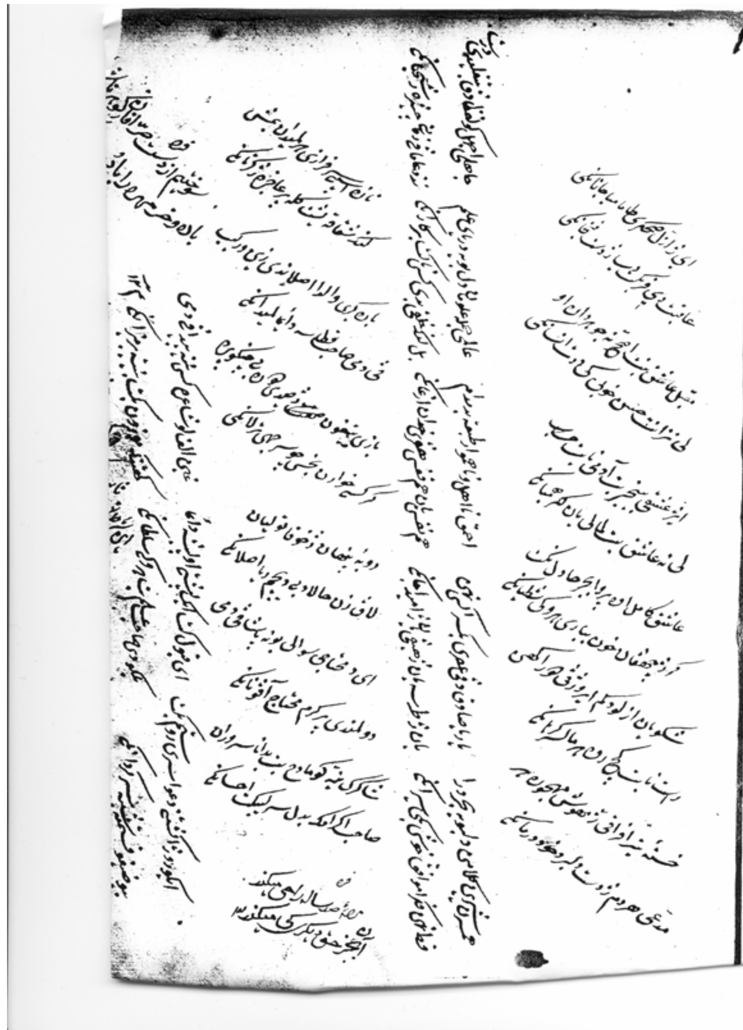
ئێ قەبوول کەت ئێك ل پشتێ، ئەو ل پێشە دائما

بەلکو دێ صاحب علم بت هەروەکی سلطانەکێ

(٢٠)

"غەین ئەلف" لەو شاعرە کەس نینە پەیدا ڤی دەمی

گوهتنەك مەوزوون بکەت بینیتە بەر میزانەکێ

مەحمود

مەحمود

ناڤێ ڤی هەلبەستڤانی لبەرچاڤێن من نەکەتییە و من چ بەرکارێ وی ژی نەدیتییە، ئەز نزانم ژی کییە و خەلکێ کیرێیە.! تنێ د گوتارەکێدا ل ژێر ناڤنیشانێن "پێنجی و ئێك (٥١) شاعرێن کورد" کو هێژا عبد الرحمن مزوری، د روژناما "بۆتان" هژمار: ٨، سالا ١٩٩٢ێدا بەلاڤکرییە، د هەژمارا ٤٢دا کەسەك ب ناڤێ "مەلا مەحمودێ هۆسەری" هاتییە، دویر نینە ئەڤ هەلبەستە یا ڤی بیت و وەهەیە ژی یا مەحمودەکێ دی بیت.

دەسنڤیسا ڤێ هەلبەستێ د بن ڤێ هەژمارا خارێ، د بیبلیۆتێکا بەرلینێدا، هاتیە پاراستن:(MS. Or. Oct. ١٠ ٨٦)

ئەڤا خوارێ دەڤا هەلبەستێیە:

عشق هەوەسێ و محبەت دل دەرد و بەلانە
ئەڤ رەنگ زەری ئاه و فغانێ مە ژ وانە

دەرد و ئەلەمن خەفلە دل دانە ظهورێ
شەب تا ب سەحەر زاری ژ بەر دەرد وانە

کرمە سپەرێ [1] تیر و خەدەنگان بکرشمان [2]
ئەو شوخ وەکو مەقصود دل راحەت جانە

---

[1] . سپەر: ئالاڤەك بوو، مینا زری و کومزرییا دشەرِادا دکر بەرخوَ دا شیر و تیر کار تیَ نەکەن.
[2] . کرشمە: ئاڤرِی، نازکی و نازداری.

گرتم ب دو زلفان ئەسیر بووم تەدامە

وەقت کو مە دیت خال سیەھ شبهەت وانە

یەك دامە ژ کاکل کورەویەك [1] دانە ژ خالان

هەردو لکەهێ راستێ ژ بو صەیدێ ڤەدانە

گەردەن زەر و لەب گەوهەر و گیسۆ د معجز

ئەبروو دو هلال بەر رُخ یەك بەلگێ گولانە

قامەت نە وەکی سروە خودایا چ تەناسب

مەوزون ب فەصالە چو ئەلیف موویێ میانە

روو شعلە تدت ماھ و اسمان جەمالێ

لێ نەجم سەمایێ مە هەمە خال و نشانە

ئاخر ب جەمالا خۆ وەهە یوسف ثانی

چاها زنەخێ صەد وەکی مە غەرق و میانە

رۆد ب حەلقا خۆ و ئاوازی و نەغمات

((مەحمود)) دخوینیت ئەوێ حسنێ د مەکانە

---

[1] . کورروە: سێکیا فەرسەخێ، هێلینا تەیرا.

عشق هوس و محبت دل درد بلا نه — اې ډېر زړه آه و فغان مه ژواره

درد و الم خفه دل د از ظهوری — شپه تا به سحر زاري ژبه درد دانه

کړه سپری تیرو خدنګان بکرشمانه — اوښکو خو کړو مقصود دل راحت جانه

ګرتم به د زلفان اسیر بوم تدامه — وقت کوم د بیت خال اسیر شبهت دانه

یک دامه ژکاکل کړو یک دانه ژخالان — هر دو لکیهي راستي ژبو صید قدانه

ګردن زرو لب کوهر و ګیسو معنبر — ابرو دو هلال بدرخ یک د بلکې کلانه

قامت نه وکی سر ده خدایا چه تناسب — موزون به فصال چو الیف موی میانه

رو مشعل تدرت ماه د آسمان جمالی — لی انجم سمای مه هم خال و نشانه

آخر بجمال اخو وه یوسف ثانی — چا هاز نخی حسه وکی مه غرق د میانه

دود بحلقا خو و آوزی د نغمات — محمود د خو بینت اوی حسنی د مکانه

من دل ژدو قوسین د هلالن بیرینه — کاری مه هم شپه و رزا کړینه ؛

رحمت بکه جانا وره حال مه بیینه — انصاف مروت که پرېښان ګړ کوینه

موصطەفا بەگ

موصطەفا بەگ [1]

وێ ڤەخۆندم ئەز تگەل خۆ برمە سەیرانا رەزی
صەد هزار ئەلوان و رەنگین شاهدان و تەوزی

ئەز ب وێ چەندێ نەهێلام، وی دەمی دا من شەراب
لەو دنالم ئەز ژ دەردان، کەفتیمە حالێ خراب

رەمزەیەك من دی ژ تیرا، هاتە جەرگێ من غەدار
دو برین بوونە د جەرگی، مە نەمان صەبر و قرار
ئەو چ ئێتوونە ددلدا، من دصۆژیت پێت و نار
هندی بێژن ئەو جنوون و هند دبێژن دین و هار

کوشتمە چاڤێت ت رەش، ئاڤری‌یان کرمە کەباب
دلبەرا من ب خەرامان هاتە سەر تەختێ نقاب
وێ ژ دێمێ خۆ هەلانی، ئەو شەها عالی جەناب
مەجلسەك هنگامەبوو، ساقی وەکی دا من شەراب
نێ ژ من چووبوو خورووش، لەو هادری ئەز بووم خراب

ئەز برینداریێ غەدەنگانم ژ قەوسێت عنبەری
فال هەلاڤێتن ژ بۆ من، گرتنە هندی دەری
خەستە بیمارم ژ بۆ وێ قەد هەلینانم سەری

[1] . ئەڤ هەلبەستە من، د رۆژناما "هاوکاری" هژمارا تایبەت (٦٢٠) ١٤. ١. ١٩٨٢دا، بەلاڤکرییە.

هندی بێژین ئەو ژ عشقێ، وێ هەوایە دا سەری

دەردومەندەم موستەمەندەم، ئەز ژ دەردان بێ حساب

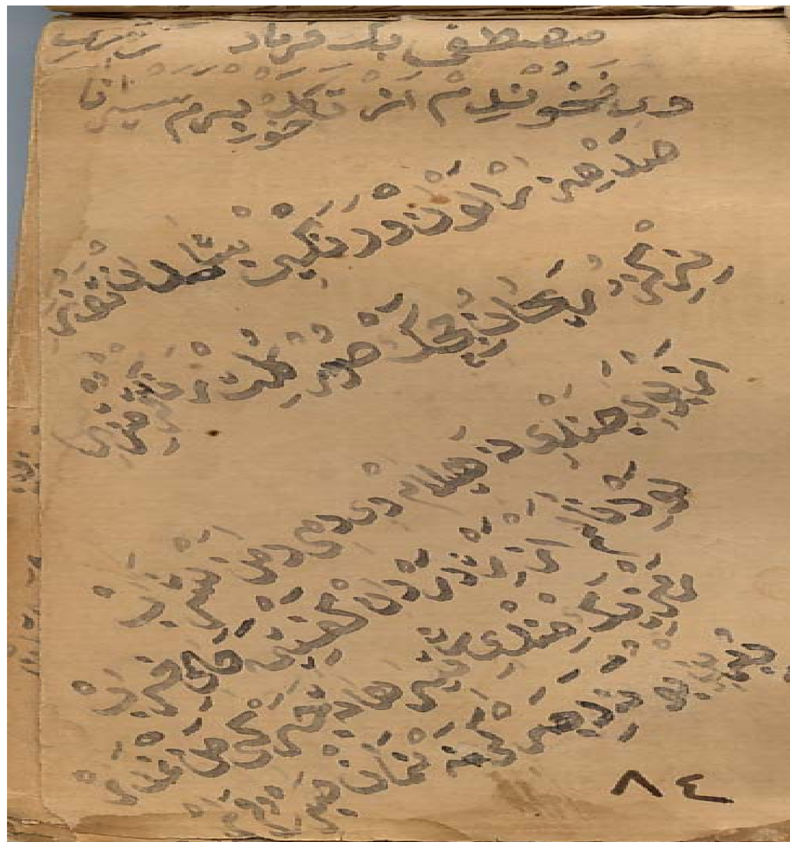
دل بخۆشەم، سەرخورۆشەم، ئیرۆ د وەقتێ سەحەرێ

ناز و رەمز، دو هاڤرییا، کوشتمە تیرا قەجەرێ

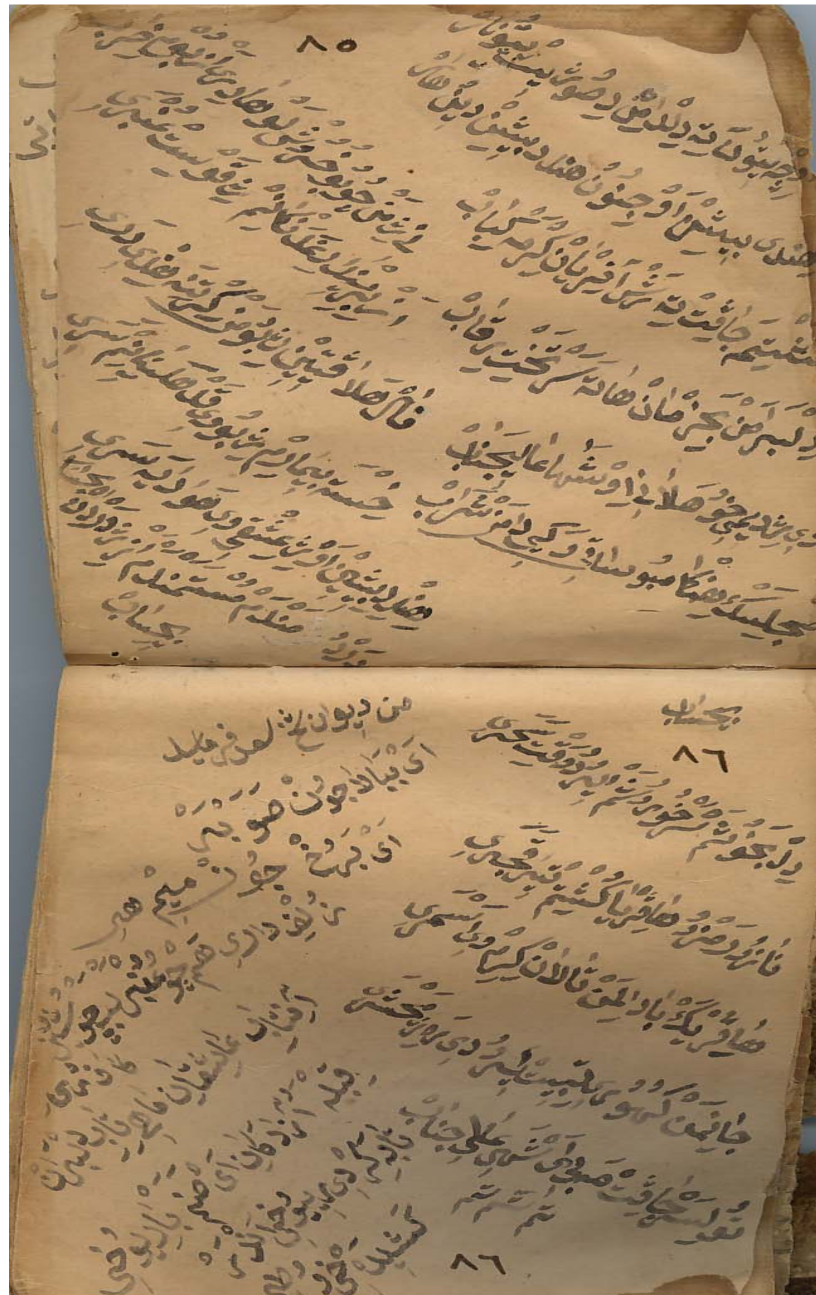
هاڤرییەك بادا ل من، تالان کرم وێ ئەسمەرێ

جانمەن گوهری تەبیت ئیرۆ دیرە ژ مەحشەرێ

تو ل سەر چاڤێت مە بێیی، ئەی شەهێ عالی جەناب

دەسنڤیسا مەلا محمد ئەمینێ بەرچی

دەسنڤیسا مەلا محمد ئەمینێ بەرچی

محەمەدێ زێباری

محەمەدێ زێباری

خودانێ ڤێ هەلبەستێ، ناڤێ وی محەمەدێ زێبارییە، هەروەکو دداویا هەلبەستێدا هاتی، دبێژیت: ((محەممەدێ زێباری   صاحب جرمه و خەطایه)). ئو ناڤنیشانا هەلبەستێ ددەسپێکێدا ب ڤی رەنگی نڤیسییە: ((هذا قصیدة شەیخ محمد علي)). ئو ناڤەرۆکا هەلبەستێ پەسنا شێخ محمد عەلی دکەت. وەسا خۆیایە کو هەلبەست یا محمدێ زێبارییە و ب شێخ محمد عەلی گۆتییە، نەك قەصیدا وییە. من چ ئاگەهی ل سەر خودانێ هەلبەستێ نینن، ل چ جها بەرچاڤێن من نەکەتییە.

ئەڤا خوارێ هەلبەستا وییە:

ئەوول دێ کەم بسم الله   ثمَ الحَمدُ لله
صەلەوات سەر رەسول الله   و نستعين بالله

وەقتێ فسق و فجوورێ   کەثرەتا ذەنب و عصیان
بۆ مە ئینا ظهوورێ   ئەو خالقێ مەی رەحمان
شەیخەك ئینا دەستوورێ   ژ نەسلا نەبیێ عەدنان
دونیا تژی بوو ژ نوورێ   ژ عەدل و فەزل و ئحسان

ئەو شەیخ موحەممەد عەلی   و الله عالی نەسەبە
صیفەتێ وی مونجەلی   علم و حلم و ئەدەبە
قوطب و غەوث و هەم وەلی   ئەو چووبوویە لە کەعبە

بەر عەرشی موستەوا بوو　　صوحبەت کر با خودایە
بێ شك قەط خلاف نینە　　حەفتێ هزار سال بووان
نك عولوما یەقینە　　دەر حەدیث و هەم ئەخبار
ثولوثەك شەڤێ وی مابوو　　نازل بوو ئەو هاتە خار

حەمد و ثەنا ئو مننەت　　بۆ خودائێ ذو الجلال
نوورەك ئینا وجوودێ　　موحەممەدێ پوڕ کەمال
عەرد و عەسمان بۆ وان دان　　جبرائیل بوویە هەڤال
سیدرەتول مەنتەهایێ　　هەردوکا بۆ ڤیل و ڤال

گۆت جبرائیل ئەمینە　　مالەم طاقەت نەمایی
موحەممەد دەر تەحەییور　　هادر رەف رەف گەهایی
راهێ پێنجسەد سالان چوو　　پاشی هات بۆ ندایە
(قابَ ڤوسین أو أدنی)　　ئەمرێ خودێ بۆ هنار

د ڤی عەصرێ فەریدە　　رووژێ دخوونت ڤورئانێ
بەیان کرن تەوحیدە　　صەلەوات نەبیێ نوورانی
ڤوتب و زەمان وەحیدە　　حافظێ وی رەببانی

دل و زەبانێت ظاهر　　ل سەر ڤەلبی جاری کر
وەڤتێ ذکر بۆ ڤەلبە　　پاشی روحێ هاری کر
نەڤل بوویە سەرسەری　　ئاخڤایی گوهداری کر

ئەو بوویە ڤوطبێ کامل　　خودێ مەرتەب وا دایێ
علمێ ظاهر و باطن　　خودێ پ رەحما خۆ دایێ
واعظێ شەرق و غەربا　　جنن و ئینسێت دنیایێ

ل شەرقێ حەتا غەربێ خاص و عام پێت وی جیدا
قوطب و غەوث و وەلینە دائم صوحبەتا ویدا
عەبدال و ئەوتادینە داخلن ئەمرێ ویدا
ئەمثالێ شەیخی نینە د ڤی عەصر و وەقتیدا

تەفسیرا علم و حەدیث ئەو عالمێ تەمامە
تەدریسا (نحو) و (صرف)ا ئەو عالمێ عەللامە
فەتوا شەرعی کتابە یەعنی عالی مەقامە
مەنطق و علم و ئاداب جوملە کری خیتامە

خیتام کری علوومە ئەو برائێ ئەنوەری
ئەمر و نەهی و هەموومە ژ نەسلا پێغەمبەری
ئجرا کرن عوموومە تانجێ هەموو سەروەری
سەروەرێ مەخلووقاتا طەریقا حەق رەهبەری

رەهبەرێ رەهنمائی ژ بۆ جوملەی کائنات
دەر ئاخرەت و دونیائی صاحب مژدە و بیشارەت
ب ئیلهام و نیدایی ژ بۆ هنارت بوو ئایات
بە قورئان و رضایی کەشفە و کەرامات

ویردا وی (قل هو الله) صەدقا ت حەوصەد تەسبیح
صەد جار ئەستەغفر الله ب ئەزمانەکێ فەصیح
لا اله الاّ الله بە فکرا قەلبێ مەلیح
محمّد رسولُ الله قاصدێ خودێیە صەحیح

فەقیرەکێ قەلەندەر   د ڤی عەصری و زەمانی
مەحروومەیێ بێ مەفەر   ل بەر دەرگێ سولطانی
کو دەرگاهێ ئەنواری   بۆ خاترا قورئانێ

محەممەدێ زێباری   صاحب جرمە و خەطایە
موحتاجێ عەفوا باری   ئەنبیا و ئەولیایە
رەحما خودێ وا ت باری   بۆ مە پکەن هیڤی و رجایە
عەفوو پکەن ئێکجاری   هەمدۆستا ئەقریبایە

ژ دەسنڤیسا محمد امین بەرچایی

مەلا

ئەم ناڤێ خودانێ ڤێ هەلبەستێ نزانین، بۆ جارا ئێکێیە تێتە دیتن، ئەگەر چ پشتی هەلبەست بداوی هاتی، خۆشنڤیسی (تمّ) کو، هەلبەست خلاس، نڤیسییە، لێ پشتی وێ دو دومالکی ب عەرەبی هاتینە، مالکا ئێکێ و یا سیێ هەردو بدەست ژێ هاتینە برن و دیسان دو جارا ناڤێ (علی) تێدا هاتییە: ((علی................، وقوع الشك فية انه الله، .... ف، علی ربه ام ربه الله)) ناڤێ عەلی د هەلبەستێ ب خۆدا نەهاتییە و چ ناڤێن دی ژی نەهاتینە، تنێ جارەکێ ل نێزیکی دویماهیێ مەلا هاتییە، د بیبلوگرافیا دەسنڤیسێن کوردیدا، ئەڤ هەلبەستە، هەر بۆ مەلایێ جزیری دانایە، لێ ڤەهاندنا وێ ژ ئاوایێ هەلبەستا جزیری نینە، ئەگەر یا وی بیت ژی، دیارە وی ب ڤی ئاوایێ سادە و سڤك نڤیسییە داکو هەرکەس تێبگەهیت.

هەژی گۆتنێیە، هەروەك مە د نڤیسینا ل سەر "مادح" ب درێژی بەحسێ دەسنڤیسا ڤێ هەلەبەستێ کریە، کو پێترە ژ دوسەد سالا ئەڤ دەنڤیسە هاتیە نڤیسین.

فەرزێت نڤێژا

((دا بەبێژم بۆ تە ئەی طەبعەت حەلیم))

گەر تو دێ فەرضا ڤ جە ئینی تەمام
دا نەبی بێ قەدر وێ رۆژا قیام

گەر ڤ جە دێ ئینی تو فەرضێ تخۆ
دا نەبی شەرمندەئێ باخۆیێ خۆ

دا بەبێژم کینە فەرزێت واجبە
لەو کو قەلبێ تە ژ بۆ وان راغبە

حەجج و فطرە هەم زەکاتا مالیە
پێنج نڤێژ فەرضن ل تە، سی رۆژیە

هاتیە فەرمانێ وی شاهێ موطاع
هوون بکەن حەججێ ب وەجهێ ئستطاع

هوون بدەن فطرا سەرێ خوۆ سال ڤ سال
ژ هەرچی قووتێ ژێ ت خۆن، ئەمما حەلال

هوون ل دانا خۆ و زکاتێ کەن شتاب
پاش کو چوو حەولەك تەمام بوو لێ نصاب

ڤەنج بزان فەرضن ل تە ئەی نیك نام
کلّ یوم خمس فرض و السلامّ

پێنج نڤێژ فەرضن ل تە هەررۆ بکەی
ڤەت چو شەرطان (و) چو روکنان تەرك نەکەی

هەر نڤێژا شەرط و ئەرکان تێ نەبن
هەر وەکی دەستی تبل پێڤە نەبن

فصلٌ في بيان شرائط الصلواة

دا بەبێژم بۆ تە ئەی شرین کەلام
شەرط و ئەرکانێت صەلاتان بیتتەمام

تو بزان هەر فەرضەکێ نەه شەرط هەنە
سێ ت ناڤ فەرضێنە شەش ژی دەرڤەنە

دا شەشێت ئەووەل ژ بۆ تە کەم بەیان
پاشی دێ بێین نییەتا فەرضێ بزان

ئبتدا شەرطێ ژ رێڤە تارەتە
طاهری دێ بیت ژ هنگی نەجسەتە

یا دوێ شەرطەك وچوئە ئەی نکۆی
صۆرەت و دەست و پیان هەمیا بشۆی

یا سیێ شەرطە وەکی فەرضێ تکەی
بۆ نڤێژێ تو بەری ڤ قبلێ بکەی

شەرطێ چارێ دا بەبێژم گەه بکەی
شەرط ئەو فەرضێ ت وەقتیدا بکەی

چ ت بینی وەقتێ فەرضا خۆ ب چاڤ
چ نیشانا وەقتی تو تزانی تەڤاڤ

نابتن فەرضەك ت پێش وەقتی بتن
یان هەموو رکعەت ت پاش وەقتی بتن

شەرطێ پێنجێ دا بەبێژم هەم تو بێژ
شەرطە ئەو، باوەر بکەی فەرضن نڤێژ

هەم بزانی فەرضە ئەو فەرضا تکەی
قەنج بزانی کی نڤێژە دێ تو کەی

دا بەبێم شەرطێ شەشێ ئەی نیك نام
ستڕێ عەورەت شەرطەکە شەش بوون تەمام

پاشی ڤان شەرطان تو دێ بێی نییەتێ
بۆ نڤێژا فەرضێ شاهێ قودرەتێ

پاشی وێ سێ شەرطێ دی پێ کەی عەمەل
دا نڤێژا تە نەبیتن تێ خەلەل

یێك ئەوە تەرکا کەلامان تو بکەی
تو ب فەرضا خۆ مژوول بی دەنگ نەکەی

یا دوێ تەرکا هەموو فعلانە شەرط
یا سیێ شەرطە نەخۆی ئەصلا چو قەط

فصلٌ فِي بيان أركان الصلوة

پاشی شەرطان ڤەنج بزان ئەی موعتەبەر
لازمن روكنان ڤ جھ بینی تو ھەر

دا بەبێژم بۆ تە ئەصصەح ھەر وەنە
تو بزان روكنێت صەلاتان سێزدەنە

دابەبێم ھەر سێزدە روكنان ئەی جەوان
بۆ تە ھەمیان یێك ب یێك كفش و بەیان

روكنێ ئەووەل نییەتە ئەصصەح وەیە
تو پ دەڤ بێژێ پ دل باوەركەیە

ھەم بزان ئەللاھو ئەكبەر روكنەكە
مونكرە ئەو یێ پ دل باوەرنەكە

دا بەبێژم بۆ تە ئەی طەبعەت سەلیم
ھەم بزان روكنە قیاما موستەقیم

دێ تو راوەستی ژبۆ فەرضا خودای
پ ھەرچی دەنگێ حەول و قووەت بۆ تە دای

یێكەدی دا ئەز بەبێژم واضحە
روكنێ چارێ خوندنە ئو فاتحە

دا بەبێژم بۆ تە ئەی صاحب خوشووع
ئەو خۆ روکنێ پێنجێیە ناڤ لێ روکووع

دا بەبێژم بۆ تە ئەی صاحب کەمال
ڤەنج بزان روکنێ شەشێیە ئعتدال

دێ بکن حەمدێ ژبۆ شاهێ وەدوود
تۆ کو روکنێ حەفتێ بۆ مە کر سجوود

ساعەتا سەر تە ژ سجدێ راکرە
روونێ خوارێ تو دوروست خۆ بگرە

لەو کو وێ روونشتنێ فەرقەك تێیە
وێ جولووسێ ناڤ روکنێ هەشتێیە

لازمن ژ یەك بن جودا هەردو سجوود
دا د مابەینێ جولووس بێتە ووجوود

هەرچی تەحیاتا ل دوو تێتن سەلام
روکنەکە روونێ ژ بۆ نەهـ بوون تەمام

دا بەبێم روکنێ دەهێ تو کۆش کون
خوندنا تەحیاتا پاشی بۆ روکون

روکنێ یازدێیە ژ بۆ کوللی صەلات
تو بەبێژی بۆ موحەممەد صەلەوات

دا بەبێم روکنێ دوانزدێ با ئەدەب
روکنەکە تو بدەی سەلامێ راست و چەپ

ناڤێ روکنێ دی بەبێژم بۆ تەیە
ناڤ لێیە تەرتیب تەمام بوون سێزدەیە

گەر سوالێ تو تکەی تەرتیب کیە
تو بنێڕ روکنی ل دوو روکنی کیە

هەر ئەوە تەرتیب وەکی گۆتی وەبن
یێک ل دوو یێکی بتن تێکهەل نەبن

فصلٌ فى بيان أبعاض الصلوة

تو بزان ئەبعاض و هەیئات هەم هەنە
هەر وەکی روکنان ت ناڤ فەرضا تەنە

دا بەبێژم بۆ تە ئەو کینە بناس
دا نڤێژا تە نەبن تێ کێم و کاس

هەرچی ئەبعاض شەشن ئەی نیکوخو
یێك قونووطە، یێك تو راوەستی ژ بۆ

هەم خۆ تەحیاتا بەرێ ییّکە ژ وان
هەم ژ بۆ روونیـیە خوار ییّکە بزان

ئەو صەلاتا... ژ بۆ پێغەمبەری
ئەم دبێژین پاشی تەحیاتا بەری

هەم ژ بۆ ئالێت حەبیبێ بێ نەظیر
ئەم تبێژین پاشی تەحیاتا ئەخیر

هەردو ئەبعاضن بزان ئەی حەق پەرست
شەش تەمام بوون بۆ تە من گۆتن دوروست

فصلٌ في بيان هيآت الصلوة

دا ژ بۆ تە جوملە هەیئاتا ببێم
دا نەبن ئەو ژ نڤێژا تە ت کێم

أصَحُّ هيآتٌ أولى اَلَّذي
آيةُ الوجّهةُ وجهيَ الَّذي

هەم ژ هەیئاتانە گەر باوەر بکەی
ئەو تعَوّذ یا ژ شەطانی بکەی

هەم سمعَ اللّه لِمَن حَمدهْ
تو بزان هەيئاتە ئەو پورٍ فائدە

هەم خوَ ربّنا لكَ الحَمد ت بێى
تو بزان هەيئاتە لەورٍا پیٚ تشێى

هەم تبیٚى سُبحانَ رَبّيَ العَلا
تو بزان هەيئاتە وەتبێژين مەلا

هەم خۆ هەيئاتە بزانە ئەى نەديم
تو تبیٚى سُبحانَ رَبّيَ العَظيمْ

هەرچى تەكبيرا ژ پاشى نييەتە
جوملە هەيئاتن تەمام بوو خلمەتە

ئەڤ دەستنڤیسە د STAATSBIBLIOTHEK ZU BERLIN دا ل بن ڤێ هەژمارا

خوارێ هاتیە پاراستن .Ms. or. Fol. ٤٢١٨

پیکدی دا ازبه بیژم وضحه   دابه بیژم بوته ای صاحب خشوع   دی بکن حمدی ز بو شاهی ودود   ساعتا سرته ز سجدی داکره
رکنی چاری خوندنه فاتحه   ادخو وینی بنجینه نافی لی رکوع   تو تو کرنی هفتی بو سر سجود   تنج بزان رکنی ششیه اعتدال   رونی خواری تو درست خوبکی

تو بزان ابعاض حی آت حم هنه   دابه بیژم بوته او کینه بناس   هو ابعاض شش ای نیکوخو
سوسال تو تنکی ترتیب کیه   نهو او ترتیب وکی کو تی دبیم
فصل فی بیان ابعاض الصلوة   هدو کی رکنا ابتنا ق فرضا تنه   دا بفیژم انه نبن تلحیم و کاسس   پیک قنوط پیک تو دا وستن ز بو
تو بیژ رکنی لدو رنج کیه   پیک لدو پیکی یتن تیکهلن بیم

هم خوهی آت بوالله ای ندیم — هو چه تکبیر از باشه نیتنه [illegible] علی [illegible] ف — رباعی — در مطبخ عشق جز نکو را نکشند — لاغر صفتان زشت خو را نکشند

نو تیبی سبحان ربی العظیم — جمله هی ایتن تمام بو خلعت — وقوع الشک فیداله الله — علی ربه ام ربه — الله — گر عاشق صادقی ز کشتن مگریز — مردار بود هر آنچه او را نکشند

رباعی

زان نفس که در عالم نهادیم

نو زیبایی که ما ز سر نهادیم

در زلف خوش سری موی نمودیم

جهانی در [illegible] غوغا

نهادیم

الهی رحمت دریای عامست

از آن یک قطره ما را تمامست

رباعیات

[illegible] قائم بوجود او بود ارض و سما

با مهر علی [illegible] ولایت [illegible]

زیرا که بود محال با مهر ولا

ولد

[illegible]

از روز [illegible]

ولد

تا چند ز درد ناله‌ها زار کنم — فریاد که با درد دل اظهار کنم

بی درد مرا نیست ز جانم خبری — هر دم به جبله شان خبردار کنم

شب شب که تا بروز بیدار شیم — با ناله زار و چشم خونبار شیم

از خود خبرم نیست ندارم غم ازو — این غم کس تو خبردار شیم

تا مسکن عشق نوبت منزل ما

برشد قدح [illegible] ز خون دل ما

[illegible] که [illegible] عشق شود

[illegible] منزل ما

ولد

جانا ز غم تو زار بودن تا کی

در دست فراق [illegible] بودن تا کی

عمریست که [illegible] در [illegible] منتظرم

در محنت انتظار بودن تا کی

ولد

گفتم که بعشق آشنائی نکنم

دل را سوی عشق رهنمائی نکنم

اکنون که بعشق آشنا گشت دلم

خواهم که از و دمی جدائی نکنم

ولد

[illegible]

جان داد در دوران رفت سوی عالم پاک

کلها همه از خاک برآید برهی

افسوس از آن گل که فرو رفت بخاک

مەلایێ باتەیی

مەلایێ باتەیی[1]

(١)
حەقا تو پادشاهی

حەقا تو پادشاهی	رەزاقێ جنن و ئنسی
خدایێ مۆر و ماهی	مونشئێ عەرش و کورسی
بەخشندەئێ گوناهی	بێ ئەصل و فەصل و جنسی

★ ★ ★ ★ ★ ★

بێ جنس و بێ نەظیری	بێ کوفئو بێ مثالي
سەمیعی و بەصیری	قەهھارێ لایەزالی
عەللامەهێ قەدیری	تەعالا شەئن عالی

★ ★ ★ ★ ★ ★

تەعالا شەئن قەییوم	خەللاق چەرخا بەرین
تە چێکرن بەرر و بۆم	سڤلاق چین و ماچین
هند و عەجەم ، شام رۆم	دنیا و کۆه و زەمین

★ ★ ★ ★ ★ ★

---

[1] . ئەڤ دوهەلبەستە: ((حەقا تو پادشاهی و سبحان ژ میرێ قادری))د گەل پێشگوتنەکا درێژ، ل ژێر ناڤ و نیشانێن "بازێرێ بەرلینێ کلاسیکێن کورد هەمبێز دکەت" د گوڤارا (ڤـەژین) سـالا .... هژمار.... هاتیە بەلاڤکرن.
دیسا مە ب درێژی بەحسێ ڤـێ دەسنڤیسـێ د بابـەتێ "عـەلی حـەریری، ماچـن، حەسـەن و سـێ هەلبەست" کرییە. دەسنڤیس د بن ڤێ هەژمارا خارێ، د بیبلیوتێکا بەرلینێدا، هاتیە پاراستن:
(MS. Or. Oct. ١٠ ٨٦)

دنیا چ خۆش دنیایە تەماشاتێ ببینن
عرۆسا دلرەڤایە سەراسەار تێك شرینن
حەیفە کو بێ بەڤایە ئەصلا بۆ کەس نامینن

★ ★ ★ ★ ★ ★

بۆ کەس پێوەندە ناکەت ژ دەست عەهدا نەیاری
حەیفە کو زی ڤەناکەت لاوێ پڕ ژخۆ نەخاری
خۆبان ت ئاخێراکەت سیاه زلفێت ت تاری

★ ★ ★ ★ ★ ★

زلفا گرتن ترابە دەما وەعدا گەهشتی
بۆ کەس نابیتە بابە یارێ تگەل سڕا کوشتی
ئاخر دێ بیت خرابە مجد نە ئاڤێ پشتی

★ ★ ★ ★ ★ ★

مجد نە ئاڤێ دەستە لەوما کو بێ ئەساسە
تو شولا خۆ ڤەوەستە تە نەبن کێم و کاسە
تەکبیر خۆدپەرەستە بختان کر ئەلخەنناسە

★ ★ ★ ★ ★ ★

بختانکەر و بەدگومان هەردو چێکر ژ کافی
حەیفە کو میر و سولتان پڕ بکەن بێ ئنصافی
لەزیزە بێت و شەیتان وەك صۆفیێت نەصافی

★ ★ ★ ★ ★ ★

صۆفی ب چەنگ و پەڕبیت دوورە ژ راهێ ئصۆل
مێرێ بێ لاق و کەف بیت کێم کێم ژ بەر دچن شۆل
سڕا تە کر نە خەف بیت دێ بیە پێخاسێ سەرکۆل

★ ★ ★ ★ ★ ★

سرا مەکەن ئاشکار	قەنجە ئەو د خەفیبن
نەتراشیئێ ت هۆمار [1]	ت صحبەتا کەریبن
عەرزەکار و خەبەر سار	هەردو ئەزمان بڕیبن

★ ★ ★ ★ ★ ★

هەردو ب رێز و عادەت	تینن دو سەرقەلوونان
هندی تە هەیە تاقەت	نەچە نێزیکی مۆنان
وەقتێ تە بێتن فرصەت	روو زی نەکە لزەبۆنان

★ ★ ★ ★ ★ ★

مۆنێ ت خۆ پەسندی	حەیفە ل وان جەمابن
قلنچی و گول کندی	قەنجە ل ناڤ، جودابن
بۆ قەلسی دەولەتمەندی	مخابن سەد مخابن

★ ★ ★ ★ ★ ★

قەلسی بدی پەیمایی	چیە وی ژن خیالە
هەر چ مێرێ ژخۆڕایی	رۆژا شەڕی نە ل مالە
پرکا دتنا لبایی [2]	ئەوژیکا تەحل و صارە

★ ★ ★ ★ ★ ★

ئەوژیکا تەحل و صارە	لالی خودان کەمالا
کیژێت ت شۆڕگوهارە	عەتاکەن پیر و کالا
هەر مەییتێ ل دارا	مێرێ ت قەولێ مالا

★ ★ ★ ★ ★ ★

مێرێ ت قەولێ ژنێ بیت	رووسپی نابن ل چو عەردان
قەلسی بدی لپێ بیت	نابیت ژ وی خەبەردان
بێ تامە رۆتکەك پێ بیت	بارانیيەك ب سەردان

★ ★ ★ ★ ★ ★

[1] . رامانا ڤێ مالکێ نەهات زانین.
[2] . ئەڤ مالکە نەهات خواندن.

بارانی چونی(تمد) [1] ل بەرتەدابیت دایم
سارە ژ رەنگێ جەمەد کخسارەهێ ملایم
حەیفە ببیت کەچ و بەد نێزیکی میر حاکم

★ ★ ★ ★ ★ ★

ژبۆ حاکمان مخابن نزیك ببن بەدگەوهەر
حەیفە کو زوو فەنابن شۆخێت (ز تکداکر) [2]
مخابن ت بێ صەفا بن خودان سیم و خودان زەر

★ ★ ★ ★ ★ ★

مخابن ژبۆ خەبیسێ وەفاداری نەبیتن
خودان عەقلێ پڕ هونەر حەیفە کو بەرزەبیتن
مەزن بدەن یەك خەبەر درەوە لێڤەبیتن

★ ★ ★ ★ ★ ★

مخابن لێ نخاڤی ژبەر تەرتیف و یۆلا
کو وا شکەستی تڤاڤی ناهێتە بەر چو هۆلا
ژ پڕبێژێت لێڤ زراڤ باوەر نەکەن چو شۆلا

★ ★ ★ ★ ★ ★

باوەر نەکەن محالە نیشانا صادقانە
بێ رێزی و بەدگومان تەرزێ منافقانە
پرسینیا بێ مەجال نیشانا ئەحمەقانە

★ ★ ★ ★ ★ ★

ئەحمەق ت پڕ نیشانن نیشانن ژێ پڕبێژی
چو ژ دنیایێ نوزانن ژ بەر صەودا و گێژی
زەنبینی ت بێ یەمانن ژبۆ نەکەر نڤێژی

★ ★ ★ ★ ★ ★

---

[1] . ئەڤ پەیڤە نەهات خواندن.
[2] . ئەڤ پەیڤە نەهات خواندن.

نەکەر نڤێژێ روورەش حورە هەرێ کوسارە
بێ جورئەتێ هونەرکەش ل سەر سفرێ رۆبارە
خەبەربەزینێ رۆرەش ئەو قەلسێ نامدارە

★ ★ ★ ★ ★ ★

هەر دائما پەیاپەی بەد قەلبێ نابیت ئێمن
صەد قەنجییان ت گەل کەی نا بیتە دۆست ، نە دۆشمن
دگەل نۆشمەندییێ مەی هەم صحبەتا مخابن

★ ★ ★ ★ ★ ★

هەم صحبەتا رەقیبیت بۆ عاشقا بێ تامە
چکینا عندەلی بیت ت گەل قەبری حەرامە
بێ صەبرێ نا شکریبیت ژ عەقلی نا تەمامە

★ ★ ★ ★ ★ ★

عەقل و صەبر حصارن تەحەممل بەحرا نیلە
کەسێ نەگۆت غەدارن مێرێ ب فەتل و حیلە
دلێ ب عشق و یارن چراغێ بێ فەتیلە

★ ★ ★ ★ ★ ★

چراغێ عشقا ظەمیر دل ژ کەلامی کەنجە
رەمزا کو دێ کەی تەقدیر میزان و لەعل و سنجە
شۆلا بێ رەئیو تەکبیر کەس نابێژیت یا قەنجە

★ ★ ★ ★ ★ ★

قەنج نینە ببیە هەڤال ت گەل غەمماز قەلسی
سەرێ بێ منەت و پال میرە لسەر تەخت و کورسی
کلۆرا هشکی سەد سال چێترە زخەبیثا قەلسی

★ ★ ★ ★ ★ ★

چێتر بخۆی ئاخ و گەر — نەچیە پێش قلتەبانی
بەدئەصل بوونە میرسەر — ت چەرخا ڤی زەمانی
نزانیت بیتە رەهبەر — بێداد ژبەر نەزانی

* * * * * *

نەزانی ، قەنجە بەردەن — باژۆن بچیتە گاڕان
شۆلا دەه ژێ خەبەردەن — سڕ ناگرت چو جاران
جانگێ پاکی سپی بیت — نا چیتە نك قەصاران

* * * * * *

ناچیت سووکێت قەصاران — قوماشێ پاکی ئەتلەس
یەك خەبەر و قراران — هیڤی نەکەن ژ ناکەس
نەصیحەت (پدرووارە) [1] — گەڕ ناگەهیتە ناکەس

* * * * * *

کارێ نەمرۆد دۆنە — گەنجا قارۆنی داکەت
فولك هەر وا هاژۆنە — هیڤی نەکە بیە راحەت
یارێ بێ فعلی مۆنە — ب طاها و بەرائەت

* * * * * *

یارێ بێ فعل و باوەر — قەنج نینە تێ فکری
یارێ ژدل یەك خەبەر — چرایەکە هەلکری
یارێ زەمانێ خۆسەر — سالۆسە و چ نا کڕی

* * * * * *

قەنج نینە پڕ خۆسەربیت — غولامێ خدمەت ئەمین
باران ئەگەر شەکەربیت — حەنظەل نا بیتە شرین
رەقیبێ دلکەسەربیت — ((باتەیی)) گۆتی ئامین

* * * * * *

[1] . ئەڤ پەیڤە نەهات خواندن.

(٢)

سبحان ژ میرێ قادری

سبحان ژ میرێ قادری ئادەم ژ طینێ چێکری
قالب ب روحێ حەی کری وەصفا چ بێژم یا رەبی

* * * * * *

وەصفێ د میرێ ئەکبەرە کێ تاقەتە کەت دەفتەرە
هەر واحدێ وترە فەرە حاشا کو وی عضوەك هەبی

* * * * * *

حاشا هەبن عضو و جەسەد تەحویل ئمکان خرەد
و ((لم یکن کفوا أحد)) ذاتێ قەدیم هەر دێ هەبی

* * * * * *

ذاتێ قەدیم بێ پاکیە حەییو عەلیم و هادیە
ناڤەك عەظیم و عالیە ئێ سەرمەدی دێ شخۆ وەبی

* * * * * *

عالی ژ ئەعراضان وەنە لتف و کەرەم هەر وی هەنە
حاکم ئەوە بێ مەسکەنە عەردەك هەیە ئەو لێ نەبی

* * * * * *

بێ مەسکەنە ئەو قادرە چاڤان ڤەکە هەر حازرە
ئوستاد چەرخا دائرە قسمەت دهێ شێخ و صەبی

* * * * * *

شێخ و صەبی هەر مدەتێ ئەو رازقێ رزقی دەتێ
باغبان چاغێ وەحدەتێ یا رەب تویی هەر دێ هەبی

* * * * * *

یا رەب تویی ز نووری تو　　سلتان ژێر و ژۆری تو
هەر حازری نەی دووری تو　　دووریەك هەبی ئەو دێش مەبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

ئێ دوور ژ تە خسرانە لێ　　هەم ظلمەت و هجرانە لێ
نێزیکی تە عەفوانە لێ　　غەففارێ مەرد مذنبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

غەففاری خۆش سلتانی تو　　خەللاق روح و جانی تو
دارندەئێ کەیوانی تو　　سازندەئێ نەھ لەولەبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

سازندەئێ نەھ پەنجەری　　موتلەق تو شاھێ ئەکبەری
ملکییەتا ئنگشتەری　　تە دایین سلەیمان نەبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

ملکیەتا لەوح و قەلەم　　((تحت الثری)) وە عەرش و هەم
بالڤە خدانی ت کەی حەکەم　　بەخشندەئێ هەر مەنصەبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

بەخشندە هەر ئەجرام عەرش　　ئانی ظهورێ ملك فەرش
((ثم استوی)) بالایی عەرش　　میرێ ئەزەل توی یا رەبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

من میر یەکێ غەففار هەیە　　سلتانەکێ ستتار هەیە
هێژ من حوبا پێرار هەیە　　یا رەب دەرێ فەیضێ ڤەبی

★ ★ ★ ★ ★ ★

من دی ڤیبوون دەرگاھ و دەر　　ئێ تێکەلی بانگێ سەحەر
((دەر کۆش هۆشم شد خبر))　　باتەی بخوازە مەطلەبی

ملکیتا نور و قلم — تحت الثری و عرش و هم
بالقه خدانی تکیی حکم — بخشنده هر منصبی
بخشنده هر اجرام عرش — آنی ظهور ملک و فرش
ثم استوا بالای عرش — میری ازل توی یا ربی
من میر یکی غفار هیه — سلطانکی ستار هیه
هیژ من حبا پیرا هیه — یا رب دری فیضی قه بی
من دی قه بون درکاهو — ایه تیکهلی بانکی سحر
درکوش هوشم شد خبر — بانی بخوازه مطلبی

بەرپەڕێ ئێکێ ژ هەلبەستا: حەقا تو پادشاهی

(۹)
بابتی فرماید

حقا تو پادشاهی — رزاق جن و انسی
خدای هور و ماهی — منشئ عرش و کرسی
بخشنده گناهی — بی اصل و فصل و جنسی
بی جنس و بی نظیری — بی کفو بی مثالی
سمیعی و بصیری — قرار لا یزالی
علامه قدیری — تعالی شانی عالی
تعالی شان قیوم — خلوق چه خابرین
ته چیکرن برو بوم — خلاق چین و ماچین
هند و عجم شام روم — دنیا و کوه و زمین
دنیا چه خوش دنیایه — تماشا کی ببینن
عروسا و سرقایه — سراسر تیک شرینن
حیف کو بقا یه — اصلا بکس ناهیلن
بو کس پیوند ناکت — ژ دست عهد نیاری

بەرپەڕێ داویێ ژ هەلبەستا: سبحان ژ میرێ قادری

یا ئیلاهی ئەز غەریبم [1]

یا ئیلاهی ئەز غریبم
دائمەن هەر دل کەبیبم
بێ حەبیبم، بێ طەبیبم
مام دناڤ قەومێ غەریب

مەتروکێ باب و برامە
صوهتیێ شەمع و چرامە
کوشتیێ دەست دلبەرامە
مام دناڤ قەومێ غەریب

کوشتیێ تیرا غەدارم
کەس نەناسم هەر دزانم
ئەز فەقیرم بریندارم
مام دناڤ قەومێ غەریب

ئەز فەقیرم بێ بوهامە
روورەشم هەم رووسیامە
راضیێ ب عەفوا خودامە
مام دناڤ قەومێ غەریب

[1] . ئەڤ هەلبەستە ددیوانا ((مەلایێ باتیی و بەرهەمێ وی)) کۆمکرن و ڤەکۆلینا: تەحسین ابراهیم دۆسکی و محسن ابراهیم دۆسکی دا، یا هەی، لێ د ڤێ دەسنڤیسیێدا دو چارمالکی تێدا هەنە، کو د هەلبەستا چاپکریدا نینن، ژبەر ڤێ چەندێ ژی مە ل ڤێرێ بەلاڤکر.

راضیێ ب عەفوا لەطیفم
مەجروحێ تیرا سەقیفم
عاشقێ بورهێن نەظیفم
مام دناڤ قەومێ غەریب

عاشقێ بێ كول كەسم
ئەز فەقیرم دوور و دەستم
سەرخۆش و سوكران و مەستم
مام دناڤ قەومێ غەریب

سەرخۆشم من حال تو نینە
جەرگ و دل من صاف برینە
هەر دزێد ژێ ئاڤ و خوینە
مام دناڤ قەومێ غەریب

ئاڤ و خوینان دل لمن كەركر
فكرا ئەوطانان مە تەركر
غوربەتێ حالم خرابكر
مام دناڤ قەومێ غەریب

فكرا ئەوطان من خرابە
ئەز فەقیرم چارە نابە
یا ئیلاهی وێ چەوابە
مام دناڤ قەومێ غەریب

دل لیمن لر لر فلر او وطنان متر لر ⁂ غربتی حالم چر اگرم دناق

قومی غریب ⁂ فلر او طاذ مین خرابه از فقیرم چارنابه ⁂

یا الهی وی چولی مام دناف قومی غریب عند عند ⁂

(قصید ملای باتەیی رحمه الله)

یا رب هوار صد جار هوار بر و نوقد نا گرت قرار ⁂ خوشی محبتی

اقیة نار ربی توبه درمانی من ⁂ صحبار هوارن د لمی

یا هالله رب عالمی ⁂ درمان بلی فی المی + الم حبیبه

محبة درمان صبر و سلوتة ⁂ ربی بلی به قسمه + ربی تو

بلی به نصیب تجلا یا حسنا حبیب ⁂ تو ساحی بلی دلی غریب

دلی غریبان ساحی بلی سر حالی طاهر بلی ⁂ د غا

يا الٰه از غريبم دا تا هر دُلبيم ؞ بي حبيم بي طبيم مام دناڤ
قومي غريب ؞ قدرلي بابو برده صيهتي شمع جرقه ؞ لشّتي
دستى دلبره مام دناڤ قومي غريب ؞ لشّتي تير غدرم
كسى نه ناسم هر ديناره ؞ از فقيرم بريذرم مام دناڤ قومي غريب ؞
از فقيرم بيبهام ژورنيم هم ژ بسياحه ؞ راضي بعفو خدا مام
دناڤ قومي غريب ؞ راضي بعفو لطيفم مجرد تراسقيم
عاشقى بر هين نظيفم مام دناڤ قومي غريب ؞ عاشقى
بي كولسيم از فقيرم دردنيم ؞ سرخوشو سكران ميم
مام دناڤ قومي غريب ؞ سرخوشم مرحالتي نه جر گو دل من صافي بريد
هر دين بديز افو خو نه مام دناڤ قومي غريب ؞ اقو مونان

طاهر

طاهر

ئەڤ هەلبەستە ژ دو دەسنڤیسا هاتە وەرگرتن:

١- دەسنڤیسا (ب) کو ب دەستێ مەلا محمد ئەمینێ بەرچی هاتی‌یە نڤیسین.

٢- دەسنڤیسا (ش) کو ب دەستێ فەقی شەوکەت صوفی عبد القادر ردێنی هاتی‌یە نڤیسین.

د هەردو دەسنڤیسادا سالا کو هەلبەست تێدا هاتیە نڤیسین هەیە. ددەسنڤیسا (ش)داهاتی‌یە ((دوصەد و سێصەد صال تەمام.. بیست و شەش دی ئەی غولام)) و ددەسنڤیسا (ب)دا هاتی‌یە: ((شەش صەد و شەش صال تەمام)) کو هەردو ژی شاش هاتینە ڤەگوهاستن. ب من وەرە یا دروست دێ ب ڤی رەنگی بیت ((هزار دو صەد صال تەمام.. بیست و شەش دی ئەی غولام)) کو دبیتە سالا ١٢٢٦مش.

(١)

ئەی گەلی یار و برادەر
گوە بدەن [1] ڤێ قصەتێ
گوهبدێرین جوملە یەکسەر
وەرنە رێکا ئاخرەتێ

(٢)

وەرنە سەر رێکا حەقیقەت
ذکر و ئەوراد و طەریقەت
حوکم و بورهان و شەریعەت
دا ببینن حکمەتێ

---

[1] . گوە بدێر........ (ب)

(٣)

قصەتەکێ دێ بەیان کەم

بەحسێ مەخلوقێت [١] زەمان کەم

پیر و مەردا، نەوجەوان کەم [٢]

دا ببینن حکمەتێ

(٤)

هندی ئنسانێ کو پیرە

صاحبێ حرصا کەثیرە

نینە وان تەخمین و بیرە

وەقتێ نەزع و سەکرەتێ [٣]

(٥)

سەکراتا شددەت کەمالە

نائێت بەر فکر و خیالە [٤]

ساعەتا دونیا بەطالە

دا ببینن نعمەتێ [٥]

(٦)

نعمەتا [٦] دونیا د فانی

صەرف بکە بۆ عومر و جانی

حەیفە چوو عومرێ جەوانی

تێر نەدیتبوو ژ لەذذەتێ

---

[١] . ... مەخلوقێ ... (ب)

[٢] . پیر و مەردان و جەوان کەم (ب)

[٣] . وەقتێ حالێ نەزعەتێ (ش)

[٤] . نابە ئەو فکر و خیالە (ش)

[٥] . دا ببینن نعمەتێ (ش)

[٦] . نعمەتا لەذەتا .... (ش)

(٧)

لەذەتا دارول فەنایە

غەفلەتا نەفس و هەوایە

ساعەتەك عومرێ وی مایە

دێ ڤەخۆتن شەربەتێ

(٨)

ئەو د عەصر و ڤی زەمانی

تەوبەدارن ب زەبانی

دل رەشن وەکی قەطرانی

ئەو ژبەر مەعصیەتێ

(٩)

طالبێمالێ حەرامن

تارکێ فەرضا تەمامن

دوژمنێ قەومێ کرامن

ئەهلێ تەکیا، مزگەتێ

(١٠)

تارکێ صەوم و صەلاتان

مانعێ فطر و زکاتان

غافلێت بانگ و جماتان

بانگێ رەببێ عززەتێ

(١١)

طالبێ دونیا مرارن

موبتەلایێ کەسب و کارن

بێ لباس و دین و هارن

دا بگەهنە دەولەتێ

(١٢)

مەجلسا وان ئەرضێ پیسە

مەوضعێ زبل و خەسیسە

جهێ شەیطانێ خەبیثە [1]

وەقتێ کەیف و صوحبەتێ

(١٣)

صوحبەتا بەیع و شرایە

چێل و پەز و کەر و گایە

غەیبەت و هەم ئفترایە

نینە ترسا مەوتەتێ

(١٤)

نینە وان خەوف و خطابە

وەقتێ دچن ناڤ توڕابە

ئەو چەوان ددەن جەوابە

حالێ ترس و هەیبەتێ [2]

(١٥)

هندی لاون ئەو غورورن

موبتەلای شەیطانێ کۆرن

فاعلێ فسقێ فجورن

دوورە حینا تەوبەتێ

(١٦)

عەقل و فامێ وان بەلاڤە

شەهوەتێ گرتیە هناڤە

لەو دگێڕن هەردو چاڤە

دچنە حالێ هەلکەتێ

---

[1] . مەجلسا ئەرضێ خەبیسە.. مەوزعێ زبلێ پەپیسە.. جایێ شەیتانێ خەبیسە (ب)

[2] . نینە وان خەوفا خطابێ.. وەقتێ بچینە ناڤ تورابێ.. ئەو چاوە ددەن جەوابێ.. وەقتێ حال و هەیبەتێ (ب)

(١٧)

نینە بەحتێ چار دیوارا
مەعدەنا عەقرەب و مارا
بێ هەواله تەنگ و تارا
دارێ حوزن و وەحشەتێ

(١٨)

هەردو نەوعان نینە ئەفکار
گوهـ بدەن ئایات و ئەخبار
دا رجا کەت نەبیێ موختار
وەقتێ هەول و زەیقەتێ

(١٩)

ئەی گەلی ئەهلێ شەقاوەت
خەشیەتا قەبر و قیامەت
نائیێتە وەصف و حکایەت
رەبی تو بدەی فەرسەتێ

(٢٠)

ئەی گەلی ئەهلێ جەماعەت
وەرنە سەر رێکا هدایەت
دا محمد کەت شەفاعەت [١]
بۆ جەمیعێ ئوممەتێ

(٢١)

ئەی گەلی ئەهلێ سەعادەت
دائم جومعە و جەماعەت
دا ببینن فەیض و هممەت
بەلکی بچنە جەننەتێ

---

[١] . دائما جەمع و جەماعەت (ب)

(٢٢)

ئەم غەریقن موبتەلاینە
صاحبێت ذەنب و خەطاینە
کۆلێ دەرگاهێ خوداینە
رەبی تو بکەی رەحمەتێ [١]

(٢٣)

طاهر تو بۆچی وەناکەی [٢]
تەرکا ئەولاد و برا کەی
قەصدا رەوضا موصطەفا کەی
ببیە عەبدێ خدمەتێ [٣]

(٢٤)

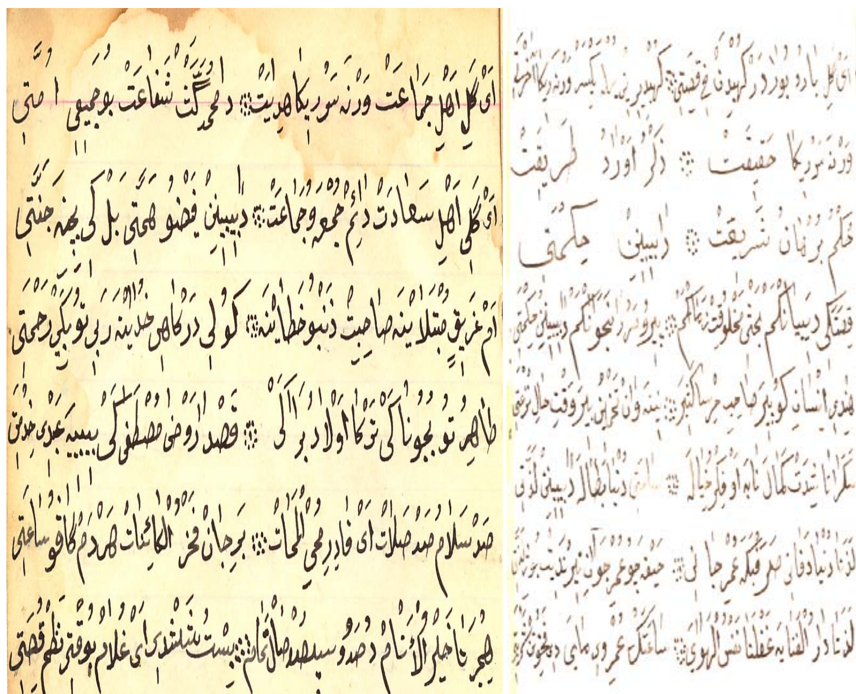
صەد سەلام و صەد صەلات
ئەی قادرێ (محیی الممات)
بەر جانێ (فخر الکائنات)
هەردەم گاڤ و ساعەتێ [٤]

(٢٥)

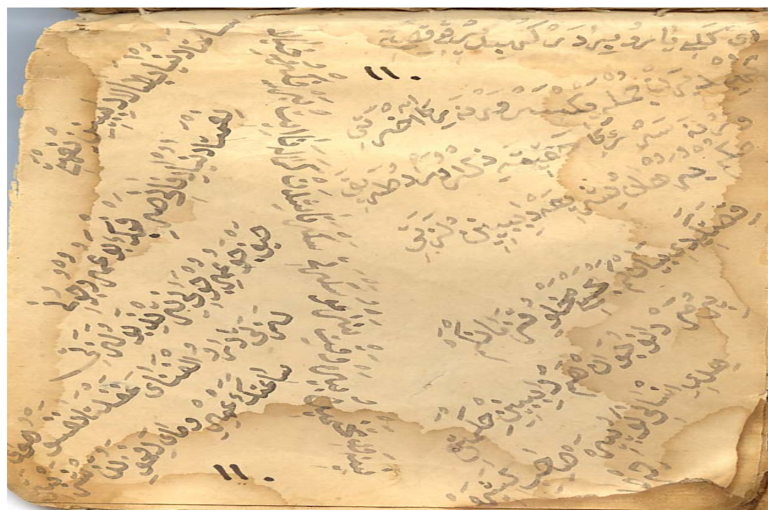
هجرەتا (خیر الانام)
دوصەد و سێصەد صال تەمام
بیست و شەش دی ئەی غولام
بۆ وەقتێ نەظم و قصەتێ

---

١. رەبی تو ب دەی تەوبەتێ (ب)
٢. طاهرۆ بوچی وەناکەی (ب)
٣. دا بگەهیە راحەتێ (ب)
٤. صەد صەلات و صەد سەلام.. شەش صەد و شەش صال تەمام.. بەر خالقێ (مەحیی الممات(بەر جانێ ... بالمصطفی (ب)

دەستنڤیسا (ش)   دەستنڤیسا (ش)

دەستنڤیسا (ب)

شێخ محمد

شێخ محمد
(حوزنی)

موخابن چوو ژ دەستێ مە
ئمور و حوکمێ دینێ مە
فەنابوو قەدر و عزێ مە
غەریبوونێ کەس و مەهدەر

دلێ حوزنی تەژی خوینە
کەسێ ئاگەهـ ل وی نینە
شەریعەت چوو نەما دینە
گەلی ئسلامێ خولی بسەر

نە ئمدادە، نە ئرشادە
زەمانێ کفر و ئلحادە
خەمر و فسق و ئفسادە
نەما مورشد، نەما رەهبەر

رەسولێ هاشمی کانێ
خودانێ شەرع و قورئانێ
ئەمین مەحبوس د زندانێ
مەدەد یا سەیدێ سەروەر

ل رەببێ خۆ بکە مەطلوب
هلاك بوو ئوممەتا مەحبوب
ذەلیل و عاجز و مەغلوب
هەوار ئەی قادرێ ئەکبەر

بکەن تەوبە ل ذەنبێ خۆ
موطیعێ ئەمرێ رەببێ خۆ
ل دوو قەولێ رەسولێ خۆ
حەبیبێ صاحبێ کەوثەر

ئەرێ حوزنی تو هەر بێژە
د گەل قەومێ کەرٍ و گێژە
دلێ تە نابت سارێژە
توی مەجنونێ سەوداسەر

کەلاصی، تە بها نینە
حەتا بمری بەسە روینە
مە کەس غەیری خودێ نینە
شەفاعەت کارێ پێغەمبەر

نەخۆشم ئەز بریندارم
ب دلکۆڤان و بێزارم
ژ بۆ ئسلامێ نەچارم
بلا بمرن هەمەوو یەکسەر

مصطفا حماوی
دەستنڤیسێ درمانی

قصیدا شێخ محمد

محابین جورێ دەستێ ئەز هەمی دبینم ::: فنابو قدر و عزە
غریبونی لسو صهد دلێ حزنی تری خونە الحال لسی الهلوی
نینە ::: شریعت جو تما دبینە گلی اسلامی خلبسونە
الحاد نە ارشاد زمانێ کفر الحاد ::: فسق و
فساد تما مرشد تما رهبر رسولێ هاشمی مانی خدانی
شرع و قرآنی ::: آمین محبوسی د زندانی قدریا سید
ترا لسر تبعی خو بدە مطلوب هلال بو آقا محبوب :::
ذلیل عاجز مغلوب هور ای قادر البر بلی توبە لذنبی
خو مطیع امری ربی خو ::: لدو قولی رسولی خو حبیب
صاحب لو شا ابی حزنی تو هر بیشن دگل قومی گرولیشن :::
دلی تنا بتنساری شتوی مجنونی سود اسر کلامی تەتینها
نینە حتی بمری بسەر دونە ❀ حالسی غیر خدێ نینە شفقة
کاسی بی غمبر نە خویشم از بر لیند رحم بدل لوقا لوبی
ز رحم ::: یالو بشدی تجا رحم بلا بمرین هموبس رحمت

سەوادی

سەوادی

عەهدێ قەدیمەم هاتە بیر
نالەم ژ دل تێن بێ قیاس
مایەم د حەبسێدا ئەسیر
مهرا دلەم موحکەم ئەساس

مهرا دلەم زۆر قایمە
عاشق ژ لەومێ نائمە
لەومێ بکەن صەد لائمە
غەم ناکشێ ژ ئاگر نوحاس

غەما دلەم عشقا تەیە
نارێ دلەم حوببا تەیە
یارین ببن بێ ئاگەیە
صۆتن لە عەقل و لباس

عەقلێ مە بر شووخا چەلەك
ئاه و فغانەم چوون فەلەك
ئاگەه ژ حالێ مەن مەلەك
سۆتم ل سەر سینە کراس

ئەز صۆتیێ عشقا تەمە
پەروانەیێ شەمعا تەمە
رۆژێ د پوشتا ئادەمە
....

رۆژێ کو ئەرواح خەلقین
تەقدیر ل روحان سەبقین
....
لازم ژ من لەو ئلتماس

عاشقێ نوورا قەدیمم
بەحریێ صفەت سەقیمم
سۆتیێ نارێ جەحیمم
موحبەتێ دل کر فەلاس

وێ موحبەتێ موفلس کرین
عەقل و هشم یەکسەر برین
ئەی جان وەرە حالەم ببین
عەقلم نەماین قەد ئەساس

عەقل و هشم چووین ژ سەر
مایەم ددلدا بێ مەفەر
عشقێ لە پێچا کەمەر
عالەم ب حالەم جوملە ناس

عالەم ب حالەم ئاگەیە
قەدێ لەطیف رەنگ سەلوەیە
دایە ئەسیر صەد طاس مەیە
من مەی ڤەخۆر بو طاس ب طاس

ساعەتا کو من ئەو مەی ڤەخوار
من قەد نەما صەبر و قرار
حوسنا ل دێم ژەو پاش ڤەشار
عەقلێ من ما لەو کێم و کاس

عەقلەم رەڤی حوسنا حەبیب
مایەم ژ هش ئەز بێ نەصیب
نەیا ژ نوور شوبهی صەلیب
لەیزین ل مەیدانێ فراس

لەیزین ل مەیدانێ سووار
گرتن ل مە هەر چار کنار
تێژن ژ بورجان تێنە خار
ئیرۆ ئەزم تەنگی نفاس

ئیرۆ قەوی بێ راحەتم
بێ قووەت و بێ طاقەتم
طالب ژ جانان وەصلەتم
شەفقەت یەك بێیی ئلتماس

لەهبەیا تاکی بەنالی
هستران دائم بمالی
حسران برنێ مەخالی
شافیێت ((سەوادی)) [1]ناس

---

[1] . دەسنڤیسیێدا (سەواری) هاتی‌یە، لێ دیارە کو شاشە، ناڤێ شاعری (سەوادی)یە.

دەسنڤیسا محمد ئەمین بەرچی

بافی [illegible] پیشی [illegible]

تیر دار ژ بر جان تیر خار

ایرو ازم تنگی نفاسش

٩٢

نیرو قوی بینه حیتم

ب قوت بیطا قستم

طالب ژ جانان وصلم

شفقت یک ببی الیماش

تهبیا ناکی بنا لی

هشتن دائم بحالی

حرن بهنی محالی

شدافیت سوی ناشی [illegible]

دەسنڤیسا محمد ئەمین بەرچی

مەلا محەمەد
ئەمین بەرچی

مەلا محەمەد
ئەمین بەرچی [1]

دەسنڤیسەك د دەست من دایە، ب دەستێ مەلا محەمەد ئەمین بەرچی هاتیە نڤیسین، قەلافەتا وێ ١٦ × ١٠ سم. گەلەك هەلبەستێن تەیران و جزیری و باتەیی و شێخ نورالدین بریفكانی و هەلبەستەكا سەوادی و هندەكێن دی تێدا هەنە. مەلا محەمەد ئەمین هەلبەستەكا خۆ ژی كریە تێدا. هەرچەندە هەتا نهۆ چ هەلبەستێن وی نە هاتینە دیتن، لێ ژ ڤێ هەلبەستێ دیار دبیت كو هەتا رادەكێ هەلبەستڤانەكێ سەركەتی بوویە.

ناڤێ وی محەمەد ئەمینە، كوڕێ شینۆیە، كوڕێ كرێتە، خەلكێ گوندێ (بەرچی)یە. ئەڤ گوندە د كەڤیتە رۆژهەلاتا ئامێدیێ ل دەڤەرا (نهێلی)یا.

بەرچی د نیڤا دویێ ژ سادسالیا (١٩)ێ ژ دایك بوویە، ئو د نیڤا ئێكێ ژ سەدسالیا (٢٠)ێ چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

مەلا د زارۆكیا خۆدا هندی بێژی نەحەجمتی بوویە، رۆژكێ ئەو ئو بابێ خۆ دچن گێرێ، محەمەد ئەمین هندەك شویماتیا دكەت و خۆ نەڤۆلە د كەت، بابێ وی هندی دهێتێ نا حەجمیت، كەربێت وی ڤەدبن و رادكەتە سەر سەرێ خۆ، ئو ل نیڤا جوخینێ ب عەردی ددەت، ژ بەر ڤێ چەندێ پێیەكێ وی د شكێت و لەنگ دبیت. لەوڕا ژی خەلكی ناڤ لێ دانا محەمەد ئەمینێ لەنگ، ئەو ب خۆ ژی دبێژیت:

محەمەد ئەعرەجێ بەرچاییمە
ژ گەوهەر ژی زێباریمە
ژ غەففاری مەهدەرچیمە
ژ نەسەبێ خالدیمە

---

[1] . ئەڤ گوتارە سالا ١٩٨٩ێ د رۆژناما (هاوكاری) هـژمار– ١٠٥٥ دیرۆكا ١٩٨٩/٣/٢یدا هاتیە بەلاڤكرن.

پشتی زارۆکێ نەحەجمتی مەزن بووی، دەست ب خوندنێ کر، ل ڤێ مزگەفتێ و یا هەنێ و دارێ وی ل بن کەفشی، ئو ب وی لنگێ سقەت و لەنگ، ژ دەڤەرا بەهدینا بۆ دەڤەرا سۆران، ئو کوردستانا ئیرانێ، هەتا خواندنا خۆ ب دوماهی ئینای و ڤەگەڕیایە وارێ خۆ.

مەلا محەممەد ئەمین هندەك رویدان و بیرهاتنێت گرنگ د دەسنڤیسێدا تومار کرینە، جار ب عەرەبی، جار ژی ب فارسی، ژ ڤێ تێ زانین کو مەلای فارسی و عەرەبی باش زانینە. ئەڤجا ژ بەر گرنگیا وان یا مێژۆیێ دێ هندەکا دەینە پێش چاڤ:

- تو بزانە بابێ مە ئەوێ ژێڕا دبێژن شینۆ سالا ١٣١٠مش، ١٨٩٢زا د گەل کەس و کارێن خۆ مشەخت بووینە گوندێ (ئاوکا) ل زێباری، ژ بەرکو شەڕ و لێککەفتن د ناڤبەرا ئووجاخا وی و هندەکێت دیدا چێبوو. سێ سالا دمینیت پاشی د زڤڕیت جهێ خۆ ئو قەستا ئامێدیێ دکەت و ل خووندنگەها مەلا ئەحیا ئەفەندی ل نك مەلا مەحموود ئەفەندی د خوینیت.
- سالا ١٣٣٣مش، ١٩١٤زا ئویرس دهێتە گوندێ چەلکێ، لەشکەرێ بسورمانا ئێریشێ دکەتە سەر ئویرسی هەتا پایتەختی د رەڤیت.
- سالا ١٣٣٦مش ١٩١٧زا گرانی و مرن د کەڤیتە جهێ مە، هەتا خمسا جەهی و برنجی ب (٣٢) قڕانا د هات کڕین، باتمانا برنجێ گڕکی (سپی کری) ب (٤٠) قڕانا د هات فرۆتن.
- سالا ١٣٣٧مش ١٩١٨زا، شەڕ و جەنگ د دەڤەرا مەدا دژی ئنگلیزی پەیدا دبیت، ئەو ژی ب هاریکاریا خەلکێ دەڤەرێ و ب سەرۆکاتیا (حاجی شەعبان). د ڤێ سالێدا ئەز چوومە گوندێ (گەرەگۆ) ژ بوونا مەلاتیێ.
- سالا ١٣٤١مش ١٩٢٢زا، حاجی عبداللطیف ژ ترسا ئنگلیزی د رەڤیت.
- سالا ١٣٤٣مش ١٩٢٤زا سالا بیبەلەرزێ. لێ مەها نیسانێ ژنا من ئەمرێ خودێ کر. هەیڤا شەعبانێ بۆ جارا ئێکێ بیبەلەرز ل دنیایێ ددەت، هەتا هندەك چیا ژ بەر د هەڕفن، پاشی د هەیڤا رەمەزانێدا سالا ١٣٤٣مش، گەلەك جارا بیبەلەرز ل دنیایێ ددەت. ژنا من د ڤێ سالێدا دمریت.
- سالا ١٣٤٤مش ١٩٢٥زا، تەرگەکا گەلەك مەزن د کەڤیت و دنیا گەلەك سار دبیت، نەخاسمە ل دەشت و بەیابانا، تەرش و تەوالێ عەرەبا باهرا پێتر د مریت.

ئەڤا خارێ ژی دەڤا هەلبەستا وییە:

دەردێ عشقێ ئەڤینیێ
شەوقێ دابوو ل غەریبیێ
دەریایێ بەحرا غەربیێ
سەرمەست و گەردانی مەلا

خالا ل وەجهێ ئەنوەری
رەونەق ل ئەنیا دلبەری
دەریایێ داغا کەسەری
سەرمەست و گەردانی مەلا

بەژنا شرین وێ قامەتێ
چاڤێت حوبرا سەر کاغەتێ
دەریایێ بەحرا موحبەتێ
سەرمەست و گەردانی مەلا

جایی غەریب دەرکەفتەمە
تا ب عراق و عەجەمە
دەروونێ من دەرد و غەمە
ئاتەش ل سەردانی مەلا

دەر ئەووەلێ شەبیبیێ
بەیاض بوومە ل غەریبیێ
فەلەك بەد بوو ل تەجەللیێ
ئاتەش ل سەر دانی مەلا

ئەز فرقەتێ چەشمێ بەلەك
قەلەم خاربوو ل بوریا خەتەك
دەورا منی چەرخا فەلەك
لازم پەشیمانی مەلا

دلم سۆت و ل غەم دەرانی
چەرخا فەلەك ل دەورانی
خودا بنەهكام و ئیمانی
سەرمەست و گەردانی مەلا

دلم مەستە ل بەر خوینێ
تەبیب نەمان ل برینێ
دلم خەستە ژ نالینێ
سەرمەست و گەردانی مەلا

دلم مەستە ل بەر داغا
دۆست سووسنە ل ناڤ باغا
دلم خەستە بەر جەراحا
لازم پەشیمانی مەلا

ئەز مەجنوونم ژ كۆڤانی
تەلەبدارم ژ رەحمانی
بنە قسمێ ژ دەورانی
لازم پەشیمانی مەلا

(مەن نەدانەم) ڤێ گۆتنێ

ئەز بێ کامەم ژ ڤێ دنێ

نگەهدارم ژ مرنێ

ئاتەش ل سەر دانێ مەلا

محمد ئەعرەجێ بەرچاییمە

ژ گەوهەر ژی زێباریمە

ژ غەففاری مەهدەرچیمە

ژ نەسەبێ خالدیمە

ئەحمەدیٚ هەکاری

ئەحمەدێ هەكاری [1]

(١)

گوه بدنه حكایەتێ　　شەڕێ جنویزان قصەتێ
گەلۆ یار و ئەحبابان　　ژ سەیدێ ساداتان
وان چەندی ئەصحابان　　د ری‌یا دین كرن خەباتە
زەحمەت نایێتە حوسبان　　ناكەڤە ژ كێف ئەوقاتێ
جناویز ئەهلێ كەذابان

(٢)

جندی عەگید و نامدار　　نەصرانی‌یۆ هەم یەهۆد
پۆت پەرستێ ژ كوففار　　پێكڤە بزێر هداۆد
صاحب رم و كەڤاندار　　پێكڤە جڤیانە ئەو زۆد
هات سەر نەبییێ موختار　　شوبهێ غەمام و هەم دۆد

(٣)

ئەو سەیدێ توهامێ　　روونشتبوو ل بەر محرابێ
دكر قسا قیامێ　　ژ وەجە و جەفا حسابێ
جبرائیل هات سەلامێ　　هاتە ب ڤێ جەوابێ
كر خالقێ لا ینام　　ئەمر كریە تورابێ

---

[1] . ئەڤ بەیتا سیسەبانێ یا "ئەحمەدێ هەكاری" جودایە ژ یا "خالدێ زێباری" ب باوەریا من هەكاری چاڤ ل خالدێ زێباری كری‌یە. دەقا ڤێ بەیتێ و تێكستا دەسنڤیسا وێ پرۆفیسۆر جەلیلێ جەلیل د كتێبا خوٚ یا ب ناڤێ ((كەشكوولا كورمانجی/ كوٚمكرنا جەلیلێ جەلیل، رێداكتوٚریا: سەعید دێرەشی. ژ وەشانێن: Verein zur Erforschung und Förderung der Kurdischen Sprache, Kultur und Geschichte (Wien) ٢٠٠٤. دا، بەلاڤكری‌یە. ناڤبری دەسنڤیسا وێ ل پرتووكخانا نەتەوەیی یا رووسیایێ ل سانكتپیتێربوورگێ، وەرگرتی‌یە، كو د بن هژمارا كورد ٢٧، بەپەڕ ٥٥، هاتی‌یە پاراستن. دەسپێكا بەیتێ ب ڤی ناڤنیشانی دەسپێ كری‌یە: ((هذا بیت سیسبان بر جنیویزان جەنگ كری‌یە)). دەقا ڤێ بەیتێ من ژ تێكستا دەسنڤیس وەرگرت. گەلەك شاشی د لبا چاپكری‌دا هەبوون، مە راستڤەكرن.

(٤)

بزان توئێ شەریفی   هاتمە تە ئەز ب ئلهام
بال خالقێ لەطیفی   ژ دا بێژمە تە ب ئعلام
وێ هات سەر تە عەذریفی   جوملە کافر خاس و عام
خورتە نەبیێ ژ زەعیفی   هندی قەبیل ب تەمام

(٥)

یا سەیدێ عەدنانی   رابە ببە دەلیلە
خودێ گۆ، دا بزانی   ڤاسد کر جبرائیلە
زوو هەرە سیسەبانی   یا ئەحمەدێ خەلیلە
هێژ کو کافر نەگهانێ   دا تو نەبی ذەلیلە

(٦)

دەما زانی پێغەمبەر   گۆتە بلالێ حەبەش
گازیکە بینە لەشکەر   تەعجیلێ ب کە بینە خەش [١]
بچنە غەزایا ئەکبەر   جەنەت کەوسەر دبن بەخش
تەڤدیرا نەبیێ سەروەر   بلال کری سەوتا خەش

(٧)

ئەو نەبیێ گولباڤە   رابوو ژ جی چەلەنگە
نەسەکنی سەعەت و گاڤە   ئەسحابان کریە دەنگە
دەورانەك [٢] وی ڤەداڤە   هاتن شێر و بڵنگە
عەلی حەیدەر نە لناڤە   سوارێ تازێ شەنگە

(٨)

هات بابەکرێ عەگیدە   رابوو ژ جی وەکی شێر
خالد ئبن وەلیدە   هەم مقدادێ جوامێر
هات عومەرێ شەدیدە   سولەیمان طەلح و زوبێر
عبد الرحمن، سەعیدە   وان عەشەرێ موبەششەر

---

[١] . خەش: ل ڤێرێ واتە، "خوەش، خۆش"ە.
[٢] . ئەڤ پەیڤە ددەسنڤیسیێدا هۆسا هاتیە: "دیرانك" ب نڤیسینا نوی دبیتە "دێرانەك" مەتنێ "دەورانەك" هاتە دانان.

(٩)

هاتنه نك پێغەمبەر	ساحب سلاح و گورزە
جوملە ئەسحاب دەفتەر	خودان ئەوراد و حرزە
سەكنی ل نك بەرانبەر	هەزار ئەلوان و تەرزە
مە روح فدێ پێغەمبەر	دونیا بوبوو كو لەرزە

(١٠)

رابوون ب مال و عیلە	وان نەكرن تەفسیرە
ژ عشقا نەبیێ خەلیلە	دونیا كرن وان ژ بیرە
گۆتن كو ئەم ڤسەبیل	بچنە وان وەحشێ پیرە
....	....

(١١)

ئەو سوارێ چاپكە	یەعنی عەلی حەیدەرە
ئەو چوبوو شەهرێ مەكە	ئەڤرەنگ گۆتە پێغەمبەر
عەسكەرێ وان گەلەكە	بێ عەلیۆ بێ هونەر
ئەسحابان گۆ: غەم مەكە	نا دنە وان ئەز مەفەر

(١٢)

خالد ئبن وەلیدە	گۆتە حەبیبێ ئیمام
قوەتا من شەدیدە	ئەز قائمم هەر مدام
قەسەم بكەم مەجیدە	بكەم شەرەك ب تەمام
....	....

(١٣)

بێژە من ئەی ئیمامە	ئەزم خالدێ مەشهور
ئەڤ ناڤ ل من حەرامە	ئەگەر نەكم شەرەك زۆر
ناكم ل خە بەدنامە	دێ بچمە وان سەیێ سۆر
....	....

(١٤)

هاتنه بەتلێ كامل — روونشتن و ل وى حال
شەجعان و خەلقێ عادل — رابوونه عێل و هەم مال
توخ و عەلەم كر حامل — شێران كره ناله نال
ئەسحابه حەمى ت عاجل — هاتنه دەر سەرايى عال

(١٥)

ل نك رەسولێ ئەنوەر — ئەو سوارێ دەليله
ناڤێ مەشهور عومەره — دژوار و بەطل فيله
هونەر نائێته دەفتەر — عەجائبەك دەليله
مه و حەفيدێ پێغەمبەر — جهێ وى سەلسەبيله

(١٦)

ئەز عومەرێ خەتابم — هوون پێكڤه من دناسن
قاتل ئبن كەذابم — من شێر و تێر ئلباسن
بۆ كافران قەسابم — هونەر من بێ قياسن
بێ شك ژ وان ڤەنابم — كافر ژ خه بێ ئەساسن

(١٧)

خەش هاته پێشڤه موقداد — بوو بەيرەقدارێ عەسكەره
كافر ژ دەستێ وى ب داد — جنديێ پێغەمبەره
ل كافران ئەو جەلاد — شوبهەتێ غەنزەفەره [1]
دێ وان بكەم بێ بونياد — ب هەمەتا پێغەمبەره

(١٨)

ئەو رەسولێ موختارى — دەستێ خه وى هلينا
ب تەزەرع و ب زارى — دێ گازى و ئەنينا
(فانصر على الكفار)ى — (اجب يا سامعينا)
.... — ....

[1] . دەدەسنڤيسىێدا وەك مه ل مەتنى نڤيسى هاتىيه، لێ دياره كو يا دروست "غەزەنفەر"، "غَضَنفَر"ە.

(١٩)

ب ڕێ کەتی ئەو عەسکەر	هندی ئەهلێ مەدینێ
ل پێش نەبییێ سەروەر	بەتلێد کەن خوڕینێ
دگۆتن اللهُ اکبر	ب دل و جان بچینێ
پاشی کو مە دی کەوسەر [١]	ئەسەح بکەن یەقینێ

(٢٠)

ئەو حەسەن و حوسەینە	مانە دگەل فاتیمایێ
رەسوول گۆ: ئەم بچینێ	هوون بمینن سەحرایێ
جەزا تو ژی بمینی	روونی دگەل زوهرایێ
دا ئەم ژ دل بچینێ	دەفعێ بکەن بەلایێ

(٢١)

پێغەمبەرێ گولعوذار	ساحب قەبول و ئحسان
گۆتە جندیێ کوبار	هەرچی هەڕە سیسەبان
ئازا دبە ئەو ژ نار	دبە شەریکێ رضوان
د جەنەتێ ئەو ببە یار	دائیم نابین چو دەردان

(٢٢)

عومەر کوڕێ ئومی‌یە	دەما بهیست ئەڤ خەتاب
هاتی سەکنی ژپی‌یە	وی دا نەبییی جەواب
ئەزێ بچمە وی زوویە	ژ بۆ من ژی ئەو سەواب
خراب ئەگەر قەنجی‌یە	زوو بێمە دگەل جەواب

(٢٣)

پێغەمبەر وی دوعا کر	ژ بۆ عومەر ب دەستان
حەمیان ژ خودێ رجا کر	ئەو زوی هەڕە سیسەبان
عومەر بچووییێ شا کر	ب حوری و ب غولمان
ل بەر وی ئەرز و دوتاکر	فیلحال گها سیسەبان

[١] . ددەسنڤیسی‌دا (پاشی مە دی کەوسەرە) هاتی‌یە.

(٢٤)

وەکی گها مەکانی	وی دی نەوالەك مەحبووب
نەبوو د ڤی زەمانی	قەت شوبهێ وێ چ مەطلووب
طەیر و طیور و کانی	جاریـنە ئەول و هەوسووب
شوبهێ جەنناتا سانی	عەجائب مەسکەنەك خووب

(٢٥)

سێڤ و هنار سونبل	تێ هەنە مشمش و خۆخ
لەیمون و هەم سۆرگول	هەزار سەنۆبەرێ شۆخ
ژێ تێ سەدایا بلبل	ژ دەستێ وێ ئاخ و ئۆخ
سەد نعمە شوبهێ زەنگل	فەنا هات کافران تۆخ

(٢٦)

ئەو عومەرێ شەریفە	فکرییە سیسەبانێ
دی عەسکەرێ عەزریفە	هاتییە ژ بەیابانێ
سەد شاه سەد طائفە	پێکڤە حەمی گهانێ
ڤەت نابن ئەو خائفە	ژ نەوالا سیسەبانێ

(٢٧)

تەشبیهێ مار و مووران	هەم شوبهەتێ جەرادان
دەنگێ ساز و بلووران	تێتن ژ وان سووادان
دەنگێ نەی و ناقووران	چەنگ و دەف و سەدادان
عەودە ناخە ژ تاخبووران	عومەر فکری ئەجنادان

(٢٨)

عەزریف دگرتی تیپە	عەساکرێ جونوودە
منافق و سەلیبە	عەگید و هەم سوودە
عومەر لێ ما عەجیبە	پوڕ کافرەك جوحوودە
....	....

(٢٩)

گوه بدنه حازرينه [١] وەزيرێ خەوف ددلدا
ئيمان ئانى يەقينه موسولمانى ددلدا
ئەو عاشقێ نوورينه وى شوعلەيەك ددلدا
....

(٣٠)

دوعا دكر ژ ئەكبەر زەلالەتى نەمينم
يا رەب بكى مويەسسەر وەجهێ حەبيب ببينم
وەقتێ بێتن پێغەمبەر ئەسراران ژێ ببينم
يا رەب بكى موزەفەر نسرەتا وى ببينم

(٣١)

عومەر گۆتى ئەو حشمەت ڤەگەڕيا ئەو فيلحال
ژ وى سەيێ پڕ شەوكەت خەبەر ئانى وى دەرحال
چووين هاتن سێ ساعەت نەبى ژێ كريه سووال
(گۆ)، سيسەبان بوويه زەحمەت عەسكەرێ (وان) گرتى نەوال

(٣٢)

ئەو چوونه شوبهێ بايێ ئەصحابەئێ حەبيبه
وان بەرێ خه دا غەزايێ ئەو جوملە بوونه تيبه
دكن زكر و سەمايێ جەنەت بۆ مه نەصيبه
....

(٣٣)

ئەسحابه وێ گهانێ دانه هەڤدو مزگينه
خوندن عەشرێ قورئانێ (فاقتلوا المشركين)ه
....
....

[١] . ددەسنڤيسىێدا " حازرێ نان" هاتىيه.

(٣٤)

وان كافرێ د غەدار ئەو دین ئل وێ نەوالێ
بان كره یەكێ كوفار گۆتن هەرِە وێ ئالێ
چ كۆمەك بوویە دیار هاتە بنێ نەوالێ
....

(٣٥)

وەزیر گۆ: ئەز سولطانم ئەو كۆما ئەحمەدینە
ئەز ڤەنج ب وان دزانم ئەو هەر موڤەددەمینە
ڤەلیل كەسیر نزانم ژ بۆ مە وێ هاتینە
تەفتێش بكە تو خانم بنهرە كانێ كینە

(٣٦)

ئەو كافرێ مەلعوونە گۆتە وەزیرێ ئەحمەق
غەیری، بۆ مەغبوونە دژوارە شوبهی چاق ماق
چاڤ ل سەری بوونە خوونە رهێ وی كریە لەق لەق
دێ وان بكەم ستوونە دەستی دایە شوور، بال چاق

(٣٧)

سووند خاری پوت و لاتان نا دمە وان ندایێ
ب حەرب و موعجزاتان ژ بۆ خاترێ حوسنایێ
خلاس كم وان ژ وەلاتان ژ بۆ وسعەتا دونیایێ
....

(٣٨)

گازی كری عەگیدان یەك ئانی تەنبە لێكر
نەكن ژ من ئومیدان ب مەیدانێ ڤەرێكر
چوو ناڤ خودان تەوحیدان ڤەستا ڤرینێ ژێ كر
عومەر هاتی وەلیدان سەری د ملدا ژێ كر

(٣٩)

عومەر ئبن خەتابە — دەما کوشتیێ (ئەو) سەیێ پیر
گۆتە ئەسحابان رابن — هلینن ئەم گورز و تیر
نەچن ژ بۆ مە خرابە — دبە ژ بۆ مە تەقسیر

(٤٠)

ئالایا کەسك و سۆرە — ئانی ژ دل بەیان کر
ئەسحابە (حەمی) هاتنە دۆرە — شەرتێ غەزایێ عەیان کر
خالد کشاندی بۆڕە — بۆ ڤرینێ ل وان کر
ئەو نەبییێ بەشیرە — گازی ئبن وەلید کر

(٤١)

هەرنێ ب گورز و تیران — ل مەیدانا عەگیدان
ب نەعرە و تەکبیران — هەیبەت ل وان عەنیدان
.... — ....
.... — ....

(٤٢)

خالد دگەل موقدادە — ئێ دن عومەرێ فارووق
بۆ جەنگ دانی بونیادە — ئەم دێ بکەن وان مەحرووق
ل مەیدانێ دانی ترادە — غەزا ژ بۆ مە مەعشووق
کۆما وان بکەن بەربادە — ب گورزان بکنە مەسحووق

(٤٣)

مورره چوویە مەیدانێ — گازی کری کوفاری
هەر بەزینە مەیدانێ — ب خورتی کر نەخاری
.... — ....
.... — ....

(٤٤)

موررە کوشتی شەش کافر — پاشی ئەو بوویە شەهید
حەمیان گۆتن ئەو کافر — چ مەلعوونەك پڕ عەگید
موقداد لێ بوویە زاهر — ب ئزنا رەببێ وەحید
هاتمە تە ئەز یا کافر — دێ تە بکەمە قەدید

(٤٥)

(ئەز) موقدادێ عەرەبیمە — باش عەسکەرێ رەسوولم
سووارەك چەلەبیمە — ساحب دۆل و قەبوولم
ژ نەسلا غالبیمە — ئەسحابەئێ رەسوولم
ل شوون ئبن طالبیمە — خودان سوڕ و وسوولم

(٤٦)

هات موقدادێ نەوفەرە — سووارەك بێ مەفەرە
ژ حالی نەبوو بێ خەبەرە — رەقساندی گورز و تەفەرە
موقداد گو: ئەللاهو ئەکبەرە — روحێ وی چوو سەقەرە
.... — ....

(٤٧)

یەك ژ کنارێ حەبیبان — یەك ژ کنارێ وان هاتە
بوو تۆز و ل هەڤ سەکنی — ل مەیدانێ حەشراتە
جەنگا کو پڕ ئەو عەجیب — رۆژ بوو وەکی زولماتە
کافر بوونە تیپ و تیپ — ئەسحابان کرنە خەباتە

(٤٨)

شەڕێ شێران ب شیران — بوو زلزلە مەیدانێ
کەمەند و گورز و تیران — ناس ناکن هەڤ ژ دوومانێ
ئەسحابە ددەن تەکبیران — یا رەب بکی ئیحسانێ
مەیدانا ژ خوونا خنزیران — رۆژ تەغەیور بوو ژ دوومانێ

(٤٩)

خوونێ گرتی رکێبه	عومەر کافر دهێران
عەجێب ڤێ جارێ چێبه	هوورکن سەنەم و دێران
روو سپی بن کۆما حەبیبان	مەقبوولێ جووامێران
....	....

(٥٠)

بوو چنگه چنگێ مسریيان	بوو برقه برقێ شیران
خوون چوو وەکی تاڤیيان	ژ خوشێنا پەڕێ تیران
نەعره ددان غازیيان	کێم بوو دەنگێ نەفیران
ئەسحابه و جندیيان	جەنگێ دکرن تەکبیران

(٥١)

غەزایا سەرفرازی	تنێ ب دەست و شیران
گەوری شوبهی بەرازی	خوون تێیه ژ برینا تیران
شەهید و جومله غازی	نەعره دگەل نەفیران
خودێ ژ ڤان بت رازی	ڤرێن کرن ب تیران

(٥٢)

شەڕێ شێر و پلنگان	خەشبوو ل وێ نەدالێ
شەهباز و وان چەلەنگان	ژ دل تێنه جدالێ
نالین وەکی ڤولنگان	حوسنا هاتیه ئەحوالێ
غولغولا جام و جەنگان	خەش تێ ژ وێ نەوالێ

(٥٣)

بوویه دوومان و تۆزه	ژبەر کەحێل و فیلان
هەسپێ کومێت بوون بۆزه	ژ بەر چەنگال و میلان
ئەڤ کینه کەڤنه دۆزه	هلکن ئەڤان سفیلان
ناڤێ د وان پێرۆزه	خلاس کن ژ ڤال و ڤیلان

(٥٤)

بوویه تاری نەواله   زولمات بوویه دونیایه
نینن ژ بۆ ڤان سەبره   ژ عشقا موصطەفایه
سەری بوونە بێ قەدره   ژێ نائێتن حکایه
....

(٥٥)

دەما کو بوو ئەڤ عەجیب   جەنگا کو پڕ وە شەدید
خوونێ دگرتی رکیب   حەفتێ ئەسحابە شەهید
گازی ئەسحابان حەبیب   هاتنە سەر ئەو عەگید
کوشتن ژ کافر سەلیب   ژ وان خەلقێ د عەنید

(٥٦)

سەد حەزار و حەفت حەزار   چوونە ژ خەلقێ کافر
ئەسحابە مانە حەزار   ئەو بوون وێ شەڤێ سابر
سوبێ ژ نووڤە تیکرار   شەڕەك عەجائیب وان کر
....

(٥٧)

عەجائب بوو ڤڕینە   خوون دباری ژ مسریـیان
وەکی شێران نالینە   خوون چوو وەکی لەییـیان
دریـیا خالقێ بارینە   صەلەوات ددان غازیـیان
ژ کوردان دهاتن گوڕینە   دەنگ دکەتە کەهنیـیان

(٥٨)

گوڕین کەتە ئاسمانان   بوو زلزلە ل عەردان
تیر بەرددا ژ کەڤانان   ئەسحابە شێرە مەردان
شەرێد ڤان بەهلوولان   داڤێتنە هەڤ کەمەندان
کافر و موسولمانان   دو رۆژ و شەڤ کهەڤدان

(٥٩)

الله الله تەبارەك	گۆتن ئەوان جندیيان
ناڤێ خودێ موبارەك	دوخان کەتە سەر چيان
ئەسحابە کوشتن چار لەك	ژ باتن و جەهنەمیيان
....	....

(٦٠)

لێدان کو بوونە عوجاج	غازی ددەن صەلەوات
هلداڤێتن ئەوان تاج	کافر دمايين لێ مات
ژ هەڤ ناکن تو علاج	ئايەت و جەنگ و حەرب هات
....	....

(٦١)

هلداڤێتن غەدارە	ل هەڤ ددان ئەوان دەرب
ژ گورزان دچوويە نارە	بەرق ڤەددا شەرق و غەرب

(٦٢)

وە بخێر هاتی ئحسانە	ئەسحابەکێ گرانە
دنێڤ دوخان و وەدۆدان	ڤەسابێ کافرانە

(٦٣)

ئەو کافرێ ئەلخەنناس	ناڤێ مەشهوور و طارق
جەنگەلا ئەو ب ڤياس	دخوونێ لەش بوونە غارق
کێم بوون ئەسحابەئێ خاس	غالب بوون ئەو موناڤق

(٦٤)

گوهـ بدنە موسولمانان	ئەسحابە مانە حەفتێ
ژنان گۆتن ئەل ئەمان	رەسوول دکەت خەباتێ
هەوار کرە شێرێ ميران	حازر بت ڤێ ساعەتێ

(٦٥)

چار مەلەك و چار يار	هاتن دهەوارا رەسوول
ئەو چەندی کوشتی ژ کوفار	نا ئێنە حسابا مەڤتوول

(٦٦)

ئەو نەبییێ موختاری دەستێ خە وی هلینا
ب تەزەرع و ب زاری د گازی و ئەنینا

(٦٧)

رۆژ بوو ئێڤارا تاری هاتن حەمی تەبایی
حەرچێ پەیا سوواری حەمیان خە دا چیایی

(٦٨)

ل سەرێ وی چیایی کری دوعا و ئامین
خودێ وی ئەمرێ بایی دوعائێ رەسوول زوو هلین
بکە عەلی بێ نیدایێ زوو هەرە خە بگەهین
پێغەمبەر مەحزوون مایی ژ وی تو بۆ وی شەرمین

(٦٩)

ب ئزنا رەببێ خەبیر عەلی زانی ئەڤ خەبەر
ڤڕبوون ئەسحابێ کەبیر مەحزوون بوویە پێغەمبەر
زوو هەرە هانا بەشیر یا بەهلوولێ ئان ئەکبەر
ئەو عەلییێ لانەظیر سوواربوو وەقتێ سەحەر

(٧٠)

زوهرێ گها مەدینێ وی دی مەدینە خالی
فاتما بەردا گرینێ حەسەن حوسەینە دکالی
عەلی چوو سەر وێ شینێ جەزا ل نك دنالی
وی گۆتە حورول عینێ کووڤە چوون ل کی ئالی

(٧١)

گو، جبرائیلێ ئەمینە هاتی دگەل بورهانێ
((فاقتلوا المشرکینَ))ە ل نەوالا سیسەبانێ
عەلی بهیستی ئەو مزگینە کر کاروبارێ بارخانێ
وی گۆتە وان مەگرینە ئەزێ وێ بچمە هانێ

(٧٢)

صاحب جەمال و سوڕن　　سووار کری ل دەڤایێ
بارێ بارخانێ بارکر　　بەرێ خە دا غەزایێ
وان ژی دوعا سەنا کر　　چوون ل دەشت و سەرایێ [1]

(٧٣)

هەردو کوڕێد روال　　عەلی شهاند بال حەبیب
نەبی ژێ کریە سووال　　کانێ ئەو سووارێ ب عەجیب
جەواب دایە وی فیلحال　　گۆ: چوو ناڤ خودان سەلیب

(٧٤)

ئاژۆتە سەر کانییێ　　دوندل ل ڕێ روونشتی
بەرێ خە دا نیدایێ　　دەسمژەك تازە شوشتی
فیلحال پێدا زەنگویێ　　ب مەیدانێ گەهشتی
نالی دایە گازیێ　　نەعرەیەك وی راهشتی

(٧٥)

کافرا سەدا لێ ئزهار　　فکرێ دبن ل وێ ئالێ
فیلحال عەزریف یەك هنار　　هەڕە ژێ بکە سووالێ
بگر وی بینە ئشکار　　دا بزانم ئەز ئەحوالێ

(٧٦)

ئەو قاسدێ عەزریفە　　هاتی ل نك حەیدەرە
دادایە لاتەك ئەلیفە　　وەرە پێش من بەرانبەرە
نائێ تە بکەم زەعیفە　　تە ببەم بال سەرعەسکەرە
گرتی عەلیێ شەریفە　　چاڤ دەرانی گۆ: هەڕە

---

[1] . بەلکی یا دروست "سەحرایی" بیت.

(٧٧)

هەرە بێژێ ئەز عەلیمە	زاڤایێ پێغەمبەرم
سووارەکێ قەویمە	بێ مسل و بێ دەفتەرم
بۆ سەرێ تەڕا هاتیمە	خودان سوڕ و هونەرم
ما وەڤتە ئەز نەدیمە	پەهلەوانێ ئەکبەرم

(٧٨)

ڤەگەڕیا ل نك مەلعوینی	چوو سەکنی ئەو کافرە
گۆ: حالێ من دبینی	ئەو سووارەك نادرە
بنێ تو کێ دشینی	برا ببیت حازرە
ئەوێ کو تو دبینی	عەلی وەکی ئاگرە

(٧٩)

نە بخێر دهات چیلۆ	گورزێ دەستێ وی زۆرە
منافقەك وەك فیلۆ	چوو ل ئالییێ پێغەمبەرە
گۆتە عەلی ڤەتیلۆ	تە بکەم کەربکرە
عەلی گۆتێ سفیلۆ	تە شا بکەم ب سەقەرە

(٨٠)

عەلی ب چەرخ و بازە	رەقسی ل دۆر کافری
دەستێ خە ڤەمشتی تازە	تە کفا دین لێکری
قەبوول نەکر بەرازە	زولفەقارەك ڤژ کری
شوبهی خیارێ تازە	سەر تا قەدەم شەق کری

(٨١)

پاشی وێ هاتی قەنبەر	شوبهی سەیێ دوژوار
هاتی عەلییێ حەیدەر	ئەو کافرێ پڕ غەدار
عەلی ئەو ژی کر دوکەر	ژ هەسپێدا کرە خار
تەنێ تەنێ هاتنێ	حەتا کوشتی ژێ حەزار

(٨٢)

طەعنە دی ئەو عرنی		حەمی کری زولفەقار
هات و خەپر پەسنی		ئەزێ بکەم تە غوبار
هێژا عەلی عرنی		حەمی کری زولفەقار
کوشتن جەهنەم بی غەنی		ل کافران بۆ هەوار

(٨٣)

کافر جی سووار بوون		نالێن کەتە نەفیران
سێسەد لەك و هەزار بوون		غەیر ژ بەگ و ئەمیران
جوملە ل عەلی کاربوون		ئەسحابە ب دەست و شیران
نسرەت ل ڤان ئەشکار بوون		ڤرکن ژ وان خنزیران

(٨٤)

نسرەت بۆ ئەسحابان هات		لێ بوویە عشق و بازی
عەلی تەکبیر کو هنگاڤت		ل کافران بۆ گازی
ئەو چەندی کوشتی ب کەرات		ئەسحابەئێ غومازی
بەر محمد صەلەوات		هەردەم ب سەرفرازی

(٨٥)

(نصر من الله) هات		دگەل فەتح و هەم قەریبە
خودێ ددا ڤان نەجات		ئەسحابەئێد حەبیبە
مات مایین ئەو حەشەرات		گۆتن: ئەڤ چ عەجیبە

(٨٦)

هاتن رایێ ئێ مایی		د حەسارا کۆچك و کەلان
هەرچیێ نەهاتە رایێ		کوشتی ئانی ژ تالان
کافر برنە فەنایێ		بر جهێ بانگ و سەلان

(٨٧)

ئەو وەزیرێ هەزار بەهلوولان　ئانیبوو نك محمد
گۆ: سدیقێ باوەر ب ئیمان　یەڤین ئانی ب ئەحمەد
دگەل ڤان بوو موسولمان　ژ کافران ما چەنسەد

(٨٨)

حەمی موسولمان کرن　حوسنا ل وەزیر مار کرن
ڤەستا مەدینێ کرن　دینێ حەق سابت کرن

(٨٩)

ئسلام دووربوو ڤی جاری　کافر دمانە مەحزوون
ئەو ئەحمەدێ حەکاری　گۆتی کەلامێ مەوزوون
هیڤی دکەم تو باری　نەفسا خرابێ مەعدووم
ئازا ببین ژ ناری　ژ جوملە فعلێ مەحزوون

(٩٠)

گەلی خەلقێ جڤاتێ　صلی علی محمد
ببینن هوون ڤاتێ　ببە شەفیع محمد
بچینە عەرەساتێ　ببە هەر بەر محمد

(٩١)

یارەب بدی نەجاتێ　وەجهێ حەبیب ببینن
ڤیکرا بچنە جەنناتێ　حەتا ئەبەد بمینن
ژبەر مەکەن ئەوقاتێ　دەستێ خە هوون هلینن
هەر گاڤ و هەر ساعەتێ　فاتحان ژ وانرا ب خوینن

بجمعا

هزا بيت سيرهات برجنويزان جنك كرديه

كوه بيز حكايتي شرى جنويزانا قصريتي

كلو بارو احبابان ژسيدى سادانان

وان چيندى اصحابان دريادبيم كرن قباتر

زحمت نايتر حسيان ناكفر ژكيفى اوقاتر

جنا و يز اهل ـــــــ زا بان

بەرپەڕێ ئێکێ

كافربزنه فنابى بزجهلي بانكو مسلان

اوودبرهدز بلهلولان اينبو نك محمد

كوسديق باوربا ايمان يقين ابى باأحد

دكل قالان بو مسلمان ژ كافران ماجنسر

حچي مسلمان كرن حسنا ليو دبر ماز كرن

فستا مربن كرن دبني حق سابت كرن

اسلام دوربو ججاري كافر دمان محزون

اواحمدى حكايك كوتي كلايه موزون

٢ هقي دكم توباري نفسا خرب مفروم

بەرپەڕێ بەری داویێ

ادا بمن ژ نارێ ژ جمل فعلی صدون

کلی خلقێ جفا بێ صلی علی محمد

ببی بن هون قابێ بب شفیع محمد

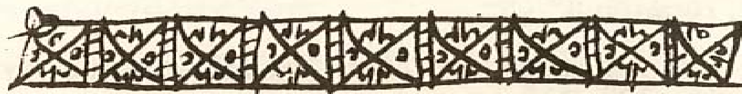
بچن عدرسا بێ بب هر بز محمد

یا رب بجی نجا بێ وجهی حبیب ببینن

فکر بچن جنا بێ حتا ابد بیم نن

ژ بز مکن او قا بێ دستی خهون هلسن

هر کا قو هر سا عق فاتحان ژ وند بخونن

دنبلا فروشه   سنه ۱۲۷۲

بەرپەڕێ داویێ

هەلبەستێن سێوی

(١)

كا مەعدەنا صدق و صەفا

كا مەعدەنا صدق و صەفا
كانىٚ عەطا جوود و سەخا
بەحرا كەرەم كانىٚ وەفا
كانىٚ محمد موصطفى

كانىٚ ئەمیر (من الزمان)
كا جامعىٚ جوملە قورئان
كانىٚ عوثمان بنى عەففان
كانىٚ محمد موصطفى

كانىٚ ئەمیر (من الابواب)
كانىٚ رئيس (من الاشباب)
كانىٚ عمر بن الخطاب
كانىٚ محمد موصطفى

كانىٚ ئەمیر (من الرفيق)
ثم استوى على الطريق
كانىٚ ابوبكر الصديق
كانىٚ محمد موصطفى

کا فاتحێ صەفا کوفار
کانێ ئەسەد (من الجبار)
کانێ عەلی من الاخیار
کانێ محمد موصطفی

(٢)

ئەمان سەیدا

ئەمان سەیدا، ئەمان سەیدا
چ دەردەك بوو ل من پەیدا
من نە عەقلە، من نە صەودا
تە رحلەت کر ژ دونیائێ

جابێ ببەن بۆ ئامێدییێوا
صەد و پێنجەھ فەقی ل مەدرەسێوا
کەت لێ نەما بۆ راتبێوا
تە رحلەت کر ژ دونیائێ

ئەمان سەیدا، ئەمان سەیدا
جابێ ببەن بۆ قەلسێوا
بانگی ببەن بۆ قەلسێوا
صەد و پێنجەھ فەقی ل مەدرەسێوا
کەت لێ نەما بۆ نڤێژا سپێدێوا
تە رحلەت کر ژ دونیائێ

ئەمان سەیدا، ئەمان سەیدا
جابێ ببەن بۆ زێبارێ
بانگی ببەن بۆ زێبارێ
صەد و پێنجی فەقی ل مەدرەسخانێ
کەت لێ نەما بۆ دەرسا (ئعانێ)
تە رحلەت کر ژ دونیائێ

ئەمان سەیدا، ئەمان سەیدا
جابێ ببەن بۆ مالا منە
نە هەلگرن غەما منە
دونیا پیچە هەر مرنە
فەقیێ مەزن شینا منە
تە رحلەت کر ژ دونیائێ

(٣)

ئەم دێ بکەین مەدحێ رەسول

ئەم دێ بکەین مەدحێ رەسول
یا رەب هیڤیا مە بکەی قەبول
کو د حەشرێدا نەبین مەلول
هیڤی محمد مصطفی

مەلول نەبین قیامەتێ
خارج نەبین ژ ئوممەتێ
مەحروم نەبین ژ جەننەتێ
هیڤی محمد مصطفی

قیامەت رۆژەكا تەنگە
عەرض و عەسمان دبیت دەنگە
گونەهكارا نابیت رەنگە
هیڤی محمد مصطفی

حەشرا مە ل ئەرضێ شامێیە
محمد ئەهلێ بەیتێیە
چاڤێ مە ل رەحما خودێیە
هیڤی محمد مصطفی

رەببی خودێ ب فەضلا خۆ كەی
تو ب حورمەتا ناڤێ خۆ كەی
مە ژ ئیمانێ بێ بار نەكەی
هیڤی محمد مصطفی

ئوممەت دبیت حەفتێ و دو صەف
خوزیا مە صەفا ئەووەلی
كەس بارێ كەس نا هەلگریت
ئیللا محمد مصطفی

خالق بخۆ نازل دبیت
محمد بخۆ حاضر دبیت
مەخلوق هەمی جەمع دبیت
هیڤی محمد مصطفی

رۆژا حەشرێ و میزانێ
خێر و شەڕ تێنە کێشانێ
کافر دێ خازن ئیمانێ
هیڤی محمد مصطفی

کافر دبێن محمد کانێ
ئەم دا پێ بینین ئیمانێ
ئەڤرۆ رۆژا پێشەمانێ
هیڤی محمد مصطفی

محمد دبێت هنگ کافرن
سەر دونیائێ ب تەکەببورن
ژ بۆ ئەڤرۆ هنگ حازرن
هیڤی محمد مصطفی

گەلی کافرا هنگ خلاصن
سەر دونیائێ م ناناسن
ژ بۆ ئاگری هنگ غەواصن
هیڤی محمد مصطفی

(٤)

گوه بدنه من یار و برا [1]

گوه بدنه من یار و برا
ئەز دێ بەیان کەم (ماجری)
جەرگێ مە سۆت عاقل کەرا
موطیعێ نەفس و شەهوەتێ

دینێ خودێ کەس لێ نەما
دینێ عەزیز دا ب درهەما
دینێ خودێ کەس لێ نەما
کانێ زەلامێت غیرەتێ

ئەو مورشدێ حەقیقەتێ
ئەو عالمە سەر سوننەتێ
ئەو صۆفیێ طەریقەتێ
هاوار رەسولێ ئوممەتێ

میر و وەزیر و جندییا
هەم بەگلەر و ئەفەندییا
شەرعێ موبین دا ب روپییا
ئەو دێ چکەن قیامەتێ

[1] .ئەڤ هەرچار هەلبەستێن هەنێ: ١. گوه بدنه من یار و برا. ٢. ئەم دێ بکەین مەدحێ رەسول ٣. ئەمان سەیدا ٤. کا مەعدەنا صدق و صەفا. سالا ١٩٧٠ من ل سەر دەفتەرەکێ نڤیسیبوون، کو هنگی من خۆ پێ هوی دکره نڤیسینێ.

هندی هەبن وان زێڕ و مال
ملك و ئەملاك و پوڕ عەیال
دێ زێدەکەن حرس و خیال
نەفس طالبا کەسرەتێ

ئەز لەو دبینم زەحمەتێ
صەد ئاه ژ دەردێ حەسرەتێ
شەرعێ موبین دین ئوممەتێ
بابێ موعین و نەصرەتێ

زەمانێ مە قەومەك بیـیە
خاص و عەوام دل تاریـیە
ئەعمال و ئەفعالێت ویـیە
بوغض و فەساد و غەیبەتێ

ئەهلێ تەصەرروف بەرزەیە
وەعظێ مەلا بێ فایدەیە
فسق و فجور هەر زێدەیە
خارنا ربا و رشوەتێ

مەجالسا ل گەل ژنا
مصافحا مێر و ژنا
موبتەلانە ب خەمر و زنا
عالەم برە هلاکەتێ

ئەی ئوممەتا خیر البشر
نحن وقعنا في الخطر
وەرنە طەریقا موعتەبەر
مەشغول ب ذکر و طاعەتێ

دل سۆتی‌یە پوڕ کەسەرە
تەقدیرا شاهێ ئەکبەرە
ڕێیەك نی‌یە لێ ب کەین دەرە
دەردێ نەخۆش و محنەتێ

(٥)

گەلی خەلکێ خاص و عام [١]

گەلی خەلکێ خاص و عام
تەماشە ب کەن بەلایێ
نازل بوو ژ عەسمانان
گرت و عامێ دونیایێ
خەلقۆ وەرن تەوبەکەن
خودێ راکەت خەلایێ

وەی بوویە قەحطەك مەزن
ل سە جوملە ئنسانان
دائم دخۆن گیائی

[١] . ئەڤ هەلبەستە ژ دەسنڤیسا ((سەعدی)) هاتیە وەرگرتن.

ب مانەندی حەیوانان
نالێن کەوتە فەقیران
رەزاقێ ئنس و جانان

کەسێ نەدکر چو طاعەت
نە ترسان ژ ئێتوونێ
نازل بوو سەر مە بەلاٛ

هەوار ل مە نەزانان
بەدەل فطرە و زەکاتان
دان قەمچور و سالیانە
بەدەل حەج و جهادان
دان تەعشیر و ئعانە
هێلا حوکمێ قورئانێ
هاتە سەر مە فەرمانە

بار چوویە صەد توومەنان
دیار ناکەت ل چو عەردان
خودانێت زێڕ و مالی
دەستێت بەرخۆدا بەردان
بێهیوی‌نە ژ عەیالی
قەط ژێ نائێ خەبەردان

ئێتیم و ژار و فەقیر
کەوتنە بەر دیواران
بێهیوینە ژ خارنێ

رۆهنك تێن وەكی باران
ماینە ل هیویا مرنێ
تو خودانێ بێچاران

ئاسنێت....... دەرگەهان
بو...... پلا و جلیا
هندی فەقیر دقوطن
كەس لێ نابیتە خودان
..... تە مەفتوحە
خودانێ بێ خودانان
رەنگێ د رەش زەربوونە
بوونە غەزالێت....
تۆز و گەرێ وەربوونە
بوونە ڤەدیدێ ژاران

ئێدی ناكەن گۆتنێ
دگرین صوبحێ و ئێواران
وێ ل مە خلاسبوو گیا
خارن گۆشتێ ئنسانان
دایێ دخاری ئەولاد
دگەڕیان وەكی پەروانان

رابوو ل مە ڤیامەت
جەنازات مان ل كۆنان
جارەكە دی تەوبەكەن
شەریعەت بجه بینن

بدەن فطرە و زەکاتان
مرنێ بیرا خۆ بینن

رەحما خودێ عەظیمە
بۆ جوملەی موسولمانان
وەکی ئێکی د کوونان
صەد ئنسانان دچوون جان
عزرائیل مابوو حەیران
ژ روحکێشانا ئنسانان

حەیفا زاوا و بووکان
مانە ل چۆل و کەیویکان
وەکی رەنگێ کولیلکان
بوونە خۆرێ حەیوانان
بوو شەعشەعە ل دونیائێ
کەس د هەوارا کەس نائێ
وێ بوو رۆژا وەیلائێ

هەوار ژ بۆ بێ خودانا
هەوار ژ بۆ ئێتیمان
هەمی مانە ل صەحرائێ
دکەنە گازی ئەغنیان
کەسێ جەواب نەدائێ
عزرائیل لێ بوو خودان
روح لێ برن عەسمانان

غەریب و فەقیر و ژار

هەمی چوونە رەحمەتێ

خودانێت زێڕ و مالی

بێهیوینە ژ دەولەتێ

ئەجەلی کرن تالان

خالقێ ئنس و جانان

مە هێلا شەرعێ شەریف

ئەمر و نەهیا نزانن

ئنسانێ ژار و ضەعیف

مابوو ل هیویا شەیطانی

هاتە سەر نەفسان بەلا

نەما رزقێ ئنسانان

..... الله فەقیر

بێ هیوی بیە ژ عەیالی

وەج نەگرت زێڕ و مالی

..... کول کۆوانان

ئەگەر کەسەك دێ پورسیت

سالا نەهو...........

مە گۆتن ئەو چەند خەبەر

بەحسید خەلاو قەسوەتێ

....

....

بەرپەڕەك ژ دەسنڤیسا سەعدی

(٦)

ئەی بولبولۆ [١]

ئەی بولبولۆ حەیران و مەست
ئەم هەردو لێك عاشقترین
بانگ بەر خودێ ، رۆژا (الست)
ئەم هەردو ل عشقان ئافەرین

عشق ژ تە ناكەت مەجال
ئەی مالخراب روونێ بحال
خۆش لێددەتن بائێ شەمال
زولفان و خالێت عمبەرین

ئەی ((عەلی))یۆ مالك خراب
جەرگ و دلم بوونە كەباب
(یالیتنی كنت تراب)
نوورها محمد بوو ئجار

ئەی عەلیۆ عالی نەصەب
سەرچەشمەئێ رۆم و عەرەب
ب حەققێ لەوحێ ما كتب
نوورها محمد بۆ سەبەب

---

[١] . ئەڤ پارچە هەلبەستە ژ دەسنڤیسا مەلا محمد ئەمینێ بەرچی هاتیە وەرگرتن.

(٧)

دیسا ژ نوو [1]

دیسا ژ نوو عشقا بەرین
بەردا دەرۆنم ئاتەشە
زولفا موزەییەن عومبەرین
دەعوا تگەل خالێ رەشە

خالێ ل دێمێ دل روبا
صەد روح و جانان بوون فدا
صۆتم گەلۆ حوب تێ نەما
تەرکم کرین عەقل و هشە

عەقل و هشم بوو(نە) ئەسیر
دونیا کو گەھ گەھ تێتە بیر
دێم شوبهەتێ بەدرا مونیر
زولفان و خالێت عومبەرین

زولفان پناڤ وێر دادەرین
زولفا موزەییەن عومبەرین
خوش قەدد و بالا عەرعەرین
هشیانە سەر مارێت رەشە

---

[1] . ئەڤ پارچە هەلبەستە ژ دەسنڤیسا مەلا محمد ئەمینێ بەرچی هاتیە وەرگرتن

جار جار كو حەی تێت و دچیت
ئەحیائێ ئەرواحان دبیت
ئەنیێ دبێم نووره ژێ دچیت
دێم شوبهەتی شەمعا گەشە

شەمعا ژ بوستانان ئەوە
وەردا گولستانان ئەوە
سەردا ژ بوستانان ئەوە
مەست و خومار و سەرخوەشە

(٨)

ئولفا تە رەتن بایێ سەحەر

ئولفا تە رەتن بایێ سەحەر وەقت ل پەنجەر
مێلاك و جەگەر داینە بەر ترە خەنجەر
گاڤا كو وێ نشان مە دا ئەصبع خەنصەر
هەردەم كو نەبیتن لە ئەو گریە و شینە

گاڤا روح تبینی لە ئەو تێتە لقالب
کی تینە ت بەینا مە بکت صلح واصەفینە
روح و جەگەرا مە ئەوە وەك سترا عەقارب
هەر رۆژێ تکەتمە جەدەل و جەنگە لبالب

جەنگ و جەدەلا قەوسێ ل مە خەمرا حەلالە
مە ژ دەستێ موبارەك كو دیتن شیشەهی ئالە
ئەم بلبلن و وەقت شەفەق قەطرەئێ ژالە
ژ بەر ضەرب و فراقان ل مە مەجروح بو سینە

صاحب زنەخن ئەو كو ل من چاه زەمزەم
گەر ئەز ژێ ڤەخۆم جصی شوەم نسك و ئحرام
چەشمان كەبەدم صوهت سەرپائی تا قەدەم
وی دێمی ژ دنیا كرم ئەز دل، رێ و شینە

مەجنون كرم ئەز دام تەشبیهێ غەزالان
بەردامە ت سەحرایێ وەهە كەفتم نهالان
زێدە گرێ چەب ڤەناكەت ت نەقش حالان
لەو ل من كو دۆزەخ كرەفتەم و جەنەت بوچینە

(٤٢)

کافا کوودی نشانە دا اصبع خنصر   هەردم کونە بینق لە او کریە و شینە

کافا روح تبعن لە او تیتە لقالب   کی تینە تبنیا مە بکت صلح و صفیە

روحو جیکرمە اوە وکرد ستر عقاب   هەر دو تکنم جیداوە جهنکر لبالب

جنک و جیدلا فوتی لە خمر احلال   مە ئر دستی مبارک کرد کو دیقن شیشە آل

ام بلبلن و وقت شفقی قطرە ژال   ژ بر ضرب و فراقان لە مجروح بو سینە

صحبت نخی او کولمن چاه زمزم   کراز ژ یقحوم حصن شوون نسکواحرار

چشمان کیە م صوهتە سر پای تا قدم   وی دیمی ژ دنیا کرم از دل ری و شینە

مجنون کرم از دام تشبهای غزالن   بر دام تسرای وە کفتم نهالان

زیە و کری چب فنا کت تنقشی حالان   لو ملی کو دور نە کرفتم و جسب بو چینە

کاکا کوودی نیشانەدا اصبع خنصر   هەردەم کو نەبیتن لەم او گریە و شینە

کاکا روح تبعن لەم او تیتە لقالب   کی تیتە تبنیامە بکت صلح و دفعیە

روح و جگرم هاوە وکو دستی عقابا   هەر دو تکنم جیداوە جهنگر لبالبا

جنگی و جیدلا قوس لە خمر احلالر   مەژ دستا مبارکی دکودیتن شیشا ژار

ام بلبلن و وقت شفق قطرە ژالە   ژبر ضربا و فراقان لەم مجروح بوسینە

صحبت نحی او کولن چاه زمزم   کرار ژیقحوم حصن شوم نسکواحرار

چشمان کبەم صوهت سرپای تا قدم   وی دیم ژ دنیا کرم از دل ڕیا دشینە

مجنون کرم ازدام تشبهای غزالن   بردام تسحرای وە کفتم زهالان

زیدە کری حب فنا کت تنقش حالان   لو طن کوردرنج کرفتم و جنب بوچینە

شێخ نور الدینیٚ بریفکی

بەیتا قیامەتێ

بەیتا قیامەتێ، ئێکە ژ وان بەیتێن ب ناڤ و دەنگ ل دەڤەرا بەهدینا ب تایبەت و ل کوردستانێ ب تەڤایی، هەتا نهۆ نە یا خویا بوو کا کێ نڤیسیـیە و بەلکی کەس لدویف ژی نە چوبیت، ئەگەر چ چەند دەسنڤیسێن وێ ل نك من هەبوون، لێ مـن ژی نـەدزانی یا کێیە، هـەتا ڤـێ داویـێ دەسنڤیسـەك ب خـەتێ سـەیدایێ هێـژا مـەلا یاسـینێ ردێنـی کەتیە دەستێ من، ناسناڤێن وی "نوری" و "بریفکی" و سالا نڤیسینا وێ تێـدا هاتینـە، ژ نوی بۆ من مسۆگەربوو کو بەیتا قیامەتێ یا شێخ نورالدینێ بریفکیـیە.

بریفکی ئەڤ بەیتە سالا ١٢٤٠ێ مش، بەرامبەر ١٨٢٤زا نڤیسییە، هەروەك دبێژیت:

هجرەتا خیر الانام

هزار دو صەد چل سال تەمام

بەیتا قیامەتێ بۆ ((نووری)) بۆ مەرام

ناڤ و ناسناڤێن وی ژی سێ جارا د بەیتێدا ب ڤی رەنگێ خوارێ هاتینە:

١- هەروەك ل سلال هاتی: بەیتا قیامەتێ بۆ ((نووری)) بۆ مەرام.

٢- بدەستوور و رەحما ویـیە

ئازا بکەی ((بریفکی))یە

ب ئەصلێ خۆ قورەیشییە

٣- یا رەبی تو غەفووری

مننەتێ بکەی ل ((نووری))

عەفو بکەی بدەستووری

دەستنڤیسا ردێنی یا بـەیتا قیامـەتێ، رۆژا پێـنج شـەمبی، هـەیڤا موحـەررەمێ، سـالا ١٣٩٢مش، بەرامبەر ١٩٧٢زا ب دەستێ مـەلا یاسـینێ ردینـی ل گونـدێ "دێرەشـێ" هاتیـە نڤیسین. دەستنڤیس ٤٢ بەرپەڕە، هەر بەرپەڕەکی دەه رێز تێدانە، دەسپێکێ نڤیسـیـە: ((هذا بیت القیامة/ بسم الله الرّحمن الرّحیم)) ئو دەست ب بـەیتێ کریـە. خـەتێ وی گەلەکێ رند و خشکۆکە، خۆش تێت خواندن، سەر و جر و بەر بۆ دانایـنـە و جارنـا ژی نێزیکی رێنڤیسا نوی یا کوردی بوویە و مرۆڤ ل چ جها ئاسێ نابیت.

هەژیـیە بێژم، کو ئەڤ بەیتا ل سەر سێ دەستنڤیسا هاتە تویژاندن:

١- دەستنڤیسا ردێنی یا کو ل سلال بەحسێ وێ هاتیە کرن، نیشانێ وێ ئەڤەیە (یا)

٢- دەستنڤیسـا فەقـە ئەحمـەدێ تخـوبی، کـو د سـالا ١٣١٧مـش، بەرامبـەر ١٨٩٩-١٩٠٠ێ زایینی، هاتیـیە مەشقکرن، نیشانا وێ (ف)

٣- دەستنڤیسا "سەعدی" کو هێژا سلێمان ئامێدی ل بەرلینێ پێشکێشی مـن کربـوو، نیشانا وێ (س).

شـێخ نورالـدین سـالا ١٢٠٥مـش، بەرامبـەر ١٧٩٠زا ژ دایـك بوویـە و سـالا ١٢٦٨مـش، بەرامبەر ١٨٥١زا، چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ.

بەیتا قیامەتێ

(١)
گوهبدێرن ڤێ قصەتێ
کەسێ ژ ئوممەتێ
بەسکەن ژ غەفلەتێ [١]

(٢)
بەسکەن ژ ڤێ دنێ
بترسن ژ مرنێ
دا هوون [٢] ژ خودێ ببن خنێ

[١] . سوبحان ژ شاهێ قودرەتێ.. گوبدێرن ڤێ قصەتێ.. کەسێ ژ ئوممەتێ.. بەسکەن ژ غەفلەتێ (س)
[٢] . دا هنگ..... (یا)

(٣)

بترسن ژ پاشەڕۆژێ
دائم شەڤێوۆ رۆژێ
ژ ئاگر و [١] گەرما دۆژێ

(٤)

گوهبدێرن جوان [٢] و پیرە
گەلۆ بەنیێ د فەقیرە [٣]
مرنێ مەکەن ژ بیرە

(٥)

ژ بیر بکەن زێڕ و مالی
بگرین و هەر بنالی
ژ ترسا ژوالجلالی [٤]

(٦)

کارێ خۆ بکەن خەباتێ
لەزبکەن دەمێ و ساتێ
ژ ترسا [٥] عەرەصاتێ

(٧)

بلەرزن ژ حسابێ
بترسن ژ عقابێ
ژ جەهنەم و عەذابێ [٦]

---

[١] . ژ ئاگری و (ف).
[٢] . جەوان... (ف)
[٣] . گەلی بەنییێت فەقیرە (ف)
[٤] . ژبیر مەکەن بەنییێ د ژارە بگرین هەر بنالە ژ خەوفا ذوالجلالە (یا، س)
[٥] . ژ رۆژا (ف)
[٦] . بلەرزینن ژ حسابێ... ژ مەعشوشا عەزابێ... ژ هەیبەتا عقابێ (ف)

(٨)

ئەی گەلۆ ڤێ جەماعەتێ
گوھ بدێرن حکایەتێ [١]
ژ رۆژا قیامەتێ [٢]

(٩)

چ رۆژەکا پورٍ غەوغایە
نێزیکە هند نەمایە
مەفەرێ مە هەر مەولایە

(١٠)

زەمان چوو مە پەرێتە
قیامەت وەختە بێتە
چ حال ب سەر مە تێتە [٣]

(١١)

چ حالەکێ مەکان طەنگە
چ رۆژەکا ب دەنگە دەنگە
یێ حەق دزانیت چ رەنگە

(١٢)

وەکی تێت ئەو زەمانە
دنیا دبیت وێرانە [٤]
قاضی بخۆ سولطانە

---

[١] . گوھ بدێرن ڤێ قصەتێ (ف)
[٢] .دا بکەم بەحثێ قیامەتێ (ف)
[٣] . عومر (چوو) جارەك دی نائێتن.. قیامەت وەختە بێتن.. چ حال ب سەر مە تێتن (یا، س)
[٤] . وەکی گوٚتی ئەو بورهانە.. خراب دبیت وێرانە (یا)

(١٣)

قاضی شاهێ ئەکبەرە
رادکەت رۆژا مەحشەرە
مەهدەرچی نەبیێ سەروەرە [١]

(١٤)

مەهدەرچی میرێ دیوانێ [٢]
د رۆژا حەشرێ و میزانێ
ئەو بخۆ تێتە مەیدانێ

(١٥)

ئەو حەبیبێ قورەیشە
د قیامەتێ غیرەتکێشە
ل مەیدانێ ئەو ل پێشە [٣]

(١٦)

ئەو خالقێ رەحمانە
عالەمێ دکەت وێرانە
بکەس ناکەت پورسانە

(١٧)

وێران دکەت دونیائێ
هەمیان دێ بەت فەنائێ
کەس نینە لێ بکەت رائێ [٤]

---

[١] . محمد نەبیێ سەروەرە (ف)
[٢] . محمد ل دیوانێ (ف)
[٣] . ل مەیدانێ تێتە پێشە (ف)
[٤] . کی دێ ل وان بکەت رائێ (یا)

(١٨)

ئەو پادشاهێ ئەمیرە [١]

ئەو سولطانێ قەدیرە

بێ مالخۆ، بێ وەزیرە

(١٩)

ئەو میرە پادشایە

ژ مەخلوقێ دونیایە

دزانیت عومر چ مایە [٢]

(٢٠)

ئەو دزانیت عومرێ وانە

وەکی تێتن [٣] بورهانە

خراب تکەت [٤] وێرانە

(٢١)

وەکی تێت ئەو مەجالە

بێ پورس و بێ سوئالە

ئەو بخۆ دزانی چ حالە [٥]

(٢٢)

وەدبێژی یێ وەهابە

یا ئسرافیل تو رابە

دونیایێ دکەم خرابە [٦]

---

[١] . پادشاهە ئەو ئەمیرە (ف)

[٢] . ئەو دزانیت عومرێ وان چ مایە (یا)

[٣] . وەکی گۆتی ..... (یا)

[٤] . دبیت (یا، س)

[٥] . تبێت ئسرافیل دەرحالە (ف)

[٦] . دا عالەمێ بکەی خرابە (یا، س)

(٢٣)

وەكو من مراز هاتە
ژ هندی مەخلوقاتە
عومر ل وان پەراتە [١]

(٢٤)

عومر ل وان [٢] نەمایە
صوورێ بگرە ل هەوایە
ئەڤرۆ دێ کەم غەوغایە

(٢٥)

تو رابە ب دەستوورێ
ب دەستی بگرە ناقوورێ
لەز بکە پوفکە صوورێ

(٢٦)

تو رابە ب غەوغا کەین
دەشت و چیان خراب کەین
مەخلوقاتان فەناکەین

(٢٧)

ئسرافیل وەکی زانی
صۆر ت دەڤێ خودانی
ب قودرەتا سوبحانی [٣]

(٢٨)

سوبحان ژ شاهێ قودرەتێ
ناگەهان ژ غەفلەتێ
دێ صوورێ پوف دکەتێ

---

[١] . عومرێ وان چوو پەراتە (ف) –عومر کو چوو پوراتە (س)
[٢] . عومر ئێدی.... (یا، س)
[٣] . ئسرافیل کو وە زانی.. سوبحان ژ تە سوبحانی.. صوورێ دەڤێ خوٚدا دانی.. (یا)

(٢٩)

عزرائیل کو وه دیته

دگرت و د لەرزیته

روحێ ژ هەمیان دستینیته

(٣٠)

وەدبێت شاهێ پوڕ صفاته

ژ هندی مەخلوقاته

کی مایه ب حەیاته

(٣١)

عزرائیل وه ت بێته [١]

حکومەت هه ژ ته تێته

مەخلوق هەموو پەرێته

(٣٢)

ئەز گەڕیام د هەمیانه

د ئەرد و ئاسیمانه

من کەس نەدی ب گیانه

(٣٣)

من کەس نەدی مەوجوده

د قالبی روح وجوده

ب غەیری ئبلیسێ مەردوده

(٣٤)

فەرمان [٢] **دکەت یێ جەلیله**

وەدبێته عزرائیله

تو هەڕه ب تەعجیله

---

[١] . عزرائیل وه دبێته.. سوبحان ژ هەیبەتێته.. مەخلوقێ ته من پەرێته (یا)

[٢] . فەروار..... (س)

(٣٥)

تو هەڕە بلەزینە
ئەو ئبلیسێ لەعینە
روحێ ژێڕا بستینە

(٣٦)

خۆش هەڕە ب هەیبەتە [١]
ب غەضەب و ب محنەتە
روحێ ژێ بستینە ب شددەتە

(٣٧)

عزرائیل هاتە خوارە
ب خدمەتا یێ جەببارە
ژ بۆ طەلەبا یێ کوففارە

(٣٨)

دبێژیتێ یا ئبلیسە
یا خار و یی خەسیسە
چەند شول کرن ب تەلبیسە

(٣٩)

چەندیۆ چەند هزاری
عومر چەندی بوهاری [٢]
ددونیائێ بێ ئقراری

(٤٠)

چەندیۆ چەند سالە
ئادەمی تە کرن ضالە
ڤ خۆڕا تە کرن هەڤالە

---

[١] . ب غەضەب و ب محنەتێ.. تو هەڕە ب هەیبەتێ.. روحێ ژێ بکێشە ب شددەتێ (یا)
[٢] . بوهاری: ل ڤێرێ رامان پێ بۆری، چوو.

(٤١)
ئەو کووپەکێ بەرازە
ڤێدکەڤیت گازە گازە
ل خوٚ دینیت ئعزازە
(٤٢)
دکەتە دەنگە دەنگە
دلەرزیتن هەر رەنگە
دبەزیت وەکی غەدەنگە
(٤٣)
درەڤیت وەکی غەزالە
ئەو کووپەکێ شەکالە
ژ ترسا نالە نالە
(٤٤)
ژ ترسا دکەت گریانێ
ل هەیبەتا روحکێشانێ
ژبەر عزرائیل دخوازیت ئەمانێ
(٤٥)
عزرائیل دبێت یا کافرێ لەعینە
حوکمێ شاهێ ئەمینە
ئەڤروٚ تە چ ئەمان نینە
(٤٦)
ل هندی رێ و سەبیلە
پێڤە دچیت عزرائیلە
ڤێدکەڤیت عزرائیلە

(٤٧)

عزرائیل دبێت ئەی مراره

حوکمێ شاهێ جەبباره

تو خلاص نابی ئەڤ جاره

(٤٨)

ئەی موستەحەققێ جەزائێ

کەس نەمایە ل سەر دونیائێ

وەقتە تو ژی بچیە فەنائێ

(٤٩)

وەقتە ژ دونیایێ راکەم

شەربەتێ بدەڤێ تە داکەم

تە ب زەمهەریرێ شاکەم

(٥٠)

ئەو هەر وەکی صەئێ پیره

ڤێدکەڤیت حیڕە حیڕە

ب قوڕە قوڕ و لویره لویره [١]

(٥١)

ب چیڕە چیڕ ڤەتڕەڤیتن [٢]

ب مەشرق و مەغرب دچیتن

عزرائیل ڤێڕا دگەهیتن

(٥٢)

یا موستەحەقێ لەعنەتێ [٣]

تو راوەستە ڤێ ساعەتێ

دا طام بکەی ڤێ شەربەتێ

---

[١] . د ترسیت صەیێ پیره.. ژ ئاگر و زەمهەریره.. ڤێدکەڤیت حیڕە حیڕە (یا)

[٢] . ئبلیس دڕەڤیتن (یا)

[٣] . دبێتێ یا کافرێ ب لەعنەتێ (یا، س)

(٥٣)

ئەو شەربەتا کو ئەو مەرگە
طام بکە دا بزانی چ رەنگە
بسۆژیت مێلاك و جەرگە

(٥٤)

دصۆژن لبەر ئێشانێ
د بوهوژن لبەر کۆڤانێ
ژبەر زەحمەتا روحکێشانێ [١]

(٥٥)

ئەو شەطانێ بلەعنەتێ
کەفتە بەندا زەحمەتێ
چۆ بۆ عەزاب و محنەتێ

(٥٦)

هەروەکی ئەوی زانی
ب عەذابا یێ سوبحانی
روح ل قالبێ وی دەرانی

(٥٧)

ئبلیس کو بوو فەنایە
وەدبێتن یێ مەولایە
ژ مەخلوقێ من کی مایە [٢]

(٥٨)

وەدبێتن عزرائیلە
یا خالقێ جەلیلە
عەبدێ تەمە ذەلیلە

---

[١] . ئەوجار وەکی وی زانی.. بێ هوّش بوو ژ ئێشانی.. ژ بەر زەحمەت و روحکێشانی.. (یا، س)
[٢] . وێ دبێتن یێ مەولایە.. ژ بوّ قابضێ روحایە.. ل مەخلوقێت م کی مایە (ف)

(٥٩)

عزرائیل وه ت بێته
سوبحان ژ هەیبەتا ته
ئەز مایی‌مه عەبدێ ته [١]

(٦٠)

وەدبێژی ذوالجلاله
خالقێ بێ زەواله
تو ژی بمره مەجاله

(٦١)

تو ژی بمره گەڕا تەیه
ب دەستوورا ئزنا مەیه
باقی مان، هەر ژ بۆ مەیه [٢]

(٦٢)

عزرائیل کو وه دیتن
گازیەکێ رادهێلیتن
ب ئزنا خودێ دێ مریتن

(٦٣)

فەنابوون ئنس و جانه
ژ طەیر و وەحش و حەیوانه
ژ مەخلوقێ ئەرض و عەسمانه

(٦٤)

عەسمان کەر بکەر بوون
مەلەك د شاپەڕان وەربوون
روح ژ قالبان ڤەدەربوون [٣]

---

[١] . مایمه ئەز عەبدێ تەیه.. لازم فەنا ژ بۆ مەیه.. حەیات و باقی (مان) ژبۆ تەیه (یا)
[٢] . حەیات و باقی مان ژبۆ تەیه (یا)
[٣] . عاسمان دێ بکەربن.. مەلەك د شاپەڕان وەربن.. روح ژ قالبان ڤەدەربن (ف)

(٦٥)

مەخلوق کو بوون فانی

ئەو ستێرێت نوورانی

دێ وەریێن ژ ئاسیمانی

(٦٦)

ئەو ستێرێت رۆهن و گەشن

رۆژ و هەیڤێت د خوەشن

دێ خسفن، طاری و رەشن [1]

(٦٧)

طاری دبن هەمی ڤێکرا

ئەرض و عەسمان دبن ژێکرا

چەل و چیا دچن تێکرا

(٦٨)

ئەو چەل و چیائێت کوبباره

داهات بایەکێ دژواره

کرنە تۆز و غوبباره [2]

(٦٩)

سوبحان ژی سوبحانه

عالەمێ دکەت وێرانه

ئەو دبێ ئەزم شاهێ سولطانه

(٧٠)

ئەزم شاهێ مەولایه

خالقێ بلند و ئەعلایه

ژ بۆ من قووەت و بەقایه

---

[1] . د غەیرن طاری و رەشن (یا، س)

[2] . ئەو چیائێ د کوبباره.. بایەك تێن دوژواره.. دکەتە تووز و غوبباره (یا، س)

(٧١)

ئەزم شاهێ عەلیمە

قەدیمدا سەرمەدیمە

ئەزەلیمە، ئەبەدیمە [1]

(٧٢)

ئەزم خالقێ جەببارە

یێکم هەر ل قرارە

ئەز واحدێ قەهھارە

(٧٣)

وەدبێت شاهێ لەطیفە

کانێ بەنییێت شەریفە

ئەو ئنسانێت ضەعیفە

(٧٤)

کانێ کافرێت سەودایە

خودانێت کوچك و سەرایە

دگەل من دکرن دەعوایە

(٧٥)

کانین ئەو کوففارن

ئەو دگەل من کوببارن

وان رزقێ من دخارن

(٧٦)

کانێ میرێ ل دیوانێ

کانێ جندییێت ل مەیدانێ

کانێ گەداییێت ل مەیخانێ

---

[1] . ئەزم شاهێ عەلیمە.. پادشاهێ ئیلاهیمە.. ت قەدیمدا سەرمەدیمە (ف)

(٧٧)

کانێ شاه و ئەمیرە
خودان مالخۆ، وەزیرە
بۆچی ناکەن تەکبیرە

(٧٨)

هەمی کو بوون فەنایە
ئەو مولکێ کو دونیایە
ژ بۆ کێ وان هێلایە

(٧٩)

کەس نەما دڤێ خرابێ
ببێژیتە وی صەوابێ
ڤ خالق بدەت جەوابێ

(٨٠)

جەوابێ ددەت بخۆیە
مونەززەه زاتێ مەیە
ئەو مولکیەت ژ بۆ مەیە

(٨١)

ژ بۆ مە هەر قودرەتە
میری و سەلطەنەتە [١]
پادشاهی و عەظەمەتە

(٨٢)

ژ ئەو پاش یێ جەببار
چەندییۆ چەند مقدارە
رادکەت مەلەکێت چارە [٢]

---

[١] . .... سەنتەنەتە (س)
[٢] . ژەو پاش یێ جەبباره.. بۆراندن چەند مقداره.. راکرن مەلەکێت چارە (ف)

(٨٣)

ئەو مەلەكێت جەليله

جبرائيل و ميكائيله

عزرائيل و ئسرافيله

(٨٤)

ئەو هەر چار كو رابوون

ب ترس و لەرز و تا بوون

د قيامەتێ مولتەقابوون

(٨٥)

وێ تبێت شاهێ قودرەتێ

هەڕن بكەن خدمەتێ

ب ئاورن د جەننتێ

(٨٦)

بگەڕن د قەصرانه

حورىيۆ هەم غلمانه

هاى بدەن هەميانه [١]

(٨٧)

هاى بكەن جەننەتێ

خەملێ بكەن ب زينەتێ

ژ بۆ موحەمەدى وۆ ئوممتێ

(٨٨)

جەننەتێ بزەيينن

بۆراقێ دگەل خۆ بينن [٢]

ژ بۆ محمد بگەهينن

[١] . هەميان بدەن هايدانه (س)

[٢] . بوراقێ بخەملينن (ف)

(٨٩)
بوراقێ بینن چێکەن
خەلاتا ل پوشتێ کەن
ژ بۆ محمد ڤرێکەن
(٩٠)
ئەو بوراقا نوورینە
تۆخ و ئالاییێت رەنگینە
دگەل حوللە و تانج و زینە
(٩١)
زین ل یاقووتا ئەحمەر بیت
لغاڤ ژ زوبەرجەدا ئەخضەر بیت
حوللە، یێك صور و یێك زەر بیت
(٩٢)
مەلەك دکەن خەباتێ
دلەزینن ڤێ ساتێ
دخەملینن جەنناتێ
(٩٣)
دخەملینن حوریانە
تینن تۆخ و ئالانە
دگەل بوراق و حوللەیانە
(٩٤)
ئەو مەلەکێت خودێنە
ب تۆخ و ئالاڤە تێنە
ب مەیدانا قیامەتێدا تێنە
(٩٥)
تێن و هەر دگرینە
دگەل بوراقا رەنگینە
دگەڕن ل قەبرێ نوورینە

(٩٦)

وەدبێنە مەیدانێ

یا خرابە وێرانێ

پا قەبرێ محمدی کانێ

(٩٧)

وەدبێت ئەرضێ خرابە

ب وی کەم یێ وەهابە

نزانم بدەم جەوابە

(٩٨)

ب وی کەم یێ جەببارە

بایەك هاتی دوژوارە

کرە تۆز و غوببارە

(٩٩)

ب فەروارا یێ صەببوورە

مەلەك دبینن ژ دوورە

ژ ئەرضەکێ ت چیتن نوورە

(١٠٠)

مەلەك دچن ب ئشتاڤە

یەقین دکەن تڤاڤە [١]

ئەو نوورا یێ گولباڤە

(١٠١)

ئەو مەلەکێت جەلیلە

دبێنە جبرائیلە

دبەری مە هەڕە ب تەعجیلە [١]

---

[١] . ئەو چووبوون ب ئشتهاڤە.. قەدەرەکی چووبوون تەڤاڤە (ف) – مەلەك دچن ب ئەشقاڤە.. یەقین دکەن تەواڤە (س)

(١٠٢)

ئەو مەلەكێ رەحمانە

دچيتن ل پێش وانە [٢]

ب گرى و ب ئەفغانە

(١٠٣)

ئەو مەلەكێت نوورينە

دبێن يا جبرائيلێ ئەمينە

ئەو چ حوزن و گرينە [٣]

(١٠٤)

دبێت ئەز لەو بگرينم

وەكى محمد دبينم

ڤەوى ژ وى شەرمينم

(١٠٥)

ئێ شەرمين ل وێ قصصەتێ

خودانێ شەفاعەتێ

دێ پورسيتن ئوممەتێ

(١٠٦)

دێ پورسيت ب خطابە

گۆتن ئەڤرۆ حسابە

چەوا دێ دەم جەوابە [٤]

(١٠٧)

جبرائيل كو هات تەمامە

سەككنى ب ئكرامە

ل موحەممەد دكەت سەلامە

---

[١] . ژ ئەوول جبرائيلە.. قاصدێ شاهێ جەليلە.. ڤبەركەفت ب تەعجيلە (ف)

[٢] . دچيتن ت بەريا وانە (ف)

[٣] . وەتبێژيت يێ نورينە.. يا جبرائيل ئەمينە.. ئەڤە چ حوزن و گرينە (ف)

[٤] . پورسيت ژ من خطابێ كو دێ بێژم صەوابێ   چ رەنگ دێ بدەم جەوابێ (يا)

(١٠٨)

سەلاما يێ صەممەدە
خۆش رزايە بێ حەدە
عليك يا محمدە

(١٠٩)

يا نوورا بەرەكاتێ
ياخودانێ شەفاعاتێ
رابە هەرە عەرەصاتێ

(١١٠)

ب قودرەتا يێ جەليلە
ژ گازيا جبرائيلە
رادبيت نەبيێ خەليلە

(١١١)

ئەو حەبيبێ رەحمانە
رادبيت ژ قەبرانە
رادوەشينى (ئاخێ) ژ ڕهانە [1]

(١١٢)

ئاخێ ژ رهان داوەشينى
چاڤێت نوورين هەلتينى
جبرائيل پێ دبينى

(١١٣)

يا جبرائيل تو بێژە
توم نەديتى ژ مێژە
چ رۆژكە درێژە

---

[1] . ئەو خاتەمێ نەبيانە.. رادبيتەڤـە ژ قەبرانـە.. دادوەشـينت ڕهانـە (ف) – دادوەشـينيت ئـاخێ ژ ريانە (س)

(١١٤)

چ رۆژە، چ زەمانە

دونیا بوویە مەیدانە

دیار نینە چو عمرانە

(١١٥)

وەدبێت یێ نوورینە

کانێ مەککە و مەدینە

چو نیشان دیار نینە [١]

(١١٦)

جبرائیل دکەت خطابێ

ژ محمدڕا ددەت جەوابێ [٢]

ئەڤرۆ رۆژا حیسابێ

(١١٧)

ئەڤرۆ رۆژا قیامەتێ

تو بکەی شەفاعەتێ

بۆ گونەهکارێت ئوممەتێ

(١١٨)

ئەڤرۆ رۆژا فراقە

یا وەعدە و میثاقە

هلۆ سواربە ل بوراقە

(١١٩)

هلۆ [٣] حوللان دبەرکە

تانجێ نوورین لسەرکە

د قیامەتێ سەفەرکە

---

[١] . وەدبێژیت یێ نوورینە.. یا مەلـەکێ ئەمینە.. کانێن مەکەه و مەدینە (ف)

[٢] . بۆ محمد ددەت جەوابێ (س) –ژ نەبی ددەت جەوابێ (ف)

[٣] . رابە.......... (ف)

(١٢٠)
ئەو حەبیبێ موختارە
ب قووەتا یێ جەببارە
ل بوراقێ بۆ سوارە
(١٢١)
وەدبێت سوارێ سەروەرە
کانێ ئەبوبکر و عومەرە
عوثمان و عەلیێ حەیدەرە
(١٢٢)
ئەو حەبیبێ رەحمانە
وەکو پرسی ل یارانە
هەرچار رادبن ژ قەبرانە
(١٢٣)
هەرچار رادبن ب هەیتا خۆڤە
ب تانج و حوللەیێت خۆڤە
دچنە پێش نەبیێ خۆڤە
(١٢٤)
ئەو سوارێ سەرمەستە
جەلەب گرتی ددەستە
رادوەستی پێش دەستە
(١٢٥)
ئەو رەسولێ نەبیيە [١]
گۆ: یا جبرائیل ئەخیيە
ئوممەتا من ل کیيە؟

[١] . ئەو سوارێ نەبیيە (س) —وەدبێژیت یێ نەبیيە (ف)

(١٢٦)

یا ئەخی ب من برایە
کانێ مننەت رضایە
ئوممەتا من د ئاخێدا [1] هێلایە

(١٢٧)

ئەز ب خۆ ل هیڤیا وانم
موشتاقم وە حەیرانم
ژ بۆ ئوممەتێ دل بکوڤانم

(١٢٨)

وەستامە ل هیڤیا وانێ
سوارم ل مەیدانێ
بێژە ئوممەتا من کانێ

(١٢٩)

جبرائیل دبێت بگرینە
یا حەبیبێ نوورینە [2]
من های ژ ئوممەتێ نینە

(١٣٠)

یا حەبیبێ رەحمانە
ب غەیری تە و یارانە
کەس نەرابیيە ژ قەبرانە

(١٣١)

ب وێکەم یێ صەببوحە
نە ئادەمە، نە نوحە
بکەس نەهاتیە چ روحە

---

[1] . ئوممەتا من ل کیرێ (ف) – .... ل کی..... (س)
[2] . ب وی کەم یێ نوورینە (ف)

(١٣٢)

ئەو پادشاهێ ئەبەدی‌یە

ب حوكمێ خۆ ئەمر كری‌یە

بارانەك باراندی‌یە

(١٣٣)

خالقی كو وەدبێتە

حەبیبێ وی دگریتە

بارانەكێ درێژیتە

(١٣٤)

ب قودرەتا یێ رەحمانە

وەكی دبیتەبارانە

حەتا چل رۆژانە

(١٣٥)

چل رۆژان دبارینیت

چ مقدار ل ئەرضی دمینیت

مەخلوقاتان ژێ د خولقینیت [١]

(١٣٦)

ئەو پادشاهێ جەلیلە

دبێژیتە ئسرافیلە

پفكە صورێ ب تەعجیلە

(١٣٧)

ئەو مەلەكێ كوببارە

ب قووەتا یێ جەببارە

پف دكەتێ یێك جارە

---

[١] . چل رۆژان تباریتن.. چەند مقدار ت پەنگیتن.. مەخلوق لێ ت رسیتن.. (ف)

(١٣٨)

پف دکەتە شاخییە

ڤێڕا دکەت گازییە

ب گازیا ئادەمییە [١]

(١٣٩)

یا مەخلوقێت خودێیە

ئسرافیل پف دکەتە سورێیە

رابن کو رۆژا حەشرێیە

(١٤٠)

یا لەشێت ژێکڕا بوویی

یا هەستییێت کەر کەر بوویی

د قیامەتێ وەربوویی

(١٤١)

وەرنە دەر ژ قەبرانە

ل زکێ حووت و بەحرانە

وەرنە لقایا رەحمانە

(١٤٢)

رابن وەرنە لقائێ

قیامەت و غەوغائێ

ب عەمەلێ خۆ و جەزائێ [٢]

(١٤٣)

ژ گازییا مەزنە

ژ صۆرێ روح دفڕنە [٣]

ل قالبان د نهنە

---

[١] . ب قودرەتا ئیلاهییە.. پوڤدکەتە شاخییە.. ڤێڕا دکەت گازییە (ف)

[٢] . ژ عەزابێ و جەفایێ (ف)

[٣] . ژ صورێ روح دچنە (یا) –روح ژ صۆرێ ت فڕنە (س)

(١٤٤)
ئەو ئەرواحێت د زراڤە
ل ڤالبان دبن بەلاڤە
هەمی رادبن تەڤاڤە
(١٤٥)
هەمی رادبن دەر ساتە
ژ هندی مەخلوقاتە
دزانن عەرەصاتە
(١٤٦)
دزانن حال و ئەحوالان
بخۆ دبێژنە هەڤالان
وەی لە خراب مالان
(١٤٧)
وەی ل خەلقێ پەشێمانە
چل سالان ل سەر قەبرانە
رادوەستن ل سەر پیانە
(١٤٨)
چل سالی تڤاڤە
رۆژ گەزەکێ ل هنداڤە
ژ بەر دسۆژن هناڤە
(١٤٩)
چل سال ب ڤیاسن
نە کسوەت و لباسن
دسەرکۆلن، پێخاسن
(١٥٠)
دسەرکۆلن، دبرسینە
دریسن، دتێنینە
کەسێ های ژ کەسێ نینە

(١٥١)

کێ های ل حالێ کێیه

نه بابێ، نه دائێیه

ژ بەر گەرما رۆژێیه

(١٥٢)

ژ بەر گەرما شەقاوەتێ

ژ بەر رۆژا قیامەتێ

کەس ت هەوارا کەس نەتێ

(١٥٣)

کەس د هەوارا کەسێ نائێ

ژ بۆشی و غەوغائێ

هەمی تێنه وەیلائێ

(١٥٤)

هەمی تێنه خەبەردان

وەی لمه بێ مەفەران

کی دێ بکەت مەهدەران

(١٥٥)

کی دێ بکەت هممەتێ

شەفاعەتێ بکەت ب شەفقەتێ

مه خلاص کەت ژ زەحمەتێ [1]

(١٥٦)

مه خلاص کەت ژ وەیلائێ [2]

ژ وێ عەذابێ و جەفائێ [3]

ژ وێ خەمێ و قەهر و تائێ [4]

---

[1] . کی دێ بوٚ مه کەت هممەتیٚ.. مەهدەر بکەت ب شەفقەتیٚ.. مه خلاص بکەت ژ زەحمەتیٚ (ف)

[2] . مه خلاص کەت ژ غەوغائیٚ (س، ف)

[3] . ژ زەحمەت و بەلاییٚ (س) –ژ عەمەلا و جەزائیٚ (ف)

[4] . ژ عەزاب و جەفاییٚ (س) ژ عەزابیٚ و جەفائیٚ (ف)

(١٥٧)

ژ بەر جەفائێ غولینە

ژ گەرمادا چو حال نینە

ئەڤرۆ چو طاقەت مە نینە [1]

(١٥٨)

ئەو نەبییێت خودێنە

دگرین و هەر دبێنە

ب نك ئادم ڤە تێنە

(١٥٩)

ت رووسن ت قەلەندەرە

ت شەڤینە بێ مەفەرە

دچنە نك ئادەم پێغەمبەرە

(١٦٠)

دبێن یا بابێ مەی باپیرە

صوتن ئەم یێت فەقیرە

ژ بۆ مە بکە تەکبیرە

(١٦١)

ئادەم ب وانرا دبێیە

من خاریبو ژ دارێیە

حەیا دکەم ژ خودێیە

(١٦٢)

حەیا دکەم ژ صەببوحە

شفاعەت ناکەم بۆ چ روحە

هەرنە نك نەبییێ نوحە

---

[1] . ئەو عەبدێت مسکینە.. ژ بەر گەرمێ طاقەت نینە.. تبێی خوێیێن تە شەڤینە (ف)

(١٦٣)

ئادەم نەکر شەفاعەتە

بێ هیڤی دبن دەر ساعەتە

زێدە دبیت شەقاوەتە

(١٦٤)

ئەو ل چوونێ د شەقینن [١]

ژ بەر گەرمێ دلەزینن

هەوارێ ب نك نوح دگەهینن

(١٦٥)

ئەو دبێن یا نوح پێغەمبەرە

درێژبوو ل مە مەحشەرە

ژ بۆ مە بکە مەهدەرە

(١٦٦)

نوح دبێت ئەز ئەو نیمە

حەیا دکەم ژ یێ کەریمە

هەرنە نك ئبراهیمە

(١٦٧)

ژ نك نوح ذەلیل دچن

ب قووەتا یێ جەلیل دچن

ب نك ئبراهیم خەلیل دچن

(١٦٨)

دبێن یا ئبراهیم ئەم هاتین

گەرما رۆژێ پەراتین [٢]

صۆتین ئەم براشتین [٣]

---

[١] . ت شەقینن چو حال نینن (ف)

[٢] . گەرما رۆژێ بهاتین (س)

[٣] . صوتین ئەم پەراتین (س)

(١٦٩)
وە دبێت ئبراهیمە
ئەز مەهدەرچی نیمە
هەرنە نك موسایێ کەلیمە
(١٧٠)
ژ نك وی جودا دبن
بێ هیڤی ژ نك رادبن
ب موسا مولتەڤا دبن
(١٧١)
دبێن یا موسا ب خودێ کە
صۆتن تەکبیرێ لێکە [1]
ژ گەرما ڤیامەتێ مە ڤرێکە
(١٧٢)
وەدبێت موسایە
صاحبێ یەدێ بەیضایە [2]
هەرنە نك عیسایە
(١٧٣)
ژ نك موسا رابوونە
بێ هیڤی هەر دچوونە
ب عیسا مولتەڤا بوونە
(١٧٤)
یا عیسا ئەم بێ مەفەر بووین
د بەحرا خۆهێڕا زەر بووین
د غوبارا ڤیامەتێ وەربووین

---
[1] . صوتن دەبرێ لێکە (س)
[2] . حەیا دکەم ژ مەولایە (س)

(١٧٥)

هەوار بكە يێ وەهھابە [1]

درێژ بوو ل مە حسابە

صۆتن بووینە كەبابە

(١٧٦)

وەدبێت عیسائێ كەریمە

صەد جار كو ئەز نەبیمە

خودانێ شەفاعەتێ نیمە

(١٧٧)

هوون بۆچی وە دنەزانن

د سەفیهن سەرگردانن

خودانێ شەفاعەتێ نزانن

(١٧٨)

یا شەڤیێت مەلوولە

هەرییێك بخۆ مژوولە

هەرنە نك یێ رەسولە

(١٧٩)

رەسولێ رسالاتێ

ژ بۆ رۆژا عەرەصاتێ

ئەو دێ بكەت شەفاعاتێ

(١٨٠)

ئەو حەبیبێ موختارە

ب قووەتا یێ جەببارە

ل بوراقێ بی سوارە

---

[1] . هەوار دكەن یێ وەهھابە (س)

(١٨١)

ئەم ژی گەلەك مەراقین

ژ بەنییێت خەللاقین

ل محممەدی موشتاقین

(١٨٢)

وان كو بهیست ئەو مزگینە

هەمی ڤێكرا گرینە

وەی موحەممەدێ ناڤ شرینە

(١٨٣)

ئەم هەمی ب گریانین

د سەفیهین [1] سەرگردانین

ل محمدی حەیرانین

(١٨٤)

حەیرانین د حەزینن

ژ بەر گەرمێ د لەزینن

ب نالی و ب گرینن

(١٨٥)

ل چوونێ دكەن ئشتاوە

قەدەرەك دچن تەواوە

دبینن یێ گولباوە

(١٨٦)

دبینن یێ صەممەدە

هەوار دكەن بێ حەدە [2]

یا حەبیبێ مەی محمدە

---

[1] . سەفیلین .... (س)

[2] . دبینن ئەحمەدە.. هەوار دكەن بێ حەدە (یا)

(١٨٧)

يا حەبيبیٚ مەی پاكە
د قيامتیٚ بووين هلاكە
صۆتن ل مە میٚلاكە [١]

(١٨٨)

ئوممەت قەوی ب عەذابە
صۆتن بووينە كەبابە
ب شددەت و عقابە

(١٨٩)

ئەوی كو ئوممەت ديتە
قەوی دل پیٚ دصۆژيتە
سوجدە پچيت و تگريتە

(١٩٠)

محمد تبیٚ يا ئوممەتیٚ
هەوە چدكر قيامەتیٚ
گەرما رۆژیٚ و زەحمەتیٚ [٢]

(١٩١)

فەرمان تكەت ییٚ رەحمانە
ئەی محمد بزانە [٣]
ئەڤرۆ نە رۆژا سوجدانە

(١٩٢)

ئەڤرۆكە ئەو مەجالە [٤]
سەر هەلينە دەرحالە
مەقصودیٚ بكە سوئالە

---

[١] . صوٚتن ل مە جەرگ و میٚلاكە (يا، س)
[٢] . محمد كو وە ديتە.. دل پیٚ د صوٚژيتە.. سوجدە دچيت دگريتە (يا)
[٣] . وەدبیٚژی ییٚ رەحمانە.. يا خاتەمیٚ ئەنبيانە (يا)
[٤] . ئەڤروٚ نە وەقتە، نە مەجالە (يا)

(۱۹۳)

وەدبیّ محمدێ شەریفە

یا خالقیّ لەطیفە

ئوممەتا من ضەعیفە

(۱۹۲)

وەدبێژیت محمدە

یا خالقیّ صەممەدە

سوالا من ئوممەتە

(۱۹۵)

سوئالێ دکەم ژ تەیە

ئەگەر وەعدە دکەیە

راضی دبن ژ تەیە

(۱۹٦)

فەرمان دکەت پیّ کەریمە

ئەز خالقیّ ئلاهیمە

خلافیّ وەعدێ خوّ نیمە

(۱۹۷)

خالق تکەت فەروارە

یا حەبیبیّ موختارە

قەبوول تکەم پێکجارە

(۱۹۸)

سوئالا تە قەبول دکەم

مورادا تە حوصول دکەم

د جەننەتیّ دوخول دکەم

(۱۹۹)

داخل دکەم د جەننەتیّ

نازل دکەم د رەحمەتیّ

راضی دکەم تە و ئوممەتیّ

(٢٠٠)
فەرمان دکەت یێ عەلیمە
یا مەلەکێ د کەریمە
بینن عەرشێ عەظیمە
(٢٠١)
ئەو عەرشێ کەسکونە
ل قودسێ دانینە
بەلێ محمد مەحزونە
(٢٠٢)
ئەو عەرشێ نورین لەختە
د گەل میزان و تەختە
هەڕن بینن کو وەختە
(٢٠٣)
وەختە کو ئەز ڤێ کەم
حاکمم دێ حەقیێ کەم [١]
نە ظالم ظولمێ کەم
(٢٠٤)
ئەز خالقێ باریمە
ئەڤرۆ بخۆ قاضیمە
ژ حوکمێ خۆ راضیمە
(٢٠٥)
مەلەك خۆش د لەزینن
عەرشێ خودێ تینن[٢]
ل قودسێ داتینن

---
١. کو ئەز دێ حەقیێ کەم خێر و شەڕان چێکەم (یا)
٢. دکێشن عەرشی تینن (س)

(٢٠٦)

ئەو عەرش و میزانە

ل قودسێ دەینانە

تۆخ و ئالا ڤەدانە

(٢٠٧)

ژ ئەو پاش شاهێ ئەمرینە [١]

یا جبرائیلێ ئەمینە

هەرە مالکێ جەهنەمێ بینە

(٢٠٨)

بێژە دەرگەڤانە

مەلەك و زەبانیانە

دا دۆژێ بکەن هایدانە [٢]

(٢٠٩)

ئەو قاصدێ خودێیە

ڤەوی تکەت لەزێیە

تچیتە نك مالکێ دۆژێیە[٣]

(٢١٠)

مالك لێدکەت صەغبێرە

ڤ مەڕا تە چ خێرە

تو ب چ هاتیە هێرە؟[٤]

(٢١١)

چ شولە چ ئەحوالە

چ گریە نالە نالە

بۆ من بێژە چ حالە

---

١ . فەرمان تکەت یێ مەتینە (ف)

٢ . بینە مالك و دەرگەڤانە.. تگەل مەلەك و زەبانیانە.. دوژێ بکەن هایدانە (ف)

٣ . ئەو مەلەکێت خودێنە.. زوو دکەن لەزێنە.. ل نك مالك ڤە تێنە (یا)

٤ . مالك دکەت صەغبێرە.. یا جبرائیل چدکەی لێرە.. ب چی هاتییە ئێرە (یا)

(٢١٢)

تبێت ئەز جبرائیل ئەمینم
قاصدێ شاهێ مەتینم
هاتم تە ببینم

(٢١٣)

هاتیمە ب هەوارە
پادشاهێ وە فروارە
جەهەننەمێ بکە هشیارە [1]

(٢١٤)

جبرائیل دەرگەڤانە
دگرین وەکو بارانە
ژ بۆ خەلقێ موسولمانە [2]

(٢١٥)

مالکی کو وە دیتە
ڤبال جەهنەمێ دچیتە
گازیەکێ رادهێلیتە

(٢١٦)

جەهنەم دکەت هەوارە
ئاگر دبیت دژوارە
ژ مالکی دکەت پوسیارە

(٢١٧)

دبێت ئاگرێ دۆژە
جەهەننەما مرۆڤصۆژە
یا مالك ئەڤرۆ چ رۆژە

---

[1] . وەدبێت مەلەکێ جەبارە.. پادشاهێ وەفەروارە.. جەهەننەمێ بکە هشیارە (یا)
[2] . هەوار ژ بۆ یێت موسلمانە (ف)

(٢١٨)
يا دەرگەڤانێ دەرگەیە
من نەدی د عومرێ خوەیە
چ حال ئینا سەرێ مەیە
(٢١٩)
من نەدیت بوو چو جارە
ئەڤ گازی و هەوارە
تە بۆ چ کرم هشیارە
(٢٢٠)
وەدبێتێ دەرگەڤانە
یا جەهەننەم بزانە
ئەڤرۆ ئاخرزەمانە
(٢٢١)
ئەڤرۆ مە تو هایدائی
تەرازوو وا دینائی
قیامەت راوەستائی
(٢٢٢)
جەهەننەمێ کو زانی
گری و دەنگ هەلانی
تو خالقێ رەحمانی
(٢٢٣)
یا خالقێ صەمەدە
ئەز دوژوارم بێ حەدە
شەرمینم ژ محمدە
(٢٢٤)
ئەز جەهنەما گەرم و دوژم
ژ بۆ محمدی دلصۆژم
ئەز ئوممەتا وی بصۆژم

(٢٢٥)
ئوممەتا وی بێچارە
ئاگرێ من دوژوارە
نەشێم بگرم قرارە
(٢٢٦)
مالك وێ دلەزینیت
زەبانیان گەل خۆ تینیت
مەلائکەتان د جەمینیت
(٢٢٧)
ئەو مەلەکێت خودێنە
بێ حساب ئەو تێنە
ب جەهنەمێ وەرتێنە
(٢٢٨)
مەلەك تێن بێ ئەژمارە
ل جەهنەمێ دکەنە هەوارە
لێ تگرن هەڤسارە
(٢٢٩)
جەهەننەمێ سەر ب ئەژمارن
سەرێت وێ دەه هزارن
هەر سەرەکی دەه هزار هەفسارن
(٢٣٠)
هەر هەفسارەکی ب تنێ
مەلائکەت هەوتدنێ
حەفتێ هزار ڤێکرا دچنێ
(٢٣١)
وان کو گرتن هەفسارە
رادکێشن دوژوارە
جەهەننەم دکەتە هەوارە

(٢٣٢)
ب فەروارا خودێیە
دکێشن دۆژێیە
تینن حەتا قودسێیە
(٢٣٣)
ئەو قودسا کەمالە
حەتتا جەهەننەما تالە
ئەو رییا پێنج صەد سالە
(٢٣٤)
جەهەننەما نار حەریقە
دۆژە یا کوففار غەریقە
ژێ دچیت شیقە شیقە
(٢٣٥)
ژێ دچیت دەنگ و سازە
پیتی ژێ دچن ئەڤرازە
مەلەکان گازە گازە
(٢٣٦)
ب گازە گاز و هەوار تێن
ب هەوهەیێ د گال تێن
مەخلوقان دەنگ لبال تێن
(٢٣٧)
ل قودسێ چ ڤەرسەنگە
ل جەهەننەمێ تێتن دەنگە
مەخلوقا زەرتبیت رەنگە
(٢٣٨)
ژ دەنگێ وەی سارە
ئەو پێغەمبەرێت موختارە
ژ منبەران تێنە خارە

(٢٣٩)
تێنه خار ژ سەهمێیە
ژ دەنگە دەنگا دۆژێیە
دچنه بن عەرشێ خودێیە
(٢٤٠)
ل بن عەرشی د خەللصن
ژ جەهنەمێ ئەو دترسن
ل بن عەرشی د مەلسن
(٢٤١)
دترسن ژ ظولمەتێ
د مەللسن ژ هەیبەتێ
گازی دکەن شاهێ قودرەتێ
(٢٤٢)
ئبراهیم دبێت یا خەللاقە
دو وەلەد من هەنە موشتاقە
ئسماعیل و ئسحاقە
(٢٤٣)
ئەو هەردو وەلەدێ د مەیە
سوئالێ ناکەم ژ تەیە
ب غەیری نەفسا خوەیە
(٢٤٤)
وێ تبێژیت مووسایە
ئەو هاروونێ برایە
ل نك من وەکی چرایە
(٢٤٥)
هارون برایێ مەیە
سوئالێ ناکەم ژ تەیە
ب غەیری نەفسا خوەیە

(٢٤٦)

وو دبێژیت عیسایە
دایکا من مریەمایە
نەفسێ ناکەم فدایە

(٢٤٧)

ئەو دایکا من مریەمەیە
سوئالێ ناکەم ژ تەیە
ب غەیری نەفسا خوەیە

(٢٤٨)

وەدبێت محمدێ شەریفە
یا خالقێ لەطیفە
عەبدێ تەمە ضەعیفە

(٢٤٩)

ئەز خۆ حەبیبێ تەمە
راضی ب حوکمێ تەمە
فدایێ ئوممەتا خوەمە

(٢٥٠)

یا خالقێ قودرەتێ
ل عەبدێ خۆ بکە مننەتێ
نەفسێ دکەم فدایی ئوممەتێ

(٢٥١)

فەروار دکەت یێ ئەکبەرە
یا حەبیبێ سەروەرە
ئوممەتا خۆ بینە وەرە [١]

---

[١] . وێ ت بێت پادشاهێ مەتینە.. یا محمدێ ئەمینە.. هەرِە ئوممەتا خوێ بینە (ف)

(٢٥٢)

ئوممەتا خۆ بینە میزانێ
خێر و شەڕان د گەل ئیمانێ
چێبکەن ب کێشانێ [١]

(٢٥٣)

موحوممەد د لەزینیت
ئوممەتا خۆ تینیت
ب نك میزانێ دگەهینیت

(٢٥٤)

تینیتە نك میزانێ
هێدی دبت ژ گریانێ
ژ بۆ ئوممەتێ وە کۆڤانێ

(٢٥٥)

میزانا دو سەر پێڤە
مەلەك رادکەنە ژپێڤە
هەمی رادوەستن ب پێڤە

(٢٥٦)

خێرێت ئەنواری
گونەهێت دطاری
جەهەننەم ژێ دباری

(٢٥٧)

خێر و شەڕان تینن
کاغەزان د خوینن
عەمەلێت خۆ دبینن [٢]

---

[١] . هەرە بینە نك میزانێ.. خێر و شەڕان تکەل ئیمانێ.. دا جودا بکەین ب کێشانێ (ف)
[٢] . مەلەك وێ تلەزینن.. خێر و شەڕان تینن.. کاغەزا ڤەتخوینن (ف)

(٢٥٨)
عەمەلێد خۆ و دەفتەران
ددانن د گەل خێر و شەڕان
ل میزانێ هەردو سەران
(٢٥٩)
هەرچی سەرێ خێرانە
میزان دبیت گرانە
چ جەننەت و رضوانە
(٢٦٠)
هەرچی سەرێ سڤك رادبیت
عەذاب لێ لقا دبیت
جەهەننەم پێ مولتەقا دبیت
(٢٦١)
موحوممەدول موسطەفایە
سەكنی و راوەستایە
د غەما ئوممەتێ مایە
(٢٦٢)
ژ غەمان هەر دگریتە
دەستان ژ میزانێ وەرتینیتە
ب حیلە دادكێشیتە
(٢٦٣)
وەدبێتن مەلەكە
یا موحەممەد وەنەكە
دەستان ژ میزانێ ڤەكە
(٢٦٤)
مەلەك دكەن عەجیبە
راكێشان ب حەبیبە
ئەڤرۆ نینە چو لیبە

(٢٦٥)
فەروار دكەت یێ ئەمرینە
یا مەلەكێ نوورینە
دگەل محمد چو گۆتن نینە
(٢٦٦)
ئەو حبیبێ سەروەرە
ل نك من موعتەبەرە
ژ بۆ ئوممەتێ دلكەسەرە
(٢٦٧)
ئەو حەبیبێ رەسولە
ژ بۆ ئوممەتێ دل مەلوولە
هەر چیا بكەت من قەبوولە
(٢٦٨)
ئەز خالقێ باریمە
ئەڤرۆ بخۆ قاضیمە
ژ حوكمێ خۆ راضیمە
(٢٦٩)
ژ هندی مەخلوق و ناسە
ژ حساب و قصاصە
ژ هەمیان دبن خلاصە
(٢٧٠)
خلاص دبن ژ حەشرێیە
مەلەك تاژۆنە رێیە
دكێشنە دوی پرێیە
(٢٧١)
پرا درێژ و دوورە
بلندە قەوی كوورە
هەوار ژ بۆ كەسێ مەغروورە

(٢٧٢)
هەوار و صەد هەوارە
ژ بۆ خەلقێ گونەهكارە
دبندا ئاگر و نارە
(٢٧٣)
دبندا نار و سەعیرە
طارییە زەمهەریرە
كوبكەن بەنییێت فەقیرە
(٢٧٤)
كوبكەن بەنی ئینسانە
بۆشییە، راوەستانە
د بندا طارستانە
(٢٧٥)
ئەو ئنسانێت بێ هێزە
ل سەر سراطێ دبن رێزە
هند دچن وەكی تێزە
(٢٧٦)
هند سوارن، هند پەیانە
هند دمینن سەرگردانە
هند گری و پەشێمانە
(٢٧٧)
ڤەدمینن مەغروورە
كەسێ دگەل هەبیت نوورە
رادبۆرن ب دەستوورە
(٢٧٨)
رادبۆرن بێ پەردەیە
ب شەمال و نوورا خوەیە
هەر كەسەكی های ژ خوەیە

(٢٧٩)

کەسێ چو نوور نینە
طاری و غولینە
کەسێ های ژ کەسێ نینە

(٢٨٠)

کەسێ چو نوور نینن
د مەحرومن د مسکینن
ژ هەڤالان ڤەدمینن

(٢٨١)

ڤەدمینن ژ شەمالان
کەس نەبیتن ب حالان
گازی دکەنە هەڤالان

(٢٨٢)

گازی دکەن ب ظولماتێ
قەوی ت خازن شەفاتێ
ئەم مانە ل سەر صراطێ

(٢٨٣)

مانە ل طاری و دۆژێ
مەکەن هۆ لەزێ و هۆژێ
ئەم دێ کەڤینە دۆژێ

(٢٨٤)

ئەو عاجزبوون ژ ڤەمانێ
ل نیڤا وێ طارستانێ [١]
باب نابێژیت وەلەد کانێ

---

[١] . پورِ دخازن ئەمانێ (س)

(٢٨٥)
ئەو موحوممەدول موسطەفایە
ل دووپرێ راوەستایە
چاڤەرێ ئوممەتا خۆ مایە
(٢٨٦)
ئوممەتا خۆ وی دڤێتە
راوەستابوو دنیریتە
کانێ کەنگی دووماهی تێتە
(٢٨٧)
ئەو خودانێ ئوممەتێ
صاحبێ شەفاعەتێ
تەنا بوو ل جەننەتێ
(٢٨٨)
د جەننەتێ بۆ تەنایە
ئوممەتا خۆ پاشڤە هێلایە
نوزانیت حالێ ئەوایە
(٢٨٩)
نوزانیت ئەحوالێ وانە
کو ژ هەڤالان ڤەمانە
دسەرگردان و پەشێمانە
(٢٩٠)
ئەو مەلەکێ خودێیە
خالق ژێرا دبێیە
ژ بۆ خەلقێ ل سەر پرێیە
(٢٩١)
ژ بۆ خەلقێ ل سەر سراطێ
ل وێ طاری و ظولماتێ
ل هنداڤا موهلکاتێ

(٢٩٢)
وەدبێتن جبرائیلە
یا خالقێ جەلیلێ
عەبدێ تەمە ذەلیلە
(٢٩٣)
تو خالقێ رەحمانی
عالمێ غەیببیانی
چێتر ژ من دزانی
(٢٩٤)
یا خالقێ لەطیفە
ئەو خەلقێ وەی ضەعیفە
ئوممەتا نەبیێ شەریفە
(٢٩٥)
ئوممەتا نەبیێ موختارە
ئەو خەلقێ گونەهکارە
پەشێمانن شەرمزارە
(٢٩٦)
شەرمزارن دل مەغروورن
ئەو یێت شەهدەزوورن
د تەکەببورن دل ستوورن
(٢٩٧)
ب تەکەببورن دل قرێژن
ئەو یێت نەکەر نڤێژن
درەوینن غەیبەت بێژن
(٢٩٨)
حرامخۆر و غەیبەت کەرن
بسولانکوژ و زناکەرن
ل بازاران حیلەکەرن

(٢٩٩)
حيله تكرن ل مسولمانان
يا حەق نە دگۆت دگەل جيرانان
راضى دكەن ب ئەزمانان
(٣٠٠)
نفاق دكر ب دلێ خۆيە
ژ حەسيدى و بەخيليا خۆيە
د مرنا خۆ بێ تەوبەيە
(٣٠١)
ژ ئەو پاش شاهێ ئەمرينە
ئەو سولطانێ مەتينە
دێ پاژۆن ئەو جەهنەمينە
(٣٠٢)
ئەوان موهم دونيايە
ژبيرکرم ئەز مەولايە
ئەڤرۆ جەهەننەم جەزايە
(٣٠٣)
دا بزانن پير و جانە
ب ڕهان دكێشن مێرانە
ب كەزيان دكێشن ژنانە
(٣٠٤)
دكێشن وان هەميانە
دهاژۆن ب طاژانە
دسپێرنە دەرگەڤانە
(٣٠٥)
دەرگەڤان دكەت پسيارە
چ خەلقێ وەى ژارە
هنگ كينە گونەهكارە

(٣٠٦)
ببێژن هنگ کینه
چ مللەتن وەی مسکینه
شوبهەتی کافرا نینه
(٣٠٧)
ئەو دبێن ئەم هندی دزانین
ئەم خەلقێ موسولمانین
ژ عەبدێت ب ئیمانین
(٣٠٨)
ب روکوع و سوجدانین
ب رۆژی و رەمەضانین
ب زەکات و نڤێژانین
(٣٠٩)
ئەو قەوی دچەندن
ڤی دەمی دەردومەندن
کەلامێ خودێ دخوەندن
(٣١٠)
وەدبێتن دەرگەڤانه
وەکی وە دخاندن قورئانه
بۆچی دکرن عصیانه
(٣١١)
وەکی وە دزانی وەیه
رۆژی و نڤێژێت وەیه
بۆچی وە نەکر تەوبەیه [١]

[١] . قەد نەبوون فائیدەیە (س)

(٣١٢)

بۆچی تەوبە وە نەدکر ژ گونەهانە
وە ل خۆ نە دگرت ئەزمانە
ئەڤرۆ بخۆن جەفانە [١]

(٣١٣)

ئینجا وەرن جەفایە
بسۆژن کو وەیلایە
دا هوون بکێشن جەزایە [٢]

(٣١٤)

وان خولیسەرێت مسکینە
دبێن مەلەکۆ مەلەزینە
دا ئەم بخۆ بگرینە

(٣١٥)

دگرین وەکو بارانە
هەوار ل مە ژارانە
وەی ل مە گونەهکارانە

(٣١٦)

وەی ل مە عەبدێت خودێنە
ئاهێت کو ئەو دبێنە
هەر دەنگ و نالین تێنە

(٣١٧)

ئەو عەبدێت مەحزوونە
رۆندك کو دەربوونە
ژ چاڤان تێتن خوونە

---

[١] . فائیدە نەبوون چ ژ وانە.. ژ عەمەلان هەمیانە.. وە ل خوّ بگرتا ئەزمانە (س)
[٢] . بصوّژن کو وەیلایە.. ئەو حەقیّ دین سستایە.. کو بکێشن جەزایە (س)

(٣١٨)
وەدبێتن دەرگەڤانە
یا عەبدێت سەرگردانە
فایدە ناکەت گریانە
(٣١٩)
هوون گریابان ل دونیائێ
وەکی کەڤتنە وەیلائێ
گری ئێدی بکێر نائێ
(٣٢٠)
شەرم کربا ژ یێ وەهابە
چڕا کو دونیا خرابە
ئەڤرۆ بێ پەردە و حجابە
(٣٢١)
حەتا کەنگی هوون بگرینە
چو پەردە و حجاب وە نینە
ئەڤرۆ هوون جەهنەمینە
(٣٢٢)
جوملەئێ وێ جەماعەتێ
قەوی دخازن شەفاعەتێ
مە نە هاڤێنە ڤێ ظولمەتێ
(٣٢٣)
هاڤێتن ئەو فەریقە
ئەو ظولماتا نار حەریقە
د جەهنەمێ کرن غەریقە
(٣٢٤)
د جەهنەمێدا هێلانە
ئەوان گازی راهێلانە
نە د خۆشن، نە ب گیانە

(٣٢٥)

نه د خۆشن، نه د هێدینه

نه د مرن، نه د ژینه

چو صەبر و ئارام نینه

(٣٢٦)

نه چو صەبره، نه ئارامه

نه قوعوودە، نه قیامه

هەردەم ژی ئەو مەقامه

(٣٢٧)

ئەو ئاگرێ ب ژانه

بەردبیتن ژ پیانه

حەتا دگەهیته دلانه

(٣٢٨)

دلێت وان ئیمان تێیه

ئەو تینن ناڤێ خودێیه

ژ ماهیەتان پاشڤه تێیه

(٣٢٩)

ئەو تینن ناڤێ ئەڵلاهه

ب ناله نال دبێن ئەڵلاهه

وَ لا اِله الاّ اللهَ

(٣٣٠)

ئەو بخۆ رادبیته

ئاگر هەلتاڤێته

بسەر چاڤان ڤەتێته

(٣٣١)

وەدبێتن یێ جەبباره

من نەکریه فەرواره

ل سەر چاڤان وەره خاره

(٣٣٢)

وەدبێتن یا ئاگرێ دۆژە

ئەو عەبدێت دلصۆژە

صورەتی ل وان نە صوژە

(٣٣٣)

صورەت و چاڤانە

جهێ روکووع و سوجدانە

نە صۆژە هەردوکانە

(٣٣٤)

ئەو ئاگرێ دوژوارە

ژ خالقی شەرمزارە

ژووردا [١] هاتە خارە

(٣٣٥)

ئەو دمینن چەند مەجالە

نە مەعیشەت و نە حالە

حەتتا دەه هزار سالە

(٣٣٦)

چار هزار سالانە

دبێژن وان لەفظانە

یا ئەڵلاه و یا رەحمانە

(٣٣٧)

سێ هزار سالێت مەعلوومە

دبێژن [٢] عەبدێت مەحرroومە

یا حەییۆ یا قەییومە

---

[١] . ژوەردان .... (س)

[٢] . د خوونن .... (س)

(٣٣٨)
سیٚ هزار سالێت ژ وانه
دبێژن وان مەدحانه
یا حەننان و مەننانه
(٣٣٩)
هندی ئەو د وەنه
مەدحێت خودیٚ دکەنه
کافر بحالیٚ خوەنه
(٣٤٠)
ژ ئەو پاش شاهیٚ ئەمرینه [1]
دبێت یا جبرائیل ئەمینه
هەڕە ڤیٚ ئوممەتیٚ بینه
(٣٤١)
هەڕە ب رەحمەتیٚ
ل وان بکە مننەتیٚ
بپرسە ل ئوممەتیٚ
(٣٤٢)
ئەو مەلەکیٚ جبرائیله
د خدمەتا ییٚ جەلیله
لەزیٚ دکەت ب تەعجیله
(٣٤٣)
جبرائیل کو چوو تەمامه
سەککنی ب ئکرامه
ل مالکی دکەت سەلامه

[1] . ... ئەمینه (س)

(٣٤٤)
مالك دكەت سەخبێرە
یا جبرائیل تە خێرە [1]
ب چی هاتیە ئێرە
(٣٤٥)
جبرائیل دبێت قصصەتێ
هاتیمە بکەم مننەتێ
بپورسم ژ ئوممەتێ
(٣٤٦)
یا مالکێ دەرگەڤانە
تو ب وی کەی یێ رەحمانە
بێژە حالێ وان چەوانە
(٣٤٧)
چەوانە حالێ ئوممەتێ
ژ بەر عەذاب و زەحمەتێ
نیڤا ئەوێ شەقاوەتێ [2]
(٣٤٨)
مالك دبێت تڤاڤە
یا مەلەکێ جبرائیل ناڤە
ل ئوممەتێ صۆتن هناڤە
(٣٤٩)
ئوممەتا نەبیێ پاکە
جەهەننەمێ کرن هیلاکە
صۆتن ل وان جەرگ و مێلاکە

---

[1] . یا جبرائیل تە چ کێرە (س)
[2] . وان کو دکر وێ رەیقەتێ (س)

(٣٥٠)
وەدبێت جبرائیلێ ئەمینە
یا مالك پەردێ هەلینە
دا ئەم ژی وان ببینینە
(٣٥١)
دەما كو پەردە رادبیتن
جەهنەمیا جبرائیل دیتن
كەیفا هەمیا فەوی تێتن
(٣٥٢)
ئەو بخۆ دبێنە
ب نك جبرائیل ڤە، تێنە
دگرین و هەر دبێنە
(٣٥٣)
وەدبێژن عەبدێت زارە
ئەو تو كی وەی شرین زارە
ل حالێ مە د كەی پسیارە
(٣٥٤)
پسیار دكەی ژ مە هەمیانی
تو حوسنێ مەلەكانی
نە تەشبیهێ زەبانیانی
(٣٥٥)
وەدبێت ئەز جبرائیلم
قاصدێ شاهێ جەلیلم
ژ بۆ هنگۆ دل ذەلیلم
(٣٥٦)
ئەز مەلەكێ صەمەدم
قاصدێ راهێ مەقصەدم
برائێ موحەممەدم

(٣٥٧)
وان کو بهیست ئەو مزگینە
هەموو ڤێکرا گرینە
وەی موحەممەدێ ناڤ شرینە
(٣٥٨)
ئەی موحەممەدێ ئوممەتێ
خودانێ شەفاعەتێ
ئەم هێلابوون د ناڤ ظولمەتێ
(٣٥٩)
ئەم هێلابووین د ڤێ جەفائێ
ئەم ئێدی بیرا وی نائێ(ن)
ئەم ماینە ناڤ ڤێ وەیلائێ [1]
(٣٦٠)
وان گۆتە جبرائیلە
تو ب وی کەی یێ جەلیلە
هەڕە نك نەبیێ خەلیلە
(٣٦١)
یا جبرائیل بلەزینە
ئەو حەبیبێ مەی نوورینە
ئەحوالێ مە ڤێڕا بگەهینە
(٣٦٢)
یا جبرائیل ب خودێ کەی
مە هەمیا مننەتێ لێکەی
ژ زارێ مە سەلامان لێکەی

[1] . ئەم هێلان د وێ جەفایێ.. ئەو چوونە صەفایێ.. ئەم ئێدی بیرا وان نایێن (س)

(٣٦٣)

جبرائيل بخوٚ حال دىيه
رادبيت ب گرىيه
چيت لقائێ پادشاهىيه

(٣٦٤)

ئەو پادشاهێ ذوالجلاله
ل جبرائيل دكەت سوئاله
كو ئوممەتێ چ حاله

(٣٦٥)

ئەو جبرائيل ئەمينه
دبێت يا رب العالمينه
ئوممەتێ چ حال نينه

(٣٦٦)

ئوممەت قەوى ب عەذابه
شەديده ل وان عقابه
صوٚتن بوونه كەبابه

(٣٦٧)

يا خالقێ رەحانه
سەلام ل حالێ ڤانه
بگەهينه نەبيێ وانه

(٣٦٨)

فروار دكەت يێ صەمەده
سەلامێت وان بێ حەده
بگەهينه موحەممەده

(٣٦٩)

ئەو جبرائيل پێش دەسته
ژ خالق دەستوور خوەسته
بوٚ جەننەتێ دكر قەصته

(٣٧٠)

ئەو خەلقێ جەننەتینە

ب صەفا و شاهینە

جبرائیل ب حوزن و گرینە[1]

(٣٧١)

ژ غەمێ هەر دگریتن

ببەردا دچیتن[2]

ب فردەوسێ د گەهیتن

(٣٧٢)

ب فردەوسێ بۆ تەمامە

رادوەستیت ب ئكرامە

ل محمد دكەت سەلامە

(٣٧٣)

ئەو حەبیبێ مەیە

ل سەر تانج و دبەر حوللەیە

روونشتی ل سەر تەخێ خوەیە

(٣٧٤)

روونشتی ئەو سولطانە

د گەل ئوممەتێ و ئەنبیانە

هەمیان گرتی دیوانە

(٣٧٥)

دبێت یا جبرائیل وەرە پێشە

دا ئەز ل تە بكەم تەفتێشە

ژ گریا تە بۆ مە دل ئێشە

---

[1] . ئەو خالقێ جەننەتییە.. ب صەفا و ب شاهییە.. جبرائیل ب حوزن و گرییە (یا)

[2] . بێ پەردە دچیتن (یا)

(٣٧٦)
ئەو چ گریە، ئەو چ نالە نالە
ژ بۆ من بێژە دەرحالە
دا ئەز بزانم چ ئەحوالە
(٣٧٧)
یا مەلەکێ خودێیە
تەمام بۆ من ببێیە
ئیرۆ ئەو چ گرییە
(٣٧٨)
لەو دگرین د دونیائێ
دا خلاص بین ژ جەفائێ
د جەننەتێ بکەین صەفائێ
(٣٧٩)
جبرائیل دکەت خطابە
بۆ محمد ددەت جەوابە
یا حەبیبێ وەهابە [1]
(٣٨٠)
یا حەبیبێ ذوالجلالە
ئەڤە دەه هزار سالە
ئوممەتا تە نالە نالە
(٣٨١)
ئوممەتا تە من دیتییە
د جەهنەمێدا نالییە
د ئاگریدا صۆتییە

---

[1] . خەبەرێ نەخۆش خرابە (س)

(٣٨٢)
وەدبێت یێ گولباڤە
یا برائێ جبرائیل ناڤە
ئوممەتا من صۆتن هناڤە
(٣٨٣)
تە جەرگێ من ئێشاندن
وەصەلێد من خەلاندن
حوزن و غەم ل من باراندن
(٣٨٤)
دبێت وەی ئوممەتێ
من صەفا دکر د جەننەتێ
من هنگ هێلابوون د زەحمەتێ
(٣٨٥)
ئەو حەبیبێ نوورینە
حولله و تانج و زینە
تەختێ وی هەم رەنگینە
(٣٨٦)
هەمیان تاڤێت هەر دگریتن
رۆندکان دبارینیتن
ژ بۆ ئوممەتێ هەر ت نالیتن
(٣٨٧)
ئوممەت دبێت یا مەدەدە
یا محمود و یا ئەحمەدە
هەمی راوەستابوون ب عەدەدە
(٣٨٨)
ب عەدەد راوەستن ل جەوابێ
بەلکی وان خلاص کەت ل عەزابێ
دگەل خۆ ببەت "دار الثواب"ێ

(٣٨٩)
هەمی ڤێکرا گرینە
دگەل دیوانا نوورینە
ل بەحەشتێ بوو غولینە
(٣٩٠)
ب گریڤە رادبیتن
ل قەبائێ دوەستیتن
ل جەننەتێ ئەو دچیتن
(٣٩١)
خەلق دچن تامە
ژ بەنی خاص و عامە
ل بەهەشتێ بەستن ئحرامە [1]
(٣٩٢)
ئەو "محمّد المصطفی"یە
دچیتە بن دارا طوبایە
سوجدە دچیت بۆ مەولایە
(٣٩٣)
ئەو خودانێ ئوممەتێ
صاحبێ شەفاعەتێ
دنالیت و دبێتە قودرەتێ
(٣٩٤)
ئەز بخۆ حەبیبێ تەمە
د حوکم و رضایا تەمە
سوئالێ ژ تە دکەمە

---

[1] . بەحەشتێ بوجەرا مە (یا)

(٣٩٥)
وەدبێت یێ جەلیلە
یا حەبیبێ خەلیلە
دلێ تە ناکەم زەلیلە
(٣٩٦)
یا حەبیبێ رەسوولە
دلێ تە ناکەم مەلوولە
سوئالا تە دکەم قەبوولە
(٣٩٧)
یا حەبیبێ دەلالە
سەر هەلینە دەرحالە
مەقصودا خۆ بکە سوئالە
(٣٩٨)
محمد وەدبێتە
من أرجو ژ هممەتا تە
ئوممەتا خۆ من دڤێتە
(٣٩٩)
رجا دکەم ژ کەرەمێ
ژ دەرگاهێ رەببێ عالەمێ
ئازا بکەی ژ جەهنەمێ
(٤٠٠)
یا خالقێ عەللامە
تو بکەی ئارامە
ئازا بکەی تەمامە
(٤٠١)
وان خار قصاصە
ئازا بکە خلاصە
صۆتن ل وان ئەساسە

(٤٠٢)
فروار دکەت یێ ئەکبەره
یا حەبیبێ سەروەره
ئوممەتا خوٚ بینه وەره
(٤٠٣)
دبێت محمد ڤێ ساعەتێ
بینه دەر ئوممەتێ
هەمی ڤێکرا بچنه جەننتێ
(٤٠٤)
هند بەحەشتینه
وە هند دوٚژینه
کافر دمینن ئەبەدینه
(٤٠٥)
وەدبێت مەولایه
خوٚش نعمەت و رضایه
زێده دبیت صەفایه
(٤٠٦)
زێده دبیت حوسن و جەماله
شاهی و فەرەح و کەماله
سرور و کەیفخوٚش و حاله
(٤٠٧)
جەهەننەم دوٚژێ ناره
کافر تێدا چوونه خاره
ئەو دمینن ب یەکجاره
(٤٠٨)
گەلوٚ وەرن دا ئەم ڤێ کەین
دا ژ گونەها ئەم تەوبێ کەین
دا کارێ خوٚ و ڤێ مرنێ کەین

(٤٠٩)
مرنێ نەکەین ژبیرە
ئەو قەبرێ طەنگ و کویرە
سەفەرا مە قەوی دویرە
(٤١٠)
سەفەرەکا شەقاواتە
رێکەکا پوڕ ئافاتە
ب ئاستەنگ و موهلکاتە
(٤١١)
ب ئاستەنگە پوڕ بەلایە
طارییە بێ چرایە
بترس و لەرز و تایە
(٤١٢)
ب ترس و ب ئێشە
پوڕ کول و دل ئێشە
دوورە جەفاکێشە
(٤١٣)
دێ ل رێ چین سەفەر کەین
سەفەرێ ل بال خودێ کەین
بەس وەرن دا ئەڤێ کەین [1]
(٤١٤)
موحتاجێت سەفەرێ چێکەین
تەوەککول بال خودێ کەین
ژ گونەها تەوبێ کەین

[1] . مە بەرێ خوٚ دایە رێیە.. دێ لێ بچن قاتێیە.. سەفەر کەین بال خودێیە (س)

(٤١٥)

موحتاج رۆژی و پێنج صەلاتن

صەوم و حەج و زەکاتن

ئەمر و مەنهیاتن [1]

(٤١٦)

ئەمر کرن ژ مەعروفات

نەهی کرن ژ مونکەرات

نەهیا نەفسێ ژ هەوایات

(٤١٧)

نەهیا مونکەر ب جھ بینن

دینێ عەزیز بلەزینن

مرنێ ژ بیرا خۆ بینن

(٤١٨)

قەتل و زنا و فەساد نەکەین

حەرامی و غەیبەت نەکەین

ژ ڤان هەمیان تەوبە بکەین

(٤١٩)

تەوبە بکەین ژ غەیبەتێ

ژ گونەھ و مەعصیەتێ

خۆ هشیار کەن ژ غەفلەتێ

(٤٢٠)

بچاکی رێکا راست بچین

ل ئاستەنگا هشیار دچین

قەصدا دەرگێ خودێ دچین

---

[1] . زادێ سەفەر حەجج و زەکات صەوم و صەلات کلمە الشهادە (یا)

(٤٢١)
ئلاهی تو رەحمانی
تو مالکێ عەبدانی
خالقێ شەڤ و رۆژانی
(٤٢٢)
خالقێ شەڤ و رۆژان
خودانێ بەهەشت و دۆژان
رەحمەت کەی ل مە دلصۆژان
(٤٢٣)
دلصۆژن د گونەهکارە
نە مە تەوبەیە، نە ئستغفارە
قەبوول کەی یا سەتتارە
(٤٢٤)
ئامین ببێژن ئەو مسکینە
ب دەرگاهێ تە ڤەرەڤینە
گونەهان ل مە ب غەفرینە
(٤٢٥)
گونەهان ل مە ڤەشێرە
ل صراطێ ڕابێرە
ب جەننەتا خۆ ببهێرە
(٤٢٦)
ب ناڤێ خۆی جەببار کە
ب موحەممەدێ موختار کە
رەحمەت ل هەرچی گونەهکار کە
(٤٢٧)
ب ناڤێ حەبیبێ خۆی رەسول کە
دوعا عەبدێ مەلول کە
ب فەضلا خۆ قەبول کە

(٤٢٨)
خودێ ئەم تەوبەكارین
پەشێمان و شەرمزارین
ب رجوع و ئستغفارین
(٤٢٩)
یا رەبی تو سەتتاری
ببوری ل عەبدێ ژاری
قەط نەبینیت شەرمزاری
(٤٣٠)
یا رەبی تو غەفووری
مننەتێ بكەی ل ((نووری))
عەفو بكەی بدەستووری
(٤٣١)
بدەستوور و رەحما وىیە
ئازا بكەی ((بریفكی))یە
ب ئەصلێ خۆ قورەیشىیە
(٤٣٢)
ب حورمەتا موصطەفایە
صەد و بیست و چار هزار نەبیایە
عەفو بكەی مە هەمیایە
(٤٣٣)
یا رەببی تو ب ناڤێ خۆ كەی
تو ب حورمەتا وەلیێت خۆ كەی
ل سەر پرێ مە دەرباز كەی
(٤٣٤)
پرا سراط چەند درێژە
لسەر دچن چەند بێهێزە
رەحمێ ل وان تو برێژە

(٤٣٥)
يا رەبی تو ب فەضلا خۆ كەی
تو ب رەحم و كەرەمێت خۆ كەی
دوعا عەبدێ خۆ قەبوول كەی

(٤٣٦)
هجرەتا خير الانام
هزار دو صەد چل سال تەمام
بەيتا قيامەتێ بۆ نووری بۆ مەرام

(٤٣٧)
ئلاهی تو بغەفرينە
ل عەبدێ مسكينە
الحمد لله رب العالمينة

١
هذا بيت القيامة

بسم الله الرحمن الرحيم

گوه بدێرن ڤێ قصتێ کسبێ ژ امتێ بسکن ژ غفلتێ
بسکن ژ ڤێ دنێ بترسن ژ مرنێ دا هنگ ژ خدێ بن خنێ
بترسن ژ پاشه روژێ دائم شقیو روژێ ژ اگرو گرما دو ژێ
گوه بدێرن جوانو پیره گلو بنێ دفقیره مرنێ مکن ژ بیره
ژ بیر مکن بنێ دزاره بگرین هر بناله ژ خو فا ذو الجلاله
کارێ خو بکن خباتێ لڤ کن دمێ وساتێ ژ ترسا عرصاتێ
بلرزن ژ حسابێ بترسن ژ عقابێ ژ جهنمو عذابێ
ای گلو ڤێ جماعتێ گوه بدێرن حکایتێ ژ روژا قیامتێ
چ روژه کا پرغوغایه نیزیکه هند نمایه مفرێ مه هر مولایه

بەرپەرەك ژ دەستنڤیسا ردێنی

بەرپەرێ داویێ ژ دەستنڤیسا ردێنی

بەرپەڕەك ژ دەستنڤیسا سەعدی

بەرپەڕەك ژ دەستنڤیسا تخۆبی

بەیتا سەکەراتیێ [1]

(۱)

سوبحان ژ شاهێ کەریم

توی خالقێ عەرشێ عەظیم

بەخشیش ژ تە تێت یا رەحیم

((أستغفر الله العظیم))

---

[1] . بەیتا سەکەراتیێ من ل سەر ڤان دەسنڤیسێن خواریێ تویژاندییە:

١– دەسنڤیسا مەلا محمەد ئەمینێ بەرچی، کو بوویە بنگەهـ بوێ تویژاندنێ (ب)
د ڤێ دەسنڤیسیێدا، دەسپێکا هەلبەستێ نڤیسییە: ((محمد مكسی فرمايد))، ئـەڤجا لـدوی ڤـێ چەندێ ئەڤ هەلبەستە دبیتە یا فەقییێ تەیرا، ئەگەر چ ئەڤە ژی نـە مسـوگەرە، ژ بـەرکو نـاڤ و ناسناڤێن وی د چ جهێن هەلبەستێدا نەهاتینە، بەلکی ژی ژێ کەتییە. هندەك جـارا ڤەهانـدنا وێ بسەر ئاوایێ ڤەهاندنا تەیران ڤەیە، لێ ل هندەك جها ژی دێ بینی سسـتی تێدایـە و ئـاوایێ ڤەهاندنا وی نە وەسا یێ خاڤە، دبیت کو وی ئەڤ بەیتە د دەسپێکێن نڤیسینا خوێدا ڤەهانـدبیت، دبیت ژی وی بخوێ ڤیابیت ب تایبەت ڤێ بەیتێ ب ڤی ئاوایی بنڤیسیت، دا کو مروڤێ نەخوندەڤا و سوفییێ مزگەفتێ ژی تێبگەهیت. یا دی ژی ئەوە فەقی ئەڤ بەیتە ب دروسـتی د قـالبێ بـەیتا فولکلوریدا ڤەهاندییە و ئێك ژ خاسیەتێت وێ ئەوە یا بێ گـرێ و بـێ مـژ و مورانـە، ئـەڤ رەنگێ بەیتێ تنێ ژ سێ مالکان پێك تێت و ل سەر ئێك سێر و سەلیقەیە، بەس یا وی ژێ زێدە کری تنێ ((أستغفر الله العظیم))ە.

٢– دەسنڤیسا (سەعدی) کو مە بەحسێ وێ د بابـەتێ دەسنڤیسـادا، ل سـەر ((ئـەی ئـاڤ و ئـاڤ)) کرییە (س)

٣– دەسنڤیسا فەقی ئەحمەدێ تخووبی (ف)

٤– دەسنڤیسا "زێوکا" کو سالا ١٩٥٧زا ل گوندێ زێوکا ب دەسـتێ (فـەقی شـەوکەت کـورێ صوفی عبد القادر ردێنی) هاتیە نڤیسین، هەروەك د دەسنڤیسیێدا هاتی. ئەڤ فەقی شەوکەتە نهو سەیدا مەلا شەوکەت ردێنییە، کو ل مزگەفتەکێ ل دهوکێ پێشنڤێژە.

هەرچەند کو وەك مە ل سلال گوتی، د دەستنڤیسا بەرچی دا، ئەڤ هەلبەستە بو محمد مکسی دانایە، ل دیسان ژی ئەز لێ ب گومانم کو یا فەقییێ تەیران بیت، ژبەر ڤێ چەندێ ژی من نەکرە د نـاڤ دیوانا ویدا، هەتا کو راستیا وێ دیار دبیت کانێ یا کێیە. دوور نینە ژی ئەڤ بەیتە یا شـێخ نـور الدینێ بریفکی بیت، ژبـەر کـو گەلـەك ل سـەر ئـاوایێ ڤەهانـدنا ویڤەیـە و گەلـەك نزیکـی ڤەهاندنا(بەیتا قیامەتێیە) کو یا شێخ نورالـدینییە.

(٢)

تو‌ى حاكمێ عه‌ره‌صاتێ
دێ كه‌ين به‌حثێ سه‌كه‌راتێ
تو مه‌ خلاص بكه‌ى ژ موهلكاتێ
((أستغفر الله العظيم))

(٣)

ئه‌يا عه‌بدێ گونه‌هكاره‌ [1]
بۆچى ناكه‌ى ئستغفاره‌
نه‌كو بمرى شه‌رمزاره‌ [2]
((أستغفر الله العظيم))

(٤)

هه‌ر ده‌رده‌كى ده‌رمان هه‌يه‌
ده‌رمانێ گونهان ته‌وبه‌يه‌
ته‌وبه‌ بكه‌ى، ئيمان هه‌يه‌
((أستغفر الله العظيم))

(٥)

خوزيا جان كێ ته‌وبه‌ى كرى
دونيا خور و ئاخره‌ت برى
ته‌وبه‌ بكه‌ى ئه‌م دێ مرين
((أستغفر الله العظيم))

---

[1] . ئه‌يا عه‌بدێ نه‌گوهداره‌ (ف)
[2] . نه‌كو بمرى گونوهكاره‌ (ف)

(٦)

تو بۆچی وەی ئیمان سستی

تو دینێ خۆ نا پەرستی

عومری رابێری پ درستی

((أستغفر الله العظيم))

(٧)

حەتا کەنگی دێ غافل بی

ژ بەر گونەهان تاری دل بی

تەوبە بکە دای عادل بی

((أستغفر الله العظيم))

(٨)

تەوبە بکە ژ گونەهانە

کو عاقبەت قەبرستانە

ڤاتی دێ بی [١] پەشیمانە

((أستغفر الله العظيم))

(٩)

هندی خۆشی ب روح و گیانی

ژ خۆ بگرە وی ئەزمانی

بیر خۆ بینە قەبرستانی

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . ئاخر دێ بین (س)

(١٠)

قەنجیێ بکە ل سەر دونیایێ
خۆ هشیار کە ژ غەوغاییی
عومر کو چوو [1] پاشڤە نایێ
((أستغفر الله العظیم))

(١١)

ئەجەل کو هات ناگەهانی
رزق دبڕیت ژ ئاسمانی
فایدە ناکەت پەشیمانی
((أستغفر الله العظیم))

(١٢)

ئەی خالقێ عەرش و فەلەك
ئەی خودانێ مولك و مەلەك
من گونەهـ کرنە گەلەك
((أستغفر الله العظیم))

(١٣)

توی واحدێ یەك بتنێ
تە ئەم دانە ژ بۆ مرنێ
ئەم دێ چکەین ب مالێ دنێ
((أستغفر الله العظیم))

---

[1] .عومرێ کو چووی... (ف)

(١٤)

يا ئلاهی تو صەبووری

بەد عەمەلان تو غەفووری

ب عەمەل قەنجا تو شەکووری [١]

((أستغفر الله العظيم))

(١٥)

ذەنب و خەطا هەر ژ مە تێ

رەحم و عەطا هەر ژ تە تێ

هیڤیدارین سەلامەتێ

((أستغفر الله العظيم))

(١٦)

هیڤی دکەین ئەرجوکارە

وەکو تێت ئەمرێ جەببارە

من نەهێلی شوونەوارە

((أستغفر الله العظيم))

(١٧)

هەیها کو، ئەم کو غافلین

لازم کو دێ ڤاتی مرین [٢]

سەفەر کەینە مالا گلین

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . یا ئلاهی توی غەفوری.. بەد عەمەلان توی صەبوری.. ب عەمەل قەنجا توی شەکوری (ف)

[٢] .هەیهایی ئەم چ دغافلیت.. لازم ئەم دێ مرین (ف)

(١٨)

پەناهێ من رەببێ فەلەق

ژ مەکر و شەڕ و (عما خلق)

شەرمێ نەکەین رۆژا خەلەق

((أستغفر الله العظیم))

(١٩)

ناڤێ تە ناڤەك لائقه

قەولێ تە دائم صادقه

من باوەرە ئەو خالقه

((أستغفر الله العظیم))

(٢٠)

ئەی عەلیمێ [١] سرر و عەلان

ئەی حەکیمێ دەرد و بەلان

ئەی محمد، [٢] بانگ و صەلان

((أستغفر الله العظیم))

(٢١)

ئەی غافرێ ذەنب و خەطا

ئەی فائضێ فەضل و عەطا

خاصی تەیە ستر و عوطا

((أستغفر الله العظیم))

---

[١] . ئەی عالمێ..... (ف)

[٢] . ئەی حەبیبێ... (ب، ف)

(٢٢)

رۆژا تێتن ئەجەلێ مە

تو مە نەگرە ب عەمەلێ مە

ئحسان بکە رەحمێ ل مە [١]

((أستغفر الله العظيم))

(٢٣)

هەرچی عەبدێ تەوبەدارە [٢]

ئەگەر نەبێت یا غەففارە

کی تێتە بانگ و هەوارە

((أستغفر الله العظيم))

(٢٤)

هەرچی عەبدێ کو عاصییە

ژ دەرگاهێ تە ڤەڕەڤییە [٣]

مەفەر توبی کەس دی نییە

((أستغفر الله العظيم))

(٢٥)

عەبدێ مسکین مەفەر توبی

ژ موحتاجیان مەرجەع توبی

ژ بۆ داریيان مەلجەء توبی [٤]

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . رۆژا تێتن ئەجەلا مەیە.. تو ژ مە نگری عەمەلێ مەیە.. ئحسان بکەی رەحمێ ژ مەیە (ف)

[٢] . هەرچی عەبدێ گونەهکارە (س)

[٣] . ژ بەر دەرگاه نەهاتییە (س)

[٤] . ژ موحتاجیان مەلجەو توبی.. ژ بۆ راضیان مەرجەع توبی (س)

(٢٦)

تۆی خودانێ[١] عەظەمەتێ

غەضەب هەیە د گەل رەحمەتێ

رەحم سەبقی[٢] وێ ساعەتێ

((أستغفر الله العظيم))

(٢٧)

تو واحدی،[٣] یەك ب تنێ

تە ئەم داینە ژ بۆ مرنێ

ب ئیمان ببەی مە ژ ڤێ دنێ[٤]

((أستغفر الله العظيم))

(٢٨)

حینا کو دێ بت هەوارە[٥]

ئەمرێ مەزن تێتە خارە

من نەکر چی کاروبارە[٦]

((أستغفر الله العظيم))

(٢٩)

من نەکریە کارێ سەفەر

تو ل مە بکەی رەحم و نەظەر

ئیمانێ ژ مە نەکەی ڤەدەر

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . تو پادشاهێ (س)
[٢] . رەحمێ بکەی ... (ب) —رەحم بکەی (ف)
[٣] . ئیلاهی توی.... (ب) – ئیلاهی توی یەکی بتنێ (ف)
[٤] . بێ ئیمان نەبەی ژ وێ دنێ (س)
[٥] . حینا کو تێت دەعوەدارە (ف)
[٦] . مە نەکریە کاروبارە (ف)

(٣٠)

ئەز لەو دکەم ڤێ گۆتنێ

ژ رەنگ و حالێ مرنێ

عبرەت بکەن قەبرێ بتنێ

((أستغفر الله العظيم))

(٣١)

قەبرێ بتنێ چ عبرەتە

روحکێشان قەویا ب زەحمەتە

ئەو هەر وەکو قیامەتە

((أستغفر الله العظيم))

(٣٢)

ئەجەل کو هات دێ مریتن

حال و ئەحوال دبێژیتن

قیامەت دێ ل مە رابیتن[١]

((أستغفر الله العظيم))

(٣٣)

ئەو مەحالێ کو تێت ئەجەل

رەنگ و صورەت دبن تێکهەل

ژێکرا تبن هەستی وەصەل

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . ئەجەل کو هات دێ مریتە.. رەنگ و حالا تزانیتە.. قیامەت ژێ راتبیتە (ف)

(٣٤)

ب فەرمانا شاهێ جەليل
تێن چار مەلەك زوو ب تەعجيل
ژ بۆ روحا عەبدێ ذەليل
((أستغفر الله العظيم))

(٣٥)

دو لسەر پيان، دو لسەر دەستە
چ نەخۆشەك رەنگ سەرمەستە
روحێ دكێشن بن هنگستە
((أستغفر الله العظيم))

(٣٦)

دو ل سەر دەستا، دو لسەر رانە
چ نەخۆشەك زۆر گرانە
روحێ دكێشين ژ بن تبلانە
((أستغفر الله العظيم))

(٣٧)

حەتا ئينا جەرگ و هناڤ
روح كو ئينا ڤێهەل تەڤاڤ
ڤێدكەڤن عەرەق و خوناڤ
((أستغفر الله العظيم))

(٣٨)

ئەو دزانيت زەحمەت چەندە
نەخۆشەكێ بدەردومەندە
ژێك رادبن هەستی و بەندە
((أستغفر الله العظيم))

(٣٩)

وەكو دلێ وی دگڤشن
جەرگ و هناڤ لێ دهەڕشن
فکر و خیال لێ دشەوشن
((أستغفر الله العظیم))

(٤٠)

ئەی هەوار و صەد هەوارە
چ نەخۆشەك برینداره
نەما بگریتن قراره
((أستغفر الله العظیم))

(٤١)

ژ زەحمەتێ دل کەر تبیت
رەنگ و رووبار لێ زەر تبیت
رۆهنك ژ چاڤا دەرتبیت
((أستغفر الله العظیم))

(٤٢)

چ زەحمەتە، چ جەفایە
بێنتەنگیە بێ پەروایە
ئەو دەردەکێ بێ دەوایە
((أستغفر الله العظیم))

(٤٣)

ئەو دەردەکێ بێ دەرمانە
ئەو روحا وەی شرین گیانە
ئەو تەقدیرا یێ رەحمانە
((أستغفر الله العظیم))

(٤٤)

ئەو تەقديرا يێ مەلكە
دلێ ضەعيف چ نازكە
روح قەط نابتن سڤكە [١]
((أستغفر الله العظيم))

(٤٥)

ئەو دەردەكێ بێ طەبيبە
ئەو ڤالبێ روح قەريبە
نالێن ژێ تێن، ئەو غەريبە [٢]
((أستغفر الله العظيم))

(٤٦)

ئەو ڤالبێ روح حضوورە [٣]
چ نەخۆشە، چ رەنجوورە
نالى تێن ژ دلێ كوورە
((أستغفر الله العظيم))

(٤٧)

دل و مێلاك هەردو يەكن
د مەعنێدا هەدو ژ يەكن
ژبەر زەحمەتێ هەر يەك يەكن [٤]
((أستغفر الله العظيم))

---

١ . ئەڤ بەندە د لبا (س)دا ب ڤى رەنگىيە: ئەو تەقديرا يێ مولوٚكە... دلێ ضەعيف چ خوروٚكە... روح قەد لێ نابيت سڤوٚكە.
٢ . نالى تچن، چد غەريبە (ب)
٣ . ئەو ڤالبێ روح جەسوورە (س)
٤ . ژ روحكێشانێ هەردو وەك يەكن (س)

(٤٨)

دلێ گەلەك ب كۆڤانە

ئەگەر ژێ بێت ئەزمانە

گازی دچن بۆ عەسمانە [١]

((أستغفر الله العظيم))

(٤٩)

عەبدێ ژاری و بێ ئاوازە [٢]

حال نەخۆشە، ب داخازە

چاڤان دكەت [٣] **سەرئەڤرازە**

((أستغفر الله العظيم))

(٥٠)

روح ژ دلی فارق بوویە

د سنگیدا داخل بوویە

مەفەر ئەڵلاە چ غولویە [٤]

((أستغفر الله العظيم))

(٥١)

چ هەیبەتە چ غەوغایە

روح ژ دلی بوو جودایە

د سنگیدا بوو جەمایە

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . گازی ت چیتن بۆ عەسمانە (ب)
[٢] . چ عەبدەكێ بێ ئاوازە (س)
[٣] . چاڤا رك تكەت... (ب)
[٤] . ... چ غەلـلـەیە (ب)

(٥٢)

روح هەلبرى ژ دەست و ملان
ژێرأ ئينا جەرگ و دلان
د سنگىدا روح واصلان
((أستغفر الله العظيم))

(٥٣)

روح كو ت سنگى هەلبرى
دحالێ خۆدا ئەو حەييرى
هێڤە و وێڤە ئەو فوكرى [1]
((أستغفر الله العظيم))

(٥٤)

هەردو چاڤان رك دكەتە
چ غەوغايە، چ هەيبەتە
راستە مرن قيامەتە
((أستغفر الله العظيم))

(٥٥)

چ حالەكێ جەفاكێشە
ب زەحمەت و ژان و ئێشە
صەيێ لەعين تێتە پێشە
((أستغفر الله العظيم))

(٥٦)

چ حالەكێ نەخۆشكارە
چ بێن تەنگە، چ دژوارە
چ دلصۆژە، چ بێچارە
((أستغفر الله العظيم))

---

[1] . چاڤ ژێ رك تبن ت هەوا تفكرى (ب)

(٥٧)

بێ طاقەت و بێ حال و بال [١]
خەیر و شەڕ هەموو تێنە بال
شەیطان تینیت ئاڤا زەلال
((أستغفر الله العظيم))

(٥٨)

تێنە نك مەلەكێت صەواب
هەم تێنە نك مەلەكێت عەزاب
ئەو تێكهەلی دكەن حساب [٢]
((أستغفر الله العظيم))

(٥٩)

ئەو شەیطانێ ب لەعنەتێ
كەنگی دێ بینیت دەرفەتێ
كو شەربەك ئاڤێ بدەتێ
((أستغفر الله العظيم))

(٦٠)

ژارۆ عەبدۆ سەرگردانۆ
دوژمن هەموو لێ جەمیانۆ
مەفەرێ مە یێ رەحمانۆ [٣]
((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . ب طاقەت و ب رەنگ و حال (ب)
[٢] . تێن مەلـەكێت عەذابێ.. ت گەل مەلـەكێت صەوابێ.. ئەو گەل تكەن حسابێ (ب)
[٣] . ژارۆ عەبدۆ سەرگردانە.. دوژمن هەموو لێ جەمیانە.. مەفەرێ مە یێ رەحمانە (ب)

(٦١)

شەیطان تبێت: عەبدۆ وەکە
هەچیا تبێم تو وێ بکە
تو ڤێ ئاڤێ دەڤێ خۆکە [١]
((أستغفر الله العظیم))

(٦٢)

وێ تبێتێ ئەلخەنناسە
باوەربکە من بنیاسە
دێ ژ زەحمەتێ بی خەلاسە [٢]
((أستغفر الله العظیم))

(٦٣)

هەرێ عەبدۆ کەفتیە داڤێ
دێ تو ڤەخۆ شەربەك ئاڤێ
دێ ژ رەحمەتێ بی وێ گاڤێ
((أستغفر الله العظیم))

(٦٤)

ئەو دەردەکێ جەور و جەفا
ئاڤێ ڤەخۆ دێ بی شەفا
ژ وێ علەتێ دێ بی عەفا
((أستغفر الله العظیم))

---

[١] . شەیطان تبێتێ: تو وێبکە.. هەچیا تبێم تو وەبکە.. ئەڤێ ئاڤێ تو فڕبکە (ب)
[٢] . تبێت ئبلیسێ ئەلخەنناس.. باوەربکە من بناس.. ژ ڤێ زەحمەتێ دبی خلاص (ب)

(٦٥)

ڤێڕا دبێت یێ لەعینە
ئاڤێ ڤەخۆ چ شرینە
بەلێ ئیمان ب من بینە
((أستغفر الله العظیم))

(٦٦)

تەقدیر کو هات نازڤڕی
هەرچی ئاڤێ وەرنەگری
ژ ئیمانێ نابت بەری
((أستغفر الله العظیم))

(٦٧)

ئەگەر تەقدیر بۆ بەیانە
ئاڤێ ڤەخۆت هێشتا بکانە
دێ ژێ خلاص بیت ئیمانە
((أستغفر الله العظیم))

(٦٨)

ئبلیس ڤێڕا هەڤدەنگ تبی
روح ل گەوریێ رەنگ رەنگ تبی
هندی کوتێت بێهن تەنگ تبی
((أستغفر الله العظیم))

(٦٩)

روح ژ بەدەنی ڤەتبیتە
ت سنگیدا تێت و ت چیتە
ژ بێهنتەنگیا هەلتاڤیتە
((أستغفر الله العظیم))

(٧٠)

روح تێت و ت چیت تەنگاڤیێ

ژ بەرزەحمەتێ و خلاصیێ

تەنگترە ژ کونیا دەرزیێ

((أستغفر الله العظیم))

(٧١)

ئەو مەلەکێت بەراهیێ

روح کێشا حەتا گەوریێ

دێ هێلن بۆ دووماهیێ

((أستغفر الله العظیم))

(٧٢)

هەر نەفەسەك تێ تمینیت

عزرائیل تێت و ت لەزینیت

روحێ ژ گەریا وی تبزدینیت

((أستغفر الله العظیم))

(٧٣)

ب فەرمانا یێ پ نازە

قالب مابوو بێ ئاوازە

چاڤا دکەت سەرئەڤرازە [١]

((أستغفر الله العظیم))

[١] . ب فەروارا یێ نیاسە.. قالب مینیت بێ ئاوازە.. چاڤان رتکەت سەرئەڤرازە (س)

(٧٤)

روح كو خارج بوو تەڤاڤە
ت وەستيتن ل هنداڤە [1]
لێ ڕك تبن هەردو چاڤە
((أستغفر الله العظيم))

(٧٥)

روح ل قالب دنێڕيتە
قالب ل روحێ هەلتێتە [2]
هەردوكان ڤەوى يێك دڤێتە
((أستغفر الله العظيم))

(٧٦)

هەردو تێكڕا تفوكرن
د عاجزن ت غەمگرن
د حالێ خۆدا تەحەييورن
((أستغفر الله العظيم))

(٧٧)

قالب دبێت يا روحايێ
خوزيا وەكو ل سەر دونيايێ
پەشێمانى بكێرنايێ
((أستغفر الله العظيم))

---

[1] . د سنگىدا ما ل هنداڤە (س)

[2] . روح ژ قالبى د فڕيتە.. قالب بەر روحێ هەلتێتە (س)

(٧٨)

هندى خۆ شين نەهشيارين

وەكو ت مرين ت هشيارين

پەشيمانين، شەرمزارين

((أستغفر الله العظيم))

(٧٩)

ئەو قالبێ مسكين، ژارە

دا بۆ بكەين كاروبارە

ئەو مێڤانێ يێ جەببارە

((أستغفر الله العظيم))

(٨٠)

ئەو مێڤانێ سەفەرىيە

مال و عەيال هێلائىيە

دێ چيت مالا قەط نەدىيە

((أستغفر الله العظيم))

(٨١)

ئەو كو ئينا كاروبارێ

جل ئێخستن بۆ شوارێ

دێ كەت گازى و هەوارێ

((أستغفر الله العظيم))

(٨٢)

غەسال وەكو تێتەڤە نك

جلان لبەر تكەت نازك

گازى تكەت سڤك سڤك

((أستغفر الله العظيم))

(٨٣)

يا غەسسالۆ تو ب خودێ کەی
ب رەحم و شەفەق تو من رێکەی
هێدی هێدی ئاڤێ لێکەی
((أستغفر الله العظيم))

(٨٤)

فەقیرەکێ مسکین، ژارم
یێ دلسۆژم، یێ بێچارم
ئەڤرۆ قەوی بریندارم
((أستغفر الله العظيم))

(٨٥)

یا غەسالۆ قەوی خێرە
تو زوو ئەڤرۆ هاتیە ئێرە [١]
هێدی هێدی من وەرگێرە
((أستغفر الله العظيم))

(٨٦)

مەکە ل من زەحمەتدانێ
بریندارم ب ئێش و ژانێ
ژ بەر عزرائیل و روحکێشانێ
((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . تو ب وی کەی یێ خەبیرە (ب) – تو ب وی کەی یێ جەبیرە (ف)

(٨٧)

يا غەسسالۆ مەلەزينە

ئەو قالب ب دەرد و برينە

كفن و چاران نەشدينە [١]

((أستغفر الله العظيم))

(٨٨)

وەرە وەكو [٢] باب و كوڕان

ل من ڤەشێرە عەيب و سوڕان

شەرمێ دكەم ژ يار و بران

((أستغفر الله العظيم))

(٨٩)

وەكو كفن دروار تكەن

سەروچاڤان ستار تكەن

جەرەكێ وى [٣] هەوار تكەن

((أستغفر الله العظيم))

(٩٠)

هەر گازىيەك ژێ تەوبەيە

شەرق و غەربان گولێهەيە [٤]

ئنس و جنان گوه لێ نەيە

((أستغفر الله العظيم))

---

[١] . كفنى لمن نەشدينە (س)
[٢] . تو هەر وەكو..... (س) –وەبە وەكو.... (ف)
[٣] . جارەكێ دى .... (ف)
[٤] . هەر گازىيە تێت ژ وىيە.. شەرق و غەربا گول دەنگێ وىيە (ب)

(٩١)

یا غەسسالۆ بکە مننەتێ
ڤەکە چاڤان [١] ڤێ ساعەتێ
دا بفوکرم ت کولفەتێ [٢]
((أستغفر الله العظیم))

(٩٢)

قالب وێ دبێتە غەسسالی
مەگر چاڤێت من عەبدالی
دا بفوکرم ت عەیالی
((أستغفر الله العظیم))

(٩٣)

سەفەرا من قەوی دوورە
عەیالێ من قەوی هوورە
دا ژێ بخازم دەستوورە
((أستغفر الله العظیم))

(٩٤)

دا ببینم ڤێ ساعەتێ
ژێ بخازم ئەز موهلەتێ [٣]
دوورە رۆژا قیامەتێ
((أستغفر الله العظیم))

---

[١] . نەگر چاڤان..... (ف)
[٢] . چاڤان نەگرە وێ ساعەتێ... دا تێ بفوکرمە کولفەتێ (س)
[٣] . ئەز لێ بخازم هممەتێ (ب، ف)

(٩٥)

وەكو ل ناڤ دارا دانا
گازی تكەت خزم و خوانا
من سەفەرە ژ دل و (یەقینە؟)
((أستغفر الله العظیم))

(٩٦)

حینا دانا ناڤ دو داران
گازی تكەت خزم و یاران
من سەفەرە ل چار دیواران
((أستغفر الله العظیم))

(٩٧)

ئەو كو ل داران كر سوار
گازی تكەت بانگ و هەوار
چوومە مالا (دار القرار) [١]
((أستغفر الله العظیم))

(٩٨)

چوومە مالا ئاخ و گلین
ل خۆ ڤەگەڕن یا خاسرین
عبرەت بگرن یا غافلین
((أستغفر الله العظیم))

[١] . ئەو كو ئینا كر سوارە.. دكەتە بانگ و هەوارە.. چوو مالا دارول قرارە (س)

(٩٩)

ڤێ دونیایێ ئەز رەڤاندم
حەتا مرنێ پ لێب گەهاندم [١]
هنگ نە فڕین (کو) ئەز فڕاندم [٢]
((أستغفر الله العظیم))

(١٠٠)

ئەیا عەبدۆی سەرگردانە
مال وێران و پەشیمانە [٣]
چوویە مالا تارستانە
((أستغفر الله العظیم))

(١٠١)

چ مالەکە نەخۆش کارە
چ قەبرەکێ دوکان سارە
تەژی کرم و مشك و مارە
((أستغفر الله العظیم))

(١٠٢)

قەبر تەنگە قەوی کوورە
تەژی مار و مشك و موورە
ژ خۆ مرنێ نەکەن دوورە
((أستغفر الله العظیم))

---

[١] . وێ مرنێ ئەز گەهاندم (س)
[٢] . ڤێ لەعینێ ئەز غاراندم (س)
[٣] . ئەوی عەبدێ سەرگردانە.. مال و خیزان پەشیمانە (س)

(١٠٣)

قەوی کووره گەلەك تەنگە
تاری و رەشە رەژوو رەنگە [١]
یێ حەق دزانیت چ رەنگە [٢]
((أستغفر اللە العظیم))

(١٠٤)

چ حالەکێ بێ مەفەرە
راژێرا وی [٣] تۆز و گەرە
بالگەهێ وی [٤] هشکەبەرە
((أستغفر اللە العظیم))

(١٠٥)

مارێ سەمووم هەر دگەزیت
ژبەر هەیبەتێ [٥] هەر دلەزیت
چ دەر نینن [٦] پێڤە بەزیت
((أستغفر اللە العظیم))

(١٠٦)

عەبدی سەفەر کر ژ ڤێ دنێ
د قەبریدا مابوو ب تنێ
دێ تو بحالێ خۆدا بنێ
((أستغفر اللە العظیم))

---

[١] . د تێکستێ (ب)دا ((رۆژ و رەنگە)) هاتییە، کو چ واتا نادەت. ئو د لبا (س) ((هەوون نزانن دۆژ و رەنگە)) هاتییە. د لبا (ف)دا ((رۆژە رەنگە)) هاتییە.
[٢] . حەق دزانیت ئەو چ رەنگە (س)
[٣] . رازانا وی.... (ب، ف)
[٤] . بالیفا وی..... (س)
[٥] . ژ هەیبەتێ ..... (س)
[٦] .چ عەرد نینن..... (س)

(١٠٧)
چ مالەکە دکان قەبرە
بێ عەمەل و زاد و دەبرە
عەبدێ تەی ناهێتن صەبرە
((أستغفر الله العظيم))

(١٠٨)
ب فەرمانان شاهێ مەزن
تێن دو مەلەك زۆر و ب لەزن
دبن عەردیدا تێن و ت بەزن
((أستغفر الله العظيم))

(١٠٩)
ئەو تێن وەکو با و هوڕە
ل بن عەردی دکەن قڕقڕە
شەڕکەرن وەکو سەربڕە
((أستغفر الله العظيم))

(١١٠)
د شەڕکەرن بێ فەصالە
گورزێت ئاگری، وان لبالە
ژ عەبدی دکەن چەند سوالە
((أستغفر الله العظيم))

(١١١)
تێن دو مەلەك ت کەببیرە
ب هەیبەت و زەمهەریرە
یەك مونکرە، یەك نەکیرە
((أستغفر الله العظيم))

(١١٢)

سەر تگێرت هەیبەتێ

ت صورەت رەشن چاڤ شین

ناڤێت وان زەمینینە

((أستغفر الله العظیم))

(١١٣)

روح ل هنداڤ کرە قرار

ڤ قەلبیدا تهاتە خار

ل مرنێ دێ بن هشیار

((أستغفر الله العظیم))

(١١٤)

هشیار ببن ژ حال و ئەحوال

گوهـ ل دەنگێ قەرع و نعال

دا بچین کو ل مە چوون هەڤال

((أستغفر الله العظیم))

(١١٥)

روح کو هاتە سنگ و صەدرا

دێ زانیتن کفن و قەبرا

هەوار مەتێ نائێتن صەبرا

((أستغفر الله العظیم))

(١١٦)

هەوار ئەڤە قەبرستانە

چ تارییە، تارستانە

دێ ئێن نك من دو مێڤانە

((أستغفر الله العظیم))

(١١٧)
زەمینی تێن وێ ساعەتێ
ل بن عەردی هەر ژ غەفلەتێ
قەوی دپرسن ژ هەیبەتێ
((أستغفر الله العظیم))

(١١٨)
یا عبد الله راستی ببێ
دین و ئیمان صافی ببی
ڕەبب و نەبی شافع ببی
((أستغفر الله العظیم))

(١١٩)
قبلا خۆ بکە بەیانە
بۆ مە ببێ خووشك و برانە
فەصیح بکە وان هەمیانە
((أستغفر الله العظیم))

(١٢٠)
وی گۆت ألله ڕەببێ منە
ئەو محمد نەبیێ منە
دینێ ئسلام دینێ منە
((أستغفر الله العظیم))

(١٢١)
ئیمامێ من (کلام الله)
قیبلا منە (کعبة الله)
خووشك و برایێت من (اهل الله)
((أستغفر الله العظیم))

(١٢٢)

فەروار تكەت يێ خالقە
راستی گۆت عەبدێ صادقە
خۆش مێڤانە، قەنج لائقە
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٣)

يا مەلەكين خلمەت بكەن
مێڤانێ من عززەت بكەن
لبس و راژێر و حورمەت بكەن
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٤)

هنگ مێڤانا ئحسان بكەن
قەبرێ وی تەژی نوور بكەن
بێنخۆش و گول و رەيحان بكەن
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٥)

قەبرێ وی هنگ ساكن بكەن
مالا گولين نوورين بكەن
كفنێ جلين رەنگين بكەن
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٦)

رەنگين بكەن كفن و چارا
حفظ بكەن مشك و مارا
فرەه بكەن چار ديوارا
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٧)

عەبدێ منێ شەرمۆکی‌یە
خدمەت کری باخۆی خۆیە
ئەڤرۆ ئحسان گەڕا مەیە
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٨)

ئەڤرۆ ئەز دێ کەم مننەتێ
بۆ وی ڤەکەن یەك کووەتێ
دا ئەو ببینت جەننەتێ
((أستغفر الله العظيم))

(١٢٩)

جەننەت بۆ وی بەیان ببیت
دا ل ڤی قەنجی عەیان ببیت
دا ل فەضلا من حەیران ببیت
((أستغفر الله العظيم))

(١٣٠)

ئەز لەو دکەم ڤێ هممەتێ
موقابلی وێ خدمەتێ
بنڤیت حەتا قیامەتێ
((أستغفر الله العظيم))

(١٣١)

عەبدێ زانیت وێ ساعەتێ
چ چا خۆشە ل جەننەتێ
پوسیار دکەت ژ قیامەتێ
((أستغفر الله العظيم))

(١٣٢)

هەچێی خالی ژ تەوبەتێ

ت حەییریت ژ هەیبەتێ

نزانیت (دێ) چ جەواب دەتێ

((أستغفر الله العظیم))

(١٣٣)

ئەو نزانیت چ بێژیتە

ت حالێ خۆدا ت مینیتە

قەبر ل وی تاری ت بیتە

((أستغفر الله العظیم))

(١٣٤)

هەچی عەبدێ کو نەزانە

تەوبە نەکەت ژ گونەهانە

دێ لێ داکەڤت ئەزمانە

((أستغفر الله العظیم))

(١٣٥)

ئەو عەبدێ بێ مەعریفەتە

ژ گونەها نەکربت تەوبەتە

ئەو نزانت چ جەواب دەتە

((أستغفر الله العظیم))

(١٣٦)

ئەو نزانیت چ رۆژانە

نە جیران و نە مێڤانە

لێ دێ بیتە تارستانە

((أستغفر الله العظیم))

(١٣٧)

سوال تكەن زەبانىيە
بۆ من ببێ خودێ تە كىيە
ئەو قاصدە هاتى چىيە
((أستغفر الله العظيم))

(١٣٨)

عەبدێ بێژيت ئەز حەيرانم
فەقيرەكێ سەرگردانم
چ جەوابا ئەز نزانم
((أستغفر الله العظيم))

(١٣٩)

فەرمان دكەت يێ وەهابە
لێبدەن گورز و عەزابە
عەبدێ من نەدا جەوابە
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٠)

خالق ئێكە (بەلكى) ل هەموو رەنگە
گازى تكەت دەنگ بدەنگە
دێ عەزاب بدەن كو درەنگە
((أستغفر الله العظيم))

(١٤١)

زەبانى خۆ دژوار تكەن
گورزا ل ملێ خۆ كار تكەن
ڤێكرا ل عەبدى سوار تكەن
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٢)

وەدبێژن مەلەكێت رەحمانە
ئەڤە خودانێ گونەهانە
نەگرتییە ل خۆ ئەزمانە
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٣)

خالق دبێت هنگ لێبدەن
دیپشك و ماران لێبدەن
جەهەننەمێ نیشا بدەن
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٤)

هەروەكی ئەز بێژم وەبكەن
جەهنەما نارین ڤەبكەن
دەرگێت قەبری لێ زێدە بكەن
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٥)

دا د جەهەننەمێ بفوكریتە
دا نە بژیت و نە مریتە
دا سەعەتەكێ نە صەبریتە
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٦)

عەبدێ منێ بێ تەوبەیە
گونەه كریبوو باخۆیێ خوەیە
ئەڤرۆ عەزاب كارێ مەیە
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٧)

يا غافلين گوه بدێرن
هەچیێ نەبیتن خێرن
لبەر عەیبا خۆ ڤەتشێرن
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٨)

رۆژی و نڤێژ، فطر و زەكات
هەچیێ وان ب حەق بدەت
دێ بۆ بیتە فایدە و صفات
((أستغفر الله العظيم))

(١٤٩)

هەچیێ بكەت درۆ و بوختانا
قەبر ڤێك تێت هەرسێ دانا
لێتێت قڕەقڕا هەستیخانا
((أستغفر الله العظيم))

(١٥٠)

هەچیێ بكەت بێبەختیێ
قەبر ڤێك تێت زوو بزوییا
بیتە قڕەقڕا پەراسییا
((أستغفر الله العظيم))

(١٥١)

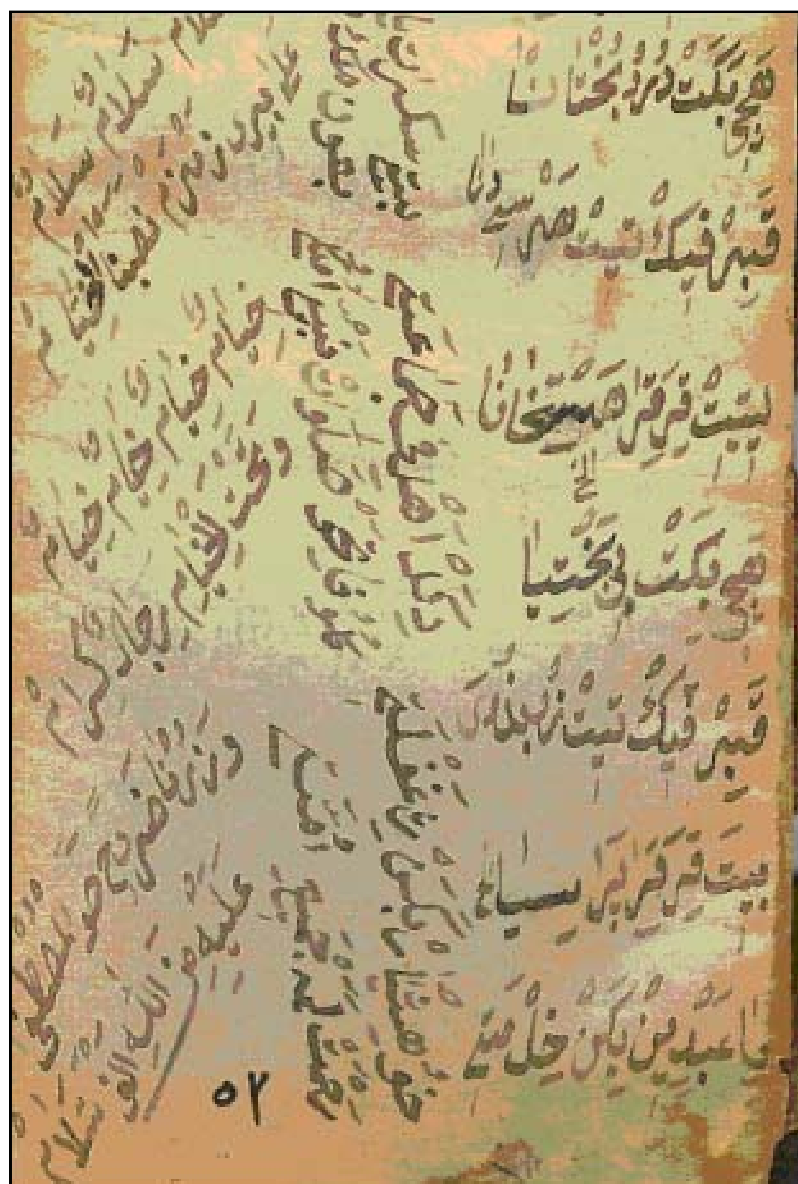
یا عەبدین بكەن خلمەتێ
خۆ هشیار بكەن ژ غەفلەتێ
رەحمەت ل مە جەمیعێ ئوممەتێ
دگەل ئەهلێ ڤێ جەماعەتێ
گول و فاتحە و صەلەوات نەبییێ ئوممەتێ

بەرپەڕەك ژ دەسنڤیسا (ف)

هرچی عبدی کو عاصیه خیر لو دکا هته هاتیه ⁂ مفر توی کس دینیه الخ
عبدی بشکینی مفر تو بی محتاجیا نی ملجا توی ⁂ ژ بو گنهان مرجع توی الخ
توی خدانی عظمتی غضب هیی دگل رحمتی ⁂ بو رحم سبقی ساعتی الخ
الهی تو یکی بلا نی تنی ته ام دلینه ژ بو ربی ⁂ تو بی ایمان مبه ژ وی دنیا الخ
حیینا و کو دلیت هوار امر منی ب تحارة ⁂ من نکریه کار باره الخ
من نکریه کار سفر تو لنی بکه دحق نظر ⁂ ایمانی ژ منی نکیی قدر الخ
ان لو دکم وی کوشی ژ رنگو حالی مرنی ⁂ عبرت بکن قبری بتنی الخ
قبری بتنی چه عبرت روح کشان چه زحمتی ⁂ او هر وکو قیامتی الخ
اجل کو هات دی مریه حال احو لا دزانیه ⁂ قیامت دی لرابیته الخ
او محالی کو تیت اجل رنگو صورت دبی نکیر ⁂ ژ کر دبی هستی وصل الخ
جهانا

بەرپەڕەك ژ دەسنڤیسا زێوكا

بەرپەڕێ ئێکێ ژ دەسنڤیسا (س)

بەرپەڕێ داویێ ژ دەسنڤیسا بەرچی

تەرکیبا

مەلا یونسێ حەلقەتینی [١]

[١] . دەسنڤیسا ڤێ کتێبێ ل بیبلیوتێکا بەرلینێ، ل بن ڤێ هژمارێ هاتیە پاراستن: Ms. or. Oct. ١٢٠٦. SB Marburg/Berlin.

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

توپیران د دو مذهب جاري بونه د ترکیب بسم الله دا

مذهب بصریان مذهب کوفیان لمذهب بصریان جملۀ

فعلیه لمذهب کوفیان جملۀ اسمیه اما مذهب بصریان

با عامل لفظي سماعي حرف ك ژحرو فجات واضع

وضعا وی کرییه ژبو مصاحبة یان ژبو ملابسه

یان ژبو استعانه مبنی لفظاً کسر بنا ئکی اصلیه

لوری مبنی ژی لدو قسمانه مبنی الاصله کو فعل ماضی

امر بصیغه حرف جمليه یان مبنی لعارضیه کو ملعدوانه

ژمبنیاتان مبنی العارض ژ لدو قسمانه لازمیه کو تو

جاران معرب نابی وکی نها ضمائر وغیر وا ـنـه

یان غیر لازمیه

یان غیر لازمیه بیوکو که معربه که مبنی وکی نما قبل

ویعدونه اسم اسماء مفرد معرفیه سبب اضا

فه وی یا کما بعدی ته کو لله یه باضافت معنویه

لو ری اضافه ثری لدو قسمانه معنویه کو اضافه غیر

صفتیه بالمعمول خپل او ثری فائده تعریف ددت اگر

مضاف الیه معرفه بت وکی نها دثره دا یا فائده تخصیص

ددت اگر مضاف الیه نکیره بت وکی نها غلام رجل

دبیثری یا لفظی کو اضافه صفتیه بالمعمول خپل وکی

ضارب زید دبیثری او فائده نادت الا تخفیفا

بحذف التنوین یا نون دتثنیه جمع اند اگر بمعنا حال

استقبال بت اگر بمعنا ماضی بت فائده تعریف ددت

2

وكى نها الحمد لله فاطر السموات والارض دبيژن لفظاً

مجرور ببباء جره بكسره جار مجرور ظرف خاص متعلق

بفعلى مقدره دحكم ملفوظيدا كو آفرؤ يه لنك اصح

لورى هر شخصك فعلى مقدر ديكه ژجنس عمل خوه

مجرور دبتن محلاً منصوب نصبه بفتحه بيوكو

مفعول به غير صريحه ژبو اقرؤ را بوسطا باء

عامل دنصبا مفعول به غير صريحدا محلاً عامل لفظى

قياسى كو فعله لنك بصريان يان فعل والحله لنك

فرّاء يان فاعل تبنيه لنك هشام يان عامل معنويه

كو بو ناوييه مفعول لنك بعضك ژكوفيان كو جحك

آقرئ عامل لفظى قياسى فعلا مضارعه مبنيه ژبو فاعل

3

موضوعه ژبو

موضوعه ثريو متكلم وحده دحالت رفعيد لفظا مرفوع

رفعه بضمه عامل درفعا ويدا لفظاً عامل معنويه كو

وقوعاويه دموقوا اسمدا لنك بصريا ن يان تجردا ويه

ثعامل لفظيه كوجوازم نواصب لنك كوفيان يا ن

عامل لفظ قياسى كوحرفا مضارعتيه لنك كساء

فاعل خوه تيدا مستتره باستتاركي واجبي كوامركي

معنويه معبر عنه بان محذوفه حقيقةً انت

اسمك مفرد معرفيه سبب ضماريتي ضميره مستتر

مرفوعه متصل مبني لفظاً فتحه يان سكون محلاً مرفوع

رفعه بضمه بيوكو فاعله ثريو اقرؤى عامل درفعا

فاعلدا محلاً عامل لفظى قياسى كو اقرؤيه

توبزانە مطلق ژی لدو قسمانە مظهرە یان مضمرە

مضمر ژی لدو قسمانە بارزە یان مستترە مستتر ژی

لدو قسمانە واجب الاستتار یان جائز الاستتار

واجب الاستتار ژی چار جهاندایە کو فعل نفعل

تفعل افعل ژاو پاش فعل دیکل والحاجو بتنی

لنک زمخشری یان دیکل متعلقات خو لنک ابن

حاجب جملەکی فعلیە یە لا محل لها من الاعراب

لوری ابتدائیە یە توبزان جملە وکو محل ژ عرابی

چونینە هفتن ابتدائیە ١ تابعی ٢ تفسیری ٣ معترضە ٤

یان وقوع بیت صلە ٥ یان جواباقسم ٦ یان جوابا

شرطکی غیرجازم ٧ یان جازم بیرابطە ٨ توبزان

جملە وکو

١ انا اعطیناک الکوثر
٢ قام نحو قام زید وقعد عمر
٣ نحو رقی زیداً ای صعد
ونحو ان مثل عیسی عنداللە لمثل آدم خلقە من تراب
٤ وانە لقسم لوتعلمون عظیم
٥ جائنی الذی قام ابوە
٦ یس والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین
٧ اذا جائنی زید اکرمە
ان جائنی زید اکرمک

5

وانقساماً نوعاً اسمك نكيرديه لفظاً منصوب
نصبه بفتحه بيوكو تمييزه ژيو ثلثة عشر عامل
دنصبا تمييزه يدالفظاً عامل مذكوريه اى فعل ديكل
مالحل فيه خوى جملكى فعليه يه عطف السر جملة
اسميةٌ متقدمه يه يان ابتدائيه يه لا محل لها
من الاعراب النوع الاول الحروف النوع اسمك
معرفيه سببى ذات تعريف لفظاً مرفوع رفعه
بضمه بيوكو مبتدا يه الاول لوزنا افعل الكردى افعل
التفضيل بيت يان لوزنا فوعل الكردى صفة المشبه
بت مشتق ژو وليه لنك اصح يان ژى اوله
ئيه يان ژى وآل ئيه لنك بعض لفظاً مرفوع

46

رفعه بضمه بیوکو صفته ژبو مبتدائی حروف جمع
کثرکی نکیریه مکسر ژبو حرف هو وکی فلوس
جمع افلس لفظاً مرفوع رفعه بضمه بیوکو خبر ه
ژبو مبتدائی اقصبتدا دیکل خبر یخوی جمله
اسمیه یه لا محل لها من الاعراب توتزان مطلق
جمع ژی لا دو قسمانه مصححه بیوکو نیا تا واحد
تید اشکستیه ژقبیلا صفتی جاریه علی غیرص
هی له او ژبو مذکرانه یای ژبو مؤنثانه اول دی
یوا ونو ثان بت حالتی رفعیدا یای بیاء توثابت
رحالت نصبی جر یدا ثانی دی بالف تاء ثابت
مطلقاً مرفوع بت بضمه منصوب مجرور بت

بکس

47

مکسر هم سالم دیا
ری دی یا جمع
مکسر کوعان بناء
واحد نه یی یبلیس
وانبه هر کل وان
دیاری دی بالانه
عدد دی داهم
واحد طبیعی دی دیری

د بالعید اجمع مصحح مطلقا هم چار وزن ثری جمع

مکسر کو افعل افعال افعلة فعلة جمع قلة ثری

دیاری ثری قلتا مدلول وان کو عشریه مادون

عشره یه استعمالاوان ما فوق عشره ید مجازه

محتاج بال قرینه قیه ما لحد وان جمع کثیره یه

ببسیب کثرتا مدلول وان کو ما فوق عشره انه استعمالاوان

مبنیه زیو فاعل
جمع قلة مصادقة
جمع الاسمیه
قرینه قیه
محتاج بال
عشیره یدا مجازه
دی عشر مادون

48

موضوعه ژلبو وحرتا غائبه رحالتی رفعید لفظاً

مرفوع رفعه بضمه فاعل خوتیدا مستتر ٥

باستتار کی جائزی کو هیه یه راجع بالحروف انه

لوری جمعه کل جمعات مؤنثه نبی جمعا سالم

ژلبو مذکر دعاقل منی لفظاً فتحه محلاً مرفوع

رفعه بضمه بیوکو فاعله ژلبو تجری عامل در فعا

فاعلا محلاً عامل لفظ قیاسیکو تجر تو یه

الاسم اسلاک معرفیه سبب ذات تعریف

لفظاً منصوب نصبه بفتحه بیوکو مفعول به

صریحه ژلبو تجری تونزان مفعولات ثری

يوم الجمعة امام الامير فى دار مزبا اشد يدا تاديبا

اثر فعل ديكل مالمحل فيه خوجملة فعليه يه محلا

رفعه نجه بيوكو صفة ثربو حروفتي لوري جائزه

وصفا نكيرا ب بجملة خبريه فقط قاء فصيحيه

مبني لفظا فتحه قط اسمكه تر اسماء الافعال

رافعه مبني لفظا سكون محلا مرفوع رفعه نجه

بيوكو مبتدايه فالحل خو تيدا مستتر يا ستاركه

واجبي كوانتيه مبني لفظا فتحه محلا مرفوع

رفعه نجه بيوكو قال قطريه سادا مسدي

لهاص الاعراب

بجزي دا لا محل

بوي حرو كو

بونا كلام

جنزي بد سبع عام

50

انتهی فالحل ویوه هروکی امری یان محلاً منصوب

نصبه بفتحه بیوکو مفعول مطلقه ثر فعلکی مقدّر

تقدیراً کلامی اذا جرّت الحروف الاسم

الواحد فانته من ان ترفع او تنصب او تجزم

وان من تجرها اسمی فصالحا یدون توسط

حرف العطف لکن تقدیراً ان جزاء الشرط

ثر لیو فعل شرط مقدار فعل شرط دیکل جزاء الشرط

خوم جمله کی شرطیه یه ابتدائیه یه لا محل لها

من الاعراب وهی سبعة عشر حرفا واو عاطفه

یان ابتدائیه مبنی لفظاً فتحه هی اسمکی معرفیه

سببیض ایتم صید یا زنه مرفوعه منفصل

مبنی لفظ فتحة

51

فتحه محلا مرفوع رفعه بضمه بيوكو مبتدا يه

سبعة عشر تركيبا تقدا دى تضمنى هر دجزأ

ضى لفظا فتحه محلا مرفوع رفعه بضمه بيوكو

خبر ه ژبو مبتدا ء حرفا اسمك مفردنكره يه

لفظا منصوب نصبه بفتحه بيوكو تميز ه ژبو

سبعة نى عشرى عامل د نصبا تميزيدا عامل

مميز ه اڤ مبتدا ديكل خو جمله كى اسميه يه

علفا لسر جملهٔ اسميهٔ متقدمه يه كو النوع الاولى

ابتدائيه يه لا محل لها من الاعراب

الباء للالصاق الباء اسمكى معرفيه سبب

ادات تعريف لورى فعل حرف كو لفظ ژ واب

52

مراد بن اسم بن دصلحن بكي مبتدا خبر وكى نها

دبثري ضرب فعل ماضي وان للتأكيد هذ اللفظ

فعل ماضي وهند اللفظ للتأكيد فعل حرف

مسماو بوان لفظا مرفوع رفعه بفوه بيوكو

خبره ثرليو مبتدا و للالصاق جار مجرور

ظرف مستقر محلا مرفوع رفعه بفوه بيوكو خبره

ثرليو مبتدا اق مبتدا ديكل خو جمله كى

اسميه يه ابتدائيه يه لا محل لها من الاعراب

تمت كتاب التركيب بعون الله الملك

الوهاب

تمت ١٣٢٢

53

دویماهیك

ئەڤ كتێبە تەڤایا وێ ل سەر كەڤناری و كەڤنارێن كوردە، ئەڤجا چ ڤەكۆلین چ ژی تێكست. ل دویماهیا كتێبێ دێ دەرگەهێ كەڤناریێ ب چەند ریزێن نویناریێ دائێخین. لێ بەری هەر تشتی من دڤێت بێژم، كو بەری یازدە سالا من گوتارەكا كورت ب ناڤێ ((بانگینەك ژ هەلبەستڤاناڕا)) د گۆڤارا "پەیف"دا بەلاڤ كربوو، تێدا ل سەر هەلبەستا نوی یا "چاردەنگی" ل دەڤەرا بەهدینا پیچەكێ ب درێژی ئاخڤتبووم و من وەسا دابوو خویاكرن، كو دڤێت ئەم خۆ ژ وی قالبی رزگار بكەین و ل چار دیوارێن وێ دەركەڤین و بەر ب هەلبەستەكا نویتر بچین، كو ئەو ژی هەلبەستا سەربەست و سەربەردایی ژ هەر قالبەكێ كەڤن، ئانكو ریزبەند و كێش جهێ خۆ تێدا نەبینن. پشتی هنگی گەلەك ب لەز، هەلبەستا سەربەدایێ ب ئاوایەكێ بەرفرەهـ هاتە د مەیدانێدا. سالا ٢٠٠٢ێ د پێشگۆتنا دیوانا "شەڤزەنگل"دا من وەسا نڤیسییە، كو ((هەلبەست ڤەما.. رۆژا وێ ئاڤابوو. ل پرانییا جهێن دنیایێ هەلبەست بوویە هەسپەكێ لاواز، نكارت بازا دگەل هەسپ و ماهینێن كەعێل باڤێژیت)) مەرەم ژی پێ رەنگێن دی یێن هونەرینە. بەلكی دبیت ژ سالا ٩١ێ وەرە هەلبەستێ دەست ب پێكۆلا مرنێ كری، ژبەركو د وێ سالێدا پەیڤێن هەر كوردەكی د وی پویستێ گەمارگرتیدا دەركەتن، هەر كەسەكی ب ئێك و دەنگێ خۆ، كەلا دلێ خۆ داریت و بەر ب گولپیتكێن ئازادیێ فڕین. ئەڤیندار گەهشتن هەڤ، پێشمەرگە و گەل بوونە گیانەك، هەمی چیا د كۆسكەكێدا سەرێن خۆ پێكڤەنان و وەلاتەك چێبوو ناڤێ وی (........).

ئەڤرۆ ئەڤ وەلاتە پێدڤی كارییە، پێدڤی خەباتێیە، نە پێدڤی رۆندك و گرین و زێمارایە، پێدڤی ڤەكۆلینا، ڤەژاندنا دیرۆكێ، ڤەژاندنا كەڤناریێ، دانانا

بنگەهەکێ ب هێز بۆ ئاڤاکرنا پاشەڕۆژێ و..هتد. ئێدی پێدڤییا مە ب هندێ نەمایە پەیڤەکێ بێژین و خەلك هەمی بمینن پێڤە کا چ رامان ددەت و هەر ئێك ژی رامانەکێ بدەتێ و وەختێ خۆ مینا دۆمینچییا هەمیێ پێڤە ببۆرینن و چ ژ چ نەبەنە دەرڤە.

د ڤێ دووماهیێکێدا، دێ وێ گوتارا مە ل سلال ئاڤرِ پێ دای، ب ناڤێ بانگینەك ل ڤێرێ بەلاڤکەین، ئەڤا خوارێ ژی دەقا وێیە:

بانگینەك[1]

((شعرا نوینار ئەوە گوهۆڕین تێدا هەبیت
شاعرێ نوینار ئەوە گوهۆڕینێ بکەت))

ئەو رەنگێ شعرێ یێ دبێژنێ (شعرا سەربەست) ئەڤی رەنگی سەروکانیا وی ل ئەوروپا دەست پێ کریە.. ژ یا (عەمودی) بۆ یا (سەربەست) ژ یا (کلاسیك) بۆ یا (نوینار).

پشتی پێلا پێشکەفتن و باژێرڤانیێ ب سەر ئەوروپادا گرتی و ب هەمی لایێن ژیارێڤە وەرار کری، ئەڤێ پێشکەفتنێ ئاکام کرە سەر هەمی لایێن ژینێ: جڤاکی، ئابووری، سیاسی و چاندی...تد. ئەدەب ژی ژ ڤێ وەرارێ بێبار نەبوو، شعر، رۆمان، چیرۆك و شانۆگەری.. گوهۆڕینەك ریشالی ب سەر ڤان رەنگێن ئەدەبیدا هات، ب تایبەتی شعرێ.. ئەو ئاوایێ کلاسیکی یێ بەری هنگی هەلبەست پێ دهات نڤیسین، ب جارەکێ هاتە گوهۆڕین.

د هەلبەستا کلاسیکیدا، هەلبەستڤان یێ بەندکری بوو، گرێدایی بوو ب کێش و قافیاڤە، ئو پێدڤیبوو ژێ دەرنەکەڤیت، دەمەکێ درێژ شعر ما د ڤی قالبیدا.. لێ، پشتی وەرارێ گرنیا خۆ ئیخستیە سەر، ئو شاعر نەشیا مواکبا چەرخێ نوی بکەت، نەچار بوو ئەڤی قالبی بشکێنیت و خۆ ب هیڤیا کێش و قافیێن

---

[1] . ئەڤ گوتارە سالا ١٩٩٤ ل ژێر ناڤ و نیشانێن (بانگینەك ژ هەلبەستڤانارا) د گوڤارا پەیڤ هژمار – ٢دا هاتیە بەلاڤکرن.

(مقـدس)ڤـه نـهگريت.. ئـهو ديـوارێ كـهڤن بهـهرفينيت و وان قهيـد و بهنـدا بپرچـينيت، ئهڤـه ژی نـه ب لايـێ روخسـاری ب تنێڤـه، بـهلكی ب لايـێ ناڤەرۆكێڤه ژی.

رەنگەكێ نوی يێ هەلبەستێ دەست پێ كر.. رەنگێ هەلبەستا (سەربەست) لێ سەربەستيا وان د شعرێدا نـه وەك يـا مەيـه، هـەروەك سەربەسـتيا وان د هـەمی تشتىدا نه وەكی يا مەيه. ئەوان هيچ تخوبيەك بۆ شاعری نەدانايـه، نـه ب لايـێ كێشێڤه، ئو نه ب لايێ قافيێڤه، ب كـەيفا خـۆ، ئـو زەوقـا خـۆ يـا ساخلەم شـاعر سەرەدەريێ دگەل شعرێ دكەت.

گرنگ ئەوە شعر بيت، نه ئاخفتنەك عـادی.. داگرتـی بيـت ژ وێنـه و رەمـز و ئستعارا، گوهداری راكێشيت بۆ جيهانەكا شعری و خەيالەكا كوير، ئـو شـاعر خـۆ بەردەت د هناڤێن مرۆڤی و خۆرستىدا، بشێت هزرەكا وەسا، يان وێنەيەكێ وەسـا بدەته خوندەڤانی، يان گوهداری، كو ژ نوی بهيستبيت.. ديسا لێكـدان و دارشـتنا پەيڤا تامەكا تايبەتی بدەت.

شعر مينا رووبارەكىيه، دەقيقـه بـۆ دەقيقـێ نـوی دبيـت و ئاڤـەكا دی دهێـت شوينێ.. دڤێت شاعر تشتێ كەڤن نـه ڤـەجويت"چ روخسـار، چ ناڤـەرۆك" پێلێن ڤی رووباری ژی نه هـەمی وەختـا ب ئێـك ميـزان بلنـد دبـن و نـزم دبـن.. دڤـێتن شـاعر مەلـەڤان بيـت و د گـەل ڤـان پـێلا بهێـت و بچيت. هەلبەسـتا نـوی ب ڤـی رەنگىيه، نه ئەوە گرێدايی بيت ب هندەك مەرجێن (مقدس)ڤه.

وەك ئەز بۆ دچم هەتا نهۆ شعرا كوردی ل دەڤەرا مه، قالبێ شعرا سەربەست وەرنەگرتىيه، بەلكی رەنگەكێ ژێك راكێشايه ژ يێ شعرا (عەمودی).

شـعرا مـه ل دەڤـەرێ ئەگـەر ئـەم نەبێـژين هـەمی، بـەلكی پرانـی ل سـەر چواردەنگيێ دهێت ڤەهاندن و قافيەكا ديار و ئاشكرا دگەل هەيـه، فێربوونـا ڤـی رەنگێ شعرێ گەلـەك چـەتن تـره ژ رەنگێ (عـەمودی)، پێدڤىيـه ل سـەری هـەتا دووماهيێ ل سەر چاردەنگيێ بچی و ژێ دەرنەكـەڤی هەكـه تـه گونەهـەك كـر.. هەتا ئەگەر دەنگەكێ ب تنێ ل جهەكی كێم بيت، دێ رەخنه ژێ هێت گـرتن، كـو نەشيايه كێشێ زەبت كەت. ئو هـەر دناڤبـەرا بەنـدەكێ بـۆ بەنـدەكێ، يـان چـەند رێزەكـا بـۆ چـەند رێـزێن دی ب قافيەكێڤـه گرێدايـه، ئەگـەر ئـەڤ قافيـه تێـدا نەبيت، ديسا جهێ رەخنێيه و گرێدان د شعرا وێدا نينه.

ئەڤجا ئەز وەسا هزر دکەم ئەڤ هەلبەستا مە هەر ژ ئاوایێ شعرا کلاسیکی‌یە.. لێ ئەو گوهۆڕینا تێدا رووداى، درێژکرن و کورتکرنا کێشێیە، ژ چوار دەنگیێ بۆ هەشتێ و بۆ دوازدێ.. تد. ئو بەروڤاژى. دیسا ژێکراکێشانا وێیە و پێتر ناڤبەین بۆ دهێت دان ژ قافیەکێ بۆ قافیا دى. ئەڤ تشتێ مە گۆتى دیسا ل سەر شعرا سێ دەنگى و پێنج دەنگى ژى دچەسپیت، هەکە هەبیت.

بۆچى هەلبەستا مە بەس ل سەر (٤) چوار دەنگا دهێت نڤیسین و مە خۆ ب ڤێ هژمارێڤە کریە نۆژ و ژێڤە نابین؟.. ئو مە خۆ ئێخستى‌یە ڤى دەراڤێ هۆسا بەرتەنگ و بدەستێن خۆ!!.

ب راستى شعرا عەمودى گەلەك پێتر ژ ڤى قالبێ (مقدس) دەلیڤا ئافراندن و ئبداعێ هەبوو، ژبەرکو شاعر دشیا هەمى بەحرێن عەروزا عەرەبى بکاربینیت ژبلى یێن کوردى —خومالى-.

چاوا ملەتێ مە د ناڤ چار دیوارا دنالیت و بوویە ئێخسیرێ پارچە کرنێ د ناڤ چار تخوبیادا، وەسا شاعرێ مە ژى د ناڤ چار دیوارادا دنالیت و بوویە ئێخسیرێ هژمارا (٤) چوار.

لەوڕا گەلەك ب فەر دزانم، ئەگەر مە بڤێت شعرا مە پێش بکەڤیت و ئەم ژى د گەل قۆناغا دیرۆکێ بچین، ئو ژ وەرار و ژیارینا مرۆڤاتیێ نەهێین ڤەقەتاندن، دڤێتن ڤان قەید و مەربەندان بشکێنین و ژ ڤى قالبێ هشکێ تخوبدار دەرکەڤین.

دەمێ ئەم بەحسێ شعرا چاردەنگى دکەین، دبێژین ئاوایەکێ کەڤنە و ئاستەنگەکە د ڕێیا شعرا کوردى یا نوێدا، مەبەست ئەو نینە کو ڤى رەنگێ هەلبەستێ خلمەتا ئەدەبێ کوردى نەکریە!! ئەم ب شانازى دنێڕینە بەرکارێ وان شاعرێن ب ڤى ئاوایى نڤیسین، گەلەکا ژ وانا خۆ وەستاندى‌یە و ئافراندن و ئبداع تێدا کرى‌یە و ناڤەرۆکا شعرێ بەر ب پێشڤە برى‌یە.

یان بەرى ڤێ، شعرا کلاسیکى، کو دهێتە هژمارتن بنگەهێ شعرا کوردى و سەروکانى بۆ هەمى شاعرا.. ئەو شاعرێ شعرا جزیرى و تەیران و خانى.. ئو گەلەك شاعرێن خوندنگەها چواردەنگیێ.. ئەو شاعرێ ڤانا نە خوینیت و بەرهەمێ وان بۆ خۆ نەکەتە بنگەه، ئەو نە شاعرەکێ کوردە...!!

لەوڕا مە دڤێت ببێژین، هەر سەردەمەکى د گەل گوهۆڕینا دنیایێ و وەرارا زانستى، شعرا خۆ هەیە و دڤێتن رەنگەکێ دى یێ نوى پەیدا ببیت..!

دبيتن ل ڤێرێ پسيار بهێته كرن، كا ئەو ئاوايێ شعرێ يێ كو پيدڤىيه بنڤيسين و ژ ئاوايێ چواردەنگيێ دەركەڤين، كانێ و ل كيڤەيه؟!

بەرى هەر تشتەكى من دڤێت بێژم، شاعرى چ سنور نينن بۆ ئبداعێ.. ئەگەر شاعر ژى ژێهاتى و حەكيم بيت، ئبداعێ ژى چ سنورەك نينه بۆ برەڤ پێش.

لەوڕا هەر ئاوايەكێ شاعر تێدا سەركەتى بيت و سەربەستيا خۆ تێدا ببينيت، بلا خۆ پاڤێژيتێ.. گرنگ ئەوە ئەو نە يێ گريدايى بيت ب چ هەلى و مەرجاڤە.

مـن ژى د راستا ڤـێ چـەندێدا سـەربۆڕەك هەيـە و چـەند هەلبەسـتەك نڤيسينه، ئەز وەسا دبينم ئاوايەكێ نوىيه د دەڤەرێدا.. ئەگەر ئەم ب ڤى رەنگى بنڤيسين دێ ژ ئاوايێ چواردەنگيێ رزگار بين و هێزەكا جهگيرتر دەينه شعرێ.

ئەز حەز دكەم خوندەڤان بۆ خوندنا ڤى رەنگێ شعرێ بزڤڕيته بەلاڤۆكا (داخازى) هژمار -٦- ديسا گۆڤارا (مەتين) هژمار -٢٥ و ٢٦- ئو د ڤێرێدا دێ ڤێ هەلبەستێ بۆ هەوە وەك نمۆنه بەلاڤ كەين.

★ ★ ★

د پەنجەرا ديرۆكێڕا

هەرۆ دەه جار
دێمێ تە د ئۆدەكا تارىڤە
تێ پێش چاڤێن من
بوورىيێ خۆ .. ئو
پاشەڕۆژا خۆ تێدا دبينم
ديرۆك دبيت، داربەروىيەكا كەڤنار
ل سەر چيايێن ..
مەتين ، گارە و جوودى
كاتا ل خۆ ددەت.
بەدرخان، شێخێ پيران
ئو.. سەيدخانێ كەڕ
سيتاڤكێن وان ل هنداڤى دجله و فرات

د گەل پێلان، مەلەڤانیا د کەن..
شوورها کەڤنارا ئامەدێ
رۆژ بۆ رۆژێ.. بلند
بلند دبیت بۆ بەر پەرێن عەسمانا
پووشیـیا دایکا، میرێ بەهدینان
ل هنداڤی شوورهێ سەماییێ د کەت
تو ژ هەمی دیرۆکان مەزنترى
وەختێ خودێ پەرى د هنارتنە
دیدارا تە یا پیرۆز
هێشتا ((شەیتان)) مارەك بوو،
ل بەحەشتێ دژیـیا
چنگێنا شوورێن لەشکەرێ ((زەینەفونى))
سەجدە ل ژێر پیـیێن تە دبر
قوولێن ئاشووریـیا
ل بەر بایێ دەهمانێن تە
د تووزا خۆ د گەڤزین.
د پەنجەرا خۆدا، یا کو تیرۆژکێن وێ ددن هەمى ((کەونى))
(تە) مێروى، ل سەر رێپانێن...
چین و ماچینا د هەژمارتن
ل تیران و مازندەرانا
خەونێن شاها، مشتى
کاپیس و سەرکرپینك دکرن
ئها، ئەڤرۆ ژى تو یا بوویە، دنیایەك و
دیرۆکا تە دوبارە دبیت
نیاندرتال، ب کراسەك نوى
ل ((پیرسى))، ((ئەراراتێ))، ل شرین)) ێ
سەرهلدایە... ئو
ئو... ئو... ئو... ئو

٢/ ١٢/ ١٩٩٣

ناڤەرۆك